

ZALOŽBA
Z R C

**Samostalniška
večpomenskost v
jeziku slovenskih
protestantskih
piscev**

France Novak

Jezikoslovec France Novak je raziskovalec v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. V okviru leksikologije se ukvarja predvsem s pomenoslovjem. Plod tega zanimanja je tudi ta knjiga. V sekciji sodeluje pri pripravi *Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, katerega *Poskusni snopič* je izšel leta 2001. V okviru inštituta je sodeloval tudi pri izdelavi prvih dveh knjig in deloma še tretje knjige *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* in pri drugih izdajah. Drugo njegovo raziskovalno področje je jezikovna zvrstnost, ki je tudi povezana z leksikologijo. S tega področja je objavil delo *Poslovni in uradovadni jezik* (1980). Že več let predava poslovno in uradovadno komuniciranje na Fakulteti za upravo v Ljubljani, zadnja leta pa tudi predmet *Slovenski knjižni jezik I* (zvrstnost, glasoslovje in pravopis) na Pedagoški fakulteti v Mariboru.

LINGUISTICA ET PHILOLOGICA

Zbirka **Linguistica et philologica**
Urednica zbirke Varja Cvetko Orešnik

France Novak
Samostalniška večpomenskost v jeziku
slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja

© 2004, Založba ZRC, ZRC SAZU

Oblikovanje Milojka Žalik Huzjan
Prelom Brane Vidmar

Izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Za izdajatelja Varja Cvetko Orešnik

Založila Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založnika Oto Luthar
Glavni urednik Vojislav Likar

Tisk Collegium graphicum d. o. o., Ljubljana

Izid knjige je podprto Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport RS.

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.3:367.622"15"
284.1(497.4):811.163.6:367.622
811.163.6:373"15"

NOVAK, France, 1934–
Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenski protestantskih
piscev 16. stoletja / France Novak. – Ljubljana : Založba ZRC,
ZRC SAZU, 2004. – (Zbirka Linguistica et philologica)

ISBN 961–6500–62–7

216564992

FRANCE NOVAK

**SAMOSTALNIŠKA
VEČPOMENSKOST V
JEZIKU SLOVENSКИH
PROTESTANTSKИH PISCEV
16. STOLETJA**

LJUBLJANA 2004

KAZALO

PREDGOVOR.....	7
1 NAMEN RAZISKAVE.....	9
2 DOSEDANJE OBRAVNAVE TEH VPRAŠANJ.....	17
3 DANAŠNJE STANJE OBRAVNAVANJA VEČPOMENSKOSTI.....	31
4 NAJVAŽNEJŠE METODE.....	40
5 SISTEMSKOST BESEDNEGA ZAKLADA.....	46
6 VEČPOMENSKOST V SISTEMU BESEDNEGA ZAKLADA.....	65
7 METAFORIZACIJA.....	73
8 METONIMIZACIJA.....	92
9 TERMINOLOGIZACIJA.....	136
10 NATANČNEJŠE DOLOČANJE POMENOV Z OPISOVANJEM.....	157
11 PRIBLIŽEVANJE.....	167
12 PREOBRNITEV.....	173
13 POOSEBITEV.....	174
14 BESEDNA IGRA.....	177
15 FRAZEOLOGIZACIJA.....	180
16 FIGURALNE STALNE ZVEZE.....	204
17 POZNAMENJEVANJE ALI SIMBOLIZACIJA.....	215
18 PRIMERJAVA.....	224
19 PRILIŠKI POMENI.....	230
20 POMENI NA PODLAGI LITURGIČNIH BESEDIL.....	237
21 NEKAJ PRAKTIČNIH SKLEPOV.....	242
Večpomenskost samostalnika v jeziku Slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja – Povzetek.....	245
Polysemy of nouns in the language of Slovenian protestant writers in 16 th century – Summary.....	249
Die substantivische polysemie in der sprache von Slowenischen protestantischen autoren des 16. jahrhunderts – Zusammenfassung.....	253
KRAJŠAVE.....	259
LITERATURA.....	261
VIRI.....	279

PREDGOVOR

Delo je pregledana in nekoliko dopolnjena disertacija, ki sem jo zagovarjal na Filozofski fakulteti v Ljubljani 26. maja 1995 pred komisijo, ki so jo sestavljale prof. dr. Martina Orožen, prof. dr. Breda Pogorelec in prof. dr. Alenka Šivic-Dular.

Z raziskavo sem hotel doseči dva cilja. Najprej dokazati, da se da s teorijo o pomenski skupini, ki sem jo v iskanju objektivnih načel za določanje pomenov oblikoval že pri delu za prve tri knjige *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, uspešno analizirati pomensko stran besedja, zlasti večpomenskost ali polisemijo, in drugič, popisati glavna dejstva pri večpomenskosti samostalnika v slovenščini naših protestantskih piscev 16. stoletja.

Jezik 16. stoletja ima tudi pri danes znanih in zelo razširjenih besedah veliko pomenskih pojavov, ki jih današnji bralec težko dobro razume. Sluti, za kaj gre, vendar ne čisto natančno. Nikakor se ne more prikopati do pravega pomena. Nekatero rabe besed se mu zdijo ali približne ali dvoumne ali skrivnostne.

Poskušal sem zajeti vse vrste večpomenskosti, nisem pa mogel niti pomisliti na to, da bi izčrpal vse drugotne pomene, ker je bilo preveč gradiva za možnosti posameznika. Gradivo lahko izčrpa le slovar.

Jezikovna realnost je vedno zelo zapletena stvar in analizator mora biti zelo natančen, da se lahko približa resnici. Pri tem se srečuje s pojavi, ki jih včasih težko spravi v obstoječe kategorije, bodisi zaradi pomanjkljivosti klasifikacijskih kategorij, bodisi zaradi svojih možnosti. Analize so velikokrat iskanje resnice.

Zahvaljujem se Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, zlasti Sekciji za zgodovino slovenskega jezika, in prek njega družbi, ki je omogočala zbiranje in raziskovanje bogatega gradiva za *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Nadalje se zahvaljujem članicam komisije, ki so mi pomagale pri strokovni rasti, zlasti pri nastanku in ob obravnavi disertacije. Za pomoč pri prenosu besedila iz enega v drug računalniški program se najlepše zahvaljujem dr. Primožu Jakopinu.

Človek ne more vsega narediti sam. Hvaležen sem kolegom in prijateljem, ki so mi priskočili na pomoč s kako knjigo, ki je bila svoj čas težko dostopna, ali z nasveti ali kako drugače. Predvsem sem pa hvaležen kolegici dr. Majdi Merše, ki je bila vedno pripravljena nesebično pomagati z zelo premišljenimi strokovnimi nasveti in še posebej za zahteven vnos prvotnega besedila v računalnik.

1 NAMEN RAZISKAVE

1.0

Pričujoče delo ima nalogo prispevati k realizaciji zgodovinskega slovarja slovenskega jezika z osvetlitvijo večpomenskosti samostalnika pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja, analizirajoč zveze, v katerih nastopajo samostalniški pomeni v besedilih.

Pot do tega cilja vodi od raziskav posameznih večpomenskostnih dogodkov, mimo njihovega povezovanja v skupine do orisa samostalniškega večpomenskostnega sistema.

1.1 OMEJITEV NA SAMOSTALNIK

Omejitev na samostalnik je potrebna, če hočemo biti pri njih kolikor toliko natančni. Ko bi šli v večjo splošnost, da bi na primer analizirali večpomenskost več besednih vrst, bi le s težavo pregledali vse pojave, vsekakor bi se pa morali odpovedati, da v doglednem času natančneje predstavimo delovanje večpomenskostnega sistema. Prepričan sem, da bodo rezultati, četudi doseženi samo na samostalniku, pod določenimi pogoji uporabni tudi za druge besedne vrste. Ker pa spadajo med samostalnike tudi **lastna imena**, se postavlja vprašanje, kaj narediti z njimi. Ne gre zdaj za ugotavljanje enakosti oziroma neenakosti, ker bi bilo to tako in tako na ravni splošnih znanj, ampak gre predvsem za to, kako upoštevati pomenske premike pri lastnih imenih. Lastna imena bodo upoštevana samo toliko, kolikor bodo prispevala k pojasnjevanju celotnega samostalniškega vprašanja.

Označitev **jezik slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja** je pomembna, ker daje poudarek na besedni zaklad kot sestav, ne pa na besedila kot uporabo tega sestava. Torej ne bomo raziskovali večpomenskosti v verskih ali bibličnih besedilih. Če bi bilo namreč težišče na tem, potem bi bilo treba prilagoditi tej nalogi tudi metodologijo; ampak bo težišče na celotnem sistemu besednega zaklada, ki je pa seveda realiziran v glavnem v verskih besedilih. Če stvar bolj natančno opišemo: ne bomo se spuščali v vsebinska vprašanja verskega področja, ki so seveda v podrobnostih zelo zapletena in odvisna od zelo številnih lastnosti, za jezikoslovca pa tudi težko natančno določljiva, temveč bomo opisali samo jezikovne možnosti, spadajoče v območje večpomenskosti, za take verske vsebinske pojave. Pri *milosti* nas ne bo zanimalo, kaj je njena končna verska vsebina, temveč to, v katero pomensko skupino lahko uvrstimo glavni pomen in v katere pomenske skupine morebitne drugotne pomene ter po katerih pomenskih pravilih so se ti pomeni razvili in kako se vse to kaže v zvezah. Če bi se na primer posvetili jeziku Biblije, bi morali bistveno več pozornosti posvetiti besedilnim in stilističnim lastnostim izrazja, ne toliko sistemskim.

Naslonitev na ves besedni zaklad piscev 16. stoletja je glede na ravnokar povedano razumljiva, pomeni pa, da bomo analizirali vzorčno gradivo iz celotnega slovenskega besednega zaklada, ki so ga uporabljali protestantski pisci pri prirejanju in prevajanju besedil in pri pisanju originalnih spremnih besedil. Odkrivali bomo zakone glede na celoto. To se pravi, da bomo upoštevali vse gradivo.

S to odločitvijo smo si nakopali tudi veliko težavo: gradiva je zelo veliko in je za analizo težko obvladljivo. Čisto tehničnega značaja je, da še ni v celoti zbrano, ker tečejo še urejevalna dela.¹

Kar je med posameznimi pisci različno, bomo obravnavali kot notranjo problematiko, vendar te razlike ne bodo sistematično obdelane.

Ni mogoče misliti na analizo vseh samostalnikov, ker je gradiva preveč. Popolnost bo dal slovar. Naša naloga je, da pripravimo teoretično podlago oziroma del teoretične podlage za popoln pomenski opis samostalnika.

Iz celotnega besednega zaklada bodo tako izčrpani glavni večpomenskostni problemi, ne pa obdelani vsi samostalniki. Saj s tem, ko obravnavamo vso problematiko sistemsko, ves čas računamo, da je vsak problem v besednem zakladu večkrat ponovljen. Ne gre nam, da bi te ponovitve registrirali, prizadevamo pa si, da bi bilo odkritih čim več problemov. Če bi manjkal kak pomemben večpomenskostni samostalniški tip, bi to pomenilo slabost dela.

1.2 VEČPOMENSKOST

Večpomenskost je izraz, ki označuje zelo razširjeno dejstvo, da se lahko ista beseda ali izraz nanaša na različne pojave stvarnosti oziroma da lahko opravlja dve ali več pomenskih nalog, vendar ne hkrati. Pri opazovanju tega dejstva ugotavljamo, da so pojavi, za katere se lahko uporablja isti izraz, praviloma v zelo značilnem razmerju. V naši raziskavi bomo tem razmerjem posvetili veliko pozornost. Večpomenskost v besednem zakladu torej ni nekaj slučajnega, ampak je sistemska lastnost delovanja besednega zaklada.

Pri tem je treba opozoriti na to, da imamo opravka z resničnostjo, ki jo lahko razčlenimo po nekoliko različnih poteh. Odločili smo se, da bomo analize vezali na besedo. Tako imamo za analizo dve skupini pojavov, prvo sestavljajo pojavi, ki so vezani na golo besedo, drugo pa pojavi, ko ta beseda opravlja svojo pomensko funkcijo v stalni besedni zvezi.

Večpomenskost besede bomo prikazali, kako se kaže v besedilih. V besedilih se na zunaj besede spreminjajo samo po oblikah, pri pomenskih analizah so pomembne tudi te, vendar ne same zase, temveč v zvezah. Šele te pokažejo pomen besed. Pomene bomo torej opazovali na skladenjski in tudi na besedilni ravnini.

Načela pomenskih sprememb po metafori in metonimiji, ki se v besednem zakladu neštetokrat ponavljajo pri številnih besedah, so zelo trdna in splošna in zato so jih pogosto imenovali pomenski zakoni. Njihova splošnost je tako velika, da rezultate takih zakonov tudi drugi uporabniki jezika z lahko razumejo. Pri tem moramo spet omeniti, da je razumljivost možna, ker tako nastali drugotni pomen ni nekaj posebnega, ampak se vključuje v skupino istovrstnih pomenov, ki jo imenujemo pomenska skupina. Uporaba besede v drugotnem pomenu se vedno uresničuje v zvezah, ki so za pomensko skupino, v katero vstopa, značilne.

Okolje, v katerem beseda nastopa, je pri pomenskih analizah večpomenskost najpomembnejše. Pri analizah pridejo v poštev vsi možni pojavi, dokler gre za isto besedo, od glasovnih, nag-

¹ Pri analizah je uporabljan popolni izpis slovenskih besedil naših protestantskih piscev 16. stoletja v *Sekciji za zgodovino slovenskega jezika pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*. Izpisana so vsa znana dela, po številu jih je 55, praviloma popolno. Nekatere ponovne izdaje so izpisane diferencialno (izpisano je, kar je drugačno). Kartoteka obsega 3.169.000 listkov. Ob nastajanju te raziskave se je gradivo še urejevalo. Prim. SJSPP 2001, 7 in dalje. Zgledi za vzorčno gradivo so večinoma izpisani posebej.

lasnih, oblikoslovnih in skladijskih lastnosti. Pri skladijskih lastnostih je treba omeniti tudi to, da ne gre samo za skladijske vloge, ampak tudi za vsebinsko stran besed, s katerimi stopajo v zveze. Nosilec pomena je lahko gola beseda ali stalna besedna zveza. Medtem ko je govoriti o tipičnih zvezah pri pomenih golih besed zelo normalno, saj so je slovarji polni in jo ljudje razmeroma dobro, vsaj pri najbolj navadnih pomenskih pojavih, poznajo, je govoriti o tipičnih zvezah pri **večbesednih ustaljenih izrazih** še nenavadno. Vendar gre za podobne pojave, kot beseda v določenem pomenu tako se tudi stalna besedna zveza v določenem pomenu vključuje v mrežo tipičnih zvez tiste pomenske skupine, v katero stopa njen pomen.

Narava jezika je taka, da končnih pojavov tako rekoč ni. Tudi drugotni pomeni se lahko osamosvojijo. Ko se izraz osamosvoji, začne živeti svoje življenje, kot bi bil povsem samosvoj. V takem primeru se večpomenskostno razmerje nekako nevtralizira in dobimo homonim ali enakozvočnico. Pogosto to najdemo pri prevzetih izrazih. Prevzamemo drugotni pomen izhodiščnega jezika, v našem jeziku pa ima taka beseda povsem normalen glavni pomen.

Kam v jezikovnem sistemu uvrščamo večpomenskost? Pojmujemo jo prvič kot sredstvo za ustvarjanje novih poimenovanj. Zato jo poskušamo analizirati tako kot besedotvorje, prevzemanje in skladijsko poimenovanje. Slovarsko pa nas zanima predvsem, kako jo odkrivati in pomensko popisati, da v popisu ločimo pomenske enote. Pri slovaropisju in slovaroslovju je to osrednje in eno najtežjih vprašanj. Pričujoča raziskava je posvečena odkrivanju postopkov za pomenske analize.

Kaj se dogaja pri večpomenskosti? Postopkov je več. S poimenovanjem za osnovni ali izhodiščni pomen lahko poimenujemo stvar, ki je z njim povezana. Pri tem se lahko poimenovanje prenese na del celote kot pri *šoli* (glej skico) ali z dela na celoto kot pri *motorju*. Ta postopek imenujemo metonimijo ali preimenovanje. Drugi tip imenujemo tudi sinekdoho.

Druga možnost je, da s poimenovanjem za osnovni ali izhodiščni pomen poimenujemo stvar zaradi njene podobnosti pojavi, poimenovanemu z izhodiščnim pomenom. Ta postopek imenujemo metafora ali podoba.

Ta dva postopka sta zelo prevladujoča, drugi, npr. preobrnitev, so vezani na posebne okoliščine.

1.3 POPOLNOST POPISA

Težišče naloge je prizadevanje, da bi čim popolneje popisali večpomenskostne tipe. Popolnost pojmujemo tako, da bi morali biti popisani vsi tipi, ki se v besedilih pojavljajo. Čeprav je pri tem treba upoštevati, da bi bil tak poskus pri tako obsežnem gradivu v omejenem času neizvedljiv. Govorimo lahko samo o popolnosti glede na definirano načelo, kot vsaka klasifikacija, po svoje avtorjev in je popoln samo z definirane gledišča.

Za izpeljavo tega dela bomo pregledali in opisali pomenske pojave pri večpomenskih samostalnikih v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Pregled razumemo problemsko, kar pomeni, da ne bi moral biti upoštevan vsak samostalni, pri katerem je prišlo do večpomenskosti, temveč da bi morali biti upoštevani vsi tipi, ki so se pojavili pri večpomenskih samostalnikih.

Opis razumemo kot sliko dogajanja, ki je povezano z večpomenskostjo. Obsega teorijo posameznih pomenskih premikov, večpomenskostne vrste, večpomenskostne tipe, mesto drugotnih pomenov v besednem zakladu in dokazovanje drugotnih pomenov s tipičnimi zvezami.

Večpomenska vrsta je določen postopek, po katerem se razvije drugotni pomen. Pri metaforizaciji, ki je večpomenska vrsta, se razvijajo drugotni pomeni na podlagi podobnosti na novo imenovanega pojava s pojavom, poimenovanim z izhodiščnim pomenom. **Večpomenskostni tip** je pomenski prehod poimenovanja iz določene pomenske skupine v pomen, ki pripada drugi pomenski skupini, npr. *dobrota* iz lastnostnega pomena (*čudi se njeni dobroti*) v pomen »dejanje, storjeno komu v korist« (nikoli ji ne bom mogel povrniti vseh dobrot) (SSKJ). Pri natančnejši analizi večpomenskih tipov bi bilo treba ugotoviti, kakšna je njegova relativna moč, stilna vrednost, katera izrazna sredstva ga nadomeščajo.

1.4 POMENSKA ENOTA

Enoto, ki jo bomo pri besedi opazovali, imenujemo s splošnim opisnim izrazom **pomenska enota**. Pomenska enota je skupno ime za pomenske pojave, ki jih obravnavamo v pomenskih analizah večpomenk in je skupni termin za vse pomenske pojave pri besedi, ki jih slovarsko delo na kakršenkoli način loči od drugih pomenskih pojavov pri besedi. V SSKJ so take enote ločene s številkami, črkami, rimskimi številkami, poševnicama, poševnico, nekaterimi »kvalifikatorji« (pren, terminološki kvalifikatorji), oznakami za terminološka in terminološka gnezda. Na tehniko ločevanja pomenskih enot slovarji in druge besedne zbirke praviloma opozarjajo v uvodih ali navodilih uporabnikom. Poleg **pomenske enote** se v tem pomenu uporabljajo tudi neterminološko opisno poimenovanje **pomenski pojav**, največkrat se pa uporabljajo kar imena takih enot; najpomembnejša taka enota je *pomen*, ki ima še naslednje sopomenke: *ta in ta pomen besede, beseda v tem in tem pomenu, pomenka, semem* (Müller 1982, 149; Novak 1986, 103; Toporišič 1992, 191). To je lastnost, da beseda ali izraz z nekaterimi ali vsemi svojimi rabami pripada k določenemu pomenu. Pomenska enota je tako najbolj splošen izraz za enoto pomenskega sestava besednega zaklada. Uporabljamo ga zato, ker je **pomen** že zaseden. Potrebujemo pa izraz, s katerim si olajšamo pot pri poimenovanju vseh pomenskih pojavov, ki jih srečujemo pri besedi. Pomenska enota je nadpomenska.

Pri določanju pomenskih enot uporabljamo čim bolj stvarne znake, ki dokazujejo, da gre za poseben pomenski pojav pri kaki besedi; to pomeni za pomenski pojav, ki ni isti z drugim pomenskim pojavom pri besedi. Med temi znaki imajo izredno pomembno mesto **besedne zveze**. Beseda živi šele v zvezah. Tudi pomene kaže prek zvez. Če se spremeni pomen, se spremenijo načeloma tudi zveze, saj lahko beseda samo v novih zvezah uresničuje novi pomen. Pomenka v okviru besede kot glasovne in pisne enote praviloma ni razločno drugače izolirana, jasno je razmejena šele na podlagi zvez v besedilih. Zato so za pomensko določanje besedne zveze zelo pomembne.²

Pomenska enota je izraz, ki se je razvil z zornega kota besede. Njo smo hoteli razdrobiti na vsebinske možnosti. Opazili smo, da je možnosti lahko več, vendar niso enakovredne in tudi ne enako očitne. Nekatere so bistveno bolj uporabne; te so v centru; praviloma so to prvotni pomeni ali pa t. i. regularne metonimije in metafore oziroma regularni drugotni pomeni, druge so pa redkeje ali manj oziroma v posebnih okoliščinah uporabne, to so praviloma redki drugotni pomeni, pomenski odenki in nekatere stalne zveze. Potrebovali smo izraz,

² ●pozarjanje na uporabo zvez pri pomenskem določanju je v slovenskem pomenoslovju v novejšem času zelo poudarjeno, npr. Vodušek 1961/62, Suhadolnik 1963, Kozlevčar – Černelič 1968, Vidovič – Muha 1972/73, Novak 1975 in drugi.

da smo vse to poimenovali.

Izraz **pomenska enota** je dovolj sistemski, tudi če izhajamo iz besednega zaklada kot celote. Njegove sopomenke, ki se združujejo v sopomenske nize, ostajajo kljub temu samostojne pomenske enote.

Torej pomenskih enot je v besednem zakladu veliko več kot besed. V delu se posvečamo pomenskim enotam pri samostalniku slovenskih protestantskih piscev, zlasti tistim, ki so nastale na podlagi metafore in metonimije in s tem povzročile nastanek večpomenskih besed. Potemtakem je razumljivo, da se bomo ukvarjali predvsem z drugotnimi pomeni. Vendar se bomo ozirali tudi na prvotne pomene, ker ti v marsičem določajo tudi drugotne pomene oziroma drugotne pomenske enote. Drugotni pomen je lahko na primer sopomenka glavnemu pomenu kake besede iz druge pomenske skupine in v takem primeru se vede v besedilu tako kot tisti glavni pomen.

1.5 POMENSKA SKUPINA

Pomenske enote ne obstajajo samo v okviru večpomenke, v besednem zakladu tudi niso osamljene. Če so drugotnega značaja se povezujejo s člani pomenske skupine, ki imajo enako glavno pomensko sestavino. Človekova zavest ima namreč tudi to lastnost, da vsak pojav, ki ga spozna, uvrsti po njegovih značilnostih v eno od kategorij – pomenskih skupin, ki jih že pozna, ali pa kategorijo ustvari novo. Drugotne pomene tako obravnavamo v pomenski skupini, kamor je novi pomen prešel. Hkrati jo pa obravnavamo v okviru svoje večpomenke. Ker pa večpomenke tudi ne živijo osamljeno, ampak se združujejo v **večpomenčne skupine**, torej skupine, ki imajo vzporeden pomenski razvoj, ima drugoten pomenski pojav dve domovanji.

Pomenska skupina je združenje pomenov različnih besed, katerih skupna lastnost je, da se vedejo v jeziku podobno, kar pomeni, da jih uporabniki jemljejo kot enote, ki so si tipsko podobne in zato imajo v jeziku tudi podobne tipične zveze (Novak 1986b).

V pomenske skupine lahko razvrstimo vse pomene. Dobra stran te možnosti je, da je pomenskih skupin veliko manj kot pomenov, kar omogoča, da pomenov ni treba obravnavati izolirano, ampak jih lahko opazujemo vključene v skupine, kjer pridejo bolj očitno do izraza njihove glavne in posebne pomenske sestavine.

Združevanje pomenov ali izrazov na podlagi najrazličnejših povezav je možnih in realiziranih zelo veliko. Morda je najbolj znano tako imenovano **semantično polje**, ki zajema izrazje za kako vsebinsko povezano področje resničnosti (Ahmanova 1966, 334).

Pomenska skupina je ena izmed takih povezav. Opozoriti je treba, da se v splošni rabi uporablja tudi za skupino besed, ki so pomensko dokaj različne, vendar očitno povezane.

Pomenska skupina je zelo pomembna enota pomenskega sestava. Zato je uvrstitev rabe besede vanjo že dokaz za njeno razumevanje. Pomenska skupina odraža stvarnost. Pojave stvarnosti klasificira po skupnih in razlikovalnih potezah. Skupne poteze jih uvrščajo v skupino, razlikovalne jim pa določajo mesto v skupini.

V pomenske skupine uvrščamo vse pomene, ki jih poznamo. Hkrati je pa to odprt sistem za pomenske pojave, ki nastajajo ali bodo nastali.

Tudi pomenske skupine se delijo v skupine, in sicer najprej po besednih vrstah. Tako imamo samostalniške, pridevniške, glagolske in druge pomenske skupine, ki označujejo samostalniške, pridevniške, glagolske pojave stvarnosti. Samostalniške pomenske skupine

bomo razvrstili bomo razvrstili po pomenskih vrstah glede na to, kakšne vrste je glavna pomenska sestavina, npr. ali je »dejanje« ali »lastnost« ali »snov« ipd.

1.6 MREŽA TIPIČNIH ZVEZ

Zvezo, ki dokazuje kak pomen, imenujemo **tipično zvezo**.³ Ker pa lahko kaka tipična zveza dokazuje tudi več pomenov, uporabljamo za dokazovanje kakega pomena praviloma več tipičnih zvez; te imenujemo **mrežo tipičnih zvez**. Mreža tipičnih zvez je kombinacija tipičnih zvez, ki dokazujejo kak pomen. Ista zveza je namreč lahko tipična za več pomenov, ker kaže samo na kako lastnost pomena, mreža zvez pa določa pomen z več strani.⁴

Pri istem pomenu lahko govorimo tudi o dveh mrežah tipičnih zvez pod pogojem, da ga uvrščamo v širšo pomensko skupino in posebno pomensko skupino. To se v slovaropisju pogosto dogaja. Če hočemo pokazati, da gre za pomen *rastline*, bomo uporabili zlasti mrežo tipičnih zvez za rastline, če pa uvrčamo pomen na primer v skupino *sadno drevje*, bomo uporabili mrežo tipičnih zvez te ožje pomenske skupine. Odločujoča razlika je v glavni pomenski sestavini. Če vzamemo za zgled *hruško*, se zanjo v zvezah nič ne spremeni. Spremeni se pa okolje, kako so te zveze uporabljene. V prvi pomenski skupini bi uporabili poleg glavne pomenske sestavine »rastlino« najmanj še sestavino »sadno drevo«. V drugi pomenski skupini bi uporabili glavno pomensko sestavino »sadno drevo« in še eno sestavino, ki bi ločevalo hruško od drugih sadnih dreves. Ta tretji podatek je najbolj poseben in je včasih razviden iz širšega sobesedila. Natančnejši slovarji poznajo dokaj ozko in natančno določene pomenske skupine, kar pomeni, da jih je tudi več. Pri posameznih pomenih opozarjajo na več natančnih podatkov, drugače povedano, navajajo več posebnih pomenskih sestavin.

Dogaja se, da velikokrat nimamo dovolj zvez, da bi z lahkoto določili pomen, zato je treba natančneje analizirati to, kar imamo. To pride še posebej pogosto do izraza v zgodovini jezika, ko imamo manj gradiva in ga ni mogoče dodatno ustvariti. Če je na zunaj zveza manj tipična, skušamo odkriti tisto, kar je v njej pomensko določujoče, to je pa praviloma razvidno iz širšega sobesedila. Izraba gradiva je stvar strokovnega obvladanja problematike in stvar večšine. Oboje je možno doseči, ne more pa priti samo od sebe.

Mreža tipičnih zvez določa pomensko skupino, v katero spada pomen. Pri metonimijah ja to kar veliko, ker druge pomenske lastnosti poznamo še iz prvotnega pomena. Pri drugih pomenskih zakonih se pa moramo pogosto za določitev pomena pri zgledu iz rabe nasloniti še na daljše sobesedilo, korenski morfem, obrazilo in na besedno družino.

1.7 STILNI SISTEM BESEDNEGA ZAKLADA

V **stilnem sistemu** besednega zaklada 16. stoletja imamo vse možnosti, ki so jih ljudje v tistem času potrebovali. Ker je zapletenost tega sistema odvisna od nalog, ki jih jezik v določenem času opravlja, moramo pričakovati, da ima stilni podsistem besednega zaklada 16. stoletja

³ Pridevnik **tipičen** uporablja za zveze že Suhadolnik 1963, 933.

⁴ **Tipično zvezo** in **mrežo tipičnih zvez** v tem pomenu uporablja avtor; javno najprej Novak 1975, 38.

stilne skupine besed za tiste naloge, ki jih je v tem času slovenščina opravljala. Precej razširja ta sistem biblijsko besedilo, ker so posamezni njegovi deli pisani stilno različno. Tako imamo že v Bibliji veliko možnosti za stilno različne izraze. Nekaj je izrazito liturgičnih delov; imamo pa tudi izrazito umetnostna besedila, v katerih pride do izraza umetnostno stilno razčlenjeno izrazje. Veliko je polemičnih besedil, v katerih se tu in tam pojavljajo slabšalni izrazi. O nekaterih stvareh, zlasti o veri, pa tudi o jeziku so govorili kot o strokovnih vprašanjih, zato imamo že takrat opravi s strokovnimi izrazi. Ker je že Trubar rad uporabljal med »eksempli« zgodbi iz domačega življenja, imamo že takrat tudi slikovite izraze, ki so značilni za pripovedna besedila, od čustveno obarvanih izrazov do ekspresij. Ker je šlo za začetke knjižnega jezika in obsežno prevodno dejavnost, imamo veliko novih izrazov. Zanimivo je, da je zlasti Trubar uporabljal tudi veliko starinskih izrazov. To kaže na to, da je bilo veliko možnosti za stilno različnost pomenov v besednem zakladu.

Če vse to upoštevamo, potem dobimo za 16. stoletje v grobem takole sliko stilnih skupin pomenskih enot: nevtralne, strokovne, govorne, ozko knjižne, čustveno obarvane, narečne, neologistične, starinske, slikovite pomene ali druge pomenske enote.

Veliko stilnih potreb zadovoljuje jezik večpomenskostjo. To pomeni, da v nekaterih okoliščinah uporabimo večpomenskostne tvorbe za slogovne variante. Žal slogovnost izrazja ni še toliko raziskana in popisana, da bi ga v raziskavi lahko sistematično uporabljal. Zato so informacije o stilnodti pomenske enote samo fragmentarne.

1.8 POMENSKI PREMIK

Ko ugotovimo, da obstaja drugotni pomen, je naša naloga ugotoviti, kako beseda do tega pride in kaj se z njo zgodi. Ko se to zgodi, stopi beseda v drugo mrežo tipičnih zvez. Ta vstop gre prek človeka, kar pomeni, da ta začne besedo tako pojmovati. Lahko bi rekli, da je pomenska sprememba uresničena najprej v človekovi zavesti. Tudi ko gre za razumevanje, moramo besedo prevzeti kot predstavnico prave pomenske skupine, drugače vsebine ne moremo razumeti.

Ta vstop besede v drugo mrežo tipičnih zvez je povezan s splošnimi navadami. Ne more človek samo na podlagi svoje odločitve vreči besede iz ene mreže tipičnih zvez v drugo. Nastalo bi preveč težav pri razumevanju. Ko te navade odkrivamo, opažamo, da lahko samo nekateri izhodiščni pomeni dobijo tak in tak drugotni pomen. Norme so tu ustaljene in tudi razločljive. Opažamo, da je pojavitev drugotnega pomena daleč od slučajnosti. Možnosti so različne. Posamezne take možnosti, zlasti metaforizacijo in metonimizacijo, imenujemo pogosto kar pomenski zakon, ker so tako splošne in se pojavljajo na pričakovanih položajih.

Kljub ustaljenosti pravil, po katerih se dogajajo pomenski premiki, pa ima človek še vseeno veliko vlogo pri odločanju, ali bo v kakem primeru pomenski zakon uporabil ali ne. Ker se skoraj vsaka stvar lahko izrazi na različne načine, ima človek tudi možnost, da izbere med znanimi izrazi ali pa se odloči za novo možnost. To – tako na splošno povedano – pa velja samo načelno. Človek je pri izbiri zelo vezan na to, kar dovoljuje besedilo, vendar pa skoraj nikoli nima samo ene možnosti. Treba pa je poudariti, da mora za kako posebno možnost ustvariti pogoje, okoliščine, v katerih je taka možnost najboljša.

1.9 VEČPOMENSKOSTNA VRSTA

V raziskavi bomo posvetili posebno pozornost metaforizaciji in metonimizaciji, ki sem ju prvotno označil kljub pomislekom kar pomenska zakona, prvič zato, ker se pojavljajo nešteto krat v zelo pričakovanih okoliščinah, drugič pa zato, ker večpomenskost najlaže razložimo na sestavne dele ravno na podlagi takega pojmovanja. Pri pomenskem zakonu se srečujemo s podobno problematiko v vseh zgledih. Zaradi takega pojmovanja poimenovalnih postopkov sem tudi združil sinekdoho z metonimijo. Druge postopke, po katerih prihaja do drugotnih pomenov, bi težko označili s pomenskimi zakoni. Zato imenujem postopke, po katerih nastajajo pri besedah drugotni pomeni, bodi pri golih besedah ali stalnih besednih zvezah, **večpomenskostne vrste**. Pregled večpomenskostnih vrst je jedro analize.

Posamezno večpomenskostno vrsto bomo predstavili z razlago pravil, po katerih nastajajo drugotni pomeni, z opisom vzrokov zanje in določitvijo območja, kjer se uporaablja.

2 DOSEDANJE OBRAVNAVE TEH VPRAŠANJ V JEZIKU SLOVENSKIH PROTESTANTSKIH PISCEV

2.0

Večpomenskost, ki jo raziskujem pri samostalniku v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, pojmem tako, da vključuje vse pomenske spremembe, ki jih doživlja samostalniška beseda. Te spremembe so omejene na golo besedo (metaforizacija, metonimizacija, terminologizacija) ali na stalno zvezo, v kateri nastopa beseda (terminologizacija, frazeologizacija). Praviloma se te spremembe dogajajo po ustaljenih pravilih, od katerih se nekatera, zlasti pri metaforizaciji in metonimizaciji, imenujejo oz. označujejo kar s pomenskimi zakoni. Posebno mesto zavzema natančneje določanje pomenov z opisovanjem, ki je v slovenščini kot tudi v drugih slovanskih jezikih zelo razvito. V raziskavo sem ga vključil, ker ima v takih poimenovanih samostalnik pomembno vlogo. Veliko pomenskih pojavov pri samostalniških besedah je vezanih na razne okoliščine, v katerih se razvijajo posebni pomeni, ki veljajo na območju takih okoliščin. Že ta opredelitev kaže, da so pomenske možnosti samostalnika zelo zapletene in jih ni mogoče z lahkoto dobro razporediti. Povezanost med posameznimi pojavi, pogostnost posameznih tipov sprememb, njihova značilna odvisnost od nekaterih okoliščin so tako velike, da moramo govoriti o sistemski urejenosti večpomenskosti.

Večpomenskost se vključuje v tri obsežna področja jezikoslovja, in sicer, prvič, v onomaziologijo (nauk o poimenovalnem sistemu), ki vključuje poleg večpomenskosti še večbesedno poimenovanje, besedotvorje in prevzemanje iz tujih jezikov; drugič, v pomenoslovje, zlasti leksikalno, ki je posebno zaradi potreb slovaropisja in slovaroslovja zelo razvito; in tretjič, v stilistiko, saj ima vsako poimenovanje tudi slogovno vrednost, bodi nevtralno ali zaznamovano. V leksikologiji obravnavamo večpomenskost kot vir za bogatenje besednega zaklada in posamezne pomenske enote predstavljamo po njeni pomenskosti. V stilistiki raziskujemo, kakšno vlogo ima beseda z določenim pomenom v besedilu, ta je lahko ustaljena in kot taka nevtralna ali stilno zaznamovana, v drugem primeru pa sveža in stilno zaznamovana. V prvem primeru gre za to, da rezultat pomenskega premika nekako okameni, s tem izgubi svežost in dobi sistemske lastnosti besednega zaklada, medtem ko je v drugem primeru uporabljan predvsem zaradi svežosti in enkratnosti. Na začetku sta oba premika v bistvu enaka.

2.1 ZNAČAJ DOSEDANJIH RAZISKAV

S teh obsežnih področij, na katerih pogrešamo temeljitih domačih popisov problematike, bom omenjal samo tiste raziskave, ki so bile za mojo raziskavo pomembnejše, zlasti pri določitvi koncepta, a tudi izpeljavi, saj je moja glavna naloga, raziskati večpomenskost glede na to, kako se kažejo drugotni pomeni na skladenjski ravnini v tako imenovanih tipičnih zvezah.

Najprej bodo pregledana prizadevanja, ki so se ukvarjala z večpomenskostjo samostal-

nika pri protestantskih piscih. Ker ozko usmerjenih večpomenskostnih raziskovanj ni bilo veliko, se bomo dotikali tudi prizadevanj, ki so se ukvarjala s pomenskostjo in tako posredno odgovarjala tudi na vprašanja o večpomenskosti, in prizadevanj, ki so omogočila raziskovanja večpomenskosti.

Ker je večpomenskost tesno povezana z leksikologijo oziroma leksikografijo in stilistiko, se je o njej govorilo zlasti v zvezi s slovaropisjem in z razvojem besedja.

Ker še nimamo natančnejšega pregleda besedišča slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, večpomenskost še ni prikazana. Ob pripravah za slovar pa teče tudi to raziskovanje, zlasti kot priprava za pomensko analizo besed. Leksikalna vprašanja je na široko odprlo tudi proslavljanje štiristoletnic pomembnih dogodkov iz slovenskega protestantizma. Tako da lahko že govorimo o dokaj jasni sliki o tem, kako je treba peljati raziskovanje tega besedišča. Besedilnih raziskovanj je manj, čeprav se je v zadnjih letih tudi na tem področju bistveno premaknilo, zlasti na področju stilističnih (Jože Pogačnik), terminoloških (Jože Rajhman) in primerjalno-prevajalskih (Francka Premk) vprašanj.

Slovarsko obravnavanje večpomenskosti je poudarjalo njene sistemske elemente in njeno povezanost z drugimi delnimi sistemi v besednem zakladu.

V delih, ki z raznih zornih kotov obravnavajo besedni zaklad, so bila obravnavana zlasti tale vprašanja iz večpomenskosti:

- a) vloga terminologije in še posebno obredni termini (I. Grafenauer, J. Rajhman, M. Orožen, Z. Leder – Mancini, Andreja Legan Ravnika),
- b) tipi pomenskih premikov (M. Orožen, B. Pogorelec, M. Merše, F. Premk, F. Novak),
- c) zunanji znaki večpomenskosti (F. Novak, M. Merše, J. Narat – Šrekl),
- č) sinonimnost in večpomenskost (M. Orožen, M. Merše, J. Narat – Šrekl),
- d) razmerje med večpomenskostjo in pokrajinskostjo oziroma narečnostjo (M. Orožen, V. Gjurin),
- e) večpomenskost pri prevzetih izrazih (A. Janko, J. Toporišič),
- f) večpomenskost kot pot za bogatenje besednega zaklada (M. Orožen, A. Vidovič – Muha, M. Merše),
- g) vloga stilnosti (J. Pogačnik, B. Pogorelec),
- h) male oblike v večpomenskosti (B. Pogorelec),
- i) vloga frazeologizacije (E. Kržišnik – Kolšek),
- j) iskanje primerne izraza pri prevajanju (A. Breznik, P. Simoniti, M. Merše),
- k) pomenske analize posameznih besed (M. Pleteršnik, F. Ramovš, SJSPP 2001),
- l) pomenski razvoj posameznih besed (F. Bezljaj, M. Orožen),
- m) analiza protestantske leksikografije (V. Vatovec, A. Breznik, J. Stabej, A. Läg Reid, J. Rigler, V. Gjurin, F. Novak),
- n) manjši slovarčki (M. Rupel, D. Šega),
- o) koncept slovarske odelave (Poskusni snopič SJSPP).

Ker je bil do sedaj besedni zaklad prikazovan bodi bolj na splošno ali pa z določenih zornih kotov, je bilo tudi na pomenski ravnini natančneje obdelano tisto, kar je bilo za take namene, za zgodovino jezika tistega časa ali pa za potrebe tiste smeri in tiste veje jezikoslovja bolj zanimivo.

2.2 PREGLED OBRAVNAV

Obravnavo besedišča slovenskih protestantskih piscev, ki vključuje tudi pomensko stran, bi lahko opisno predstavili nekako takole.

2.2.1 Prvo fazo, ki jo lahko imenujemo raznemčevanje slovenščine in iskanje slovenskih ekvivalentov, so izvajali prevajalci in prirejevalci *Svetege pisma* in *Evangelijev in listov*.⁵ Prizadevanje se je začelo že pri protestantskih piscih. Ti so gledali na besedni zaklad različno. Trubar ima več nemčizmov kot Dalmatin, čeprav je imel Dalmatin zelo spoštljiv odnos do Trubarjevega jezika. V DB 1584 je slovenizacija jezika zelo premišljena in opazna. Pomemben pogled na izraze daje že *REGISTER ZHES VSO BIBLIO, VSEH IMENITISHIH IMEN, inu potrebnijh naukov inu rizhy* (DB 1584, I.) (6a–) (.Vb) v katerem so besedna gesla sestavljena iz dmačih besed poleg prevzetih. Znano je, da je Krelj ugovarjal Trubarjevemu nemčevanju. Trubar je imel vrsto starinskih elementov. Te so drugi drugačili ali pa so imeli že drugačna narečna izhodišča. Tudi *REGISTER Nekatérih beféd, katére, Crajnŕki, Coroŕhki, Slovénŕki ali Besjázhki, Hervázki, Dalmatinŕki, Iŕtrianŕki, ali Craŕhki, fe drugázhi govoré* (DB 1584, III, CcIIIb–DdIIIb). Kasnejši prevajalci so nadaljevali nekatera prizadevanja, ki so bila nakazana že v protestantskem času.

Tudi zavest o večpomenskosti je bilo pri slovenskih protestantskih piscih zelo razvito, zlasti pri Trubarju, saj ima on kar nekaj natančnih odlomkov o pomenih zelo aktualnih besed v tistem času. Njegove pozornosti so bile deležne zlasti besede, ki so se uporabljale tudi na verskem področju. Pravi vzrok za pomensko obravnavo je bil nagib, da približa bralcu in poslušalcu versko vsebino. Pri opažanju pomenskih sestavin je bil za tisti čas zelo natančen. Še danes, ko imamo več možnosti, veliko slovarjev in več poskusov razlag, občudujemo njegove formulacije. V TC 1550, 202–207. V *Predgovori čez ta list htim Rimljanom* govori o pomenu naslednjih besed: *postava, greh, gnada, vera, pravica, pravičen, pravično storjenje, duh, meso* (TT 1560, c2a–e3b). Trubar se je loteval tudi pomenoslovnih vprašanj pri prevzetih izrazi, da bi besedila bralcu približal. Včasih je iskal domač ustreznik. Pri terminih je večkrat iskal razlage, da bi jih ljudje pravilneje in lažje razumeli. Takih mest je v njegovih delih zelo veliko. Prim. Novak 1998, 247.

Ko ni šlo za termine, ampak za položaje, za katere v slovenščini še ni bilo ustaljenih izrazov, je iskal najprimernejša poimenovanja. Ta so bila velikokrat narejena na podlagi večpomenskosti. Mesto, ki govori o tem njegovem prizadevanju, je v nemškem uvodu k TT 1557, v besedilu, v katerem pove zelo veliko o tehniki svojega prevajanja. V tem besedilu se dotakne tudi položajev, ki so bili v latinščini že ustaljeni, v slovenščini pa še ne. Navajamo ga po prevodu Mirka Rupla: »*Preden sem začel [prevajati], prav zares da sem pri sebi o marsičem razmišljal in uŕibal;... dalje o siromaščini in veliki pomanjkljivosti slovenskih besed. Čeprav namreč imamo pri samostalnikih in glaŕolih dvojino kakor Grki in pri glaŕolu tudi moški in ženski spol, bi vendar rad videl in slišal človeka, ki bi pristno slovensko prevedel samo tele navadne latinske besede, kakor salutatio, excultatio, iubilatio, laetitia, hilaritas, iucunditas, persecutio, afflictio, patientia, contumelia, opprobrium, contentio, seditio, insidiae, tumultus, molestia, occasio, locus, opportunitas, scandalum, virtus, gloria, brachium,*

⁵ Ta dejavnost je bila predvsem stvar jezikovnega življenja in razvoja, ne pa toliko raziskovanja.

adoptio, abominatio, turba, affectus, stupor, pietas, impietas, adorare, religio, superstitio, assiduitas, sors, sacramentum, tabernaculum, panes propositionis in nešteto podobnih« (SPP 1966, 79). V tem navedku (TT 1557, b IIIb) je naštel 38 latinskih besed oz. izrazov. Njihovo navajanje je za naše razpravljanje zelo pomembno. Takrat je prevajal Biblijo, zlasti Novo zavezo. Računamo lahko, da je tudi pri tem delu srečeval te izraze, čeprav jih je lahko poznal tudi iz drugih besedil. Mesta, kjer se ti izrazi uporabljajo in ki jih je Trubar prevajal, sem poiskal prek latinskih konkordanc (CONCORDANTIARUM 1929). Večinoma so te besede večpomenke. Najbližji slovenski izrazi imajo praviloma drugačno pomensko strukturo, zato še niso ustrezniki nekaterim latinskim pomenom. Naštete latinske besede se Bibliji uporabljajo v pomenih za pojave, ki jih dotakratna slovenščina ali še ni po svoje poimenovala in zaradi tega Trubar ni mogel najti ustreznikov ali pa taki izrazi niso bili dovolj razširjeni in ustaljeni. V bistvu gre za nove situacije, ki jih je bilo treba poimenovati. Postopki, kako je Trubar to delal – nekaj jih bomo navedli – so zelo zanimivi.

Adoptio f, današnji ustreznik *posinovljenje*, nastopa v Rim 9,4: lat.⁶ *Israhelitae quorum adoptio est filiorum ... et promissa*; TT 1560, 15: *Ifraeliti, katerih ie ta Otrozhenā, inu tu Gosfoftuur*; DB 1584, III, 85b: *od Israela, katerim flifhi otroz'hina inu zhafit, inu Savesa inu Poftava*; SP 1996.⁷ *Njim pripadajo posinovljenje in slava*; Luther B 1545: *Welchen gehört die Kindfchafft*. Motivacija je Trubar vzel po Lutru, a beseda je v tem pomenu zelo verjetno nova.

Contentio ž, večpomenka, ki se uporablja v Lk 22,24 in se v lat. glasi *Facta est autem et contentio inter eos quis eorum videretur esse maior*, je Trubar prevedel *Inu vmei nimi fe tudi vfdigne ena Ardrya, kateri bi fe vmei nimi ta vegshi vidil* TT 1582, 340. Današnji prevod ima *Med njimi je nastal tudi prepir, kateri izmed njih se zdi največji* SP 1996. Trubar je uporabil iz nemščine prevzeto besedo, a ni ista kot Lutrova. Luter ima na tem mestu *ES erhub sich auch ein Zanck vnter jnen* LB 1545, III, CCXCIIIb.

Locus m, večpomenka, se v delih Biblije, ki jih je prevajal Trubar, uporablja tudi na naslednjih mestih:

Mr 16,6: lat. *non est hic ecce locus ubi posuerunt eum*, kar je Trubar prevedel *on nei tukai, Pole, letu ie meiftu, kir fo ga bili polushili* TT 1557, 152. Izraz *meiftu* uporablja tudi Dalmatin (DB 1584, III, 29a). SP 1996 ima tu *kraj*.

Lk 2,7: lat. *quia non erat eis locus in diversorio* je Trubar prevedel *Sakai vti Oshtarij nei bilu meifta fa nyu* TT 1557, 161. Današnji prevod ima *ni bilo prostora* SP 1996.

Lk 14,22: lat. *et adhuc locus est* je v Trubarjevem prevodu *inu she ie profstor* TT 1557, 216. Tudi v novem prevodu je *in še je prostor* SP 1996.

Jn 4,20: lat. *Hierosolymis est locus ubi adorare oportet* je v Trubarjevem prevodu *de Vierufalemu ie tu meiftu, undukai fe ima moliti* TT 1557, 265. V novem prevodu je tu *kraj* SP 1996.

Apd 4,31: lat. *et cum orassent motus est locus in quo erant congregati* je v Trubarjevem prevodu *inu kadar fo oni molili, fe ie tu meiftu, vkaterim fo vkupe bili sbrani, freslu* TT 1557, 342. V novem prevodu je na tem mestu *se je stresel prostor* SP 1996. Trubarju so očitno delali težave različni pomeni te latinske večpomenke. V teh petih zgledih je samo enkrat izbral enak ustreznik, kot ga ima novi prevod. Šlo je za novo poimenovanje. Proces bi danes poimenovali iskanje najprimernejšega izraza.

⁶ Latinske navedke navajam po Vulgati, izdani pri Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1994.

⁷ Če ima izdaja označene svetopisemske vrstice, ne navajamo strani.

Occasio f, današnji ustreznik *priložnost*, *ugoden trenutek*, nastopa npr. v Flp 1,18: lat. *Sive per occasio, sive... Christus annuntietur et in hoc gaudeo, sed et gaudebo*;

TL 1567, 26a: *de fe le Criftus vkakershni vishi pridiguie, bodi skufi Hynaufzhino, oli skufi rijnizo*; DB 1584, III: *de fe le Criftus osnanuje na vfako visho*; LB 1545: *das nur Chriſtus verkündiget werde allerley weife*; SP 1996: *Da se le, pa naj bo na ta kakršenkoli način že, iz preračunljivosti ali v resnici, oznanja Kristus*. Ti zgledi lepo kažejo, kakšne težave je imel Trubar. V slovenščini takrat ta pomenski pojav še ni bil ustaljeno poimenovan, na kar kažejo tudi različne rešitve.

Nadalje nastopa ta beseda tudi v 1 Tim 5,14: lat. *juniores... nullam occasionem dare adversario*; TL 1567, 65: *de timu Superniku obeniga vrshaha ne dado hudu gouoriti*; Dalmatin ima enako kot Trubar; LB 1545: *dem wiederfacher keine vrfache geben zu schelten*; SP 1996: *prav nobeniga povoda*. Zanimivo je, kako je Trubar reševal to situacijo, za katero slovenščina takrat še ni imela ustaljenega izraza. Opozoril bi tudi na to, kot je vidno večkrat tudi na drugih zgledih, da sta se Trubar in tudi Dalmatin zgledovala po Lutru.

Panes propositionis nastopa v Mat 12,4: lat. *et panes propositionis comedit* [David]; Trubar je najprej prevedel *ie te Oglad kruhe ieidal* (TE 1555, 27a), v TT 1557, 32 ima: *inu ie te Svete kruhe iedel*; v DB 1584, III, 8b je: *inu je jedel Kruhe tiga gledanja*; LB 1545 ima: *vnd afs die Schawbrot*; SP 1996 pa: *in so jedli položene hlebe*. Tudi tu gre za izraz, ki takrat v slovenščini še ni imel ustreznika. Zanimive so motivacije poimenovanja. Trubar je šel po svoji poti; varianto *svete kruhe* je kasneje uporabil tudi Kuzmič 1771, Dalmatin je prevzel motivacijo po Lutru tako kot Trubar v TE 1555, samo da je bolj prilagojena slovenščini; tretjo motivacijo pa ima sodobni prevod. Prim Merše 1990, 173.

Tabernaculum s, ima v delih Biblije, ki jih je prevajal Trubar, dva pomena. Prvi je v Mt 17,4: lat. *faciamushic tria tabernacula*, v Trubarjevem prevodu se glasi *taku hozhmo tukai ſturiti tryshotore* TT 1557, 49. Da je že tu nastopila dilema, kateri izraz bi bil najprimernejši, pove že dejstvo, da je na tem mestu Dalmatin uporabil *uto*: *taku hozhemo my try Vtte ſturiti* DB 1584, III, 11a. Drug pomen nastopa v Lk 16,9: lat. *recipiant vos in aeterna tabernacula*, v Trubarjevem prevodu *uas gori ufamo ute uezhne shotore* TT 1557, 221. Dalmatin ima tudi tu *uto*: *vas gori vsameo v'te vezhne Vtte* DB 1584, III, 41a. Za primerjavo naj omenim, da ima Luter obakrat *Hütten*, kar pomeni, da mu je Dalmatin bližji kot Trubar. Novi prevod ima v prvem pomenu *šotore*, v drugem pa *da vas sprejmejo v večna bivališča* SP 1996. Danes bi človek sklepal, da je imel Trubar pri drugem pomenu največ težav, ker je bil izbrani izraz preveč konkreten.

Pregled teh zgledov naj zadošča za karakteristiko o težavah, ki jih je Trubar imel pri prevajanju, hkrati pa pokaže, na kaj je mislil s formulacijo »velika pomanjkljivost slovenskih besed«. Imena oz izraze za nove pojme je iskal v večpomenskosti in v prevzetih besedah. Dajanje novih pomenov starim izrazom je bilo pri Trubarju zelo produktivno. Vendar tudi pri prevzetih besedah, npr. *viža*, *uržah*, ne gre za novo prevzemanje, temveč gre tudi pri njih za večpomenskostno smer.

(Novak 2001, 107–111).

2.2.2 Druga faza je obsegala obravnavanje besednih zanimivosti, na podlagi katerih so ugotavljali slovenski jezikovni sistem in njegov razvoj. Pri teh zanimivostih so pogosto obravnavali tudi pomensko stran besed. Čeprav je bilo tako raziskovanje sprva značilno po tem, da je označevalo protestantsko obdobje jezikovnega razvoja, je kasneje prešlo v tip raziskovanja, ko

raziskovalci, specialisti za posamezne dele jezikovnega sistema, pojasnjujejo tudi pomenska vprašanja posameznih besed.

2.2.3 Tretjo fazo pomeni delo za slovarsko obdelavo jezika protestantskega obdobja. To delo je najprej vključeno v delo za slovar slovenskega jezika, ki naj bi vključeval vsa obdobja knjižnega jezika, med drugimi tudi reformacijo. Dosežek tega prizadevanja je *Slovensko-nemški slovar, I–II*, Ljubljana, 1894–1895, ki ga je uredil Maks Pleteršnik in je znan pod praktičnim vzdevkom *Pleteršnikov slovar*. V njem je prikazano tudi protestantsko izrazje, zlasti domače, od prevzetega pa tisto, ki je doživelo na naših tleh kak značilen razvoj in splošen sprejem. Nadaljevanje te faze predstavlja *Etimološki slovar slovenskega jezika* Franceta Bezlaja, ki je v delih začel izhajati v Ljubljani leta 1976.⁸ Protestantsko besedje je vključeno tudi v *Slovenski etimološki slovar* Marka Snoja, Katerega druga, pregledana in dopolnjena izdaja je izšla v Ljubljani leta 2003.

Delo za samostojno slovarsko obdelavo jezika protestantskih piscev je steklo z obširnimi pripravami in zbiranjem gradiva leta 1973 na Inštitutu za slovenski jezik SAZU, zdaj ZRC SAZU. V načrtu natančen slovar tega jezika. Poskusni snopič je izšel leta 2001. Pri vsakem slovarju in tako tudi pri *Slovarju jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja* je pomenskost besed oziroma izrazov eno osrednjih vprašanj. Zato se je že pri pripravljanih delih posvečala tej problematiki velika pozornost.

2.2.4 Četrta faza je povezana z večstranskim raziskovanjem 16. stoletja, ki so se zvrstila zlasti na strokovnih zborovanjih, ki so bila ob štiristoletnicah pomembnih dogodkov iz protestantskega obdobja.

2.2.5 Prva faza je bila – kar se tiče jezika – zlasti jezikovnokulturne in jezikovnopolitične narave, zato se tu pri njej ne bomo posebej ustavljali. Vplivala je na zamenjavo nekaterih iz nemščine prevzetih izrazov s slovenskimi ustreznici.⁹

2.2.6 Ob naslednjih fazah se bomo ustavili pri raziskovalcih, ki so obravnavali vsaj posredno tudi večpomenskost. V drugo fazo uvrščamo naslednje raziskovalce:

2.2.6.1 Valentin Vodnik v svojem *Povedanju od flovenjki ga jesika* omenja Primaža Trubarja, Jurja Dalmatina in Adama Bohoriča (Vodnik, ZD, 242–243), o njihovem besedišču pa ne govori. Zato smo si ogledali, kako v rokopisnem slovarju uporablja besede *dolgovanje*, *izlagati*, *izlaga*, *zastop* in *zastopen*, in ugotovili, da neposredno ni uporabljal gradiva iz slovenskih protestantskih piscev. Ker pa ima glavne pomene, ki sovpadajo s protestantskimi, lahko sklepamo, da so bile v njegovem času besedne pomenske enote žive še v približno taki obliki kot pri protestantih, le pri *dolgovanju* je že prišlo do precejšnjih sprememb, saj se pri

⁸ Prvo knjigo je izdelal avtor sam. Pri drugi knjigi, K–Ö, ki je izšla 1982, je poleg njega izdeloval gesla tudi Marko Snoj, lektorirali in korigirali so še drugi sodelavci. Tretjo knjigo, P–S, ki je izšla leta 1995, sta dopolnila in uredila Marko Snoj in Metka Furlan.

⁹ Ta faza jezikovnega razvoja je kasnejše raziskovalce zelo zanimala. Predvsem se ji je posvetil A. Breznik (1917), v novejšem času pa raziskovalci, ki uporabljajo metodo primerjanja priredb različnih avtorjev (orožen, zlasti 1975, 1984a, 1984b, 1984/85, 1986/87; Merše 1986a, 1990).

Vodniku vse omembe nanašajo na sinonimni pomen, kot ga ima *dolg*, torej gre predvsem za denarno stvar (Vodnik, SB 4, 9h; 13/3b; 68/1a).

2.2.6.2 Jernej Kopitar popisuje protestantske knjige (Kopitar 1808, 389–438). Omenja nemške izposojenke (Kopitar 1808, 13), ne omenja pa večpomenskosti.

2.2.6.3 Fran Miklošič je protestantske pisce dobro poznal, na kar kaže popis v *Slovenskem berilu za osmi gimnazijalni razred*, Dunaj, 1865, 24–39 (IV. Šestnajsti vek). Njegova primerjalna slovnica (Miklošič I–IV, 1852–1882) in etimološki slovar (Miklošič 1886) kažeta, da je besedišče uporabljal zlasti kot dokazno gradivo za opis sistema, opozorilo na literaturo v prvem delu slovnice pa kaže, da je upošteval zlasti Trubarja, in sicer prek drugotnih virov (Miklošič I, 1879, 590–598).

2.2.6.4 Vatroslav Oblak, ki se je v svojih raziskavah protestantskih besedil dotikal tudi besednega zaklada, je posvečal večjo pozornost starinskim, redkim in oblikovno zanimivim besedam, večpomenskosti pa samo toliko, kolikor ima beseda, katere pomen obravnava, več pomenov ali pa je obravnavani pomen sam drugotni, npr. *betež* 'bolečina', *čislo* (v frazeologemu *pres nezhibla veliku*), *dečelstvo* (v frazeologemu *ob nee zhaft inu Dezhel'tuu perprauil*), *izkušnja* 'dogodek', *nezveščina* 'stanje, za katero je značilna taka lastnost', *obist* (*vrprashai muie obifiti* inu muie ferce), *odgovor* 'besedilo', *pravda* (*tem bofim pokornim obene prauide* oli prauice ne volzhi), *sel* (*koker boshye sle*), *suhota* 'kopno', *šega* (*imeti šego; po teh starijh shegah*), *zastop* 'pomen' (vse Oblak 1891, 145–153).

2.2.6.5 Karel Štrekelj je raziskoval tujke in izposojenke; protestantskim besedam se posebej ni posvečal; uporabljal pa je Megiserja, in sicer 2. izdajo (Celovec 1744), npr. *s slovesom* 'cum venia' (Štrekelj 1892, 36). Pri tem opozarja na enega izmed pomenov besede *slovo*.

2.2.6.6 Stanislav Škrabec se je posvečal predvsem glasoslovju protestantskega jezika in pri tem v dokaznem gradivu obravnaval tudi protestantsko besedišče, npr. *zmirom* 'in ruhe' pri Trubarju (Škrabec JS, 86), *zali* 'böse' (Škrabec JS, 89), *prešušstvo* (Škrabec JS, 204). Pri tem je zapisal veliko opomb o besednih pomenih, npr.: Trubar in Dalmatin imata besedo *syl*, *sla* pogosto, tudi v pomenu 'apostelj' (Škrabec JS, 484).

2.2.6.7 Anton Murko izrecno ne navaja besed protestantskih piscev, zato je navajanje teh besed znamenje, da so bile v Murkovem času še žive. Načrtno protestantskih izrazov ni sprejemal, tako npr. *dolgovanja* nima, ima pa *zastop*, pri katerem omenja Dalmatina: *Sajfóp, m. (nach Dalm.) der Verftand* (Murko 1833, 613; Slov.-Ném. Dél).

2.2.6.8 Matej Cigale, ki je pri svojem *Nemško-slovenskem slovarju* uporabljal kot gradivo dotedanje slovarske zbirke, Megiserjevega slovarja pri redakciji ni uporabljal, v uvodu je pa naštel iz njega vrsto zanimivih besed (Cigale 1860, III–IV). Med okrajšavami ima pa tudi *Dalm. Dalmatin* in *Trub. Truber* (Cigale 1860, I, XIV), ki ju uporablja pri posameznih navedkih.

2.2.6.9 Maks Pleteršnik je kot gradivo uporabljal tudi slovenske protestantske pisce. Omenja BH 1584, DB 1584, KPo 1567 (pri Krelju citira tudi JPo 1578), razna Trubarjeva dela, zlasti

TPs 1566, TT 1582, TPo 1595, TC 1575 (po V. Oblaku). Izčrpal je zlasti slovenske izraze in prevzete izraze, ki so v naših okoliščinah razvili relativno samostojnost. Te obravnava tako kot druge besede. Postopke, kako je Pleteršnik analiziral besedni zaklad protestantov, prikazujemo na besedah *dolgovanje*, *gnada*, *izlaga*, *izlagati*, *jezik* in *zastop*.

Pri *dolgovanju*, pri katerem prikazuje tri pomene: 'das Schuldigsein; der Handel, die Angelegenheit; reč'. Pri drugem navaja tudi Dalmatina, Trubarja in Megiserja. Oglejmo si drugi pomen: – 2) der Handel, die Angelegenheit, Dct., ogr.-C; *dolgovanje pred Boga prinašati*, Dalm.; *dolgovanje s kom imeti, mit jemandem zu thun, zu schaffen haben Trub.*; der Rechtshandel, Meg., Dict.; *imeti kako d. in pravdanje*, Dalm. (Pleteršnik 1894, 153).

Gnada je prikazana kratko: »iz nem. Gnade, pogl. milost«. Navaja dve frazeološki zvezi. Protestantskih piscev ne omenja.

Pri *izlagi* ima tri pomene, in sicer: 'die Ausladung; die Auslage (für Waren)' in '(po nem.) = razlaga'. Pri tretjem pomenu navaja Dalm.

Pri *izlagati* v pomenu 'razlagati' navaja Trub.

Pri *jeziku* omenja Trubarja pri zadnjem, petem pomenu: 'die Sprache'; *s tujimi jeziki govore* Trub.

Pri *zastopu* s tremi oštevilčenimi pomeni; pri tretjem 'razum, das Verständnis' omenja Trubarja in Dalmatina; pri podpomenu 'der Sinn, die Bedeutung' pa Trubarja.

V slovar je Pleteršnik vključil precej protestantskih izrazov, vendar predvsem takih, ki so bili zanimivi za oblikovanje slovenskega besednega zaklada, ni pa uveljavljal načela, da bi prikazal specifičnosti izrazja slovenskih protestantskih piscev.

2.2.7 Raziskovanje protestantskega besednega zaklada se je okrepilo v času, ko sta nastajali oziroma sta se pripravljali slovenska univerza in akademija, in ko so začeli izhajati slovenski jezikoslovni znanstveni časopisi.

2.2.7.1 Fran Ramovš je raziskoval protestantski jezik zlasti v glasovju in oblikoslovju, besednim vprašanjem pa je posvečal manj pozornosti, vendar je tudi tem posvetil veliko pozornosti, nekaterim prav namensko, drugim pa v okviru drugih sistemskih raziskav. V sestavkih o besedju je izbiral izraze, ki imajo zanimiv razvoj in jim iskal etimologije (Ramovš 1913; 1943; 1949; 1950).

2.2.7.2 Joža Glonar ima o besedišču protestantskih piscev le nekaj opomb, ko govori o jezikovnem razvoju (Glonar 1919, zlasti 8). Na nekatere važnejše protestantske izraze pa opozarja zlasti na dva načina; pri *zastopiti* ima opombo: »v starejšem jeziku ima tudi pomen: razumeti« (Glonar 1936, 466); pri *izlagati* pa kaže na *razlagati* (Glonar 1936, 124).

2.2.7.3 France Kidrič je s svojimi raziskavami o protestantskih piscih zlasti omogočal tudi pomenoslovne raziskave. Opozarjal je zlasti na kulturne in politične posebnosti besednega zaklada slovenskih protestantskih piscev. Z besediščem se je največ ukvarjal v razpravi o TO 1564 iz leta 1919, v kateri je besedišče klasificiral.

2.2.7.4 Anton Breznik je raziskoval protestantsko besedišče glede na slovarje in na osnovi liturgičnih besedil. Ker je imelo zadnje velik vpliv na jezikovni razvoj, je vnesel v raziskovanje protestantskega besedišča primerjalni značaj (Breznik 1917; 1926).

2.2.7.5 Ivan Grafenauer se neposredno s pomeni protestantskega samostalnika ukvarja zlasti v Grafenauer 1931. Ko obravnava posamezna protestantska besedila, priteguje veliko podatkov, ki omogočajo tudi natančno pomensko analizo (Grafenauer 1914; 1942a; 1942b). Prvo povojno obdobje v novi državi je pritegnilo v to raziskovanje še nekaj raziskovalcev.

2.2.7.6 Mirko Rupel je z načrtnim literarnozgodovinskim in jezikovnim raziskovanjem protestantskega obdobja in posameznih piscev in z zbiranjem gradiva pripravljal teren tudi za natančnejša pomenska raziskovanja. Pripravil je tudi praktični slovarček k besedilom v antologiji *Slovenski protestantski pisci*. Glej literaturo.¹⁰

2.2.7.7 France Tomšič je poleg poglavja o nastanku knjižnega jezika v 16. stoletju, kjer je naštel glavne karakteristike (Tomšič 1956), uporabljal protestantsko gradivo v svojem razpravljanju o historični skladnji in pri tem prispeval podatke za lažjo obravnavo večpomenskosti (Tomšič 1955).

2.2.7.8 Anton Bajec omenja tudi značilnosti protestantskega besedišča, zlasti množico tujk, ko govori o rasti slovenskega knjižnega jezika (Bajec 1951); najvažnejše ugotovitve pomenskega značaja je pa vnesel v monografijo o besedotvorju, v kateri govori o posameznih protestantskih besedah bodi s stališča leksikalnih ali besedotvornih pomenov (Bajec 1950–1959).

2.2.7.9 Za F. Ramovšem je bil najpomembnejši raziskovalec glasoslovja slovenskih protestantskih piscev **Jakob Rigler**, ki je posebno natančno obdelal vokalizem; pri tem je opozoril na veliko pojavov, ki so pomembni za pomenske raziskave (zlasti Rigler 1968a).

2.2.8 Kot nadaljevanje tega tipa raziskovanj moramo šteti tudi raziskovanja zgodovine jezika, ki tečejo na univerzi.

2.2.8.1 S protestantskim obdobjem se je zlasti veliko ukvarja **Martina Orožen**. Večpomenskosti se dotika zlasti v razpravah o izvoru in razvoju besedišča. Prav posebno jo zanima obredno izrazje in črpanje besed in pomenov iz narečij. Prek tega osvetljuje razvojne procese v celotnem besedišču, terminologizacijo pri obrednih pomenih, sinonimna razmerja in stilnost posameznih pomenov. Njene ugotovitve, ki so oprte na obsežno gradivo, tako utemeljujejo večpomenskostne premike, jim dajejo zgodovinski okvir in jih spravljajo v odvisnost od nalog jezika v tistem času. Uspešno razvija tekstnoprimerjalno metodo (zlasti Orožen 1968; 1972; 1975; 1977; 1983; 1983/84; 1984a; 1984b; 1984/85; 1986a; 1986b; 1986c; 1986č; 1986/87; 1987; 1989; 1991).

2.2.8.2 S stališča kultiviranosti knjižnega jezika, rasti njegove intelektualne razgibanosti se ob raziskavah zgodovine knjižnega jezika dotika jezika protestantskih piscev **Breda Pogorelec**; pri tem opozarja na splošne zakonitosti, ki veljajo za posamezna obdobja. Ker so izrazni vzorci, modeli in figure tesno povezani tudi z večpomenskostjo, so ta raziskovanja pomembna pot za prikazovanje večpomenskosti besed. Poudarja vlogo poetičnih in retoričnih navad pri

¹⁰ Če je treba naštetih večino ali vso literaturo obravnavanega raziskovalca, je večkrat uporabljena opomba: Glej literaturo.

bogatenju besednih pomenskih možnosti (Pogorelec 1974/75; 1976/77).

2.2.8.3 V okviru rednega raziskovanja štejemo tudi dela **Jožeta Toporišiča** o zgodovini jezika, v katerih se je protestantskega časa dotaknil s številnimi zornimi kotovi, med njimi se je ukvarjal tudi z večpomenskostjo (npr. Toporišič 1966, 1987a, 1987b, 1988). Glej še literaturo.

2.2.9 Slovarska faza raziskovanja protestantskega besednega zaklada ima več sestavin. Najbolj določno se je v začetku izrazila v prizadevanjih za etimološki slovar (Ramovš 1943, 352-359). Prve sistematične rezultate je dala v delu **Franceta Bezlaja**, tako v pripravljanih delih kot v samem etimološkem slovarju (Bezljaj 1976; 1982). Zelo določno pa se je ob etimološkem delu pokazala tudi potreba po posebnem zgodovinskem slovarju. Tako ni slučaj, da je ravno F. Bezljaj med utemeljitelji in vodja posebnega oddelka na Inštitutu za slovenski jezik pri SAZU oziroma ZRC SAZU, na katerem se pripravlja zgodovinski *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*.¹¹ F. Bezljaj v svojem etimološkem slovarju upošteva iz protestantskega besednega zaklada zlasti besede, ki imajo pomensko zanimivejše razvoje na naših tleh. Gradivo črpa zlasti iz literature o protestantskih besedah in iz Megiserjevih slovarjev.

2.2.9.1 Druga sestavina te faze raziskovanja protestantskega besednega zaklada je bilo proučevanje starejšega slovaropisja. Pomembno vlogo je tu opravil **Jože Stabej**, ki je zbiral gradivo in raziskoval starejše slovenske slovarje, med njimi tudi protestantske. Stabeja so zanimale besede zlasti po tem, kako in kdaj so prišle v jezik; s tem je zbiral tudi podatke, ki so pomembni za pomensko, v tem okviru tudi večpomensko analizo, npr. *kres* (Stabej 1968a). Z obrnjenim latinskim in slovenskim delom MTh 1603 je pokazal na večpomenskost cele vrste protestantskih besed, ki so bile prej skrite kot ustreznice raznim latinskim iztočnicam (Stabej-Megiser 1977).

2.2.9.2 Nemška raziskovalka **Annelies Lägroid** je prav tako opozorila na večpomenskost cele vrste besed, ko je obrnila MD 1592 (Lägroid 1967).

2.2.9.3 Pri raziskovanju začetkov slovenskega slovaropisja je natančno raziskal tudi začetke protestantskega slovaropisja **Velemir Gjurin**. Čeprav so ga v prvi vrsti zanimale tehnične strani, se je moral pri njihovih raziskavah pogosto dotakniti tudi pomenskih in večpomenskih vprašanj. Glej literaturo.

2.2.9.4 Gradivo, ki nastaja na podlagi popolnih izpisov vseh slovenskih protestantskih besedil v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika (prej Komisiji za historične slovarje slovenskega jezika) na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU, omogoča natančnejše raziskave vseh leksikoloških in leksikografskih vprašanj, med njimi tudi pomenskih.

Skoraj pri vseh besedah se postavlja tudi vprašanje večpomenskosti, zato se z večpomenskostjo ukvarjajo v svojih raziskavah tudi vsi sodelavci sekcije, tudi če je jedro raziskav posvečeno drugim vprašanjem, zakaj beseda v določenem pomenu (pomenka, izraz) je tista enota, na katero so vezane tako rekoč vse sestavine konkretne rabe besede.

¹¹ Bezljaj 1975, Premk 1980, Novak 1981/82, Merše 1999.

2.2.9.5 Francka Premk raziskuje večpomenskost zlasti v psalmih, v katerih je mesto besede dvakrat svojevrstno: glede na uporabljene sistemske pomenske možnosti besede, ki jih daje jezikovni sistem, in možnosti, ki jih daje besedam tip besedila in uporaba v besednih figurah. Zanimajo jo zlasti celotne večpomenske strukture besed oziroma pojavov, zaradi katerih so bile v konkretnih besedilih izbrane. Zaradi opisov celotnih možnosti besede stopajo v ozadje jezikoslovne lastnosti, ki jih dobi beseda v sami konkretni rabi (Premk 1986a; 1986b; 1988; 1991). Sodelovala je tudi pri *Poskusnem snopiču SJSPP* 2001.

2.2.9.6 Majda Merše se ukvarja sistematično z glagolom. Izmed pomenskih vprašanj jo zlasti zanimajo pomenski učinki predpanske tvorbe (Merše 1986a); nadalje raziskuje sinonimnost glagolov in njihova konkurenčna razmerja (Merše 1986b), besedotvorne pomene in njihovo razmerje do leksikalnih pomenov (Merše 1988) in jezikovne spremembe v Trubarjevih prevodih (Merše 1990). Pri teh obravnavah vedno izhaja iz glagola oziroma besede v določenem pomenu, zato so njene razprave zelo pomemben prispevek k večpomenskosti, zlasti večpomenskosti glagolov. Razvija teorijo, da se pomenskost kaže iz zvez izraza v besedilu. Njena monografija o vidoslovju in vrstnosti je zaradi natančnih pomenskih in drugih analiz pomemben prispevek ne samo domači, ampak tudi svetovni teoriji. V *Poskusnem snopiču SJSPP* 2001, kjer so prispevki sodelavcev podpisani, je njen delež zelo velik tudi kar se tiče večpomenskosti.

2.2.9.7 Irena Orel – Pogačnik pojasnjuje tudi nekatera večpomensko vprašanja v protestantskem besedišču, zlasti kolikor je večpomenskost povezana s sopomenskostjo, saj raziskavo o sopomenskosti samostalnikov v starejših slovenskih slovarjih povezuje tudi z nekaterimi podatki iz gradiva 16. stoletja (Orel – Pogačnik 1989; 1991).

2.2.9.8 Tudi Jožica Narat – Šrekl se dotika vprašanj o večpomenskosti prek raziskav o sopomenkah; pri tem dokazuje pomene z zvezami v povedih; ker gre tu pogosto za drugotne pomene, se poleg zvez posveča tudi stilnim lastnostim pomenk (Narat – Šrekl 1989; 1991/92).

2.2.9.9 Andreja Legan Ravnikar se dotika našega področja prek terminologije (Legan Ravnikar 2003).

2.2.9.10 France Novak se ukvarja zlasti s t.i. pomensko skupino, z dokazovanjem pomenov iz zvez in s pomenskimi zakoni, po katerih prihaja do pomenskih premikov (Novak 1982; 1984; 1986b). Sodeloval je pri *Poskusnem snopiču SJSPP* 2001; v več geslih je obdeloval tudi večpomenskost.

2.2.9.11 Z računalniško tehniko se je v starejše slovaropisje vključil **Gerhard Neweklowsky** (1984a in 1984b). Ker ta tehnika omogoča velike zbirke gradiva, omogoča nadaljnje slovarsko raziskovanje, hkrati pa odpira na hitro celo vrsto praktičnih slovaropisnih vprašanj z najrazličnejših ravnin. Konkordance so zelo primerne za raziskavo večpomenskosti.

2.2.10 Pomemben prispevek k večpomenskosti pri protestantskih piscih je prispevala tudi literarna zgodovina in literarna teorija v tistem delu, ko je govorila o oblikah in slogu pisanja. Leksikografska in besediloslovna večpomenskost se namreč dotikata. Literarna zgodovina

in teorija raziskujeta tudi, kako je kaj povedano in zakaj. Pri tem uporabljata kot merilo tudi retorike in poetike dobe, v kateri je delo nastalo. Pomembne raziskave na tem področju je naredil **Jože Pogačnik**. Glej literaturo. Nanj pa so navezovali tudi jezikoslovci, zlasti Pogorelec 1972, 1984a, 1986 in Sajovic 1986.

Druge literarnozgodovinske in literarnoteoretične raziskave so za večpomenskost pomembne posredno, ker ustvarjajo okoliščine, v katerih lahko tečejo pomenske analize. Kot literaturo je tu treba omeniti tudi literarnozgodovinske priročnike o tem obdobju.

2.2.11 Za večpomenskost so pomembne tudi teološke raziskave, saj je reformacija versko gibanje, zato se je takrat uporabljalo zelo veliko verskih terminov. Pri večini terminov lahko govorimo o večpomenskosti, in sicer vedno, kadar je lahko terminološka beseda tudi v neterminološki rabi. Terminologizacijo izraza vedno spremlja natančna pomenska določitev. Ta popusti, kakor hitro beseda preneha biti termin in tudi, če dobi kak drug pomen. Na terminološkost kažejo tudi verska razpravljanja, v katerih je očitno, da gre tudi za več terminoloških variant pri istem izrazu. Verska terminološkost je bila za slovensko reformacijo zelo pomembna.

2.2.11.1 Novejše teološke razprave o protestantizmu so povezane z **Jožetom Rajhmanom**, ki nam je v vrsti razprav, začenši z Rajhman 1977, z novega zornega kota, ki združuje teologijo, lingvistiko, tekstno kritiko, zgodovino in literarno teorijo, predstavil zlasti P. Trubarja. Natančno je obdelal versko izrazje v posameznih knjigah, zlasti TC 1550 in TT 1557 (*Ena dolga predgovor*), in opozoril na notranje zakonitosti tega terminološkega izrazja (stari izrazi; novi pomeni pri starih izrazih; novotvorjeni izrazi in na novo prevzeti izrazi). Odprl je nove poti pri določanju terminoloških pomenov. Glej še literaturo.

2.2.11.2 Pesništvo in lekcionarje raziskuje **Marijan Smolik**, npr. Smolik 1983/84. S tem zlasti nadaljuje Čerinovo delo (Čerin 1908).

Rajhmanovo in Smolikovo delo se je nadaljevalo tudi v jubilejnih raziskovanjih, ko so se oglasili tudi številni drugi teologi in osvetlili nešteto izrazov s teološkega stališča.

2.2.12 Ker je daleč največ protestantskih del prevedenih, so posamezna besedila analizirali tudi raziskovalci prevajanja.

Nekaj teh raziskav je teklo bolj iz jezikoslovne pobude, npr. Premk 1986, nekaj pa iz literarnozgodovinske, npr. Stanovnik 1989. Raziskovalki se ukvarjata tudi z večpomenskostjo, ko razlagata posamezne izbire besed, zlasti F. Premk. Veliko so o prevajanju razpravljali tudi drugi jezikoslovci, ko so analizirali uporabe posameznih besed in razlike med posameznimi prevodi.

2.2.13 Značilnost raziskovanja, ki so ga sprožile štiristoletnice pomembnih dogodkov v 16. stoletju pri Slovencih, je ta, da so številni raziskovalci z zornega kota svoje stroke ali pa ožje specializacije v svoji stroki raziskovali in opisali posamezna dejstva reformacije na Slovenskem. Veliko tako nastalih del se dotika vsaj posredno tudi večpomenskosti, saj k raziskovanju večpomenskosti ne prispevajo samo prispevki, ki jo neposredno raziskujejo, ampak tudi dela, ki pojasnjujejo posamezna področja v 16. stoletju in s tem omogočajo jasne pomenske razmejitve na posameznih področjih.

Tudi pri teh jubilejnih raziskavah so imeli glavni delež raziskovalci jezika in literature starejših obdobj. Raziskovalci posameznih ožjih področij so pa pomembno metodološko obogatili raziskave z analizo posameznih ožjih področij. Ta dela so izšla zlasti v publikacijah JiS 29, 1983/84, št. 6 (*Ob 400-letnici Dalmatinove Biblije in Bohoričeve slovnice*); SR 32, 1984, št. 3 (*Ob 400-letnici slovenskega jezikoslovja*); *Protestantizem pri Slovencih*. Wiener slawistischer Almanach. Sonderband 13, Dunaj 1984; Simpozij *Slovenci v evropski reformaciji*. Zbornik prispevkov. Ljubljana 1986; *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana 1986; *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*. Ljubljana 1986.

Omenili bomo tiste raziskave, ki neposredno obravnavajo tudi pomenoslovje in še zlasti večpomenskost.

Raziskovalcev, ki so bili že obravnavani in so sodelovali tudi pri jubilejnih raziskavah, ne bomo tu posebej omenjali, ker so tudi ti njihovi sestavki nekako v skladu z njihovimi prej omenjenimi raziskavami.

2.2.13.1 S stališča besedotvorja se je besedišča Trubarjeve *Cerkovne ordninge* lotila **Ada Vidovič – Muha**, najprej glagolskih tvorjenk (Vidovič – Muha 1984), nato pa neglagolskih (Vidovič – Muha 1986). Določitev besedotvornega pomena pri tvorjenkah je za pomensko analizo zelo pomembna, saj imamo z njim pri manj jasnih pomenih trdno oporo za nadaljnje raziskave.

2.2.13.2 Veliko raziskovalcev je osvetljevalo posamezne predele besednega zaklada.

2.2.13.3 Erika Kržišnik – Kolšek se je lotila analize stalnih besednih zvez v TO 1564 in pokazala pot, kako bi določili stalne besedne zveze, ki bi sodile »v posebni slovar stalnih besednih zvez« (Kržišnik – Kolšek 1986).

2.2.13.4 Tomaž Sajovic je analiziral slog Trubarjeve pridige in pri tem opozoril na njegovo zavestno ornamentiranje, nizanje besedilnih enot, diarezo in dvojno ter trojno formulo (Sajovic 1986).

2.2.13.5 Kar nekaj raziskovalcev se je posvetilo raziskavam nemčizmov, ki so bili za naše protestante, še posebej za P. Trubarja, posebno značilni.

Anton Janko je raziskal, v kakšnem pomenu so uporabljene besede nemškega izvora v TC 1550, npr. *arcnija, kralj, gnada, leben, erb*; pri *gmajni* in *šafti* opozori na dva pomena (Janko 1986).

Z nemčizmi se je veliko ukvarjal tudi **Jože Toporišič** (Toporišič 1987a, 1987b, 1988).

2.2.14 Posebna dejavnost pa je bila obdelava protestantskega obdobja s posameznih strokovnih zornih kotov. Ker se je s protestantizmom začel naš knjižni jezik, je bilo za vse stroke – tako rekoč – privlačno, da pogledajo, kakšna je bila takrat njihova dejavnost oziroma njihovo področje.

Ta raziskovanja so tekla tako kot jezikoslovna raziskovanja ves čas, ne pa na vseh področjih enako intenzivno. Opravil jih je praviloma človek, ki je prvi raziskal zgodovino kake dejavnosti. Nekatere dejavnosti so imele srečo in je njihovo zgodovino raziskalo več avtorjev. Te raziskave so zelo pomembna sestavina priprav za pomenske analize posameznih izrazov.

Šele s pritegnitvijo lingvističnih metod bo tudi možna njihova kritična ocena. Take raziskave pa nimajo samo neposredne koristi za posamezni izraz, ampak so pomembne tudi za oris dobe, na podlagi katerega je lažje postaviti tudi razmerje med posameznimi pomeni v besednem zakladu.

2.2.14.1 Pregled strok, pri katerih je raziskana tudi reformacija:

- šolstvo, zlasti Schmidt 1952, 1963;
- zgodovina, npr. F. Kos 1982; A. Kos 1946; več del B. Grafenauerja, zlasti 1974a, 1986; Gestrin 1984 idr.;
- oblačilna stroka, Baš, glej literaturo;
- glasba, Cvetko, glej literaturo; Rijavec 1967; Sivec 1986; Pokorn 1986 idr.;
- tiskarstvo, zlasti Berčič 1968b;
- pravo, Škrubej 2002.

O številnih strokah je bilo spregovorjeno tudi ob štiristoletnicah pomembnih dogodkov v 16. stoletju pri Slovencih.

2.3 ● značitev

Čeprav večpomenskostni sestav samostalnika pri slovenskih protestantskih piscih še ni postavljen, je vendarle narejenih že toliko del, da omogočajo poskus njegove vzpostavitve. To delo izhaja iz pobud, ki jih nudi gradivo, in napotkov, ki jih je dala naša strokovna preteklost in sedanjost, in upošteva stanje te dejavnosti po svetu, zato lahko poskusimo zgraditi sestav, ki nekako vključuje vse pojave, ki so pri večpomenskosti udeleženi in so v območju besede in besedne zveze, in ki je nekako rezultat naših potreb.

3 DANAŠNJE STANJE OBRAVNAVANJA VEČPOMENSKOSTI

3.0 SPLOŠNE KARAKTERISTIKE

Danes se večpomenskost obravnava, prvič, kot ena od poimenovalnih kategorij v poimenovalnem sistemu, drugič, kot slovarska kategorija v besednem zakladu, in tretjič, kot stilistična kategorija v besediloslovju. Predvsem je večpomenskost obravnavana sistemsko, in sicer v slovarjih in strokovni literaturi. Praviloma so te dejavnosti najtesneje povezane.

Ker je poudarjena zlasti sistemskost, iščejo raziskovalci splošne zakone, po katerih se vede več posameznosti; nadalje pa je obravnavana kot vprašanje posamezne besedne vrste, npr. samostalnika, glagola.

Ker je obravnavana kot sistemska lastnost besednega zaklada, je vključena v obravnavo splošnih zakonitosti besednega zaklada. V novejšem času so pri večpomenskosti zlasti poudarjali kategorialnost in odkrivali zakone za cele skupine jezikovnih enot.

3.0.1 Pri samostalniku so večpomensko lastnosti raziskane najnatančneje, k čemur je najbrž nekaj prispevalo tudi to, da je samostalnik lahko tudi najbolj konkreten. Zelo je poudarjen element navadnosti oz. regularnosti proti izjemnosti, redkosti.¹² Pri nekaterih kategorijah namreč opažamo izredno razširjenost, medtem ko pri drugih preseneča njihova redkost. Do tega prihaja zaradi številnih vzrokov, dva med njimi sta pa zelo pomembna, in sicer okoliščine, zaradi katerih prihaja do pomenskega razvoja, in posebne navade v jeziku, da se posamezni vzorci posnemajo.

3.0.2 Pomembno lastnost ima stilnost drugotnih pomenov. Večpomenskostni zakoni so praviloma taki, da dodajajo poleg vsebine še kako slogovno lastnost.¹³ Slogovnost pa lahko postane sčasoma še bolj poudarjena, čeprav je res, da se lahko tudi nevtralizira kot na primer pri nevtralnih pomenih, ki so kdaj nastali na podlagi večpomenskosti. Redkokdaj se v jeziku zgodi, da sta pri besedi dva pomena zelo vidna, enako pomembna, edina ali pa prva pri poimenovanju kake resničnosti, kot je na primer pri besedi *jezik*, pri kateri sta pomena 'telesni organ' in 'sistem znakov in pravil za glasovno sporazumevanje', ampak je prvi pomen prevladujoč in, ko človek zasliši besedo, stopi ta najprej v zavest.

3.0.3 Večpomenskost je praviloma najbolj izčrpno in največkrat prikazana v obsežnejših slovarjih. Vendar tudi pri razvoju slovarjev opažamo, da so prikazovali bolj tiste pomenske pojave, ki so slogovno manj označeni, kot pojave, ki so zelo označeni in redki. Te so prepuščali

¹² Primerjaj Ivić 1982.

¹³ J. D. Apresjan obravnava na primer večpomenskost glede na sinonimnost (Apresjan 1974, 164 d.).

stilstiki. Obsežnejši slovarji so pa vedno dokaj na široko uvrščali tudi manj rabljene pomeni. Vsak slovar je zgrajen na kaki teoretični utemeljitvi postopkov in razlagi pojavov, čeprav slovarji praviloma nimajo obsežnih teoretičnih uvodov. Sistemi so pa vseeno praviloma prikazani celovito, praktično in povezano s tradicijo. Vsak slovar ima razvit nekakšen svoj metajezik, v katerem je na kratko in vzorčno predstavljena zgradba in delovanje besednega zaklada. Ker v samih slovarjih ni prostora za obsežnejše teoretiziranje, so slovaropisci ravno ob slovarjih napisali praviloma večja teoretična dela.

3.0.4 Veliko so se ukvarjali z večpomenskostjo razlagalci besedil. Ti seveda niso mogli preskakovati številnih mest v besedilih, ki so nastala na podlagi večpomenskosti. Ob njih je ugotovljivo še eno dejstvo. Vsaka uporaba besede ima dve strani: besednozakladno oziroma sistemsko in besedilno. Sistemska stran je tista, ki zanima slovaropisje. Pri tej vidimo predvsem sistemske poteze, te pa omogočajo, da lahko v besedilih opravlja zelo številne naloge besedila. Pomembno je, da jih slovaropisec pojmuje toliko široko, da lahko zajame vse aktualizacije v besedilih. V besedilih pa ima tudi pomen besede, čeprav je slovarsko izražen dokaj skopo in natančno, zelo velike možnosti. Te možnosti so tisto, kar dela besedni zaklad bogat, neizčrpen, univerzalen. To, kar označuje beseda skupaj z drugimi besedami v besedilu, ni pomen besede, ampak je že stvar besedila. Pomen besede je sistemskost teh možnosti, ki omogočajo vse naloge, ki jih beseda v določenem pomenu dobiva v besedilu. Besedilno gledanje na pomen besede je bistveno drugačno kot slovarsko. Mora dojeti vsebino, ki jo pomen dobi v okolju besedila. Slovaropisec mora to nekoliko abstrahirati in poiskati samo bistveno, to pa je zanj slovarski pomen, ki omogoča v besedilih – lahko bi rekli – ustvarjati čudeže. Beseda je zato tako pomembna, ker z njo lahko ustvarimo zelo veliko besedilnih zgradb, zelo veliko besedil, a je lahko vsako drugačno.

3.1 SLOVENSKA DELA

Večpomenskost kot ena izmed možnih lastnosti besede je zanimala slovenske raziskovalce toliko časa, kot je staro naše slovaropisje, saj je bila najtesneje povezana s pomenoslovjem. V večini obravnav je šlo za sočasno ali pa sočasno-zgodovinsko večpomenskost, čisto zgodovinska pa je bila bolj zapostavljena.

Slovarska aktivnost na tem področju kaže, kako se je naša zavest v zgodovini srečevala s to problematiko, čeprav je to samo posreden dokaz, ker lahko pričakujemo, da ni v celoti izčrpala miselnosti našega človeka. Zlasti naši izobraženci so se vedno oplajali tudi z deli v drugih jezikih.

Obseg prikazovanja večpomenskostne problematike je bil odvisen od obsega slovarskega dela ali pa od drugih potreb v zvezi s pomenskimi lastnostmi besed.

3.1.1 Širokemu krogu dostopno je večpomenskostno problematiko prvi načel P. Trubar. Naj zadošča, da opozorim na oddelek 2.2.1, kjer je predstavljen en tip te problematike, poleg tega pa navedimo že večkrat citirani zgled iz pridige o veri, ki govori o pomenih *vere* (TC 1550, 202–205):

Ta beſeda Vera / my lubi kerſzheniki / bode zhaſi vſeta oli faſtoplena / fa vſe tu / ſzhim ſe Bogu flujſhi / tar ſi bodi prou oli kriuu / tar ſi boſu dopadi oli nekar / Satu my prauimo /

Ta kerfzhanjka Vera / Ta Haidoujka inu Turjka Vera.

Ta Vera / bode tudi vřeta / řa ana vřako rezh / katero my řpofnamo inu veimo de ye / koker my vři veimo inu veryamemo de ye an Bug / kir ye řtuarill řemlo inu nebu / inu de ře ima nemu řluřhiti.

Potle ře tudi praui ana Vera / de kar aden timu druřimu oblubi / de ře tu derřhi / to řřto Vero moremo imenouati ano zhlouejko oli kupzhouo Vero.

Ta praua Vera pař / od katere / Chriřtus pouřod vtih Euangelih řouori / Inu řueti Paul / ty Iogri inu Preroki piřheio... ye leta / kir nekar le řamuzh vei inu veryame de ye an Bug / temuzh kir tudi řna řiga praui řa Bořa / kir ye Ozha / Syn / inu řueti Duh / inu de on tudi vei / kakoue uole / ye buř pruti timu zhloueku / inu kir terdnu veryame beředi bořhy / de on řto Vero prou zheřti Bořa / kir řa derřhi řa vřigamozhiga tar řiřniřniga / inu nai ři on řdai řiga ne vidi / ne zhuti / ne prime / inu prou ne řařtopi / kar Bug řouori oli nemu oblubi / oli on niřřter mane veryame de ye / inu bode timu taku kar Bug řouori.

3.1.2 Ker je raziskovanje večpomenskosti vezano na pomembnejša in obsežnejša slovarska dela, se moramo ustaviti zlasti pri njih. Srečujemo se s težavo, kako se odločiti, ali vzeti v pretres vse slovarje kar od kraja ali se omejiti na pomembnejše. Zaradi pomanjkanja obsežnejših slovarskih del bi lahko kriterije nekoliko sprostiti, po drugi strani je pa le dobro, da ostanemo na nekoliko višji ravni.

3.1.3 Posebno mesto v starejši leksikologiji pripada **Antonu Murku**, ker je v svojem hitro napisanem slovarju, pri čemer niti ni mogel uveljaviti kake posebne volje po posegih v besedišče, kar najbolj upošteval dejansko stanje v jeziku, medtem ko so drugi slovarniki v jezik močnejše posegali. Pri večpomenkah je omenjal važne jše pomene in sestavljena poimenovanja, npr. pri roki še *délo na rókah, das Handwerk* (Murko 1833, 492 (S-N)).

3.1.4 Najpomembnejši raziskovalec večpomenskosti pri starejših slovarjih je **Maks Pleterřnik**. Upošteval je veliko več drugotnih pomenov kot Murko. Tudi Pleterřnik izhaja iz jezikovne resničnosti. Kar se ni uveljavilo v literaturi, ni sprejemal v slovar. Lahko rečemo, da je v slovar sprejel vse pomembnejše drugotne pomene, medtem ko je stilno zelo označene rabe prepustil stilistiki. Pleterřnik je močno upošteval tudi protestantski besedni zaklad (glej gori).

3.1.5 Že Pleterřnik je zmogel delo samo zaradi sodelovanja številnih sodelavcev. **Joža Glonar**, ki se je lotil dela za sodobni slovar sam, je bil preřibek za obsežnejši slovar. Že takrat bi bila potrebna skupina delavcev. Vendar je prikazal vse glavne pomene in nove metaforično-metonimične premike (Suhadolnik 1984, 507, 513).

3.1.6 Škoda, da niso izřli rokopisni slovarji: Kastelčev, Vorenčev, Hipolitov, Vodnikov in drugi. Splošni vtis je, da so bile možnosti za sodobno slovarsko delovanje na Slovenskem dolgo časa zelo omejene, zato je veliko dobrih prizadevanj ostalo skritih.

3.1.7 Slovarsko večpomenskostno raziskovanje se je okrepilo spet pri pripravah in delu za Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V, Ljubljana 1970–1991, in pri njegovih kritikah. Najvažnejši dosežek je sam slovar, v katerem je večpomenskost zelo natančno prikazana z razlagami, zgledi in stilnim opisom.

Pomembnejše osebne vloške pa so v to problematiko prispevali še Božo Vodušek, Stane Suhadolnik, Ivana Kozlevčar – Černelič, France Novak, Jaka Müller, Milena Hajnšek – Holz, Jože Toporišič, Ada Vidovič – Muha in drugi. Ti so razložili sistematičnejše in svojevrstnejše poglede na pomenskost in večpomenskost.

Božo Vodušek je v prizadevanju, da bi izključil subjektivnost pri pomenskem opredeljevanju, predlagal metodo ugotavljanja pomenov na podlagi skladenjskih zvez (Vodušek 1961/62a; 1961/62b).

Stane Suhadolnik je prispeval veliko k večpomenskosti, ker je bil med prvimi organizatorji dela (Suhadolnik 1963; 1984). Kasneje je to delo opravljala tudi **Milena Hajnšek – Holz** (Hajnšek – Holz 1978). **Ivana Kozlevčar – Černelič** opozarja na pomenske premike v smer lastnosti, ki jih doživljajo pomenske skupine samostalnikov, ko nastopajo v povedkovem določilu (Kozlevčar–Černelič 1968). **France Novak** je poskušal očrtati sistemskost pomenov, in sicer tako, da je pomene združeval na podlagi podobnih tipičnih zvez in besedilnega okolja v pomenske skupine in te v večpomenčne skupine (Novak 1975, 1986b). **Jaka Müller** je razvijal pri pomenskem opisu samostalnikov poseben tip komponentne analize, na podlagi katere je razvil tim. sememsko vejevje, ki pomaga odkrivati »bistvo logične urejenosti sememskega sestava človeškega jezika« (Müller 1982, 155) (Müller 1980; 1981/82; 1982). **Ada Vidovič – Muha** raziskuje pomen povezano s tvorbo besed; pomene izraža s pomenskimi sestavinami, pri katerih zlasti poudarja hierarhično urejenost in pomensko relevantnost (Vidovič – Muha 1986; 1988a; 1988b). Prispevala je obširno monografijo *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana 2000, v kateri se v poglavju *Pomenska razmerja znotraj leksema* ukvarja tudi z večpomenskostjo, pri kateri ločuje, prvič, *pomensko vsebovanost* (pri človeku prvi pomen »bitje, ki je sposobno misliti in govoriti« implicira več drugotnih pomenov), pri kateri omenja tudi *znotrajleksemsko vzporedno podpomenskost*, drugič, *pomenske prenose* (med njimi je *prenos glade na bližino* – sinekdoha, metonimija – in *metafora*) (Vidovič Muha 2000, 157–185).

Jože Toporišič je kot kritik slovarja med drugim predlagal tudi določanje pomenov s »pomenskimi sestavinami, določenimi z medsebojnimi nasprotji«. Meni, da bi bilo treba že pri prvem pomenu navesti vse tiste pomenske sestavine, ki delajo razumljive vse pomene (tudi metaforične in metonimične) (Toporišič 1981, 95, 99).

V zvezi s SSKJ oz. po njem je izšlo še veliko sestavkov, ki obravnavajo pomenoslovno in tudi večpomensko problematiko. Medtem ko so bili sprva dokaj odvisni od skupnega slovarskega koncepta, natančne in sistemske analize kažejo že pomembne izboljšave prejšnje analitične prakse in predstavitve pomenskih pojavov. Velika škoda je, da je tako zamrlo delo za veliki slovar, zakaj vnovični zagon velikih, nacionalno pomembnih slovarskih del je težak.

Jerica Snoj v monografiji *Tipologija slovarske večpomenskosti slovenskih samostalnikov* skrbno analizira rešitve iz SSKJ in prihaja do zanimivih ugotovitev. Razlikuje *metonimične, sinekdohne, metaforične in vsebovanostne pomene*.

3.1.8 Pomanjkljivost slovenskih razmer je, da praktičnega slovaropisja ne spremlja obsežnejša teoretična dejavnost. Zato nekatere teoretične postavke niso izrecno popisane, temveč jih je treba po slovarjih povzeti, kar nas niti ne moti, ker kaže bolj na slabo organiziranost naše družbe pri raziskovalnem delu kot pa na kaj drugega.

Zato so glavna domača opora oziroma izhodišče za raziskovanje večpomenskosti pri protestantskih piscih dosežki SSKJ oziroma dosežki v zvezi z njim. Te dosežke s pridom

uporabljamo kot nekakšne norme.

3.1.9 V novejšem času se je pojavilo veliko raziskovalcev, ki prinašajo tudi k nam računalniške metode. V zvezi z računalniki se je bolj kot v neračunalniškem pomenoslovju razvila komponentna analiza. Ker ima računalnik lastnost, da v razmeroma kratkem času lahko pregleda veliko podatkov, je kot nalašč, da se lahko znajde tudi v sistemu, v katerem delijo pomene na sestavine. Sestavine bi bile lahko odprt sistem, vendar je za natančen popis določenega pomenskega stanja potrebnih še zelo veliko sestavin. Pomeni se določajo po tem, da je nekaj sestavin v posameznih razmerjih odločilnih. V pomenih se ugotavlja prisotnost oziroma odsotnost tistih sestavin. Pri takih delih praviloma sodelujejo tudi uveljavljeni jezikoslovci. Zgled takega dela je publikacija *Problemi semantike, sintakse in obravnave tekstov*; Ljubljana, 1972, v kateri so jezikoslovno zlasti vzpodbudni prispevki **Janeza Orešnika**.

3.1.10 Ker je večpomenskost tesno povezana z literarno teorijo, poetiko in retoriko, je treba omeniti tudi nekaj dejstev o tej dejavnosti pri Slovencih. Pri oblikovanju večpomenskostnega sistema samostalnika smo uporabljali zlasti dela **Antona Ocvirka** (npr. Ocvirk 1982).

Od starejših priročnikov smo uporabljali *Besedno umetnost* Silve Trdinove. Poleg tega pa še *Malo literarno teorijo* Matjaža Kmecla ter zbornik *Lirika, epika, dramatika*.

3.1.11 Druga opora so domača literarnoteoretična dela, ki govore o jezikovnih izraznih sredstvih, zlasti besedah in ustaljenih besednih zvezah v literarnih delih. Ta dela so vedno obstajala, čeprav so bila v posameznih obdobjih premalo v skupni zavesti.

3.1.12 Tretja opora pa so literarna zgodovina, tekstna kritika in druge – lahko bi rekli – pomožne vede, ki omogočajo, da lahko govorimo o večpomenskosti verodostojno. Vedeti namreč moramo, da moramo vsako večpomenskostno trditev opreti tudi na številna zunajjezikovna dejstva in ne samo na jezikovna, čeprav so jezikovna dejstva za nas najpomembnejša in če ta ne obstajajo, o večpomenskostnem pojavu sploh ne govorimo.¹⁴

3.1.13 V širši obravnavi večpomenskosti v naši zgodovini ne moremo preskočiti drugih slovarjev, zlasti dvojezičnih, ki uporabljajo ekvivalente. Ti večpomenskost besed tudi praktično prikazujejo. Večinoma ostajajo na ravni najpomembnejših pomenov.

3.1.14 Če bi hoteli označiti člankarsko teorijo, bi predvsem morali opozoriti na pomanjkanje sintetičnih teoretičnih razprav o večpomenskosti, je pa zato zelo veliko krajših sestavkov. Najbolj vidno je to na slovarskem področju. Na literarnoteoretičnem področju je več teoretičnih del, zlasti v zadnjem času (Ocvirk), čeprav je večina del posvečena posameznim širšim problemom literarne teorije, o vlogi jezikovnih sredstev v posameznih literarnih delih in obdobjih pa je govorjeno ob njihovi aktualizaciji v literarnih delih. Jezikovno izrazno sredstvo je tako ena izmed sestavin obravnave literarne umetnine.

¹⁴ Iz Znojilškovega zapisa *jezuvid* še ne bi mogli zanesljivo sklepati o besedni igri; ker pa je literarna oz. cerkvena zgodovina odkrila ta podatek za nemške razmere, lahko z njim potrdimo uporabo te besedne igre tudi pri Znojilšku.

3.1.15 Najbolje je obdelano dogajanje, v katerem so jezikovna izrazna sredstva opravljala svojo vlogo, to je literarna zgodovina, čeprav tudi tu še ni vse narejeno, vendar toliko pa je, da že lahko pomislimo na popolni popis besednega zaklada protestantskih piscev. Doživljamo pa še težave, ker nam posamezni členi manjkajo ali pa so premalo raziskani. To pomeni, da bo treba tudi ob slovarskem delu korigirati ali dopolniti posamezne ustaljene trditve.¹⁵

3.1.16 Tipično za slovenske razmere je, da se praksa ni nikoli naslanjala samo na domačo teorijo, vsaj glavni delavci so skoraj redno upoštevali tudi mednarodne dosežke. Tako smo vedno nekako držali korak s časom. Velikokrat gre za prilagoditev tuje teorije našim posebnim razmeram in potrebam. Ker je manj raziskav in slabša organizacija dela, so teoretični sistemi pogosto manj razčlenjeni v podrobnosti. Pogosto se na tujo literaturo sestavljalci slovarjev tudi sklicujejo. Če primerjamo naše slovarje s sočasnimi tujimi slovarji, opazimo, da so prizadevanja podobna, tako da to dokazuje, da posamezne ideje nimajo mej. Pri vsakem slovarju so pa zelo poudarjene naše posebne prilike v posameznem obdobju, kar je razvidno v posebnih lastnostih posameznega slovarja.

3.2 PREGLED GLAVNIH TUJIH RAZISKOVALCEV IN RAZISKOVALNIH SMERI, KI SO VPLIVALI NA KONCEPT TEGA DELA

Začel bom pri **Milošu Dokulilu**, ki je v knjigi *Tvorba besed v češčini 1. Teorija o izpeljavi [derivaciji] besed v poglavju Tvorba novih poimenovanj, njeni vzroki, družbeni in jezikovni pogoji in njene vrste*, v katerem govori, da lahko jezik potrebo po novih poimenovanjih zadovoljuje na razne načine z raznovrstnimi sredstvi. Ena najpomembnejših poti do novega poimenovanja je prevzem že gotovega poimenovanja iz tujega jezika. Glavni pomen za vsak jezik ima ustvarjanje novih poimenovanj na podlagi lastnega besednega zaklada in po lastnih zakonitostih za tvorjenje poimenovanj. Eden od takih postopkov je **tvorba večbesednih poimenovanj**, drug je pa **besedotvorje**. Le pogojno, pravi, je možno imenovati »tvorjenje« novih poimenovanj uporabo poimenovanja, ki v jeziku že obstaja, za novi pojem na podlagi metaforične ali metonimične soodvisnosti tega pojma s pojmom direktnega poimenovanja – t. i. **semantično besedotvorje** (Dokulil 1962, 19–22).

Čeprav večpomenskost ni sestavina besedotvorja, je z njim tesno povezana, saj opravlja

¹⁵ Dokaj splošna in večkrat ponovljena je trditev, da je zveza *durch Philopatridum Illiricum* (TC 1550, Aa) nekakšen sinonim za P. Trubarja, zaradi česar so Trubarja nekako povezovali z ilirsko idejo, vendar je zelo verjetno to mnenje zmotno. Prvič Trubar ni bil »Ilirec«, ne glede na to, da je takrat ta samostalniki in pridevnik pomenil pripadnost ozemlju nekdanjega rimskega Ilirika, ki razen posameznih delov današnje Slovenije ni obsegal. Trubar je s to formulacijo očitno imenoval Matija Vlačiča Ilirika, istrskega Hrvata, zelo znanega protestantskega pisca, delujočega večinoma v Nemčiji. Ta se je podpisoval Mathias Flacius Illyricus in je leta 1549 izdal delo *De vocabulo fidei*. J. Rajhman 1977, 16–20 ugotavlja, da bi lahko bilo Vlačičevo delo Trubarju vzpodbuda, ni pa mogoče govoriti o prevodu. Celotna formulacija je: *Item die Litanai vnd ein predig vom rechten Glauben / gefielt / durch Philopatridum Illiricum*. Sama formulacija in ime bi kazalo na M. Vlačiča Ilirika. Dugačne podatke pa daje formulacija v knjigi: *Leta pridiga ye od primofa trubarie zheftu pridigouana* (TC 1550, 202). Gre za dokaj zapleteno razmerje.

skupaj z besedotvorjem, prevzemanjem in tvorbo večbesednih poimenovanj poimenovalni sistem. Zato je razvoj besedotvorja vplival tudi na obravnavo večpomenskosti. Zlasti je treba opozoriti na **W. Doroszewskega**, ki je s svojimi besedotvornimi raziskavami (Doroszewski 1928–1931) ugotavljal razmerje med podstavo in sufiksom. Opozoril je na troje funkcij sufiksov, ene so *strukturalne*, ki so tesno povezana z besedotvornim sistemom jezika, pomensko so pa nevtralne; druge so *realno-pomenske*, ki označujejo natančno določeno vsebino; tretje so *ekspresivne* (Doroszewski 1932, 513). Doroszewski je vplival tudi na naše besedotvorje (npr. Bajec 1950).

Raziskovalci večpomenskosti so velikokrat primerjali razmerje med besedotvorjem in večpomenskostjo.

Večpomenskost pa gre naravnost v **semantiko** ali pomenoslovje. Odkar pa je nastala ta panoga jezikoslovja, se je teoretična dejavnost na tem področju izredno okrepila. Literatura je praktično nepregledna. Njeno naglo množenje naj ponazorimo z dvema opozoriloma.

Kronasser 1952, ki je v svojem pregledu prišel do Ullmanna, je pregledal dotedanjo semaziologijo in opozoril na njene številne že objavljene zakonitosti. **Ullmann**, ki je nastopil s knjigo *Semantični principi* 1951, je že v drugi izdaji leta 1957 dodal pomembno poglavje *Nove struje v semantiki*.

3.2.1 Značilnost tega razvoja je, da si smeri praviloma niso bile predvsem v nasprotju, temveč so se dopolnjevale. Vsaka nova smer je vnesla v pomenoslovno raziskovanje kako novo načelo, ki je natančneje osvetlilo dogajanja in pojave, ki so v pomenskem jezikovnem območju potekali. Zato smo danes v položaju, ko bi lahko posamezne metode s pridom porabili, pri tem pa ne bi prišli v položaj, da bi nam druge smeri ne pokazale nič koristnega. Posamezne pomenoslovne smeri so res poudarjale kak izrazit vidik, pri tem pa vendar ohranjale tesno povezanost s celoto in bile na zunaj tudi celovite.

To dejstvo kaže na izredno pomembno lastnost pomenske resničnosti – mnogostranskost. Če jo hočemo osveteliti z določene strani izčrpnost, je koristno. Hkrati so pa danes možne tudi osvetlitve z različnih vidikov, kar zagovarja zlasti eden najpomembnejših leksikologov sedanjega časa **Josef Filipec** (Filipec, Čermák 1985, 65).

Možnih je nešteto vidikov. Pot, izbrana v tem delu, je nastala na podlagi praktičnih potreb in izkušenj pri delu za *Slovar slovenskega knjižnega jezika* in pri pripravljanih delih za *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Naslanja pa se na razne smeri svetovnega pomenoslovja.

3.2.2 Ker se vse pomenoslovne smeri naslanjajo na resničnost, skoraj da ni ekstremnih smeri. Nobena metoda se ne more proglasiti za univerzalno, ker je takoj očitno, da lahko pojasnjuje samo del problematike, čeprav je za tisti del zadostna.

Resničnost je pa hkrati dokaj dobro poznana vsem, ker jezik pasivno in aktivno vsaj v nekaterih funkcijah uporabljamo vsi. Hkrati je pa pomenska resničnost toliko zapletena, da je v bistvu posameznik iz vsakdanjega uporabljanja jezika ne pozna, ampak jo mora šele odkriti po analitični poti. Vsako področje pa ima svoje zakonitosti. Zaradi mnogostranosti pomenoslovne problematike so posamezne njene smeri dopolnitve njenega celotnega raziskovanja.

3.2.3 V naši raziskavi smo izhajali zlasti iz domačih razmer. Značilnost zanje je, da je bilo razmeroma malo časa za teoretično delo, velik poudarek je pa bil na praktičnem raziskovanju

in prikazovanju problematike. Zato so prikazi razmeroma dobri, imajo pa razne pomankljivosti, npr. da so sicer dobre rešitve izpeljane nekoliko po ovinkih, ker so delane včasih na podlagi preskopega poznavanja sočasne teorije. Pri nas je zaradi poudarka na praktičnih prikazih bila vedno v ospredju uporaba jezika. Čista teorija je težko zaživela, saj so bile tudi slabe možnosti za njen razvoj.

3.2.4 Naše raziskovanje se zelo naslanja na raziskovanje pomenskega razvoja, zato so bila uporabljena nekatera tista dela, ki o tem vprašanju sicer v različnih obdobjih razmeroma veliko govorijo, in sicer **Michel Bréal**, *Essai de sémantique*, Pariz (1897) 1904³, ki obravnava tudi zakone semantičnih sprememb.

Herman Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, 1920⁵, ki v poglavju *Spreminjanje besednega pomena* obravnava vrsto pomenskih premikov, kot so: specializiranje, omejitvev na del prvotne vsebine, metaforo in druge (Paul 1920, 74d.).

Pomenski razvoj je še zelo poudarjen pri **S. Ullmannu** (Ullmann 1967, 159d.).

Pomenski razvoj je naletel pri Slovencih na ugodna tla, ker je ta smer pomenskih raziskav časovno deloma sovpadla s slovenskim bojem za individualnost našega jezika, ko je bilo treba tudi razvojno definirati slovenščino v razmerju do drugih jezikov.

3.2.5 Nadalje se naše raziskovanje močneje naslanja na tiste teoretike, ki so raziskovali večpomenskostno tipologijo, torej to, kako in kje so se razvijali oziroma kako so nastali in kje so drugotni pomeni. V tem prizadevanju je opazno dokaj hitro gibanje, ker je bilo čedalje več gradiva. Če ima Kronasser 1952 še razmeroma malo zgledov iz istega jezikovnega sistema, ima pa veliko zgledov iz več jezikov, ki so predvsem povzetek dotedanjih razpravljanj, se kasneje tako gradivo tako namnoži, da ga teoretiki ne morejo več navajati v celoti, temveč se odločajo praviloma za več zgledov iz istega jezika. Predvsem taki so prikazi novejših raziskovalcev, npr. **Filipec, Čermák** 1985, 108d.

3.2.6 Pri večpomenskostni tipologiji se je razvilo veliko smeri, ki so z raznih zornih kotov obravnavale nastajanje drugotnih pomenov.

J. Apresjan je raziskoval večpomenskost glede na sposobnost večpomenske besede, da sodeluje v sinonimni pretvorbi jezikovnega sporočila (Apresjan 1974, 164). Večpomenskost primerja z besedotvorjem in opozarja na razlike med njima, zaradi njih so tudi razlike v naravi besedotvornih in večpomenskih pomenov.

Zelo aktivne so bile smeri, ki so raziskovale imenovalne in druge funkcije drugotnih pomenov, npr. zbornik *Jazykovaja nominacija. Vidy naimenovaniij*. Moskva 1977.

Pomembno mesto so z razvojem semantike imele tudi psiholingvistične pomenske raziskave, npr. *Semantičeskaja struktura slova. Psiholingvističeskie issledovanija*. Moskva 1971.

Novejše leksikalno pomenslovje se že dolgo zelo intenzivno ukvarja z naravo pomena. Zradi dosežkov na tem področju se je lahko tudi slovaropisje zelo dvignilo. **John Lyons** obravnava večpomenskost (polisemija) v družbi *homonimija, polisemija, sinonimija* in pri tem opozarja na zelo zanimive značilnosti, ki so pomembne za uporabo teh pomenov (Lyons 1992, 136–142).

3.2.7 Najpomembnejša lastnost semantičnih raziskav, ki je vplivala na to delo, je **sistemsko obravnavanje** pomenskega zaklada in tudi vseh njegovih sestavin, med drugim tudi po-

menškosti in večpomenskosti. Ker je bilo teh raziskav veliko in ker je bila sistemskost zelo poudarjena, je doživela tudi pri nas močan odziv. Med obilico literature, ki je bila pri tem delu uporabljana, naj bo omenjeno zlasti delo **D. N. Šmeleva** (Šmelev 1973).

Pri popisovanju sistema je bilo razvitih zelo veliko metod. To delo je na tem področju gradilo na naši tradiciji. Ta pa je bila zelo praktična, zato tu nismo posnemali vsake tuje smeri. Od številnih smeri smo povzeli posamezne elemente.

Od komponentne analize, pri kateri smo se v tem delu naslonili zlasti na njeno rusko (oziroma sovjetsko) izvedbo, npr. **Seliverstova** 1975, in tudi na sotvorce te smeri, npr. **Bendix** 1983, smo upoštevali toliko, kolikor nam je olajšala slovarsko prikazovanje pomenov.¹⁶

V zadnjem času se čedalje bolj uveljavljajo posamezni elementi generativne semantike. Je pa pri tem neka posebnost. Naše dosedanje pomenoslovne raziskave so nekako morale biti zelo praktične, zato so vedno morale računati s tem, kako bodo njihovi dosežki uporabni v tvorbi večjih enot, to je stavkov in besedil. Izrazito teoretičnih del pa pri nas ni bilo veliko. Malo je bilo tudi smernih monografij. Praviloma je bila narejena povezava teorije in prakse.

Generativna semantika je bila pri nas predvsem predstavljena. Čistih in obsežnejših aplikacij ni bilo. Je pa močno vzpodbudila iskanje boljših poti pri prikazovanju pomenov za njihovo vlogo v tvorbi stavkov.¹⁷

Pomen pomenoslovja za jezik, človeka in zavest o njem lepo kažejo naslednja kratka dejstva. Problemov se je človek zavedal veliko prej, kot je nastala jezikoslovna disciplina semantika ali pomenoslovje. To dokazujejo poetike in retorike, ki govore med drugim tudi o tem, kako lahko človek vsebino poleg z navadno besedo pove tudi z nenavadno besedo (Aristotel 1982, 96). Pod to nenavadno besedo je mišljeno vse, kar pri uporabi doživi kako pomensko spremembo. Nadalje dokazujejo zavest o pomenskih elementih slovarji, ki so morali že dolgo tega priznati, da imajo nekateri izrazi več pomenov. Tudi razpravljanje o več pomenih, kot je npr. Trubarjevo o *veri* (gl. 3.1.1), kaže, kako so ljudje tudi brez posebne teorije jasno videli problematiko.

3.2.8 Od splošne teorije se je pričujoče delo največ naslanjalo na teorijo, ki je prikazana v knjigi J. Filipec, F. Čermák: *Česká lexikologie*, Praha 1985.

Od obravnav zgodovinskih problemov smo se naslanjali na češki center, ki ima v zadnjem času več zelo temeljitih del, npr. *Staročeský slovník, Úvodní stati, soupis pramenu a skratek*, Praha 1968; *I. Nemeč, Vvojové postupy české slovní zásoby*, Praha 1968; *Rekonstrukce lexikálního vyvoje*, Praha 1980, nadalje na dela slovaškega centra za zgodovinski slovar, na veliko ruskih del, med neslovanskimi pa zlasti na nemška dela v zvezi s slovarjem *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch. Band 1*, Berlin, New York 1989 in publikacijo *Sprachgeschichte 1-2*, Berlin-New York, 1984.

¹⁶ Uporabnost pomenskih sestavin je odvisna od tipa popisa ali analize. Pri popolnem popisovanju pomenov bi potrebovali izdelan sestav pomenskih sestavin. Če bi pomene obravnavali absolutno, bi morali pri njih naštetih vse sestavine. Pri obravnavi večpomenk pa opažamo, da se preurejuje mesto in vloga pomenskih sestavin. Zato velikokrat ni poudarka na vseh sestavinah pomena ampak samo ali pa predvsem na tistih, ki so drugačne. Tudi v okviru pomenskih skupin opravimo najprej z glavno pomensko sestavino, ki uvršča pomene v skupino, potem pa se zanimamo za sestavine, ki ločujejo pomen od drugega.

¹⁷ Značilno za naše razmere je, da se niso izrazito uveljavljale posamezne pomenoslovne smeri, npr. deskriptivna ali pa generativna semantika, ampak je naša znanost spremljala pobude posameznih smeri in z njimi vzpodbujala razvoj domačega raziskovanja. Nekatere smeri, ki so segle globlje v jezik, so bile tudi v pomenoslovju bolj opazne, npr. strukturalna semantika, zaradi pomena strukturalizma sploh.

4 NAJVAŽNEJŠE METODE

4.0

Najprej je metode določala želja po inventarizaciji večpomenskostnih pojavov pri samostalniku v 16. stoletju. Pri branju besedil in analiah besed sem zbiral samostalnike, pri katerih sem odkril drugotne pomene ali večje število njih. Kmalu je bilo ugotovljeno, da imajo osrednje besede teh besedil praviloma več pomenov (*pravda, pravica, smrt, vera*), zato sem že pri zbiranju takim besedam posvetil večjo pozornost. Poleg tega sem pri zbiranju poskušal pridobivati gradivo za vsa pomenska področja, da bi bila slika večpomenskosti popolnejša. Pri zbiranju gradiva sem pogosto naletel na besede v nenavadnih zvezah, kar je bilo treba na neki način razumeti in razložiti. Velikokrat so bile zveze za današnje občutke dvoumne. Srečeval sem se tudi s tem, da se besede pojavljajo preedvsem ali samo v drugotnih pomenih. Pri tem smo poskušali uporabiti tiste razpoznavne poti, po katerih smo pri posameznih uporabah samostalnikov lahko postavili vprašanje, ali gre za prvotni (glavni) ali za drugotni pomen. To je razmeroma težko delati, ker je treba pri dojetanju vsebine vključiti analitične postopke. Pri tem delu je treba vključevati dodatne metode, na primer, kakor hitro ugotovimo, da gre za drugotni pomen, poskušamo ugotoviti tip drugotnega pomena.

4.1 PRIMERJAVA PRVOTNEGA IN DRUGOTNEGA POMENA

Postavljalo se je vprašanje, koliko samostalnikov in katere naj bi analiza zajela. Dobra bi bila možnost zajeti vse samostalnike, ki imajo drugotne pomene. Druga dobra možnost bi bila zajeti vse samostalnike, ki imajo drugotne pomene, in vse te pomene. Najboljša možnost bi bila zajeti vse samostalnike z vsemi drugotnimi pomeni vred. Nobene od teh variant ni bilomogoče uresničiti. Gradivo se je počasi zbiralo in posameznik ni utegnil analizirati vsega. Časa, ki bi bil potreben za tako raziskavo, ni bilo. Tako smo se odločili, da bomo podali sliko večpomenskosti samostalnika samo na podlagi razmeroma obsežnega gradiva

Pri določanju prvotnosti oziroma drugotnosti pomena¹⁸ smo praviloma primerjali zveze prvotnega oz. izhodiščnega in drugotnega pomena, kar je pomenilo, da smo se morali že poprej seznaniti z metodami za dokazovanje posameznih pomenskih pojavov oziroma tipov. Poznavanje razmerij med izhodiščnimi in drugotnimi pomeni je važno za odkrivanje povezanosti in delovanje pomenskega sistema. Ob primerjanju se razvija tudi večšina takega dela,

¹⁸ Pomen je v tem delu uporabljan kot osrednji izraz za lastnost besede, da označuje kakršen koli pojav iz dejanskosti. Pri tem ima velikokrat tudi pomene, ki so razviti zlasti po metonimiji. Ker je široko uporabljan, ne moti, zlasti ne, kadar ima ob sebi določilni pridevnik. Pogosto ga uporabljamo tudi kot sinonim za pomensko enoto.

ki je za pomenski opis zelo važna.

To prvo delo se je končalo pri uvrstitvi drugotnega pomena v pomensko vrsto in večinoma tudi pomenski tip. Pri drugotnih pomenih, pri katerih imamo že nekaj pomenskih sestavin, je zelo važna uvrstitev v pomensko vrsto, da lahko analiza teče dalje. Pri teh analizah so se kriteriji za določanje pomenske vrste in pomenskega tipa drugotnega pomena s preskušanjem na besedilih tudi dopolnjevali.

4.1.1 Z naslednjo metodo je bilo treba preseči položaj, v katerem smo se znašli, ker raziskave po obsegu nismo omejili. Bistveno je bilo tole: vseh drugotnih pomenov nikakor nismo mogli upoštevati, ker jih je preprosto preveč. To bo lahko opravil šele slovar, posamezne pomenske vrste pa bi lahko v celoti prikazale samo posamezne monografije. Hoteli smo pa vseeno predstaviti celovito sliko večpomenskosti, zato smo izbrali postopek, po katerem bomo poskušali predstaviti tipološko vse večpomenskostne pojave. Pri vsakem bomo našli nekaj zgledov, in sicer vsaj toliko, da bo predstavljeno resnično stanje, nikakor pa ne vsi zgledi. To je velika olajšava, hkrati pa vnaša nekakšno negotovost, češ, ali je vse upoštevano ali ne.

4.1.2 Naslednja metoda, ki je uporabljana, je omogočila tudi tipološko uvrstitev vseh pojavitev samostalnikov. Večpomenskostni tipi so bili na podlagi teorije in prakse v glavnem izoblikovani že prej, vendar se je pokazalo, da so bile nekatere uvrstitve nekoliko problematične, zato smo morali odpreti nekaj novih večpomenskostnih tipov. Pri tem smo morali v največji meri upoštevati, da dobiva beseda nove pomene v zelo številnih možnih okoliščinah in nikakor ni zadostno, da bi možnosti omejili samo na prenose golih besed ali pa besednih zvez, ampak je bilo treba upoštevati tudi besedilo. Pokazalo se je, da je razširitev z besede in zveze na besedilo še preozka, saj je bilo treba upoštevati tudi položaj pojava oziroma imena zanj v resničnosti (simbol), ki je bolj abstraktne narave kot uporaba v besedilu. Kriterije, uporabljane pri tej metodi, smo s preizkušanjem dopolnjevali.

4.2 UPORABA POMENSKE SKUPINE

Pri določanju, omejevanju in dokazovanju pomenov in drugih pomenskih pojavov sem uporabljal metodo, ki sem jo začel razvijati že pri delu za **Slovar slovenskega knjižnega jezika** in potem nadaljeval pri delu za **Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja**. Delo pri zgodovinskem slovarju je postavilo metodo pred važno preizkušnjo, saj gre za jezikovno fazo, ki nam v vseh podrobnostih ni dostopna iz živega jezikovnega občutka, ampak samo prek analize. Rezultati spoznanj s to metodo so objavljeni v nekaj sestavkih, poljuden prikaz pa je bil objavljen tudi v več nadaljevanjih v Jezikovnih pogovorih na Radiu Ljubljana v letih 1974–1977. Ker metoda še ni izčrpana in tudi še ne praktično dovolj razvita, zato včasih tudi ne prav razumljena, sem jo pri tej raziskavi postavil na prvo mesto in pri številnih pomenskih pojavih, ki bi bili razložljivi tudi z drugimi metodami, npr. s posnemanjem tujega vzorca, ostal samo pri tej.

Po uvrstitvi v večpomenskostno vrsto je nastalo več vprašanj, kako preseči posameznost pomenskih zgledov, kako uporabiti pomenski sistem in kako prikazati podsistem večpomenskostne vrste.

4.2.1 Kar se tiče prvega vprašanja, smo uporabili metodo, ki izvira iz enega najpomembnejših spoznanj o besednem zakladu in tudi o vsakem sistemu, to je, da se posameznost uvršča v kategorijo. Vedno smo posameznim pojavom iskali skupine podobnih pojavov. S tem smo dosegli, da smo posameznost bolje spoznali, lažje razumeli in da smo poglobili tudi znanje o skupini.

4.2.2 Za pomensko določanje rabe izraza smo uporabljali teorijo o **pomenskih skupinah**. Odločali smo se pa na podlagi **tipičnih zvez**. Pomenske skupine združujejo pomene, ki so nekako sorodni, zato imajo tipološko iste tipične zveze. Odločali smo se samo na podlagi zvez, v katerih izraz nastopa. Pri določitvi pomena izraza v določeni zvezi smo se naslanjali na razširjene tipične zveze. Pri tem je bilo velikokrat treba upoštevati pojave, ki sliko zamegljujejo. Na primer, včasih je treba zvezo poenostaviti, da jo lažje uvrstimo, to je, da jo lažje dojamemo; nadalje je včasih treba nevtralizirati preveč stilno označeno okolje, da spoznamo tipično zvezo. Velikokrat smo naleteli na zvezo, ki ni povsem enoumna. Pri takih se je treba kar potruditi za ugotovitev pravega pomena, zlasti, če jih ne podpira današnja raba ali če nima tujega ustreznika

4.3 MREŽA TIPIČNIH ZVEZ

Praviloma tipična zveza ni dovolj za pomensko določitev, zato uporabljamo **mrežo tipičnih zvez**. Na mrežo tipičnih zvez se lahko naslonimo pri slovarski analizi, medtem ko se pri razumevanju zgleda naslanjamo le na tipično zvezo. Da se pa lažje čim prej spoznamo v besedilu, je treba dobro poznati mreže tipičnih zvez za posamezne skupine.

4.3.1 Tipična zveza in tudi mreža tipičnih zvez največkrat zadošča za določitev pomenske skupine.¹⁹ Mesto v pomenski skupini ali z drugimi besedami posebne pomenske sestavine pa lahko odkrijemo s podatki, ki jih dobimo šele, ko pregledamo in odkrijemo dodatne podatke. Včasih je to sicer težko, možnosti je pa več. Naštejmo jih nekaj. a) Pri metonimiji je posebne pomenske sestavine lahko določiti, ker so povezane z glavnim pomenom. b) Velikokrat lahko posebne pomenske sestavine določimo prek širšega sobesedila. To je zelo pomembno, če upoštevamo že pri zbiranju gradiva. c) Zatekamo se lahko, zlasti v prevodnih besedilih, k originalu. Za protestante je na primer zelo pomemben Luther. č) Naslanjamo se lahko tudi na druge prevode ali samo prireditve istega besedila; tudi ta pot je za protestantski jezik zelo uporabna. d) Pri strokovnih izrazih se naslanjamo na strokovne pojmovne sestave.

4.4 UGOTAVLJANJE POMENA

Izhodiščni pomen, ki je za večpomenskostno analizo zelo pomemben, smo ugotavljali takole. Izhajamo iz izhodiščnega pomena tega obdobja; ta pa nima vedno absolutne veljave. Priznali smo mu to kakovost, če so se iz njega po pomenskih zakonih razvijali drugotni pomeni, če

¹⁹ K problematiki zvez in širšega besedila pri pomenskem določanju besedila je s spoznanji iz analize glagolov, podprte z novo literaturo, dodala pomemben prispevek T. Miklič (Miklič 1979/80, 1980/81).

je vsaj razmeroma trdno rabljen in stilno neoznačen. Težave so, ker v zgodovinskem gradivu ni vedno dokumentiran. Pogosto ima stilno bolj označene sopomenke.

4.4.1 Drugotni pomeni so vedno dokumentirani vsaj z enim, praviloma pa z več zgledi, pri izhodiščnih pomenih pa smo morali biti zaradi varčevanja s prostorom bolj skopi,²⁰ čeprav je vsaka trditev postavljena na jasno razliko med izhodiščnim in drugotnim pomenom.

4.4.2 Pomenska določitev je v tej nalogi, pa tudi v leksikologiji, osrednji pojav. Nanjo se vežejo tudi drugi, za delovanje besednega zaklada pomembni pojavi. Tako je pri posameznih kategorijah ali pa celo primerih opozorjeno na stilno lastnost, čeprav je treba takoj povedati, da je stilna lastnost v tej raziskavi prikazana manj sistematično kot pomenska; se pa namesto tega bolj pridno naslanjamo na sistemizacije drugih raziskovalcev, čeprav je stilni sestav s pomenskim zelo trdno povezan.

4.4.3 Pri posameznih zgledih je lahko tudi opozorilo o tem, kako je do večpomenskostnega pojava prišlo, čeprav je tudi ta informacija manj sistemsko preverjena kot informacija o pomenskosti. Vzrok, da smo se odločili tako, je v tem, da bi bilo treba za natančno sliko dogajanja zbrati posebno gradivo. Kar je nujno potrebno, je pa povedano in dokazano.²¹

4.4.4 Med vzroki za nastanek drugotnih pomenov bomo na najvažnejše opozarjali, če ne bodo že iz okoliščin razpravljanja sami po sebi razvidni. Med njimi je bila najpomembnejša potreba po slogovno različnih izrazih.

4.4.5 Če besedna zveza ni razumljiva ali je dvoumna, kar se pri starih besedilih in sedanjih bralcih pogosto dogaja, se naslanjamo na pomožne metode: primerjanje z originalom; poglobljena analiza sobesedila; širša analiza ključnih besed.

4.4.6 Pri obravnavi samega pomena uporabljamo več metod, zlasti tiste, ki so se uspešneje razvijale in uveljavljale v zadnjih desetletjih, in še zlasti metode, ki so se razvile v domači leksikografski praksi.

4.4.7 Kot pri vseh klasifikacijskih enotah, ki so nastale ali pa so nastajale, tudi v teoriji sestavni elementi niso natančno vidni, zato jih je treba določiti. Pri tem določanju so zelo očitne individualne oziroma posebne poteze, ki lahko resničnost, ki je pač taka, kot je, na prvi pogled včasih dokaj različno opisujejo. Pri tem določanju smo se ozirali predvsem na resničnost in na naše navade pri obravnavanju te resničnosti. Merilo nam je bilo vprašanje, ali prinaša izbrana metoda nova spoznanja.

4.4.8 Iz pomenskega sistema smo za obravnavo večpomenskostnih vrst prevzeli **vrste pomenov**. Te so pa spet naslonjene na zelo pomembno spoznanje, da je vrst pomenov omejeno

²⁰ Nisem imel dovolj časa, da bi pri več pomenskih skupinah z zgledi pokazal na mreže tipičnih zvez, kar bi bilo za pomenske analize koristno, vendar menim, da je tudi teh podatkov, ki so pri posameznih pomenskih skupinah navedeni, zadostni za razumevanje vprašanja.

²¹ ● opozoriti je treba, da so ti podsistemi med sabo zelo povezani.

veliko, medtem ko je pomenov lahko neskončno število, in dalje, da je vsak pomen uvrščen v kako pomensko vrsto. Razume se, da smo upoštevali samo samostalniške vrste pomenov.

4.4.8.1 Za prikaz večpomenskostne vrste smo uporabili metodo razbitja na manjše enote, ki jih imenujemo **tipi**; včasih te delimo tudi v **podtipe**. Pri prikazovanju tipov smo se morali izogibati obširnemu dokumentiranju. Vendar je produktivnost tipa iz obravnave razvidna, čeprav smo imeli za kak tip včasih bistveno manj podatkov kot za druge; vendar temu ni bila vedno kriva nepogostnost tipa, ampak včasih tudi vrzel v prvi mreži pri zbiranju gradiva. Šele po razporejanju gradiva se je včasih pokazalo, da je nekatere pojave potrebno osamosvojiti, čeprav smo jih prvotno uvrščali drugam.

4.5 POMENSKE SESTAVINE

Pomen je razdeljen na **pomenske sestavine**, ene so **glavne**, druge so **posebne**. Pri pomenskih razvojih se te opuščajo in dodajajo, vendar je malokdaj potrebno, da pri opisu pomenskega razvoja omenjamo vse pomenske sestavine ali **seme**. Tudi kar se tiče semov opažamo, da jih lahko združujemo v kategorije. Pri večpomenskosti je pomembna ta kategorialnost, medtem ko so semi kot enote zlasti pomembni za opisovanje sistema pomenov.

4.6 VEČPOMENSKOSTNE VRSTE

Večpomenskostnih vrst smo uporabili toliko, da smo vanje lahko uvrstili vse pomenske razvoje, ki smo jih srečevali pri samostalniku v besedilih slovenskih protestantskih piscev. Kot mejo smo postavili besedo in besedno zvezo. Praviloma smo upoštevali vse vrste pomenskih sprememb, ki sta jih doživeli taki enoti. Pomenskih premikov, ki so jih doživljale povedi ali besedila, nismo več upoštevali.

4.7

Večpomenskostne vrste, ki slonijo na pomenskih zakonih in drugih pravilih pomenskega razvoja, lahko razdelimo na naslednje skupine:

- a) vrste, ki zadevajo pomenski razvoj golih besed (metonimizacija, metaforizacija, terminologizacija);
- b) vrste, ki zadevajo pomenski razvoj besednih zvez (terminologizacija, frazeologizacija); ta vrsta ima podskupino, to so razvoji, ki imajo v povedi formulski značaj (figuralne stalne zveze);
- c) vrsta, pri kateri je pomenski premik besede vezan na besedilo (priliški pomeni);
- č) vrsta, pri kateri je pomenski primik vezan na posebno uporabo pojava (simbolizacija).

O pomenskih zakonih, po katerih se razvijajo drugotni pomeni pri golih besedah, sem večkrat govoril v prejšnjih raziskavah. S to oznako sem hotel povedati, da pri posameznih pomenskih skupinah lahko z veliko verjetnostjo pričakujemo določene drugotne pomene. Do teh pride, če so tudi druge okoliščine ugodne, zlasti slogovna ali poimenovalna potreba

po takem pomenu.

4.8

S predstavitvijo najvažnejših metod je opozorjeno na težišče naloge in na možnosti njenih dosežkov. Druge metode so bile tem podrejene. Pa tudi pri teh metodah so znane po svetu nekoliko različne smeri. Omejene možnosti, med drugim tudi časovne, so preprečevale, da bi nekatere določitve dokazovali z več metodami. Na metode je opozorjeno tudi zaradi avtorjevega zavedanja, da je izbira metode že nekakšen del analize.

5 SISTEMSKOST BESEDNEGA ZAKLADA

5.0

Zanimata nas predvsem dve stvari tega sistema: kakšen je in kako deluje. Pri tem, kakšen je, je treba videti sistemsko zapletenost. Pojavi, ki jih spravljamo v sisteme, imajo več lastnosti. V posamezno sistemsko povezavo lahko pride samo pojav glede na kako svojo lastnost, nikakor pa ne z vsemi lastnostmi. Če imamo opravka z isto predmetno stvarnostjo, je ta jezikovno lahko sestavni del različnih pomenskih podsistemov, saj so pri pomenih važna gledišča, glede na kaj je kaj uvrščeno v kak jezikovni sistem. Opažamo, da so pomenski sistemi nekaj posebnega. Čisto drugače je, če uvrščamo v sisteme stvari v celoti, torej stvari z lastnimi imeni. Če pa kako stvar z lastnim imenom opazujemo jezikoslovno, vidimo, da ima lahko več pomenov. Vzemimo Janeza Petelina. Če bi ga predstavili enciklopedično, bi povedali o njem to, kar je za družbo pomembno, med drugim bi na primer povedali, da je ta in ta delujoča oseba, npr. učitelj in publicist. V okviru teh kategorij je lahko še cel kup delujočih oseb, je npr. razrednik, je npr. učitelj za ta in ta predmet, je na primer zagovornik te in te učne metode. Poleg tega je lahko Janez Petelin sin teh in teh staršev, brat tega in tega; lahko je nadalje sorodnik tega in tega, potem prebivalec kakega kraja in tako naprej.

Pomenski sistemi se prepletajo, tako da so razmeroma zelo zapleteni, ker odražajo stvarnost; ta je pa tudi zapletena.

5.0.1 Glede na to, kako deluje ta sistemskost, je zelo pomembno, pod kakšnimi pogoji se kaj lahko uporablja v kakem pomenu. Tu imamo vprašanje stilno različnih izrazov za isti pomen. Pri tej različnosti ne gre vedno samo za grobo oceno stila, ampak tudi za posebne aspekte na stvar, npr. primerjalnost.

5.0.2 Številne lastnosti, ki jih opažamo pri posameznih jezikovnih pojavih, so hkrati tudi sestavni deli ustreznih delnih sistemov. Teh je seveda zelo veliko. Zdi se skoraj nemogoče, da bi kak pojav lahko sistemsko vsestransko prikazali, zato prikazujemo te delne sisteme nekako glede na potrebe. Zavedati pa se moramo vseeno, da je poudarjanje ene systemske navezanosti in zamolčevanje drugih svojevrsten postopek, nikakor pa ne edino pravilna ali pa edina pot. Ker pa so naša prizadevanja le omejena, se bomo seveda zavestno odločili za obravnavo večpomenskostnih podsistemov. Pri tem bomo pa popolnoma jasno vedeli, da nekatere druge lastnosti puščamo ob strani.

5.0.3 Tudi vsak pomenski pojav zavzema v pomenskem sistemu kako sistemsko mesto. Naša naloga je, da tak pojav omejimo kot enoto, da ga uvrstimo v kategorijo in da določimo njegovo vlogo v kategoriji.

Zavedati pa se moramo, da vsega tega pri vseh pojavih ne bomo mogli prikazati, zato se bomo omejili predvsem na sistematičnost tega dogajanja: kje se razvije, kaj se razvije, kako se

razvije in zakaj se razvije. Drugi podatki bodo dodani samo takrat, ko bodo nujno potrebni.

5.0.4 Naloga prikaza nekako določi tudi značaj prikaza sistemske. Če smo se usmerili na pomensko, je ta v središču. Čeprav ima vsaka pomenska enota tudi slogovno značilnost, ker je uvrščena v kako stilno skupino, bo stilnost bistveno manj poudarjena oziroma samo toliko, kot je nujno.

5.0.5 Sistemska je lastnost, ki ima zelo veliko sestavin. To se pravi, da je zelo zapletena, ker ima posamezna enota razmerja s številnimi drugimi enotami. Poznati ta razmerja, pomeni obvladati sistemska besedna zbirka.

5.0.7 Posamezne enote so od drugih odvisne in nanje tudi delujejo. Če poskušamo posamezno enoto postaviti v sistem, jo moramo določiti z več strani. V obravnavah besedna zbirka se je uveljavilo nekaj takih strani: besednorna, poimenovalna, pomenska in slogovna.

5.0.8 Posamezni podsistemi se prekrivajo. Enota pomenskega sistema (pomenska enota) ima tudi določeno mesto v stilnem sistemu. Če na primer pri sinonimih ne povemo, kakšna je njihova stilna vrednost, smo o njihovi uporabnosti zelo malo povedali. Tako lahko rečemo, da je pri sinonimu skorajda obvezno treba povedati, da so pomensko enaki in stilno vsaj praviloma različni.

5.0.9 Nobeno razmerje v sistemu ni zacementirano, ampak se spreminja. Tudi druge stvari v jeziku se spreminjajo, zato so nekdanje zelo veliko govorili, da je jezik živ organizem, ker so ga primerjali z organizmom, čeprav kaj več organizmu ni podoben, sicer je pa vsaka primerjava enostranska. Spreminjanje sistema je zelo pomembna lastnost jezika.

5.1 STVARNOST, ZAVEST, JEZIK

V besedni zbirki se nekako odražajo trije med seboj ločeni sistemi: najprej je to stvarni svet, ki v glavnem obstaja ne glede na jezik. Tu so posamezni pojavi, ki jih z različnimi čutili lahko zaznavamo. Pojavi, ki jih človek zaznamuje, so zelo raznorna. Potem je tu sistem, ki ga ustvari človek v svojih predstavah. Človek stvarni svet razčleni in kakor ga razčleni, toliko enot in kategorij v njem vidi. Kako je razčlenjenost odvisna od človeka, vidimo v terminologiji, ko kak pojav kasneje razdelimo na dva, seveda po kakih karakteristikah. Človek poseže v ta sistem s svojim pojmovanjem. Končno je jezikovni sistem. Pojmovanje sveta poimenujemo z jezikom. Jezik ima na razpolago sredstva za izražanje vsega, kar človek v stvarnosti zaznamuje. To se pravi, da je jezikovni sistem pod človekovim vplivom. V zvezi s temi tremi stvarmi so tudi **pojavi – pojmi – pomeni**. Ti zadnji so realizirani v izrazu.

Lahko bi rekli takole: jezik ima možnost, da izrazi vse pojave oziroma pojme. Po tej strani je sistem popoln. Na nekaj pa je v zvezi s tem treba opozoriti. Svet ni enkrat za vselej spoznan, za vsako novo spoznanje dobimo v jeziku izraz.

5.1.1 Delovanje jezika, ki ga pri tem opažamo, je naslednja lastnost sistema. Sistem je tako trden, da na njegovi podlagi uporabniki jezika razumejo nove jezikovne stvaritve. Opozorili

bomo na nekaj sistemskih lastnosti, ki jih v tej raziskavi še posebej natančno opazujemo. Kot sistem sprejemamo besedni zaklad že dolgo. Razlike med posameznimi smermi vidimo v poudarjanju posameznih lastnosti sistema. Pri našem razmišljanju je zelo poudarjen poimenovalni sistem, to je, kako se izrazi rojevajo, in pomenski sistem, kako ta sistem deluje.

5.2 POIMENOVALNI SISTEM

Pri **poimenovalnem sistemu** smo izhajali iz številnih možnosti, ki jih ima jezik na razpolago za ustvaritev novega izraza. Pojav lahko povsem regularno poimenujemo na različne načine; ti so: besedotvorje, skladijska tvorba, večpomenskost, prevzemanje, kalkiranje. V posameznih okoliščinah so eni načini primernejši kot drugi, na splošno je pa le treba reči, da je imenovalnih možnosti veliko. Njihov izbor je odvisen od tega, kaj vse hočemo ob ubešeditvi povedati in na katera dejstva v dosedanjem razvoju jezika se moramo ozirati. V delu se ukvarjamo z večpomenskostno poimenovalno vrsto. Ker rezultat, to so drugotni pomeni, že imamo, bomo na njihovi podlagi določili načine, kako je do tega prišlo. Ugotavljamo, kaj se zgodi z besedo, ko ji damo nov pomen.

5.3 POMEN

Omejujemo se na besedni pomen. Za potrebe v naši raziskavi moramo opozoriti na štiri stvari. Prvič, kaj je pomen? Pomen je lastnost besede ali besedne zveze, ki označuje pojav stvarnosti, predmeten ali nepredmeten, skratka kakršenkoli pojav, ki ga lahko zaznamujemo s svojimi čuti. To razmerje je tako temeljno, da ga težko izrazimo z besedami, ki so v tem razmerju udeležene.

Drugič, pomembno je vprašanje sestave, zgradbe pomena. Ker je od pojasnitve tega vprašanja odvisno tudi prikazovanje pomenov v priročnikih, mu je jezikoslovje namenjalo veliko pozornost. Odkrilo je, da je sestavljen iz manjših enot. V slovenščini tako enoto imenujemo **pomenska sestavina**, vendar se uporabljajo tudi drugi izrazi: **pomenska prvina** (SSKJ I, XIV), **semantična oznaka** (Orešnik 1972a, 37), **pomenski znak** kot opis pomenske sestavine (Müller 1980, 40), **pomenka** (Toporišič 1992, 191) in **(pomenska) komponenta**. Pri pomenski sestavini se postavljata dve zelo pomembni vprašanji: koliko sestavin je in kakšno je razmerje med sestavinami v pomenu. Za posebno razumevanje ali popis pomenskega sestava besednega zaklada, ki bi bil narejen zgolj iz pomenskih sestavin, bi morali izdelati popis vseh pomenskih sestavin. Takih sistemov še ni, ker je stvar dokaj nepregledna, zlasti pri sestavinah, ki se redkeje pojavljajo; izdelani pa so sestavi za sestavine posameznih pomenskih področij; to je zlasti opravljala pomenoslovna smer, ki je znana zlasti po **komponentni analizi**, npr. Seliverstova 1975. Sestavine v pomenu, če gledamo nanje s stališča celotnega besednega zaklada, nimajo enakih vlog. Sestavino, ki uvršča pomen v pomensko skupino, imenujemo **glavno pomensko sestavino**, tiste sestavine, ki uvrščajo pomen na določeno mesto v pomenski skupini, pa imenujemo **posebne pomenske sestavine**.²²

²² J. Müller uporablja izraza **jedrno sestavino** in **dopolnilno sestavino** (Müller 1980, 45), za drugo tudi **razločevalno sestavino** (Müller 1982, 157).

Tretjič, v pomenski skupini opazujemo pomen glede na različnost v razmerju do drugih členov skupine. Zato smo predvsem pozorni na posebne pomenske sestavine.

Četrtič, če opazujemo pomene v večpomenski besedi, smo pozorni zlasti na motivirajoč pomen, pri čemer nas zanima, kaj ima ta posebnega, da omogoča drugotne pomene, in na drugotne pomene, pri katerih nas zanima, kaj se je pri njih spremenilo v razmerju do izhodiščnega pomena.

5.4 POMENSKA SKUPINA

Pomene besednega zaklada zaradi številnih povezav obravnavamo spet kot sistem. Pri njem poskušamo odkriti kategorije, ki so večje kot pomen, zakaj sistem ima samo takrat opravičilo, če lahko več stvari dobro razloži. Pri pomenskem sistemu smo videli tako enoto v pomenski skupini.

5.4.1 Členitev samostalniških pomenskih skupin

Kriterij za razčlenjevanje so **najbolj tipične pomenske sestavine**, ki imajo, kar si bomo ogledali nekoliko kasneje, tudi zelo značilne zveze, da se ne moremo zmotiti, ko jih srečujemo v govornih ali pisnih besedilih. Pri samostalniku so najbolj značilne **predmetne pomenske skupine**, za katere je najbolj tipična pomenska sestavina predmetnost, ki je vidna, otipljiva, zavzema prostor in ima zelo veliko vidnih in drugače zaznavnih lastnosti. Od takih in drugih lastnosti predmetnih pojavov in od vlog pomenskih skupin, so odvisne tudi tipične zveze. Pomenske skupine, ki jih združuje skupna pomenska sestavina, kot je v tem primeru predmetnost, imenujemo **pomenske vrste** ali **pomenska področja**, zato ker je stvarnost nekako razdeljena na take pojave.

Predmetnostno pomensko področje delimo na tri podpodročja, in sicer na pomenske skupine o človeku in delih njegovega telesa, pomenske skupine o živalih in njihovih telesnih delih, pomenske skupine o rastlinah in njihovih sestavnih delih ter same predmetnostne pomenske skupine v ožjem smislu.

5.4.2 Vsak sistem pomenskih skupin poskuša biti popoln, tako tudi sistem samostalniških pomenskih skupin obravnava vse samostalniške pomenske pojave brez izjeme. Razumevanje pomenskega pojava je najtesneje povezano z njegovo uvrstitvijo v pomenskospupinski sistem. Dokler tega ne naredimo, nismo pravilno razumeli stavka.

5.4.3 Za **dokazovanje pomenske skupine** uporabljamo povsem jezikoslovne podatke, ponje smo pa šli na prvi naslednji ravnini, kjer pomenski pojavi opravljajo svojo funkcijo, to je skladišna ravnina in besedilo. To so besedne zveze v ožjem in širšem smislu. Redkokdaj zadošča ena sama zveza in nekatere zveze tudi same po sebi niso dovolj izrazite, zato smo se odločili, da imajo dokazno funkcijo zlasti tipične zveze in ker je teh več, uporabljamo izraz **mreža tipičnih zvez**.

Tipične zveze uporabljamo za dokazovanje vseh pomenov, ker jih uporabljajo vsi pomeni, čeprav je res, kar zlasti nekateri avtorji zelo poudarjajo, da je pri drugotnih pomenih zveza bistveno pomembnejša za prepoznavanje pomena. Ker smo tipične zveze sprejeli kot osnovni kriterij, se v tej raziskavi ne sklicujemo na kontekstualnost in nekontekstualnost, čeprav bi

bili tudi ti dve kategoriji lahko zelo uporabni v obravnavi stopnje pomena.²³

S tem, ko smo sprejeli načelo, da bomo o pomenih govorili vedno na podlagi tipičnih zvez, smo načrtali tudi smer obravnave večpomenskosti. Meje med posameznimi pomenskimi pojavi bomo poskušali opreti na tipične zveze oziroma mrežo tipičnih zvez.

Ker so tipične zveze, uporabljene v dokazovanju postopkov, v bistvu tudi metodološko vprašanje, je delo tudi po metodologiji dokaj jasno načrtano. Pri tem se pa dobro zavedamo, da bomo nekatere druge uveljavljene metode zanemarili. Elemente teh metod bomo pa poskušali povzeti z metodo uporabe tipičnih zvez.

Pomenska skupina združuje tudi **antonime ali protipomenke**, ker je glavna pomenska sestavina ista, posebna pomenska sestavina je pa ravno nasprotna. Protipomenskost je postavljena na sestavino, ki je v okviru kake skupine najpomembnejša. Ko smo na nivoju pomenske skupine, stopi glavna pomenska sestavina, na podlagi katere se je skupina izoblikovala, v ozadje, odločilne pa postanejo sestavine, ki urejajo razmerja med posameznimi členi skupine.

Oglejmo si, kako se kaže protipomenskost v zvezah pri *prijatelju* in *sovražniku*.

Prijatelj
tako poklizhe fvoje **Priatele** inu Solšede (DB 1584, III, 40b)

Sovražnik:
de vfi tvoji **fovrashniki** bodo
pred tabo beshali (DB 1584, I, 50a)

prijatelj (po SSKJ)
imeti *prijateljje*
biti *komu prijatelj*
dober, velik prijatelj
prijatelj mojega sina/
moj prijatelj
postati prijatelj komu
sta si prijatelja

sovražnik (po SSKJ)
nima sovražnikov
velik, ekspr. za grizen sovražnik
je njegov sovražnik
iz prijatelja je postal sovražnik
sta si sovražnika

5.4.4 Kot vsaka klasifikacijska enota je tudi **pomenska skupina** odvisna od kriterijev, po katerih je narejena. Če so ti kriteriji široki, je široka, in narobe, če so ozki in natančni, je ozka. Najširša pomenska skupina bi pokrivala besedno vrsto. Vendar s tako si v pomenskem sestavu ne bi mogli kaj veliko pomagati, ker je preširoka, čeprav je za primer jan je besednih vrst zelo pomembna. Pri pomenskem popisu besednega zaklada je treba uporabiti bistveno ožje pomenske skupine, da lahko opozorimo na večje nadržnosti pri posameznih pomenih.

²³ Ankete o izrazih brez sobesedila lepo kažejo, da tisti anketiranci, ki izraz poznajo, največkrat omenjajo prvi pomen, kar pomeni, da bi lahko imenovali tak pomen nekontekstualen, čeprav ima v navedeni uporabi tak pomen ravno tako tipične zveze. To dejstvo se da smiselno uporabiti tako, da na podlagi znanih pomenov naredimo shemo možnih tipičnih zvez.

5.5 RAZMEJITEV POMENOV

Če govorimo o razmejitvi pomenov, moramo izhajati iz sistema, ker je pomenski sestav tudi sistemski. Po eni strani pomenski sestav pokriva pojave stvarnosti. Pri tem razmerju je treba opozoriti, da pojave stvarnosti, ki so zelo svojevrstni, človek deli v kategorije. Delitev v najširšem smislu je delitev na pojave, ki jih v jeziku označujemo z **besednimi vrstami**. Če to delitev prenesemo v stvarnost, potem bi jo v stvarnosti lahko predstavili kar s **samostalniškimi, pridevniškimi, glagolskimi, prislovnimi, vezniškimi, predložnimi** itd. **pojavi**. **Pojav** je tu terminološki izraz. Pri njem gre za vsako dejstvo kakršnekoli narave, ki ga lahko s svojimi čuti človek zaznamuje. Če gre za **predmet**, gre samo za drugačen pojav, kot je npr. **lastnostni pridevnik** ali **veznik**. Eno in drugo in tretje pa človek lahko s svojimi čutili zazna, samo da so drugi pojavi tudi za zaznavo bolj zapleteni kot na primer predmet.

V praktičnem delu pa človek deli pojave znotraj posameznih skupin, ki so ustrezne besednim vrstam. Tako samostalniške pojave deli na naslednje glavne skupine: človek, žival, rastlina, objekt, naprava, orodje, prostor, snov, dejanje, občutje, stanje, trajanje, lastnost, drugi (stvarni) pojavi. Vsaka delitev je po eni strani tudi subjektivna, čeprav je narejena na objektivnih dejstvih.

5.6 PREGLED SAMOSTALNIŠKIH POMENSKIH VRST IN POMENSKIH SKUPIN

Orisali bomo problematiko samostalniških pomenskih skupin v okviru pomenskih vrst. Pripadnost k pomenski vrsti je za določevanje pomena odločujoča. Če preide beseda iz ene pomenske vrste v drugo, se mreža njenih zvez zelo spremeni, kar je pri določanju pomenov zelo uporabno. To je lepo vidno pri glagolniku *šivanje*, ki ima v pomenu »delo« zveze tipa: *pri šivanju se je zbodla v prst; ukvarjati se s šivanjem*, v pomenu, nastalem po metonimiji, »predmet tega dela« ima zveze tipa: *odložila je šivanje in mu dala roko; sklanjala se je nad šivanjem*, v naslednjem pomenu, nastalem po metonimiji, »šivalni pribor« pa zveze tipa: *prinesi mi šivanje*. V SSKJ sta beseda za dejanje in beseda za predmetna pomena obravnavana kot homonima zaradi naglasne dvojnice pri prvi besedi. Navajamo glavne pomenske skupine, ker jih bomo pri obravnavi večpomenskosti uporabljali.

Pomenska vrsta (v okviru celotnega besedja bi jo imenovali **samostalniška pomenska vrsta**) je kategorija, ki združuje pomenske skupine s skupno glavno pomensko sestavino. Število pomenskih skupin in pomenskih vrst je odvisno od sveta, ki nas obdaja. Pojave, ki v njem obstajajo, moramo razvrstiti v kategorije, kar je vedno težko, saj jih je treba razmejiti. Pojavi, ki so v določenem času in prostoru važni, dobijo pri klasifikaciji posebno vlogo. Kako vrsto pomenov je potrebno osamosvojiti že zaradi pomena za človeka.²⁴

Pri klasifikaciji prihaja do raznih težav, ko je nekatere pomene težko brez nasilja uvrstiti v te **pomenske vrste**, zato smo ustvarili še obširno pomensko vrsto **druge abstraktne pomenske (pojavske) pomenske skupine**. Ime smo izpeljali iz izraza **pojavi**; pojav pa jemljemo kot ime za ustreznike **pomenov** v stvarnosti. Tako bi lahko govorili o predmetnih, prostorskih, snovskih, dejanskih, stanjskih, trajanskih in lastnostnih pojavih.

²⁴ Pri klasifikaciji sem uporabljal **losežke besedotvorja**, nauka o poimenovanju, leksikologije in še zlasti razlage v slovarjih.

Ustanovili bi lahko tudi pomenske skupine, ki bi bile enake tem pomenskim vrstam, tako bi dobili predmetno pomensko skupino ali pomensko skupino o predmetih ali pomensko skupino predmet, potem prostorsko pomensko skupino itd. Čeprav bi tudi te pomenske skupine kazale na zelo tipične lastnosti, so za natančnejši pomenski popis besednega zaklada preširoke. Zato se praviloma zatekamo k bistveno ožjim pomenskim skupinam. Pri določitvi obsega je predvsem pomembno, ali je izbrana širina dovolj uporabna pri razumevanju in opisu besednega zaklada.²⁵

5.6.1 Prvo pomensko vrsto sestavljajo **predmetne pomenske skupine o človeku in drugih bitjih**. Opozorilo na predmetnost je pomembno, ker drugih skupin, ki se tudi dotikajo človeka, tu ne obravnavamo, npr. *dobrota* je lastna človeku, a jo obravnavamo pri lastnostnih pomenih, tudi *govorjenje* je stvar človeka, a ga obravnavamo pri dejanjskih pomenih. V to **pomensko vrsto** uvrščamo pomenske skupine o človeku glede na delo, dejavnost, položaj, lastnosti, sposobnosti, pripadnosti itd. Samo pogojno bi lahko posamezne pomene v njej imenovali **človeški pomeni** ali **predmetni pomeni o človeku**.

5.6.1.1 Tipične zveze za te pomenske skupine so: Najprej je treba omeniti zveze oz. stavke, v katerih so besede s tem pomenom osebki. Družijo se z glagoli, ki kažejo na dela ali faze del, s katerimi se člani kake pomenske skupine ukvarjajo. Opazno je, da je redkokdaj gola zveza tipa *učitelj razlaga*, *gospodinja kuha*. Taki vzorci so najpogosteje razširjeni s kakim določilom, npr. *ta fotograf je najpogosteje fotografiral pokrajino*. Še to je treba dodati, da se člani pomenskih skupin za ljudi glede na delo, dejavnost v stavkih zamenjujejo z lastnimi imeni. Hkrati smo pa že pri drugemu tipu, značilnem za te pomenske skupine, to je konkretizacija pomena na določeno osebo, zakaj le redke ubeseditvene naloge so zelo abstraktne, kot je *učitelj uči*, druge so pa konkretne, konkretizacijo pomena pa dosegamo s prilastki ali pa s sredstvi, ki prilastek nadomeščajo, npr. *Janezov učitelj za matematiko se je danes zelo razjezil*.

Gola beseda iz teh pomenskih skupin nastopa zlasti v povedkovem določilu, npr. *ta in ta je učitelj*. Pri tej zvezi je značilna vrstna prilastek, npr. *ta in ta je predmetni učitelj*; *ta in ta je učitelj za matematiko/učitelj matematike*.

Veliko tipičnih zvez je pri posamezni pomenski skupini v stavčnem predmetu, prislovnem določilu in v predložnem prilastku.

Za praktično uporabo priporočam oblikovanje mreže tipičnih zvez za vsako pomensko skupino. Ta bi se ob uporabi dopolnjevala in tudi teorija o zvezah bi se kristalizirale. Tu si bomo ogledali tako mrežo pomenske skupine za sorodnike na podlagi besede *brat* v pomenu »moški v odnosu do drugih otrok svojih staršev«.

Najprej je tu zveza s pridevniško besedo: *moj, njegov, Jožetov brat* in s samoatalniškim prilastkom: *brat mojega očeta*. Še zgleda iz protestantskih besedil:

- *Iacob ie rodyt Iuda, inu nega brate* (TT 1557, 1);
 - *Ioshef ie bil od fjuih lafnih bratou prodan, inu potle Viezho vershen* (TT 1557, cc4a).
- Naslednja tipična zveza je *imeti brata; imam štiri brate in tri sestre*; iz protestantskih besedil:
- *Inu Rebeka je iméla eniga brata* (DB 1584, I, 15a).

²⁵ Klasifikacij pomenskih vrst oziroma pomenskih skupin je pri nas kar dosti. Njihove značilnosti so, bodi da so zelo splošne, da zajemajo samo kak del samostalniških pomenov ali pa da so prilagojene potrebam obravnavanja kakega dela besedišča s kakega drugega, ne zgolj pomenskega vidika.

Nadaljnja tipična zveza je *mlajši, starejš brat*; pri protestantih:

– *ali njegou mlajfhi Brat bo vekfhi kakòr on* (DB 1584, I, 32a).

Končno omenimo še zvezo *brata sta si*, npr. *Moab inu Amnon fta bila brata* (DB 1584, II, 92b, prav 91b).

5.6.1.2 Pri pomenskih skupinah o človeku so pričakovani zlasti naslednji pomenski razvoji. Najprej so to metafore za označevanje v povedkovem določilu, npr. *arcat*. Prenos za označevanje človeka, ki opravlja podobno dejavnost ali vlogo, kot jo ima izhodiščni pomen. Nadaljni pomenski razvoj gre v pomen »naprava ali orodje, s katero se opravlja kako podobno delo, kot oseba v prvem pomenu«, npr. *brisalec, sesalec*. Danes se poskuša ta večpomenskost vsaj deloma ali pa vsaj pri terminih odpravljati s posebnimi tvorbami za naprave in orodja, npr. *brisanik, sesalnik*.

Pomenske skupine:

- a) **človek glede na delo**, npr. *bojnik, coprnik, goljuf, hvalec, kuharica, lažnik, malikovec, maščavec, odrtnik, ovadnik, petler, pevec, vahtar*. Pri tej skupini bi šli lahko tudi v manjše skupine ali podskupine glede na nadaljnjo členitev del, npr. **človek glede na umsko delo, človek glede na telesno delo** itd.
 - b) **človek glede na dejavnost**, npr. *birič, kmetič, kupec, rihtar, služabnik*. Pri tej skupini lahko ustanovljamo manjše pomenske skupine glede na vrsto dejavnosti.
- V 16. stoletju so v knjižnem jeziku obstajale:
- c) **pomenska skupina o obrtnikih**: *cimerman, kovač, lončar, šuštar, tišlar*.
 - č) **delujoča oseba v cerkvi**: *cerkovni služabnik, cerkveni varuh, duhovni, episkop, far, kaplan, korar, menih, mežnar, opat, papež, predigar, predikant, učenik*.
 - d) **delujoča oseba v vojski**: *altman, avptman, kapitan, konjar, pešec, žolner*. Če je več delujočih oseb, ki se ukvarjajo s kako posebno dejavnostjo, je najbolje odpreti posebno pomensko skupino, kot je
 - e) **človek glede na oznanjanje vere**: *apostol, evangelist, farizej, joger, očak, prerok, pridi-gar in učenik*.
 - f) **človek glede na lastnost**: *berač, bogati, bolnik, gobavec, hinavec, hromec, lakomnik, leni, pijanec, preprosti, slepec, svetnik in žuhrnik*. Ker je taka skupina zelo velika, je smiselno razbiti lastnosti na manjše skupine in tako dobimo tudi manjše pomenske skupine, npr. **človek glede na duševne lastnosti**: *hinavec, pravični*; ali pa **človek glede na spol**: *dekllica, hlapčič, mož, žena*.
 - g) **človek glede na nalogo**, npr. *ama, priča*.
 - h) **človek glede na bivališče**: *Jeruzalemčič, lančman, purgar*.
 - i) **človek glede na pripadnost veri ali sekti**: *bidertauser, kecar, kristjan, krščeničnik, lutrski, papežnik*.
 - j) **človek glede na družbeni položaj**: *cesar, cesarica, deželan, firšt, gospod, gospodar, hlapec, knez, kralj in kraljica*. Tudi pri tej skupini bi lahko naredili ožje pomenske skupine, v katerih bi bili ločeni višji oblastniki od nižjih; za antonima *gospod* in *hlapec* bi pa odprli posebno pomensko skupino.
 - k) **človek glede na sorodstveno razmerje**: npr. *brat, hči, mati, mož, oča, otrok, sestra, sin in žena*. Ta pomenska skupina je zelo ustaljena.
 - l) **človek glede na odnos do koga drugega**: npr. *bližnji, joger, ljuba, prijatelj, sovražnik*,

tovariš.

- m) **človek glede na starost:** *dete, mladi, stari.*
- n) **grešniki:** *coprnik, goljuf, tat.*
- o) **oblastniki:** *gospod, gosposčina, oblastnik, stariši* (mn.).
- p) **nagovorna samostalniška beseda:** *brat, prijatelj.*

5.6.1.1 PS skupina ljudi: *bratovščina, cerkev, družba, družina, folk, gmajna, gosposčina, krščanstvo in ljudje.*

5.6.1.2 Posebno mesto moramo odpreti za **pomenske skupine o duhovnih bitjih**. Ker so najbližje človeku, jih lahko uvrstimo kar takoj za človeškimi.

- a) **PS božanstva:** *bog, duh, oča, sin, trojica.*
- b) **PS bitja, ki so dobra:** *angel, kerubim.*
- c) **PS bitja, ki je negativna:** *antikrist, hudič, vrag in zlodej.*

5.6.1.3 Izredno pomembno mesto ima **pomenska skupina o delih človeškega telesa:** npr. *brada, glava, grlo, jezik, meso, nadržje, noga, obličje, oko, roka in srce.*

Ta pomenska skupina ima zanimive tipične zveze in zanimive pomenske razvoje. Pri zvezah za osnovni pomen se ni nič spremenilo do danes. Sprememba pa je pri pomenu, ki ga imenujem poosebitev, lahko bi mu rekli tudi metonimični pomen, to so zveze tipa *moja noga tja ne bo stopila* v pomenu *jaz tja ne bom stopil*.

5.6.2 Pomenske skupinae o živalih pokrivajo dokaj široko področje, zato bi že v 16. stoletju lahko osamosvojili več manjših skupin, saj ima na primer *konj*, ki je vprežna žival in ga uporabljajo tudi v vojski, bistveno drugačne zveze kot *riba* ali *črv*.

Med tipičnimi zvezami, ki dokazujejo pomen »žival, ki ...«, omenimo najprej zveze, ki popisujejo, kaj dela človek z njimi, prva skupina: *loviti ribe, gojiti prašiče, imeti konje*; druga skupina: *krmiti, odpravljati živino; očistiti konje; pomolzti kravo; nastlati kravam; kuhati za prašiče; voziti s konji*; tretja skupina: *zasledovati, ustreliti zajca; načgaciti medveda*.

Nadalje so tipične zveze, ki kažejo na oglašanje živali: *krava muka; mačka mijavka; pes laja; petelin je zakikirikal; ptice žvrgolijo*. Tudi pri teh zvezah je treba opozoriti, da so v abstraktni obliki razmeroma redke, zakaj besedila praviloma terjajo konkretizacijo zvez.

Pri pomenski skupini »žival« je pogosten pomenski prenos po metafori na človeka, ki se mu pripisuje kaka lastnost te živali. Tak pomen se je razvil skoraj pri vseh domačih živalih, npr. *bik, bolha, krava, osel, prašič, vol*, pa tudi pri drugih znanih živali, npr. *črv, kača, polž*.

Po metafori se lahko pomen prenese na podobno orodje ali pripravo, npr. *konj, koza, ptica, zajec, žerjav*.

Redkejši so prenosi imen živali na nepredmetne pojave, npr. *petelin »požar«*.

5.6.2.1 Tudi tu imamo posebno **pomensko skupino o skupini živali**, npr. *čreda*.

5.6.2.2 Vzporedno, kot je bilo pri človeku, imamo tudi tu **pomensko skupino o delih živalskega telesa**, npr. *gobec, kljun, perut, rog*.

5.6.3 Pri **rastlinskih pomenih** bi tudi lahko osamosvojili več pomenskih skupin, saj so zveze

pri posameznih pomenskih skupinah zaradi posebnosti rastlin in njihove različne vloge v življenju zelo različne:

- a) **PS sadna drevesa.**
- b) **PS žita: pšenica.**

5.6.3.1 Bogata je pomenska skupina **skupina rastlin: bukovje, pšenica.**

5.6.3.2 Tudi tu imamo **pomensko skupino o rastlinskih delih**, npr. *cvet, deblo, koren, sad, seme, vejica.*

5.6.3.3 Pri rastlinah, ki imajo razmeroma veliko sadik ali semen imamo **pomensko skupino za večjo količino semen: pšenica.**

5.6.4 Naslednja predmetna pomenska vrsta je sestavljena iz **objektov v naravi, naprav in orodij**. Ustanovljamo jo, ker gre vedno za predmetni pomen. Ker pa je med objekti, napravami in orodji le precejšnja razlika, členimo skupino na podlagi njihovih značilnih lastnosti, ki omogočajo v besedilih tipične zveze, na tri sklope.

5.6.4.1 Tipične zveze za **objekte v naravi** vsebujejo besede s temi pomeni v vlogi oseba, predmeta, prislovnega določila, povedkovega določila. Objekti so večinoma pomembne okoliščine za človeka, zato imajo zelo veliko tipičnih zvez. Pri tej pomenski podvrsti so pogostne metafore.

5.6.4.2 Med **objekte v naravi** uvrščam naslednje pomenske skupine:

- a) **stavbe:** *cerkev, hiša, tempel.*
- b) **vzpetine:** *gora, hrib.*
- c) **vdolbine:** *dolina, jama.*
- č) **vode:** *jezero, potok, reka, morje.*
- d) **poti:** *cesta, pot, steza.*
- e) **večje površine:** *kopno, nebo, njiva, puščava, svet, trdnost, zemlja.*
- f) **teritorialna enota:** *dežela, rajh.*
- g) **nebesna telesa:** *luna, sonce, zvezda.*

5.6.4.3 pomenska skupina za dele objektov v naravi: *ajšel* ali *serilnik* 'stranišče', *fundament, grunt, okno, razkrižišče, stena, štenge, tabla, vrata*, npr. *fjati na Raskrishizhi* (DB 1584, II, 114b).

5.6.4.4 Naprave so manj kot objekti v naravi in več kot sestavni deli drugih predmetnih pojavov. Bogate so naslednje pomenske skupine:

- a) **vozila:** *arka poleg barka, čoln, kola, voz.*
- b) **naprave za mučenje:** *galga, kol, kolo.*
- c) **pomenska skupina za pohištvo:** *postelja, stol, ženfta* 'pre stol'.
- č) **oblačila:** *baretica, bregeše, čevlji, firtoh* »predpasnik«, *gvant, klobuk, suknja.*

5.6.4.5 **●rodja** so enostavnejše naprave. Njihova uporaba je bolj preprosta. Pomenske skupine:

- a) **pomenska skupina za orodja:** *ahla* ali *greben*, *anhora* ali *maček*, *berle*, *bič*, *ketina*, *ključ*, *pot* 'spona', *vaga* in *žnora*. Lahko bi izoblikovali tudi manjše pomenske skupine, na primer po področjih uporabe posameznega orodja.
- b) **posode:** *beč*, *glaž*, *kelih*, *kobel*, *korba*, *pehar*, *skledica* in *vedro*.
- c) **orožja:** npr. *lanča*, *meč*, *ščit*.
- č) **glashbila:** npr. *arfa* poleg *harfa*, *rog*.
- d) **nakit:** *ketina*, *načelnik*, *španga*.
- e) **knjige:** *bukve*, *bukvice*.
- f) **predmet glede na obliko:** *betica*, *bruno*, *hleb*, *križ*, *šiba*, *šibica*.

5.6.4.6 Smiselno je odpreti tudi **pomensko skupino o delih naprave, orodja** itd. Tak predmet, ki je pogosto nastal iz kakega drugega pomena, ima praviloma zelo značilne nove zveze, npr. *čolnič*: *kakor eniga Tkalza *zholnizh* (DB 1584, I, 268a); **fuvauniza* (prav tam, rob).

5.6.4.7 Po teh modelih bi lahko delali tudi nove pomenske skupine, pri katerih bi bila glavna pomenska sestavina še ožja ali pa širša. Še nekaj je pomembno, predmetnih pojavov je zelo veliko. Težko si zamislimo, da bi lahko vse zajeli z naštetimi predmetnimi pomenskimi skupinami, čeprav smo veliko takih pojavov pokrili s pomenskimi skupinami o delih človeškega telesa, živalskega telesa, rastlin, objektov v naravi, naprav in orodij. Lahko bi pa *pomensko vrsto o objektih v naravi, napravah in orodjih* razširili z dodatkom *in drugih predmetnih pojavih*.

5.6.5 Pri **prostorskih pomenih** je pomenska sestavina 'prostorskosti', ki je značilna po tem, da se lahko v/na prostoru kaj dogaja ali da je v/na njem kaka stvar. Zveze s predlogoma *v* ali *iz* kažejo na zaprt prostor, medtem ko zveze z *na* ali *s/z* na ploskovit prostor. Številni objekti v naravi so prostorski.

- a) **pomenska skupina za naselja:** *mesto*, *trg*, *vas*.
- b) **pomenska skupina za ploskovit prostor:** *kamp*, *polje*, *svet*, *vrt*, *zemlja*. Tipična je zveza s predlogom *na*: *na zemlji*, vendar ne vedno, npr. v *puščavi*.²⁶
- c) **pomenska skupina za teritorialne enote:** *dežela*, *gospostvo*, *gosposočina*, *kraljestvo*, *rajh*.
- č) **večji prostori:** *luft*, *nebesa*.
- d) **pomenska skupina za zaprte prostore:** *cerkev*, *grob*, *jama*, *ječa*, *kamra*, *pekel*. Tipična je zveza s predlogom *v*: *Kirfo nas v'lezhi* imeli (TfC 1595, CCCLII). Prostori v stavbah gredo v to pomensko skupino.
- e) **določeno mesto v prostoru:** *cilj*, *konec*, *sreda*, *začetek*.

5.6.6 **Pomenska vrsta za snovi** je bogata. Glede na to, da imajo snovi različne lastnosti, da jih človek na različne načine uporablja in da se različno pridobivajo, jih členimo v več pomenskih skupin.

5.6.6.1 Od položaja snovi v stvarnosti, ki ga določajo njihova telesnost, raznovrstne merljive lastnosti in uporabnost so odvisne tipične zveze **snovskih pomenskih skupin**: Beseda s

²⁶ Pri *puščavi* ne gre samo za doživljanje ploskovitosti, temveč gre tudi za doživljanje ozračja in drugih vremenskih pojavov, ki človeku že dajejo vtis večdimenzionalnega prostora.

snovskim pomenom je v stavku predmet: *kopati pesek, premog; lomiti kamen; nastreči vodo; pridobivati jeklo; žgati opeko*. Osebek so snovski samostalniki v stavkih, ki opisujejo njihove lastnosti in uporabnost, npr. *cement je pomemben gradbeni material*, in s trpnikom, npr. *apno se uporablja pri zidanju in pleskanju*. K najtipičnejši zvezi pri tem pomenu se šteje zveza s količinskim izrazom, npr. *veliko lesa, opeke, peska; pet ton rude, šest litrov vode; 3 metre blaga; 500 kosov opek*. Naslednja zveza, ki na skladiščni ravni dokazuje snovni pomen, omenja uporabo snovi, npr. *izdelati kaj iz kamna, lesa*. Za snovne pomene besed je tipična tudi zveza s pridevnikom: *čista voda; krhek kamen; okusna jed*.

5.6.6.2 Pri snovskih pomenih se pogosto zgodi metonimični pomik na predmetni pomen »kos« ali »ustaljena količina kake snovi«, npr. *s kamni so ga obmetavali; naročil je dve kavi; veliko, malo pivo*.

Naslednji, prav tako metonimični pomen je »izdelek iz kake snovi«. Razumljivo je, da se ta pomen lahko razvije samo pri snoveh, iz katerih se izdelek izdeluje. Za današnji čas bi lahko kot zglede omenili pomena »kiparsko oz. slikarsko delo«: *bron, kamen, les, marmor, olje, platno*, npr. *razstavil je deset platen*.

Po metafori se pogosto razvije pomen »stvar, ki je po čem podobna kaki snovi«. Pri *zlatu* je velikokrat lastnost velika vrednost, npr. *ta stroj je zanj zlato*, ali pa barva (*vsa narava je bila v zlatu*).

Pri snoveh, ki se uporabljajo v prehrani, so poleg tipičnih zvez, ki smo jih omenjali zgoraj, značilne še zveze v zvezi s pripravo jedi: *dodati, raztopiti sladkor; posuti z moko; rezati, sekati, kuhati, peči meso; zavreti mleko; zabeliti z mastjo, oljem; kuhati na masti, olju*.

Pri snoveh, ki se uporabljajo v prehrani je pogosten pomenski razvoj »obrok ali del obroka iz te snovi«. Ta pomen je pogosto uresničen v opisnem poimenovanju tipa *makaronovo meso; krompir v kosih*. Pri tej pomenski skupini se srečujemo seveda še z drugim pomenskimi razvoji iz imen živali, rastlin in drugih, npr. *srna v omaki*.

Nekaj značilnih zvez imajo pomenska skupina za pijače, npr. *piti čaj, mleko, vino, vodo*. Razumljivo je, da lahko glagol *piti* zamenjajo člani iz njegove pomenske skupine, kot sta *lokati, srkati* itd. Pri pijačah in hrani je veliko takih možnosti.

Pri pijačah imamo še metonimični pomen »družabno srečanje, kjer se pije ta pijača«, npr. *povabiti koga na čaj; priti na čaj*. Pri alkoholnih pijačah se v tem pomenu ime pijače pogosto izpušča, npr. *povabil ga je na kozarec/kozarec vina*.

5.6.6.3 Pregled glavnih pomenskih skupin:

- a) pomenska skupina za jedi : *kruh, krvavice, meso, špendija, večerja*.
- b) pomenska skupina za pijače: *vino, voda*.
- c) pomenska skupina za kovine: *bron, kufer, srebro, zlato*.
- č) pomenska skupina za tekoče snovi: *kri, mleko, voda*.
- d) pomenska skupina za trdne snovi: *apno, kamen, prst*.
- e) pomenska skupina za sipke snovi: *pesek, pšenica*.
- f) pomenska skupina za plinasto snof: *luft*.
- g) pomenska skupina za snovi glede na izvor: *pot 'znoj'*.
- h) pomenska skupina za snovi glede na nalogo: *arcnije, balzam, kadilo*.
- i) pomenska skupina za snovi glede na lastnost: *ogljje, prah, les*.
- j) pomenska skupina za snovi glede na okus: *cuker, med, sol*.

- k) **pomenska skupina za snovi glede na učinkovanje:** *kvas*.
- l) **dišave:** *mira*.
- m) **množica stvari:** *blago, stvari*.

5.6.6.4 Značilna je **pomenska skupina za ustaljene dele ali količine snovi:** *kamen, kruh*.

5.6.7 Dejanjske pomenske skupine Ker je dejanj zelo veliko in so raznovrstna, jih je težko zelo primerno klasificirati. Odločiti se je treba za taka načela, ki kaj koristijo pri nadaljnjem raziskovanju dobljenih pomenskih skupin. Pri tem je dobro paziti, da se načela razdeljevanja preveč ne prekrivajo. Važne so praktične naloge, ki jim mora razporeditev na pomenske skupine nekako služiti. Odločamo se lahko o obsegu skupine oziroma o glavni pomenski sestavini. Smiselno je, da pomensko sestavino razglasimo za glavno, če združuje razmeroma veliko pomembnih dejanj v določenem času.

Če bi poskušali uveljaviti zelo sistematična načela, potem bi lahko dejanja delili glede na vršilca: **človekova dejanja, živalska dejanja, rastlinska dejanja** in tudi **dejanja drugih vrst samostalniških pojavov**. V takem primeru bi morali pri vsaki vrsti pojavov predvideti vso lestvico dejanj, s čimer bi prišli do zelo veliko pomenskih skupin. Bi pa prišli do zelo natančnega sistema, čeprav bi bile nekatere pomenske skupine zaradi stvarnih okoliščin zelo redke. Lahko pa gremo po drugi poti, tako da združujemo tipe dejanj. Tako bomo res dobili nekaj pomenskih skupin, ki so tipične samo za kako vrsto samostalniških pojavov, npr. **oglašanje živali:** *čivkanje, lajanje, mukanje*. Veliko dejanj bo pa le možnih pri številnih pojavskih vrstah, npr. **dejanje glede na fazo v poteku:** npr. *končanje, začetek*. Najpogosteje se uporablja delitev glede na tip dejanja s posebnim ozirom na človeka.

5.6.6.1 Pomenska vrsta dejanjskih pomenov je izredno bogata. Vsebuje veliko pomenskih skupin. Opozorili bomo najprej na skupne tipične zveze.

Za praktične analize je dobro sestaviti mrežo tipičnih zvez za vsako pomenske skupine in jo tudi izpopolnjevati ob analitičnem delu. Za pričujočo raziskavo se bomo morali zadovoljiti z nekaj skicami.

- a) **PS govorna dejanja:** npr. *antvert, češčenje, izlaga, kletva, laž, molitov, obljuba, opominjanje, pretenje, pričovanje, prisega, prošnja* in *zapoved*. Za natančnejše naloge bi to pomensko skupino razdelili po tipih govornih dejanj na manjše, saj je v tej omejitvi izredno obsežna.
- b) Ustrezno dejanje pri živalih bi bilo **oglašanje** (glej gori), a pri nekaterih drugih pojavih
- c) **PS oddajanje nejezikovnih glasov:** *grom, pok, ropot, škripanje, šumenje*.
- č) Pri človeku moramo postaviti tudi **pomensko skupino za negovorno oglašanje:** *jok, krič, vpilj, vpitje*.

Ne moremo si predstavljati, da bi vsa ta dejanja združili po načelu, da jih dojemamo s sluhom, recimo **slušna dejanja**, ker bi taka skupina združevala preveč različne pomene. Dojemanje s sluhom je zelo pomembno, vendar je tako splošno, da ga moramo pri delitvi upoštevati kot nujno potrebno, pomenske skupine pa organiziramo z drugimi pomenskimi sestavinami.

- d) **PS čustvena dejanja:** *cağanje, falšija, srd, upanje, volja* in *želja*.
- e) **PS duševna dejanja:** npr. *maninga, pomnjenje, sen, spoznanje, uk, zastop*. Ta skupina je pomembna, vendar menim, da je smiselna zlasti za dokaj čiste pomene, sicer pa moramo

računati, da je duševnih dejanj pri človeku veliko in jih bo treba razporediti tudi po drugih načelih.

- f) Postavili bi lahko tudi pomensko skupino **dejanja glede na razna čutila**, npr. *videnje*. Taka skupina bi sicer združevala različne pomene, vendar je važno, da gre za vzpostavitev nekakšnega razmerja z različnimi čuti.
- g) **PS biološka telesna dejanja**: npr. *dih, kašelj, porod*. Natančna opredelitev je pri tej skupini zelo pomembna, ker bodo druga telesna dejanja razporejena v druge pomenske skupine.

V nadaljevanju bomo nehali razporejati dejanja glede na čustveno, duševno, čutno ali telesno sestavino.

- h) **PS dejanja glede na premikanje (sebe)**: npr. *hoja, prihod, v nebo hojenje*.
- i) **PS dejanja glede na premikanje česa**: *prinos*.
- j) **PS opravljanje tipičnih del**: *žetev, setev, kuhanje*.
- k) **PS dejanja glede na tvorjenje**, npr. *copranje*.
- l) **PS dejanja glede na porabo/uničenje česa**: *razdejanje, zatrenje*.
Ta tip dejanj ima lahko ožje pomenske skupine, ko je glavna pomenska sestavina ožja, npr.
- m) **PS uživanje hrane**: *jed, pitje, trunk*.
- n) **PS dejanja glede na učinkovanje na kaj**, npr. *martra, maščovanje, štrajfinga, zatrenje*.
Ker so učinki na kaj lahko zelo različni, bi lahko tu odprli več ožjih pomenskih skupin, npr.
- o) **PS dejanja glede na vodenje**, npr. sopomenki *ladanje, regiranje*;
- p) **PS dejanja glede na uporabo kake snovi**, npr. *umivanje*; ali pa
- r) **PS dejanja glede na uporabo orodja**, npr. *kopanje, pisanje*.
- s) **PS dejanja glede na to, da je komu namenjeno**, npr. *čast, dar, hvala, šenkinga*. Skupina je sicer zelo tipična, kar nas je napeljalo na to, da smo jo izoblikovali, vendar bi lahko po posebnostih posameznih dejanj, npr. *dar, pomoč* : *čast, hvala*, naredili vsaj dve pomenski skupini.
- š) **PS dejanja glede na razmerje**, npr. *dolgovanje, erperg, služba, tlaka, vera*.
- t) **PS dejanja glede na kak tipičen postopek**: *kreč, punt, tatvina, vojska*.
Pri tej skupini se nekoliko izgubi izrazitost povzročitelja, pa tudi usmerjenost dejanja, bolj pa pride do izraza splošno učinkovanje; dejanje občutimo že nekako stanijsko, zato so tipične takele zveze: *Duei Iskushnau* ... moraiio ty Verni na tim sueitu terpeti (TC 1575, 138), v kateri je pomemben glagol *trpeti*, ki kaže, da je pomen *izkušnje* precej abstrahiran.
- u) **PS dejanja glede na kak tipičen gib**, npr. *lučaj*.
- v) **PS dejanja glede na svojo fazo**: *končanje, začetek*.
- z) **PS dejanja glede na stanje**, npr. *spanje*.
- ž) **PS dejanja glede na lastnost**, npr. *falšija, hudobija, krivina, lotrija, pravda*.
- aa) **PS dejanja glede na uporabo kakega sistemskega postopka**, npr. *branje, pisanje*.
- bb) **PS dejanja glede na poklic**, npr. *straža, vahta*.
- cc) **PS dejanja glede na svoj simbolni pomen**, npr. *kuš 'poljub', umivanje nog, umivanje rok*.
- čč) **PS dejanja v naravi**, npr. *blisk, grom, povodenj, tres*.
- dd) **PS dejanja, ki so v nasprotju z normami**, npr. *dela tige mesa, goljufija, greh, pregreha, prešustvo, rop*.
- ee) **PS obredna dejanja**, npr. *krst, krščovanje, maša, mašovanje, obhajilo, obreza*.

- ff) **PS božja dejanja**, npr. *ferdamnanje, izveličanje, odpuščanje grehov, odrešitvo, pogubljenje, spravljenje, vstajenje*. Ta pomenska skupina je za besedni zaklad 16. stoletja zelo pomembna.
- gg) **PS dejavnosti**: *antverh, kunšt, pridiigarstvo*. Ta pomenska skupina je zelo pomembna in zelo izrazita. Ob sebi ima pogosto tvorjenko za vršilca dejanja.
- hh) **PS čustvena dejanja**: *skrb*.
- ii) **PS dogodki**: *nesreča, smrt*.

Klasifikacija dejanjskih pomenov je deloma odvisna od vrst dejanj, ki imajo pomembno vlogo v življenju. Ti nekoliko kalijo sistematičnost, ker se nekateri pomeni zelo namnožijo, drugih je pa na primer zelo malo. Tako so nekatera mesta sistema zelo popolnjena, druga pa skoraj prazna.

Opažamo pa, da je nekaj tipov dejanj nosilnih (opravljanje dela v najširšem smislu, ustvarjanje, porabljanje, učinkovanje, dajanje, vzdrževanje razmerja). Taka dejanja se pa delijo naprej po nadaljnjih načelih. Premikanje bi lahko bilo obravnavano tudi pod prvim tipom **opravljanje dela v najširšem smislu**. Vrsta dela bi bilo premikanje. Ta vrsta dela pa je lahko obravnavana tudi v tipu **učinkovanje**: učinkovanje s premikanjem. Tu imamo pa še dve možnosti, npr. **prenašanje bremen** in **obiskovanje sorodnikov**. Nižji tipi glagolskih dejanj členijo višje tipe v ožje pomenske skupine.

5.6.7.1 Pomembna pomenska skupina te pomenske vrste je **dejavnost**: *bramba, uk*.

5.6.8 Med dejanjsko pomensko vrsto in stanjsko bi lahko odprli pomensko vrsto za **občutja**. To so pomeni, ki trajajo, a se dogajajo skrito očem, dejavnost se dogaja v zavesti.

- a) **PS čustva, ki jih preživlja človek sam**: *strah, veselje, žalost*.
- b) **PS čustva, ki so usmerjena navzven**: *nenavist, zavist, sovražstvo, srd*.
- c) **PS čustva glede na pričakovanja**: *upanje, želja*.
- č) **PS občutja za vrednote**: *vest*.
- d) **PS za dejaven odnos v kakem razmerju**: *gnada, ljubezen, milost, nemilost*.

5.6.9 Stanjske pomenske skupine

Stanjskih pomenov je manj kot dejanjskih, zato je tudi njihov sestav preglednejši:

- a) **PS za telesno stanje**: *lakota, mrzlost, vročost, zgaḡa, žeja*.
- b) **PS za bolezensko stanje**: *betež, bolezen, drtje, griža, kuḡa, mrzlica, zdravje, žleza*. To skupino je smiselno osamosvojiti, ker ima vrsto posebnosti; njeni člani se velikokrat uporabljajo. Pri njej je pogostna tudi posebitev.
- c) **PS za zunanje stanje**: *draḡinja, farlikost* 'nevarnost', *mir, nadloḡa, nesreča, potreba, pokoj, vročost*.
- č) **PS za zunanje stanje glede na razne okoliščine**, npr. *naglost, nija*.
- d) **PS za stanje v naravi**: *mrak, noč, temnica* 'temnota', *tiha* 'tišina'.
- e) **PS za stanje glede na človekov (dejavni) položaj**, npr. *poklicanje, stan*.
- f) **PS za stanje v razmerju do drugih**, npr. *dinost*.
- g) **PS za stanje glede na prestajanje česa**: *greva, martra, pokora*.
- h) **PS za stanje glede na verovanje**: *ajdovščina, krščanstvo, prava vera*; zgledi so taki, kot je naslednji *tiḡa Abrahama iḡuolil, inu poklizhal* [!] *is te Aydouzḡhine hti praui Veri* (TR 1558, cb).

- i) **PS za stanje glede na obstajanje:** *leben* 'življenje', *smrt*. Pri tej skupini bi verjetno najbolj upravičeno opozorili, da imajo nekateri pojmi dokaj zapleteno sestavo, ko ni izpričana samo ena izolirana predstava, ampak jih je več. V takih primerih upravičeno govorimo o pomenski strukturi besede. Včasih bi delali nasilje, če bi tako strukturo razsekali na posamezne dele. Tudi današnjemu človeku je na primer *smrt* enoten pojem, čeprav sta v njej združeni dve zelo nasprotni predstavi: *smrt je prišla* (predstava osebe); *pade v smrt* (predstava stanja). Tu gre za predstavne in jezikovne stvari. Lahko bi govorili o pojavnih oblikah iste stvari. Metonimija bi take pojavnne oblike lepo pokrivala.
- j) **PS za (versko) posmrtno stanje:** *izveličanje*, *počudenje*, *večni život* 'večno življenje'.
 To pomensko skupino moramo osamosvojiti, ker je zanjo v literaturi 16. stoletja izredno veliko zgledov, hkrati pa kaže na pomembno lastnost pomenskih skupin, namreč, da so podobno kot pomeni odprt sistem in če človek odkrije ali ustvari kako posebno področje, ga pokrije s pomeni in če je to področje zelo izrazito, ustvari zanj tudi posebne tipične zveze.

5.6.10 Trajanjski pomeni

Te pomene lahko obravnavamo tudi kot nekakšno podvrsto dejanskih pomenov, posebej jih omenjamo, ker so dejanski pomeni izrazito vezani na dejanje, ti pa na nekakšno pasivno dejanje.

- a) **PS za trajanje glede na vrsto:** *bitje*, *čakanje*, *leben*, *večni leben*.
 b) **PS za časovne enote:** *dan*, *hip*, *leto*, *mesec*, *minuta*, *teden*, *ura*.
 c) **PS za bdoobja:** *jesen*, *zima*, *žetev*.
 č) **PS za časovni pojave:** *jutro*, *noč*, *sobota*, *torek*, *večer*.
 d) **PS za praznike:** *božič*, *nedelja*, *praznik*, *velika noč*.
 e) **PS za faze v časovnih pojavih:** *konec*, *sreda*, *začetek*.
 f) **PS za pojave, ki se zaznavajo s sluhom:** *cviljenje*, *grmenje*, *pok*, *ropot*, *štima*, *šum*.
 g) **PS za pojave, ki se zaznavajo z vonjem:** *smrad*.
 h) **PS za pojave, ki se zaznavajo z vidom:** *luč*, *senca*, *svetloba*.
 i) **PS za dogodke, vidne v posebnih okoliščinah:** *prikazen*, *razodevenje*, *sanje*, *videnje*.

5.6.11 Lastnostne pomenske skupine

Lastnost je samostalniški pojav pri človeku, duhovnem bitju, živali, rastlini, predmetu, prostoru, snovi, dejanju, stanju, trajanju, lastnosti in drugih pojavih. Med lastnostmi so dokajšnje razlike, zato jih moramo razvrščati v več pomenskih skupin. Samo glavne zveze so skupne vsem skupinam, medtem ko so druge različne. Tipične zveze kažejo na razsežnost lastnosti, npr. *močna belina*, *velika starost*, *huda požrešnost*, nadalje na dogajanje z lastnostmi: *lenoba se je pri njem počasi zelo razvila*; predvsem pa je značilna zveza, da lastnost vedno komu ali čemu pripada, npr. *njegova pridnost* oziroma *pridnost tega in tega*.

5.6.11.1 Lastnosti so merljive ali pa spoznavne s čuti ali z mislimi, zato jih lahko opisujemo, ocenjujemo, odobravamo, ne odobravamo ipd., zato so pri njih tipične takele zveze: *njegova požrtvovalnost je zelo velika*; *zavidati komu iznajdljivost*; *človek izrednih telesnih moči*; *izmeriti višino gore*. Lastnosti lahko človek kaže bolj ali manj očitno. Na to kažejo takele zveze: *v sporih je kazal izredno bojevitost*; *skrival je svojo zaletavost*; *zaveda se svoje lahkomiselnosti*. Lastnosti pridejo posebej do izraza pri delu. Jezik izraža to tako, da tudi lastnosti razume kot pripravo, zato uporablja orodniške zveze tipa: *s pridnostjo je veliko dosegel*; *z vso močjo je vrzel kamen*, vendar to še ne pomeni prehoda v drugo pomensko skupino. Človek

marsikaj naredi zaradi kake svoje lastnosti, lastnost takrat jemlje kot izvor dejanja. Jezik to izraža s predlogom *iz*, npr. *iz sebičnosti je kaj naredil*. Take zveze gredo v mrežo tipičnih zvez za lastnostne samostalnike.

5.6.11.2 Tudi pomenski razvoji so pri lastnostnih samostalnikih zelo podobni. Na prvem mestu je metafora, pri kateri se lastnost od ene samostalniške pomenske skupine prenaša na druge. Tako se lahko lastnost s človeka prenaša na žival, rastlino, predmet, abstraktni samostalnik ali pa v kateremkoli vrstnem redu, npr. *Janezova moč, moč vode, moč svetlobe, moč studenca, moč glasu* itd.

Pričakovana pomenska sprememba po metonimiji je »dogodek« ali »dejanje«, ki ga je naredil človek, ki ima tako lastnost. Lastnostni pomen je v ednini, pri dogodku je možna tudi množina, npr. *sit sem njegovih razposajenosti; pri tej objestnosti si je polomil nogo*. Zveze tega pomena se po svoji tipologiji skladajo z zvezami pri samostalnikih, katerih prvi pomen je »dejanje«, npr. pri skuku si je polomil nogo.

Po metonimiji se lahko razvije tudi pomen »nosilec te lastnosti«, npr. *plesale lepote z Ljubljane so cele v nedeljo popoldan z mladenči vesele* (Prešeren); *opisoval je naravne lepote rojstnega kraja*.

Naslednja pomenska sprememba po metonimiji je »stanje«. Nekatero človeške lastnosti si lahko zamislimo kot nekaj, kar preveva vsega človeka. Tipične za ta pomenso zveze s predlogom *v*, npr. *v razposajenosti kaj narediti*, redkeje *z iz*, npr. *ni mogel iz svoje razposajenosti*. Zlasti veliko možnosti za tak razvoj imajo lastnosti, ki se nanašajo na več ljudi, npr. *v tej živčnosti so se začeli pretepati*.

Tudi metonimični pomen »človek s tako lastnostjo« je pogosten. Ker je pomenska sprememba večja kot pri prejšnjih dveh, je veliko bolj opazna, praviloma je ekspresivna, npr. *Janez je prava lenoba*.

Pregled pomenskih skupin:

- a) **lastnost glede na kakovost:** *čistost, človeštvo, dečelstvo, devičtvo, gniloba, snaga, starost*. Ta kategorija je zelo široka, zato mnoge izmed kakovostnih lastnostnih pomenov uvrščamo v samostojne pomenske skupine.
- b) **lastnost glede na sposobnost:** *kunšt, zastopnost, znanje, zveščina*.
- c) **lastnost glede na značaj:** *hinavstvo, lakomnost, ofert, skopost*.
- č) **lastnost glede na hotenje:** *volja, frajvolja*.
- d) **lastnost glede na splošno vedenje, obnašanje:** *natura, šega*.
- e) **lastnost glede na količino:** *čisto, dolgota, masa, mera, višina*.
- f) **lastnost glede na fazo dejanja:** *konec, kraj, sredina, začetek*.
- g) **lastnost glede na zvrstnost:** *šklat, viža*, npr. *Od koliku fhklati fermenov govori Chrifstuf?* (KPo 1567, XCVIIa).
- h) **lastnost glede na obliko:** *štalt*, npr. *inu ie poslat svoiga Sina vti ftalti grešniiga mefa* (KB 1566, F8a).
- i) **lastnost glede na razpoloženje, občutje:** *bridkost, žalost*. To pomensko skupino imenujemo tudi **čustvene lastnosti**.
- j) **lastnost glede na uporabnost:** *nuc, prid*.
- k) **lastnost glede na okus:** *slanost*, npr. *aku ta ful nee slanuft s gubi* (TE 1555, 9a).
- l) **lastnost glede na vonj:** *smrad*.
- m) **lastnost glede na premoženje:** *bogastvo, uboštvo*.

- n) lastnost glede na lastninsko razmerje: *gmajnjaštvo* 'lastnina', *last*.
- o) lastnost glede na primerjanje med pojavi: *diferencia*, *razlota*.
- p) lastnost glede na družbeni položaj: *majesteta*, *visočanstvo*, *visokost*.
- r) lastnost glede na možnosti za učinkovanje na druge: *gospostvo*, *gosposočina*, *oblast*.
- s) telesne lastnosti, npr. *hromost*, *lepota*, *moč*, *sila*.
- š) duševne lastnosti: *andoh*, *pamet*, *razum*, *zastopnost*.

Pomenske skupine, ki so vezane na kako področje, so praviloma dokaj raznovrstne, ker pridejo do izraza lastnosti, ki so dojemljive z različnimi merili. Zato se jih v natančnejših pomenskih prikazih izogibamo.

5.6.12 Stvarne pomenske skupine

Sem uvrščam zapletenejšo samostalniške pomene, ko so udeležene lastnostne, predmetne in dejanske pomenske sestavine, vendar v posebni obliki, tako da ne moremo govoriti o čisti lastnosti, predmetu, dejanju, ampak gre za nekako sestavljen, vendar še vedno enoten pomen.

- a) pomenska skupina za oblastne organe: *gosposočina*, *ravnjanje*, *režiment*.
- b) pomenska skupina za institucije: *šola*, *kloster*, *kolegij*, *korarija*, *štifta*.
- c) pomenska skupina za jezikovni sistem: *grščina*, *jezik*, *slovenski jezik*, *slovenščina*.
- č) pomenska skupina za jezikovne enote: *beseda*, *črka* 'potezaj', *glas*, *ime*, *pridevek*, *puhštab*, *silaba*, *štimovec*. *Glas* je takrat pomenil 'pomen': *Kakov glaf* all rasum ta Ludovka befedu ima, Hofanna? (KPo 1567, XVb).
- d) pomenska skupina za denarni sistem: *denar*, *funt*, *libra*, *moneta*, *srebrnik*, *zlat*.
- e) pomenska skupina za merske enote: *čifra*, *efa*, *milja*, *polovnik*, *tek* oziroma *moški tek*, npr. *ty 12. tiffjuzh moshkih tekou*, kir fe latinski Stadia prauio, fo try ftu nemshkih myl (TT 1577, 491); *pfunt*, *sikel*; *mernik*, *star*, npr. *dvanajst starjev pšenice*; *en star semena bo le en mernik dal*.
- f) PS za denarne pojave: *plačilo*, *suma*.
- g) pomenska skupina za besedila: *basen*, *evangelium*, *hronika*, *katekizem*, *litanijska molitva*, *pesen* 'pesem', *pismo*, *postila*, *pridiga*. Ta pomenska skupina gre med stvari, ker si je besedilo težko predstavljati kot predmet, saj je lahko tudi samo govorjeno.
- h) pomenska skupina za besedilne dele: *artikul*, *kapitol* 'poglavje', *del*, *element*, *štuk*.
- i) Če pa osamosvojimo besedilo, je pa po analogiji dobro v posebno skupino uvrstiti tudi sliko in podobne stvaritve: *figura*, *mal*, *malanje*, *pild*.
- j) pomenska skupina za vsebino besedil: *nauk*, *sodba*. V to skupino gredo pogosto drugotni pomeni ali pomenski otenki besedil.
- k) pomenska skupina za normativna besedila: *agenda*, *naredba*, *ordninga*, *postava*, *zapoved*.
- l) pomenska skupina za znanosti: *nauk*.
- m) PS za kar obstaja kot norma: *navada*, *pravda*, *pravica*, *šega*.
- n) PS za kar je dano iz kakega razmerja: *ara*, *ceha*, *col*, *činž*, *dac*, *desetina*, *erbščina*, *lon*, *pravda*, *prihodek*, *štivra*, *žold*, *žuh* »obresti«.
- o) PS za ugodnost ali dobiček, ki ju kdo ima od kake stvari ali dejavnosti: *dobitek*, *nuc*, *prid*, *škoda*.
- p) PS za kar je komu dano iz usmiljenja: *almožen*, *dar*, *gnada*, *milost*, *šenkinga*.
- r) PS za kar kaj zamenjuje: *pegnja*, *zaklad*, *zastava*.
- s) PS za kar je res: *resnica*.

- š) **PS kar je prav oziroma narobe glede na norme:** *krivina, pravda.*
- t) **PS , da ima kdo možnost za kaj:** *pravica.*
- u) **PS kar je določeno za kršilca norm:** *pena, štrafjinga.*
PS kar je dobro oziroma slabo glede na norme: *dobro, hudo, zlo.*
- v) **PS za stvar velike vrednosti:** *šac.*
- z) **PS za vremenske pojave:** *blisk, burja, dež, mavra, oblak, ogenj, povodnja, sneg, vihar.*
- ž) **PS za kar je nedostopno spoznanju:** *skrivnost.*
- aa) **PS za kar označuje več vrst samostalniških pojavov:** *reč, stvar.*
- bb) **pomenska skupina za znamenja:** *cajhen, čudo, sakrament, znamenje, žigel.* Sinonima za *sakrament* sta: *skrivnost, misterium*: npr. ⁹*skrivnuft* **Myfterium** ali **Sacramentum** *fe rézhe* *skrivnuft*, ali *ena* *skrivena rézh*, *katera vfaj svunaj nekaj poméni* (DB 1584, III, 106b; opomba).
- cc) **pomenska skupina za simbole:** *golob, jezik, križ, voda.*
- čč) **PS za način, kako kaj obstaja, se dogaja:** *štalt, viža.*
- dd) **PS za primerjalne, zglede pojave:** *eksempel, gliha.*
- ee) **PS za določen položaj med pojavi:** *desnica, prvina, sreda, stran, stan.* Za zadnjo pomenko je zgled: *oli ie vkakim ftanu zhes druge hudi* (TR 1558, D2b)
- ff) **PS za pojave, značilne po učinkovanju,** npr. *sila:* *Potle na te oblube Boshye, de ta Cerkou bode obftala fubper vfe kunshti inu fyle tiga Sludia* (TR 1558, E3a).
- gg) **PS za lastninske pojave:** *imenje, lastina.*
- hh) **PS za razmerja:** *sorodstvo, zakon.*
- ii) **PS za bolezenske pojave na telesu:** *madež, šarnogel, tvor.*

Iz te skice pomenskih vrst in pomenskih skupin, menim, je razvidno, kako lahko za posebne naloge pomenske skupine združujemo ali členimo. Povod za eno ali drugo je pa vedno v nalogi, kaj hočemo s tem doseči. Uporabljena členitev je zelo odvisna od nalog na slovarskem področju, vendar se ne domišljam, da je popolna. Popolnost je težko doseči.

V zadnji pomenski vrsti je veliko pomenskih skupin s pomeni, ki vključujejo samostalnice, ki hkrati označujejo predmetne, snovske in abstraktne samstalnike. *Reč, stvar* sta samo najbolj tipična taka samostalnika.

5.7 OKVIR ZA VEČPOMENSKOST

Ker vključujejo opisane pomenske skupine vse samostalniške pomene, bo tudi vsak drugotni pomen – drugotni pomeni so pa temelj večpomenskosti – spadal v eno od naštetih skupin. Če je pomen nov, ga takoj ob nastanku uvrstimo v kako pomensko skupino, ker si nove pomene zamislimo šele na podlagi znanih podobnih pomenov.

Pomenske vrste bomo pa uporabili pri razporejanju izhodiščnih pomenov, pri pregledu večpomenskosnih vrst. Glej poglavja od 7. dalje.

6.0 VEČPOMENSKOST KOT ENA IZMED POIMENOVALNIH VRST

Večpomenskost (polisemija) je ena izmed **poimenovalnih vrst** za bogatenje besednega zaklada. Druge poimenovalne vrste so: besedotvorje (izpeljava, sestava, zlaganje, sklapljanje in druga tvorjenja), opisno poimenovanje (večbesedna poimenovanja) in prevzemanje. Poimenovalne vrste so relativno zelo samostojne, vendar imajo tudi veliko skupnih potez. Vsaka ima svoje zakonitosti delovanja. Raziskovalci so pogostoma primerjali večpomenskost z besedotvorjem, kot najbolj značilno poimenovalno vrsto, ker pri njej nastajajo res nove besede. Zato ima večpomenskost tudi več poimenovanj, motiviranih po besedotvornih pojavih, npr. semantična derivacija, semaziološka-onomaziološka derivacija (Filipec). Najbližje večpomenskosti je opisno poimenovanje. Večbesedno poimenovanje moramo obravnavati pri besedi, ki je udeležena, čeprav ima ob sebi še druge besede. V raziskavo sem vključil tudi to izrazje, njihovo večpomenskostno vrsto pa imenoval **natančneje določanje pomenov z opisovanjem**.

Za razvoj jezika je izredno pomembno, kako vlogo so v posameznih obdobjih opravljale posamezne poimenovalne vrste. Temu vprašanju se v raziskavi ne izogibamo, vendar moramo reči, da v središču raziskave ni. Ker je na obrobju, so ugotovitve samo delne. Omenjamo jih takrat, ko so tudi za večpomenskost zelo potrebne.

Opozoriti je treba tudi na to, da posamezne vrste ne nastajajo čisto, ampak imajo tudi posamezne stopnje. Za primer lahko vzamemo kar **prevzemanje**. V ožjem smislu gre tu za **prevzem izraza**, npr. pri *katemizem*. V ta ožji smisel gre še citatni prevzem, npr. *chatechismus*, pravopisna prilagoditev, npr. *katemizmus*, oblikovna prilagoditev *katemizem*. S tem se pa prevzemanje ne neha, ker imamo še kalkiranje, npr. *gori vstanjenje* 'vstajenje', ali pa samo vplivanje na izbor motivacije; to pa je lahko tudi pri pomenski izpeljavi.

Za sistem je zelo pomembno, kako te možnosti nastopajo konkurenčno. Ali je konkurenca med možnostmi in pred odločitvijo ena zmaga oziroma ali je konkurenca med rezultati teh možnosti. Gre torej za vprašanje, kakšno je razmerje večpomenskosti do drugih možnosti za bogatenje besednega zaklada. Vendar je tudi to vprašanje nekako na obrobju naše raziskave, zato te ugotovitve pritegujemo samo takrat, ko so za večpomenskost zelo pomembne.

V jedru raziskave je prizadevanje, da bi se kolikor je mogoče natančno popisali tipi pomenskih pomikov. Težko pa je pri množici premikov, ki do zdaj še niso bili zbrani in razporejeni, raziskati še druge okoliščine, čeprav so pa zelo pomembne. V jedru raziskave pa je, preskusiti, kako se da z uporabo tipičnih zvez odkrivati pomene.

6.1 POMENSKI ZAKONI IN VEČPOMENSKOSTNE VRSTE

Naslednje vprašanje je, kje moramo iskati vzroke za nastanek večpomenskosti. Psihološka podlaga večpomenskosti je v tem, da ima človeški razum lastnost, da z znanim opisuje neznano, da stvari primerja med seboj, da pojave uvršča v skupine, da ima skupine odprte, da odkriva oziroma ustvarja nove, večje ali manjše sisteme, da nekatere pojave prekarakterizira, da pri kakem pojavu kaj odmisli ali kaj domisli, da lahko z imenovanjem misli samo del celote ali pa celoto, katere del ime je itd.

Psihološke podlage bi lahko imenovali tudi možnosti. Možnosti bi lahko naštevali še naprej. Ker smo se pa odločili, da je v tem delu ena najpomembnejših metod združevanje posameznosti v skupine, smo poskušali te podlage klasificirati in posamezne enote smo označili **pomenski zakoni**. Vseh postopkov za nastanek drugotnih pomenov ne bi mogli imenovati pomenski zakoni, zato smo se odločili za poimenovanje **večpomenskostne vrste**. Te so tudi poglavja naše raziskave. Pri določanju vrst smo imeli, kar je navsezadnje normalno, nekaj težav, ki izvirajo iz dosedanjih navad in iz same problematike. Čista večpomenskost je namreč samo v središču vprašanja, na obrobju pa se že meša z drugimi stvarmi. Če smo hoteli vprašanje razčistiti, smo morali pokazati tudi obrobje. Zato imamo kot poglavja tudi oddelke o stalnih zvezah in o besedilnih pomenih.

6.1.1 Vsaka večpomenskostna vrsta ima pravila, po katerih se razvija. Členjenje na vrste je do neke mere osebno delo, čeprav je postavljeno na analitično delo. Pri analizi igra zelo pomembno vlogo to, kar štejemo za glavno načelo. Če bi vzeli drugo načelo, bi bila tudi členitev drugačna. Vendar so bili pri analizi upoštevani dosežki drugih. Res pa je, da smo se pri tem bolj naslanjali na dosežke, ki so temu tipu raziskovanj bolj ustrezali. Tu bi lahko rekli, da smo se zelo naslanjali na sistematično obravnavo pomenskih pojavov. Želeli smo uvrstiti vse, kar smo videli pri njih. Druga omejitev je na gradivo kot celoto; to se pravi, da smo poskušali uvrstiti vse pojave, čeprav je pri celi vrsti pojavov nastopilo nekaj težav, ki so posledica zakoreninjenih predstav o besedišču ali pa načel, ki do neke mere dobro uvrščajo gradivo, pri problematičnejših primerih pa odpovedo ali so sporni. Končni cilj razdelitve na večpomenskostne vrste je bila razčlenitev in uvrstitev vseh pojavov, ki smo se jih na tej stopnji zavedali in o katerih smo menili, da jih je še treba obravnavati v kaki vrsti.

6.1.2 Pomenske pojave, ki v večpomenskostne vrste niso vključeni, smo šteli še v območje **osnovnih pomenov**. Osnovne pomene, to so praviloma prvi ali edini pomeni besede, štejemo za temelj pomenskega sistema. Ko pride drugotni pomen v pomensko vrsto, se vede kot drugi njeni členi. Sistem osnovnih pomenov je najprej razdeljen na **pomenske vrste**; te se pa naprej členijo na **pomenske skupine**. Ta sistem je nakazan v prejšnjem poglavju za pomoč pri pomenski analizi. Pri pomenski analizi moramo določiti izhodiščni pomen, poleg tega pa najti pomenske vrste in pomenske skupine za vse zveze, ki ne gredo v izhodiščni pomen. Ta del pomenske analize je najtežji. Analitik bralec kako nenavadno zvezo približno razume, vendar to za analizo ni dovolj. Če hoče prodreti v njeno bistvo in to tudi sistemsko razložiti, mora, dokler nima dovolj izkušenj, opraviti zahtevno analizo. Znanja o mreži tipičnih zvez, o zvezah in konkretnih preoblikovanih zvez, analizo olajšujejo, delajo jo objektivnejšo.

Samostalniške pomenske vrste, ki jih v tej raziskavi pri analizah uporabljamo, so samo

relativno samostojne, drugače so pa trdno vključene v pomenski sistem besednega zaklada in svoje osnovne naloge opravljajo s pomenskimi vrstami drugih besednih vrst. Največje pomenske razlike so med pomeni različnih besednih vrst. Tudi za pomene drugih besednih vrst velja, da se kažejo na skladenjski ravnini v besedilih in za njihovo določanje in dokazovanje lahko uporabljamo take postopke kot pri samostalniku. Pri določanju pomenov in pomenskih skupin bi bila zelo koristna uporaba njihovih besedotvornih in skladenjskih povezav z drugimi besednimi vrstami, vendar smo se taki celovitosti izognili, da smo lahko bolj natančno raziskali vlogo skladenjskega področja pri pomenski analizi.

6.2 POMENSKI PREMIK

Proces, do katerega pride pri nastanku drugotnega pomena, imenujemo **pomenski premik**; pogosto se uporabljata tudi sinonimna izraza **pomenski razvoj** in **pomenska sprememba**. V našem delu bo prikazan glede na spremembo označevalke (označevalnega izraza), zlasti glede na spremembo njenih zvez, funkcij v besedilu sploh in glede na to, katere večpomensko vrste so bile pri procesu udeležene. Pri opazovanju pomenskega premika bo najprej ugotovljeno, kako se je spremenila glavna pomenska sestavina, potem pa še, kako so se spreminjale posebne pomenske sestavine.

Čeprav pomenski razvoji niso samo jezikoslovna stvar, ampak tudi stvar človekove duševnosti,²⁷ bomo v delu pojasnjevali stvar z jezikoslovnega zornega kota, duševnost pa bo upoštevana samo toliko, kolikor je nujno potrebna za pojasnitev jezikovnih dejstev. Poleg tega je pa treba opozoriti tudi na to, da je psihologija vključena že v postavitvi večpomensko vrst.

6.3 RAZMERJE MED IZHODIŠČNIM IN DRUGOTNIM POMENOM

Izhodiščni pomen velja za čas, ki ga obravnavamo. Praviloma je **prvotni pomen**. Pogosto pa se dogaja, da ni prvoten, se je pa pozabila zveza med njim in prvotnim pomenom, ker se je pomenska sprememba zgodila v preteklosti. Tako danes lahko izhajamo iz prvotno drugotnih pomenov.

Tudi pri prevzetih besedah je zelo koristen izraz izhodiščni pomen, ker se pogosto dogaja, da prvotni pomen prevzete besede pri nas sploh ni bil v veljavi. Tako se pri pomenskih razvojih spet naslanjamo na t.i. izhodiščni pomen.

Izhodiščni pomen je pa hkrati tudi zamenjava za prvotni pomen. Uporaba izhodiščnega pomena priča samo o tem, da je pri besednih razvojih v pričujočem delu govorjeno zlasti o dogajanju oziroma stanju v tem obdobju, ne pa o pomenskem razvoju besedja na sploh. Čeprav se popolnoma zavedamo, da je tudi obravnava enega samega obdobja zelo pomemben prispevek k teoriji o pomenskem razvoju besed.

²⁷ ●pozoriti je treba, da je v zadnjem času veliko pomenoslovnih del, ki uporabljajo pri raziskovanju predvsem psihološke metode, oziroma raziskujejo psihološko stran jezika. Panoga se imenuje psiholingvistika ali duševnostno jezikoslovje. Pričujoče delo uporablja ta vidik, kljub njegovemu izrednemu pomenu, samo toliko, kot je nujno potrebno pri oblikovanju in pojasnjevanju nekaterih kategorij. Same kategorije so pa nato prikazane zgolj z jezikoslovnimi dokazi. Prim. Toporišič 1992, 32; Ivič I, 1990, 254-260, *Semantičeskaja struktura slova*, Moskva 1971.

6.3.1 Drugotni pomen je pomen, ki se je praviloma razvil po eni izmed večpomenskostni vrsti iz izhodiščnega pomena. Razmerje mora biti živo, to je, da se tega razvoja še zavedamo. Drugotni pomen je zelo široka oznaka, ker hočemo z njo zaobseči vse pomenske pojave, ki se pri besedi lahko razvijejo glede na vrsto spremembe in tudi glede na stopnjo osamosvojenosti. Zato ta izraz ni zelo natančno določen, ampak pri obravnavi pomenskih razvojev potrebujemo prav takega, saj vključuje vse pomenske razvoje in s tem omogoča nadaljnje delitve in pripušča, da se s posebnostmi ukvarjamo na drugih ravninah. V ta pojem moremo vključiti tudi pomenske enote, ki so že zunaj slovarja in sežejo na besedilno ravnino. Tako se dejansko pri njem srečujemo z vsemi pomenskimi možnostmi besede. Če drugotni pomen definiramo tako in če poznamo človeške znakovne sisteme, potem nam mora biti jasno, da je treba pri pomenskih možnostih besede računati z zelo veliko vrst pomenskih razvojev.

Drugo vprašanje je, ali jih lahko zajamemo v popolnosti. Za zdaj lahko rečemo, da bomo obravnavali samo tiste pojave, ki se jih zavedamo.

6.3.2 Če pogledamo na značaj drugotnih pomenov, potem lahko v grobem ločimo dve skupini. Prvo sestavljajo pomeni (pomenske enote, besede v določenih pomenih), ki sprejemajo vezave, značilne za pomenske skupine, v katere gredo besede v drugotnih pomenih. Imenujemo jih **slovarske pomene**. V slovarjih jih lahko brez težav predstavimo. Brez težav jih tudi opišemo in dokažemo s pojmi in pojavi pomenskega sestava besednega zaklada, to se pravi, jih opišemo, dokažemo, razložimo, razumemo s sistemskimi pomenskimi zakoni besednega zaklada. Drugo skupino sestavljajo pomeni, ki so se razvili na besedilni ravnini. Vzdržujejo jih druga dejstva, ne pa besedne zveze kot slovarske pomene. Če hočemo besedo pokazati v njeni celovitosti, tudi teh pomenov oziroma pomenskih možnosti in pomenskih razvojev ne smemo obiti. Čez čas pa ti pomeni seveda lahko postanejo tudi slovarski pomeni v čistem pomenu besede. Imenovali bi jih lahko **besedilni pomeni**.

6.3.3 Možnosti besede za večpomenskost so dane kategorialno. Odvisne so od tipa izhodiščnega pomena in od večpomenskostne vrste. Tip izhodiščnega pomena je odločujoč po dveh straneh, ker se izraz zanj prenaša po podobnosti ali pa kot sestavina. Ni nujno, da je možnost izkoriščena. Da se možnost aktualizira, morajo nastati potrebe po takem drugotnem pomenu.

6.3.4 Redkokdaj imamo v kategoriji izolirane pojave, kar pomeni, da so pri odločanju o semantičnem poimenovanju pomembni nekakšni vzorci. Čim bolj frekventen je kak vzorec, tem več je takih poimenovanj. Potrebe so pa zlasti dveh vrst, bodi da potrebujemo edino poimenovanje česa ali pa sinonimno. Če je potreben navaden izraz, iščemo najbolj nevtralno poimevalno možnost, če pa je potreben stilno označen izraz, poiščemo tudi ustrezno stilno označeno možnost. Večpomenskostne vrste vnašajo v novi pomen tip motiviranosti. Določajo možnosti besedam, kam vse lahko prodirajo. Kakšen pa je značaj nove pomenke, je odvisno od izhodiščnega pomena in od večpomenskostne vrste.

6.4

Opažamo, da lahko besede razvijajo nove pomene po različnih večpomenskostnih vrstah, kljub temu so možnosti omejene; te so predvsem navezane na izhodiščni pomen. To omejitvev

razlagamo npr. s tem, da ima vsak pomen samo nekaj možnih primerjav ali pa, da je pomen lahko sestavina večje enote ali pa ima več manjših sestavin.

6.5 STOPNJE POMENSKIH ENOT

Drugotni pomeni niso po uporabnosti enakovredni. Nekateri so pogosti in zelo nevtralni, drugi so lahko redki in stilno zelo označeni. To je za samo ugotovitev pomenskosti nepomembno, je pa zelo pomembno za obravnavo uporabnosti take enote, kar je zelo razvidno tudi v slovarjih. Da lahko izoblikujemo ta podsistem, potrebujemo skupni izraz za vse vrste pomenov. To je lahko **pomenska enota**. Posamezne enote pa imenujemo glede na njihovo uporabnostno mesto.

Omeniti moramo še, kako določamo stopnjo osamosvojenosti drugotne pomenske enote. Različne rešitve v slovarjih jasno kažejo, da je osamosvajanje drugotnih pomenov dokaj gibljivo in odvisno od stanja v jeziku, obsežnosti slovarja in tudi od koncepta slovarja, ki ga poosebljajo izdelovalci. Lestvico pomenskih enot smo prevzeli po slovarskih praksah zadnjih let, čeprav se dobro zavedamo, da je stvar do neke mere problematična. Tako ločimo **pomen**, **podpomen**, **pomenski odtenek**, **stalno besedno zvezo** (ta je lahko frazeologem, strokovni izraz, drugačen večbesedni izraz).

6.5.1 Najvišjo stopnjo imenujemo praviloma **pomen**. V slovarjih so ti praviloma označeni s številkami. Pri obsežnejših slovarjih je vidna njihova razmeroma velika pogostnost. Tudi stilno so ti pogosto bodi nevtralni ali pa pripadajo čisto kaki pomembni stilni skupini. Pri pomenih imamo praviloma tudi dokajšnjo samostojnost; to se pravi, če je morebiti drugoten, že izgublja zvezo z izhodiščnim pomenom. Analitično se da ta stopnja dokazati z objektivnimi podatki, saj stopnjo pomen dosežejo pomenski pojavi, ki izpolnjujejo vso mrežo tipičnih zvez, h kateri spada njihova pomenska skupina.

6.5.2 Podpomen, ki ga uporabljajo nekateri slovarji, je že zelo samostojen in razširjen pomenski pojav, ima pa še zelo močno navezavo na izhodiščni pomen in tudi pomenski zakon, po katerem je nastal, je zelo razviden. Praviloma je tudi stilno močno označen. Kar se tiče mrež tipičnih zvez, so zaradi povezanosti z izhodiščnim pomenom nekoliko enostranske. Pri metaforah nastopajo zlasti v povedkovem določilu, npr. *Obtu je spodobnu Boshja Pofitava imenovana, ena Luzh na nafhim poti, inu ena Lejzherba nafhim nuḡ* (DB 1584, I, aVIb).

6.5.3 Preneseni pomen, ki ga tudi uporabljajo številni slovarji, je še manj samostojen, je pa zato bistveno bolj poudarjena zveza z izhodiščnim pomenom. Pri njem je svežost prenosa zelo vidna, zaradi česar je praviloma tudi stilna barva zelo izrazita.

6.5.4 Stopnjo **pomenski odtenek** dosegajo pomenski pojavi, ki imajo samo posamezne tipične zveze. Velikokrat gre pri njih za pričetek pomenskega prenosa. Ker so možnosti sistemske, je prenos poslušalcem ali bralcem razumljiv, ni pa tako splošen, da bi zajel vsa področja življenja in da bi se povsem osamosvojil, ali pa ima pomen že uveljavljeno svoje poimenovanje. Slovarji jih praviloma tudi bistveno manj ločujejo od drugih pomenov oziroma jih največkrat obravnavajo v okvirih izhodiščnega pomena. Praviloma so stilno močno označeni.

6.5.5 Stopnja **stalna besedna zveza** je dosežena, ko je pri zvezi pomen natančno zamejen in ustaljen. Opisno bi lahko **besednozvezni pomenski pojav** opisali takole: Zveza je ustaljena in pomensko trdna, tako da ni več vezana samo na okolje, temveč je že leksikalizirana. Ni več taka, da jo na novo ustvarjamo, ampak jo, že narejeno, uporabljamo. V približno enaki obliki jo lahko srečujemo na različnih mestih in pri različnih avtorjih. V glavnem za tri tipe. Pri **frazeologemu** gre za pomen, ki je praviloma drugačen, kot je vsota pomenov vseh besed. Pri **strokovnem izrazu** gre za zavestno pomensko omejitev, ki je povezana s strokovnim pojmovnim sistemom; pri **drugem večbesednem izrazu** pa gre za splošno znan izraz, ki ima sestavljeno obliko in vsebino, ki je blizu vsoti vseh besed. Taka zveza je pri protestantskih piscih lahko tudi na novo narejena, to se pravi, da zaseda mesto podobnega izraza v besedilu, ki je prevajano. To se pravi, da je zlasti pri novih izrazih izraz kot tak ustvarjen, to je, z vsemi takimi lastnostmi. Ni treba, da ga potrdi šele raba. Kadar pa gre za vprašanje normiranosti, je pa treba preveriti tudi rabo.

6.5.6 V naši raziskavi ne mislimo razlik med posameznimi stopnjami uporabljati kot razvrščevalni kriterij, vsebinsko jih pa kljub temu moramo izločiti in osamosvojiti, drugače ne moremo opisati delovanja pomenskega sestava. Terja pa to od nas, da pri obravnavi pomenskega pojava vedno opozarjamo tudi na njegovo uporabnost oziroma položajnost.

6.5.7 Upoštevati pa moramo tudi to, da gre pri tej raziskavi za izrazito urejevalno dejavnost na sicer nerazčlenjeni resničnosti, zato moramo dopuščati tudi eventualne drugačne stopnje. Stalnozvezni pomen bi po osamosvojenosti prišel pred pomenski odtonek, vendar ga bomo v obravnavi obravnavali posebej, ker gre za drug tip pojava.

6.5.8 Naša naloga je predvsem raziskava pomenskih lastnosti. Pomenske enote bomo razvrščali glede na vsebino, ne pa toliko glede na uporabnost, čeprav pri oceni pojava uporabnosti ne moremo ločevati od vsebine. Vsebinski element pomensko enoto ustvari, s tem pa ustvari tudi leksikalno enoto. Uporabnostni element pa pove, kako se taka enota v besedilih uporablja. Iz tega izhaja, da bomo uvrščali v isti tip po uporabnosti sicer dokaj različne zglede pri tipsko istem pomenskem razvoju.

6.5.9 Pri uporabnosti pomenskega pojava moramo računati tudi na razvojni vidik. Ni nujno, da je vsaka pomenka glede na stopnjo dokončna, zacementirana, lahko je na primer v razvoju. Razvoj je lahko začasno zaustavljen. Pri uveljavljanju kakega pomenskega pojava je treba računati s potrebami pri ubesedovanju, z mestom in razširjenostjo modela, saj vemo, da so nekateri pomenski zakoni, še bolj pa pomenski tipi, bolj vsakdanji kot drugi.

6.5.10 Ker pa nam gre v prvi vrsti za nastajanje in naravo pomenskega sistema, bomo opazovali predvsem pomenski značaj pomenskih pojavov. Končni cilj raziskovanja pomenskih stvari je uvrstitev v pomenski sestav, medtem ko je končni cilj raziskovanja uporabnostnih lastnosti uvrstitev pomenskih pojavov v stilni sestav besednega zaklada. Na te stvari bomo v raziskavi opozarjali, posamezne zglede ocenjevali tudi po tem načelu, izhajali iz tega, da je stilni sestav pri protestantih že obstajal in da je načeloma znan, ne bomo ga pa sistematično prikazovali.

6.6 VEČPOMENKA

Naslednja sistemska enota je **večpomenska beseda** ali **večpomenka**, kar pomeni, da je pri besedi po različnih pomenskih zakonih prišlo do več pomenov. Lahko so odvisni od istega izhodiščnega pomena ali pa že od drugotnega pomena. Zelo veliko besed ima več kot dva pomena.

Pomeni večpomenk so pomensko povezani. Vedno je neposredna povezanost med dvema pomenoma. Lahko bi govorili o nekakšnih razmerjih. Ta razmerja izenačujemo z večpomenskostnimi vrstami. Imamo torej toliko tipov pomenskih razmerij, kolikor imamo teh. Pri metaforičnih prenosih gre na primer za podobnostna razmerja, medtem ko gre pri metonimičnih pomikih za povezanost med pojavoma, ki se kaže včasih kot del za celoto ali pa celota za del.

Povezanost med pomeni večpomenke je močna, toda lahko se spreminja. Na začetku, ko pride do pomenskega premika, je največja. Če se drugotni pomen osamosvaja, se njegova povezanost z izhodiščnim pomenom zmanjšuje. Praviloma velja, da je od povezanosti odvisna tudi stilnost drugotnega pomena. Tisti drugotni pomeni, ki so še zelo povezani, imajo vidnejšo stilno označenost, in sicer v smeri, ki je bila dana ob samem pomenskem premiku. Z osamosvajanjem drugotnega pomena se stilnost nevtralizira.

Pri slovarskih prikazih pomenskih enot večpomenk je praviloma opozorjeno zlasti na njihove različnosti, kar pomeni, da so poudarjene tiste pomenske sestavine, ki jih delajo drugačne, manj pa tiste, ki jih združujejo.

Dokaj jasno je, da je pri nastanku drugotnega pomena pomemben tudi širši motiv, kar pomeni, da je pomenski premik pri kaki besedi pogosto odvisen od celotne dotedanje vloge samostalniškega pojava, na katerega se nanaša izhodiščni pomen, kar nadalje pomeni, da je uporabnik naredil metaforo od kake besede v določenem pomenu, zato ker ima pojav, ki ga ta pomen označuje, kako pomembno vlogo, vendar v slovarjih se ti podatki praviloma ne navajajo pri vsakem pomenskem premiku.

Za protestantski čas je značilno, da so večpomenke praviloma manjše kot danes.

6.6.1 Če pomena take povezave, kot je bila nakazana zgoraj, nimata, ne moremo govoriti o večpomenski besedi ali polisemiji, ampak o enakozvočnici ali homonimu. Če se razmerje izgubi ali povsem pozabi, bi za sodobni jezik lahko izhajali s homonimijo, npr. *vroč* kot pridevnik. Včasih slovarji omahujejo. Nekateri obravnavajo *žerjav* kot večpomenko (ptica, dvigalo), drugi kot homonima.

6.7 VEČPOMENČNE SKUPINE

Če posamezne **večpomenke** primerjamo med seboj, vidimo, da se besede, ki imajo izhodiščni pomen iz iste pomenske skupine, zbirajo v skupine, ki imajo nekako vzporedne pomenske razvoje, npr. iz sedanjosti **dejanja** (*pisanje, šivanje*), **ustanove** (*šola, gledališče*). Imenujemo jih **večpomenčne skupine**. Večpomenčna skupina je torej združenje večpomenk, ki imajo podobno pomensko strukturo. Izhodiščni pomen daje nekakšne možnosti za razvoj drugotnih pomenov. Ni pa nujno, da so pri vseh členih takih skupin razviti vsi pomeni. Njihov razvoj je odvisen od potreb v jeziku.

Uvedba **večpomenskih skupin** je zelo koristna, ker lahko teorijo, ki smo jo odkrili za celo skupino, uporabimo neštetokrat. Ker je več primerov, tudi njihove lastnosti lažje odkrijemo. S pomočjo tipičnih zvez odkrivamo v starih besedilih tudi drugotne pomene. Koristno pa lahko tipične zveze uporabimo tudi pri določanju **nevtralne rabe**. Večpomenska skupina pomeni nekakšen model pričakovanih drugotnih pomenov. V analizah lahko po tem modelu iščemo, če tak in tak pojav obstaja ali ne.

6.8 VEČPOMENSKOST GLEDE NA VRAŠČENOST NJENIH DOSEŽKOV V JEZIK

Drugotni pomeni so lahko nevtralni ali pa stilno obarvani. Čim bolj navaden je pomenski zakon, tem bližje nevtralnemu pomenu je drugotni pomen besede. Največ drugotnih pomenov je stilno obarvanih. Od te lastnosti je zelo odvisna tudi tvornost in uporabnost te poimenovalne vrte.

7 METAFORIZACIJA

7.0

Metaforizacija se imenuje dogodek ali proces, v katerem se kaka beseda premakne z izhodiščnega pomena na mesto poimenovanja za drug pojav na podlagi podobnosti tega pojava s pojavom, ki ga označuje izhodiščni pomen.

Metafora je utemeljena na podobnosti dveh pojavov, od katerih je eden *primerjalen*, drugi pa *primerjan*. Z njo hočemo označiti drugega. Pri tem uporabimo izraz za prvega.

Pri tem razvoju imamo v mislih oba pojava. Prvi pojav je znan, o drugem pa skušamo s primerjanjem, opozarjanjem na podobnost izraziti kaj novega ali samo na nov način. Taka povezanost je vsaj pri novih metaforah lahko stilno zelo izrazita in tudi vsebinsko zelo povedna. Metafora ima pomemben vpliv na globino izrazitve, na to, kaj vse hočemo povedati o primerjanem pojavu. O drugem hočemo izraziti nekaj novega, kar je po kakršnikoli strani podobno primerjalnemu členu.

7.1 PODOBNOST

je torej treba razumeti zelo široko. Če izhajamo iz možnosti primerjalnih pojavov/ členov, je treba predvsem opozoriti, da imajo lahko zelo veliko lastnosti. Teoretično bi lahko pričakovali, da nastane pri izrazu za kak pomen veliko različnih metafor. Vendar se to praviloma ne zgodi, čeprav je pri številnih besedah več metaforičnih pomenov, saj je uresničitev metaforičnega razvoja odvisna od potrebe po njem in od jezikovnih razmer zanj. Jezikovne razmere so namreč zrele, če tak razvoj ne bi preveč porušil drugih predelov pomenskega sestava. Izbrana lastnost pri podobnosti ni nujno dominantna pri primerjalnem pomenu oz. pojavu. Lahko je obrobna, vendar mora biti toliko znana, da je razumljiva. Pri tem je treba opozoriti na to, da lahko pri vsakem pomenu kaka lastnost postane zaradi zunanjih okoliščin kdaj bolj pomembna. To nekako dokazuje, da ni mogoče določiti meja metafor, zakaj kot kategorija ima neizčrpane možnosti. Uporaba metafor se mora pa pokoravati zakonom, ki metafore omejujejo, to so časovne norme, področne možnosti in podobno.

7.1.1 Poznamo *pesniško* in *leksikalno metaforo*. *Pesniška* ima nalogo, da vnaša v izraz svežino, nov pogled na pojave, svojevrstnost pogleda na stvari, avtorjeve značajske, socialne, umske in druge poteze, medtem ko je *leksikalna* metafora ena od možnosti bogatenja besednega zaklada. Pri poimenovanju posameznih pojavov je izbrana podobnost s kakim drugim pomenom/pojavom kot motivacija. Poimenovanje, nastalo na podlagi metafore, je lahko novo in edino, praviloma pa je stilno drugačno od drugih. Res je veliko metaforičnih pomenov stilno označenih.

Ko je beseda enkrat prenesena na drug pojav, ga začne označevati v celoti, torej tudi tiste njegove lastnosti, ki niso prišle v motivacijo. Motivacija se spričo tega lahko nekoliko pozabi. Praviloma je tako: čim bolj se pozablja motivacija, torej navezanost na primerjalni člen, tem bolj je metaforični pomen nevtralen. Opozorimo naj, da pri pesniških metaforah še ne gre za leksikaliziran pomen, to pomeni, da možnosti novega poimenovanja ne bi smeli v slovarju osamosvajati. Zgodovinski slovar pa mora tudi take zglede nakazati v obdelavi besede z ustrezno stilno oznako, ker veliko povedo o pomenski strukturi besede.

7.1.2 Izbiro podobnosti opravi poimenovalec, zato je metaforični pomen pri nastanku in tudi potem, zlasti če je ostal stilno zaznamovan, odvisen od avtorja, ko pa je utrjen, je predvsem stvar besednozakladnega sistema.

Na izbiro metaforičnih možnosti pa ne vpliva samo ustvarjalčev značaj, temveč tudi značaj dobe in možnosti, ki jih dajejo v posameznih časih posamezna področja. Zaradi tega bi bilo mogoče pri metafori govoriti tudi o značilnosti posameznih dob, zlasti če bi govorili o izvirnem pisanju, še posebej umetnostnem. Za čas naših protestantov lahko o teh stvareh govorimo z nekakšno rezervo, ker nimamo rekonstruirane podobe predreformacijske slovenščine in ker gre pri protestantih večinoma za prevajanje in prirejanje že obstoječih besedil.

7.1.3 Pri metafori se velikokrat uveljavljajo vzorci, tako da dobivamo drugotne pomene po analogiji. Ti vzorci so lahko nekoliko časovno določeni. Značilen vzorec je na primer prenos z dela človekovega telesa na druge pojave, kar je razumljivo, ker je človek nekako po sebi sodil tudi o drugih stvareh.

Postavlja se tudi vprašanje, ali je lahko slovarska / leksikalna metafora kje v bližini pesniške. Lahko. To se tudi pogosto dogaja, zlasti pri novih metaforah. Metafora, če je nova, je odkritje o jezikovni možnosti. Če so tla ugodna, jo sprejmejo tudi drugi uporabniki jezika in postane včasih kar leksikalizirana, to se pravi, uporabna za splošno izražanje podobnih položajev. S tako pogostnostno razširitvijo izgubi svežost in tudi močno stilno označenost, ostane pa vsaj praviloma še nekaj ekspresivnosti.

Vzorci se naslanjajo deloma na primerjalne pomene, deloma pa na vrsto podobnosti. Po prvem načelu imamo takele vzorce: metaforični pomeni z delov človeškega telesa, z delov rastlin, z lastnostnih samostalnikov itd. Po drugem načelu pa nastajajo vzorci, kot so metafore glede na obliko, pomembnost, vlogo, položaj, lastnosti ipd., pri čemer vedno mislimo na podobnost po obliki, pomembnosti, vlogi, položaju, lastnosti itd. Za razvrstitveno načelo je izbran *metaforični tip*, pri katerem so izhodiščni pomeni iz iste pomenske skupine, podobnost je istovrstna, npr. oblika, rezultat pa naj bi tudi prišel pri vseh zgledih tipa v enake pomenske skupine.

7.1.4 O večpomenskostni metafori govorimo, če pride do pomenskega zakona pri obstoječi besedi. Načelo o podobnosti pa sega globlje v poimenovanje, saj je lahko podobnost motivacija za nastanek novega poimenovanja. To se zgodi tako, da se naslonimo na besedotvorni pomen tvorjenke, ki je po sistemu možna, in poimenovanje vežemo po kaki podobnosti nanjo.²⁸ Nastanek besed je velikokrat povezan s takim dogodkom. Zunanji izraz motivacije

²⁸ Ta vprašanja so sicer zaradi podobnosti dokaj tesno povezana tudi z večpomenskostjo, vendar gre do neposredno v poimevalni sestav in besedotvorje.

je odsotnost izhodiščnega pomena besede oziroma nastanek nove besede.

Ko se lotimo poimenovalne naloge, odkrivamo podobnost pojavnosti, ki ga želimo poimeno-
novati, s pojavi, ki so že poimenovani. Pri tem se opiramo večinoma na osnovo v širokem
smislu. Čeprav moramo napraviti samostalniki, se naslanjamo pri iskanju tudi na glagol,
pridevnik ipd. Nadalje se naslonimo na pomensko skupino novega pomena. Ko to ugotovimo,
začnemo pri osnovah, pri katerih smo odkrili kako podobnost, ustvarjati tvorjenke z ustreznim
besedotvornim pomenom (z besedotvornim pomenom, ki gre v ustrezno pomensko skupino).
Na srečo imamo za posamezne besedotvorne pomene tudi več obrazil, tako da smo pri končni
izbiri lahko še bolj natančni. Iz novejšega časa bi za ilustracijo takega procesa lahko navedli
sesalnik, sesalec.

Včasih je meja med metaforično in metonimično motivacijo zabrisana, ker je težko
določiti, ali gre za podobnost ali za enakost kake pomenske sestavine.²⁹

7.2 METAFORIČNI PROCESI PO POMENSKIH VRSTAH IN POMENSKIH SKUPINAH

7.2.1 Prenosi pri pomenskih skupinah o ljudeh in o delih človeškega telesa

7.2.1.1 Sorodnik || soverniki

Pri pomiku so se tipične zveze, značilne za sorodnike, premenile v tipične zveze za pomen-
sko skupino 'soverniki'. Prenos je naslonjen na podobno razmerje kot pri sorodnikih. Zelo se
poveča nagovorna uporaba besede, in sicer v množini:

- *LVbesnii Bratie* (TE 1555, A2a);
- *Obtu vi mui lubi Bratie inu Slouenci* (TT 1560, b2a).

Pogosto je beseda natančneje določena:

- *LVbi Bratie inu Seftre Vcriftufu Iefufu* (TO 1564, 90b).

Značilen za ta pomen je tudi končni pozdrav v pismih oz. predgovorih, npr.:

- *Ty Vashi Slushabniki inu Bratie* N. V. T. (TC 1555, A4);
- *Tui Brat Vcriftufu Felician Truber* (TA 1566, A1b).

Drugi zgledi:

- *inu eni bratie* is Ioppa fo lhli shnim (TT 1557, 364);
- *Pole to ie moia Mati, inu Bratie mojij, gdo kuli bode fturil po voli moigga nebefkiiga Ozheta ta ie moi Brat, moia Seftre inu moia Mati* (KPo 1567, XLb [Matth: na 12.]);
- *praui tudi fam Criftus, de vfi ty, kir fture to volo negga Ozheta vnebeftih, ty ifti fo negga bratie, seftre inu Matere* (TC 1575, 231).

Manjšalnost v tem pomenu kaže očitno na ekspresivnost:

- *Nekar tako brataz. CHRISTVS naf nei rēfhil od pokorfchine, da bi ne imeli naprei pokorni biti* (KPo 1567, CXLIIIb).

Tudi v osnovnem pomenu so manjšalni izrazi sorodniške pomenske skupine čustveno obarvani:

²⁹ ● metafori je zelo veliko literature, ker je ta tip pomenskega premika prav gotovo najbolj
znan in se že v šolah o njem ljudje dosti poučijo, zlasti v zvezi s pesništvom. Zato ni čudno, da je
metafora tudi kar skupno ime za tako rekoč vse pomenske premike. Pričujoče delo je naslonjeno zlasti
na jezikoslovne obravnave metafore, naj bodo omenjene najpomembnejše: Kronasser 1952, 114d.;
Jazykovaja nominacija 1977, 129 d. (V. N. Telija); Filipec, Čermák 1985, 112d.

– *Marya Diuiza, bodi nasha pomozhniza, pruti tuimu Sinkuui* (TC 1575, 218).

Če gre za pravo manjšalnost, ekspresivnosti pri manjšalnicah ni:

– *Tiga Angela Pridiga flove drugazhi, Slafiti, de je letu Diteze famu najh Isvelizhar, na katerim my famim vus Trofht inu vefselje imamo jmeiti* (TPo 1595, I, 40).

7.2.1.2 Sorodnik → oseba svete Trojice

Do tega prenosa je prišlo pri *očetu* in *sinu*. Zgodil se je zunaj slovenščine; ta ga je prevzela, kakor tudi številne druge pomenske razvoje. Prenosi so narejeni na kar nekaj podobnostih. Po človeških lastnostih je zelo pogosto prikazovan tudi svet zunaj človeka, še zlasti abstraktni.

Med zvezami, ki dokazujejo ta pomen, sta zelo pogostni *Buḡ Ozha*; *Buḡ Syn*. Te zveze pomensko niso težko določljive, npr.

- *OZHE*³⁰ *NASH kivr fi vnebefih* (KB 1566, A6b);
- *Ozha* *nash kir fi Vnebefih* (TO 1564, 102a);
- *Od tiga dne pak inu ure nihzhe nevej, tudi Angeli v'Nebi nikar, tudi Syn nikar, temuzh le fam Ozha* (DB 1584, III, 27a);
- *Tu daj nam najh lubi GOSPVD Buḡ inu Ozha, skusi fvojga Synu Iesufa Chriftufa, Amen* (TPo 1595, I, 28);
- *Inu letimu Synuui* Boshymu Iefufu (TC 1575, 70);
- *famuzh per Boshym Synuui*, per nashim Golpudi inu Isuelyzha-ryu Iefufu Criftufu (TAR 1562, 6a).

Manjšalnost je tudi pri tej pomenski skupini nekoliko ekspresivna:

– *Tako ie Bog fvét lubil, da ie fvojga ediniga Sinka* dal (KPo 1567, XXIIIb).

7.2.1.3 Sorodnik → člen razmerja med ljudmi

Pri *otrocih* in *starših* imamo s sorodniškega pomena, kot ga dokazujeta na primer zvezi

- *kadar fo ty Otroci* ta Catechifmus uti Cerqui gori poueidali (TO 1564, 105b);
- *Rauen tiga imaio ty Starishi tudi fuie Otroke od Mladiu htimu dellu oli vto Shulo perganati* (TC 1575, 358), prenos na ljudi, ki imajo med seboj nadrejen oziroma podrejen odnos glede poslušnosti:
- *Starishi kivr dobro flushio, fo duuie zhafiti vredni, slafiti svéfti predigarij inu uzheniki* (KB 1566, D8a);
- *Inu vy, lubi Bratje, ker fie ty Starishi, trofhtajte ta folk s'vafho beffedo* (DB 1584, II, 135b).

7.2.1.4 Sorodnik → člen v razmerju Bog – človek

Pri tem tipu so udeležene zlasti besede *očca*, *otrok*, *dete*. Z razmerjem v družini je prikazovano razmerje vernikov do boga, npr.:

– *De ta Ozha tukai fe ima faftopiti, tu cilu Bogafuu vti S. Troyci, Sakai vfa try Imena Boshya, oli te try Pershone vtim Bogafui, bodo vtim S. Pijmu zheftu Ozha imenouane* (TC 1575, 99).

Zgledi pri *otroku*, *detecu* so predvsem množinski:

³⁰ Po mojih podatkih je to edina oblika na tem mestu na –e, povsod drugod je *očca* (*naš*).

³¹ Ivič 1982.

- *Mi pak Dytetca Boshia, le pruti fuffaimo përfi te fkrivnofti* (KPo 1567, IIIb);
- *mi kerszheniki, kir fmo Otroci Boshy, vmei febo duhouski Bratie* (TC 1575, 101).

7.2.1.5 Sorodnik → skupnost ljudi

Ta prenos se uporablja pri besedi *hči* zlasti v pesniških besedilih:

- *De jefti po redi pravim vfo tvojo zhaft, mej Vratmi Zionjke Hzhere* (DB 1584, I, 281a; Ps 1);
- *TI prehuda Hzhi Babylon, bofh resderta resdjana* (TfC 1595, CCCLIII).

7.2.1.6 Človek glede na poklic → kdor opravlja podobno delo na drugih področjih

Praviloma se prenašajo samo tipi del, organiziranost, poklicnost, šolanost in podobne reči so pa opuščene. Tip je izredno produktiven. Metaforični pomeni pogosto nastopajo v povedkovem določilu:

- *O Ti svëfti Bug... Sakaj ti fi moj nar bulfhi Arzat, ti morefh pomagati* (DM 1584, CXXX-III).

Ob sebi imajo ti pomeni pogosto kako določilo, kot je *moj nar bulfhi*:

- *proti fvoim... duhovnim paftirom* (KB 1566, D8a);
- *Pridigarij... ty Stari inu fadashni fuejfti Paftyri tih Boshyh Ouzhiz* (TC 1575, 12);
- *ieft uas hozho fturiti de bota ribizha tih ludi* (TE 1555, 7b);
- *Ia fïm tebe poftavil Vahtaria zhes moi Folk Israel* (KB 1566, D7b).

Podobnih metafor iz raznih pomenskih področij in pomenskih skupin je v jeziku slovenskih protestantov zelo veliko; seveda je večina metafor prevzetih iz Biblije. Naj opozorimo samo na dve povedi, v katerih Trubar našteva podobne metafore za *S. Duha*:

- *Tu S. Pifmu timu S. Duhu dofti inu leipa Imena daie*

Criftus ga Imenuie S. Duha,

Napelauza na to rifnizo,

Troshtarie,

Opominauza,

Studenza etc. (TC 1575, 79);

- *Ty Preroki ga imenuio*

eniga ftuarnika,

Dar Boshy,

Ogen,

lubefan,

duhouska shalba,

Luzh,

Ozhijtnika nashih ferz inu Ozhi,

Ozha tih bojih,

en lubefniui gust nashih dush,

pokoi vtim teshkim dellu,

Ohladek vti vrozhufti,

en troshtar vtim plazhu (TC 1557, 79).

7.2.1.7 Človek glede na družbeni, socialni položaj → človek (bog) glede na položaj v verski skupnosti

Ta tip je pogost.

- *Pole, leſt ſim Dékla* tiga GOSPVDA (DB 1584, III, 30a);
- *inu ijo* [Kananeelko Sheno] *poſtavi k'eni Gofpei* inu *Knegini* zhes Nebo inu Semlio, katero ie poprei sano *plico* sval alli klical (KPo 1567, CXVII);
- *Tiga Zhloveka Syn je Gofpud* tudi zhes Soboto (DB 1584, III, 8b);
- *Taku pravi Gofpud* GOSPVD, ony *li poſluhajte* ali od njega *puſtite* (DB 1584, II, 61a);
- *Vtih iſtih peiſnih ty nashi Starishi prauio, De diuiza Marya ie Mati inu kraliza* vſe miloſti (TC 1575, 212–213);
- *de ony* [Goſpoſzhina] *imajo biti kakor* Boshje *Sluſhabnice, h'brambi, timu, kir dobru ſtury* (DB 1584, I, cVIa);
- *tim Sluſhabnikom* te Cerque (TO 1564, 153b);
- *da od inod poſhila ſvojij* Cerkvi *vſe ſhlaht, izhenike ter ſluſhabnike* (KPo 1567, VI);
- *Vaſh Sluſhabnik inu Paſtyr* (TT 1557, f4a);
- *Po molitvi reci* Cerkovni *ſluſhabnik* pruti Ditetu (DAg 1585, A5a).

Zgledi so pogosto določeni s prilastkom. *Gospud* je postal tudi lastno ime. V DB 1584 je kot lastno ime pisano z velikimi črkami.

7.2.1.8 Človek glede na delo → človek glede na delo na verskem področju

Tip je izredno bogat. Veliko je zgledov, ko je v povedi več metafor:

- *Sakai ta Goſpoſzhina ſo varih* inu *ſluſhabniki tih deſſet ſapuvidi, So Ame inu Flegary* te Cerque Boshye (TC 1575, 319);
- *Sakai ta Hudyzh ie en tak hud kunshten Dishputirar* (TO 1564, 151a);
- *Sueti Duh... Naſh vſeh Troſhtar, Pomozhnik* (TP 1567, A3a);
- *Criftus Ieſus... niſhter nei, ſamuzh ena pernaredna, ſionouita inu guiſhna* Arznya inu *pomagauiza ſubper vſe tu, kar ie hudu inu nefrezhnu* (TT 1557, h4a).

7.2.1.9 Človek glede na razmerje do česa → človek glede na razmerje v verskem življenju

Ta pomen se je razvil pri *erbu* in *erbiču*:

- *Inu naſ ſturi taku htim Erbom* tiga *vezhniĝa lebna* (TO 1564, 13a);
- *kanimu Erbizhu* tiga *Vezhniĝa nebeſkiĝa blaĝa* (TO 1564, 89b).

Podoben prenos glede na področje je tudi pri *erbu* in *erbsčini* v pomenu 'dediščina':

- *Ia lety vſi ne bodo tiga Kraleuſtua inu Erba* *nebeſkiĝa poſſeli ne pryeli* (TO 1564, 99a);
- *to oblubleno Erbszhino Vnebeſih* (TO 1564, 92a).

Imamo tudi nekaj dokazov za obstoj *erbsčine* v izhodiščnem pomenu, na primer:

- *tudi Purgarske Poſtaue, od praud, od Shtraifinĝ tih velikih Grehou inu hudobe, od Erbszhine* (TO 1564, 55a).

O prenašanju izrazov iz vsakdanjega življenja na versko področje lahko rečemo, da je tako rekoč vsesplošno, srečujemo ga povsod.

7.2.1.10 Človek glede na delo → stvar, ki opravlja podobno nalogo

Zgleda:

- *Tacih prizh* *vezh taushent vpismu imamo* (KB 1566, E5b);
- *Taku je Poſtaua bila naſh Šulmeſter* na *Criftuſa, de bi my ſkusi* *Vero pravizhni poſtali* (DB 1584, III, 103a); *Pedagogus, tu je naſh vojarn, kir naſ pela inu viſha h'Chriftuſu* (prav tam, rob).

7.2.1.11 Človek glede na lastnost → človek glede na kako lastnost na verskem področju

Tip je zelo bogat.

- *ty Papefniki fo ty ifti Lunaki, kir fo staro prauo Boshyo vero... preobernili preftauili, prozh vfe! inu perftauili, Boshy fapuudi fubper* (TC 1575, A1b).

Našteli bomo samo zglede metaforičnih pomenov:

- *Ta zhaf, kadar ie Chriftuf roien fe ie Magom tim Modrim ena Svesda v'folnzhnim fshodu prikasala* (KPo 1567, LIII–LVIIIb);
- *Te Cerque Boshye Vudi inu Purgary fo vfi Verni* (TC 1575, 85);
- *Oli ty slepci* [ty nashi fuperniki] *ne vidio inu ne faftopio, de...* (TC 1575, 224–225).

Pri teh prenosih je pogosto izražena tudi ekspresivnost. Odvisna je od primerjalnega pomena. Pri *junak* in *slepec* je slabšalna, medtem ko je v zgledu *Buḡ te primi mui Lubi guft, Moie dushize ta sladkuft* (*P 1563, 83) pozitivna.

7.2.1.12 Človek v razmerju do drugih ljudi → ud cerkve

Tovariš v izhodiščnem pomenu je rabljen zlasti na področjih, kjer je več ljudi skupaj, na primer v šolstvu:

- *Gefell, fodalis, tovarish, compagno* (MD 1592, E8b);
- *Condicipulus, Sclav. tovariš, raven fhular* (MTh 1603, I, 313).

Zgled za preneseni pomen: *Ampaḡ ta Cain nei bil touarish oli ta pravi Vud te Cerque Boshye* (TC 1575, 87).

7.2.1.13 Skupina ljudi iz vsakdanjega življenja → podobna skupina v verski skupnosti

Ta pomenski prenos je izkazan pri številnih besedah, kot so *kor*, *legion*, *tovarištvo*. Kot pri drugih metaforah je tudi pri tem tipu ob besedi prilastek:

- *de ie pouiḡhana zhes vfe Angelske Core inu ftanuu* [Maria] (TC 1575, 192);
- *vezh kakòr dvanajfi ^dLegionou Angelou?* ^d*Legion, je enu zhiḡlu okuli fheft taushent* (DB 1584, III, 17a);
- *Inu nas bo vfel Kfebi vtu nebesku Touarishtuu* (TPs 1566, VIIa).

7.2.1.14 Sorodniška skupina ljudi → skupina, ki je s kako lastnostjo podobno povezana

Pri besedi *zlahta* 'pleme oz. rod', npr.

- *To eno ludousko shlahto Beniamin* (TO 1564, 136a);
- *inu fhtrajfa tudi grosovitu take pregrehe... tudi na celih shlahtah, Méftih inu deshelah* (DB 1584, I, cVb), se je razvil metaforični pomen, pri katerem ima *zlahta* v zvezah prilastek:
- *Ta huda preshu/hna Shlahta profi zaihnev, Alli fe nij ne bode dal oben Zaihen* (KPo 1567, CXX);
- *Sakai ta shlahta tih brunnih bode shegnana* (TC 1575, 323).

7.2.1.15 Skupina ljudi glede na nalogo → pojav glede na podobno nalogo

Iz zveze *Obtore fкуси eno gmain fal'tvo puftega vpraḡhati, ḡdo bi bil, Bili bil Mefiaf alli ne?* (KPo 1567, XXXI) je razvidno, da gre v 'skupino ljudi', medtem ko je v zgledu *Takou glas inu trofhtlivu selftvu, ali Evangelifki inu Boshji marin, je tudi imenovan: Novi Testament* (DB 1584, III, 2a) *selstvo* 'sporočilo'.

7.2.1.16 Vojska kot skupina ljudi → velika, urejena množica

- Satu *fe* varnite, inu ne *f*iajte na to slato Krono, shametou *g*vant, inu slate *f*htuke, ni na eno veliko *voj*lko Koinikou (TPo 1595, I, 2).

7.2.1.17 Del človeškega telesa → človek glede na lastnost

Pri tem tipu je mogočih glede na vrsto podobnosti več podtipov; tako je na primer *glava* prenesena na podlagi podobnosti po najpomembnejši lastnosti na 'vodilni del':

- Sakai Mosh ie *glava* te shene, *koker* ie *Christuf* fvoie *Gmaine glava* (KB 1566, E1b);
- *Lete S. Křřfzhanfke Cerqve glava*, je *fam nafh* GOSPVD *Iesus Crifus* (DB 1584, I, cIIIb).

Pri metaforah besede *ud* gre za podobnost 'člen večje celote', npr.

- *ta ifti mora lete prauve Boshye Cerque en vud* inu *touarish biti* (TO 1564, 3a);
- *de tu lubu Ditece shivu inu sdravu sovfemi vudi na Svejt pride inu en vud Crifufeu inu njerove Křřfzhanfke Cerqve poftane* (DM 1584, CCXIX).

7.2.1.18 Del človeškega telesa → pojav glede na povzročitev, izvir česa

Podobnost, ki je tu uporabljena, je sposobnost glave, da se v njej začenjajo pobude, zamisli. Zgled:

- *Refnizhno. Neuera ie Glava*, *Stablo*, *Vrutak*, *Studenaz inu Koren vfeh* *Grehou* (JPo 1578, II, 46).

Ta zgled dokazuje, da se podobni metaforični pomeni razvijajo tudi pri drugih pomenskih skupinah, kot sta 'objekt v naravi, iz katerega prihaja voda' ali 'del rastline, iz katerega rastejo drugi deli'.

7.2.1.19 Del človeškega telesa → pojav v naravi, ki je organu podoben po obliki

Najprej je treba povedati, da je veliko imen za dele človeškega telesa prenesenih na živalski svet, npr.: *čeljust*, *glava*, *kost*, *koža*, *kri*, *meso*, *noga*, *oko*, *pleča*.

Zgledi:

- *Inu on je nafhēl* eno *gnylo oflovo zhēluft* (DB 1584, I, 142a);
- *od Stonovih kofty* (DB 1584, I, 190b);
- *Kosho pak tīga* *Iunza sovfēm Meffum*, s' *Glavo re4d* inu *Goleni*, inu *Drob*, inu *Lajnu*, tu *vfe* ima on *vunkaj pelati pred Kamp ... inu je ima feshgati* na *Dērvih s'ognjem* (DB 1584, I, 63b);

Ta tip poznamo pri izrazih za organe, ki imajo tipično obliko, npr.:

- *Inu gre pēr* *firani BetHagle*, *kir pruti pulnozhi leshy*, inu *nje konēz je poleg* *jesika tīga flaniga* *Morja* (DB 1584, I, 129a). Luter ima: *vnd ist sein ende an der zunge des Saltzmeers* (LB 1545, 438); Vulgata: *contra linguam maris Salsissimi* (Joz 18, 19).

7.2.1.20 Del človeškega telesa → podoben del kakega izdelka

Pri *ušesu* gre za podobnost v obliki, npr.:

- *Onu je lashēhi*, *de ena Kamela gre* *fksu uhu* ene *ygle*, *kakōr* *de en bogat* v' *Boshje Kraj* *leftvu pride* (DB 1584, III, 42b).

7.2.1.21 Del človeškega telesa → božja lastnost

Pri tem metaforičnem tipu je podobnost v nalogi organa. Ta je prenesena na netelesno božanstvo. Ta tip je eden najpomembnejših, saj je Bog prikazan največkrat kot človek, čeprav ni telesno bitje.

Zgledi:

- *Te ozhi tiga Gofpudi gledaio raunu zhes te prauizhne, inu ne~~ga~~ vushef~~a~~ fo perklonena, na nih proshne* (TR 1558, G3a);
- *Aku jeft pak f~~kusi~~ Boshji p~~er~~ft Hudizhe is~~gan~~jam, taku je gv~~ij~~hnu Boshje krajleftvu k'vam prij~~h~~lu* (DB 1584, III, 38a);
- *de kar on ~~g~~ouori inu vuzhi, tu gre is Boshyh vu~~ft~~* (TR 1558, G4a).

Ta tip imamo tudi pri označevanju zlega duha – hudiča:

- *IESus ta je od Smerti v~~ft~~al, Vra~~g~~u je to glavo fteptal* (TfC 1595, CCXI).

7.2.1.22 Del človeškega telesa → človek glede na nalogo

Glava je lahko najpomembnejši človek v skupini

Pri tem tipu je upoštevana podobnost glede na nalogo in odvisnost pri njej. V zgledu *Sakai mi moremo Berizhe inu Rabelne, kir fo te Gofpofzhine Mezh inu Roka imeiti* (TC 1575, 306) je nakazano, da so *beriči* odvisni od *gospoščine* kot *roka* od človeka.

Podobna metafora je tudi pri *meču* iz pomenske skupine 'orožje'.

7.2.1.23 Del človeškega telesa → po funkciji podobna lastnost kakega abstrakta

S tem tipom se abstraktni svet približuje konkretnemu svetu in s tem postaja njegova problematika ljudem bolj razumljiva in predstavljava.

V zgledu *Refnizhno. Neuera ie Glava, Stablo, Vrutak, Studenaz inu Koren vseh Grehou* (JPo 1578, II, 46) je glava uporabljena kot »središče človekovega umskega življenja»; druge metafore iz nežive narave in rastlinstva kažejo na izviri in rast česa.

V zgledu *On tebe bo is fhiroki~~ga~~ garla te brikuf~~ti~~ isd~~er~~l* (DB 1584, I, 276b) je prenos naslonjen na to, da pri požiranju v grlu stvar dokončno izgine.

7.2.2 Prenosi pri pomenskih skupinah o živalih in njihovih telesnih delih

7.2.2.1 Žival → človek s kako lastnostjo

Metafora je naslonjena na kako živalsko lastnost. Taki pomeni so praviloma slabšalni, ker je primerjava človeka z živaljo, če ne gre za žival, ki ima kako zelo dobro lastnost, praviloma znak slabega. Tip je zelo razširjen, zlasti je pogostna metafora s *psa* na človeka.

Zgledi:

- *Ti [farij in Predigarij nalhi] fo prave Papagoij alli papige inu Kavke, katere pres ūma fe govoriti ūzhe* (KPo 1567, V);
- *O Vi molzhezhi p~~fy~~, vi hudi bof~~i~~ reuni... Fary inu Menihi* (TC 1575, 204);
- *Vi fte taki naieti paf~~ty~~ri inu Vulkuii, de htimu v~~fi~~mu molzhite* (TC 1575, 204);
- *varitefe fal~~fh~~ Prorokov, kateri v'ovzhijm g~~v~~antu k'vam prideio, v'~~fi~~rcy pak fo derezhi volcie* (KPo 1567, CLII).

7.2.2.2 Žival → ud cerkve

Ta metaforični tip je nasproten od prejšnjega, ki je bil naslonjen na slabe strani živali; postavljen je na dobre strani živali. Pri *ovci*, *ovčici* je zlasti poudarek na pokornosti in zvestobi skupini, npr.

- *ty Stari inu fadashni fue~~fi~~ti Paf~~ty~~ri tih Boshyh Ouzhiz* (TC 1575, 12);

- *Satu nas tudi naſh nar sveſtélhi Iſvelizhar Criftus, kir nezhe de bi ena njegovih Ouzhiz ſgublena bila, sveſtu k' molitvi inu zhuvanju opomina* (DB 1584, I, aIa).

7.2.2.3 Žival → orodje

Ta metaforični tip je naslonjen na kako podobno lastnost; pri *mačku* so to kremplji; pri orodju so njim podobne kljuke, ki se zarinejo na dno, npr.

- *inu fo sadaj is Barke vun vèrgli ſhtiri *Anhore; *Mazhke* (DB 1584, III, 74b; prav: 77b).

7.2.2.4 Del živalskega telesa → lastnost kakega pojavn

Ta metaforični tip je naslonjen na lastnost kakega organa. Pri *želu* gre za ostrino in učinkovitost pika (strup):

- *taku pride Smèrt, katera je tiſa gréha shellu, inu ſgrabi zhlovéka naglu prozh, prejden ſe tiſa nadie ali ſaneffe* (DB 1584, I, aVa).

7.2.3 Metaforični prenosi pri pomenskih skupinah o rastlinah in njihovih delih

7.2.3.1 Rastlina glede na koristnost oz. nekoristnost → človek glede na lastnosti

Pri *plevelu* je upoštevana podobnost v nepomembnosti, škodljivosti, npr.:

- *Stuprou na ſodni dan bodo ty hudi od dobrih cilu lozheni, inu ta pliuel bode ſeſhgan* (TR 1558, D2a).

7.2.3.2 Del rastline → potomstvo, potomec

Ta metaforični tip se je razvil pri *semenu*, ker hrani v sebi možnost za razvoj življenja:

- *te Saveſe, katero ie Boſ s'Abraamom inu niegovim ſemenom ſturil* (KPo 1567, XLVIIb);
- *Kakòr je on govoril naſhim Ozhetom, Abrahamu inu njegovimu Sémenu vekoma* (DB 1584, III, 30b).

Ta metafora je še natančneje uporabljena v zvezah *žensko seme* oziroma *žeſnano seme*, ki pomenita Kristusa ali pa Kristusov prihod in odrešitev:

- *Inu Gofpud Bug ie ſdaici vtim Paradiſhu timu Adamu inu Eui od te Diuice Marye pre-rokoual, De tu Shensku Seime bode tei kazhi Glauo ſterlu, tu ie, Criftus kir bo od ene Shene royen, inu nekar od Moſha, bode Sludiu neſa oblaft zhes verne ſterl inu ſaterl* (TC 1575, 193);
- *ſatu ie Bug... ta ſui ſkriumi ſuit inu Volo, od tiſa ſhenskiga Seimena, tu ie Criftuſa, reſodil inu puſtil veiditi* (TC 1575, 117);
- *inu fo ſkusi to Vero na tu ſhegnanu Sejme iſvelizhani poſtali* (TPo 1595, I, 302).

7.2.3.3 Sadež → podoben predmet

Pri *fiſi* gre za podobnost s konjskim iztrebkom:

- *Sludi... ali ſa denarie nim daie voſele inu konſke fiſe* (TR 1558, E3b).

Vendar je treba pripomniti, da gre tu za frazeologem, narejen na podlagi metaforičnega pomena, in označuje 'slabo stvar'.

7.2.3.4 Del rastline → človek glede na pripadnost verski skupnosti

Ta metaforični tip se je razvil pri *mladici*:

- en pravi vud, zhlen inu **mladyza** Criftufeuiga Telleffa rata (TO 1564, 165b).

7.2.3.5 Del rastline → izdelek

List, ploščati del rastline, je pri protestantih redkokdaj rabljen, npr. *Hozhefh li sup̄er en lyft*, kateri vejter neffe, tvojo muzh ifkasati DB 1584, I, 270a), deloma zato, ker ga nadomešča skupno ime listje, npr. *inu fta Fiḡovu lyftje vkup pledla* (DB 1584, I, 3a), deloma pa zaradi odsotnosti takih mest v besedilih, se je na podlagi podobnosti po ploskovitosti razvil pomen »kos papirja, kot je v knjigi«, npr. *kei na katerimlyftei inu platei, vfaki vletih Buquah fe naide* (TP 1566, 265a). Iz tega pomena se je po metonimiji razvil zelo močan pomen, ki ga danes označujemo s *pismom*: *Siutraj pak je David lyft piſſal na Ioaba* (DB 1584, I, 173b); *S. Paula Lyft na Rimlane* (DB 1584, III, 2b). Ta pomen je bil razširjen na dokaj široko področje, na kar kažejo zveze tipa: *taku on ima en Lozhitni lyft piſſati* (DB 1584, I, 181, prav 112b), *Inu ſim vsel k'febi ta sapezhateni kupilni lyft* (DB 1584, II, 43a).

7.2.3.6 Pojav na rastlini → bolezen

Ta metaforični tip se je razvil pri besedi *goba*; gre za podobnost po videzu, npr.:

- *fo sdajci te Gobe od njega fhle, inu on je zhift poſſal* (DB 1584, III, 20a).

7.2.3.7 Del rastline → pojav glede na lastnost

Pri *plevah* se je razvil pomen za človeka netrdnega značaja:

- *inu pleve bo on s'vezhnim Ognjom feshgal* (DB 1584, III, 32a).

Pri *sadu* se je lahko razvilo več pomenov, npr. 'človek, žival, pridelek':

- *inu bo ta ſad tvojga teleffa sheḡnal, inu ta ſad tvoje deshele, tvoje Shytu, inu tvoj Moſht, inu Olje, ta ſad tvojih Krau, inu ta ſad tvojih Ovaz* (DB 1584, I, 105a).

Poleg tega imamo tudi pomen 'korist':

- *Dobrò fe pokashe tèr naide pravi ſad, kada le mi to naſhe delo opravimo inu prav dov̄erhimo* (KPo 1567, VI);
- *Temuzh de V criftufu do konza oftanemo, dober ſad htimu Vezhnimu lebnu perneffemo* (TC 1575, 447);
- *de imajo vfi Verni ... inu kakòr dobra driveffa is vere dob̄er ſad dobrih dell p̄neffii* (DB 1584, I, cVIIb).

7.2.4 Metaforični prenosi pri pomenskih skupinah objektov v naravi, naprav in orodij

7.2.4.1 Studenec → podoben pojav na abstraktnem področju

Ta metaforični tip je zelo pogost za pojave v verskem življenju. Tako se pogosto uporabljajo izrazi iz narave kot možnost za spoznanja ali doseganje dobrot verskega življenja, npr.

- *Oli leti boſi... ſepelani ludie, hprauimu ſtudenzu, kir bi nih sheio mogli vgafiti... tu ie, Boshyo miloſt doſezhi inu Boḡu prou slushiti, ne ḡredo, temuzh htim kalnim mlakom, htim zhloueiskim Nauikom, kateri obeniga zhloueka ne ſture vti neḡa viſty veſſeliḡa* (TC 1575, 43–44);
- *de is letih famih ſvetih Buqvi, kakòr is eniga shlahniga Boshjiga Studenza, isvira inu femkaj pride vſe tu, kar more en Zhlovik ſvetiga ḡovoriti, piſſati ali ſturiti* (DB 1584, I, 4VIb).

Objekti v naravi se lahko prenašajo tudi na človeka glede na kako skupno lastnost, npr.

- *Moses je en Studenez vfe modrufti* (DB 1584, I,) (-4b).

7.2.4.2 *Prometna pot* → *pojavn na abstraktnem področju*

Ta tip je pogosten pri *cesti*, *poti* in *stezi*:

- *Inu de nas regira*, [S. Duh] *visha inu pela po tei prauai cefiti Boshy* (TT 1557, n2b);
- *Inu ga ne pelaio po prauai Cefiti vnebeffa, temuzh po tih Neraunih kriuih ftefah vta Pekal* (TC 1575, 44);
- *Inu ... ijh [Lûdy] prav úzhit inu vishal na pravi pot k'Nebefom* (KPo 1567, CXXV);
- *Pelaj*, [O Crifte Bug] *vishaj s'Duhum tvoim na pravi pot, De od tebe nesajdemo, v'gnadi oftanemo* (DC 1584, X);
- *Sakaj letukaj notri [v Svetem pismu] je kratku, saftopnu inu ozhitu na snanje nam dana vfa Boshja rifniza, inu prava Boshja flushba: inu nam je pravi pot k'Nebeffam sadofiti pokasan* (DB 1584, I, alb);
- *De je taku ... vfelej le en fam edini pravi pot v'Nebeffa, slafti ta Vera na nafhi ga GOSP-VDA Iesufa Criftufa* (DB 1584, I, bIa);

7.2.4.3 *Stavba* → *podoben pojav na abstraktnem področju*

- *is tuie brambe inu is tui ga Gradu, tu ie, od te Vere na Iesufa Criftufa, perprauiti* (TO 1564, 151a).

Trubar, ki mu je bilo veliko do tega, da bi ga ljudje razumeli, je s prenosom metafor, ki jih je dobil že v predlogah, napisal pogosto tudi pojasnilo.

7.2.4.4 *Naprava* → *človek glede na lastnosti*

Pri *serilniku* 'stranišču' se je razvil slabšalni pomen za človeka, ki je zaznamovan od zlega duha:

- *de ta Hudizh v te ludy gre, ftury nje norre inu norzhafte, de fe more s'rifnizo rezhi, de en takou zhlovik nej nijhter drugiga temuzh en fimerdezh aifhel ali ferylnik tiga Hudizha* (TPo 1595, I, 34).

7.2.4.5 *Orodje* → *človek glede na lastnost*

Pri *meču* se je razvil tak pomen zaradi lastnosti *meča*, da z njim ravna človek, npr.:

- *Sakai mi moremo Berizhe inu Rabelne, kir fo te Gofpofzhine Mez h inu Roka imeiti* (TC 1575, 306).
- *Huda Gofpofzhina, fo Boshye shibe, gaishle inu palice, shaterimi [!], fuio Cerkou tepe, de fe popraui inu vpekal ne pryde* (TC 1575, 337, prav: 336).

7.2.4.6 *Orodje ali naprava* → *podoben pojav na drugih področjih*

Podobnost po nalogi je uporabljena pri *arnožu* in še pri številnih drugih besedah:

- *Obtu sledni dobri kerfzhenik fe perprau inu obleci fteim duhouskim Arnoshom inu panceriem* (TT 1577, XVII);
- *Ty Sacramenti, fo le ene priprave, ena poffoda, en berzeug, de fteimi to Vero poterduiemo inu možno delamo* (TT 1557, k1b);
- *To predig arfvtu alli kluzhi od nebfkiga kralevtva* (KB 1566, A7a).

Pri *jarmu* in nekaterih drugih besedah je vzeta podobnost, da zelo ovira in teži:

- *Tako govori Gospod Kristus Matth: na 11. Vsamite na fe moi Iarim. Sakai moi Iarim ie lagak inu butero moie ie dobro* (KPo 1567, CXXXVIb).

Ker je ta tip zelo bogat, je uporabljenih tudi zelo veliko najrazličnejših podobnosti, s katerimi se izrazna moč jezika zelo poveča. Navedimo še metaforo pri vratih 'vhod v telo':

- *Inu ta Prerok... Od vezhni ga Diuizhtua te Diuice Marye prerokuie, kir pravi, Leta Vrata bodo faperta, inu fe ne bodo odperla, inu ta Mosh skuji nee ne puide* (TC 1575, 193).

Pri številnih pomenskih skupinah ali pa podskupinah lahko pride do več metafor. Pri izrazu *duri* je na primer tudi zgled:

- *koku fo fe taiftikrat je Dauri tiga lebna glih odperla inu od vnot fo ty fveti Sacramenti, tej Cerqvi, pertekli, pres katerih fe nemore k'lebnu, kateru je ta pravi leben, noterpojti* (TPo 1595, I, 303).

7.2.4.7 Priprava glede na nalogo → pojav glede na nalogo

Ta tip je zelo pogosten. Kaže nazorneje, kako lahko izrazimo kak bolj abstrakten pojav:

- *Obtu je fpodobnu Boshja Pofstava imenovana, ena Luzh na nafhim poti, inu ena Lejfzherba nafhim nuš* (DB 1584, I, aVIb);

-temuzh le leta fama Boshja beffeda ima biti fvejzha nafhi nogi, inu ena luzh na nafhim potu (DB 1584, I, aIb).

Zanimivo je to, da se v obeh zgledih pojavi v enaki nalogi tudi luč, ki je vsaj prvotno bolj abstraktna »kar osvetljuje«.

7.2.4.8 Posoda → abstraktni nosilec česa

Ta tip se lahko razvija pri 'posodah':

- *fakai ta Vera ie ta kerner ali moshna, kir taku Iefufeuu bla gu kfebi vfame, ohrani inu obdershi* (TT 1557, h3a).

Možnosti takega širjenja je še več; razvije se lahko tudi pri stavbi:

- *vfi kir fhtimo Iesufovo posluhfajo po ny dejo, Ty fo Cerkve pofvizhene, vtim Kerftu Bogu shegnane* (DC 1584, XX).

Pri tem tipu je zlasti podobnost v možnosti, da izhodiščni pomeni označujejo pojav, ki lahko kaj shranjuje, drži.

7.2.5 Metaforični prenosi pri prostorskih pomenskih skupinah

7.2.5.1 Položaj v prostoru → podoben položaj na drugih področjih

Zgled *fvesati inu na dna* [dno] *paklenkiga ognja vrezhi* (KPo 1567, CXXIb) bi lahko razložili tudi drugače, da bi *peklenski ogenj* razumeli prostorsko 'pekel' in potem bi bilo *dno* uporabljeno za položaj v tem *peklu*. Velikokrat so metafore povezane in jih ne smemo vsakokrat jemati kot čiste tvorbe.

7.2.5.2 Zaprt prostor glede na namen → podobno življenje kje drugje

- *kadar ie Vbabilonski Iezhi... bil* (TP 1567, A5a);
- *je... volnu v' Babylonijko jezho bil fhál* (DB 1584, II, 58a).

7.2.5.3 Zaprt prostor glede na namen → položaj v verskem življenju

- *inu de ima te Verne od te Vrafhie Iezhe odreshiti* (TR 1558, E2a).

7.2.5.4 Prostor glede na nalogo → človek, ki opravlja tako nalogo

Iz pomena 'utrjen prostor', ki je nastal pri *brambi* po metonimiji, je po metafori na nalogo nastal pomen, kot je v zgledu:

- *GOSPVD, ti fi naſha *Bramba prejd inu prejd; *Prebivaliſzhe* (DB 1584, I, 302b; Stabej, 1976, 121);
- *Naſha bramba je GOSPVD Bug, V'njeſa ſe ſaneſſimo* (TfC 1595, CCC).

7.2.6 Metaforični prenosi izrazov snovskih pomenskih skupin

7.2.6.1 Snov glede na lastnost → človek glede na podobno lastnost

- *Abraam Gen, 18. kadar ie Sbugom gouuril ie dial, Ieſ fem prah inu pepel* (TC 1575, 199);
- *Predigarji fo Sul inu Luzh tiſa ſvitâ* (DB 1584, III, 4b, rob).

Ta metaforični tip ima lahko različne stopnje in smeri; gre v pozitivno in negativno smer. Stilnost novega pomena je odvisna od vrste primerjave.

Pri *blatu* je na primer negativna:

- *Ti fi nas h'blatu, inu gnusnobi ſturil, mej folki* (DB 1584, II, 57a).

7.2.6.2 Snov glede na učinkovanje → lastnost abstraktnega pojavnosti

- *Arcnia vſih duhovnih ran* (KB 1566, G2a);
- *Sakon ie Arznya ſubper Curbario* (TC 1575, 520);
- *Suetniki ſuio Suetuſt famezhuio, ſa blatu dershe* (TC 1575, 199);
- *Sakaj lete beſede bi imejle Nebu inu Semlo reſpuſtiti inu reſhgati, inu nam ie te Smerti ſgul zuker, inu ie vſe nefrezhe... ſgul ſhlahmo Malvaſhyo ſturiti* (TPo 1595, I, 37);
- *dei nom, de mi ta Quas te naſhe hudobe inu nezhiſtoſti od naſ verſhemo* (TO 1564, 123a);
- *Narpoprej, varite ſe pred Qvaſſom téh Fariseou, kateru je hinauſzhina* (DB 1584, III, 38b).

7.2.6.3 Hrana → pojav podobnih značilnosti na drugih področjih

- *inu ga bode ſpishala skruhó te ſaſtopnoſti* (DJ 1575, 60).

7.2.6.4 Pri blagu je zelo razširjena metafora na versko področje, npr.:

- *ſkatero my Jeſuſeuu blagu primemo* (TC 1550, 225);
- *tu Criſtuſeuu blagu, ie duhouſku, nebeſku inu nevidezhe, kateru ie ta Gnada, Miloſt Boſhya, odpufzhane vſeh Grehou, ta bruna, ta praviza inu ſuetuſt, kir vela inu obſtoy pred Bugom* (TR 1558, D4b);
- *ker naſ ie v Reidne ſturil, de ſmo htimu blagu negove miloſti, inu iſvelizhanske Shpiſhe priſhli* (DC 1580, G4b).

7.2.7 Metaforični prenosi pri dejanjskih pomenskih skupinah

7.2.7.1 Dejanje vsakdanjega življenja → dejanje na duhovnem, verskem področju

- Ta bodez te *fmerti pag* ie ta Greh (TR 1558, K2b);
- Kateri *fuoinu blishnimu pofsodi*, ta *ftury enu dellu te milofti* (DJ 1575, 120);
- *de shnih buhousko* [!] **brambo**, tu ie, *fto pridigo tiga S. Euangelia* (TC 1575, 112);
- Ta S. Kerft ie... **dotiprane** tih Grehou (TO 1564, 91a);
- **Kopel tiga druguzhroistva** (DC 1580, C8a);
- *skufi tu Duhousku Druguzh royftuu* (TC 1575, 417);
- Kai pomeni takova *Kerftma kopel?* (DC 1580, C8a);
- *Euangeli... dobri marini* (DB 1584, II, 2a);
- *po tim Padzu* tiga Adama inu te Eue (TO 1564, 2b);
- *pole, leta* [Iesu] ie *poftavil fe na padenie inu vftaenie mnosih v'Israelu* (KPo 1567, XL1b);
- *fkusi preftop Adamovi* (KPo 1567, La);
- *inu lete Boshye slushbe fe imao... doperna/hati* (TO 1564, 25b);
- *Vjem kriuin Vukom... falsh Boshym Slushbom* (TO 1564, 72a).

7.2.7.2 Delo → delo, ki je po glavni lastnosti prvemu podobno

V ta metaforični tip gre veliko izrazov. Naštejmo jih samo nekaj:

- *de fe... per tih Farah od Farmoshftrou, Podrushnikou inu Meshnarieu tu Slouensku Pyftmu, brane inu piffane vuzhi* (TO 1564, 79a).

Podobnost pri *branju* je v nabiranju črk/glasov. Prvotno je bil pomen bolj navezan na branje česa predmetnega, npr.

- *kadar *branje miny; *mandiba* (DB 1584, II, 9b). Tu je 'trgatev'.
- *Kadar falsh Vuzheniki, Kezary, Rotirary... Vti Cerqui fmeshnaue, lozhene, re/dilene fazheno inu gori perprauleio* (TT 1560, 11b).

7.2.7.3 Dejanje glede na nalogo → dejanje, ki je po obliki drugačno, a ima podobno nalogo

Tako ima *bramba* navaden pomen pri branjenju pred napadi. V zgledu *de shnih buhousko* [!] **brambo**, tu ie, *fto pridigo tiga S. Euangelia inu ftemi S. Sacramenti* (TC 1575, 112) pa tako imenuje Trubar drugo dejavnost, ki ima podobno nalogo. Pogosto je ta metafora nakazana z določilnim pridevnikom, kot tu; Trubar pa uporablja še vzporedne pojasnjevalne samostalnice, zlasti v besedilih, ki jih je sam prirejal. V prevedenih besedilih so take razlage prišle v opombe, npr. v DB 1584 v robne opombe.

7.2.8 Metaforični prenosi pri pomenskih skupinah za občutja

7.2.8.1 Čustvo, ki ga preživlja človek sam ali v družbi → tako občutje v nebesih

- *inu bomo prebiualli Sbugom vcelli fuetufti inu vezhnim ve/elei* (TC 1550, BIV).

7.2.9 Metaforični prenosi pri stanjskih pomenskih skupinah

Zelo pogosten je prenos izrazov za stanjske pomene na podobne pojave na verskem področju:

- *Katera vezhna martra inu fmert, fo veliku teshkeshi inu groffouitishi, koker ta telleffna Smert* (TO 1564, 157b)

Zlasti veliko je takih drugotnih pomenov pri izrazih za človekova notranja stanja:

- *Sakaj lakomnoft je en Koren vfiĝa hudeĝa, katere fo eni shelejli, inu fo od Vere safhli, inu fami febi veliku ^abeteshou delajo* (DB 1584, III, 116a).

Na robu je novi pomen razložen: ^abeteshou) slafiti s'fkārbjo inu nepokojom nuzh inn [!] dan sa pofvitnu blagu de ony tiĝa nikuli prou veffeli nepofstaneo (prav tam, rob).

- *ie eno tako dobro lakoto inu sheio tiĝa svetigā Euanĝelia nashiĝa Gofpudi Iefuĝa Criftuĝa, per nas fturil* (TE 1555, A2a).

7.2.9.1 Zunanje stanje → podobna stanja na verskem področju

- *Daj myr ker fmo my s'gubili snevero, sdjanjem hudim* (TfC 1595, CCLXI);
- *Sakaj ĝdur fe Gofpofzhini supēr ftavi, ta fe supēr pofstavi Boshji ordnungi* (DB 1584, I, cVIb);
- *vta nebeski pokoi* (TC 1555, D5).

7.2.10 Metaforični prenosi pri trajanjkih pomenskih skupinah

Ker je teh izrazov razmeroma malo, je tudi malo metaforičnih prenosov, vendar je vsaj pri životu ali lebnu prenos na versko področje zelo bogat, npr.

- *de Vfaketeri kir Veruio na neĝa, ne pōĝine, temuzh de ima ta vezhni siuot* (TR 1558, F3a);
- *Alli ta vrata fo maihina inu en vosak pot, kateri k'shivotu alli vezhnimu lebnu pelia* (KPo 1567, XCVIII).

7.2.10.1 Svetlobni pojav → lastnost česa

- *ony martrajo, krishajo inu vkullu pleto naŝhiĝa GOSPVA*
Chrifuĝa beŝejde, kakor nym dopade, de ony le fvojfei framotni fmoti en ŝhain fture (TPo 1595, I, 300);
- *Vtim kir ie per nas ŝpet to Luzh tiĝa S. Euanĝelia vushĝal* (TC 1575, 37–38);
- *Obtu je ŝpodobnu Boshja Pofstava imenovana, ena Luzh na naŝhim poti* (DB 1584, I, aVIb).

Luč se lahko prenaša tudi na človeka, ki ima moč, da nekako razsvetljuje, seveda v drugačnem pomenu:

- *Predigarji fo Sul inu Luzh tiĝa ŝvitâ* (DB 1584, III, 4b, rob).

Podobnost pri tem tipu je funkcijska. Metafora nastopa pogosto v povedkovem določilu.

7.2.11 Metaforični prenosi pri lastnostnih pomenskih skupinah

7.2.11.1 Človekova lastnost → lastnost kake druge stvari

- *Ieft fem te Ayde hti pokorszhini perprauil ŝto beŝfede inu ŝteimi delli, skuŝi to muzh tih zaihnou inu zhudeŝou, inu skuŝi to muzh tiĝa Duha Boshyĝa* (TT 1560, 24b).

7.2.10.2 Lastnost glede na fazo dejanja → ta lastnost pri drugih pojavih

- *vŝazhetki inu na konzū vŝake beŝfede* (TA 1550, A3a);

- **SAZHETAK KATEHISMA KRANJKIGA** (KB 1566, A4).

7.2.10.3 Izrazi z več metaforičnimi prenosi

Pri *šegi* gre za nekaj metaforičnih prenosov. Recimo, da je izhodiščni pomen vezan na človeka, npr.:

- *kakoue Nature inu shege ie ta perui zhlouik ftuarien* (TT 1557, k2b);
- *ta zhloueska greshna Natura inu shega* (TO 1564, 61b).

To je širok lastnostni pomen.

Najprej je prenesen na skupnost vernikov:

- *fa katere bi ona ne mogla, po Bugi, inu po shegi inu Nauadi te Kerfzhanske Cerque* (TO 1564, 131a).

Podoben je prenos na skupine ljudi:

- *tu Pifmu... vnokaterih mejftih fe teshku faftopi, fa volo kir nakatere beffede inu vukuui, kir vkupe slishio, fo zhafi delezh narafen poftauleni, inu kir zhafi po ludouski shegi te nega beffede pela, gouori inu pifshe* (TT 1560, b2a).

Nato je prenos na rastline:

- *Ona [Adam inu Eua] fta fnala to Naturo, shego inu muzh, vfeh Selefzh, sledni ga korena* (TT 1557, b2b).

Imamo pa tudi prenos na praznik:

- *fo fhli oni gori v Ierusalem po shegi tiga prasnika* (KPo 1567, LVIIIb).

Na pomenske razlike kažejo tudi sinonimi pri posameznih pomenih. Če primerjamo *šego* z *naturo*, opazimo, da je pri *šegi* bolj poudarjena dejavnost, medtem ko je pri *naturo* bolj poudarjena statična lastnost, npr.

- *ie to zhlouesko Naturo nafe ufel uti Diuici Marij* (TO 1564, 6a).

Pri *kraljestvu* imamo najprej pomen 'lastnost, oblast kralja'. Ta pomen je po metafori prenesen na versko področje. Na verskem področju pa ima beseda več pomenov. Najprej oni metaforični:

- *sakai Gospud Bug ima truye Kraleuftuu oli Gofpostuu, tu enu ie tu nega kraleuftuu, te nega Vfigamogzhe oblafiti inu Mozhi, skatero on vse rizhi ftuari, regira, visha, rouna, dershi inu pela, koker on fam hozhe* (TC 1575, 107);
- *Ta drugu kraleuftuu Boshye, ie tu vezhnu vnebežih, Gdi ie Myr, veffelie, neifrezhena inu vezhna dobruta, vtu iftu mi Verni puidemo fdusho inu fteleffom, po fodnim dneui Scristufem red, inu vtim iftim bomo prebiuali Sbugom... vekoma* (TC 1575, 108).

Če smo imeli v prvem zgledu zveze, ki dokazujejo lastnostni pomen, imamo v zadnjem zveze, ki kažejo na prostorski / stanjski pomen (*Gdi..., vtu.... puidemo; vtim... bomo prebiuali vekoma*).

- *Tu tretye Boshye kraleuftuu, ie te Gnade, Milofti Boshye, kir fe imenuie, zheftu vtim S.Pifmu, fufeb vtih Euangelieh, tu Nebeshku kraleuftuu inu tu kraleuftuu Iefufeuu... vkaterim fe tukai na tim fueitu Boshya Milost, Odpufzhane vfeh Grehou... dili inu daie fabfton, is milofti, fa volo Iefufa Criftufa* (TC 1575, 108).

Ta zadnji pomen je stanjski; razvil se je pa po metonimiji iz onega prvega. Na stanjskost kažejo tudi nadaljnji zgledi tega Trubarjevega navedka:

- *is Sludieuiga kraleuftua inu oblafiti ftopi... Ta ifti ie vtim letim Boshym inu nega Synu kraleuftui inu Vboshy milofti... Ta ifti puide is letiga kraleuftua vtu Nebeshku. Sakai ie vtim Criftufeuim Kraleuftui, tu ie vti kerszhanski Cerqui, ie ta Shaz, Milost inu dobruta*

Boshya (TC 1575, 109).

Ti pomeni se nekajkrat prikazujejo tudi prostorsko, npr.

- *Inu niega* [mišljen je Kristus] *kralevftvo bode od Moria do Moria, inu od vode do kraia fvéta fhlu* (KPo 1567, XIb),
- vendar večina zgledov kaže na stanjski pomen:
- *fakai tu kralevftuu Boshye, praui fam Criftuf, ie vmei nami, noter vnas* (TC 1575, 251);
- *Boshje Krajeftvu bo od vas vsetu inu Ajdom danu, kateri njegou fad pèrneffo* (DB 1584, II, 114b);
- *Yfzhite nerporej Kraileftvu Boshie* (DC 1580,) (1a).

7.2.12 Metaforični prenosi pri stvarnih pomenskih skupinah

7.2.12.1 Pojav glede na normativnost → podoben pojav v verstvu

- *BOSHIE POSTAVE INV POROZHENIE KAKO IMA VSAKATERI Vfvoeim ftanu inu Poklicianiu kàrfhanfku tèr pofhtenu shivéti* (KB 1566, D6b).

Nasprotje so *človeške postave*:

- *ty Iogri tudi prauio, de fe ftemi zhloueskimi poftauami inu slushbami Bogu ne slushi* (TC 1575, 58);
- *tu fvetu Pifmu... sa ta pravi fudament inu edino Regulo, shnoro inu Luzh, kàrfhanfke Vere inu vfiga Boshijga uka... ftavio imaio inu dèrshio* (KB 1566, E5a).

Zadnji zglede dokazuje, da je v povedih metafora večkratna. V spisih tega obdobja uporabljajo ta stilem zlasti katehetična dela, ker razlagajo Biblijo; tako imamo v takem naštevanju metafor razlago številnih biblijskih stavkov.

7.2.12.2 Pojav glede na razmerje, izraženo količinsko → pojav na verskem področju

Pri besedi *dolg* je podobnost v dolžništvu.

- *TA beffeda DOLGE, tukai ne pomeni te zhloueiske dolguue* (TC 1575, 128);
- *Temuzh mi tukai te dolge imamo duhousku fàftopiti, de lety dolguui, fo ty nashi veliki inu mali Grehi* (TC 1575, 130);
- *Inu S.Lucas. II ie vta Ozha nash poftauil, fa dolge te Grehe* (TC 1575, 130).

7.2.12.3 Količinski pojav → pojav glede na korist, škodo

Pri *obresti* gre za 'korist':

- *Bruma, prauiza, dobra Veist, So muia ner vegshi obreist* (TP 1575, A8b).

7.2.12.4 Naravni pojav → tak pojav v verskih predstavah

- *tudi vezhnu s'paklenfkim ognjom fhtraifa* (DB 1584, I, aIIb).

7.2.12.5 Pojav glede na namen → podoben pojav v verskem svetu

- *Prava Vera ie Dar Boshy* (TC 1575, 37).

7.2.12.6 Nebesni pojav → podoben pojav na drugem področju

Pri *danici* gre za podobnost v izjemnosti:

- *Ieft fim ta koren Davidove shlahte, ena fvitla Daniza* (DB 1584, III, CcIa).

Pri *solncu* je podobnost v jasnosti:

- *Kako iafnò na befede Boshie folnce fije?* (KPo 1567, III).

7.2.12.7 Pomenska skupina za člene kake celote

K metafori jo lahko uvrstimo zaradi možnosti, da se posamezni izrazi uporabljajo kot enote dokaj različnih celot. Pri njih imamo dve možnosti: da jih obravnavamo kot pomensko široke sestavine za vse celote ali pa se odločimo za ozek izhodiščni pomen, omejen na kako posebno celoto, in od tod besede prenašamo po podobnosti še na druge celote.

Artikul je vezan na besedilo; *štuk* in *del* pa zajemata širše področje. Pri izrazu *del* zato-rej, če se uporablja za različna področja (predmetni, prostorski, snovski, dejanski, stanjski, trajanski, lastnostni in pojavski pomeni), ni treba računati s pomenskimi prenosi.

7.2.12.8 Pri besedah, kot sta *stvar* in *reč*, je treba opozoriti na potrebo jezika po pomensko tako širokem izrazu, da ga lahko uporabimo za katerikoli samostalniški pojav. Ta potreba pride zlasti do izraza na koncu daljših naštevanj ali pa v formulacijah, v katerih ubesedovalec želi obseči vse, kar je možno uvrstiti v kako kategorijo.

Ti dve besedi označujeta številne lahko tudi zapletene samostalniške pojave nekako uvrščevalno, to je, označujeta zlasti, da je kaj samostalniški pojav, natančneje ga pa ne uvrščata. Zato je pomenska skupina, v katero gre ta pomen, zelo splošna. Združuje predmetne, dejanske, stanjske in druge pojave. Dejanski pomen je na primer prikazan v naslednjem zgledu:

- *Sakaj ta rezh je tebi famimu pretefhka, inu jo fam nemorefh opraviti. Nu tedaj flufhaj mojo fhtimo, jeft hozhem tebi fvejtovati, inu Bug bo stabo. Bodi ti sa ta folk pruti Bogu, de pčrnafhafh dolgovanja pred Buga, inu jim pokashi Praude inu Poftave, inu vuzhi je ta pot, po katerim ony imajo hoditi, inu ta della, katera ony imajo fturiti* (DB 1584, I, 47a).

Duh je ena osrednjih besed, ki pokriva človeka glede na njegovo netelesno bivanje. Bivanje je poudarjeno, ker je duh samo toliko časa v telesu, dokler je to živo. Glavna stran je pa miselnost, zavestni del človeka.

Ta človekova stran je lahko pojmovana kot 'lastnost':

- *Ampak Iannes ima en pravi Eliasou Duh inu muzh, tu je, enu neprefrafhenu ferze* (TPo 1595, I, 28);

ali pa kot 'stanje, prostor, [danes bi lahko rekli: v predelih duha]':

- *VTeifti uri fe je Iesus v'Duhi veselil, inu je djal* (DB 1584, III, 37a);

to je nekako vzporedno s *srcem*.

V metonimične pomike gre še pomen 'duhovni del človeka'.

S tega pomena so se začeli prenosi na 'nadnaravna bitja':

- *Vi Lubefniui, ne Veruite slednimu Duhu, temuzh probirate, iskufite te Duhe, fo li od Buga, Sakai veliku falsh Prerokou ie vunkai shlu na ta fueit* (TR 1558, R1a).

Odtod je šel pomen na lastno ime: eno izmed oseb sv. Trojice:

- *Vslishi nas lubi Sueti Duh* (TP 1567, 173a);
- *S. Duh vshtalti eniga Goloba, ie is Nebes zhes Iefufa perletil* (TC 1575, 162).

8.0

Če gledamo na *metonimijo* s stališča pomenskih skupin, gre za uporabo besede za označitev pojava, ki spada v drugo pomensko skupino. Kar omogoči tako uporabo, je povezanost obeh pojavov. To je tista vez, ki omogoča razumevanje. Spremeni se *glavna pomenska sestavina*, medtem ko ostanejo posebne pomenske sestavine iste, kar tudi omogoča nove pomenske enote.

Možnosti za metonimični razvoj tičijo že v značaju izhodiščnega pomena. Če ima ta veliko sestavin, se lahko beseda s celote pomika nanje. Če pa ima izhodiščni pomen take lastnosti, da lahko postane sestavina večje celote, je lahko izraz prenesen na celoto. Ker je za leksikologijo to izredno pomembno, saj omogoča uvrščanje besed v *večpomenskostne skupine*, bomo odvisnost izhodiščnega pomena in metonimičnih pomenov nekoliko opisali. Ker gre za teoretična vprašanja, bomo uporabili sodobne zglede, saj je v zgodovinskih besedilih težko dobiti dovolj različnih zgledov. Nadalje se bomo omejili na samostalnik, ker je tako omejena tudi naša naloga. Analizirali bomo malo zgledov, ker bomo prikazali samo v grobih potezah procese, ki se v besedju pri metonimiji dogajajo.

8.0.1 Pri *šoli* imamo v SSKJ naslednje pomene ali drugačne pomenske enote (enote, ki so nastale po metonimiji):

1. 'vzgojno-izobraževalna ustanova, ki omogoča učencem organizirano, sistematično pridobivanje znanja, spretnosti': pogoji za ustanovitev šole // 'vzgojno-izobraževalni proces v tej ustanovi': fant je že dokončal šolo / reformirati šolo *šolstvo* / ekspr. nobenih šol nima *nobene izobrazbe* // 'poslopje te ustanove': popraviti, prebeliti, sezidati šolo
2. pog. 'pouk': šola se začne ob osmih star. osma šola *osmi razred nekdanje gimnazije* (SSKJ IV, 1091–1092).

Dodali bi lahko še pogovorni pomen: 'učenci in delavci na šoli': na proslavi sem srečal skoraj vso šolo.

Pri vseh pomenih, razen pri *reformirati šolo šolstvo*, gre za vključenost v izhodiščni pomen, ki ga ponazorimo z glavnim razlagalnim izrazom 'vzgojno-izobraževalna ustanova'. Med osnovnim in metonimičnimi pomeni je pri *šoli* povezanost enaka vključenosti. Posamezni metonimični pomeni so sestavine izhodiščnega pomena, kar bi lahko tudi grafično ponazorili.

vzgojno-izobraževalna ustanova
vzgojno-izobraževalni proces
poslopje
pouk
izobrazba
učenci in delavci
razred kot tipična enota

Pomik besede *šola* s celote na del.

Posameznih teh sestavin res ne moremo obravnavati kot sestavine kake naprave ali predmeta, čeprav so tem zelo podobne, samo da so na bolj abstraktni ravni. Če bi te sestavine želeli povezati s predstavo o *šoli*, bi to predstavo lahko izrazili takole: *šola* je vzgojno-izobraževalna ustanova, ki ima organiziran vzgojno-izobraževalni proces, potekajoč v posebno opremljenih prostorih, in v posebnih ustaljenih oblikah dela (pouk), ki omogoča določeno izobrazbo, ki ima delavce in učence, ki ima tipično organizacijo učencev (razred). Vključenost v izhodiščni pomen kot sestavina je pri teh pomenih še bolj očitna, če jih primerjamo z rabo *reformirati šolo šolstvo* (SSKJ IV, 1092). Tu je pa proces obrnjen, ker je *šola* sestavina večje celote in po delu dobi ime tudi celota.

Bistvena lastnost obrnjenih metonimij je, da je ta nosilec besede sestavni del celote. Grafično bi si ta del predstavljali takole.

motor
motor

Pomik besede z dela na celoto

Pri *motorju* v SSKJ je ta metonimija prikazana takole:

1. 'stroj, ki spreminja energijo v mehansko delo, pogonski stroj': motor brni
2. 'osebno cestno vozilo z dvema kolesoma, ki ga žene motor z notranjim izgorevanjem; motorno kolo: skočiti z motorja (SSKJ II, 851).

Vse metonimične spremembe lahko razložimo s tema dvema osnovnima tipoma, če seveda upoštevamo, da so z 'dejanjem' ali 'lastnostjo' lahko povezani drugačni pomeni kot pri 'napravi' ali 'ustanovi'. Tako lahko ugotovimo, da so metonimični pomiki možni v vse smeri, pomembno je samo to, da je vsebina neposredno povezana. Pri »lastnosti« *pričakujemo, da je po metonimiji poimenovano to, kar delamo iz take lastnosti ali zaradi nje, ali stanje, ko se lastnost neposredno uresničuje (navajam po spominu): nje*gova *razposajenost je za prijatelje že moteča* (lastnostni pomen); *motile so ga nje*gove *razposajenosti* (dejanja); *v razposajenosti, ki je nenavadno dolgo trajala, ni bil primeren za kak resen dogovor* (stanje)

8.0.2 Pri metonimiji se v zavesti zgodi tole. Pri smeri, ko pomaknemo besedo na sestavino celote oziroma na stvar, neposredno povezano s pojavom, ki ga označuje izhodiščni pomen, uporabimo besedo ali izraz, tudi če ne označujemo celote, ki jo praviloma označujemo z njim. Glavno pomensko sestavino premaknemo v posebno, eno od posebnih (stranskih) sestavin pa naredimo za glavno, s tem preide pomen v drugo *pomensko skupino*. Pri pomenski analizi metonimičnih pomenov je najvažnejša uvrstitev metonimičnega pomena v pomensko skupino, ker je novost predvsem ta, saj mesto v pomenski skupini določajo že pomenske sestavine, ki jih poznamo pri izhodiščnem pomenu oziroma pri pojavu, ki ga označuje prvi pomen.

Največja zadrega je pri presoji, kdaj beseda prestopi območje izhodiščnega pomena in preide v drugo pomensko skupino. Pri pomenih, ki so pogostni in ki so zelo ločljivi od drugih, je odločitev lahka, težje pa je, če je pomenska skupina, v katero prehaja metonimični pomen, neizrazita in če je pomenska sprememba še neuveljavljena. Pri odločitvi, ali je kaka zveza še sestavina izhodiščnega pomena ali je že v novi pomenski skupini, je pomembno tudi načelo, ki je splošnejše kot metonimija in po katerem lahko besedo do neke mere pomikamo brez težav s celote na del in z dela na večjo celoto, tako ima beseda tudi v istem pomenu razmeroma veliko izraznih možnosti, ne more pa pri tem preiti teh okvirov.

Pri zapletenejših pojavih uporabljamo izraz tako, da je težišče v stavku usmerjeno na del pojava, ne na celoto. To je dobro vidno pri dejanski pomenski skupini 'govorjenje'. V stavkih neštetokrat merimo na njihovo vsebinskost, ne pa na podajanje te vsebine: *njegovo govorenje jo je zelo prizadelo*, kjer je mišljena 'vsebina govorenja', medtem ko je v zvezi *slišalo se je njegovo govorenje* mišljeno 'glasno oblikovanje kake vsebine'.

Pri določevanju meje med izhodiščnimi in metonimičnimi pomeni se moramo ozirati tudi na lestvice pomenskih enot. Če gre za pomene iz oddaljenejših pomenskih skupin, ločevanje ni težko; bolj zapleteno pa je, ko so pomenske skupine sorodnejše, npr. ko gre za lastnostni in stanjski pomen (*njegova objestnost je velika: v objestnosti je to naredil*), čeprav je v teh zvezah, ko smo izbrali tudi na zunaj tipični zvezi – prva je izrazito lastnostna, druga pa stanjska – stvar še kar razvidna.

Vendar je tudi res, da pomenski prehodi niso vedno jasno razmejeni. Nekatere lastnostne pomene lahko vidimo tudi kot stanjske, če gledan je na pojav nekoliko spremenimo oziroma če spremenimo zorni kot. Nam se ta pojav kaže tudi kot hkratno obstajanje več sestavin; važno je, katere sestavine prevladujejo.

Druga stvar je pa vprašanje, kaj narediti, ko pride v omejeni razsežnosti do dejanskega metonimičnega pomenskega pomika. Najprej ugotovimo, da je do pomenske spremembe prišlo. Nato pa nastane vprašanje, kako to pomensko spremembo vrednotiti glede na stopnjo uveljavitve. Zastopamo mnenje, da je pomenske spremembe v slovarjih treba prikazati, kakor hitro je do njih prišlo, na stopnji, ki je bila dosežena. Niti pomenskega odtenka po naše ne moremo zanemarjati.

8.0.3 Pri razumevanju metonimije je zaradi povedanega izhodiščni pomen izredno pomemben. Če izhajamo iz zgledov, pri katerih ga lahko obravnavamo kot nekakšno celoto, in so od te celote odvisne možnosti za metonimične pomike, nastane vprašanje, ali moramo vse elemente izhodiščnega pomena naštetih tudi v razlagi. Tako naletimo na večno temo slovaropiscev, kaj vse omeniti v razlagah. Ker je pri strokovnih izrazih vprašanje nekoliko specifično, jih moramo tukaj izločiti, saj moramo pri njih vse pomenske sestavine praviloma jasno izraziti. Pri splošnih pomenih je stvar nekoliko drugačna, ker ob besedi vedno mislimo tudi na sam *pojem* in tudi *pojav*. Obe stvari sta pa težko izčrpljivi. Pri pojavu in pri pojmu lahko postanejo aktualne sestavine, ki so v njima nekako potencialne, vendar so do aktualizacije počivale. Postaviti se torej na stališče, da je treba v razlagi pomena naštetih vse sestavine, bi bilo zelo zahtevno, zlasti pri osrednjih, zelo znanih in frekventnih pomenih.

Za metonimične pomene je treba poudariti tudi tole. Pri besedah, katerih izhodiščni pomen je celota, ki jo lahko obravnavamo kot združbo iz več sestavin, se metonimični pomeni ne razvijajo za vse pomenske sestavine. Za pomembne sestavine se praviloma razvijajo posebna poimenovanja, tako da vselej niti ne potrebujemo metonimijskih izrazov.

Iz tega lahko sklenemo, da formulacijo razlag praviloma ne naslanjamo na večpomenskostni sistem, ker bi bila stvar, če bi hoteli povedati vse, težko izvedljiva, če bi se pa ozirali na polisemantični razvoj, bi bile formulacije preveč oskubljeni. Zato je bolj navadno, da formulacij pomenov zamejimo po posebnem sistemu, ki ga zahteva celotni pomenski sistem besednega zaklada, zlasti pa pomenske skupine. Tu pa stopi v ospredje poleg glavne pomenske sestavine bolj vloga diferencialnih elementov kot pa seštevek lastnosti celotnega pomena. Zelo pogosto se uporablja formulacija iz glavne pomenske sestavine in vsaj ene uvrščevalne pomenske sestavine; ta namreč ločuje pomen od vseh drugih pomenov v pomenski skupini.

8.0.4 Ko pa govorimo o možnostih za metonimični razvoj, mislimo na vse možnosti, ki jih ima pojav, čeprav ni nujno, da se vse uresničijo.

Metonimija nastopa pri besedi kot ena izmed možnosti, vendar ne izključuje drugih pomenskih postopkov, npr. metaforizacije.

Metonimični pomeni niso stilno enaki. Nekateri so nevtralni, drugi so stilno označeni. Velikokrat odloča že sama pogostnost; često je omenjena v tej zvezi tudi navadnost (regularnost).³¹ Čim bolj nenavadna je metonimija, tem bolj je stilno označena.

Če pri izhodiščnem pomenu postane kaka lastnost naenkrat pomembnejša, je to lahko vzpodbuda za novo metonimijo.

Pri pregledu metonimij se bomo ozirali na *pomenske vrste*. Znotraj teh pa bomo zglede analizirali v okviru metonimičnega tipa, to je skupine besed, katerih izhodiščni pomen je v isti pomenski skupini, skupna je pa tudi pomenska skupina metonimičnih pomenov.

Če bo treba, bomo določali tudi podtippe, zlasti v primerih, ko prihaja do osamosvajanj kakega pomena zaradi aktualnosti ali večje rabe.³²

8.1 METONIMIČNE SPREMEMBE PRI POMENSKIH SKUPINAH PO POMENSKIH VRSTAH

Predmetne pomenske skupine so najštevilnejša kategorija in tudi najbolj dostopna človekovim sposobnostim, ker je zaznavna z več čuti. Ime smo ji dali po *predmetu*, ki ga vidimo, ga otipamo. Ima celo vrsto drugih lastnosti, ki so dojemljive s čuti. Te lastnosti jih združujejo. Kakor hitro jih pa združimo, nas pa pri posameznih predmetih zanimajo posebnosti, ki jih uvrščajo v podrejene pomenske skupine.

V okviru te večpomenskostne vrste imamo pomenske skupine o človeku, živalih, rastlinah, objektih v naravi napravah in orodjih in drugih predmetnih skupinah.

8.1.1 Metonimične spremembe pri pomenskih skupinah o človeku

Te skupine so zelo številne, ker je človek osrednji pojav tudi v samostalniškem pomenskem sestavu, zato vidi pri sebi celo vrsto pojavov, ki jih lahko pomensko osamosvoji. Opažamo, da se sčasoma njihovo število večja, zlasti pod vplivom terminološkega mišljenja.

Te skupine so pomembne tudi zato, ker človek tudi na druge pojave gleda prek sebe in na njih vidi podobne sestavine, lastnosti in dejanja kot pri sebi.

To področje vključuje pomenske skupine o človeku kot celota, o človeku glede na njegove najrazličnejše lastnosti, o kolektivih (skupinah ljudi) in o delih človeškega telesa.

Pri pregledu metonimičnih sprememb ne bomo podajali celotnega pomenskega sestava, ampak samo tiste dele tega sestava, pri katerih se je razvil metonimični pomen.

³² ● metonimiji je zelo veliko teoretične in praktične literature; praktična je v slovarjih, kjer so metonimije tudi prikazane. Skoraj vsako delo, ki govori o večpomenskosti na splošno, jo obravnava. Med pomembnejšimi deli naj bodo tu omenjena zlasti: Apresjan 1974, 178d.; *Jazykovaja nominacija* 1977, zlasti 190d. (V. N. Telija) in Filipec, Čermák 1985, 115d.

Tipi metonimičnih pomikov pri pomenskih skupinah o človeku

8.1.1.1 Delujoča oseba → poklic, za katerega je to delo tipično

Gre za pomik z obširnega področja na ožje, ko pri pomenu ostane samo ena vrsta možnih del te delujoče osebe. Ta pomenska sestavina se lahko razume tudi kot motivacija za poimenovanje. Že tu lahko opozorimo na povezanost med večpomenskostjo in besedotvorjem. Če vzamemo, da je *pisar* v širokem smislu 'kdor kaj piše', lahko to pomensko območje vidimo dokaj široko. To 'kaj' je lahko dokaj različna stvar. Če en tak tip pisanja dobi pomembno veljavo, ga lahko osamosvojimo. Metonimično to naredimo tako, da pomaknemo besedo *pisar* samo na 'tistega, ki piše to in to'.

Zgled za široki pomen 'kdor (kaj) piše' bi bil *Moj jesik je enu peru eniga hitriža Pišfarja* (DB 1584, I, 291a). Tu ni pomembno, kaj piše, tudi ni delo razširjeno, gre samo za pisanje.

Sčasoma se je osamosvojil poklic *pisar knjig*. Delo tega pisarja ni več izključno pisanje, temveč je zraven še kaj takega kot prirejanje, sestavljanje, oblikovanje. Na ta tip je po metonimiji pomaknjena beseda *pisar*. Beseda je pa s tem prevzela tudi druga dela, ki jih ta *pisar* opravlja. Ko pa začne beseda označevati takega človeka, se tudi zveze spremenijo. Lep zgled za ta novi pomen je: *Pišfar letih Buqui fe ifgovarie, kir ie to Poštillo kratko šturil* (TR 1558, Z2a). Značilnost te zveze je, da je *pisar* postavljen v zvezo z besedilom. Da pa samo ne 'piše' besedila, kaže zveza *ie to Poštillo kratko šturil*, to se pravi, da je on odločal, kaj bo dal vanjo. Danes imajo tak pomen npr. *pisec, avtor, ustvarjalec*. Značaj sopomenskega niza glede na motiviranost lepo pokaže, da gre pri imenu velikokrat za motivacijo. Ko beseda preide v novi pomen, prevzame tudi druge lastnosti tistega pojava; te so lahko precej drugačne.

Včasih pa gre lahko tudi samo za motivacijo. Pojav v takem primeru dobi ime na podlagi besedotvornega pomena. Ta lahko obstaja tudi samo v zamisli brez realne izpričanosti. Z uporabo izraza za besedotvorni pomen poimenujemo pojav, za katerega je vsebina besedotvornega pomena značilna, ne obsega pa celote.

Gledavec v pomenu 'prerok' lahko razložimo na dva načina. Prvič, če bi bila prej znana beseda v splošnem pomenu in bi se pomaknila s tega na ožji tip 'človeka, ki gleda kaj', hkrati bi pa prevzela tudi tiste pomenske sestavine pri novem pomenu, ki so s tem tesno povezane, ker gre za 'gledanje' nečesa, kar se bo zgodilo v prihodnosti. Drugič bi lahko izhajali iz splošnega pomena 'vršilca dejanja od glagola gledati'; to bi bil *gledavec*. Ta pomen bi vzeli kot motivacijo za pomen, v katerem je 'gledanje' samo ena sestavina, obsega pa še druge in vse te sestavine bi poimenovali z besedo *gledavec*.

Najbrž, da je natančna razmejitev med tem, kdaj gre za metonimijo, in tem, kdaj za motivacijo, razmeroma naporna, ker bi bilo treba poznati veliko podatkov. Vendar to niti ni nujno potrebno. Za razumevanje tako metonimije kot tudi besedotvorne motivacije je veliko že spoznanje, da gre za zelo podobno načelo, ki je pri bogatenju jezika izredno učinkovito in po katerem lahko poimenovalnost osnov zelo povečamo.

Ko smo pa ti dve kategoriji povezali, ko smo jima našli poteze, ki ju združujejo, se moramo še vprašati, kaj ju pa razdružuje.

Pri metonimiji imamo neposredno zvezo, kar je zlasti pri predmetnih pojavih zelo opazno. Brez težav razložimo abstrakten pomen, nastal po metonimiji s konkretnega.

Pri 'dejanjskem pomenu' je to precej težje. Če pa gre za dotikanje dejanja, njegovo vpletenost v kak predmet ali povezanost s kakim orodjem, je metonimija tudi pri teh pomenuh lažje razumljiva.

Še težje je razumljiva metonimija pri 'dejajnskih pomenih', ko gre za pomike na abstraktne pojave, kar imamo npr. pri *dolgovanju*. Tu so glavne pomenske sestavine zaradi abstraktnosti teže dojemljive. Pri *dolgovanju* je vsaj za reformacijo začetni pomen 'razmerje do koga, zlasti na posojilnem področju'. Po metonimiji je beseda pomaknjena na 'obravnavanje takega razmerja, če je sporno'.

Nato je pomaknjeno na 'pravico, ki je za tako razmerje značilna'.

Lahko je pa pomaknjeno tudi samo na samostalniški pojav, ki ga sestavljajo sicer različne povezane dejavnosti. Tak je današnji narečni pomen 'stvar, reč'.³³

Pri motiviranosti gre pa za to, da ostaja pri izhodiščnem in metonimičnem pomenu ista **pomenska sestavina**. To je različno kot pri metaforični motiviranosti, ko gre za podobnost pomenskih sestavin. Že po povedanem pa lahko sklepamo, da sta načeli na mejnem območju dokaj podobni in bi lahko prišlo do zamenjav, kar pa ne bi imelo nobenih težkih posledic. V jeziku je namreč veliko pojavov, razločljivih na dva ali več načinov. Pri metonimični motiviranosti vidimo v novem pomenu pomensko sestavino, kot je v motivirajočem pomenu, seveda poleg tega pa še druge sestavine. Razlika med metonimično in metaforično motiviranostjo je samo v tem, da je pri metaforični **podobnost teh dveh pomenskih sestavin**, pri metonimični pa **istost**.

Pri metonimičnem pomiku *delujoča oseba* → *poklic, za katerega je to delo tipično*, je besedotvorni pomen širok:

- *Nekadaj v'Israelu, kadar fo fhli Boga vprafhat, fo djali: Pojdite, naj gremo h'Gledauzu. Sakaj kateri fe sdaj Preroki imenujo, te fo nekadaj Gledauce imenovali* (DB 1584, I, 154a).

8.1.1.2 Človek glede na dejavnost → pisno delo tega človeka

- *temuzh imamo S. Preroke is ferza inu s'pridom brati inu nuzati* (DB 1584, II, +IIa).
- Te pomenke imajo lahko ob sebi tudi lastno ime: **Jesaja Preroka konž** (DB 1584, II, 26b).
- *ENA PRIDIGA... Is S. Pifma, ftarih Cronik inu Vuzhenikou vkupe sbrana* (TC 1575, A1a);
 - *De mi tudi kar beremo vtih Prorokih, Iogrih, Euangeliftih inu vtih Pridigah slishimo od Criftufa* (TR 1558, B3b);

8.1.1.3 Človek glede na lastnost → vrsta človeka, za katerega je ta lastnost značilna

Pri tem tipu gre za pomik z besedotvornega pomena na njegov del. Širši pomen je uporabljen v zgledu:

- *Rifnizhnu ieft vom poueim, kar vi ne fte fturili enimu is letih ner manshimu, tiga vi ne fte meni tudi fturili* (TE 1555, 68a).

Metonimičen pomen je sinonim izrazu *jođer*:

- *poshle Iesuf dva Mlajsha rekoč k'nijma* (KPo 1567, IX);
- *ne poprej ona [Tobita] ena Mlajsha ali Iogrinja pojstane, potle veliku dobriga dela* (DB 1584, III, 66b (rob)).

Podobno se je zgodilo pri posamostaljenem *starejši*. Po eni strani se je pomaknila beseda na pomen 'starši', to je sorodstveni pomen:

- *kako fo fe starijhi Chriftufovi Iosef inu Maria zhudili* (KPo 1567, XLII);
- *od ftareishih inu otruk* (DJ 1575,) (6b).

³³

V. Novak 1988, 32.

Odtod se je pomen pomaknil na 'prednike na sploh'.

S pomena 'starši' se je beseda pomaknila na 'prednike', zlasti na Evo in Adama, bodi v golem izrazu ali v zvezi *prvi starši*:

- *Sakai ta dolg, krivica inu Gréh najhjih **starijih** ie bil tako vaf Svét preletil inu prevsel* (KPo 1567, CXLIII);
- *od padza inu **perviga greha najhjih prvih starih*** (DB 1584, I, cVIIb).

S pomena 'starši' pa se je pomen pomaknil na 'delujočo osebo, katere delo je motivirano z očetovstvom, začetništvom':

- *Abel inu Cain **fa fazhetka inu starishi dueyu ver inu Cerkou*** (TC 1575, 487).

Z izhodiščnega pomena 'človek glede na lastnost' pa se je beseda pomaknila tudi na 'človeka, za katerega položaj in delo je značilna izkušnost in avtoriteta, ki jo prinesejo leta'. Tako imamo pomen 'starešina':

- *Inu on je vsel **deffet Mosh od tih starih tiga Méfta*** (DB 1584, I, 148b).

Nekoliko drugačen, vendar še vedno istovrsten je pomen, ki ga je uporabil A. Savinec: *sim jefti tudi nekateri krat od Gofpuda Feliciana Truberja, kakor njegoviga ranciga Ozheta stari Discipulus ali Mlajhi, opominan inu proshen bil* (TPo 1595, I,):(): (5b). Tu gre za splošnejši pomen, kot ga ima 'učenec'.

8.1.1.4 Človek glede na lastnost → človek glede na dejavnost

Povezava je pomenska sestavina 'starejša ženska'. Zgled za izhodiščni pomen:

- *te prae Vere, ne izsheio vtím S. Pifmu, temuzh per **fui lafni norfki pameti... inu per starih Babah, Oli per nefastopnih faryh inu Menihih*** (TC 1575, 43).

Za 'žensko, ki pomaga pri porodu' je zgled:

- *Taku ima ta **Baba**, oli ena druga Shena, katera hozhe tu Deite Kerftiti* (TO 1566, 93b).

8.1.1.5 Človek glede na položaj v cerkvi → cerkveni predstojnik

- *En Shkof (tu je **vfaki Cerkovni vuzhenik**) ima biti pres tadla* (DC 1585, B6b).

8.1.1.6 Človek glede na izobrazbeno stopnjo → poklic, za katerega je ta izobrazba značilna

Zgled za izhodiščni pomen:

- *de fe tudi vfe **vifsoke Shule, Doctorji inu Iesuviti v Papefhtvi prednyimi morejo framovati*** (ZK 1595, 40).

Zgleda za pomen 'zdravnik' pa sta:

- *Inu ta Arzat oli **Doctor fe** ima poshtovati **fa volo te telefne potrebe*** (TT 1557, y2a);
- *kakör ti **Doktorji alli Arcati na teim bolniku zagaio*** (KPo 1567, XCVIII).

8.1.1.7 Človek glede na starost, zrelost → človek glede na razmerje v sorodstvu

Zgled za prvi pomen je:

- *Shena, katera hozhe tu Deite Kerftiti* (TO 1564, 93b),

za drugi pa:

- *INu on je **rekl k'meni: Ti zhlovezhku déte*** (DB 1584, II, 61a) [Bog : Ezekiel].

8.1.1.8 Namesto *delujočih oseb* so lahko tudi *imena ljudi* in ta imena se pomaknejo tudi na njihova dela, npr. *prevedel je *Marka*.

Podobno je s svetniškimi imeni; tudi ta se premikajo na 'cerkve, njim posvečene':

- *Kadar ie na Rashici S. Ierneia zehmoshter bil* (TC 1575, 267).

8.1.1.9 Sorodnik → človek glede na predništvo in potomstvo

Zgledi za ta pomen so praviloma v množini:

- *Nekar ty kir fo otroci po tim meffei, fo otroci Boshy, Temuzh ty otroci te Oblube, bodo fa tu Seime shazani* (TT 1560, 15a);
- *satu fo ty nashi starishi od te diiuce Marye inu suetnikou lipe peifni inu molitue slushili* (TC 1575, 212).

Pri metonimičnih pomikih so močno udeleženi tudi izrazi iz skupinskostnih pomenskih skupin.

8.1.1.10 Skupina ljudi → stavba / prostor

V tem tipu ima pomembno mesto *cerkev*. Pomen 'skupnost verujočih ljudi' izkazujejo tile zgledi:

- *Sakai oni* [Suetniki] *fo ty nashi inu te Cerque, tu ie vfeh Vernih... praui shiui fueifti vudi* (TC 1575, 226);
- *SAPOVED... CERKui alli Gmaini* (KB 1566, D8a).

S tega pomena se je beseda pomaknila na 'dejavnost, organizacijo, v kateri deluje ta skupnost verujočih':

- *bo vuzhil, kakoua dobra Della, ty Kerfzheniki vti Cerqui, vti hyshi imaio fturiti* (TL 1567, 14a);
- *KER SE SKVSI VSE leitu vkershanski Cerkui poio* (*P 1563, 39).

S prvega pomena se je beseda pomaknila na 'stavbo, v kateri so verski obredi te dejavnosti':

- *kir* [Catehifimus] *ie vreden, de fe po vfeh Cerquah inu hishah veden bere, poye, inu pridiguie* (TC 1555, A2a);
- *Mladi ludie imaio vcerqui inu doma Catehifem prauiti* (TC 1575, 34);
- *Sato ijm* [Svetnikom] *tudi Cerkve sidaio* (KB 1566, H1a);
- *Natu gredo Vcerkou* (TC 1575, 181);
- *pred teim Templom oli Cerkouio* (TC 1575, 196).

Tudi pri drugem pomenu *bratovščine*, to je 'organizirana skupina ljudi, ki jih družijo dejavnost' (oča *bratovščine*), se je pojavil metonimični pomen 'prostor, v katerem se shaja ta skupina':

Na ta pomen kaže prostorski tip besedne zveze:

- *ty Papeshniki vpyo inu krizhe po Cerquah, po Tovernah inu po nih Bratouszhinah, zhes nas inu super nas* (TC 1575, 214).

Pri *bratovščini* se je razvil tudi pomen 'lastnost, ki je značilna za tako skupino ljudi':

- *Tu ie to prauo bratovzhino, lubefen inu periafan, eden pruti drugimu... fueiftu dereshati inu iskaftati* (TO 1564, 115b).

8.1.1.11 Skupina ljudi glede na kako delo → delo, ki ga opravlja

Zveze, ki dokazujejo prvi pomen, so:

- *fano mozžno voisko... super ftati* (TAr 1562, 24a);
- *Tebez je bilu s'vojko obleshenu inu dobitu* (DB 1584, I) (⁽²⁾IVb);
- *Bi inel deshele inu Ludi s'vojko premozhi inu pod fe perpraviti* (KPo 1567, XXVI);
- *kir fo kai tim ludem pridniga isneskli oli tim ludem dobriга, na voiski oli Doma* (TC 1575, 261).

Pri tej besedi imamo tudi pomen 'delo, ki je tipično za to skupino ljudi, to je oborožen spopad'. Zveze, ki dokazujejo ta pomen, so:

- *Bodo voifke, Avftrie, boij, fvade inu krij prelitie* (KPo 1567, XVII);
- *fo voiske* (TC 1585, 215).

8.1.1.12 Skupina ljudi → razmerje, ki tako skupino veže

Tako imamo za žlahto v pomenu 'rod' takele zglede:

- *On ie bil is te Iudouske Shlahte Benjamin* (TT 1560, c1a);
- *od Lameha, kateri ie bil od te neverne Kainove shlahte* (DB 1584, I, cVb);
- *inu shtrajfa tudi grosovitu take pregrehe... temuzh tudi na celih shlahtah, Mefth inu deshelah* (DB 1584, I, cVb);
- *Moja shlahta je ta ner shlehtnijha v'Manafsi* (DB 1584, I, 136b).

Za pomen 'razmerje, ki tako sorodstveno skupino veže', imamo zglede:

- *inu aku du vei kako rezh, bodi oblubo oli shlahto vmei nima* (TO 1564, 131a);
- *de fe ti nema jo vkup sheniti oli Moshiti, katerim je od Buga sa blishne shlahte oli Svazhtva volo prépovedanu* (DB 1584, I, cVc).

8.1.1.13 Sloj ljudi → lastnost teh ljudi

Prvi pomen dokazujejo tipične zveze takegale tipa:

- *Daj tudi... vfej nafhi drugi Deshelki tar Mefthi, vijhi inu nijhi Gofpofzhini gnado, myr inu lubesan mej fabo* (DAg 1585, C4b);
- *inu timu iftimu Folku dal enupofuitnu Gofpoftuu inu en lafthi Regiment* (TO 1564, 54b);
- *de fmo my vjhe vto Purgarzhino teh lubih Angelou gori vseti* (TPo 1595, I,39);
- *inu de tudi tu nashe Dellu, tu ie, to nasho Cerkou, Purgarzhino, Gofpofzhino, inu tu nashe pohyshtuu rouna, regira, brani inu ohrani* (TPs 1566, 165b).

Metonimični pomen dokazujejo tipične zveze. Za 'lastnost, čast gospostva' je zgled:

- *de ta Salomon vjim nega Gofpoftuu nei bil taku oblizhen, koker letih ena* (TE 1555, 14a);
- *koku inu ky Hudizh Chriftufa ikujha s'oblastio inu velikim Gofpoftvom* (KPo 1567, CXIb).

Za 'oblast, ki jo ima gosposčina', imamo dokaz:

- *De sledna Oblaft inu Gofpofzhina na tim fueitu... fo od Buga ftuariene* (TAr 1562, 41b);
- *Anticrisht... tu ie, on bo vtim kerszhanstui ner to vegsho oblast, Gofpofzhino inu pokorszhino od vfeh ludi imel* (TC 1575, 237).

Pri purgarščini se je razvil metonimični pomen 'pravica, ki jo ima pripadnik teh ljudi' :

- *On ie imel to Rymsko Purgarzhino inu Frayngo* (TT 1560, ca).

8.1.1.14 Skupina ljudi → ozemlje, ki je s temi ljudmi v zvezi

Za skupino ljudi so zglede:

- *VEfelife vshe [!] kershanstuu* (*P 1563, 41);
- *je oben zhlouik vtim kerszhanstui nei sneshil, kir bi is Diuice Marye... shpot delal* (TC 1575, 190);
- *brani tu karshanstvu* (KB 1566, B1b).

Vendar lahko krščanstvo kot 'skupino ljudi' pojmuje tudi širše. Zgledi namreč kažejo na to, da se je beseda pomaknila na 'vse, kar je krščanskega'; poleg ljudi je pa tu še prostor, miselnost, vera, verski sistem, navade in podobne stvari.

Za metonimični pomen so značilne prostorske zveze:

- *vtih nashih Deshelah, Gofpofzhinah inu Meiftih* (TAr 1562, 25a);
- *po ufem Kerfzhanftui* (TO 1564, 1a);
- *fo te Shule fdaici inu poufod vtim Kerfzhanftuu nareiene* (TO 1564, 78b).

8.1.1.15 Skupina ljudi glede na kako nalogo → naloga, ki jo ima taka skupina

Pri tem metonimičnem pomiku so se tudi tipične zveze iz skupine, za katero je kaka naloga značilna, npr. *fkusi eno gmain falftvo puftega vprajhati, gdo bi bil, Bili bil Mefiafalli ne?* (KPo 1567, XXXI), pomaknile v zveze, tipične za skupino 'govorno dejanje glede na vsebino': *ty Angeli vener fami febe ne dershe taku fa fuete inu vifsoke, de bi ony neimejli is ferza volni inu vefseli biti, takovu selftvu nym povejdati* (TPo 1595, I,40).

8.1.1.16 Skupina ljudi → lastnost skupine glede na vero

Ajdovščina je verjetno pomenila prvotno 'ajdovski ljudje', oziroma, kot pravi A. Bajec, kolektivnost (Bajec 1950, I, 48, 54). Na tak pomen bi kazali tudi pomeni pri *bratovščini*, *gospoščini*, *purgarščini* in *soseščini*. Po metonimiji se je potem razvil pomen 'lastnost ajdov glede na vero' oziroma 'poganstvo', npr.

- *Gofpud Bug ie is shnega velike milofiti tiga Abraama ifuolil, inu poklizhal is te Aydouzhine hti prau Veri* (TR 1558, Cb);
- *inu dofti Corintarieu, is te Aydouzhine na Kerzhanftuu, preobernil* (TL 1561, AIIb).

8.1.2 Metonimične spremembe pri pomenskih skupinah za dele človeškega telesa

8.1.2.1 Del človeškega telesa → človek z lastnostjo, pri kateri je ta del izrednega pomena

Veliko zgledov za tak pomik imamo pri *srcu*:

- *On [Isaias] je rifnizhnu poln shivih trofhtlivih, frezhnih fhpruhou inu bebed, sa vboge vifty ali grefnike, inu sa reuna resharena ferza* (DB 1584, II, +VIa).

Na ekspresivnost teh pomenov lepo kaže ironičnost v zgledu:

- *taku fe naido pofvitci, modre glave alli Modricani, katera to sa slò vsameio inu pfuieio Predigarie inu njih predigarftvo* (KPo 1567, CLIIb).
- *Satu gofpod vfe iefike, Kir fe zhes te vfdiguio... Hozhes cilu iftrebiti* (*P 1563, 178).

8.1.2.2 Del človeškega telesa → dolžinska mera

- *Vfe Falsh kriue, Vage, Mere, pefe, lahti, Vfaku hudu nefueiftu dellu* (TC 1555, F4);
- *Kateri je mej vami, aku bi lih satu fkarbil, kir bi mogel en komulz, fvoji dolgofti parftaviti?* (DB 1584, III, 39a).

Obakrat gre za dolžinsko mero.

8.1.2.3 Del človeškega telesa → bolezen tega dela

- *zhes Ozhi ie S. Otilia, zhes Sobee S. Apollonia, zhes Vrat ie S. Blash, zhes Trebuh S. Erasem* (TC 1575, 274).

8.1.2.4 Del človeškega telesa → oblast

- *ondi je GOSPODNIA roka zhes njeqa prijhla* (DB 1584, II,60a);

- *de per Moijefu inu Aaronu, ie ta perst Boshy, tu ie, oni imαιο to praaio [!] muzh Boshyo per febi* (TC 1575, 239).

8.1.2.5 Zelo se je uveljavil pomik *srca* s pomena za 'del človeškega telesa' na 'človekov čustveni in deloma tudi miselni svet'. Pri tem je obdržal nekaj sestavin konkretnosti, kar pomeni, da tudi takrat, ko govorimo o čustvenih in duševnih lastnostih, uporabljamo zveze, ki so značilne za prostorske, napravske, predmetne pomene.

Zgledi tipa *te befede... bodejh utvoim fercu hranil* (KB 1566, E1b) kažejo na prostorski pomen, *srce* je pojmovano kot 'središče človekovega čustvenega življenja'. Pri abstraktnosti je še vedno udeležen organ, zato je toliko zgledov, ko govorimo, da pride kaj *iz srca* ali da nosiš kaj *v srcu* ali da delaš kaj *s srcem*:

- *lubite prou is celiĝa ferzā vashiĝa blishniĝa* (TC 1575, 504, prav: 450);
- *Spoŋnaite vfelei nerpoprei inu is ferzā ifgouorite to Iogersko Vero* (TP 1567, A4b);
- *fe je ona [Vduva] njemu v'ferci fmilila* (DB 1584, III, 34b);
- *kateri bi v'fvojem ferzej leta Pild dobru bil sapopal, de je Boshji Syn zhlovik poftal* (TPo 1595, I, 36);
- *Natu vfi fercom poimo* (KB 1566, Ba);
- *vfe moje beffede... primi s'ferzom inu na nje s'ufhesi merkaj* (DB 1584, II, 61a).

Tukaj nastopijo za raziskovalca dileme, kako obravnavati tako rabo besede. Ne postavljajo se pa pri vsaki besedi, ampak samo pri pomembnejših. Pri SSKJ smo se srečali z njo v ostri obliki npr. pri *glavi* in jo predstavili tako, da smo te rabe uvrstili v pomen z razlago: nav. ekspr. »ta del pri človeku kot središče njegovega razumskega in zavestnega življenja« (SSKJ I 1970, 690).

Opažamo, da beseda doživlja očitne pomenske razvoje, vendar se te rabe ne pokoravajo povsem regularnim zakonitostim pomenskoscupinskih mrež tipičnih zvez, ki jih regularno opažamo pri manj znanih besedah, to je pri večini besed. Prav gotovo je ena od možnosti, ki se ponuja, da vse take stvari spravimo v kategorijo frazeologizacije. Imajo namreč le celo vrsto njenih lastnosti, npr. *s srcem kaj delati*. Ko bi bila pri *srcu* taka zveza osamljena, bi jo z veseljem uvrstili med frazeologeme. Zdaj pa opažamo veliko takih zvez, zdijo se nam kar regularne, nobenega skorajda ne motijo, če se vanje ne poglobi v vprašanji in analitično. Zato smo dolžni, da poskušamo razširiti možnosti metonimije in da pri besedah, ki so zelo rabljene, priznamo tudi rešitev, ko abstraktne pomene izražamo tako, da izraz za predmet postavimo v tisto mrežo tipičnih zvez za konkretne pomene, ki je določenemu pomenu najbližja. Tako lahko razložimo možnost, da *srce* nastopa v katerikoli mreži tipičnih zvez, samo da bo vedno imelo pomen, katerega vsebinsko določujoča sestavina je čustveno-miselno področje človeka. Po tej utemeljitvi pa seveda pričakujemo in v besedilih tudi res odkrivamo uporabe *srca* v posebitvenem, predmetnem, prostorskem, orodjevskem in snovnem pomenu. Tu je pa treba opozoriti še na tole stvar. S tem, ko je beseda *srce* tako vezana na svojo resnično predmetnost, se v teh zvezah nekako utopijo zveze, ki bi lahko tudi na zunaj kazale svoj resnični abstraktni pomen.

8.1.2.6 Del človeškega telesa → dlake, ki ta del obraščajo

Na spodnji del obraza kažeta zvezi

- *Lafsy obriti na Glavi, na Bradi, inu obervi fvoih ozhy* (DB 1584, I, 69b);
- *inu je fvoje fline zidil po Bradi* (DB 1584, I, 162b).

Zveza tipa *inu fo morali plate noḥiti, inu Brade briti* (DB 1584, II, 89a) bi se lahko nanašala na prvi ali drugi pomen. Tu je treba analizirati širše sobesedilo. Če iz tega ni razvidno drugače, se je treba odločiti za *brado* v pomenu 'spodnji del človekovega obraza'. Tudi ob tem zgledu je dobro opozoriti na pomensko zapletenost besed, ker je od razlag teh odvisno marsikaj. Če ostanemo pri zgledu *briti brado* in se ob tem preselimo še v sodobnost, imamo pri *briti* tele možnosti: *briti ga* (to je človeka), *briti brado* (1. spodnji del člov. obraza, 2. dlake na spodnjem delu človeškega obraza). Če bi bili natančni in če bi poskušali vsakokrat glagol natančno popisati, bi dobili tri variante glagola. Vendar menimo, da ta možnost še ni uresničena, to se pravi, da glagol še ni doživel teh pomenskih razvojev, ampak je težišče postavljeno na njegov predmet. Če imamo tu prvič človeka, drugič 'spodnji del obraza', tretjič pa 'dlakavo obraščenost spodnjega dela obraza', poskušajmo razmerje med temi predmeti, ki so že na zunaj povezani, razložiti. Med prvim in drugim predmetom gre za pomik z dela na celoto, zato bi bilo nenavadno, ko bi rekli *bril sem brado Janeza*, odločimo se za *bril sem Janeza*. Že pri drugem stavku eventualne pripovedi bomo vključili *njeḡovo brado*. Na primer: *Njeḡova brada je bila zelo trda, zato se mi je britev hitro skrhalo*. Lahko pa tudi nadaljujemo takole: *Ko sem bril brado, je šlo delo srečno od rok, pri britju glave sem imel pa težave, ker sem se bal, da ga bom urezal v napeto kožo*. To pomeni, da lahko tega Janeza razložimo, da zamenjuje lahko spodnji del svojega obraza ali porasli del glave ali pa obraščenost spodnjega dela obraza. To je metonimija. Pri takih metonimijah, če pri njih ni prišlo do pomembnega pomenskega poudarka, ne bi bilo potrebno že računati s pomensko spremembo glagola, čeprav je po drugi strani res, da sprememba objekta praviloma vpliva na spremembo glagolskega pomena in to štejemo med pomembne znake pomenske spremembe. Prim. Novak 1975, 45.

8.1.2.7 Del človeškega telesu → položaj, ki je nekako podoben položaju tega dela

– *Sedy na Defnici Boshji* (DC 1584, XV).

8.1.2.8 Del človeškega telesu → področje življenja

Tu gre za besedo *meso*. Opažamo vzporednost s *srcem*. *Meso* predstavlja nekako tisti del življenja, ki je nasprotje *duše*. Samo da pri *duši* pomenski pomiki niso toliko vidni, ker je abstraktna že v glavnem pomenu, pri *mesu* so pa vidni, ker gredo pomenski pomiki v abstraktno, posplošujočo smer. Pri *mesu* gre pomik na 'telesni del življenja'.

- *Iest Veruio tu Goriufstanene tiḡa shiuota oli tiḡa meffu* (TC 1575, 95);
- *vftajenje tiḡa Meffu* (DC 1584, XVI);
- *inu vtih lushtih tiḡa meffu prebiuati* (TT 1557, h2a);
- *Sato Ioannef nei zbiflal, Nai fi nei pres fkuḥniave Hudizhove inu laftmiga Meffu bil* (KPo 1567, XXVb);
- *de fe je Bug resodil v mefsej* (DB 1584, III, 115a);
- *de je ta Syn Boshy mesu poftal* (TPo 1595, I, 31).

Meso pa se lahko pomakne tudi na 'moški spolni ud', po načelu celote na del, hkrati pa gre tukaj za motivacijo, da je 'ud' del, za katerega je mesenost, telesnost tipična, npr.:

- *Imafe pak fpred koshiza na vafhim Meffu obresati* (KPo 1567, XLVIII).

8.1.2.9 Del človeškega telesa → dejanje, ki je s tem delom povezano

Kri se lahko pomakne na 'prelitje krvi za kaj':

- *te prauē Boshye slushbe shnih kryo, Martro inu Smertio terdili, fprizhali* (TC 1575, 209–210).

8.1.3 Metonimične spremembe pri pomenskih skupinah za živali in dele živalskega telesa

8.1.3.1 Žival → hrana iz mesa te živali

K izhodiščnemu pomenu bi morali šteti zgled:

- *Tukai ie en hlapzhizh, kizr ima pet iezhmenovih hlebov, inu dvei ribici, Alli kai ie to mey toliko Ludy?* (KPo 1567, CXXIIIb–CXXIII).

Metonimične pomene izpričujejo:

- *Rauu kakōr jesik *divjazhino pokufsi, taku saftopnu ferze faljh befsēde merka; *vvildbret* (DB 1584, II, 167b);
- *ryb pres shub... ne iefiti* (TT 1560, c2b);
- *mi Ieimo Suinsku meffu, Keruouice, Alle inu / Rake, katerih ty Iudi ne fo fmeli iefiti* (TT 1560, c4a).

8.1.3.2 Del živalskega telesa → jed, pripravljena iz tega dela

- *Iayz, plezh, vfjga shlaht meffa... vezh ne shegnuiemo* (TC 1575, 215).

8.1.3.3 Del živalskega telesa → orodje

Neizpričani izhodiščni pomen za metonimijo v zgledu:

- *Moj jesik je enu peru eniga hitriḡa Piffarja* (DB 1584, II, 291a).

8.1.4 Metonimične spremembe pri pomenskih skupinah za rastline in dele rastlin

8.1.4.1 Rastlina → snov, zlasti smola te rastline kot dišava

Dokaz za pomen 'rastlina' je *Tvoje saffajenje, je... sovfemi shlaht drivefsi tīga Veroha, Myrre inu Aloes...* (DB 1584, I, 333a). Povedati pa je treba, da je zveza, ki kaže na 'rastlino', že uporabljena kot opisno poimenovanje: *drevo tega veroha*.

Zgledi za metonimični pomen pa so:

- *moje roke fo kapale od Myrre, inu Myrre je zhes moje pērfje tekla na Rigel te kluzhanize* (DB 1584, I, 333a);
- *inu je pērnefsel Myrre inu Aloe, vkup smeifhane, okuli ftu funtou* (DB 1584, III, 59a).

8.1.4.2 Dišava → oblačilo

- *Tvoj ḡvant je ḡgul Myrre, Aloe, inu Kezia* (DB 1584, I, 291a) (F. Premk 1991, 52–54).

8.1.5 Metonimične spremembe pri drugih predmetnih pomenskih skupinah o objektih v naravi, mapravah in orodjih

8.1.5.1 Naprava → mera

Tako imamo prenos besede z 'naprave za merjenje teže':

- *Obtu tukai fo prepuedane... Vfe Falsh kriue, Vage, Mere, pefe, lahti* (TC 1555, F4).

Bokal je v prvem pomenu 'posoda':

- *Ne fturi is mene [yll] eniga lonza oli bocala* (TC 1575, 115–116).

Zgled za metonimični pomen:

- *Vy némate krivu rounati v'Praudi... Pravi Bokali imajo për vas biti* (DB 1584, I, 72b).

8.1.5.2 *Naprava* → *delo s to napravo*

Vaga je pomaknjena na tehtanje:

- *De fe fo prodaio, kupilo, fo Vago, Mero, inu fo vfem dellom, fe dershimu po prauizi* (TC 1555, F4b);

8.1.5.3 *Priprava* → *oblast*

S pomena 'kraljeva palica' se je beseda *scepter* pomaknila na 'oblast, ki jo ta predstavlja':

- *Ta Sceptar alli Oblafti ne bode od Iuda vset* (KPo 1567, LIIIb).

8.1.5.4 *Naprava* → *dejanje, ki se v zvezi s tako napravo dogaja*

Beseda za 'stopnice', npr. *Inu Salomo je pufstil is tiga Ebenoviga leffa *Shtable fturiti v'GOSPODNI hijhi; *fhtenge* (DB 1584, I, 238a), se je pomaknila na 'petje, ki so ga peli, ko je šel duhovnik po stopnicah na prižnico':

- *Vtım ie ta Pridigar po shtablach na pridigo gori shal, tu iftu peitie fo oni imenouali Graduale, tu ie shtenge* (TC 1575, 176).

8.1.5.5 *Orodje* → *kar se z orodjem dela*

Pri *palici* se je tako razvil pomik na delo, ki je s palico povezano; to bi lahko imenovali tudi vodenje:

- *Nih [Golpolzhine] paliza ima biti rauna, bofimu Bogatimu prou foditi* (TC 1575, 320) [Ps. 45].

8.1.5.6 *Orodje* → *mučilno orodje*

Pomen se je razvil pri več besedah:

- *aku te neflusha, taku ga pofsadi vklado* (DJ 1575, 142);
- *kir je na tu kolu oli Galgo, po Boshy inu deshelski praudi, bil obfoyen* (TC 1575, 293).

Podobni prehodi so možni tudi pri drugih napravah:

- *inu Sholnerji fo fpleli eno krono is t'rnja, inu fo jo na nje govo glavo pofstavili* (DB 1584, III, 58a).

8.1.5.7 *Naprava za mučenje* → *trpljenje*

Pri prvem pomenu imamo takele zglede:

- *obfodimo mi... kak'or eniga sapeliavca, kecaria inu puntaria k'fj'merti tiga krisha* (KPo 1567, CLXIb);
- *ta praua Criftufeva kry... kir je sa nafhe grehe na krishi prelita* (DB 1584, I, cIb).

Pri metonimičnem pomenu pa imamo zglede, kot so:

- *vuzhi... Kai ie Crysh* (TT 1560, bb);
- *Opzheni ali g'main Liudye pak, kadar videio da Boshya befeda drusi ga nikar, kakor krish, tarplienie, skushniacue, vboshtuo, sashpotouanie inu preganianie fabo perneffe* (JPo 1578, II, 185a);

- *de je Karfzhanfha Cerkou s'hnje vudi na tém svejti, **krishu** inu vřimu shlaht tērplenju podvērshena* (DB 1584, I, c1Va).

8.1.5.8 Posoda → **kar** je v njej

Za izhodiščni pomen 'posoda iz ila' navajamo zgled:

- *koker bi ta Perst oli yll htimu lonzhariu gouorila, Ne fturi is mene eniga lonza oli bocala* (TC 1575, 115–116).

Na 'vsebino, ki je v posodi' kažejo:

- *Beffedniki, Procurator y radi Myte, lonce masla iemlo* (TC 1575, 489);
- *Studi zheftu tim kir fe nemu ifdado, oblubi dati velike shakle fdenarmi, oli fa denarje nim daie voģele inu konske fiģe* (TR 1558, E3b).

Pri tem metonimičnem pomenu je tudi oblika, ko ni neposredne omembe snovi, ki je v posodi. S tem, ko je snov omenjena, je narejen že prehod od vsebine h 'količini'.

8.1.5.9 Posoda → **količina**

- *delil... inu *eno Bariglizo vina; *en Maffilz* (DB 1584, I, 227b);
- *sa dvē ftu bezhov kruha ne ijm sadofti* (KPo 1567, CXXIIIb);
- *bo en Kabēl zhifte Přhenizhne Moke, en fikel velal, enu dva Kabla jezhhmena* (DB 1584, I, 206b);
- *inu fo pobrali inu napolnili dvanajft koneftar kofcov, od tih pet iezhmenovih hlebov* (KPo 1567, CXXIII);
- *Inu je bilu gori vsdiģnjenu, od tiģa, kar je nym bilu oftalu, dvanajft Korb kofceu* (DB 1584, III, 36a);
- *inu eno maihino vushefno shlizo tiģa Balfama noter deio* (TC 1575, 168).

8.1.5.10 Predmet → **mera**

Izraz za predmet se lahko po metonimiji pomakne na lastnost, po kateri je predmet značilen. Ker je *řiba* značilna po dolžini, se je začela uporabljati za dolžino. Pri tem se je količinska lastnost dolžina ustalila v 'dolžinsko mero':

- *imate vy en dejl odloshyti, od jutra noter do vezhera, kateri bo pet inu dvajffeti taushent Shib fhirok inu dolģ* (DB 1584, II, 84a).

8.1.5.11 Naprava → **količina**

Po metonimiji se beseda lahko pomakne z objekta na količino stvari, ki je v/na tem objektu:

- *h'tem gredizam shlahtniģa korenja* (DB 1584, I, 333b).

8.1.5.12 Knjiga → **besedilo**

Izhodiščni pomen:

- *je tim fuim Buquom dal tu lme* (TC 1566, 4);
- *de bi leta Pofilla inu takove pridne Buģve pravim karfchenikom povřod v'roke pēřfhle* (KPo 1567, IIIb);
- *Od letiģa vřiģa vi vezh naidete, vtiħ nashih slouenskih Buģuah* (TC 1575, 18);
- *Obtu kupite fa male denarie lete Buģuice* (TC 1575, A1b).

Na »vsebino« pa je beseda prešla v zgledih:

- *Buģvi Teh Rihtarjeu konēz* (DB 1584, I, 147a);

- *En Regishter, ta prauvi, Kuliku ie Bucqui inu Capitolou vfiga S. Pifma, koku fe ufake Bucque Bukouski inu Slouenski imenuio* (TKo 1557, d1a);
- *perfega, katera stoy piffana vtih buquah Moifefeuih* (TP 1567, A5b);
- *de fo te Bugve inu Lyftuvi Noviga Testamenta* (DB 1584, I, VIb);
- *Mladi ludie imaiio vcerqui inu doma Catehifem prauiti* (TC 1575, 34).

8.1.5.13 Predmet glede na snov → naprava iz take snovi / predmeta

- *Ifhe vezh ta hlod, na katerim ie krishan, na ramo vsame* (KPo 1567, CXXXVI).
Križ je tu imenovan po lesu, iz katerega je izdelan.

8.1.5.14 Izdelek glede na značilno obliko → vsebina, ki je napisana na izdelku

Ta tip se je razvil zlasti pri *listu*. Izhodiščni pomen za metonimijo lahko obravnavamo kot metaforo po podobnosti z rastlinskim listom, čeprav bi se lahko razvil tudi po metonimiji, če bi bili rastlinski *listi* uporabljeni za pisanje. Zgledi:

- *Predguor zesh vse lyfti S. Paula* (TT 1560, b2b);
- *da to blago, katero nam ie v'tacih listih sapifano, nam gvifhno flijhi* (KPo 1567, CXLIIb);
- *Inu take Ceffarieue lyfty, fem iest fam Vhublani, vcelei, na Lashkim, Vloci per Radazhaiu, Vshen Ierneiskim polei bral* (TC 1575, 255).

8.1.6 Metonimične pomenske spremembe pri prostorskih pomenskih skupinah

8.1.6.1 Naselje → prebivalci tega naselja

Pri tem pomiku preide beseda iz zvez, ki so tipične za naselje, npr. *po vseh deshelah inu Méstih* (DB 1584, I, 265b); *is Mésta Ierusalem* (KPo 1567, CXLVb), v zveze, ki so tipične za pomensko skupino o prebivalcih:

- *Inu vse Meiftu fe ie bilu fmotilu, inu rata enu ftezhene tiga Folka* (TT 1582, 577);
- *inu je pobyla vse Méftu s'ofruftjo tiga Mezha* (DB 1584, I, 146a);
- *Htakim Altarjem fo potler tudi sazhelei Soβedie inu drugi ludje, ja cejla mejfta fe fbyrati inu vkup fhajati* (TPo 1595, I):(2a).

Pomik je možen tudi pri krajevnih, deželnih in drugih prostorskih lastnih imenih:

- *Tedaj je k'njemu vunkaj hodilu tu Méftu Ierusalem, inu vfa Iudouška deshela* (DB 1584, III, 4a);³⁴
- *Poslufhajte vy Nebeffa, inu Semla rasumej s'ufhefi* (DB 1584, II, 1a).

8.1.6.2 Naselje → določena točka v kakem pojavu

Npr. v besedilu:

- *SVETI PAVAL v'uezh méstih pijhe* (KPo 1567, II);
- *Temuzh kadar bojh povablen, taku pojdi, inu fedi na tu nishifhe mejftu, de, kadar ta pride, kir je tebe povabil, h'tebi porezhe: Priatel, pomakni fe gori* (DB 1584, III, 40a).

8.1.6.3 Prostor za bivanje → količina

Zgled za prvi pomen:

- *Inu fo Kamp fsturili v'Hraftovi dolini* (DB 1584, I, 158b).

³⁴ Dalmatin je pri *mestu* uporabil pisno dvojnost pri pomenskem razlikovanju; v pomenu 'kraj, prostor' je pisal *mejsto*, v pomenu 'mesto' pa *mésto* (Rigler 1986, 35).

Zgled za metonimični pomen:

- *fo gledali na ta velik **kamp** Ludij, katerih ie bilu okuli pet tavshent, pres Shen inu Otrok* (KPo 1567, CXXVb).

8.1.6.4 Prostor za **bivanje** → **ljudje, ki živijo in delajo na tem prostoru**

- *da ie Papesh **fvoim dvorom** ta pravi... **supernik** Chriftu**fvo**i* (KB 1566, H2a).

8.1.6.5 Teritorialna **enota** → **vladanje v tej enoti**

Zgledi za teritorialno enoto:

- *po **vsem njegovem** **Krajlestvi** (kateru je veliku) **resglafsi** ...* (DB 1584, I, 262b);
- *vnih **Kraleu**f**tu**ih**, **Deshel**ah**** inu **Me**if**t**ih******* (TAr 1562, 4a);
- *Letukaj **fe** vshe te dvej **Krajlestvi**, Syria inu **Egypt**, sazhdnó* (DB 1584, II, 88a).

Zgled za 'kraljevanje':

- *v **tretjim le**ti**** **fvojga** **Krajlestva*** (DB 1584, I, 262b).

8.1.6.6 **Stavba** → **prostor v njej**

- ***fede**ch doma **vhi**f**hi** tvoj**i*** (KB 1566, E2a).

8.1.6.7 **Odpri prostor** → **ljudje na tem prostoru**

Zgledi za 'prostor':

- *od Sazhetka **tiga** **Suita*** (TKo 1557, c3a);
- *je **Bug** **gori** **poftavil** **Gospofzhino** inu **Obla**f**ni**ke** na **Sve**ti******* (DB 1584, I, cVIA);
- *v **fadanym** **fvetu*** (KB 1566, E3a).

Zgledi za 'ljudi':

- ***f**mis**lite** nata **ogen** pak, kir more ta **fueit** noter yt (*P 1563, 176);*
- *De bi pak... inu ta **veffeli** **glas** **njegoviga** S. **Evangelia** nikar **fkriven** **neofital**, **temuzh** **fe** **v****fimu** **Svitu** **resodil*** (DB 1584, I, bIA);
- *de my **pred** **tim** **Svitu**m**** **v****fej** **zhifofiti** inu **po**f**hteinju** **shivimo**, de ty **ludje** **nejmajo** kaj **zhes** **nas** **toshiti*** (TPo 1595, I, 26).

8.1.6.8 **Odpri prostor** → **del prostora**

Tu je zanimiv kraj. V izhodiščnem pomenu:

- *Ta **fvét**, na ta ie Chriftu**f** **fvoie** **feme** **po**f**ial**... po **v****fih** **kra**ijh**** inu **Ludijh*** (KPo 1567, LXXX-IIIb).

Za metonimični pomen je zgled:

- ***Vitefom** inu **Sholneriem**, kir na **kra**y**u** te nashe **Deshele** **pruti** **tim** **Turkom** **leshe** inu **voiskuio*** (TO 1564, 124b).

8.1.6.9 **Objekt v naravi** → **snov**

V prvem pomenu:

- *de **fo** **fedli** na **Semlo*** (DB 1584, III, 23b).

Metonimični pomen:

- *v **to** **Semlo** **pokoppana** bit, is **katere** **f****ta** **vseta*** (DC 1584, IIII);
- *On **vidi** **to** **nesma**f**no** **visoko**f**i** **tih** **nebes**, ali **v****f**y **ludie** **fo** **Semla** inu **prah*** (DJ 1575, 70).

Pri **vinogradu** se beseda pomakne na 'trte v vinogradih':

- Sakaj naſhi **Vinogradi fo vsheffa po gnali** (DB 1584, I, 332b).

8.1.6.10 Položaj → dejanje

Pri besedi *sreda* je pomen 'položaj med enim in drugim'. S tega se pomakne na 'dejanje, ki povezuje dva pojava':

- *taku tudi ty drugi sa nymi fкуси fredo poštauleni Vuzheniki inu Cerkouni flushabniki, fo s'fvojo flushbo inu predigovanjem savesani, le na fame Buqve inu vuk téh fvetih Prerokou inu Apostolou* (DB 1584, I, b1b);
- *v'sazhetki je on fam pres vfe druge frede nekotere fvete Ludy h'timu poklizar* [npr. očake] (DB 1584, I, b1a).

Pri prostorskih pomenskih skupinah se pogosto srečujemo s pojavi, ko imamo v formulacijah več možnosti pri obravnavi pojava, vendar tu ne moremo računati, da gre za različne pomene, temveč lahko take pojave obravnavamo kot posebne pojave, katerih bistvene lastnosti so zunanji objekt in notranjost. To lahko štejemo k istemu pomenu. Vendar je ravno ta sposobnost jezika na strokovni ravni povzročila obilico strokovnih izrazov, da z njimi lahko poimenujemo vse pojave, ki jih lahko osamosvojimo.

Pri takih primerih opažamo, da smo lahko splošnejši – v teh primerih imenujemo z enim pomenom dokaj zapleten pojav – ali pa vsak člen tega zapletenega pojava imenujemo kot poseben pojem. Pri *grobu* je tak pojav *jama / grobna jama* in *gomila vrh groba*. Možnost za osamosvojitve prvega člena dajejo zlasti zveze tipa *kopati grob*, možnost za osamosvojitve drugega člena pa dajejo zveze tipa *prižgati svečo na grobu*.

Za drugi pomenski člen navajam zgled:

- *ty pravi zaihni, kir fo fe per tih mertuih Marternikih, Suetnikih inu per nih grobeh fgdili, oli fhe fdai fe gode* (TC 1575, 245).

8.1.7 Metonimične spremembe pri snovskih pomenskih skupinah

Snovske pomenske skupine so pri metonimičnih spremembah udeležene razmeroma skromno, saj je tudi manj skupin.

8.1.7.1 Snov → jed iz te snovi

- *Meffu vpetig inu vfoboto ieimo* (TC 1575, 214). Prim. 8.1.3.2.

8.1.7.2 Snov → enota te snovi

Navajam samo zgleda za metonimični pomen pri *vodi*.

- *Inu kadar ie Aaron to Palizo zhes te Vode, mlake, Iefera inu potoke vfdignil inu iftegnil, fo vfe vode hti kry ratale* (TC 1575, 239);
- *Neifoli veliko bolshe Amana inu Farfar te Rike Damaskoue od vfih Vod Israelskih* (JPo 1578, II, 153).

Značilnost pri teh pomenih je *množinskost*.

8.1.7.3 Snov ne glede na količino → določena (ustaljena) količina te snovi

Navajamo samo zgled za metonimični pomen, za katerega je značilna množinskost oziroma števnost, kar pomeni, da so zgledi taki kot v predmetnostnih pomenskih skupinah.

- *Inu imajh vfelej na to Miso poloshiti pred mene *Kruhe tiga gledanja* (2. Mz. 25)

^k*Tu fo bily dvanajft kruhi, kir fo pred oblizhje Boshje, pred skrinjo inu Gnadlivim Stollom poštauleni bili, h' gledanju* (DB 1584, I, 51b);

- *Inu si je vsel te pet Kruhe inu dvej Ribi... je nje reslomil, inu dal logrom, de bi timu folku naprej polushili* (DB 1584, III, 36a).

Za zgled, ko pride do metonimičnega pomika z **dela** na **celoto**, je pri snovskih pomenskih skupinah zlasti značilen *kruh* iz pomenske skupine *jedi*. Beseda se z dela jedi, ki je zelo pomembna, pomakne na vso hrano in celo na druge vsakdanje potrebščine.

- *tuj Kruh dobivaj vsem Ludem pres Jhkode* (DC 1584, IX);
- *ftein [!] kruhom, vfo shlaht shpisho inu pitye imenuie* (TC 1575, 123).

8.1.7.4 Plinasta snov → prostor

Na snov kažejo zveze:

- *Ta lufft osgoraj perneffe, is krafft, inu mozhy Boshje Befede, Price* (DB 1584, I, aIIIb).
Na snov kaže tudi okolje, da *luft* obravnavan poleg *vode* in *zemlje*, npr.
- *kakor de bi eden s'perjem uveno vodo, oli vta lufft pifsal* (Tpo 1595, I, 48).

Zgledi za metonimični pomik so:

- *Lufft alli Nebo nad nami bode celo obstruplenu inu polno shles* (KPo 1567, XVII),
- *Inu te ptice v'aëru alli Luftu spijha* (KPo 1567, CXXVIII),
- *Sakaj tukaj bode ta cejli lufft poln Angelou inu svetnikou* (Tpo 1595, I, 9).

8.1.8 Metonimične spremembe pri dejanjskih pomenih

Pri teh pomenskih skupinah imamo veliko metonimičnih pomenskih sprememb. Vsaj nekateri tipi so izredno pogostni.

Pri *govornem dejanju* imamo tudi praktične težave, ker je v sobesedilih včasih poudarek na vsebinski strani besedila, včasih pa na načinu govorjenja, čeprav sta sestavini težko ločljivi. Če gremo globlje v analizo, opazamo, da je skoraj vsaka poved usmerjena v eno ali v drugo stran; včasih je odločitev za eno ali drugo stran težka, zlasti v primerih, ko gre sama formulacija bolj v eno smer; razvoj misli pa teče kasneje v drugo smer; to je, besedilo je iz formulacije razvilo drugo smer. Če bi gledali na to, bi bilo praktičneje, da bi ohranili pomensko celoto iz obeh sestavin. Če pa gledamo zelo analitično, če v analizo besedila vključimo spoznanja, ki jih imamo iz znanstvenega jezika, ko je pomenskost natančneje določena, potem smo nagnjeni v delitev teh pomenskih sestavin. V leksikografiji so te možnosti in dileme vidne, nekateri te stvari zanemarjajo in ohranjajo celoto, drugi pa sestavine bolj ali manj izrazito osamosvajajo.

8.1.8.1 Govorno dejanje → vsebina

Na 'vsebino govorjenja' kažejo tile zgledi:

- *Ti ne imash obeniga falsh Pryzhouane gouoriti, fuper tuiğa blishniğa* (TC 1575, 26);
- *Ne govori krivu prizhovanie super tvoimu blishnimu* (KB 1566, A5b);
- **ODGVVOR**, *NA... fupergouoriene, fuper leta nash vuk od zheszhen tih Suetnikou* (TC 1575, 210);
- *Nash vuk shnimi hote kriu fturiti inu fatreti* (TC 1575, 224);
- *Boshjo sapuvid prelomel* [zhlovik] (DC 1584, III);
- *Letu bode pak vaju trofht* (DC 1584, IIII);
- *Boshji oblubi je verjel* (DC 1584, V);

- *křr fo nashfi starifhi v paradysheu Boshio sapoved preftopili* (KB 1566, F3a).

8.1.8.2 Dejanje → besedilo

Tudi ta tip je razmeroma zelo pogosten.

- **GMAIN SAPOVED** INV porozhenie vřem Ludem (KB 1566, D6b);
- **Molotov Gofpodniā** (KB 1566, A4b);
- **Apostolřka vera** (KB 1566, A6a);
- **defet sapovedi Boshie** (KB 1566, A4b);
- *nih molitue* [delo] *inu dobra della dopado Bogu* (TC 1575, 23);
- **APOSTOLSKA KARSHANSKA VERA** (DC 1584, XIII);
- *Inu imařh poloshiti v'to Skrinjo tu *Prizhovanje, kateru jeřt tebi bom dal.*
- **Prizhovanje* tu je, te dveř Table, na katerih fo bile deřfet Sapuvidi sapifřane, v'katerih je *Buř od fvoje vole prizhoval, koku fe imamo my dērshati* (DB 1584, I, 51a);
- *Ieremiava molitou* (DB 1584, II, 57b);
- *kir to Vero, Ozha nash inu deřfet řapuuidi, ne řastopio* (TC 1575, 191);
- *vti nashi Veri řpofnamo... is letih beřfed, en vřaki dobri kerszhenik řastopi* (TC 1575, 197, prav: 194);
- **prořhne** inu **Molitue** vuzhe (TC 1575, 195);
- *kir obene beřfede vti Veri, Ozha nashu inu Vdeřfetih řapuuidih, prou ne řastopio inu ne Veruio* (TC 1575, 204);
- *Satu fo ty nashi Starishi od te diuce Marye inu Suetnikou lipe peřni inu molitue slushili* (TC 1575, 212).

Pri besedi *absolutio* (Trubar) oziroma *absolucija* je pomenski premik neizrazit. Prevladujejo zveze, ki kařejo na glavni pomen; pri njem ima Trubar domač ustreznik *odpustiř* (TC 1575, 433 in 487) in *odreřitvo* (TAr 1562, 67a); to je pomen, ki bi ga najkrajře imenovali 'odpuřčanje grehov'. Na pomik 'besedilo oziroma obred, s katerim se dosega odpuřčanje grehov' kaře zgled:

- *Glihi viřhi, de ře řkusi ta Vodni karřt, Boshja lubesan inu řnada, pres vřiga řařlusheinja ima doseřhi, inu tu odpufřhainje teh greihou řkusi to **Abřolutio ře** ima prejeti, tu pred to pametjo cilu lashnivu řlove* (TPo 1595, I, 148).

Pri besedah *antvert ř* (Krelj) in *antvert m* (Krelj) je 'besedilo' ře tako osrednje, saj skoraj vedno mislijo bolj na vsebino kot obliko:

- *Sato on řvoi **Antvert** pořtavi kakōr naipřeřprořtiřhi more* (KPo 1567, XXXIII–XXXIIIb);
- *Na ozhitno lasho oben **antvert ne řliřhi*** (KPo 1567, CLV).

Pri besedi *apologija* kaře na 'besedilo' zgled:

- *Ne rezhe **Chriřtuř** nizh vezh na to řvoie řařgovorenje inu **Apologio?*** (KPo 1567, CXXII);
- *Inu is letih Buquiz **Apologiae** ali řařouariane* (TAr 1562, 22a).

Pri besedi *complenda* je pomen 'besedilo' izrecno imenovan:

- *Inu to iřto molitou inu řhegan, řo oni **Complenda**, tu ie dokonane imenouali* (TC 1575, 178).

Tudi pri besedi *confesio* je pomen 'besedilo' zelo razviden:

- *Inu taku řdai pouřod ty praui řtonouiti **Kerřzheniki Veruio**, koker ie vti **Auřřperřerřhi confesioni řapopadenu*** (TO 1564, 113a).

Pri besedi *izlařa* je pomen 'besedilo' na prvem mestu:

- *skratko prauo Vuirtembersko **Islāgo*** (TC 1575, 20);

- Skratkimi *fajtopnimi islagami* (TT 1577, a1);
- *Tulikai drugake inu krive islage* (KB 1566, Fa).

Klagovanje v pomenu 'besedilo':

- *Ieremiaviga Klagovanja Končz* (DB 1584, II, 57b).

Pri besedi *kletje* bi zglel *Nijh ufta fo polna kletia* (KB 1566, F4) kazal na pomen 'besedilo', oziroma tu bi lahko bile 'besede, besedne zveze':

Pri besedi *kletva* je uporabljen zlasti pomen 'besedilo, ki ga je kdo izrekel':

- *inu je zhes nje prihla Iotamova, IerubBaaloviga fynu kletva* (DB 1584, I, 139a);
- *Obtu nas ie fadela ta kletua inu perfega* (TP 1567, A5b).

Pri besedi *marenj* imamo pomen 'besedilo in vsebina' močno razvit:

- *take nega befede nei fo oni prafni mariny* (TK 1550, 105);
- *Tlga Evangelia (tu ie, tih dobrih veffelih Marineu* (TE 1555, 80a);
- *en klafar, kir noue marine pravi* (TAr 1562, 2a);
- *Imaio le eno ūho, f katerim posluhhaio sgul hudizhove lashe, Zhlovefke fanie inu marinie* (KPo 1567, CL);
- *Sakaj Evangelij je ena Gerzhka beffeda, inu fe ushe v'našhim jesiki, enu dobru felftvu, dobri marini, dober glas, od kateriga fe poje inu pravi, de fe Ludje veffelé* (DB 1584, III, 2a).

Pri besedi *molitev/molitov* sta bogato izpričana izhodiščni pomen, to je 'dejanje' in pomaknjen pomen 'besedilo'; 'dejanje' dokazujejo zveze:

- *OD MOLITVE* (DB 1584, I, cIVb);
- *Molitou je našha nar bulfha bramba v'nadlugah* (DB 1584, I, cIVb);
- *Sakaj tvoja molitou je vfljhana* (DB 1584, III, 29b);

'besedilo' dokazujejo zveze:

- *Mi fmo tudi htimu Catehismu pergiali, ene Molitue inu Nauke* (TC 1555, A3);
- *REGISHTER TEIH molitvi, katere fo po redi vletih Bukuizah sapopadene* (TkM 1579, **6a);
- *fo tynashi Starishi od te diuice Marye inu Suetnikou lipe peifni inu molitue shushili* (TC 1575, 212);
- *Ieremiava molitou* (DB 1584, II, 57b).

Opažamo, da ima beseda velikokrat več metonimičnih pomenov; zglel *kadar fmo fhli k' Molitvi* (DB 1584, III, 70b) kaže na pomen 'dogodek na določenem kraju in v določenem času'.

Pogosto se dogaja, da je iz iste podlage narejenih več besed; ena prevzame en pomen, druga drugi. *Molitev* je pretežno 'besedilo', medtem ko je *moljenje* 'dejanje':

- *De tu klyzane oli Molene ie...* (TAr 1562, 58a);
- *OD ZHASTI INV MOLENIA TIH SVETNIKOV* (KB 1566, 97a).

Pri besedi *obljuba* je pomen 'besedilo' izredno močan:

- *kir tui punt, naredbo, oblubo inu myloft dershimo* (TP 1567, A5a).

V okviru te pomenske skupine doživi tudi natančnejšo pomensko določitev *zakonska obljuba*:

- *Leto vayu sakonsko fueift inu oblubo, katero fta vidua tukai pred Bugom inu pred nega Cerkouio, eden timu drugimu oblubilla inu dala* (TO 1564, 133b).

Pri besedi *odgovor* je najpogostejši pomen 'besedilo':

- *de feim uprashanem inu odguuorom fe t ymladi inu preprofti ludie, ner bule uizhe* (TC 1555, A4b).

Vsebinska te besede je tako povezana z vsebino, da je tudi pri *odgovorjenju*, pri katerem bi

pričakovali poudarek na dejanju, poudarek na 'vsebinsi oziroma besedilu':

– *fo fe sazhudili, niegovi saftopnofti, inu odgovoreniu niegovimu* (KPo 1567, LVIIIb).

Pri besedi *podučenje* imamo izpričan pomen 'besedilo':

– *Catehifmus ie ena Gerska beffeda, Slouenski moremo tolmazhiti, enu Poduuzhene te prave Vere Boshye* (TC 1575, 13).

Pri Kreljevi besedi *poročenje* imamo izrazito izkazan pomen 'besedilo':

– *POSTAVA INV POROZHEnie Epiškopom inu predikantom* (KB 1566, D7a);

– *Tiḡa iftiga* [Ozheta] *sapoved inu porozhenie ieft inam inu govorim* (KPo 1567, CXXXII).

Na 'besedilo z določeno vsebino' kažeta tudi sinonima, ki sta v ilustrativnih zvezah navedena:

POSTAVA, sapoved.

Pravda glej *sodba*.

Beseda *prerokovanje* ima tudi pomen 'besedilo':

– *Eno prerokovanie ie, da vfelei bodo edni, kijr fe bodo pravim predigariem svetiḡa Evangelii proti ftavili* (KPo 1567, XIIIb);

– *Sakaj takovu Prerokovanje Danielovu... nej le sa tiḡa volo sapiifjanu* (DB 1584, II, 94b);

Prigliha:

– *to pergliho od tih Suetnikou naprei daio* [Papeshniki] (TC 1575, 213).

Tudi pri besedi *pripoved* je pomen 'besedilo' razmeroma močan:

– *Leta ftara Perpuuid ie rifnizhna, kir prauio ty ludie, kir kuli Bug eno Cerkou faftida, undukai tudi ta Hudizh fdaici eno Capello poftau* (TR 1558, Q4a).

Pri besedi *priseḡa* je pomen 'dejanje' izpričan v zgledih, kot sta:

– *Obtu nas ie fadela ta kletua inu perfeḡa* (TP 1567, A5b);

– *Od perfeḡe ali rotenja* (DB 1584, I) (⁽¹⁾Vb);

močan pa je tudi pomen 'besedila':

– *koker vti Boshy perfeḡi stoy* (TO 1564, 33a).

Ker je pri *priseḡi* pomen 'besedilo' prevladujoč, je *priseḡovanje* ostalo samo pri pomenu 'dejanje':

– *Super tu krivu inu nepotrebnu perfeḡovanje* (DB 1584, I) (⁽¹⁾VIa).

Pritež ima pomen 'dejanje': *Inu hozhe fzhlovefkimi poftauami, ffalsh pridigo ino foblubami tar pryteḡhom te ludi odpelati od fuetiḡa Euangelia* (TC 1550, AIIIa); in 'besedilo z vsebino':

Zbiulamo zhafi na neḡa oblubah inu pryteshih (TAr 1562, 34b).

Prošnja: pomen 'besedilo z vsebino' je pogostejši kot 'dejanje':

– *Leto Proshno ie bil Bug fdaici vslishal* (TP 1567, A6b).

Pri besedi *razglas* takrat še nimamo pomika k 'besedilu', ampak imamo samo 'dejanje':

– *inu njeḡovi Befsedi hkrefḡlasu* [!] *pomagali* (TPo 1595, I, 44).

Razodevanje ima predvsem pomen 'besedilo':

– *S. Iansha Refodiuene* (TT 1560, a1b).

Rotenje ima samo pomen 'dejanje', gl. *priseḡa*.

Beseda *sodba* pomeni 'dejanje', vendar je močen tudi pomen 'besedilo':

– *Inu verhu tiḡa vfiḡa bodo ftuprav mogli saflifhati to ḡrosovito fodbu alli pravdo: Poidite vi prekleti v'ta vezhni paklenjki Oḡän* (KPo 1567, XVIII);

– *inu ta pofledni ftanovitni Sentenc alli fodbu osnanil* (KPo 1567, XVIIb).

Na pomen 'dejanje' kaže zgled:

– *Sakaj vy nedërshite Praude zhlovekom, temuzh GOSPVDV, inu on je per vas v'fodbi* (DB 1584, I, cVIa).

Nadalje ima *sodba* še pomen »pristojnost, možnost«:

- *Ta Sodba (oli tu Rihtarftuu) katera ie vom porrozhenena, nei tih ludy, temuzh Boshya Oblaft* (TO 1564, 63a).

Beseda *svar* ima kakor tudi druge korenske tvorbe bogat pomen 'besedilo':

- *Tako ie tudi Ioannef Krřftnik sa fvoie predige alli fvara volio od Erodesha v'iet bil, inu ob Glavo fvoio prijhal* (KPo 1567, XXVb);
- *nih fuara inu ferda fe boymo* (TC 1575, 375);
- *Moie Deite, nesaversi tiga Gofpuda fvar* (DPr 1580, 4b).

Pomen 'dejanje' je izpričan v zgledu *Od fvara inu opominanja* (DB 1584, I.) (⁽²⁾IVa).

Beseda *svet* ima pomen 'dejanje':

- *inu imaio en fuit* (TE 1555, 79b);
- *inu Rathi njih vkupe fvite delαιο* (KPo 1567, CLIIIb);

na 'besedilo' kažejo zgledi:

- *profiti... fa dober fuit* (TO 1564, 47b);
- *De te nashe nadhge ne prido pres Boshyga fueta, inu pres nega vole* (TO 1564, 43a).

Končno pomeni *svet* tudi 'skupino ljudi':

- *is mozhi inu Rimfkiga Svita inu Folka* (KPo 1567, CLXIb);
- *Nato peliaioega pred vaf fvit alli pravdo inu ga vprafhaio ifhe druguzh: Sili CHRISTVS* (KPo 1567, CLVIb);
- *Sramuj fe... En Rihtar inu Svit krivize* (DB 1584, II, 170a).

Besedo *vera* lahko uvrstimo sem, kolikor štejemo izhodiščni pomen kot 'dejanje'; to pa lahko naredimo, če si zamišljamo to dejanje kot zelo posebno, saj gre bolj za razmerje kot za čisto dejanje in traja nekako nepretrgoma. Pomen 'besedilo' je lahko izluščljiv zaradi izrazite mreže tipičnih zvez:

- *TE STARE ISVELIZhanske Vere, kratka Islaga* (TC 1575, 66);
- *V'Nicenřkim Symboly alli veri* (KPo 1567, IXb);
- *Inu taku Vbuga Verouati, koker nas ta Iogerska Vera... Inu ta Vera S. Atanafia inu ta Nizenishke Concili, is S Pijma, vuzhe* (TT 1560, e1b);
- *kir obene beffede vti Veri, Ozha nashu inu Vdeffetih fapuiidih, prou ne faftopio inu ne Veruio* (TC 1575, 204).

Pri besedi *vprařanje* pričakujemo večino pomenov usmerjenih na izrek vprařanja, ker je dejanje kratko. V pomensko skupino dejanja vendarle sodijo zveze:

- *da fteim uprařanem inu odguuorom fe ty mladi inu preprofti ludie ner bule uuzhe* (TC 1555, A4b);
- *Letu vprařaine inu odgovariaine nei Otrozhia ygra* (DC 1580, H7a).

Naslednje zveze pa izpričujejo pomen 'besedilo':

- *Odguori truim uprařanem* (TE 1555, Ba);
- *Letukaj je pak vprařanje, kej inu kadaj fe imajo taki Tjedni sazheti?* (DB 1584, II, 86b).

Zagovarjanje gl. *apologija*.

Zagovor: izpričan je pomen 'besedilo'.

- *Inu mi tukai oblubimo, bo li potreba, she vegsho odguuor inu faguuor od te Nashe Vere, is S. Pijma vfař zhas dati, naprei poloshiti* (TAr 1562, 107).

Zamerkanje ima zglede, ki govorijo samo o 'besedilu':

- *KRATIG REGISHTER inu Samerkane, od zhes vfaki Pfalm fufeb neruezh guori* (TPS 1566, 269a);

– **SAMERKANIE ENIH POTREBnih fhtukou** (DB 1584, I, cVIIIb).

Zapoved ima predvsem pomen 'besedilo', praviloma v zvezi:

- *te defet **sapovedi** Boshie* (KB 1566, A4b);
- *vtih dešbetih **fapuuidah*** (TC 1575, 65);
- *kir fo **fapuuidi** Boshye **fauergli*** (TE 1555, A8a);
- *pruti nega beffedi inu **fapuuidom*** (TAr 1562, 5b).

Zaprošnja je bolj konkretizirana kot *prošnja*:

- *Satu jeft opominam, de fe pred vsemi rizhmy nar poprej **sturé**, **profhnje**, molitve, **saprofhne** inu sahvalenjé, sa vfe Zhloveke* (DB 1584, III, 114b);
- *ker fo v faj dofehmal na teh Svetnikou **saprofhno**... te ludy vPapefhtvi vijhali* (TPo 1595, I, 41).

Zdenje v zvezi *Nei nizh fljihatí toshbe, pifma, pravde, trímuzh le njih **sdenia*** (KPo 1567, CLVb) izpričuje, da je poudarek tako na dejanju kot vsebini. Torej je glavni pomen v bistvu uporabljen v celoti.

Zopergovorjenje ima podobno lastnost, poudarjeno je 'dejanje in vsebina':

- *NAkatere odguori, timu **Supergouorienu** tih Papeshnikou* (TC 1575, 160).

8.1.8.3 Zelo pogosten je metonimični tip *dejanje* → *rezultat dejanja*.

'Rezultat dejanja' je pomen, ki lahko gre v različne pomenske skupine, kar je odvisno od pomenskih možnosti glagola oziroma tipa dejanja.

Tako dobimo lahko 'predmetni pomen':

- *Sakaj ta Angel je shal po nozhi **fкуси** Egipto, inu je moryl vfa **pervaroyftva*** (TPo 1595, I, 301);
- *De tu **stuariene** ie od tih vfeh Tryeh perfon **sturienu*** (TO 1564, 7b).

V naslednjem primeru gre res najprej za prenos z rastlinskega sveta na verski svet: *Slednu **Sa/aiene** oli **Pelzane*** (Tu ie, Sledni Vuk inu Boshya slushba) kateru mui nebeski Ozha nei *fafadil oli pelzal, bode vunkai ifdertu* (TAr 1562, 15b). Tako je vsebina prilika. Zato je tudi metonimični pomen obdržal formalne lastnosti rastlinskega območja. *Za/aiene oli Pelzane* je z 'dejanja' pomaknjeno na 'rastlino', 'kar je zasajeno'. To pa je potem preneseno na 'nauk' in 'božjo službo'.

Podobno je tudi pri *ofru*:

- *inu nim en shiu oli mertou **offer** pernefti oli per pelati* (TC 1575, 234–235);
- *kadar ie prino f allí **offer** sa Gréhe prino fil, kateri vekoma **terpi*** (KB 1566, F8b).

V tej skupini je zveza, v kateri je uporabljena etimološko ista podstava, v glagolu in v samostalniku, ki pomeni rezultat dejanja, navadna.

V naslednjih zgledih gre še za širši predmetnostni pomen.

- *Semla (perneffe) vus shlaht **fad** inu **perrastenje**... od kateriga zhlovéki... inu vfe kar je shivu, fvoj vshitek inu potrebo ima* (DB 1584, I, aIIIb);
- *vfa shlaht Gospofzhina, kir fsemi bofimi... nih **perdelane** po kriuiim iemlo* (TC 1575, 333);
- *Kakór se veffélé, kadar se ***rup** dely ***plejn** ali **payda/h*** (DB 1584, II, 4b);
- *Kadár pak en mogochifhi zhes niega pride... inu ta dobitak, **rup** allí predó rasdili* (KPo 1567, CXXIb);

– **Roup** (Crajnki) *plien* (Slovenlki, Basjazhki);

Roupati (Crajnki) *plieniti* (Slovenlki, Basjazhki) *pliniti* (Hervazki, Dalmatinlki, Iltrianlki, Cralhki) (DB 1584, III, DdIIa).

Pri *grižlju* in *vgrizleju* gre že za merski pomen, čeprav je še vedno v območju 'predmeta dejanja':

- *Tvoje vgrishleie, katere fi fneidel, morash isbluwati* (DPr 1580, 44a–44b);
- *Katerimu jeft leta vgrishlej omozhim inu podam, taijti je...Inu po tém vgrishlei je Hudizh v'njega [Iudesh] fhäl* (DB 1584, III, 55b);
- *Ohladi tvoje ferce poprej s'enjm[!] vgrishléjom kruha* (DB 1584, I, 145a);
- *de bi oben zhlovik, oben vefsel hip nemogel imejti, oben vefsel gri/hel pred kumryo inu britkuftjo nemogel v/hyti* (TPo 1595, I, 46).

Po metonimiji se je nadalje razvil količinski pomen:

- *de my letukaj na Semli nikar eniga gri/helna kruha nemoremo mogozhi biti* (TPo 1595, I, 34).

Nadalje imamo pri dejanju 'predmet dejanja', ki je najbližji pojavnim pomenom:

- *ERRATA. PREGLEdane Vtim Drukanu* (TC 1575, 532);
- *LETVIE *VIDENIE IESAIA, Amorovi ga Synu; *prikasen* (DB 1584, II, 1a).

8.1.8.4 Dogodek → praznik

Prvi pomen:

- *Criftus shnega Aduentó / Prihodó na ta Sueit ie perneffil vf Vernim nebesko brumo inu Suetuft* (TRe 1558, A2a, rob).

V pomenu 'sestavina cerkvenega leta oziroma praznik' je zgled:

- *na to drugo Nedelo tiga Aduenta* (TRe 1558, y4a);
- *Sakai fe dana fhni prasník imenuie Epiphania to ie, prikasanie?* (KPo 1567, LIII);
- *NA DAN ROISTVA GOSPODA NASHIGA IESVSA CHRISTVSA, KATERI SICE IMENOIE SE Boshizhni Dan* (KPo 1567, XXXV).

8.1.8.5 Dejanje, dogodek → stanje

Metonimični pomen:

- *Taku je zhlovik v'greh pri/hal* (DC 1584, III).

8.1.8.6 Dejanje → stvar, v zvezi s tem dejanjem

Metonimični pomen je v zvezi:

- *Pojdi s'mano gori v'moj^a Loos; ^aLoos, tu je, v'ta dejl moje Erb/fzhine, katera je meni fkusi Loffanje padla* (DB 1584, I, 132b).

Pomen, iz katerega se je beseda *los* pomaknila, je znan v frazeološki zvezi *los vreči* 'žrebat':

- *inu fo fain [guant] ta loos vergli* (TE 1555, 76a).

8.1.8.7 Dejanje → količinska mera

Metonimični pomeni imajo praviloma ob sebi količinski izraz.

Pri *streljaju* se je razvila 'dolžinska mera':

- *inu je fhla, inu je fédla pruti njemu od dalezh, en Lozhni strelaj dalezh* (DB 1584, I, 13a);
- *kateri enimu muimu Mlaishimu en trunk mersle vode vmuimu imeni poda* (TC 1575, 314);
- *sa dvei ftu denariov, bi ne térpelu, da bi v/faki le en vgrishlei vsel* (KPo 1567, CXXVib);
- *Od fvoih logrov odftopi san luzhai dalezh* (KPo 1567, CXLVII).

8.1.8.8 Dejanje → enota kratnosti

Zgledi za metonimični pomen:

- *fo bili en shlak Farisei k'niemu prijhli* (KPo 1567, LXIIIb);
- *Taku pokashi fai en shlak Tvoie Bogafivo tukai* (KPo 1567, CXb).

V tem pomenu pozna besedo samo S. Krelj.

V prvem pomenu je beseda v zgledu:

- *Inu de fe obenimu zhes 40. shlakou ne ima dati* (TC 1575, 353).

8.1.8.9 Dejanje → dejanje, povezano s prvotnim dejanjem

Tu gre praviloma za metonimijo s celote na del ali s celote kakega tipa dejanja na del, ki ga to dejanje tudi pokriva, vendar je zraven še kak poseben namen takega dejanja. Zgledi za metonimični pomen:

- *Resnashane Bug shtraifa* (TPs 1566, 271b);
- *OD OPRAVLANIA, RESnashanja ali ovadenja* (DB 1584, I, (⁰Va).

Omeniti je treba še *pund* ali *zavezo*; najprej v izhodiščnem pomenu:

- *inu ias zho moio savezo olli Pund mey tabo inu mano fturiti inu te slo goftò gmerati* (KPo 1567, XLVIIIb);
- *Ta novi Testament pag, ie ta Punt inu Naredba, kateri ie fto Criftufeuo kryo dobyt inu poterien* (TO 1564, 29b).

Metonimični pomen se je razvil iz vmesnega pomena 'zveza za boj':

- *inu kratku nekar, Punte oli Aushtrie fazhenati* (TC 1575, 329);
- *inu eno svado, alli pund sazhel, inu miflil ga ob Kralevfivo inu shivot pèrpraviti* (KPo 1567, CXLVI);
- *Nenareiai puntou vmeifiti, inu fe k'mnoshici nedrushu* (DJ 1575, 28).

8.1.8.10 Dejanje → naprava za dejanje

Prvi pomen:

- *inu je fprejda naredil vfe shlaht oroshje h'bojovanju inu k'firelanju* (DB 1584, II, 187a).

Metonimični pomen:

- *inu je puftil Saſpe inu firelanje h' bojovanju pred njega narediti* [pred Grad] (DB 1584, II, 189a).

8.1.8.11 Dejanje → snov dejanja

Metonimični pomen:

- *fteim kruhom, vfo shlaht shpisho inu pitye imenuie* (TC 1575, 123);
- *Vina inu mozhniga pytja nebo on pyl* (DB 1584, III, 30a).

8.1.8.12 Dejanje → stran neba

Metonimični pomen:

- *pole pridò Magi od folnzhniga fhoda v' Ierusalem* (KPo 1567, LIIB).

8.1.8.13 Dejanje → človek / ljudje, ki opravljajo to delo

Metonimični pomen:

- *Oni gredo, inu poſtavio vardiane okuli Groba* (KPo 1567, CLXXb).

Podobni pomenski razvoj je tudi pri *vahti*, *vahtanju*, *čuvanju*.

8.1.8.14 Dogodek → čas dogodka

- *Pred porodom inu potle* (TC 1575, 194);
- *de je tojfto [llobodno volo] zhlovik imel pred padzom v'Paradishi* (DB 1584, II, 103b);
- *Oseas je prerokoval pred Criftufevim rojftvom 770. lejt* (DB 1584, II, 103b).

8.1.8.15 Dejanje → lastnost

Pri časti je zelo močan pomen »dejanja«, sopomenka je čaščenje:

- *Inu tu vfe deimo nekar koker ty permoreni/ temuzh radi inu volnu tar le bogu na zhaft inu na hualo* (TC 1550, 111);
- *OD ZHASTI INV MOLENA TIH SVETNIKOV* (KB 1566, G7a);
- *OD ZHESTZHENA TIH Suetnikou, diuice Marye inu na nee klizane* (TC 1575, 221);
- *Tebi [Ozha] zhaft bodi* (TC 1550, 152);
- *De moja noga prou hodi, h'zhafti nješa Imena* (TC 1584, CLXV).

Metonimični pomen:

- *Inu ftuprou pred 5539. leiti ie Bug ta Sueit fturil inu fuio zhaft refodil* (TC 1575, 219).
- *Pofvitne Zhafti inu oblafti nemamo ifkati* (DB 1584, I) (.Vb)

Kecarija. Pri tej besedi gre za lastnost, ki se kaže v več dejanjih, oziroma ki označuje ta dejanja. Lahko bi rekli, da gre za dejanja z določenimi lastnostmi, npr.:

- *Tamuzh fe ijm sdi ena velika Kezaria* (KPo 1567, XXXVIII);
- *Pred vfo kezaryo inu fmoto nas obarri* (TC 1550, 186);
- *ako ne ftopio od fvoie Kecarije* (KPo 1567, LXXV).

Dejanje pa pomenita zgleda:

- *Lotova pyanoft inu Kezaria fvojma laftnama Hzherama* (DB 1584, I, a1a);
- *ty Sludieui pag fo gardi zherni Nezhifti Duhuui, kir te ludy na vfo nezhiftofti, na Shuftuu, Preshuftuu inu na vfo Kezaryo naganeio, inu perklouio* (TO 1564, 53a).

Lotrija. 'Dejanje' bi dokazovala zveza *Vfo lotrio... shtraifati* (TO 1564, 72). 'Lastnost' pa je dokazana z zgledi:

- *leta nasha huda hudoba inu lotria* (TO 1564, 157);
- *Ako te obada nezhiftofti, lotria, fpomifli kako eno cartano telo fe sa tvoio volio gaishla* (KPo 1567, CLXXIII).

Pogled. 'Lastnost':

- *Pouerni dueima slepzoma nih pogled* (TE 1555, Ba).

Glagolniki iz lastnostnih glagolov imajo lastnostni pomen, ker je dejanje postavljeno kot 'lastnost', npr.:

- *Na velanje téh Perfon gledati nej dobru* (DB 1584, I, 327a).

Sinonim imamo pri Krelju v besedi *prijemljenje*:

- *da ie tudi vah Gospod vnebefih, inu per nij nei periemlenia te perfone* (KB 1566, E3).

Razlotek. 'Lastnost' glede na primerjanje med dvema pojavoma:

- *ty bodo... zhudne reslotke, Secte inu Ordne nareiali* (TC 1575, 238).

Lastnost gre lahko v količino.

Preostali samostalniki s tem metonimičnim pomikom: *razlika*, *razlotek*, *diferenca*.

8.1.8.16 Dejanje → *naprava ali stvar za dejanje*

Brod. Metonimični pomen:

- *Inu ony fo sa nym fhli, inu fo dobili ta brud për Iordani, kateri pruti Moabu dërshy, inu néfo nikomer tja zhes pufitili pojti* (DB 1584, I, 134b).

Čast. Nekaj zgledov za »dejanje« smo že navedli. Metonimični pomen pa je v zgledu:

- *De tebi hvalo poje moja^dzhaft, inu tiha nepoftane* (DB 1584, I, 286b)

^dZhaft) tu je, moj Iesik inu druge naredbe h'pejtju, s'katerim jeft tebe zhaftim (prav tam, robna opomba).

8.1.8.17 Pomenska skupina *dejavnost*, ki je zelo bogata in ki vključuje dejavnostne pomene, lahko pri *antverharstvu*, *kmetištvu*, *meništvu*, *nunstvu*, *pridigarstvu*, *ribištvu*, *rihtarstvu* in drugih po metonimiji razvije pomen *stan*.

Za 'dejavnost' so zgledi tipa:

- *Inu nee vuzhiti oli pufititi vuzhiti, enu poshtenu pridnu dellu, kmetishtuu oli en dober Antuerh, oli potrebno kunsht v tih Shulah* (TC 1575, 360);
- *Vtim Pridigarftui Iefus fapoueda pridiḡati, to Pokuro inu odpufzhane vfeh Grehou vneḡa Imeni* (TC 1575, 15);
- *OD PRIDIGARSTVA ALI KLVzheu tiḡa Nebeskiga Kraileftva* (DC 1580, Da);
- *Tiḡa ie Criftus od Rybftua fdruḡimi red... poklizal htimu Iogerftuu* (TT 1557, fi4b).

Zgled za metonimični pomen je:

- *koker ty druḡi Stanuui, koker Pridigarftuu, Sakon, Gofpoftuu, Kmetiftuu, Antuerharftuu* (TAr 1562, 81b);
- *De ta Pafitirieu Stan, nih slushba inu dellu, dopade Bogu bule, koker tu kupzhouane, touernane inu kramarya* (TR 1558, B3b).

8.1.8.18 Dejanje → *stanje*

Pri *krivini* je to lepo vidno, če primerjamo zglede za 'krivo dejanje', npr. *Du bi shiher bil pred fylo, kriuiuo, tatuino inu resboiem?* (TC 1575, 375) in zgled, ki kaže na 'stanje': *v' fvoei krivini vmérie* (KB 1566, D7b).

8.1.8.19 Dejanje glede na razmerje → *oznaka za samostalniški pojav glede na dejanja, dogodke*

Pri *dolḡovanju* je treba najprej ugotoviti temeljni pomen, ker beseda danes v knjižnem jeziku ni več živa. Pri tem se srečujemo z nešteti težavami, ker je pomen dokaj abstrakten in tudi pri glagolu nimamo pomena, na katerega bi lahko naslonili glagolnik.

Pri ugotavljanju pomena pa moramo računati, da gre za glagolnik od glagola, ki ga je Megiser prikazal takole: *Handlen. negociari. rovnatj, dulgovati. trafficare* (MD 1592, F8a). Glagolniškost je ena od temeljnih pomenskih sestavin. Nadalje imamo oporo v osnovi *dolḡ-*. Tapa ima v 16. stoletju zlasti dve smeri; najprej gre za 'to, kar je izposojeno in je treba vrniti, zlasti denar', potem pa gre za 'krivdo za kako stvar'; tu pa nastopi še pomenska sestavina, ki je npr. očitna pri pridevniku *dolžen*: *Inu du, aku Luterski oli Papeshniki, fo kriui inu dolshni, de fo fadashni Ludie taku hudi, nefueifti, de ie poufod tolikain reu inu nadluḡ* (TL 1567, Ba). Prva smer je razširjena na 'druge obveznosti do koga', kar je razvidno pri *dolžen* v prvi pojavitvi v zvezi *Taku je tudi dolshan, flejdni fvojmu blishnimu fvoj greh fposnati, inu fe dolshan dati, supřr kateriḡa je kaj, s'beffjedami ali s'djanjem, fturil, inu fe shnym myriti*

(DB 1584, I, bVIb), medtem ko je v drugi pojavitvi pomen 'kriv'. S tem pomenom je motiviran tudi glagol *dolžiti*: *Eden ti ga drugi ga dolshi, refnasha inu fatu fouurashi, de prou ne Veruie* (TAr 1562, 4b).

Iz tega lahko domnevamo, da gre pri *dolgovanju* najprej za 'razmerje'.

Največkrat gre za 'razmerje kot obveznost, ki sproža spore in se rešuje pred sodiščem':

- *Kadar pak bo enu veliku dolgovanje, de ony tuiſtu pred tebe p̄rneffo: vſe majhine rizhy pak bodo ony ſodili: taku bo tebi laſheſhi, kadar bodo ony s'tabo noſſili* (DB 1584, I, 47a);
- *inu kadar je gdu im̄el enu dolgovanje, de je im̄el h'Kraju pred Praudo priti* (DB 1584, I, 175b).

Naslednja stopnja je izguba razmerja in gre samo še za 'dejanje kakega človeka, ki pa je lahko zelo različno in tudi sestavljeno iz več delov, čemur bi lahko rekli tudi opravilo, posel'. Zveze tega pomena opozarjajo na svojilnost dejanja, kar pomeni, da so dejanja in dogodki, ki jih označujejo, za nosilca pomembni. Npr.: *Nam je Menelaus povedal, de vy shelite v'naſho Deſhelo hoditi, inu vaſhe dulgovanje p̄r nas opraulati* (DB 1584, II, 202a). V nemški predlogi je na tem mestu *vnd ewr Gewerbe bey vns zu treiben* (Luther 2, 1930). Teh zglede je veliko. Npr.:

- *Inu aku ti letu naſhe dolgovanje boſh ferratala, taku hozheva mydva te p̄rſeſe prof̄tá biti, katero ſi ti od naju vsela* (DB 1584, I, 120b).

Naslednja stopnja je 'dogajanje, ki je sestavljeno iz več dogodkov', npr. *INU p̄rgudilu je je po letim dolguvanji* (DB 1584, I, 132a). *Dolgovanje* se nanaša na dogodek, ki ima več sestavnih delov in ga ni mogoče označiti s pomensko ozko usmerjenim izrazom. Ta pomen je razmeroma redek.

Naslednja stopnja je 'dogodek, kjer se odloča o čem, to je o dolgovanju v prvem pomenu', npr.

- *Kadar ſim k'nyh dulgovanju priſhal, taku ſim moral oſgorai ſed̄eti, inu ſim prebival, kak̄or en Krajl mej vojſko, ker ſim troſhtal, te, kateri ſo ſhalovali* (DB 1584, I, 274b);
- *Inu is mej nyh imajo nekoteri iſvoleni biti, katere bo Krajl v'ſvoih nar vegſhlih dolgovajnih, kak̄or ſvejſte Svejtnike ſvejta vpraſhal* (DB 1584, II, 188a).

Sem bi lahko šteli tudi zglede *Sakaj Krajeve rizhy, ſo ſe morale ſtiriti, pred vſemi ſaſi topnimi na praudo inu dulgovanje* (DB 1584, I, 262b).

S pomena 'razmerje, ki sproža spore in se rešuje (pred sodiščem) s sodbo' se je pomen lahko premaknil na 'pravico': *Ta pravizhni ſposna téh vbosih dulgovanje: Ta hudobni nerodi ſa obeno ſaſtopnoſi* (DB 1584, I, 327b). V nemški predlogi: *Der Gerechte erkenet die ſache der Armen* (Luther 2, 1133).

Metonimijo bomo lažje razumeli, če pritegnemo današnjo vzporednico: **stvar** bom dal pred sodišče; **Stvar** Julija Trajbasa; borimo se za svojo **stvar**, kjer je prišlo do podobnih metonimij.

Naslednja stopnja je 'razmerje', ki se v glavnem nanaša na stik, sinonim bi bil 'opravek s kom', npr. *Aku pak gdu nej pokoren naſhi beſſedi, ti ga ſasnaminujte s'enim lyſtom, inu niſht̄er ſhnyh dolgovanja neim̄jete, de bo ſaſtramovan* (DB 1584, III, 113b). Pomen je razmeroma pogosten.

Končno je tu tudi pomen, ki se je razvil iz prvega; opuščene so vse stranske pomenske lastnosti, ostala je samo pripadnost k samostalniškimi pojavom, ki so se razvili iz dogodka: *je bilu Danielu... ena rézh reſodivena, katera je riſnizhna, inu od velikiga dulgovanja, inu on je na njo merkal, inu je to Prikasen dobru ſaſtopil* (DB 1584, II, 102a). V nemški predlogi

je: *vnd von grossen Sachen* (Luther 2, 1565).

Ta pomen je razvit v stari knjižni prekmurščini in tudi v stari kajkavščini (*Duguvanje* je »Slovenki, Besjazhki« ustreznik za »Crajnki« *Rizhy* (DB 1584, III, DdIb)).

8.1.8.20 Duševno delo → sistem verovanj

Ta pomenski premik je izpričan pri besedah *vera* in *religion*.

- *Is tiga Catehifna pag mogo vfi shlaht ludie, fe prou nauuzhiti te potrebne shtuke te Vere kerszanske* (TC 1555, A3);
- *to kārphanfko pravo Vero imam fposnam, inu dērshim* (KB 1566, A4);
- *ta nih* [Papeshnikou] *Vera*, ie *Noua, kriua, falsh* (TC 1575, 18);
- *Polak pravi ga Religiona inu Boshijh flushbi ie vfelei bilu malikovanie* (KPo 1567, LXXX-IIIb);
- *Is lete Angelfke pridige fe mogo vfi fhlaht vukuvi inu Religione fodijti* (TPo 1595, I, 42).

8.1.8.21 Dogodek → več metonimičnih pomikov

Ker je *smrt* pomemben pojem, je kot vse pomembnejše besede večpomenka. Kot izhodiščen pomen jemljem »dogodek, ki pomeni prehod iz življenja v drugo stanje«. Ta pomen izpričujejo zveze:

- *Ampag de bi mi mogli ftem kadilom ... tim Mertuim is Vyzh pomagati, fashlshiti inu kai dobriga dobiti po nih Smerti, Od tiga tu S. Pifmu nigdir ne gouori* (Tar 1462, 102a),
- *Vra te fmerti, je negvijfna inu fkrivena* (DB 1584, I) (IIIa),
- *Od fmerti inu vmritja* (DB 1584, I) (IIIa),
- *inu fo fprauo hti Smerti obfoyeni* (TO 1564, 155b),
- *Smert je ena fhtrajfunga, sa greha volo* (DB 1584, I) (IIIa)

Že znotraj tega pomena je prišlo do razlikovanja: enkrat je »naravna smrt«, drugič je »smrt kot kazen«:

- *Taku bi ui pres framote fuasho natursko Smertio, poshtenu umerli* (TO 1564, 157a),
- *temuzh morete to Smert, katero fte fashlshili, preterpeti* (TO 1564, 157a).

Po metonimiji nastane »stanje, v katerem je človek po tem dogodku«, npr.

- *Ty Iogri fo shnih proshno dofti mertuuh od Smerti obudili* (TC 1575, 211).

Po tem dogodku pride do dveh verskih pomenov: prvi se imenuje *večno življenje*, drugi pa *večna smrt*. Ta *smrt* bi lahko bila tudi metafora na *naravno smrt*, vendar ker je nadaljevanje *telesne smrti*, jo razlagam z metonimijo. Da jo ločijo od *telesne*, jo imenujejo *duhovsko smrt*:

- *Taki Verni ludie nigdar ne vmerio, fajtopi fto drugo duhousko fmertio, Sto telefno fmertio moraiio vfi ludie vmreti* (TT 1557, s4a),
- *Katera vezhna martra inu fmert, fo ueliku teshkeshi inu groyfouitishi, koker ta telleffna Smert. Sakai tu ie ena vezhna rezh, nigdar ne mini* (TO 1464, 157b),
- *Imu nee [te verne] pod to oblaftio te Smerti ne pufiti* (TO 1564, 165b).

Poleg teh imamo pri *smrti* še nekaj zvez, ki so teže razumljivi, zato jih bomo poskušali razložiti z metonimijo. Pogostna je zveza *od smrti vstati*, ki kaže na metonimični pomen, ki je blizu »stanja«, vendar to stanje sestavljajo »tisti, ki so doživeli smrt«. Zato bi bilo bolj pričakovano, da to vsebino povemo s formulacijo *vstati od mrtvih*, ki je izpričana že tudi pri protestantih, npr.

- *Inu Goriufanena od tih Mertuuh* (TC 1575, 78),
- *Od Mirtvih gori vftajenja, yfzhi, od Smerti* (DB 1584, I) (IIIb). Prim. Približevanje.

Pogostne so zveze *smrti umreti*, npr. *Ali GOSPD je meni pokasal, de on bo fmerti vmertl* (DB 1584, I,207b). Pleonastična zveza je kalkirana po nemščini: *Abert der HERR hat mir gezeigt/ das er des tods sterben wird* (LUTHER 1534, 699). (MERŠE 1986b, 93).

Pri Trubarju srečujemo razmeroma pogostoma zvezo *na smrti ležati*. Srečujemo se z metonimičnim pomenom »smrtna postelja«. Ker je razvoj enkraten, obravnavamo zvezo kot frazem, npr. *kadar bomo na fmerti leshali* (TO 1564, 164b).

8.1.9 Metonimične spremembe pri občutenjskih pomenih

Občutenjski pomeni so za duhovno življenje zelo značilni. Ker so besedila našega 16. stoletja v znatni meri duhovne narave so ti pomeni številni in močni. Pri nekaterih samostalnikih s tem pomenom se je razvila tudi bogata večpomenskost.

Besedi *milost* in *gnada*, ki ju štejemo za sopomenki, nas postavlja s svojo rabo pred razmerom a težka vprašanja. Raba kaže, da besedi nista v vseh pomenih sinonima oziroma če se rabita blizu skupaj, se rabita v različnih pomenih. Poskušali bomo problematiko analizirati in prikazati na podlagi tipičnih zvez.

Razmeroma hitro ugotovimo, da je vsebina, ki jo pokrivata ti dve besedi, za 16. stoletje zelo pomembna. Pri vseh pomembnih pojavih vidi človek veliko sestavin, veliko posameznosti, te hoče tudi poimenovati. Metonomija je kot nalašč eden od poimenovalnih postopkov za poimenovanje takih sestavin. Pri *milosti* in *gnadi* se to dogaja. V osnovnem pomenu sem besedi uvrstil v občutenjske pomene, in sicer v pomensko skupino o dejavnem odnosu v kakem razmerju. Besedi imata veliko gradiva. Pri osnovni analizi se bomo naslonili na TC 1550. Najprej si oglejmo *milost*, ki je starejša, saj ima že v Btižinskih spomenikih 4 pojavitve. V osnovnem pomenu je *milost* »občutje človeka, ki je mil oz. usmiljen do drugih«. Narava tega pomena je taka, da se kaže v neke vrste delovanju, ki traja in ni dano enkrat za vselej. Ta pomenski pojav imenujemo »dejavno stanje«. Tisto, kar je pri tem dano, je nekakšen »dar«. Besedo dar uporabljam s posebnim namenom, ker tudi Trubar razlaga z njo ta pomen, kot bomo takoj videli. *Milost* ima na verskem področju vse te elemente. Poleg tega ima še to, da je to občutje posebjeno. Tako imenujemo tudi nosilca tega občutja. Za vse te pomene imamo v besedilih dokaze. Pri *milosti*, ki ima v TC 1550, in sicer v golem katekizmu, 22 pojavitve, je za prvi pomen 5 pojavitve: *zbiula ne! milofti inu dobruti bofhy* TC 1550, 236), štirikrat je *izkazati milost*. V prvi pomen gre tudi: *is tuye velike milofti tim zhlouekom dall nafnane* (TC 1550, 198).

Naslednji pomen je dejanje, ki ga v tem primeru lahko obravnavamo skupaj s stanjem: *priti v milost božjo* (štiri pojavitve), *vzeti v milost* (enkrat), *de fmo guifhnu vmylhofti bofhy* (TC 1550, 89).

Naslednji pomen je, kar je dano iz tega občutja. Tu imamo zveze: *božja milost, prositi za milost, dobiti, najti milost, biti deležen milosti božje*. Ta pomen je v besedilih izredno pogosten. *Gnada* je v pomenu »kar je dano vernikom zaradi Jezusa Kristusa« že v TC 1550 zelo prevladujoča: *dati, dobiti, prositi gnado*; za *gnado prositi* (kar 8 zglede), npr. *imamo Boga fa gnado profiti* (TC 1550, BIIIa); *fakai ony* [Samopravizhari] *is Jefufue flufhbe inu Martre katera fama ye nam gnado per bugi dobilla/spot delaio* (TC 1550, 122). Ta pomen je Trubar štel za terminološki in ga je vsaj velikokrat tudi z besedo ločil od drugih. V takih okoliščinah razumemo tudi njegovo trditev: *TO Latinsko beffedo Gracia, Mi Crainci, koker*

Nembci, Tolmazhimo, Gnada, Crouati y Peami, Miloft (TT 1560, d4b).

Nadalje je pride poosebitev: *Milhoft bofhya nei hotela / Zhloueka fapufiti / Inu ye hprauici rekla / Taku hozhmo fturiti / Zhloueka fgnado obdilit* (TC 1550, 148).

Imamo pa tudi pomen »nosilec božje milosti, to je Jezus Kristus«: *Mui Syn kir ye muya milhoft / Bode vom hpomaganu / Vafhe grehe bo fam noffil* (TC 1550, 150).

8.1.9.2 Občutje glede na hotenje → stanje

Izhodiščni pomen:

- *de Gofpud Bug tiga S. Sakona nei fa volo tiga lushta tiga nashiga Greshniga Meffa... poftauil* (TO 1564, 135a);
- *Sakai bulshe ie fe Osheniti oli omoshiti, koker od lushtou goreiti* (TC 1575, 342);
- *Kateriga fo Chriftufovi... ti krishao fvoie mefo, ftémi Lu/hti inu sheliami* (KPo 1567, CLXXIII).

Metonimični pomen:

- *inu vtih lushtih tiga meffa prebiuali* (TT 1557, h2a).

8.1.10 Metonimične spremembe pri stanjskih pomenih

8.1.10.1 Stanje → lastnina

Pri imenju je pomik s pomena 'to, da imaš' v 'kar imaš'. Za zadnji pomen je zgled:

- *kateri je bil poftaulen zhes vfe njegovu *Imenje; *blagu* (DB 1584, I, 14b).

8.1.10.2 Stanje → del cerkvenega koledarja

Zgled za stanje:

- *Dobra dela, kakor ie tudi poft alli tresovfi, molitva inu v'Cerkev hoiene* (KPo 1567, XLV).

Metonimična zgleda:

- *Na to IIII. Nedelo Vpofti, fe pridiguie* (TR 1558, G2a);
- *PERVA NEDELIA V'POSTV* (KPo 1567, CVb).

Iz cerkvenega praznika se razvije 'obdobje, značilno po postu':

- *ker je, tudi vshe poft mimu bil* (DB 1584, III, 77a).

8.1.10.3 Stanje → dejanje

Zgled za 'stanje':

- *fa volo nih Malykouane inu Nepokorszhine* (TAr 1562, 2a).

Zgleda za 'nepokorno dejanje':

- *Tamuzh naf ie refhil inu naf vfelei réfhi od popredne pèrve ftare nepokorfchine alli Gréha* (KPo 1567, CXLIIIb);
- *Satu nej tu ena nepokorfzhina ali fvojovolnoft, kadar podlushniki nikar sdajci v'fvoje Gofpofzhine sapuvidi nepervolio* (DB 1584, I, cVIb).

8.1.10.4 Zunanje stanje → stvari, ki se v tem stanju potrebujejo

Ta pomenski razvoj je zlasti opazen in izpričan pri besedi *potreba*. Za stanjski pomen imamo takele zgled:

- *de le moreio fy eno predigo v'potrebi is njih [bukev] sbrati* (KPo 1567, IIIIb–V);

- *Onu je pak potreba mej Poftavo inu Evangeliom s' velikim fliffom restozhik merkati inu dërshati* (DB 1584, I, aVIb).

Zgledi za metonimični pomen:

- *hudie... vas bodo fo vfo potrebo omistili* (TO 1564, 80);
- *nim [Vduue] nih potrebo dati inu nee shiuiti* (TC 1575, 400);
- *Bi rada vidila, da bi fyoio potrebo obilnò imeli* (KPo 1567, LXIX);
- *Dai vshitek inu potrebo tém vbosim* (DM 1584, CCII);
- *de fi le shnimi fyoio potrebito, piti inu iefti dobio* (KPo 1567, V);
- *sa nje fkarby, de imajo fvojo potrebo* (DB 1584, I, aIIIb).

Kot vidimo, se je metonimični pomen zlasti osredotočil na 'vsakdanje potrebščine za življenje'.

8.1.10.5 Čustveno stanje → del telesa, ki je nekako povezan s takim stanjem

Pri besedi *sram* je to 'spolovilo':

- *Tvoje Matere Seftre fram, inu tvojeza Ozheta Seftre fram, nemáfh odgèrniti* (DB 1584, I, 73a).

8.1.10.6 Stanje → skupina ljudi, značilna po takim stanju

Pri besedi *red* prvi pomen označuje 'stanje glede na urejenost', za kar bi lahko imeli zgled:

- *kär ijh [otroke] doma pär redi smladih nüg ne vishaio* (KPo 1567, XLVIb).

Po metonimiji je nastal pomen 'verska skupnost ljudi, ki živijo v posebnem redu':

- *fhe drugih pet Sacramentou bilu, kakòr... Farfki shegni ali reduvi* (DB 1584, I, cIIb);
- *Farjem drusiga *reda; *vèrfte* (DB 1584, I, 218a).

8.1.11 Metonimične spremembe pri trajanjskih pomenih

Pri trajanjskem pomenskem območju srečujemo pomene, ki govore v glavnem o dogajanju, ki ima trajanjsko razsežnost, to se pravi, da teče, pri tem pa nima še kakih posebnih lastnosti, kot smo jih navajeni pri dejanjskih in občutenjskih pomenih, deloma pa tudi pri stanjskih. Jih je pa zato manj kot pri stanjskih pomenskih pojavih in še veliko manj kot pri dejanjskih.

8.1.11.1 Trajanje → nosilec trajanja

Trajanjski pomen je močan pri *životu* in *lebnu* in je zanj veliko zgledov, npr.:

- *de naprei do nashiğa prauiga konza tiğa reuniga kratkiğa shiuota, hoziesh nas tudi shiuit inu dobru omistit* (TM, 1555, A3a);
- *de fmišlimo na ta kratig zhas nashiğa shiuota* (TKo 1557, dlb);
- *Vnim Veriftufi, ie ta Leben oli shiuot* (TO 1564, 13b);
- *KOKV SE TY SHKODLIVI LVDY, kir Vyezhi fa shiuot syde* (TO 1564, 155b);
- *Ias ne naidem obene krivice na nijm, da bi bil shivot sapal* (KPo 1567, CLXVI);
- *Nato fo ga vfi obfodili, inu savpili, On ie shivot sapal* (KPo 1567, CLV);
- *Taku, de pridemo po tim lebnu, uta praui dobri fionouiti vezhni fjan* (TKo 1557, dl b);
- *da vfaki kijr v'niega veroie, ne bode pogublen, tamuzh imel ta vezhni leban* (KPo 1567, XXIII);
- *ie dolg tih Fariov, kateri... senim pianim, Kurberfkim hudim lebnom alli shiveniem dofti ludy od vere na sai vèrsheio* (KPo 1567, XCVIb);

- *Ako pak bodemo na Boga prav verovali... ne~~ga~~ be~~f~~edo radi po~~s~~lu~~f~~hali, inu po nij na~~f~~h leban peliali (KPo 1567, CXXXVb);*
- *en poshten **Leben** inu **Stan** pelamo (TP 1567, A3b);*
- *Inu nas... per Ker~~f~~zhanskim **stanu** inu **lebnu**... obdershati (TP 1567, A7b);*
- *ta vezhni **leben** dobimo (TC 1575, 92);*
- *kar potrubuiemo htimu vezhnimu **lebnu** (TC 1575, 14);*
- *De mi imamo odpuf~~z~~hane tih Grehou, inu ta vezhni **leben** (TC 1575, 29);*
- *Inu de mi taku Veruiozh dobimo ta vezhni **leben** (TT 1582, II,**2b);*
- *v'Letim **lebni** on sa nje lona s'potelefnim vshitkom, zha~~f~~tjo, bla~~g~~om...Tamkaj prk na unim Svejti bodo ty brumni... s'zha~~f~~titimi daruwi... darovani (DB 1584, I, bVa).*

Zgledi, ki kažejo na pomen »telo«:

- *da ie na~~f~~ha v~~f~~a cela natura... **shivot** inu diamie, ~~f~~kusi pre~~f~~top Adamovi i~~f~~kasheno (KPo 1567, L);*
- *Mirra pak pomeni, da imamo na~~f~~he gre~~f~~hno me~~f~~fo alli **shivot** moriti (KPo 1567, LVIb);*
- *delo Zhloveka p~~r~~ sdravim **shivotu** ohrani (KPo 1567, LXVib);*
- *pro~~b~~imo Gofpudi Boga, de nom is ne~~ga~~ milo~~f~~ti nerpopei da en ~~f~~drau **shiuot**, Sakai kadar ~~f~~mo bolni, taku nom obena shpendia ne dishi inu ne poma~~ga~~ (TC 1575, 124);*
- *Iefti Veruio tu Goriufstanene t~~i~~ga **shiuota** oli t~~i~~ga me~~f~~fa (TC 1575, 95);*
- *Tu vom is Derendinge, she v~~f~~elei na **shivotu** bolan pishem (TT 1577, XXV);*
- *De Gofpud Bug vti ne~~ga~~ **Ve~~z~~hnu~~f~~ti**, preden ie bil ta fueit ~~f~~tuaril (TT 1557, p1a);*
- *Bug ta Sveit taku lubi, de on njemu ~~f~~voyga Synu da, kateri~~ga~~ je on od **ve~~z~~hnu~~f~~ti** htimu ferordnal (TPo 1595, I, 16).*

Bitje v zgledu *fo ony* [Angeli] veliku *shlahtni~~f~~hi* kakor *my zhlovéki* *Nerpopej sa nyh nature inu bitja* ali *Stanu volo* (TPo 1595, I, 39) pomeni 'obstajanje', ki je ena od možnih pomenskih skupin v trajanjskem pomenskem območju.

8.1.11.2 Pojav, ki se zaznava z vidom → priprava za luč

Izhodiščni pomen:

- *Inu S.Paul, de Bug prebiva v'eni **luzhi**, h'kateri nemore nihzhe priti (DB 1584, I, aIIa).*

Metonimični pomen:

- *de fe ima divica Maria moliti, nij ofrovati, inu **luzhi** shgati (KB 1566, G8b);*
- *Nihzhe pak nevushge eno **luzh**, de bi jo pod eno pofsodo povejsnil (DB 1584, III,35a).*

8.1.12 Metonimične spremembe pri lastnostnih pomenskih skupinah

8.1.12.1 Lastnost glede na trajanje → del besedila

Lastnostni pomen dokazujejo številni zgledi tipa:

- *VSIGA... kerszhanski~~ga~~ Nauuka, kir ie vleti Pred~~g~~uori **Konez** (TT 1557, gg2b);*
- *dokler svej~~f~~h, kakou **konéz** bo ta rejzh iméla (DB 1584, I, 148b);*
- ***Sazhetig**, Restlotig tih dueyu Ver inu Cerkou (TC 1575, 49).*

Metonimični pomen »končni del česa« se je uveljavil zlasti pri besedilu:

- *koker na **konzu** lete pridige bomo prauili (TC 1575, 206).*

8.1.12.2 Lastnost → stvar, zlasti dejanje, narejena s tako lastnostjo

Zgled za izhodiščen pomen:

- *kateri [Crifthus] fe je tudi sa najho volo, is s^{gul} dobrute, milofti inu vfmilenja, volnu v'to britko fm^{ert} podal* (DB 1584, I, cVa).

Pri metonimičnih pomikih je pogostna množinskost:

- *Ti fi ... velike Mylofti inu **dobrute** oblubil* (TP 1567, A7b),
- *kakouo **dobruto** nom i^{kafauie}* (TC 1575, 68);
- *sa take **dobrute*** (DB 1584, I, aIIIA),
- *zaihni inu v^{fakdanje} **dobrute** v'nyh v^{efti} preprizhajo, de* (DB 1584, I, aIIA).

8.1.12.3 Oblast glede na možnost učinkovanja na druge → nosilec oblasti

Izhodiščni pomen izpričuje zgled: *Meni e dana v^{fa} **oblast** na Nebu inu na Semlij* (KB1566, A7).

Metonimični pomen »nosilec oblasti«

- *ta Visha **Oblast** inu Gofpofzhina, more inu ima oblast vti nee Gofpofzhini la^{ftme} Po^{ftaue}... gori narediti inu po^{ftauti}* (TO 1564, 64b). V zvezi *imeti oblast kaj početi* ima *oblast* pomen »pravica«: *ima pravico kaj početi*.

8.1.12.4 Lastnost → čas, obdobje take lastnosti

- *taku, de fo v^{fe} mi^{fli} inu smi^{ftanje} zhlovezhkiga ferza, le hudé, od njega **mladu^{fti}*** (DB 1584, I, aIVa)

8.1.12.5 Lastnost → stanje

- *Pre^{fhufhtva}, shufhtva varuj fe... lubi Sakon, Vdu^{ftvu} inu Divizhtvu, vtim^{ftanu} enim de fto^{ft}, inu Boga boy^{ft}* (DC 1584, IX);
- *inu... te ludi od Boshye **pokorszine** odpelauaio* (TC 1575, 236);
- *Suetniki fo prafnouanu **linobi** fourash* (TC 1575, 257);
- *Sakai ty Suetniki fo taki **linobi** inu lotry, kir fe na nih g^{odeh} g^{ody}, fourash* (TC 1575, 257);
- *Inu de bi po Boshji voli... v'v^{vetu^{fti}} inu **pravici**, kir je njemu v'fhez^h, v^{fe} na^{ft}e shivozhe dny shiveli* (DB 1584, I, aIb).

8.1.13 Metonimične spremembe pri stvarnih pomenskih skupinah

Med pojavske pomenske skupine uvrščamo pomenske skupine, pri katerih ni prevladujoča ena sama pomenska lastnost, kvečjemu je to samostalniškost, druge lastnosti so zapletene, tako da bi jih težko uvrstili v kako prejšnjo širšo skupino. Zaradi te svoje posebnosti je zelo mnogovrstna.

8.1.13.1 Ustanova → objekt, v katerem je ustanova

Zgled za izhodiščni pomen:

- *Clo^{sttre}, Cap^{lanie} shifftati* (Tar 1562, 72a).

Metonimičen pomen je pogosten

- *Edno brumno sakon^{fko} sheno né^{fo} v'fvoie **Klo^{sttre}** pu^{ftili}* (KPo 1567, CLVII);
- *Ménili fo, de ofkrune i^{jm} **klo^{stter}*** (nadaljevanje gornjega);
- *Kateri Otroci pak fe prav redijo, inu **úzhio**, ti fe lahko posnaio, v'Cer^{kvi} v'fhu^{lich} inu na placu* (KPo 1567, XLVII);

- *Tu fo ti Shtiffiti inu Kloftri po vsem Svejti, tijfti néfo Bogu ali Criftufu h'zhafti ali k'flushbi fesydani* (DB 1584, II, 89a, prav 90a).

8.1.13.2 Ustanova → dejanje, povezano s to ustanovo

Izhodiščni pomen pri vozi:

- *S Ioannes iz Vose dva fvoja logra h' Criftufu pofhle* (DB 1584, III, 8a).

Metonimični pomen pa je izpričan v:

- *pred Turfko filo inu voso milofitivu obarujejh* (DAg 1585, c5a);
- *Inu fem nima fo tranzho pritul, Inu onu ie she fdai meni shal, de nyu ne fem fatoshil* (TC 1575, 189).

8.1.13.3 Denarna enota → bankovec ali kovnec v vrednosti te enote

Zgled za prvi pomen:

- *Leta pernefse sa fju liber, tu je nafhe Monete, sa pul trynaijt flatih Myrre, inu Aloe* (TPo 1595, I, 306);
- *Stater ie en denar uela pul Slatiga* (TE 1555, 44a).

Zgled za metonimični pomen:

- *Inu on vèrshè frebèrnike po Templu* (KPo 1567, CLVIIb).

8.1.13.4 Časovna enota → določeni del te enote

V prvem pomenu obsega *dan* štiriindvajset ur; v zgledih nastopa zlasti s količinskim določilom:

- *fmo my try dny tamkaj oftali* (DB 1584, III, 78a);
- *Iudye fo dan na vezher sazheniali* (JPo 1578, 3).

Pri metonimičnem pomiku pa *dan* pomeni nasprotje *noči*, npr. *dan tar nuč*.

8.1.13.5 Časovna enota → čas, določen s to enoto, v prihodnosti

- *kir ie hotela nemu zhas inu Vro vti pomuzhi poftauiti* (TC 1575, 226).

8.1.13.6 Časovna enota → tako dolg čas glede na kakovost

- *Od tiga zhaffa nei dobriğa na fueitu, fo huda draga leit* (TC 1575, 215).

8.1.13.7 Časovna enota → del te enote glede na značilnosti

Pri *letu* ja tako nastal pomen 'poletje':

- *Temuzh tudi delajo, te druge zhaffè fkusi lejtu: kakor Lejtu, Ieffen, Sima inu Spomlad* (DB 1584, I, aIIIb).

8.1.13.8 Del dneva → smer neba

Do te metonimije je prišlo zaradi lege sonca; glede na njegovo lego se določajo smeri.

Zgledi za metonimični pomen:

- *Pruti jutru ima Ierusalem ali Iudea nar blishe tu märtvu Morje* (DB 1584, II, +Va);
- *Pruti Pulnozhi... Pruti vezheri... Pruti Puldnevi* (DB 1584, II,+Va).

Pomeni: 'vzhod', 'sever', 'zahod', 'jug'.

- *od jutra notèr do vezhera* (DB 1584, II, 84a) 'od vzhoda do zahoda'.

8.1.13.9 Praznik → časovni mejnik

Zgled za prvi pomen:

- Sakai ob **Praŋnikih** inu **ŋhegnan**ih **ŋe** mallu **dobri**ga **dof**ti **hud**iga **ŋ**turi (TC 1575, 255).

Metonimični pomen:

- **vmei Velikonozhio** inu **Vinkushti** (TC 1575, 213).

8.1.13.10 Časovni pojav → omejeno trajanje

Metonimični pomen:

- **v'tim zhaffu** **lotama** (DB 1584, II, 116b).

8.1.13.11 Časovni pojav → določena točka v trajanju, podobno kot pri mestu.

Zgled za metonimični pomen:

- **Od tīga zhaffa** **nei** **dobri**ga **na ŋueitu** (TC 1575, 215).

8.1.13.12 Jezikovna enota → kar je izraženo z besedami

- **po ne**ga **Prerokou** inu **logrou** **Beŋfedi** inu **Vuku**, **slushimo** **Bo**gu (TP 1567, A3b);
- **Pouei** **nekatere** **beŋfede**, **is** **tih** **Euangelif**tou, **skaterimi** **ie** **Ie**ŋus **Cri**ŋtus **tu** **Pridigar**ŋtuu **ŋuiga** **Eu**angelia **gori** **po**ŋtauil (TC 1575, 31).

Tu gre za metonimijo z **delu na celoto**. Pomen je možen pri edninski in množinski obliki. Množinska oblika je bolj opisna. Tak pojav v besednem zakladu srečujemo pogosto. *Beseda božja* je samo ustaljena zveza v tem pomenu.

8.1.13.13 Jezikovna enota → izraz (ali beseda v določenem pomenu)

Spet se bomo ustavili pri *besedi*, ki je lahko poleg izrazne enote tudi enota z določenim pomenom. Zgledi:

- **mi** **ne** **ŋmo**... **lepi**h, **glatki**h, **viŋŋokih**, **kunŋtnih**, **nouih** **oli** **ne**ŋnanih **beŋfed** **iskali** (TE 1555, A3a);
- **Sdai** **hozhmo** **tukai** **nakaterere** **Beŋfede**, **katere** **S. Paul** **vletim** **Lyŋtei** inu **dru**gdi **zhe**ŋtu **nuza** **isloshiti** (TT 1560, c3b).

Zgledi se razlikujejo po tem, da je opozorjeno na funkcijo besede, na kar kažejo pridevniki *nove*, *kunštne* itd. Drugi zgled kaže na besede v sobesedilih, v besedilu ja pa beseda vedno v določenem pomenu (to je 'izraz').

8.1.13.14 Jezikovna enota → besedilo

Pomenu 'kar je izraženo z besedami' je zelo blizu pomen 'besedilo'. Ta je zlasti živ v smeri *božja beseda* 'svetopisemska besedila'.

- **kir** **te** **ludi** **od** **Bu**ga, **od** **ne**ga **beŋfede** inu **pokorszhine**, **odpelaua** in **sapelaua** **vta** **Pekal** (TC 1575, 18);
- **de** **ne** **zbiulaio** **na** **tui** **beŋfedi**, **oblubi** inu **pri**teshu (TC 1575, 104);
- **Boshie** **be**ŋede **ŋe** **der**shite (*P 1563, 175);
- **de** **bi** **on** **prave** **Pridigar**je **hotel** **dati**, **kateri** **bi** **Boshyo** **be**ŋsedo **nam** **prau** **Isla**gali (TPo 1595, I,42);
- **po** **Boshy** **be**ŋedi (KB 1566, E6a);
- **LEtu** **je** **GOSPOD**NIA **be**ŋfeda, **katera** **ŋe** **je** **ŋturila** **k'O**seu (DB 1584, II,104a).

8.1.13.15 Jezikovna enota → jezik

Beseda je pomaknjena s člena sistema na celoten sistem. Tipične zveze so take kot pri jeziku:

- *fa volo tih muh dobrih preproftih Lanzhmanou, kir druge beffede ne fnaio, famuzh to Slouensko* (TT 1557, k2b).

8.1.13.16 Jezikovna enota → Jezus Kristus

- *temuzh de ga [leta Svejt] je Bug, ta vezhni Ozha, fkusi fvojo glih vezhno inu vfigamogozho Beffedo, tu je, fkusi fvojga edinu rojeniga Synu, s' red S. Duhum... cilu is nizheffer ftvaril* (DB 1584, I, aIIIa).

Četudi ima imenovanje deloma tudi drugačna pravila, kot veljajo v občnoimenstvu, je treba pri besedi opozoriti tudi na ta pomik, ker je nastal po metonimiji, zaradi božje oblube, ki je dana z besedami. Na to se nanašajo tudi take formulacije, kot so *in beseda je meso postala*.

- *Inu fa tiga volo bo ta Syn Boshy vtim S. Pyfmu nakaterikrat, ta Beffeda oli ta Sguor oli tu reshene imenouan, Satu kir ieBug skufi nega fteimi ludi gouuril* (TAr 1562, 8b).

8.1.13.17 Jezikovna enota → pregovor, izrek

Ta pomen je nastal po pomiku z dela na nekoliko večjo celoto, vendar ta ni velika; razlagamo jo pa vseeno podobno kot pri 'besedilu'. Zgledi:

- *ty imenitijhi inu ozhiti fhpruhi ali beffede, od Cristufa inu drugih artikulou nafhe Krfzhanfke Vere* (DB 1584, I, cVIIIb);
- *Inu ena gmain befeda ie, Ta fe prav fpokori, kijr Gréha vezh ne ponovi* (KPo 1567, XXIII).

8.1.13.18 Jezikovni pojav → stvar, za katero je ta pojav značilen

Pismo je pri protestantih najprej 'pisava'. S tega pomena se je pomaknilo tudi na celotno biblijo, sveto pismo, npr.:

- *Ana peifen/ is stariga fuetiga pifma/ kakoui ye ta zhlouik od Buga peruizh fuarien* (TC 1550, 145). Bolj se je uporabljalo poimenovanje *stari testament*. Za vso Biblijo se je pa močno uporabljalo poimenovanje *Sveto pismo*.

8.1.13.19 Sestavina → vsebina sestavine

Artikul se večinoma uporablja v metonimičnem pomenu, kot kažejo tipične zveze, to je »vsebina ali nauk, ki ga vsebuje«, npr.

- *TY ISPAZHENI INV PREObnerneni Articuli, Kateri fo fpet od nas na ta pravi pot perprauleni inu obnerneni* (TAr 1562, 62b);
- *da ie ftoprav ifhe vezh drugih Artikulov, od Mafhe, kadila...* (KB 1566, E8a);
- *Tijfi imenitijhi fhtuki inu artikuli nafhe praué Krfzhanfke vere, od katerih vfe letu S. Pifmu... enaku vuzhy, fo leti po redu* (DB 1584, I, aIIa).

Vendar je tudi nekaj zvez, ki kažejo na del besedila, zlasti tiste, ki imajo ob sebi količinski izraz, čeprav je tudi v teh primerih lahko zaslutiti 'vsebinskost':

- *ARTICULI OLI DEILI naprei polosheni inu dani... utim 1552. leitu timu Concilyu Virienti* (TAr 1562, AIa);
- *NAS izhi inu nam naprei fnavi tri Artikule alli ftuke* (KPo 1567, CVI).

Že pri nekaterih gornjih navedkih smo videli, da je *del* sinonim za *artikul*. Vseeno je *del* tudi v pomenu 'sestavina' bolj pogosten kot *artikul* in bolj nedvoumen, npr.

- *TA PETI INV PVSLEDNni Deil te Slovenske Predguori* (TT 1557, aa-4a);

– *TA DRVGI DEIL oli shtuk tığa Catehijma* (TC 1575, 22).

Opozoriti je treba, da je *del* pomensko širši, saj obsega tudi druge pojave mimo besedila, npr.

– *inu od tih Offrou nih deil vjeti* (TO 1564, 2a);

Kot zanimivost je pa dobro povedati, da je *kapitul* pri protestantih samo 'natančno določeni del besedila', npr.:

– *vletim 24. Capituli* (TR 1558, y3a).

Pri *šniku* sta oba pomena dokaj pogostna. Kot 'enota višje celote' nastopa v zvezi:

– *de te Buque od tih Tryeh Shtukou preuelike inu neushtaltne ne bodo* (TR 1558, Z2a);

– *LETA REGISTER PRAVI, KVLIKVIE BVCqui inu Shtukou uti celi Biblij* (TKo 1557, c3a);

– *Kuliku ftukov alli del ima... Catehijmuf* (KB 1566, A4b).

Metonimični pomen o vsebini pa dokazujejo zveze:

– *fem te vegshe ftuke nafshe praue Vere vle te buquice prepifal* (TA 1558, 4);

– *left fem... ner te potrebnishe inu miznishe Stuke, Nauuke inu Troshite, sledniga Euangetia fufeb kratku islushil, pokařal inu fapifal* (TR 1558, A1b);

– *nam kisvelizhanju potrebne ftuke prave... vere* (KB 1566, E4b).

8.1.13.20 Pomenska skupina *besedilo* ima v protestantskem jeziku zelo vidno mesto. Dokaz, da spada kak izraz v to skupino, je nekaj tipičnih zvez. Predpostavljamo pa seveda, da je vsako besedilo drugačno, kar hkrati pomeni, da niso med seboj sinonimi. V zvezah se to kaže tako, da imajo tiste zveze, ki kažejo na posebni pomen v okviru pomenske skupine, nekaj tipičnih potez, ki pomene uvrščajo v določeno vsebinsko okolje. Te zveze pridejo zlasti do izraza pri razširjenem sobesedilu.

'Besedilo' je pa tudi nekoliko širši izraz, ki vključuje dokaj različne pojave; po eni strani gre za daljše besedilo, po drugi pa za zelo kratko besedilo, recimo obseg stavka oziroma povedi, npr. *pripoved* 'pregovor'.

Tipične zveze za 'besedilo' so *zapisati molitev, pridigo, pregovor; zbirko molitev; seznam molitev; prevesti evangelij*.

Pogosto se dogaja, da je poudarek na 'vsebini', npr. *razumeti evangelij; držati se evangelijev; razumeti pesem; dolgo je razmišljal o pridigi*.

Kaže, da bo treba nekoliko spremeniti mnenje o metonimiji. Velikokrat je poudarek na 'delu vsebine'. Težko bi pa rekli, da je pomen povsem čist. Lahko je pri besedilu izrazit poudarek na kakem pomenskem delu, npr. pri *katekizmu* je tak primer v zvezi *tekst katekizma je objavljen tam in tam = katekizem je objavljen tam in tam; tekst katekizma bo treba nekoliko popraviti = katekizem bo treba nekoliko popraviti*.

V takih in podobnih pomenih lahko izhajamo iz narave glavnega pomena; to pa je besedilo, vsebina, oblika knjige, saj je tudi težko ugotoviti, kateri del te pomenske celote je najbolj poudarjen. Pri branju oziroma poslušanju oziroma govorjenju uporabljamo nekakšne modele, to so te tipične zveze, ki imajo središčnost in obrobnost: najbolj natančno je tipična zveza zadeta v središču, na obrobju je bolj približna. Tu je pomembno, kam ta približnost teži, tisto obliko štejemo za tipično.

Tipična zveza, ki izraža 'uresničevanje kakega besedila'.

Basen:

– *temuzh lizhkake bafni, dopufte tim dezhlom naprei peiti* (TC 1575, 217);

– *Aku... je obėrnemo na zhlovefke pořtave, inu Babfke bafne alli fanie, taku fmo tie, inu*

moremo na *Dufhi* inu *Telefu konic* vseti (KPo 1567, LXb).

Veliko 'besedil' je deverbativov. Pomen 'tako in tako besedilo' so razvili iz pomena 'dejanje'.

Befelih:

- *Satu ie taifti Shkof v'tem 1547. leiti, od tiga nar viffokeshe huale inu Karfzhanskiga fpomina vreidniga, poprei Rimskiga Kraila, potle Cefaria Ferdinanda skriushi Befelihe ali tyfty dobil* (TtPre 1588, 110).

Naredba:

- *vfi poftauleni Regimenti, vfe dobre Naredbe, Poftaue inu Ordninge, fo od Buga ftuariene inu poftaulene* (TAr 1562, 41b);
- *ena praua cela Ordninga oli Naredba Cercouna ftoy narvezh vsht yrih rizheh oli shtukih* (TO 1564, 1a);
- *kar Cercov poftavi, inu Papesh poterdi, to bi fe imelu dershati, kakor da bi to fam Chriftuf bil porozhil, fi bodi fice lih sopor Chriftufovi befedi, poftavi alli naredbi* (KPo 1567, CIIB).

Pefelh:

- *Taku néma naf obena muzh, alli pefelh, obena filla... od Testamenta inu Vezherie Chriſtufove odftaviti, alli pregovoriti* (KPo 1567, CXLI).

Pridiga:

- *KARSHANSKE EVANGELISKE Predige, verhu vfaki Nedeljki Evangelion fkusi Létu* (KPo 1567, I).

'Dejanje':

- *h'katerimu branju oli pridigam tiga Hifhniga Ozheta, fo tudi ty foſbedje priſhli, de je taku is te Hifhne pridige ena Cercouna pridiga poſtala* (TPo 1595, I):(2b).

Prigliha:

- *Inu on tu vfe Suetim Pifmom, fteimi Exempli inu Perglihami, fam febo inu fteimi Preroki, cilu lipu inu dobru ſpryzha inu poterdi* (TT 1560, bbb);
- *vpriglihi fe gouori* (JPo 1578,) (4);
- *Kai naf ta parabola alli prigliha úzhi* (KPo 1567, LXXXIIIb).

Pripovest:

- *Kakor tudi ta prouerbium alli gmain befeda, pripoveft pravi* (KPo 1567, CVIII);
- *Kakor fe ta Perpuviſt pravi* (TPo 1595, I, 48);
- *Salomonove Pripuviſti* (DPr 1580, *2a).

Šaft: 'dejanje' → 'besedilo' → 'stvar (pojav)', npr.

- *inu néfo niſhter s'ludmy iméli k'jhaffti* (DB 1584, I, 144a).

Zapopadek:

- *Pouei fdai na konzú to Summo inu kratig ſapopadig vfeh Boshyh Poſtau inu Sapuuid?* (TC 1575, 32).

'Besedilo' ima tudi veliko metonimičnih pomenov.

8.1.13.21 Besedilo → del besedila

Pri besedi *evangelij* je zelo pogosten pomik na pomen 'del iz evangelijev, ki se prebira ob nedeljah ali praznikih':

- *vdanashnim Euangeliu* (TR 1558, G4a);
- *Le tiga Euangelia Nauuki inu Troſhti* (TR 1558, G2a);
- *de bi ieft rad is ferza inu ſuelikim luſtom te Nedelske Euangelie popolnoma bil iſluſhil* (TR 1558, Z2a);

- *Kai nam pravi današnji Evangelion?* (KPo 1567, IXb);
- *REGISTER TEH EPISTEL INV EVANGELIOV, KATERI SE OB NEDELAH INV NAVADNIH PRASNIKIH V KARŷzhanŷki Cerqvi, od ŷtariga zhaffa ŷemkaj, beró inu islaŷajo* (DB 1584, III, CcIb);
- *inu vŷaki dan en Pfalter smoliti* (KPo 1567, CLXXI–CLXXIb).

V pomenu, ki ga ima v gornjem navedku *epistola*, v času protestantov še nismo poznali *lista*. Ta je bil vedno v pomenu 'pismo apostolov', npr.:

- *SVETIGA PAVLA LYST NA RIMLANE* (DB 1584, III, 81b).

Že takoj po protestantih se je pa uveljavil, na kar kaže že naslov Hrenove in Čandkove knjige *Evangelia inu lyŷtuvi* iz 1613.

8.1.13.22 Besedilo → knjiga s tem besedilom

Za ta metonimični pomik naj navedemo zgleda:

- *Vtim Textu tiŷa Catehijma, te ene beŷŷede* (TC 1575, 19);
- *TOiŷto nuzh nej mogŷl Krajlŷpati, inu je rekŷl Hroniko inu Iŷtorie pŷrneŷti* (DB 1584, I, 264a).

8.1.13.23 Besedilo → določena besedilna vrsta

- *Sa tiŷa volo, ŷem ieŷt vmoŷeteri viŷi, ta Catehiŷem skratkimi inu dolŷimi Islaŷami, tudi vtih Peiŷjnih... puŷtil drukati* (TC 1575, 16).

8.1.13.24 Besedilo o dogodku → dogodek, ki je tipičen za tak tip besedila

- *Taku je Novi Teŷtament ene take Buque, v katerih je Evangelij inu Boshje oblube, inu poleg tiŷa ta Iŷtoria, téh, kateri ŷo verovali inu neŷo verovali, ŷapiŷŷana* (DB 1584, III, 2a).

8.1.13.25 Besedilo → sistem verovanj, ki ga vsebuje besedilo

- *hozhe... te ludi odpelati od ŷuetiŷa Euangelia* (TC 1550, 4a).
- Evangelij* je izhodiŷčna podstava za poimenovanja v verski smeri:
- *inu kadar ŷe ŷadai karŷcheniki nai vezh nad Papeshko inu Evangelijŷko Vero dvoje* (KB 1566, E3b);
 - *ozh li raiŷhi en Aydovŷki malikovac biti ŷtimi Papijti, kokŷr en pravi verni karŷchenik ŷtimi Evangelijŷkimi* (KB 1566, H2a).

8.1.13.26 Besedilo → vsebina besedila

- *inu hozhe... ŷŷalŷh pridigo... te ludi odpelati od ŷuetiŷa Euangelia* (TC 1550, 40).

Ta metonimija je tudi pri drugih besedilih pogostna.

8.1.13.27 Besedilo → dogodek, ki je značilen po tem besedilu

- *preden ŷe Hpridigi gre* (TR 1558, A1b);
- *Vtim ie ta Pridigar po ŷhtablach na pridigo ŷori ŷhal* (TC 1575, 176).

8.1.13.28 Besedilo → nauk

- *ŷo vŷeŷei ŷazali inu derŷhali ta Catehiŷem, ŷa ta ner bulŷhi inu pridniŷhi Nauk, ŷa te Mlade inu preproŷte kerŷzhenike* (TC 1575, 12);
- *de... ŷe ta Catehiŷem vizhe* (TC 1575, 13).

8.1.13.29 Besedilo → tekst besedila

To je tako samo po sebi razumljiv pomenski pojav, da ga niti ne bi omenjali, če ne bi bilo tu in tam to izrecno poudarjeno. Opisno je na osamosvojitve tega pojma opozorjeno v zvezi *Vtim Textu tīgā Catehijma* (TC 1575, 19). Lahko pa v tem pomenu stoji tudi samo *katehizem*:

- *de fe vfiga Catehijma ifuuna, prou ifrezhi inu ffastopiti nauuzhe* (TC 1575, 34).

8.1.13.30 Pomenska skupina merska enota lahko vključuje enote različnih količin. Zveze, ki ta pomen dokazujejo, vsebujejo tudi količinske izraze.

- *je bilu okuli en Ephā Iezhmena* (DB 1584, I, 148a);
- *Lete fheft merizhize Iezhmena je on meni dal* (DB 1584, I, 148b);
- *inu kadar je fhe blisi ena *milā bila do Ephrate; *vfhtriz tezhaj* (DB 1584, I, 23a);
- *Tudi polovizā Krajlestva ima tebi dana biti* (DB 1584, I, 264a);
- *ty 12. tiffuzh moskkih tekou, kir fe latinski Stadia prauio, fo try ftu nemshkih myl* (TT 1577, 491);
- *Betania pak je blisi Ierusalemā bila, okuli petnajft Moshkih tekou* (DB 1584, III, 54a).

8.1.13.31 Merska enota → predmet, ki ima razsežnost take enote

Pri *milji* se je razvil pomen 'pot, dolga eno miljo':

- *Inu aku du tebe permoruie eno mylo, puidi shnim duei* (TE 1555, 11a).

8.1.13.32 Pomenska skupina merski pojav bi kazala na to, da pri pojavih lahko obstajajo lastnosti, ki so merljive z merskimi enotami. *Mero* v zgledu *Taku je vfej Criftus vfe daruve S. Duha prejel pres mere* (DB 1584, III, 48b) lahko obravnavamo kot pojav, vendar bi ga lahko pojasnili tudi kot 'lastnost'.

Od tu se je razvil pomen 'priprava za merjenje v globino':

- *Inu ony [Barkaroli] fo doli fpufitili Morfko mero, inu fo nashli dvajfeti feshnou globoku* (DB 1584, III, 77b).

8.1.13.33 Merski pojav → merjenje

- *Vy nēmate krivu rounati v'Praudi, s'vatalom, s'vaganjem, s'mero* (DB 1584, I, 72b).

8.1.13.34 Naravni pojav na splošno → konkretna pojavitev takega pojava

Prvi pomen je v zgledu:

- *Kadar je pak Paul en kup fozhja v'kup bil pobral, inu je na ogyn polushil* (DB 1584, III, 77b).

Za drugi pomen pa je zglede v:

- *Sakaj on je na Kampijzhi fem tēr tam ognje vidil* (DB 1584, II, 190b).

8.1.13.35 V pomensko skupino *pojav glede na razmerje in namen* so uvrščeni pomeni, ki označujejo poravnavanje kakega razmerja: *ceha, col, činž, dac, dar, dolg, erb, lon, mito, obrest, rop, žold*. Tipične zveze so takele:

- *Zole plazhovali* (TT 1557, x3a);
- *je zhinsh nalushil na Deshelo* (DB 1584, I, 265b);
- *ni jemlejne téh darou* (DB 1584, I, cVIa);
- *tim Faryem to Deffetino dati* (TO 1564, 2a);
- *de ie vfe dolge plazhala* (TC 1575, 403);
- *katerimu fe daje glih lon fa vn glih dellu* (TR 1558, D2a);

- *Vfi radi mitta jemló, inu mijlio po daréh* (DB 1584, II, 1b);
- *Satu dober shold imate* (TC 1575, 205).

Pri *colu* se je po metonimiji pomen pomaknil na 'prostor, kjer se pobira col':

- *fagleda on eniga zhloueka fedezhiga na tim zolu, katerimu ie ime Mateush* (TE 1555, 19b).
- Poleg tega se je pri *colu* in pri *dacu* razvil tudi pomen 'pobiranje cola oz. daca':
- *kir fo od Rimlanou Zole inu Dace kupovali* (DB 1584, III, 5a).

8.1.13.36 V pomensko skupino **slušni pojav** bi lahko uvrstili *glas*, *štimo* in še druge. Pri teh dveh se je razvil metonimični pomen 'kar je povedano':

- *Sakai mi ne fmo nega ftime slushali* (TP 1567, A6a);
- *vfi kir fhtimo Iesufovo posluhfajo po ny dejo* (DC 1584, XIX–XX).

Pri *glasu* se je razvil pomen 'pomen':

- *Kakov glasf alli rasum ta ludovfka beffeda ima, Hofanna?* (KPo 1567, XVb).

8.1.13.37 V pomenski skupini **verski pojav** so združeni pomeni z verskega področja, ki jih ne moremo uvrstiti v druge pomenske skupine. Glavna beseda je *sakrament*. Tipična zveza pa je na primer v povedi:

- *Inu de fe ty S. Sacramenti prou dile inu iemlo* (TO 1564, Aa);
- *ta sakrament Vezherie Chriftufove* (KB 1566, A4b).

8.1.13.38 **Pojav glede na normativnost** → **besedilo o tej normativnosti**

Zgled za prvi pomen:

- *Dobre shege inu ordnunge fe imajo dershati* (DB 1584, III, 93b).

Zgled za metonimični pomen:

- *Cerkovna ordninga* (TO 1564, naslov).

8.1.13.39 **Pojav glede na učinkovanje** → **dejanje**

Oglejmo si ta pomik pri besedi *sila*. Prvi pomen je v zvezi:

- *straiiffati... inu nekar ftelefno fylo* (TO 1564, 60b).

Zgledi za drugi pomen so:

- *de ta Cerkou bode obftala fubper vfe kunshti inu fyle tiga Sludia* (TR 1558, E3a);
- *DA BOG SVOIO CERKOV PREDANTIChriftufovo tēr povfvetno fylo ohrani* (KB 1566, H5a);
- *nim fylo oli kriuzo fturiti* (TC 1575, 399).

8.1.13.40 Pri besedi *lastina* imamo pomen 'pojav, za katerega je značilna svojilnost', na kar kaže zgled:

- *daie fa laftino, inu vely tu iftu vfem ludem vfeti inu pryeti fabfton fto Vero* (TT 1557, h3a).

Odtod se je pomen pomaknil tudi na 'osebo v Trojici':

- *Inu de vtiim enim dinim vezhnim Boshym Stanu inu Vbogaftui fo Try reslozhene famoftoy- ezhe laftine oli Perfone, Tu ie, Ozha, Syn, inu S. Duh* (TAr 1562, 28a).

Verjetno gre za novotvorbo za 'osebo v trojici'. Kot motivacija je služilo, kar je pri *lastini* samostojnega.

8.1.13.41 *Resnica* je razložena pri Trubarju:

- *Ta Rijniza pag tukai fe prau, tu prauu vezhnu nebesku blađu, tu prauu fpojfnane Boshye, inu ta vezhni lebē* (TT 1557, h1b).

Vendar to je terminološki pomen. Zato Trubar pravi, da je treba tako besedo v evangelijih razumeti (TT 1557, f4b).

Pomen je bolj zapleten, zlasti je več sestavin, kot je v splošnem pomenu 'kar je res'.

– **Rifniza** ie, lubi Bratie inu Selfre, de... (TP 1567, A3a).

Toda v tej zvezi se je pomen že tudi spremenil, ker je zveza stalna. Zveza *puftit vřakimu rifnico řposnati* (KB 1566, E3b) je lahko dokazna za terminološki in splošni pomen. Odtod se je pa pomen pomaknil na 'stvar, ki ima tako lastnost', praviloma je to 'vsebina'. Npr.:

– **Rifnizo** řgovoriti nefřařhi ře (DC 1584, IX).

8.1.13.42 Pri *pojauu glede na pravičnost* se srečujemo zlasti s *pravico* in *krivico* oziroma *krivino*. Tukaj je treba ugotoviti, da so ti antonimi tudi po pomenski problematiki zelo različni. *Pravica* ima več zgledov za splošen in tudi terminološki pomen:

– *Vnebeřih bodo ushuali te uezhne Prauize, Milořti Boshye* (TR 1558, i2a);

– *dabi Pravica od pořtave teriena, vnař ře dopolnila* (KB 1566, F8a).

Po metonimiji se je razvil pomen na Jezusa Kristusa, ki je pridobil pravico za nas:

– *Iesus Criftus nařh Buř Krajl, Nasha Boshja praviza* (DC 1584, CLD).

Razvil se je tudi pomen 'nosilec pravice':

– *da bi mi pravica, katera pred Bogo velia, řkusi nieřa bili* (KB 1566, F8b).

Pri *krivici* je zlasti poudarjeno 'krivično dejanje':

– *De ře nikomer řyla oli kriuiua nobeni rizhi ne řturi* (TR 1558, i1b);

– *nim odpuftih to kriuiuo* (TK 1550, 76).

Osnovni pomen pa lahko spoznamo v tehle zvezah:

– *Ias obene krivice na nijm ne řposnam* (KPo 1567, CLIX);

– *de zhlouik... řvoio veliko krivico... řposna* (KPo 1567, XXIIIb).

8.1.13.43 Še nekatere *duřevne pojave* bi lahko uvrstili v to kategorijo. Kot primer vzemimo *vest*. V osnovnem pomenu imamo takele zglede:

– *moja veřt me neřrise* (DB 1584, I, 273b);

– *ře jeřt fliffam imėti eno neranjeno veřt* (DB 1584, III, 75b).

Po metonimiji pomeni tudi 'nosilca vesti':

– *on [Iesaias] je rifnizhnu poln shivih, trořhtlivih, řerzhnih, řhpruhou inu beřed, sa vboge veřty ali greřhnike, inu sa reuna resharena řerza* (DB 1584, II, +VIa).

8.1.13.44 Beseda *ime*, ki bi jo v prvem pomenu lahko označili kot 'besedni pojav za označevanje česa', ima takele tipične zveze:

– *Inu imenuie neřa ime Iefus* (TE 1555, 2b);

– *Sakai nařhi řlovenřki puhřtabi imenua imaio* (KB 1566, A2b);

– *Obeyu Sakonikou Ime* (TC 1575, 463);

– *Inu tu Ime, kir ře daie per tim kerřtu, ře daie řa tięa volo, de ře en zhlouik od drugiga řna, inu de ře moęo narafen řnati, lozhiti inu veidiiti, kai vřakimu zhloueku řiřeb slishi* (TC 1575, 220);

– *Inu řpomifřliti tudi na vezh nařhiga imenua inu iesika Ludy kijr řo okuli nař, Dolence, řřiriane, Vipavce* (KPo 1567, VIb–VII).

S tega pomena se je *ime* pomaknilo tudi na pomen 'oseba v sveti Trojici':

– *Oli vtim dinim Bogarřtu řo try Perřone inu Imenua, Buř Ozha, Buř Syn, Buř S. Duř* (TC 1575, 66);

– *de sledni kir vneřa Ime [Ieřuřa] Veruie, prime inu dobi odpuftig vřeh Greřhou* (TV 1575, 200).

9.0

Terminologizacija imenujemo proces, v katerem preide izraz³⁵ iz splošnega pomenskega podsistema besednega zaklada v terminološki. Ni nujno, da gre vedno za odvisnost od splošnega pomena, saj je lahko izraz že ob nastanku ustvarjen kot terminološki. V širšem smislu je terminologizacija ustvaritev termina ali strokovnega izraza.³⁶ Do terminologizacije lahko pride v mejah besede; pri tem gre za novi pomen besede oziroma za varianto pomena, ali pa se realizira v besedni zvezi.

Pri terminologizaciji imata pomembno vlogo strokovnjak in stroka. Sistem, ki ga človek zavestno ustvarja oziroma odkriva, hoče poimenovati s primernimi izrazi. Izrazi so odvisni od sistema znanja in če se ta spreminja, razvija, se spreminja tudi pomen izrazov.

9.0.1 Ker splošni izrazi nimajo lastnosti lastnih imen posameznih pojavov stvarnosti, je tudi razmerje izraza do pomena drugačno kot razmerje lastnega imena do pojava. Pri pesniku Francetu Prešernu lahko na primer odkrivamo nove lastnosti, vendar bodo še vedno spadale pod to lastno ime, pri terminološkem izrazju, kjer gre za zavestni sistem, ki je odvisen od stopnje poznavanja vsebine, se pa s pridobivanjem novih znanj v problematiki in z odkrivanjem novih razmerij spreminja tudi strokovno izrazje, bodi da nastajajo novi izrazi ali pa se pomen starih razvija. Pri pojavih, ki postajajo pomembni, se odkrivajo ali pa postajajo aktualne posamezne lastnosti in te dobivajo nova poimenovanja. Če vzamemo primer iz novejšega časa, dobivajo sestavine zapletenejših pojavov svoja poimenovanja. V prejšnji stopnji poimenovanjskega sestava na določenem področju so se sestavine izražale metonimično. Za zgled lahko vzamemo samostalnika *občina* in *šola*. Že s samim osnovnim izrazom lahko povemo dosti in tudi razumljivo: *ta in ta občina je bila ustanovljena takrat in takrat*, kjer gre za ustanovo; v zvezi *zdaj smo pa že v tej in tej občini* gre za njeno ozemlje; v zvezi *občine ne morem prepričati, da imam jaz prav* pa pomeni občinske uslužbenke. Pri *šoli* je podobno: v zvezi *ta šola je bila ustanovljena takrat in takrat* pomeni ustanovo; v zvezi *to šolo sem končal takrat in takrat* pomeni izobraževanje na tej ustanovi; v zvezi *kolo*

³⁵ **Izraz** je v tem delu uporabljan v pomenu, ki je vzporeden prvemu pomenu v SSKJ II, 157. Ni omejen na strokovno področje, lahko pa je enobeseden ali večbeseden; praviloma ima en pomen.

³⁶ V zadnjem času se je poleg praktične skrbi za terminološka vprašanja, ki je pri nas živahna že vrsto let in ki se kaže zlasti v skrbi za strokovne slovarje, začelo zelo intenzivno in mnogostransko raziskovanje znanstvenega jezika in s tem tudi strokovnega izrazja. Jezikoslovno so terminološka vprašanja najbolj celovito obravnavana v zbornikih *Simpozij Slovenski jezik v znanosti* 1 in 2, Ljubljana, 1986, 1989. ● jezikovnosistemskih lastnostih strokovnih zvez prim. Vidovič-Muha 1988. Številna terminološka vprašanja, med drugimi tudi pomenslovna obravnava zbornik *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje*, Ljubljana 1998.

sem postavil pred šolo pomeni stavbo te ustanove. Jezik, zlasti še strokovni jeziki praviloma poimenujejo take metonimične pomene, da je omogočeno jasnejše sporočilo. Pri pomenih, ki postajajo z razvojem družbe pomembnejši, se jezik ne zadovoljuje z metonimičnimi prenosi in zato v terminologiji dobivamo nova poimenovanja. Velikokrat so ta večbesedna: *stavba te in te šole, ozemlje te in te občine*.

Pri poimenovanju strokovnih pojmov se uporablja poimenovalni sistem splošnega besednega zaklada, samo da so nekatere poimenovalne vrste bolj pogostne kot druge, še posebej pogostno je besednozvezno poimenovanje tipa *dobra dela* (pridevnik + samostalnik). Sistemsko pa glede na poimenovanja pri terminih ne nastaja noben nov pojav. V 16. stoletju je bilo tudi na strokovnih področjih precej drugače kot danes. Tudi tu je bilo manj izrazov, pokritost pojmov s poimenovanji je bila redkejša. Poimenovanja so pokrivala večje področje. Kjer je bilo za razumevanje nujno, so ustvarili posebno poimenovanje. Veliko je večbesednih poimenovanj tipa *prava vera, falš vera; visoka gosposčina, nizka gosposčina*. Če se je pa zaradi razumevanja le dalo, so uporabljali metonimične prenose. To pomeni, da so obdržali osnovno besedo, spremenili so pa zveze, po katerih je bil metonimični pomen hitro ugotovljiv. To je zlasti očitno pri osrednjih besedah takratnih besedil *vera, greh, pravica, pravda, gnada, milost* idr. Pri nekaterih besedah, ki so že po izhodiščnem pomenu blizu ali pa enake, nastane pri razumevanju vprašanje, kakšna je med njimi pomenska razlika (*gnada, milost*), kako je z njihovo sopomenskostjo (*pravda, pravica*). Današnjemu bralcu starih besedil, ki ni navajen toliko metonimičnih pomenov, to dejstvo dela težave.

9.0.2 Največja značilnost termina ali strokovnega izraza je v strukturi pomena. Na splošno je narava pomena taka kot pri vseh pomenih besednega zaklada, v posameznostih ja pa le nekaj razlik; te so osredotočene v natančni pomenski določitvi. Natančnost je vedno vezana na sočasno poznavanje vsebine ustreznega pojava oziroma pojma. Pri natančnosti tega določanja se lahko uporablja tudi dogovor. To načelo je tako splošno, da mu nekateri priznavajo celo brezizjemnost in ne marajo ničesar slišati niti o pojavu, kot je večpomenskost. Vprašanje bomo kasneje nadrobneje osvetlili. Tu pa moramo povedati še nekaj o natančnosti pomenske določitve. Pri natančnosti je strokovni izraz naslonjen na strukturo pomena, kot jo imajo tudi drugi pomeni v besednem zakladu. Razlike tudi niso v glavnih pomenskih sestavinah, zato imamo lahko veliko besed v splošnem in terminološkem pomenu, npr. *voda*, vendar je *voda* v splošnem pomenu določena bolj okvirno kot v terminološkem. Razlike nastajajo v posebnih pomenskih sestavinah. Tu je približnost nadomeščena z natančnostjo. V stroki so te natančnosti lahko zelo pomembne, toda ta pomembnost ni toliko jezikovne kot strokovne narave. Pri obravnavi teoloških strokovnih izrazov 16. stoletja bomo videli, pri kakšnih podrobnostih so bile razlike med protestanti in katoliki, pa tudi med posameznimi smermi reformatorjev.

9.0.3 Lastnost tega razvoja je, da izraz dobi posebne vsebinske in stilne oz. uporabnostne značilnosti. **Vsebinske** so tele: **Pomenska delitev** je natančno določena. Določena je tudi meja, ko začne stvarnost imenovati drug termin. Bistvene sestavine pomena so izrecno navedene oziroma mišljene. Kot pomenske sestavine se pogosto uporabljajo protistavni elementi. Teh je lahko tudi več kot dva, zaradi česar pride do izraza klasifikacijsko pravilo pri pomenskih sestavinah. Nanaša se na pojav, ki je sestavni del klasifikacijske oz. pojmovno obdelane resničnosti. Resničnost je praviloma razdeljena po pojmih, tako kot je to odraženo v terminologiji. V terminologiji je veliko členov, ki so lahko gibljivi. Z razvojem znanosti se

njihove meje spreminjajo. Razmerje do drugih pojmov se lahko spremeni, zlasti če postane kaka lastnost pojava zelo močna. V takem primeru je tudi izraz za pojem v drugačnem razmerju do drugih pojmov.

9.0.4 Vsi terminološki podsistemi dokazujejo, da je enopomenskost strokovnega izraza veliko bolj poudarjena kot pri splošnem izrazju, vendar ni brezizjemna. Tudi strokovni izrazi doživljajo v uporabi podobne dogodke kot splošni izrazi, samo da v drugačnem obsegu. V majhnem obsegu je lahko uporabljena metafora, ker gre pri njej za delno širjenje pomena na pojave, ki so zelo podobni. Tudi metonimija je lahko uporabljena, vendar v zelo omejenem obsegu. Če bi se naslonili na sodobni zgled, bi *samostalnik* lahko uporabili v strokovnem zgledu: *jezik je samostalnik*, ko pomeni *samostalnik* 'določene vrste izraz', in naslov v slovnici *Samostalnik*, ko pomeni 'določeno besednovrstno kategorijo'. Take metonimije se lahko uporabljajo toliko časa, dokler stroka nima potrebe za izbor posebnega izraza. Priročniki o strokovnem izrazju na take pomenske pojave praviloma niti ne opozarjajo (npr. Toporišič 1992, 263), kar kaže na to, da je pomenski sistem po tej strani v znatni meri še vedno neuzaveščen. Ker uporabljamo izraze nekako podzavestno po sicer trdnih pomenskih zakonih, ki so pomembna sestavina jezikovnega sistema, se ob vsaki uporabi izraza v podsisteme niti ne spuščamo. Gre bolj za občutek o možnostih posameznih izrazov kot celote. Do neke mere je to gledanje na problematiko treba tolerirati. Izraz ima v jeziku zelo veliko uporabnih možnosti. Jezikoslovci te možnosti analiziramo in jim odkrivamo zakone, skoraj nemogoče jim je pa priti v celoti do živega, ker so zapleteni in preprosti hkrati.

Ker je temeljno načelo terminologizacije natančnost, nastane veliko možnosti za uporabo opisnih poimenovanj. Pri teh se po eni strani že srečujemo s prenosi, po drugi strani pa z omejitvami na določeno vsebino. Opisno poimenovanje je v besednem zakladu zelo splošno in pomembno. K terminologizaciji bomo šteli samo tista, pri katerih gre za natančno pomensko določitev na podlagi strokovnih znanj oziroma podatkov.

9.0.5 Terminologizacija ima zlasti štiri možnosti glede na uporabo obstoječega besednega zaklada: lahko uporabi izraz iz splošnega besednega zaklada, lahko pojem opiše z obstoječimi izrazi, ustvari novo poimenovanje, pri čemer je pomembna motivacija in od nje odvisna izbira besednega gradiva (iz novejšega časa je tak zgled *računalnik*, ko je uporabljena motivacija 'priprava za računanje'), ali pa prevzame izraz iz drugega jezika. Pri izbiri obstoječih izrazov gre lahko samo za golo terminologizacijo ali pa za kako drugo pomensko zakonitost (metaforo, metonimijo, natančnejšo določitev).

Velikokrat gre pri terminologizaciji za oženje ali pa širjenje pomena. Pomenska skupina ostane ista, dobi pa izraz nekaj posebno poudarjenih posebnih pomenskih sestavin.

9.0.6 Po vsem tem, kar smo povedali, vidimo, da terminologizacija ni vzporedna z drugimi pomenskimi zakoni, ampak je deloma vzporedna, deloma pa drugačna. Vzporedna je toliko, kolikor lahko pri besedi s posebnimi postopki razvije drugotni pomen ali pa za strokovne potrebe določi k splošnemu pomenu njegovo strokovno varianto. Različna je pa v tem, da lahko pri teh postopkih uporablja druge večpomensko vrste, npr. metaforo, metonimijo, natančnejše določanje pomena.

To, da imajo strokovni izrazi več pomenov, je v bistvu že podrejena problematika, ki je naslonjena na splošno načelo, da lahko vsak izraz, ko dobi zunanje znake samostojnosti,

čeprav samo na omejenem področju jezikovne rabe, zaživi po svoje in pri tem lahko doživlja na tej ravni vse to, kar pripisujemo enotam besednega zaklada kot teoretični kategoriji, če so seveda izpolnjeni pogoji za tak razvoj. Tako dogajanje lahko vidimo tudi pri frazeologemih, prilikah, liturgičnih izrazih.

Ker je pri terminologizaciji osrednji poudarek na natančni določenosti, je celotna problematika usmerjena sem. Ni nujno, da je ena sama možnost. Lahko je več določitev. Gre za nekakšno tekmovalje, katera določitev bo zmagala. To se dogaja, kadar je v okviru istega pojmovnega sistema govor o pomenskem obsegu strokovnega izraza.

Nekaj drugega pa je, če so pomenske razlike strokovnih izrazov odvisne od drugačnega pojmovanja strokovne dejanskosti. V takih primerih prihaja v posameznostih pri posameznih strokovnih izrazih do precejšnjih pomenskih razlik. Pogosto gre za ideološke razlike med posameznimi strujami kake dejavnosti. V 16. stoletju so bile take razlike med predstavniki reformacije in papeža. Razlike so bile tudi med posameznimi smermi reformacije. Vse te smeri so imele veliko istih izrazov. Tako smo prišli do terminoloških pomenskih variant.

Besedni zaklad mora biti sposoben, da človeku služi pri celotnem njegovem delovanju. Možna so tu strinjanja, odstopanja, drugačna mnenja, dokler stvar ni jasna. Šele ko je stvar vsestransko pretehtana, je z določenega stališča nesporna. Res je, da prodornejša misel pride globlje v stvar. Ne moremo pa reči, da je omejitev oziroma določitev kdaj tako popolna, da ji ne moremo ničesar odvzeti in ničesar dodati.

Kljub polemikam in sporom je pogled z razdalje na ta prizadevanja pomirjujoč. Polemike pri pomenskem določanju strokovnih izrazov odpravljajo zastranitve ali neupoštevanje kake realnosti.

Čim globlje pridemo v stvar, v pojme, tem bolj natančna poimenovanja potrebujemo. Vse to naredimo s terminologizacijo. Ker je področje tako izrazito stvar duha, so o njem napisane zelo temeljite trditve. Mi tu ne moremo pregledati niti vseh najvažnejših, kaj šele vseh pomembnih. Moramo se omejiti. Lastnostim, ki jih dobi izraz pri terminologizaciji, bomo poskušali določiti sistemske okvire in tudi te predvsem s stališča večpomenskosti.

9.0.7 Če bi klasificirali termine po obliki, potem bi ločili *enobesedne izraze*, npr. *pravica*, *opisne izraze*, npr. *visoka gosposočina*, *nizka gosposočina*, glede na nastanek imamo (govorimo o slovenščini 16. stoletja) imamo **že narejena poimenovanja**, npr. *krst*, **nova poimenovanja**, npr. *samopravičar*, in **prevzete izraze**, npr. *ortografija*.

Enobesedni izrazi so značilni po pomenski natančni določenosti, sicer so lahko pojmovno enaki, širši ali ožji kot pomeni iz splošnega besednega zaklada,

Terminologizacija je pomembna zlasti pri prvih dveh oblikovnih tipih, pri katerih govorimo o procesu. Pri drugih dveh gre za stanje, ki je bilo doseženo v prejšnjih obdobjih, vendar nam kaže, kakšne možnosti za poimenovanje imamo tudi v drugih obdobjih. Pri protestantih so bili vsi trije postopki zelo živi: uporaba znanih poimenovanj, nova poimenovanja in prevzem strokovnega poimenovanja.

9.0.8 Izredno pomembna stvar pri terminologizaciji, ki se pojavlja že pri protestantih, so različna pojmovanja posameznih pojavov. Kot smo že rekli, ne gre tu za razlike v glavnih pomenskih sestavinah, ampak pri posebnih pomenskih sestavinah. Isti izraz protestanti razumejo drugače kot katoliki. Polemike med njimi so osredotočene na tista vprašanja, ki jih pojmujejo drugače. V slovenskih besedilih je na ta vprašanja opozorjeno zlasti v Trubarjevem

besedilo *TIGA NOVIGA TESTAMENTA ENA DOLGA PREDGVVOR* (TT 1557, f-gg2b), Kreljevem *ANTITHESIS INVRASLOZHENIE* (KB 1566, E3b-H4b) in Dalmatinovem *GMAIN PREDGVVOR ZHES VSO SVETO BIBLIO* (DB 1584, I, VIa-cVIIIb). Vendar je o terminih govor tudi v drugih besedilih, zlasti Trubarjevih.

9.0.9 Za protestantske termine je značilno, da jih izpeljujejo in utemeljujejo iz biblijskih besedil; kar se ne da razložiti iz Biblije, štejejo za dodatek, ki ne sodi zraven.

Praviloma gre za isti izraz, ki ga različne strani različno obravnavajo; pri *dobrih delih* je razlika v tem, da jih protestanti obravnavajo tako, da si z njimi ne moremo prislужiti zveličanja, ker je to dano že zaradi vere v Kristusa. Pri *veri* je razlik več. Na zunaj je na to opozorjeno z izrazom *prava Vera*, lahko pa je dodan še kak pridevnik: *stara, edina zveličanska, evang-eljska* ipd. Pri *veri* so razlike največje, ker je od njih veliko stvari odvisnih. Zato na primer v besedilih opozarjajo zlasti na tiste sestavine, ki so za protestantski nauk najpomembnejše, npr.

- a) *Criftufeviga saflushenja inu dobrut le fksusi famo vero dileshni poftanemo*;
- b) *De my le fksusi samo Vero pravizhni pred Bugom inu isvelizhani poftanemo* (oboje DB 1584, I, bIb);
- c) *De vera le fama isvelizha* (DB 1584, I, bIIb);
- č) *Vera nelozhi od febe Criftufeviga saflushenia, temuzh fe natuiftu grunta inu saneffe* (DB 1584, I, bIIIa).

Omenjajo pa sestavine, ki nasprotujejo njihovemu pojmovanju. DB 1584 jih našteje tudi pregledno, in sicer *truje krive manunge* (DB 1584, I, bIIIb):

Ta perva je, ker nekoteri mejnio inu vuzhé, de bi en karfzhenik neimel terdnu verovati, temuzh de bi imel veden zviblati, aku fo njemu njega grehi odpufzheni, inu aku je v Boshji gnadi, ali nikar. Ta druga manunga inu krivi vuk... ker eni mejnio inu vuzhe, de bi zhlovik, kar odpufzhenje njegovih grehou, inu vezhni leben tizhe, neimel fe cillu, le na tu famusaflushenje nashiga GOSPVDA Iesufa Criftufa sanefti, temuzh, aku nikar cillu, taku vfaj en dejl tudi na fvoja laftna della, katera zhlovik po Boshji Poftavi, ali is dobre manunge sfury, inu s'témiftimi fi fam odpuftik grehou inu vezhni leben saflushiti (oboje DB 1584, I, bIIIb);

Ta tretja kriva manunga... je, kadar fe Ludje podstopio, ta della, katera Bug nej v'fvoih deffetih Sapuwidah sapovedal, temuzh katere fo fi ony famy is laftne andohti inu naprejvsetja, smiflili, raven Criftufeviga saflushenja, inu zhes tuiftu staviti (DB 1584, I, bIVa).

Pri taki obravnavi termina je povsem jasno, da proglašamo brez pomislekov za termin izraz v pomenu, kot so ga uporabljali protestanti. To pa pomeni, da izključimo pomen, ki ga imajo pri istem izrazu nasprotniki. Nastane vprašanje, kako lahko v sistemu prikažemo tudi ta pomen. Prva možnost je, da lahko zraven omenimo sistem, v katerega njihov termin spada. Če bi to v slovarju izpeljali do konca, bi dobili pri številnih izrazih take vzporedne termine. Morali bi ju prikazati ločeno ali pa samo pokazati, da gre za dva pomena. To bi bilo za slovar zelo obremenjujoče.

Druga možnost je, da obravnavamo terminološko rabo skupaj, pri prikazu pa nakažemo možnost, da se terminološko izraz cepi zaradi nekaj pomenskih sestavin. Za razumevanje napisanih besedil bi bilo to dovolj, ne bi bilo pa dovolj informativno za uporabnika. Formulacija bi bila splošna. Težave bi tu nastale, ker bi bile zveze vezane na protestantski, ne pa na katoliški pomen, tako da bi bilo potrebno to urediti z dodatnimi navodili.

Ko bi bila formulacija lahko splošna, bi uporabili pač tako splošno, da bi šli vanjo obe vsebini. Vendar bi bila taka rešitev za termin slaba, ker je pri terminu posebno pomembna

ravno tista natančnost, ki bi bila pri splošni razlagi izpuščena. Zato je treba iskati rešitve, ki bi uvrščale strokovne izraze v strokovni sistem, kamor spadajo.

Stvar je odvisna od obsega in koncepta slovarja. V splošnem slovarju bi lahko dvojnost termina pokrili s splošno tipsko razlago, ki bi vključevala dvojno pojmovanje termina.

V prikazu večpomenskosti pa moramo biti toliko natančni, da vidimo pri istem izrazu dva pomena, kakor hitro govorimo o *vsebini*. Samo besedotvorni, besednovrstni pomen bi bil lahko toliko širok, da bi vključeval oba termina.

Kakor hitro pa govorimo o problematiki terminologije, so pa te stvari za stroko bistvene, veliko bolj pomembne kot za jezikoslovje. Jezikovna predstavitev gre lahko mimo tega, ker lahko pri terminologizaciji opozori na natančno omejitev pomena, s tem to omogoči, same omejitve pa ne opravi, ker je zelo strokovne, ne pa predvsem jezikoslovne narave.

Z upoštevanjem sistemskih možnosti za terminološke razlike bi se izognili precejšnjim težavam pri prikazovanju številnih pomenov. Vedeti je namreč treba, da je veliko izrazov prešlo v besedila protestantov iz prejšnje rabe. Pri tem so doživljali zlasti eno od treh možnih usod.

1. V novem okolju so dobili nov pomen, ki je na temelju prejšnjega, vendar v skladu s pojmovanjem protestantov: npr. *kaplan*, *menih*, *farmašter*.
2. Izraz je obdržal označevanje prejšnjega pojava, samo da je tako kot sam pojav dobil negativne sestavine, npr. *papež*, *odpustek*.
3. Izraz se je razdelil v dve enoti, ki sta pomensko znatno različni, npr. *vera*, *dobra dela*, *pravica* itd. Ta varianta dobiva v besedilu pogosto antonimna pridevnika, npr. *prava vera* : *falš vera*; *pravi uk* : *falš uk* ipd.

Pri prvi skupini imamo položaj, ko sčasoma tako razviti izraz dobi bolj ustaljen sinonim, npr. *farmoster* – *pridižar*, *maša* – *večerja Kristusova* – *služba božja*.

9.0.10 Naslednja stvar, ki je pri terminih zelo pomembna, je njihova vezanost na strokovno področje. Termin zaživi normalno življenje šele v besedilih o tistem področju, uporaba na drugih področjih je bodisi pomensko ali stilno zaznamovana; pomensko tako, da je približna, stilno pa tako, da ni normalno, ampak drugotno izrazilo za tisto nalogo.

Termini so torej vezani na strokovna področja. Če so strokovna področja razvita, je razvita tudi terminologija ali strokovno izrazje in obratno. V protestantski dobi je bila pri nas razvitost strok omejena. Ker gre predvsem za verska besedila, lahko že po tej strani računamo, da je bilo še najbolj razvito področje teologije. Zlasti v zgoraj citiranih delih že lahko govorimo o teološki stroki. Na drugih področjih je manj sistematičnih strokovnih prizadevanj. Vendar lahko iz besedil, ki so jih zapisali naši protestantski pisci, sklepamo, da so bili narejeni prvi koraki tudi pri drugih dejavnostih. Tako lahko omenimo jezikoslovje, čeprav so glavna jezikoslovna dela napisana v latinščini (BH 1584, MD 1592, MT 1603). Je pa veliko mest o jeziku, ta je bil za protestante, ki so dvignili slovenščino v knjižni jezik, zelo pomemben. Na teh mestih uporabljajo tudi jezikoslovno izrazje.

Nadalje je dokaj izrazito področje družbena razslojenost tistega časa, ki pride do izraza v besedilih, ki so prvenstveno namenjena cerkvenemu življenju, vendar se niso mogla izogniti vprašanjem, ki so bila tisti čas zelo aktualna.

Precej izrazov imamo iz prava, bodi da gre za sodobnost ali za biblijske razmere. Odražajo pa sistem pravnega izrazja tistega časa, ki je s posameznimi tipalkami segal tudi v slovenskem jeziku na naše področje.

Za slovenske protestante je bilo zelo pomembno tudi vprašanje šolstva. Znano je, da je

Trubar uvedel osnovno šolo, to je osnovno izobrazbo za vsakogar. Na več mestih je o šolstvu tudi pisal, zato imamo že nekaj šolskih terminov. Ustanovili so tudi stanovsko šolo v Ljubljani, na kateri je bila učni predmet tudi slovenščina. Nekateri katekizmi so se uporabljali kot učbeniki, zlasti za učenje branja. Dva Trubarjeva abecednika sta pa prava učbenika (TA 1550 in TA 1566). Tudi začetek KB 1566 je abecednik. Veliko o glasovih in jeziku pa je tudi v uvodnem delu KPo 1567.

Nadalje je veliko mest, na katerih se uporabljajo medicinski izrazi, toliko bolj, ker so bile bolezni eno od dejstev, ki je ljudi v tistih časih zelo prizadevalo.

Nadalje pride tudi v tem jeziku dokaj veliko upravnih izrazov oziroma izrazov o upravni razdelitvi, ki je bila v tistem času zelo svojevrstna in tudi pisana.

Na splošno bi lahko rekli, da imamo opravka s terminološkim izrazjem na vseh tistih področjih, za katera je bilo potrebno posebno šolanje. Čeprav celotnih izraznih sistemov posameznih področij ni bilo v slovenščini, je tudi slovenščina poznala nekaj izrazov s področij, ki so bila tudi za našega človeka zelo pomembna. Na jezikovnem področju so bili zlasti v uporabi izrazi o glasovih, pravopisu, besednem zakladu in o prevajanju; to so tista področja, o katerih so protestantski pisci največ govorili in tudi razmišljali.

9.0.11 Terminologizacija je prinesla zelo velike spremembe v pomensko območje. Kar na lepem prejšnji izrazi niso bili dovolj natančni. Kar je bilo poprej ena od sestavin pojava s skupnim imenom, se je nekako osamosvojilo in pogosto dobilo tudi posebno ime.

Kar vzemimo *oko*, čeprav je še *oko* nekaka poenostavitev, ker se velikokrat uporablja v množini kot stvari, ki so parne, na sploh. *Zveze*, kot so *oči me bolijo*, *ima lepe oči*, *od oči do brade*, *med štirimi očmi*, kažejo na to, da gre za pomen 'del telesa, ki je sestavljen iz zrkla, punčice, trepalnic, obrvi in vek'. Ker ima vsak ta del svoje ime, se moramo najprej vprašati, kako je do tega prišlo. Opraviti imamo z ravninami. Na eni ravni je del telesa *oko* v širšem pomenu besede. Kadar je mišljen ta del, je njegova uporaba povsem navadna. *Zaplete se*, ko poimenujemo njegove sestavine: zato lahko rečemo *oči so mu lezle skupaj* ali *veke so mu lezle skupaj*. Nastane vprašanje, kako gledati na take pojave. Možno je oboje. Oboje ljudje razumejo. Vprašanje je, kaj je bolj nevtralnno. Nadalje je vprašanje, kako je do take dvojnosti prišlo.

Osnovna smer je razvoj v več poimenovanj, ki so pomensko natančneje določena.

Bistvo strokovnega izražanja je na poudarjanju posameznih enot, medtem ko je splošni jezik bistveno bolj usmerjen na uporabo širokih možnosti izražanja, ki jih imajo osrednje besede, v našem zgledu *oko*.

Terminologizacija je možna pri pomenskih skupinah na vseh pomenskih področjih. Ni pa na vseh področjih enako aktualna v določenem času, zato so po tej strani precejšnje razlike tudi pri slovenskih protestantskih piscih.

9.1

Pri terminologizaciji si bomo natančneje ogledali tista področja, na katerih je ta doživela v reformacijski dobi na Slovenskem velik razmah.

9.1.1 Na prvo mesto bomo postavili *versko izražje*, ker je največ besedil s tega območja in ker je ta tip terminologizacije zajel največ izrazov. Na drugo mesto bomo postavili *jezikovno*

slovno izrazje, ker je bilo to področje v tej dobi zelo izpostavljeno in ker je imelo za naš razvoj izreden pomen. Nato bomo obravnavali del *družbenega izrazja*, in sicer tisti del, ki poimenuje družbene sloje; ti sloji pa so imeli v takratnem življenju velik pomen. Na *pravno izrazje* bomo opozorili zlasti, ker je v teh besedilih več pravnih sistemov, kar je potrebno upoštevati pri obravnavanju izrazov. Končno so v teh besedilih zelo pogostni opisi vojaškega dogajanja, za kar je bilo treba prilagoditi tudi izrazje takrat še zelo mladega knjižnega jezika.

Tudi na drugih področjih imamo podobno dogajanje, čeprav na nekaterih v bistveno manjšem obsegu. Lahko bi rekli, da imamo v jeziku 16. stoletja korenine našega strokovnega jezika v širšem smislu. Skoraj vsaka dejavnost najde nekaj izrazov s svojega področja. Zlasti Biblija, ki je tudi tematsko široko besedilo, ima veliko mest, na katerih je uporabljeno to ali drugo izrazje. Je pa to izrazje po obsegu omejeno na pojme, ki jih vsebuje izvirnik. Prevajalci so za te pojme morali najti ali ustvariti tako ali drugače domače izraze.

9.1.2 Pravo strokovno izrazje imamo samo na verskem področju, ker so tu prišle do izraza vse tipične lastnosti terminoloških dejavnosti, in sicer to, da so poimenovani vsi pojmi, ki se na področju uporabljajo, da se uporabniki dobro zavedajo natančne pomenske določitve pomena in razmejitev do drugih pomenov in da je terminološki pomen odvisen samo od sistema pojavov, zato moramo govoriti, da gre pri posameznih izrazih za terminološke dvojnice (variete).

Druga področja imajo velike vrzeli, tako da imamo izrazje samo za posamezne njihove izseke.

Pri posameznih področjih, ki si jih bomo podrobneje ogledali, je treba uvodoma opozoriti še na nekatera vprašanja.

9.1.3 *Versko izrazje* je le skupni izraz za dokaj raznovrstno področje, na katerem imajo posamezni členi tudi različno problematiko, zlasti razvojno. Najpomembnejša skupina je *teološko izrazje*,³⁷ ki obsega vse izrazje o pojavih vere. V njegovem okviru pa moramo posebej omeniti *svetopisemsko izrazje*, ki je vzeto iz Svetega pisma oz. Biblije, glavnega besedila krščanstva, in *obredno izrazje*,³⁸ ki ima pomembno lastnost, da je v rabi najprej in najbolj utrjeno. Poleg tega pa imamo še *izrazje o organizaciji verskega življenja*. Zlasti med prvimi tremi členi je pogosto prekrivanje, ker so izrazi, kot so npr. *deset zapovedi*, *evanġelij*, *izveličanje*, v vseh skupinah v istem pomenu.

9.1.4 Pri *svetopisemskem izrazju* je veliko pomenskih vprašanj, na katera je treba odgovarjati sistemsko. Pri tem delu imamo dve opori; jezikoslovna je sobesedilo, stvarna je pa publicistična znanost s svojimi rezultati. Sobesedilo vsebuje vse, tudi izrazito strokovne pomenske sestavine, vendar jih je samo prek jezika težko najti, ker bi bilo treba preveč analiz, ki bi presegle

³⁷ ● teološkem izrazju pri protestantih je razpravljajal zlasti J. Rajhman, npr. Rajhman 1977, 1978, 1986f, 1986h, 1986i idr.; pred njim pa zlasti I. Grafenauer 1914 in Kidrič 1919. ● obrednem delu teološkega izrazja ima veliko novih ugotovitev M. ● rožen 1986a, 1986c, 1991. Pomembne so zlasti njene ugotovitve, da gre pri nekaterih besedilih, zlasti tistih, ki so bila razširjena na slovenskem vzhodu, za nadaljevanje panonske tradicije. Kontinuiteta se je ohranila zlasti v zelo razširjenih molitvah, kot je *Očenaš* (● rožen 1986a). Veliko tega je prišlo do izraza tudi v stari prekmurski literaturi. Splošnih pregledov teološkega izrazja je več.

³⁸ V zadnjem času se raziskovalno ukvarja z obredno terminologijo A. Legan Ravnikar, npr. 2003.

navadne jezikoslovne analize. Najvažnejše pomenske sestavine pa lahko najdemo že na podlagi normalnih pomenskih analiz. Pri posebnih pomenskih sestavinah, ko gre za dve različni pojmovanji formalno istega izraza, npr. *človekov sin* v stari in novi zavezi, se pa naslanjamo na znanost, ki natančno raziskuje mesto pojava med drugimi pojavi.³⁹

Ko govorimo o terminoloških pomenih, je zelo pomembno, da s temi pojavi računamo. V terminološkem pomenskem sestavu so take razlike bistvene in si ne moremo zamisliti popisa, ki bi jih ne upošteval. Vprašanje je, kako se ravnati do njih v izrazito jezikoslovnih delih. Stvar je odvisna predvsem od obsega. Popolni pomenski popis bi to moral obsegati.

9.1.5 Drugo vprašanje je variantnost razlag biblijskih pojavov, bodi da gre za razlaganje biblijskega besedila oziroma posameznega izraza v biblijskem okolju ali pa za uporabo izraza v novem okolju. Upoštevanje teh pomenskih variant je odvisno od aktualnosti v našem okolju. Obsežnejši pomenski popis bi to moral upoštevati, zlasti bi moral opozoriti na pomenske razlike in na sistem, v katerem so take razlike aktualne.

Drugačno oziroma svojevrstno razumevanje se lahko uporablja tudi v novih besedilih, vendar bi lahko tako izrazje, čeprav temelji na biblijskem, obravnavali pri teološkem izrazju posamezne verske smeri.

Zveza svetopisemski izraz ima še en pomen, in sicer gre za primere, ko se po izvoru ta izraz determinologizira in pomensko prenese in se uporablja zlasti slikovito ali frazeološko. V sedanjem času je več takih sprememb pri biblijskih besedah in zvezah, npr. *evanġelij*; *zvezda vodnica*; *glej, človek*.

9.1.6 *Obredni izrazi* zavzemajo posebno mesto v okviru verskega izrazja zlasti zaradi posebne uporabe in ustaljenosti. V bistvu gre tu za izraze, ki se uporabljajo v katekizmu, zlasti v delih o *očenašu*, *desetih zapovedih* in *veri*, in pri najbolj navadnih obredih. Pri slovenskih protestantih so ti izrazi uporabljeni v katekizmih in v obrednikih, ti pa so predvsem v Trubarjevi *Cerkovni ordnini*, 1564, 81a–171b, ravno tako v Trubarjevem delu *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*, 1575, 409–486, in Dalmatinova *AGENDA*, 1585. Ti izrazi so praviloma bolj ustaljeni in tudi starejši kot drugi teološki izrazi.

Pomenske posebnosti teh izrazov so v tem, da jih obravnavamo sicer terminološko, ker je njihov pomen natančno določen v sistemu verskih dejstev oz. pojavov; do teh pomenov je pa prišlo po različnih pomenskih zakonih (metonimija, metafora, simbolizacija...). Pomembno vlogo je imelo kalkiranje. Tako je obredno izrazje po nastanku praviloma precej drugačno, kot je na primer današnja terminologija, ko je veliko opisnih izrazov. Poleg tega ima obredno izrazje še eno lastnost, ki ga loči od čistih terminov in je v bistvu uporabnostne narave. Ni nujno, da vsak uporabnik pri uporabi pozna celotno vsebino, ki se pripisuje obredni besedi; važno je, da jo vsaj približno pozna, sicer pa je take narave, da učinkuje tudi s svojim izhodiščnim pomenom, saj je prenesenost zelo očitna.

Obredno izrazje je pogosto vir novih pomenov.⁴⁰ V 16. stoletju je bilo tega očitno bist-

³⁹ BL 1984, 654–65.

⁴⁰ To si razlagamo s široko uporabo, stilno označenostjo in vzorčnostjo obrednih besedil in s tem tudi njihovih izrazov. Vsi važnejši obredni izrazi imajo veliko možnosti, da preidejo kot stilno označene pomenske enote v sinonimno bogastvo besednega zaklada. Tudi biblijski izrazi prehajajo v splošno govorico prek obredne rabe.

veno manj kot zdaj ali pa ni ohranjenih besedil, ki bi te pomenske razvoje dokumentirala.⁴¹

9.1.7 Teološki izrazi so najbolj podobni sedanjim terminom. Ta občutek dajejo zlasti zaradi tega, ker niso neposredno udeleženi v obrednih besedilih, ampak se predvsem uporabljajo za opisovanje, klasificiranje in za nakazovanje razlik med posameznimi verskimi pojavi. Če pa so hkrati tudi obredni termini kot *gnada*, potem je razlika med obrednimi in ozko terminološkimi zvezami, npr. v obrednih besedilih:

- *De od tebe ne faidemo / Vgnadi ofstanemo* (TC 1550, 156);
- *VOM VSEM DOBRIM... KERSZHENIKOM, KIR VTIH SLOVENSKIH DESHELah prebivate, Gnado, Myr, Miloft inu ufe Dobru, od Buga Ozheta, skufi Iefufa Criftufa... profsim* (TT 1557, f2).

Zveza iz terminološkega okolja pa bi bila takale: *Ampak vtih lyfteh S.Paula inu drugdi zheftu vtim S.Pifmu, ta beffeda Gnada, bode ner vezh vfeta inu fastoplena, Sa to dobro volo, miloft, lubefno inu periafno Boshyo, katero Bug pruti tim Vernim fa volo fui ga Synu ima ...* (TT 1560, d4b).

V teološkem izrazju je nekaj takih, ki ne označujejo verskih pojavov, temveč pojave iz razpravljanja o verskih problemih, npr. *priča*, *razločenje*.

V razlagah terminoloških rab je izredno veliko pojasnjevanj in natančnih določitev, medtem ko so v obrednem okolju zveze kratke, enkratne in dokaj ustaljene oziroma pogosto ponavljajoče se.

9.1.8 Izrazi o organizaciji verskega življenja so blizu neterminološkemu izrazju in se uporabljajo tudi neterminološko. Pri terminologizaciji opažamo zlasti natančno izpeljano klasifikacijsko funkcijo: *fara*, *podružnica*; *pridigar*, *superintendens*. Ti izrazi pogosto nastopajo v skupinah, ko gre za več vrst določenih pomenov.

9.1.9 V jezikoslovnem izrazju so bili v 16. stoletju razmeroma popolnjeni izrazi o spremembi nalog slovenskega jezika, o glasovnih vprašanjih, zlasti izgovoru, o pravopisnih vprašanjih, prevajanju, besedilih,⁴² besednem zakladu, pomenoslovju, učenju jezika, imenih jezikov, posebnostih slovenščine, stilu, uporabi jezika, jezikovnem sestavu in skladenjskih stvareh. Druga delna področja jezikoslovja niso bila poimenovana slovensko.

9.1.10 Pri družbenem izrazju smo sprejeli v obravnavo samo poimenovanja za sloje ljudi, ker so bila takrat razmeroma natančno sistematizirana in ker jih je bilo veliko.

9.1.11 Pravno in vojaško izrazje je v zgledih prikazano samo delno, da je slika o terminologizaciji bolj jasna, saj gre pri pravnem izrazju za več sistemov in je zanimivo, kako so jih naši pisci pokrili z izrazjem. Pri vojaškem izrazju gre za pojmovni sistem, ki je bil v 16. stoletju vsaj v širokih obrisih dokaj splošno znan.

⁴¹ ● obrednem izrazju pri protestantskih piscih so pri nas z jezikoslovnega vidika razpravljali zlasti I. Grafenauer, M. ●rožen in J. Rajhman, v novejšem času tudi Legan Ravnikar: I. Grafenauer 1931, 1934; Rajhman 1977, 1978, 1986f, 1986h, 1986i; ●rožen 1986a, 1986c, 1991; Legan Ravnikar 2003. Prim. tudi Wiehl 1974.

⁴² Izrazi za nevsakdanja besedila oziroma izrazi iz poetike in retorike so praviloma v latinščini, npr. *PARAPHRASIS* (TPs 1579, A2a), *EXPLICATIO* (TPs 1579, A3a) in *ALLEGORIA* (TPs 1579, A3b).

O večpomenskosti lahko pri terminologizaciji govorimo samo takrat, ko ima beseda neterminološki osnovni pomen. Znano pa je, da so nekateri termini ustvarjeni oziroma sprejeti kot termini, zato v takem primeru ne moremo govoriti o večpomenskosti, čeprav so glavna načela terminologizacije tudi takrat upoštevana. V takih primerih gre za nekakšno posebno uporabo besedotvornega ali opisnega pomena. Če bi se ozirali na besedotvorni ali opisni pomen, bi bilo pri vsakem terminu treba računati z nekakšno večpomenskostjo.

Gradivo bomo zaradi preglednosti razporedili po pomenskih področjih. Znotraj teh področij pa bomo posamezne termine navajali po zaporedju: svetopisemski, obredni, teološki, verskoorganizacijski, jezikoslovni, družbenoslojni, pravni in vojaški izrazi. V posameznem oddelku bodo zgledi obravnavani po abecednem redu.

9.2 TERMINOLOGIZACIJA PRI POMENSKIH SKUPINAH PO POMENSKIH VRSTAH

9.2.1 Terminologizacija pri pomenskih skupinah o človeku

a) biblijski izrazi

V to skupino gredo: *ajd*, *apostol*, *dekla*, *ferrater*, *füršt*, *gospod*, *grešnik*, *hlapec*, *hudobni*, *jožer*, *kralj*, *kristjan*, *krščeničnik*, *neverni*, *pastir*, *podložnik*, *pregrešnik*, *prerok*, *priča*, *prvorojenčič*, *rihtar*, *služabnik*, *verni*, *viuda*, *vučenič*.

Prerok iz Stare zaveze, npr. *Sakai vfi Preroki inu ta poštaua fo prerokouali do Ioan- nefa* (TE 1555, 25b). Na posebno pomensko sestavino opozarja zveza *ALI vřaj*, *kadar fe en Prerok prevsame v'moim Imeni govoriti, kar jeft njemu néřim sapovédal govoriti: Inu kir govory v'Imeni ptuih Bogou, taifti Prerok ima vmřéti* (DB 1584, I, 110a). Za ta svetopisemski pomen je značilno, da prerok govori po naročilu Boga. Poleg tega pa ima v Bibliji tudi druge pomene, npr. *En Prerok nięder majne nevelá, kakôr v'řvoji ozhini desheli, inu doma pěr téh řvoih* (DB 1584, III, 22a).

Značilno za biblijsko izrazje je, da je v izrazu zajeta dvojnost, pozitivna in negativna, ki se izraža z opisom. V takšni dvojici dobi pogosto tudi pozitivna stran opisno ime: *Snaminje, pěr katerim fe more en pravi Prerok posnati od eniga řařh [!] preroka* (DB 1584, I.) (² Ia).

b) obredni izraz

V to skupino gredo naslednji izrazi: *bolnik*, *boter*, *brat*, *grešnik*, *izveličar*, *izvoljeni*, *jetnik*, *ljubeznivi*, *mlajši*, *oča*, *ovčica* [veren otrok], *odrešenik*, *ohranjenik*, *pridiřar*, *sestra*, *sin*, *služabnik*, *srednik*, *stariši*, *zakonik*. Veliko takih izrazov je v koledarskih imenih dni: *anžiřel*, *apat*, *brat*, *cesar*, *cesarica*, *colnar*, *dečla*, *doktor*; *družba*, *evangelist*, *far*, *gospod*, *grešnica*, *jožer*, *kneřinja*, *kralj*, *kraljica*, *krstnik*, *martrnica*, *martrnik*, *mati*, *mrtvi*, *ořtarica*, *otrok*, *papeř*, *pastir*, *patriarh*, *petler*, *podružnik*, *prerok*, *spovednik*, *svetnik*, *řkof*, *tovariř*, *vevoda*, *zaspanik*, *žolner*. Ti imajo v imenu *dan*, ob njem pa še določilo v rodilniku, *Nouřga Leita Dan* (TKo 1557, d IIa). V določilih prevladujejo svetniška imena in poklic svetnika, npr. *Eulalie dezhle* (12. februar), *Victoria řcořřa* (23. februar). V teh imenih je v koledarju *dan* izpuřčen. Pri J. Dalmatinu je v poimenovanjih praznikov Trubarjev *jožer* zamenjan z *apostolom*, npr. *Na S. Petra inu Paula, Apofřolou, dan* (DB 1584, III, Cc IIIa); Trubar ima: *29 e Petra Paula Iogrou* (29. junij) (TKo 1557, d IIIa).

Besedo *oča* v Očenašu razlaga P. Trubar takole: *De ta Ozha tukai fe ima řařtopiti, tu*

cilu *Bogaftuu vti S.Troyci, Sakai vfa try Imena Boshya, oli te try Pershone vtim Bogaftui, bodo vtim S.Pifmu zheftu Ozhā* imenouane (TC 1575, 99).

Izrazi, kot so *bolnik, jetnik, zakonik*, prihajajo v obredno izrazje zaradi del pridigarjev z njimi. Trubar ima v Cerkovni ordningi kar nekaj vzorcev besedil (pridig), kako ravnati z njimi (TO 1564, 134b–162b).

c) teološki izraz

V to skupino gredo naslednji izrazi: *apostol, evangeliski, evangelist, grešnik, izveličar, očak, popež, papisti, prerok, priča, srednik, stari krščeni, stari učeniki* (Krelj), *svetnik, škof, vučeni*.

Besednik v zgledu *inu ie nash Beffednik pred Buḡom, nas shnim fpraule inu proḡi fa nas, inu fmyruie...* (TC 1575, 71) ima ozek pomen za opisovanje Kristusa. Poleg tega obstaja tudi normalni pomen: *Beffedniki, Procurator y radi Myte, lonce masla iemlo* (TC 1575, 489).

Po metafori se je pri besedi *priča* iz pomena »kdor je navzoč pri kakem dogodku, da lahko potrdi njegovo resničnost«, izpričan v zgledu *Vy fte danas prizhe, de fim jeft vfe kupil* (DB 1584, I, 149a), razvil pomen »dejstva iz Svetega pisma, ki kaj dokazujejo«, npr. **PRIZHE** (večkrat mednaslov v KB 1566, E 5 in dalje). Močno se uporablja tudi sopomenka *eksempel*, npr. **EXSEMPLI ALLI PRIZHE** (KPo 1567, XCVIII). Pri Trubarju je ohranjen še starejši pomen »dejanja«: *De vfi preroki oli fuetniki pryzho daio, de an vfa keteri kir bode verouall vneḡa, ta bode pryell ta odpuffig tih grehou* (TC 1550, 100).

č) verskoorganizacijski izraz

V to skupino gredo: *far, farmošter, pastir, pridigar, služabnik, superintendens/t, škof, šular, šulmojster, verni*.

V zgledu *Na konzu inu Hpuslednimu tiḡa Ifuprashane inu Examinirane, Ima ta Superintendens htimu nouimu Ifjuolenimu inu poklyzanimu Pridigariu, letaku ḡouoriti* (TO 1564, 73) *pridigar* kaže na natančno določen pomen v verski hierarhiji, kar je drugo kot široki pomen 'služabnik božji', ki ga ima v nekaterih zvezah.

d) jezikoslovni izraz

V to skupino gredo izrazi: *avtor, pisar, pisec, šribar, tolmač* (Bohorič, Megiser), *tolmača/er* (Trubar).

Kot zgled iz jezikoslovja vzemimo *pisarja* 'pisec': *Kai ie tiḡa Pyffaria letih Buquiz kleti Predḡuori... permoralu* (TAr 1562, 3b). Izraz je imel še štiri sinonime:

- *Oli ta Shribar oli Pyfsez tih iftih Buqui* (TAr 1562, 102b);
- **OD AVTORA** (TT 1577, 1);
- *fstatute inu Regule po Arifotelu, Thoma inu drugimi Pifarmi* (KPo 1567, CLXXb).

Verjetno v 16. stoletju med temi izrazi še ni bilo pomenskih razlik.

e) družbenoslojni izraz

V to skupino gredo: *ḡmajn ljudje, ḡospod, ḡospoda, ḡospoščina, kmetič, podložni, podložnik, purḡar, regiment*.

Tu si oglejmo *ḡospoščino*, kolektivno ime za 'ljudi, ki imajo vodilni položaj v družbi'. Navajamo Trubarjev zglede, v katerem našteje vrste *ḡospoščino*, izrecno pa imenuje *veliko, visoko, majhno* in *nizko ḡospoščino*: **Gospoŷhina** *ie mnogotera, Ta ena fo Celfary, Krali, Vyudi, ty imaiḡo cela kraleufiua, deshele inu Meifia pod febo, Ta ena paḡ, ie ena cela ḡmaina,*

kir ima tudi deshele inu Meifta pod febo. Ta ena paḡ, kir le zhes enu Meiftu ima oblast. Inu ta ena htaki Gofpofzhini pride po Erbszhini, ta ena paḡ, kir bo od Ceffarieu, Kraleu, Vyudou oli od ene ḡmaine htimu ifuolena inu poftaulena. Inu leta Gofpofzhina, velika inu mahina, tudi ima inu ftaii pod febo množetero nisko Gofpofzhino, koker Knefe, Slobodne Gofpude, Capirane [!] Verbesharie oli Nameiftnike, Vizdome, Shlahtnike, Flegarie, Rate, Purḡermaishtre, Rihtarie, Shupane, Valpete, Berizhe inu Rabelne etc. (TC 1575, 315-316).

Pri *regimentu* se je razvil pomen »organ oblasti« iz pomena »skupina vojakov«, npr.:

- *Ti hozhes...Inu dobro Gofpofzhino, pravi Regiment, nom dati* (TO 1564, 49a-49b),
- *vfi poftauleni Regimenti* (TAr 1562, 41b),
- *Raunu kakor fe morajov povvitnim Regimentu rabelni inu berizhy imejti* (TPo 1595, I, 15). Iz sopomenskih glagolov *ladati*, *oblastovati* in *regirati* (Merše 1995, 222) in *ravnati* (Merše 1995, 169) se pomen »organ oblasti« razvil zlasti pri *regimentu* in *ravnanju*, medtem ko se *ladanje* in *regiranje* uporabljata zlasti za »delo«.

f) pravni izraz

V to skupino gredo izrazi: *odvetnik*, *priča*, *rihtar*, *sodec*, *zatoženi*, *zatožnik*.

Omenimo *rihtarja* ali *sodca*, ki ju pozna kot sinonima že Trubar: *Rihtariem inu Sodzom* (TC 1575, 339), vendar močno prevladuje *rihtar*, npr. *Nu en Rihtar ne more praude ifrezhi, oli tiḡa fatosheniḡa profstiḡa ifpufiti* (TO 1564, 36a). Kasneje se je uveljavil izraz, izpeljan iz *soditi*, zaradi močne rabe glagola *soditi*.

Priča se uporablja pogosto, npr. *ENa fama Prizha néma supér nikogár gori vftati, sa obeniga kriviga djanja ali greha volo, bodi fi kakovér gréh bodi, kir fe more fturiti, temuzh na uftih dveh ali treh Prizh ima ta rézh obftati* (DB 1584, 110b). V tem poglavju Biblije je pri Dalmatinu tudi dvakrat dvobesedni izraz *lashniva Prizha*, na robu pa *Falsh Prizha*. Pridevnik *falš* se pogosteje uporablja pri glagolniku, npr. *Od praviga inu falsh prizhovanja* (DB 1584, I, (b)); *Ne ḡouori falsh pryzhouane super tuḡa Blishniḡa* (TO 1564, 102b). Krelj ima na teh mestih pridevnik *kriv*, npr. *naiḡi je dofti krivih prizh vftalu* KPo 1567, CLIII), *Ne ḡovori krivu prizhovanje supér tvoimu blishnimu* KB 1566, A5b).

g) vojaški izraz

V to skupino gredo: *altman*, *kapitan*, *kojnik*, *pešec*, *vitez*, *vivoda*, *vojska*, *vojščak*, *žoldner*, *žolner*.

Pešec je bil uveljavljen izraz za 'pešaka': *Inu je postal Pejshce inu Kojnike v'Galileo* (DB 1584, II, 190b), čeprav je bil že v vojaškem izrazju uporabljen tudi izraz s pripono *-ak* (*vojščak*): *inu je njemu Vojzhake puftil, Kojnike inu Pejshze* (DB 1584, II, 190b).

9.2.1.1 Terminologizacija pri pomenskih skupinah o delih človeškega telesa

a) biblijski izraz

Kri ima v Bibliji nešteto vlog, od 'daru v daritvi' do 'simbola življenja'. Posebno mesto ima pomen v zgledu *Ta kry Iefufa Criftufa Boshyḡa Synu, nas dela zhife od vfeh Grehou* (TT 1557, x1a); ta se v liturgičnih besedilih veliko uporablja, pogosto tudi v metonimičnih pomenih.

Biblijski izrazi s tega področja spadajo prav takotudi v druge podskupine verskega izrazja.

b) jezikoslovni izraz

Jezik ima za jezikoslovje zlasti dva pomembna pomena, najprej je 'govorilni organ'; neterminološka raba tega pomena je: *Vusheffa poslujhaio, Iefik govori Nuß dißhi* (TC 1575, 363); poleg tega pa je 'glasovni sistem za govorno in pisno izražanje': *Htimu slishi fajtop mnogeterih Iefykou* (TO 1564, 2); *ty Sacrameti utim Slouenskim Cranskim Iesyku, fe dopernashaio inu dile* (TO 1564, 128b).

c) pravni izraz

Omenimo život v pomenu 'človeško telo': *more pres greha fuio zhast, shiuot inu blagu, Spraudo pred sledno Gospozghino braniti inu ohraniti* (TC 1575, 339).

9.2.1.2 Terminologizacija pri pomenskih skupinah o nadnaravnih bitjih

Zelo pogostni izrazi so: *bož* (*Bož, Gospod*), *angel*, *hudič*.

Ce se pri *hudiču* samo na kratko ustavimo – zakaj ti izrazi zavzemajo v Bibliji osrednje mesto in so tudi pomensko zelo napolnjeni – potem moramo omeniti predvsem to, da pomeni 'nasprotje Boga', ki dela vse nasprotno kot Bog. Ker je terminološki pomen dokaj abstrakten, je v besedilih veliko pomenskih pojasnil, v katerih so uporabljeni drugotni pomeni številnih samostalnikov, npr. delujočih oseb: *Hudizh je en Ozha, Gosfud, Viuda, Krajl, inu Bug tuga Svitá inu vfeh Nevernih inu pregreshnih* (DB 1584, I) (VIb).

Iz biblijskega sveta so ti izrazi prišli tudi v druge podskupine verskega izrazja in odtod na druga področja.

9.2.2 Terminologizacija pri pomenskih skupinah o živalih**a) biblijski izraz**

Pomeni iz teh skupin so v Bibliji izredno številni, npr. *izgubljena ovca, jagnje, kača, ovca, ovčica, ovca, velikonočno jagnje, zlato tele* itd.

Jagnje ima sploh veliko vlog (BL 343), npr. 'enoletno moško jagnje kot žrtveni dar Bogu': *Letu fo ty Offri, katere imate GOSPVVDV offrati: Lejta fiara Iagneta, katera fo pres tadla, vřak dan dvuje k'vřakdajnimu Shganimu offrú, enu Iagne s'jutra, tu drugu mej vezherom* (DB 1584, I, 96a).

b) obredni izraz

Tu si oglejmo *vola* in *osla* v zgledu: *Ti ne imash sheleiti tuiga blishniġa Shenee, ne neġa Hlapza, ne neġa Dekle, ne neġa Volla, ne neġa Osla, Inu vsiġa kar tu blishni ima* (TC 1575, 26) iz *Desetih zapovedi*. Naštevanje nekaterih dobrin ima pomen 'vsega blaga', kar je razvidno iz *Islaġ[e] tih desed sapuuidi: Ne rodi sa luskú blagu / Od buġa ye tu nemu posoyenu* (TC 1550, 155).

c) vojaški izraz

Najpogosteje nastopa *konj* kot 'vprežna in jezdna žival v bojih in premikih vojakov', npr. *On pak vidi Kojnike jesdejozhe inu se pelajozh na Kojnih, Oslah inu Kamelah* (DB 1584, II,8b).

9.2.3 Terminologizacija pri pomenskih skupinah o rastlinah biblijski izraz

V to skupino gredo: *drevo*, *ljulka*, *pšenica*, *vinska trta*, *žito*.

Drevo je v Bibliji pomembna beseda. Dalmatin navaja v Registru več lokacij, kjer je *Zhlovik (je) enimu drivu p̄erglihan*, inu enu *Drivu* imenovan, *Pfalm.1.a. Iesa 11.a. ...* (DB 1584, I.) (IVb).

Posebno mesto imata *drevo tega lebna* in *drevo tega znanja dobrega inu hudega*:

- *Inu GOSPVD Bug je puftil is Semle rafti vfa shlaht Drivēffa, lépa viditi, inu dobra k'jédi: Inu Drivu tīgā Lebna v'fredi Včrta, inu Drivu snajna dobrīgā inu hudīgā* (DB 1584, I, 2a);
- *Od v'féh Drives v'tém Včrti jej: ali od Driveffa tīgā snanjā dobrīgā inu hudīgā, ti némašh jéfti* (DB 1584, I, 2b).

Pri pomenih teh dveh izrazov je treba opozoriti na to, da je teološki pomen razmeroma obsežen (BL 253). Za slovarski namen bi bila dovolj orientacijska formulacija za *drevo življenja* 'drevo, ki naj bi prvima človekoma zagotavljalo nesmrtnost'; dodano bi bilo lahko še 'eno izmed dreves v raju'; pri drugem *drevesu* pa bi bilo potrebno povedati tudi to, da je Bog prvima človekoma prepovedal, da bi jedla od tega drevesa, kajti samo on ima pravico odločati, kaj je dobro in kaj je zlo (BL 253).

Ker so tudi okvirne formulacije dolge, slovarji pri biblijskih izrazih pogosto opuščajo razlage, označujejo pa jih, da so biblijski (svetopisemski).

Biblijski izrazi s tega pomenskega področja se uporabljajo tudi v drugih podskupinah verskega izrazja.

9.2.4 Terminologizacija pri pomenskih skupinah o objektih v naravi, napravah in orodjih

a) biblijski izraz

Iz množice zgledeov si oglejmo zgled za *svečnik*: *Ti imašh tudi en Svezhnek fūruti is zhištiga kovaniģa slatá, na tém bo enu *Stallu [*noga], s'Zeuny, s'Skledizami, s'Knoffy, inu s'Roshami. Sheft Zevy imajo is Svezhneka na firanah vun iti, na v'faki ftrani try Zevy, v'faka Zeu ima iméti try odp̄erte Sklédize, Mandelnovim orehom podobne, Knoffe inu Roshe* (DB 1584, I, 51b). Tak svečnik imenujemo danes *sedmeroramni svečnik*.

b) obredni izraz

V to skupino gredo: *kelih*, *ključ*, *križ*:

- *Inu glih taku po tei vezhery ufame on ta Kelih, fahuali inu ġa nim da, rekozh ...Letu ie ta Kelih tīgā Nouiģa Teftamenta vmuéi Kry, kir bo fa vas inu fanih dofti prelyta, htimu odpufzhanu tih ġrehou* (TO 1564, 116b);
- *Vprashane. Kateri fo ty kluzhi tīgā Nebeshkīgā kraleuftua? Odģuor. Tu pridigarftuu tīgā Euanģeli od Iefiģa Criftuģa* (TC 1575, 30).

Tudi ta dva izraza sta biblijska, vendar se v obrednem jeziku pogosto ponavljata.

Izrazi iz teh dveh podskupin se uporabljajo tudi kot teološki izrazi.

c) pravni izraz

V to skupino gredo: *galga, kolo, meč*,

Tu je treba omeniti mučilna orodja: *galga, klada, kol, kolo*, npr. *Aku glih tu vashe tellu ushpotu inu uframoti na tei galgi vijsi oli na kulefsi* (TO 1564, 162a).

č) vojaški izraz

Sem spadajo zlasti izrazi za orožja: *meč, pukša` puška`, strela, špes* in druge naprave: *ščit, kola*, npr. *Popadi sa Szhit inu sa oroshje, Inu uftani gori, de meni pomagafh* (DB 1584, I, 287b).

9.2.5 Terminologizacija pri pomenskih skupinah o prostorih**a) biblijski izraz**

V to skupino gredo: *božje kraljestvo, morje, nebo, paradiž, pekcl, raj, svet, tempcl, zemlja*.

Med množico teh pomenov, kot so *Babylonf a jezha* (DB 1584, I,) (Ib); *Boshje Kraj-leftvu* (DB 1584, I,) (I¹ Ila), *Egyptoufka jezha* (DB 1584, I,) (IVb); *Babelfki Turn* (DB 1584, I, 7a) in drugi, si natančneje oglejmo izraz *paradiž*. Dalmatin ima vr: *INu GOSPVD Bug je saffadil en Vért v'Edeni, pruti Sonzhnimu is'hodu, inu je v'njega poftavil Zhlovéka, kateriga je bil fturil* (DB 1584, I,2a). Na robu ima **Paradish**.

Paradiž ima v Ezk 28 v'*Boshjim Paradishi* (DB 1584, II, 73b).

P. Trubar ima tudi *paradiž*: *Potle bug gre fam vparadyjh / Peruezh fezhel ferdyti* (TC 1550, 149) ali pa *INu Gospud Bug vfame tfga zhloueka, inu ga poftauil vta Paradyjh tfga lufhta, de bi ga dellal inu uarouall* (TC 1550, AVIb).

Tudi Krelj ima *paradiž*: *sa tfga volio, kár fo nafhi ftarijhi vparadysheu Boshio sapoved preftopili* (KB 1566, F3).

Če jemljemo pomen širše, potem bi lahko zraven šteli tudi pomen, ki ga ima v zgledu *Inu Iesus je djal k'njemu* [enemu od Pregréfnnikou]: *Rifnizhnu jeft tebi povém: Danas bosh ti s'mano v'Para dishi* (DB 1584, III, 46a; Lk 23). Vendar bi bilo potrebno ta pomen obravnavati posebej kot 'prebivališče pravičnih' (BL 623). Ta pomen pa je pri protestantih izražen tudi z *raj*:

- *Naf svéftu v'fveti Rai fpremi* (KB 1566, H5b);
- *inu nam, fveti Raj sguby* (DC 1584, CCLXXV).

b) obredni izraz

V to skupino gredo: *grob, nebo, svet, zemlja*.

Pri teh pomenih lahko omenimo besedi *nebo* in *zemlja* v zgledu *Ieft veruio Vbuga Ozheta Vfagamogzhiga, Stuarnika Nebes inu te Semle* (TC 1575, 22), kar kasneje razlaga *Sakai on ie... nekar le famuzh fteim ftuarienem tih nebes inu te femle, kar ie vnih inu na nih, nom poduergal* (TC 1575, 67).

Zveza nebo inu zemlja pomeni torej 'vse stvarstvo'. Znana je že v BS *ise z<t>uori nebo i zemlo* (BS 1992, 141).

Izrazi iz teh dveh podskupin se uporabljajo tudi kot teološki izrazi.

c) verskoorganizacijski izraz

Tu bi morali omeniti zlasti izraze, ki pričajo o cerkvenih ustanovah in teritorialnih enotah:

klošter, fara. DE POVSOD VMEISTIH VTERGIH inu per **Farah** fe imαιο Latinske Nembske inu Slouenske Shule **gori** narediti (TO 1564, 78).

č) jezikoslovni izraz

P. Trubar je pri opisovanju jezikov ali iz govora uporabljal zlasti izraz *dežela*, npr.: Vy *vejte de te fymouce vfaž Jefig oli dešhela dregaci ifgouori* (TA 1550, A3a). *Dežela* označuje 'teritorialno enoto večje celote'.

d) družbeni izraz

Tudi v tem je *dežela* pomembna kot dokaj natančno določena 'oblastna teritorialna enota', npr. *De tanasha Vera... le zhedale shirshe fe resglaſuie, Inu kir ie od Nakaterih Kraleu, doſti Vyudou, Dešel, Meift inu velikih Shul, gori vfeta* (TAr 1562, 4a).

e) pravni izraz

Ječa je 'prostor za zapornike', npr. *Oli enimu kir Viezhi fa shiuot fidi* (TT 1557, g4b).

Izraz ima več sinonimov: *keha, tranča, voza*.

f) vojaški izraz

Omenimo *kamp*, npr.

- **kamp**, tabor, *kriegsläger, heerläger* (Stabej-Megiser 1977, 56);
- *inu fo Kamp ſturili pred Ioppe* (DB 1584, II, 188b).

Kot sinonim nastopa tudi *kampišče*: *inu je po nozhi fkrivaje potegnil h'Kampizhu téh Iudou, de bi nad nje buknil, prejden bi fe nacjali* (DB 1584, II, 181a).

9.2.6 Terminologizacija pri snovskih pomenskih skupinah

a) biblijski izrazi

Poglejmo si besedo *man* 'mana' v zgledu *Sjutraj pak je Roffa leshala okuli Vojfke, inu kadar je Roffa prozh bila, pole, tu je v'Puſzhavi leshalu okroglu inu majhinu, kakòr Stana na semli. Inu kadar fo tu Israelſki otroci vidili, fo djali eden k'drugimu: tu je ^aMan... Mojses pak je k'nym djal: Tu je ta Kruh, kateri je GOSPVD vam dal k'jedi* (DB 1584, I,45b).

V opombi pa je: ^a*Man* fe rezhe en dar, saſtopi, Boshji. Poméni pak de fe nam ta S. Evangeli pres naſhiga saflushenja inu miſli, is sgul gnade is Nebes da, kakòr je tudi **Man** is Nebes bil dan (prav tam).

b) obredni izrazi

Tu omenimo *kruh* v zgledu *Dai nom danas, nash vfaſdani kruh* (TC 1575, 24). V razlagi pravi *Pertei beſſedi kruh imamo faſtopiti, vfo telefno potrebo, Sakai tu S. Pifmu zheftu ſtein* [!] *kruh*om, *vfo shlaht shpisho inu pitye imenuie* (TC 1575, 123).

V to skupino gredo tudi *križna, olje, sveča*, ki so jih uporabljali v cerkvi nasprotnikov. Tudi za to skupino velja, da se biblijski izrazi uporabljajo tudi v drugih podskupinah verskega izrazja.

9.2.7 Terminologizacija pri dejanjskih pomenskih skupinah

a) biblijski izraz

V to skupino gredo: *božja služba, judovska ceremonija, čuvanje, erpergovanje, ferdamnanje, gostovanje, greh, grevinga, kasanje, križ, krst, ljubezen, malikovanje, obrezovanje, odpuščenje, ofer, prekletje, prinos, srd, svar, štrajfinga, trpljenje, zaveza, žalovanje, žegen.*

V tej skupini se izmenjujejo pogosto glagoli in samostalniki, ki so besedotvorno povezani. Tako je na primer poleg *obrezovanja* tudi *obrezati* in *obrezanje*:

- od **Obrejsovanja**. *Obrejsanje tiḡa mefsa je sapovedanu, dēršanu in prestoptenu* (DB 1584, I.) (1 Va);
- *Buḡ obresovanje ḡori poftavi...* (DB 1584, I, 10a; rob).

Biblijsko besedilo pa ima na tem mestu *Letu je pa moja Savesa... Vfe kar je Moḡhkiga ḡpollu mej vami, tu ima obresanu biti: Vy pak imate obrēsati to prēdnjo koshizo vaḡhiḡa meḡḡa, tuiḡtu ima enu snaminje te Saveše mej mano inu mej vami biti* (DB 1584, I, 10a).

b) obredni izraz

Velokokrat se obredna opravila v besedilih imenujejo kar glagolsko: *ḡreh, izkušnja, izkušnja, izpoved, krst, molitev, moliti, obhajati, obhajilo, obiskati (bolnika), odpustek, odpuščanje tih ḡrehov, oklicanje (tudi poklicati), opominjati, petje, podvučiti, pogreb, poročiti, potroštati, praznike provpraznovati, svečovati, pridiḡa, pridiḡati, razdilenje tih sakramentov, sakramente deliti, skušnja, službe božje, trošt, troštati.*

Izkušnja v zgledu *Inu nas ne vpelai vto Iskushno* (TC 1575, 24) iz Očenaša; Bohorič ima tu v *ḡkuḡhnjavo* (BH 1584, S63), kar bi kazalo na zastarevanje prvega izraza zaradi pomenskega premika.

Trubar to mesto razlaga: *Ta beḡḡeda SKVSHNA ie tulikain, koker enu probirane, inu ḡuishnu ozhitu veidene... Natu imamo veiditi, de ḡie duei Iskushnaui, Ta ena pride od Buga nom hdobrimu, Ta druga pride od Hudizha, od nashiḡa iskasheniḡa meḡḡa inu teleḡḡa* (TC 1575, 118; prav 138). Trubarjeva raba potrjuje, da sta bili živi obe obliki, *izkušnja* in *izkušnja*. Ker je v molitvi večinoma *izkušnja*, lahko imamo to za starejšo.

c) teološki izraz

Tu bi lahko našli vse izraze, ki spadajo v pomenske skupine o dejanjih in so jih zlasti Trubar, Krelj in Dalmatin obravnavali v svojih teoloških sestavkih. Pri njih so zelo natančno povedali, kaj natančno pomenijo v sklopu njihovega verskega nauka, pogosto v primerjavi s pomenom pri nasprotnikih. Zatorej imajo te razprave veliko terminoloških elementov.

V to skupino gredo: *božja služba, ceremonij, cermonija, cerkovno opravilo, grevinga, kasanje, križ, malikovanje, maščovanje, trpljenje, vera, zveličanje, žalovanje (sop. kasanje),*

Trubar v TT 1557, f4b–gg2b razpravlja na primer o teh izrazih: *pridiḡa, ofer, vera, ḡreh, Odpuḡzhane tih Grehou, S. Kerḡt, Vezheria tiḡa Goḡpudi, Euangelske oblube, Poḡtaune inu Sapuuidne oblube, molitev.*

Krelj v KB 1566, E4b–H4b razpravlja tudi o naslednjih izrazih: *ḡreh, vera,⁴³ opravičenje, večerja in maša oz. mašovanje.⁴⁴*

⁴³ Pri *veri* so pogostne zveze s pridevniki *pravi, krivi* oz. *fals*, ki kažejo na razlike med posameznimi pojmovanji.

⁴⁴ Pri *maši* oziroma *mašovanju* je pogosto opozorilo z določnim pridevnikom na razlike med posameznimi pojmovanji mašovanja, npr. *fals mašovanje, papeška maša, pravo mašovanje, krivo mašovanje*, npr. – *OD TE STARE PRAVE MASHE* (T 1564, 112b); – *Od Prauḡa inu Kriuḡa Mashovane* (TC 1575, 170d.). Podobno je tudi pri drugih obredih. Prim. še Rajhman 1986f, 169d.

Dalmatin pa v DB 1584, I, VIa–c VIIIb razpravlja tudi o naslednjih izrazih: *Od Stvarjenja tiga Svita; Od zhloveka, inu Porodniga Greha, OD SHTRAIFINGE INV Boshjega ferda zhes grehe, od Predigarftva, OD VERE, OD DOBRIH DEL, OD POKVRE, Od S. Karfta, Od Criftufeve vezherie, OD MOLITVE.*

č) verskoorganizacijski izraz

Sem bi lahko šteli izraze, kot je *postavljjanje pridi garjev*, ki ga je opisal Trubar v O 1564, 66b d.

d) jezikoslovni izraz

V tej podskupini imamo tudi veliko jezikoslovnih izrazov *govorjenje, izgovor, izrečenje; pisanje, branje; obračanje, preobračanje, preobračovanje, tolmačenje, tolmačevanje* idr.

e) pravni izrazi

V to skupino gredo: *dolgovanje, kraja, kupilo, maščovanje, obiskanje, pegnja, pričanje, pričovanje, prisega, prodaja, rotenje, sodba, sojenje, štrajfinga, tatvina, zaklada, zastava, zastaviti, zaveza,*

Med množico vzemimo za zgled *prodajo*, npr. *moraio tudi Purgafke Poftaue, od praud... od kupyła inu prodajya &c. biti* (TO 1564, 55).

f) vojaški izraz

Tudi vojaških izrazov iz dejanskih pomenskih skupin je veliko: *avštريا, boj, bramba, kreg, kri prelitje, obladanje, obleženje, razboj, šturmanje, triumf, vbijanje, vojskovanje.*

Na primer *boj, kreg* v zgledeh:

- *Inu tu je bil en filnu velik boj, de je is Israela trydeffeti taushent Mosh, pejfhzou, padlu* (DB 1584, I, 151a);
- *Kerfzheniki nemaio krega oli Aushtrye fazhenati* (TO 1564, 96b).

9.2.8 Terminologizacija pri stanjskih pomenskih skupinah

a) biblijski izraz

V to skupino gredo: *ajfer, bolezen, milost, mir, pijanost, post, srd, smrt, strah, (božji strah), vest, zveličanje.*

Kot zgled vzemimo *vest*, npr.

- *Ene dobre zhifte vejfty pred Bugom inu pred Ludmy, je imajo Karfzheniki flibati;*
- *Od hude vejfty* (oboje DB 1584, I.) (²IVb).

Ta pomen spada v pomensko skupino o 'občutkih'.

Ti izrazi se uporabljajo tudi v drugih podskupinah verskega izrazja. V teoloških besedilih so veliko razpravljali o *zakonu*.

9.2.9 Terminologizacija pri pomenskih skupinah za občutja

9.2.10 Terminologizacija pri trajanskih pomenskih skupinah

a) biblijski izraz

Tu bi lahko omenili *život* oziroma *leben*; ob sebi imata pridevnik *večni*, npr. *ta vezhni leben* (TC 1550, 3b); *tamazh ima vezhni leben* (KB 1566, A3a). Krelj ima tudi *večni život* (KPo 1567). BS imajo: *primete... vucetni sivot* (BS 1992, 146; I 34).

Wiehlova uvršča izraz med kalke (Wiehl 1974, 30).

Biblijski izrazi tega tipa se uporabljajo tudi v drugih podskupinah verskega izrazja.

9.2.11 Terminologizacija pri lastnostnih pomenskih skupinah**a) biblijski izraz**

V to skupino gredo: *gnada, hinavščina, hvaležnost, krotkost, lakomnost, lenoba, milost, modrost, nedolžnost, nehvaležnost, nevoščenje, nid, ofert, pohlevščina, potrpežljivost, požrešnost, prevzetnost, prijazen, samogoltnost, skopost, skrbnost, slabodnost teh vernih, slepota, srčnost, stanovitnost, starost, vsmiljenje, trdovratnost, vtrajljivost, zanikrnost*.

V Bibliji pomeni *slepota* med drugim 'lastnost ali stanje človeka, ki je slep za Boga in božje zapovedi'. Poleg tega uporablja tudi *telesno slepoto*, npr. *Bug šhrajfa s'potelešno flepoto* (DB 1584, I.) (2 IIIa), zato se ona *slepota* imenuje tudi *duhovna slepota: Od duhovne flepote* (prav tam).

b) obredni izraz

Tu se ustavimo pri *čistosti*, npr. *OD PRAVE ZHISTOŦI* (TC 1575, 386). Beseda v tem pomenu je katekizemski izraz. Pridevnik *čist*, ki je bolj uporabljan, poznajo tudi BS: *da bim cisto izpouwed ztuoril* (BS 1992, 134).

Čistost v obrednem jeziku pomeni 'lastnost, da je človek očiščen vseh grehov, ko spozna grehe, se jih kesa, in verjame, da mu Jezus Kristus hoče grehe odpustiti'. Trubar pravi tej *čistosti* »duhovska čistost«: *Rauen lete Duhouske, zhiftoŦi, ie tudi ena Vunana zhiftoŦ* (TC 1575, 392).

Izrazi, ki so v teh dveh podskupinah, se uporabljajo tudi v drugih podskupinah verskega izrazja. Pomembni so še *bruma, slobodnost* idr.

9.2.12 Terminologizacija pri stvarnih pomenskih skupinah**a) biblijski izraz**

Luč ima med drugimi pomeni tudi tale preneseni, ki je v zgledih:

- *Criftus je Luzh teh Ajdou, kir vŦe Ludy refveŦi* (DB 1584, I.) (IIIa);
- *v'tvoji Luzhi vidimo my^oLuzh* (DB 1584, I, 288b); *tu je, troŦht, veŦŦelje* (prav tam, rob).

b) obredni izraz

Tu se lahko ustavimo pri *imenu* v pomenu 'vsak izmed treh v trojici': *De vtim dinim Bogafnuu, fo Try Perfone oli Imena* (TT 1557, ga).

Besedopozna v tem pomenu že 3. BS: *da ta tri imena edin Bug* (BS 1992, 138). Wielova razlaga, da je pomen nastal kot kalk iz nekaterih delov Biblije (Wiehl 1975, 50d.). Nartnik

pa pomen razlaga z metonimijo in ga navezuje na refren v ljudski legendi o velikanu Krištofu (Nartnik 1991, 41d).

Ti in taki izrazi se uporabljajo tudi v drugih podskupinah verskega življenja.

c) jezikoslovni izraz

Oglejmo si *črko*. V jezikoslovnem pomenu uporablja besedo S. Krelj, in sicer:

- *zhetèrti tipfelne alli zhàrke... graial* (KPo 1567, VIb);
- *Zhàrkom fe ne pufi irrai, kakor da bi ne bile* [govori o branju] (KPo 1567, VII).

Tu ne gre za 'črko', ampak za 'črto/črtico, potezo'. Dva taka znaka je Krelj uporabljal na novo, in sicer ^, npr. *ízhiti fe, úk*, in 3, npr. *oblúba*. Toporišič meni drugače (Toporišič 1986b, 115).

Tudi v drugih zgledih mesto, kjer protestantje uporabljajo *črko*, v novejšem času praviloma prevajajo s *črtico* (SPNZ 1984, 32):

- *ner ta manshi pushtob oli zherka od poftave fe ne resdei, dotle vfe fturienu bode* (TE 1555, 9b);
- *po vñim olnim pifmu Boshijm ne bodesh nikeir najhal to nai manshi zhàrko alli befedico, da bi bila od Boga ta Papeshka Mafha poftavlena* (KB 1566, G5);
- *dokler Nebu inu Semla nemyne, nebo minil ta nar manshi Puhsthab ali Zhèrka od Poftave, dokler fe vfe sgody* (DB 1584, III, 4b).

Za 'črko' uporabljajo protestanti izposojenko iz nemščine *puhstab*, ki ima še nekaj oblik.

10.0

V to skupino so uvrščene ustaljene besedne zveze, ki nimajo še kakih posebnih lastnosti, da bi jih lahko uvrstili med termine ali frazeologeme. Njihova največja karakteristika je, da uporabljajo brez izjeme najbolj navadne vezljivosti. Izjema je narejena pri zvezah, kjer je odločilna vez, to so priredne zveze, v katerih je pomemben tudi model. Sem bi lahko prištevali tudi priredne zveze, vendar smo jih odšteli, ker je tako poudarjena vzorčnost. Vse druge zveze pa se v tej kategoriji lahko uporabljajo. Potencialno oblikovno možnost, da postane ustaljena, ima vsaka zveza, vendar morajo biti za to primerne okoliščine, zlasti potreba po takem izrazu in odsotnost enobesednega stilno enakega sinonima.

10.0.1 Tipičnost te skupine je poudarjenost opisnosti, zato tudi poudarjamo, da je pomen zveze predvsem razviden iz opisa. Če poskušamo to skupino razmejiti proti terminom, se moramo nasloniti predvsem na terminološko natančno določitev, ki ustreza pojmovni urejenosti strokovnega področja. Te lastnosti navadni opisni izrazi nimajo, drugače so pa povsem podobni opisnim terminom.

10.0.2 Večje so razlike med njimi in frazeologemi; pri teh namreč pride do precejšnje pomenske spremembe in je opisni pomen velikokrat samo motivacija frazeološkega pomena. Skoraj vsaka zveza bi imela potencialno možnost, da bi postala tudi frazeologem, če bi bile ugodne okoliščine, zlasti potreba po frazeologemu na tistem področju. Saj v vsakdanjem življenju opažamo, koliko novih frazeologemov se rojeva, ki so motivirani z novimi področji človekovega življenja. Veliko se jih čez čas pozabi, ko pa cveto, so znani samo v ozkem okolju. Zdaj je tako z računalniškimi zvezami.

10.0.3 Nastane vprašanje, kdaj vstopi besedna zveza v to kategorijo. Najbolj na splošno bi lahko odgovorili: kodobi poimenovalno vlogo za tisto vsebino. S tem je glavni pogoj izpolnjen. Druga potrebna stvar je pa raba tega izraza v tem pomenu. Če se ne ustali v tem pomenu, potem je samo enkratna realizirana možnost. Taki primeri pa še ne zaslužijo, da bi jih obravnavali kot enoto sistema. Tudi z enkratno rabo bi zveza lahko dobila položaj ustaljenosti, in sicer v primeru, če bi bila uporabljena v pomembnem besedilu in če ne bi dobila konkurenčnega izraza. Tako zvezo bi obravnavali, kot da je ustaljena zaradi ponavljanja tega besedila.

Menimo, da je opisano načelo sprejemljivo tudi za slovarski opis starejših besedil. Vendar je lahko samo izhodišče, ker je natančna izpeljava tako in tako odvisna tudi od obsežnosti slovarja. Ko je pa stvar obsega, se pa vedno postavlja vprašanje izbora iz enot, ki pridejo v širši izbor.

10.0.4 Glede na sestavine teh opisnih poimenovanj je treba omeniti uporabo znanih pomenov besed, saj mora biti skupni pomen za navadnega uporabnika jezika takoj razviden. Pri

drugih stalnih zvezah tega ni, saj je treba pri frazeologemih poznati pomen iz rabe ali iz priročnikov, pri terminih iz dogovorov v določeni stroki, pri drugih ustaljenih zvezah pa iz poetike vzorcev oz. stilemov.

10.0.5 Obravnavanje navadnih opisnih poimenovanj je bilo do sedaj večinoma neizrazito. Nekateri so jih spregledovali, ker so menili, da se delajo tako in tako avtomatično kot proste zveze, drugi so jih, vsaj če je šlo za trdožive predstavnice, uvrščali v eno od posebnih skupin prostih zvez, to je med frazeologeme, termine ali besedne figure. Pri SSKJ je na primer razdelek, ki je označen s krožcem, tudi zaradi tega postal zbirka raznorodnih pojavov. Vendar je zaradi vsega naštetega opravičena osamosvojitve.

Pri slovarskem prikazovanju bi te zveze praviloma brez težav obravnavali kot pomenske odtenke pri pomenih in samo najbolj rabljene izraze bi bilo treba osamosvojiti, da bi bilo tako možno prikazati čim več njihovih tipičnih zvez. Prikaz tipičnih zvez je pri teh leksikalnih enotah potreben zaradi tega, ker se stalna zveza lahko v sobesedilu veže po svoje. Pri tipu *šivalni stroj* lahko na primer pod določenimi pogoji opustimo pridevnik *šivalni*, pa gre še vedno za uporabo onega poimenovanja.

10.0.6 Obravnavali bomo samo samostalniške zveze, pri katerih je nosilna beseda⁴⁵ samostalnik. Druga sestavina natančneje določa prvo, kar pomeni, da vnaša v izraz razlikovalno pomensko lastnost, npr. *pralni stroj*, *prašek brez fosfatov*. Pomeni, ki nastanejo tako, so v isti pomenski skupini kot pomeni nosilnih besed.

Možni so naslednji tipi zvez:

- a) prilastek + samostalnik: *bel papir*; prilastek je lahko razširjen; tudi samostalnik bi bil lahko razširjen;
- b) samostalnik + prilastek; npr. *Oče naš*; drugi del je lahko tudi samostalniški prilastek *France Prešeren*;
- c) samostalnik + samostalnik v sklonu: *pola papirja*, *pomoč beguncem*;
- č) samostalnik + predložna zveza samostalnika: *strah pred delom*, *drevo pri jezeru*, *počgovor s prijateljem*.

Tudi v tej skupini bomo zglede razporedili po pomenskih vrstah in nato po pomenskih skupinah.

Pri natančnem določanju samostalniških pomenov z opisovanjem se lahko udeležujejo vsi tipi samostalniških besednih zvez, najpogostejši pa je tip *cerkovni služabnik*, bistveno redkejši je tip *ječa za život*, razmeroma pogosten pa je tip *v'nebo hojenje*. Prvi tip ima lahko v pesniških in obrednih besedilih zapostavljen samostalnik; zadnji tip ima pa značilni besedni red kot ustrezní glagol.

10.1 NATANČNA DOLOČITEV POMENA PRI POMENSKIH SKUPINAH O ČLOVEKU

Pri opisnih izrazih imamo v tem času živahno gibanje, ker imajo nekatera poimenovanja neustaljeno obliko.

Označba Kristusa *človekov sin* ima takele oblike:

⁴⁵ Izraz **pravilna beseda** je naslonjen na **nosilno razlagalno besedo**, ki je bila uveljavljena pri delu za SSKJ.

- Sakai, kakōr ie Ionaf tri dni inu tri nozhi na fredij te velike morjke Ribe Cethe bil, tako bode **Zhlove/ki Sin** tri dni inu tri nozhi pod Semlio (KPo 1567, CXX);
- Sakaj **Syn tiga zhloveka** je prishol tu isvelizhati, kar je s^gublenu bilu (DB 1584, III, 11b). To obliko ima Dalmatin še večkrat.

Brzi sel se uporablja v zgledu INu *bērsi Sli fo jhli stēmi lyftmy (DB 1584, I,247a). Na robu je sinonim *pōfte. Luther ima VND die **Leuffer giengen hin mit den Brieuen** (I, 839).

V Registru so navedeni **Bērsi fli** kot Crajniki, Coróhki je **Tekózhi listarji, poti** (DB 1584, III, CcIIIb).

SPSNZ 1985 ima **Hitri sli** so šli s pismi kralja... (str. 437; prav tako na str. 472).

Na drugem mestu ima Dalmatin inu ty Lyftvvi [!] fo bily poplani f^usi *hitre **Lyftarje**, na vfe deshele tiga Kralja (DB 1584, I,263b); na robu pa je *pofhte. Luther ima tudi tukaj kot zgoraj durch die **Leuffer** (I,905).

Izraz mož ene žene se je takole razvijal:

- AN Scoff ali far ima byti pres tadla, **an mo/h ane shene, trefiu** (TC 1550, 126);
- CERkovni Varih ima biti nedolshliv, **edne shene Mosh, tresov** (KB 1566, D7);
- En Shkof pak, ima biti pres tadla, **ene Shéne Mosh, tresiu** (DB 1584, III, 114b).

Trubar je ločil med izrazom učeni šulmojšter in navadnim šulmojstrom (Schmidt 1963, I,46). Prvega je namreč videl v nekakšnih strokovnih šolah: *Cefary, Krali, Vyudi, inu vfa shlaht Oblaft inu Gospofzhina, fo dolshni Dobre vuzhene Shulmoishtre, inu vmeitelne mlade ludy, vte Closhtre inu Vcororye poftauti* (CO 1564, 79a). Druge pa je videl na osnovnih šolah: *Vslednim Meiftu, Vtergu inu per sledni Fari Shulmoiftre inu Shularie dershati, Vmeiftih inu Tergh, de fe Latinsku inu Nemshku, per tih Farah od Farmoshftrou, Podrushnikou inu Meshnariue tu Slouensku Pyfmu, brane inu piffane vuzhi* (TO 1564, 79a).

V opisnih poimenovanjih s pridevnikom nastajajo pogosto pomenke s širokim pomenskim obsegom, npr. *ljudje: Mi vidimo inu slishimo skorai vfa^g dan, koku zhudnu ty Rasboniki, Vboniki, Preshuftniki, Kezary, Tatye, Golufi, kir falsh perfeguio, Shentouauci, Zuperniki, Shpotliuci Boshy inu nega beffede, Inu taki hudi, neuerni inu shkodliui ludie, bodo refodiueni... bodo vieti, pefani inu konzhani od Buga inu od Gospofzhine* (TT 1557, o).

Cerkovni služabnik:

- **Cerkounih slushabnikou** slushbe fo prou Pridigouati (TC 1575, 309);
- v'Kārzhanski Cerqvi je tudi letu ena lepa inu pridna ordnunga, de ty pokurni Grešniki tudi pred fvoim **Cerkounim flushabnikom** ali duhovnim Paftirjem fe iskasheo (DB 1584, I, bVIb).

Nekateri pridevniki, kot na primer *deželski*, nastopajo v celi vrsti takih poimenovanj, hkrati pa imajo ob sebi še kak drugovrstni pridevnik. *Deželski* nastopa na primer v zvezi z istimi samostalniki kot *duhovski*. Na tako razmerje še posebej opozarja raba obeh poime- novanj v istem stavku:

- fo... od **Deshelske** inu **Duhovske Gosposhine**, velyko Sylo terpeli (TPs 1566, bIIIa);
- inu ie tako fkarbil, ta **Duhovni** inu **deshel/ki Regiment obdarshati** (KPo 1567, LXXVb).

V teh poimenovanjih je *deželski* v pomenu 'posveten'. V stalnih zvezah pa lahko nastopa tudi v pomenu 'nanašajoč se na deželo', zlasti v upravnih izrazih: **DEshel/ki Gofpo/chini inu vfm podloshnim proti eden drugimu** (KB 1566, D8b).

Tudi *duhovski* oziroma *duhovni* je v številnih zvezah, npr.

- **duhovni** paltir (KB 1566, D8a);
- od vfeh shlat [!] **ludi, duhouskih** inu **Deshelskih** (TC 1575, 54).

V teh zvezah pogosto nastopata pridevnika *pravi* : *krivi* oziroma *falš*. Dobimo protipomenke.

Pri pomenkah iz pomenskih skupin o človeku nastopa zlasti prevzeti pridevnik *falš*:

- *te falsh Criftufe, te falsh Preroke* (TT 1560, c2b);
- *na te falsh preroke inu Vuzhenike* (TC 1575, 236);
- *pridete dvei fal/h prizhi* (KPo 1567, CLIII);
- *Od Fal/h Apoftolou* (DB 1584, I, (Ia)).

Take zveze kažejo na večpomenskost samostalniške komponente:

- *Predige... SA HISHNE GOSPODARIE* (KPo 1567, I);
- *inu sufjeb hishni Ozheti inu Matere* (DJ 1575, (7b));
- *de bi taku Gofpofzhina inu Podlushniki ali Hifhni tudie ... prou v' Criftufa verovali* (DB 1584, I, VIb–I, aIa).

10.2 OPISNA POIMENOVANJA PRI POMENSKI SKUPINI O DELIH ČLOVEŠKEGA TELESA

Opisni pomeni nastajajo tudi na podlagi drugotnih pomenov. Tako je npr. pri metonimičnem pomenu *glave*: *Sakaj my letukaj [v' P[alterji] najdemo... temuzh kaj je fama glava vfeh Svetnikou fturila* (DB 1584, I, 279a). Ta tip opisnega poimenovanja je za metafore značilen.

Uvrščevalno v okviru širšega pomena pa je določilni pridevnik v naslednjem zgledu: *kadar fe eden le ifuuna fteimi vunanimi vudi, fiefikom, frokami inu fnogami poshtenu inu brunsku dershi* (TT 1557, s2b).

10.3 OPISNA POIMENOVANJA PRI POMENSKIH SKUPINAH O ŽIVALIH

Za ilustracijo vzemimo zgled pri kači: *Na nebi lepu postane fkusi njezou vejter, inu njezova roka nareja to ⁴rauno kazho* (DB 1584, I, 273b). Na robu ima pojasnilo: ⁴*Rauna kazha, letukaj pomeni Rim/ki pot na Nebi, kateri fe v' Bukoufkim jesiki imenuje, Via lactea* (prav tam, rob). Ker ima Luther *die gerade Schlangen* (1,944), lahko sklepamo, da je Dalmatin sledil nemškemu prevodnemu zgledu. V opombi je pa že nakazal bolj domačo rabo.

Pri besedi *tele* si oglejmo zgled *Krajl Ierobeam... fvoja slata Tellea* tudi neimenuje *Malike, temuzh Israel/fkiga Bòga*! (DB 1584, II, +IVa).

10.4 OPISNA POIMENOVANJA PRI RASTLINSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Zelo pogost je tip, kot ga imamo v zgledu *Feigenbaum. ficus. figovu drevu* (MD 1592, D5b), npr. še *cedrovu drevu, zhrjfnovu drevu, citronovu drevu, hru/hovu drevu* (Stabej-Megiser 1977, 28).

Drevo spoznanja dobrega in zlega je bilo v 16. stoletju poimenovano *De na kateri dan on bode iedil od tiga Driuef/a tiga veidena dobriga inu hudiga* (TT 1557, p2) oziroma *Od drivejsa tiga snanja dobriga inu hudiga, ti nêmaf/h jefti* (DC 1584, b4b).

In še en zgled *Sad prepovedan jedla [fta]* (DC 1584, III).

10.5 OPISNA POIMENOVANJA PRI POMENSKIH SKUPINAH ZA OBJEKTE, NAPRAVE IN ORODJA

Pri *prtu* omenimo *viseči prt* 'zavesa': *INu pole*, **Vifjezh pèrt* v *Templi*, *je je*, *narasen refièrgal na dva kofsá* (DB 1584, III, 18b). Na robu je sinonim **Firang*.

Rinka je živa v lepotilnih predmetih, npr. *rinka na garli*; *na rozhna rinka* za nemško *Halßband* in *Armband* (Megiser-Lägreid 1967, 116).

Pri *skrinji* je zlasti rabljeno opisno ime *skrinja zaveze*:

- *Skrinja te savese* (DB 1584, I, 50b, rob);
- *Skrinja te Savese* (DB 1584, I, 60a);
- *na Skrini tiga prizhovanja* (DB 1584, I, 51a);
- *de je Skrynjo te Savese GOSPODNIE tjakaj djal* (DB 1584, I, 186b).

Razlike so odvisne od predloge.

Tabla je v zvezi *hišna tabla* spremenila pomen, in sicer pomeni 'besedilo, v katerem so popisane naloge članov širše družine, če hočejo živeti po veri': *Leta Islağa zhes to hishno tablo oli hishni kolendar ie... taku dolğa ratala* (TC 1575, 404).

Pri *vratih* imamo več stopenj poimenovanj. Najprej imamo *mestna vrata* 'vhod v mesto, ko so bila mesta obzidana'. Posamezna mestna vrata imajo imena, ki imajo značaj lastnih imen. Določilni pridevnik *mestna* se lahko opusti, če okoliščine kažejo, da gre za 'mestna vrata': *Inu Meftna vrata imajo po Israeljkih Rodou Imenih, imenovana biti: Truja vrata pruti pulnozhi: Pèrva vrata Rubenova: druga, Iudova, tretja Levitova* (DB 1584, II, 84b).

10.6 OPISNA POIMENOVANJA PRI PROSTORSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Našteli bomo nekaj zgledov. *Dežela* v pomenu 'teritorialna enota takratne države' nastopa v lastnih imenih posameznih dežel ali držav, npr.

- *uti nashi Cranski Desheli* (TO 1564, 119b);
- *PREDGVVOR... NA KRAINSke Deshele Gofpodo inu Deshelane* (TtPre 1588, 1).

Poleg nastopanja v lastnih imenih za teritorialne enote, ki imajo občnoimensko ime *dežela*, lahko nastopa tudi v podobnih drugih imenih, npr. *Iudouska Deshela*, *jutrova deshela*, *murska deshela* [Aethiopia] (Megiser-Stabej 1977, 23).

Velikokrat obstajata opisno in enodelno ime, npr.

- *is te Egiptoue deshele* (TC 1550, 12b);
- *is Egiptke deshele* (KB 1566, A5a) poleg
- *Inu ie Gofpod Bog smozhno roko Israelzhizhe vse is Egipta... ifpelial* (KPo 1567, CXLV);
- *Ijraelitariem is Egipta* (TC 1575, 154);
- *na GOSPVA Chriftufa, ta nozhe tiga Faraona inu celo Egipto... Jhtraiffati* (TPo 1595, 1,299).

Na višje enote kažejo množinske oblike, npr.

- *KIR VTIH SLOVENSKIH DESHELah prebiuate* (TT 1557, f2a);
- *je ie pèrvizh ta fveti Evangelio fpet sazhel prav... predigovati, po Nembjkih deshelah* (KPo 1567, XCI).

Vendar je že tudi ta tip prehajal v ednino: *Ispanishka deshela ima fa Patrona inu*

Oduetnika S. Iacopa... **Franska** S.Dionifja inu Mihela. **Nemshka** S.Luria... (TC 1575, 269).

Hram se uporablja v poimenovanju za 'knjižnico' *bukviski hram: Anpagta Iudouskishe sdai utim Cefarienskim Buquiskimu hramu* imaio (TE 1555, A1b).

Ječa je na primer v poimenovanju za 'babilonsko izgnanstvo', npr. *po Babylonijki jezhi* (DB 1584, II, 124a); ječa je tu po metafori in metonimiji dobila nov pomen.

Srečujemo jo tudi v pravnem poimenovanju *ječa za život: Oli enimu kir Viezhi/na shiuot fidi* (TT 1557, g4b); tako tudi v TO 1564, 155b. Danes bi temu rekli 'dosmrtna' oziroma bolje 'smrtna ječa'.

Pri *mestu* so opisna poimenovanja, zlasti kranjski izraz **Poglavitu mejftu** (DB 1584, III, DdIa); potem ga imata tudi MD 1592 in MTh 1603 v pomenu 'glavno mesto', poleg tega pa še **Slabodn[o] Meft[o]** in **Fraj Meft[o]** (DB 1584, I, (Vb)); toda ta pomen je izpričan v starem biblijskem pomenu, npr. *She druga try slabodna Méfta* (DB 1584, I, 110b).

Pot nastopa v zvezi *božji pot*, npr.

– *Inu koker oni prauio po Boshyh potih hoditi* (TC 1575, 248–249);

– *Sakaj taifta della... kakòr pofiti, Roshenkranzi, Boshji poti* etc. (DB 1584, I, bVIb).

To, kar je bilo pri *deželi* opisano z množino, je prevzet izraz *rajh* označeval kar v ednini, npr. *Glih taku vtim 1524. leitu, ie vus Rimski inu nemshki Raih* (TC 1575, 255), čeprav sta v tem zgledu podčrtana izraza rabljena v metonimičnem pomenu 'veljaki (rajha) države'. Kaže, da je že obstajal tudi teritorialno, vendar je treba takoj dodati, da je imel ob sebi močnejše rabljen sopomenski izraz *rimsko cesarstvo* oziroma *kraljestvo*, npr.

– *inu ty drugi Euangeliski Stanuvi Rimskiga Ceffarftua* (TtPre 1588, 127);

– *Taku je tudi Rimjku Krajleftvu resdilenu, ker je Ispania, Francia, Anglia, prozh prijhla inu drugi shtuki vezh. Inu fo v faj is Rimskiga Krajleftva sraflti, inu je tu Krajleftvu ali Ceffarftvu raunu kakòr en Pelzar preneffenu od Garkou na Nemce* (DB 1584, II, 85a).

Vkup spravišče iz zgleada *kakòr se prediguje v'nyh vkup spravižhi* (DB 1584, II, 106a). Beseda je izpeljanka iz kalka *vkup spraviti*; pomen je prostorski; verjetno je na novo rabljena, saj ima tu Luther *wie man predigt in jeer Samlung* (2,1581); SPNZ 1985 ima tu besedo *občina: kakor je bilo oznanjeno v njihovi občini* (842).

10.7 OPISNA POIMENOVANJA PRI DEJANJSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Delo ima s svojim širokim pomenskim obsegom v izhodiščnem pomenu veliko možnosti, da sodeluje pri poimenovanju posameznih del ali tipov del kot sestavina opisnih poimenovanj. V besedilih 16. stoletja se zaradi njihovega verskega značaja uporablja zlasti poimenovanje *dobro delo*. To je hkrati tudi verski termin, kar se lepo vidi, ko primerjamo razlago tega izraza pri nasprotujočih si straneh (gl. terminologizacijo). V besedilih nastopa zlasti v množini, kar je zelo pomembno za pravilno pomensko opredelitev: gre za več različnih del, ki imajo nekaj skupnih značilnosti: *nifzhe... shnega laftno brumo, oli shnega dobrimi delli, nei Vnebeffa prishal* (TT 1560, c3b). Če postane za pojmovanja tega širšega pomenskega obsega pomembna razčlenitev, se lahko iz opisa izpeljejo še natančnejši opisi. Ti so praviloma sistemsko vzporedni, npr. *inu on ta dobra della vletih trieh pusednih Capitulih dili na try delle. Nerpoprei na ta Cerkouna. Potle na Purgarska. Htretim na ta hyshta oli domazha dobra della* (TL 1567, B2a).

Tak tip opisnega poimenovanja je pri naših protestantskih piscih pogosto uporabljen.

Tudi pri splošnejšem izhodiščnem pomenu *dela* lahko pride do natančnejših poimenovanj, npr. *tu domazhe inu hishnu dellu* (TC 1575, 298); taka poimenovanja imajo svoje opravičilo, če so poimenovana tudi vzporedno dela. Včasih dobimo kar majhne sisteme opisnih poimenovanj. Njihove zveze v besedilih so v glavnih potezah enake; razlike so le v delih, ki kažejo na posebne pomenske sestavine.

Greh ima zaradi pomembnosti v verskih besedilih razčlenjenost, ki je izražena z opisnimi poimenovanji. Tako je ena delitev glede na količinske lastnosti: *de lety dolguui, fo ty nashi veliki inu mali Grehi* (TC 1575, 130). Naslednja poimenovanja pa imajo bolj problemske opise:

- *Vfi Verni faftopni kerszheniki, imaiio veiditi inu prou faftopiti, de fo duy Grehi, Ty Naglauni oli mertuashki* (TC 1575, 130);
- *Ty mali pag inu odpuftiui Grehi* (TC 1575, 131).

Božji žlak v pomenu 'kap' je bil že takrat v slovenščini dokaj ustaljen. V knjižni jezik je prišel prav gotovo iz vsakdanjega živega jezika: *hlapzhizh moi... leshi od Boshijga shlaka vdarien* (KPo 1567, LXXI); kranjsko *Boshji shlak* (DB 1584, III, CcIIIb).

Beseda *vera* ima zelo pogosta opisna poimenovanja, ki opozarjajo na vrsto, to je na tip, kot ga ima Trubar: *Ta kerfzhan/ka Vera, Ta Haidou/ka inu Tur/ka Vera* (TC 1550, 203).

Glede na pravilnost je delitev na *pravo* in *krivo vero*:

- *prava Vera Vbuga* (TAr 1562, 41b);
- *DA ti pravo Vero imash* (KB 1566, E3b);
- *prave karfshan/ke vere inu Religiona* (KB 1566, E8b);
- *INV ANTIChrifian/ke krive Vere* (KB 1566, E3b).

Že v terminološke podrobnosti se spušča še delitev: *nad Papeshko inu Evangelifko Vero dvoie* (KB 1566, E3b).

Značilnost protestantskega jezika so izpeljanke iz glagolskih zvez:

- *v nebo iti/hoditi > po Criftufevim rojftvu inu v'Nebu hojenju* (DB 1584, I, VIa);
 - **nase obesiti to zlato > na fe obeishainu tiga Slatu* (DC 1580, E6a);
 - *od smrti vstati > po fvoim od fmerti vftajenju fturil* (DB 1584, I,aVa). Prim. Merše 2003.
- Pri samostalnikih, ki pomenijo dejanja, pri katerih je možna pozitivna in negativna naravnost, tvorijo opisna poimenovanja zveze s pridevniki *falš*, *kriv*, *pravi*, npr.
- *falsh Islago* (TC 1575, 190);
 - *Falsh pryzhanja Ti varuj fe* (DC 1584, IX);
 - *Sakai ni pèr Bogu, ni pèr cerkvi, obeniga ne veshe, inu mu ne fkodi, ena kriva fodbu alli pravda* (KB 1566, E7b);
 - *prava Vera Vbuga* (TAr 1562, 41b).

10.8 OPISNA POIMENOVANJA PRI STANJSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Nadloga nastopa pogosto v opisnih poimenovanjih, nastalih na podlagi klasifikacije nadlog na dva dela, *telesne* in *duševne*: *MI molimo inu klizhemo vfeh nashih Nadlugah, Duhouskih inu telefnih, le na famiga Boga* (TC 1575, 97).

Podobne delitve so deležni tudi drugi samostalniki, ki označujejo človekova stanja, npr. *mi imamo le famiga Boga, fa vjako telefno inu duhousko potrebo... proftiti* (TC 1575, 158).

Ker je tudi *smrt* zelo pomemben pojem, je beseda pogosta sestavina opisnih poimenovanj. Najprej gre za razliko, ki je terminološka, enkrat gre za *telesno smrt*, ki je prehod iz življenja

v drugo stanje, drugo pa je kot kazen *večna smrt*:

- *Grehi no... telefno inu vezhno Smert nalagaio* (TC 1575, 149);
- *fкуси potelefnо smert* (DB 1584, I, bIVc).

Glede na pričakovano prihoda tega dogodka – torej tu gre za 'dogodek, ko pride do stanja smrti', nastal po metonimiji – imamo opis *nagla smrt*: *Pred to hudo naglo fmertio – Obbari nas lubi Gofpud Bug* (TC 1550, 184, 185).

Pri pomenki za 'dogodek...' se je razvilo tudi opisno poimenovanje *notor do fmerti tigu krisha* (KPo 1567, Xa).

10.9 OPISNA POIMENOVANJA PRI LASTNOSTNIH POMENSKIH SKUPINAH

Pri pomenki o 'lastnosti česa glede na urejenost' *red* se je razvilo opisno poimenovanje *red tiga a.b.c: je tudi sadaj... en regifhter, po redi tigu a.b.c. poftaulen* (DB 1584, I, cVIIIb).

10.10 OPISNA POIMENOVANJA PRI STVARNIH POMENSKIH SKUPINAH

Pri jeziku se je razvilo opisno poimenovanje *slovenski jezik*; ravno ta izraz je med najpogostejšimi. Pomen je bil pa drugačen kot dandanes, ker še ni bilo ločitve med *slovenski* in *slovanski*, ampak je pridevnik *slovenski* pridevniško poimenoval vse, kar je slovansko, zato mu je pogosto sledilo še natančnejše določilo, npr. *naš*:

- *v'našh Sloven/ki Iesik tolmazhenо inu pofneto* (KPo 1567, VIb);
- *de ta nasha slouenska beffeda fjeimi latinskimi puhftabi fe lepshe inu leshei pishe tar bere* (TC 1555, A2b).

Pogostejši izrazi tega tipa so še: *judovski jezik*, *bukovski jezik*, *latinski jezik*, *grečki jezik*, *nembški* oziroma *nemški jezik* itd.

Kakor hitro postane kak pojav pomembnejši v življenju in delu, nastane pri njem notranja pomenska diferenciacija; pride do nekakšne klasifikacije. Tudi pri *pesni* je to lepo izpričano. Izraz *duhovska pejsen*, npr. *Vtih Vaffeh pag gdi Shularieu nei, Ima ta Farmofter fjuemi Farmani, en Pfalm, Duhousko Peifen, en Shtuk is tigu Catehifma peiti* (TO 1564, 111b), kaže na to, da je obstajalo tudi poimenovanje za posvetno pesem.

Če je *duhovska pejsen* poimenovanje, ki kaže na področje, hkrati pa tudi tematiko, je pa druga klasifikacija oprta na tipično vsebino posamezne pesmi, npr.

- *Inu kadar fo oni to Hualnopeifan [!] bili rekli* (TE 1555, 70a);
- *hvaleshno pejsen bily rekli* (DB 1584, III, 17a).

Tudi pri drugih besedilih, če je pri njih prišlo do pomembnih notranjih razlik, so se razvila opisna poimenovanja, npr. pri *psalmu*: *kakor ty Hvaleshni inu Sahvalni Pfalmi... v'teh Klagounih Pfalmih* (DB 1584, I, 279b).

Imamo tudi še druge pridevnike, ki glede na kako merilo izločajo del teh pojavov iz celote, npr. *OTROZHIA PEISAM* (DC 1584, CCXLI (Bohorič)).

Dan kot izraz, ki označuje številne pojave, pri katerih so možne glede na posamezna merila tudi razlike, je pogostna sestavina opisnih poimenovanj. Največ je poimenovanj glede na prazničnost dneva:

- *Spomni da fabbothni dan pofvezhuiefh* (KB 1566, A5a);

- Na **Veliki nozhni dan** inu potle do Vinkusht poyo (TC 1575, 218);
- *Kakòr S. Peter na Finku/htni dan prediguje* (DB 1584, I,bVb).

Z drugačnega gledišča je določen *sodni dan*: *koku ony na fodni dan pred Criftufevim rihtnim Stollom bodo obftali* (DB 1584, I, aIb).

Reč, ki označuje bolj abstraktne pojave, ima veliko možnosti za njihov natančnejši opis oziroma določitev, ker so med njimi številne razlike; tako imamo *Deshelske ryzki* [!] *rounati*, *regirati*, *fodyti* (TO 1564, 60b).

Stvar, ki označuje bolj konkretne pojave, je tudi pogosta komponenta opisnih poimenovanj, npr. *te mertve ftvari*, *koker ta Iaiza*, *Ikre*, *te shabe*, *polhi oshiue* etc. (TC 1575, 265). Pridevnik *mrtev* je tu pomensko premaknjen, ker ne označuje odsotnosti vseh lastnosti življenja, ampak predvsem odsotnost gibanja. Očitno gre za kalk po nekaterih ustreznikih v drugih jezikih za sedanje 'tihožitje'.

Veliko opisnih poimenovanj je pri izrazih za besedila, ker je pisna kultura doživela v tem času velik razvoj in besedila so dobila pomembno družbeno vlogo. Zastopano imamo tudi uradnovalno področje v zgledu: *ie... od tığa... poprei Rimskiğa Kraila, potle Cefaria Ferdinanda skriushi Befelihe oli lyfity dobil* (TtPre 1588, 110).

Končno je pri opisnih poimenovanjih treba omeniti *stavčne zveze*, to so opisi, katerih nosilna beseda je zaimek in ta kaže, ali je samostalnik delujoča oseba, predmet ali kaj drugega, npr. *kir falsh perfeguio* (TT 1557, oa).

11 PRIBLIŽEVANJE

11.0 PRIBLIŽEVANJE

imenujemo postopek, ki ga uporabi pisec ali govorec, ko pri ubeseditveni zadregi išče primeren izraz, in se to iskanje ustavi na nepravi izbiri. Izbrani izraz glede na jezikovni, zlasti besednozakladni sistem, ni ustrezen vsebini.⁴⁶

Približevanje je mogoče preverjati zlasti, ko gre za jasno vsebino, to je pri prevodih. Tu gre za iskanje ustreznika izrazu v izvorniku. Pri prevajanju je iskanje izraza bolj poudarjeno, saj izraz ni toliko neposreden izraz vsebine kot pri originalnem ustvarjanju. Tuji izrazi že nekako sugerirajo izbor. Pri tem lahko pride do nekoliko premaknjenega iskanja. Rezultat pa ni primeren. Vendar moramo predpostaviti, da se je pisec odločil za tisto možnost, ki se mu je zdela v trenutku najboljša oziroma zadovoljiva. To se pravi, da je nekako uporabljal normalne pomenske zakone, vendar se ni držal vseh okoliščin, na katere je uporaba pomenskih zakonov vezana. Uporaba *hriba* namesto *gore* v biblijskem besedilu pri *Oljski gori* bi bila pomensko možna, vendar je *hrib* veliko bolj poseben izraz kot *gora*; kot tak deluje na njenem mestu stilno označeno ali neprimerno, če stilna označenost ni potrebna.

O približevanju govorimo lahko, ko je vsebina kakorkoli že določena, pri prevodih seveda je, in ko je samo vprašanje njene primerne izrazitve.

Približevanje ni natančno določeno, saj gre lahko v najrazličnejše smeri. Ne moremo šteti, da je enakovredno takim pomenskim zakonom, kot sta metafora in metonimija, čeprav ga ti dve lahko motivirata.

Pri sistematičnem pregledu večpomenskostnih možnosti besed ga moramo upoštevati, ker moramo približevanje ločiti od drugih uporab besede, in sicer zaradi tega, ker pride največkrat do stopnje pomenskega odtenka, vendar tudi kot pomenski odtenek nima pomembnega mesta. Približevanje je stilem, ki bi bil s pridom uporabljen v humorističnem slogu, ko bi šlo za hoten izbor netipičnega izraza, vendar takrat takemu razvoju ne bi naredili imena približevanje, ampak bi ga imenovali po izbranem pomenskem postopku in opisali tudi stilno označenost. Pri približevanju gre za nekoliko neregularno razumevanje možnosti, ki jih ima izhodiščni pomen. Uporabljena je smer, ki ni običajna, zato drugi uporabniki jezika take rabe ne sprejemajo.

Vprašanje je, ali lahko vedno govorimo o približevanju, če kak pomenski premik ni bil sprejet. Brez nasilja vse heterogene zbirke ne bi mogli strpati v to kategorijo, saj odločajo pri tem, da kako predlagano poimenovanje ni bilo sprejeto, številne okoliščine. Novi izraz, nastal na podlagi večpomenskosti, je vržen v nekakšen konkurenčni boj, v katerem seveda ne zmagata

⁴⁶ Izraz **približevanje** je bil izbran kot novo poimenovanje za proces, ko se pisec ali prevajalec pri iskanju pravega izraza oziroma ustreznika ustavi pri izrazu, ki je nekako razumljiv, nikakor pa ne standarden v takem pomenu.

vsak izraz, ampak samo eden, drugim pa pripadajo nadaljnja mesta, če jih jezik potrebuje. V širšem smislu bi tudi to lahko imenovali približevanje. Takih pojavov imamo v zgodovini slovenskega besednega zaklada zelo veliko. V tej raziskavi imenujemo približevanje samo procese, pri katerih ni bilo vprašanje novega izraza, ampak iskanje izraza, ki je v jeziku že bil in je zadovoljivo opravljal svoje naloge.

Postavlja se še vprašanje, kaj bi bilo, če bi se tak izraz uveljavil. V takem primeru ne bi več govorili o približevanju, ampak bi poskušali razložiti motivacijo. Izraz bi pa stopil v konkurenčno razmerje s svojim sopomenskim parom.

Nastane vprašanje, kateri so zunanji znaki takega pomenskega pojava. Njegova raba je enkratna ali redka. Praviloma ga uporablja samo en avtor. Naslonili smo se zlasti na okoliščino, da je avtor sam v drugi redakciji praviloma na takih mestih uporabil drug, primernejši izraz. Pomena ni mogoče zadovoljivo razložiti z regularnimi pomenskimi zakoni in ga spraviti v sklad s sočasno normo. Poleg tega je približni pomen v pomenski strukturi štrleč, saj se ne sklada s celotno pomensko urejenostjo besede; pogosto je usmerjen v drugo smer kot drugi njeni pomeni. Tipične zveze so osamljene; pripadajo pa podobni pomenski skupini kot zveze izhodiščnega pomena. Velikokrat so zveze neizrazite, tako da na zunaj napaka ni močno opazna.

Ko je postopek v besedilih realiziran, ga lahko štejemo za manj primerno rabo ali napako. Če ga štejemo za napako, ga obravnavamo razumevajoče, saj jo nekako razumemo, ker vemo, kakšni postopki stečejo pri izbiri besede.

Pri približevanju gre za rešitve, ki niso prepričljive, ker je jezik že izbral drugačno pot. Ne gre pa za potrebo po novem, drugačnem izrazu, ampak gre samo za iskanje primernega izraza, kar pomeni, da se pri približevanju pisec odloči za rešitev, ki ni najprimernejša.

Ta pojav je za besedni zaklad tudi izredno pomemben. Opozarja na zelo zanimivo lastnost, da so namreč možnosti uporabe besed omejene. Prek določenega območja jih človek ne more uporabljati. Če bi jih pa rad, mora ustvariti pogoje za tako uporabo. Pri prevodih so štrleči, ker pogojev za tako uporabo ni. Pogoji so določeni že v originalu.

Veliko takih rab jemljemo kot dokaj normalne, zlasti če niso na mestih, kjer bi morali stati nevtralni izrazi. Zelo pogosto so osebni stilemi, zato, če ni avtor posebno pomemben, niti ne prihajajo v navadne slovarje. Kategorijo samo je pa treba poznati tudi za sodobni jezik, da lahko razlagamo približevanja v besedilih. Večinoma so take rabe zavestne slogovno obarvane uporabe.

Nekaj približevanja je v jeziku pri številnih pomenih, pa nas ne moti. Bilo bi tudi zelo nenavadno, če bi moralo biti vsako besedilo v celoti izrazno natančno. Ampak to je odvisno od vrsti besedila. Taka približevanja štejemo za obrobje pomenskega območja pomena. Pogosto jih prikazujemo kot pomenske odtenke. V takem obsegu so za jezik koristni, ker širijo njegove izrazne možnosti.

Približevanja so velikokrat motivirana z izrazom predloge. Če je v domačem jeziku že dobro in ustaljeno poimenovan, potem ta nimajo veliko možnosti za uveljavitev. V terminologiji se pa pogosto dogaja, da se tako nastala poimenovanja uveljavijo, in tako pridemo do sinonimov, ki so motivirani tudi z rabo v različnih jezikih, npr. *znanost*, *veda*.

V to kategorijo štejemo samo take rabe besed, ki jih ne moremo šteti za regularne razvoje besed in pri katerih imamo nekaj dokazov, da so ostanek iskanja primernega izraza in da te rabe niso najbolj primerne za tisto mesto, ampak pomensko celo zavajajo. O primernosti lahko sklepamo zanesljivo, ker gre za prevod in lahko primernost presodimo tudi glede na

predlogo in s primerjavo z drugimi prireditvami oziroma prevodi. Nadalje imamo tu še drugo redakcijo istega avtorja, ki postavi prejšnjo rabo v bolj jasno luč.

Približevanje pride posebno do izraza pri mladem jeziku, ko so izrazi, posamezne Formulacije ali besedne zveze še neustaljene in manj znane.

11.1 PRIBLIŽEVANJE PRI POMENSKIH SKUPINAH O ČLOVEKU

S tem postopkom lahko razložimo uporabo *dekle* v zgledu *de nas ena Dékla* frezha (TT 1557, 385). Na tem mestu je v TT 1582, 548: *de nas ena deklizna* srezha (Simoniti 1978, 70), v DB 1584: *de nas je ena Dézhla* frezhala (DB 1584, III,70b). V novem prevodu je tudi *dekla*: *Srečala nas je dekla* (SPNZ 1984, 375). Za protestantske pisce pa moramo računati, da so hoteli to mesto prevesti z današnjim 'dekletom', za kar sta bila bolj primerna zadnja dva izraza, ker je imela *dekla* močan prvi pomen 'pomočnica pri nižjih delih'. Npr. *Onu je bulfhe, moja hzhy, de ti shnjegovimi Déklami* vunkaj hodiŋh, de ti nebo kej gdu branil na eni drugi nyvi (DB 1584, I, 148a); ta pomen je lahko tudi prenesen: *Pole, ieft fim Dékla tīga GOSPVDA, meni fe sгоди, kakor fi ti govuril* (DB 1584, III, 30a). Poleg tega je imela ta beseda tudi pomen 'mlada ženska', današnje 'dekle': *Inu njegovu Taft, te Dékle ozha, ga je dërshal, de je trydny për njemu oftal* (DB 1584, I, 145a). Ta pomen je nekoliko ožji. Ta *dekla* je bila *Ravenshena* (en[ega] *Levitou*/k[ega] *Mosh*[a]) (DB 1584, I, 144b).

Ivog je beseda, ki jo poznamo Trubar in je glede na etimologijo temna (Ramovš 1913, 146) in ki je bila očitno že takrat zastarela ali celo dialektizem in kot taka ni bila primerna na mestu *Ve uom slepim Iuogom, fakai ui prauite* (TT 1557, 69), saj jo je Trubar v drugi izdaji zamenjal: *Ve vom slepim pelaucem, fakai vi pravite* (TT 1582, 99) (Simoniti 1978, 53; Merše 1990, 166). Dalmatin pa je izbral še tretjo možnost: *VE vam flépip Vojarnom, kir pravite* (DB 1584, III, 14b). Danes je: *Gorje vam, slepi vodniki, ki pravite* (SPNZ 1984, 83).

Lotr v zvezi *Inu on ie fteimi lotry fraitan* (TT 1557, 243) se Trubarju ni zdel primeren izraz, ker je imel očitno preveč ozek pomen in še prevzeta beseda je; zato ga je v drugi izdaji zamenjal: *Inu on ie fteimi kriiimi fraitan* (TT 1582, 341) (Simoniti 1978, 64). Dalmatin ima: *On je mej pregre/hnike* s'rajtan (DB 1584, III, 45a).

Zopernik je bila premalo izrazita beseda v zvezi *Puidi nafai Supernik, fakai ti ne faftopish tih rizhi kir fo Boshye* (TT 1557, 122), zato jo je nadomestil v drugi izdaji s *satanom*: *Puidi nafai Satan* (TT 1582, 171) (Simoniti 1978, 57). Dalmatin: *Poberi fe nasaj sa me ti Satan* (DB 1584, III, 23b). M. Merše ugotavlja, da se ta in podobni popravki skladajo z Lutrovo prevodno predlogo (1990, 174).

11.1.1 V približevanju srečujemo pogostoma izraze za dele človeškega telesa.

Opis z uporabo izraza *duša* je bil v zvezi *Inu en Ananias ene dobre dushe mosh po tei poftaui* (TT 1557, 407) premalo izrazito izrazno sredstvo, pomensko obrnjeno v drugo smer, kot je zahteval original, zato je v drugi izdaji že spremenjen: *Inu en Ananias en Bogaboiezh mosh* (TT 1582, 580) (Simoniti 1978, 71).

Pri *lahti* v pomenu 'merska enota' gre najbrž za zastarelost, saj se uporablja samo v prvi izdaji: *oni ne fo bili delezh od te femle, temuzh okuli duei ftu lahiti* (TT 1557, 327), v drugi izdaji jo je zamenjal *komolec*: *temuzh okuli duei ftu comulceu* (TT 1582, 464) (Simoniti 1978, 67); Dalmatin: *okuli dvejftu komulzeu* (DB 1584, III,59b). V DB 1584 *komolec* v tem

pomenu odločno prevladuje (Merše 1990, 169). Tako je tudi v novem prevodu.

Stato 'postava' je bil očitno nov izraz: *Inu kateri ie umei vami kir more fuio skerbio fuimu ftalu le en lakat doftauiti?* (TT 1557, 207), zato ga je Trubar zamenjal: *kir more fuio skerbio fui poftau le en lakat doftauiti* (TT 1582, 291) (Simoniti 1978, 61); Dalmatin pa ima *kir bi mogel en Komulz svoji dolgofti perftaviti* (DB 1584, III,39a). Da je prišlo do približevanja, ni čudno, saj je to mesto težko razumljivo, npr. *Kdo izmed vas pa more... podaljšati življenje za en sam trenutek?* (SPNZ 1984, 210 in opomba).

11.2 PRIBLIŽEVANJE PRI POMENSKI SKUPINI O DUHOVNIH BITJIH

Hudič ima preveč natančno določen pomen za zvezo *kir fo od Hudizheu bili martrani* (TT 1557, 345), zato je v drugi izdaji že zamenjan z nadpomenko *nečisti duh: kir fo od tih nezhiutih duhou bili martrani* (TT 1582, 489) (Simoniti 1978, 69); tako ima tudi Dalmatin (DB 1584, III, 63b) in SPNZ (1984, 347).

11.3 PRIBLIŽEVANJE PRI POMENSKIH SKUPINAH O RASTLINAH

Pšenica je v zvezi *Sakai ta femla od fame febe rodi, na peruu to trauo, potle ta klas, potle pelno pshenizo vtim klaffouei* (TT 1557, 106) preveč ozka, zato je v drugi izdaji zamenjana z nadpomenko *potle polnu shita vtim klaßouiei* (TT 1582, 149) (Simoniti 1978, 56; Merše 1990, 175). Toda Dalmatin ima na tem mestu spet *pšenico: potle polno Pshenizo v' klasovje* (DB 1584, III,21a), medtem ko gre novi prevod po Trubarjevi poti: *nato klas in končno žito v klasu* (SPNZ 1984, 117).

Metonimija pri *semenu* 'primerek semena' je bila toliko opazna spričo tega, da ima jezik tudi *zrno*, da ga je Trubar, ki pa je v izdaji TT 1557 imel *taku de enu feime perneffe trideffet* (105), v drugi zamenjal (Simoniti 1978, 56) *taku de enu fernu perneffe trydeffet* (TT 1582, 148). Ker je ta zveza v priliki o sejavcu (Lk 4), je prevod lahko zastavljen tudi drugače. Dalmatin je *seme* kar izpustil (DB 1584, III, 21a), SPNZ 1984, 114–115 ima *seme* v zbirnem pomenu. Tudi Trubar v drugih podobnih zvezah uporablja *seme: koker de bi en zhlouik tu feime vsemlo vergal* (TT 1557, 106).

11.4 PRIBLIŽEVANJE PRI PROSTORSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Sklepamo lahko, da je imel Trubar iz narečja *hrib* za bolj osrednji izraz, kot je ta bil v knjižnem jeziku. Zato rabi *taku ui morete rezhi kletimu hribu, Prefeliffe od fot kiakai...* (TT 1557, 51) in *poleg tiga hryba tih Olik* (TT 1557, 132) nista bili obstojni, saj je bil v tem pomenu osrednji izraz *gora: taku vi morete rezhi kleti Gorri* (TT 1582, 72); *poleg te Gore tih olik* (TT 1582, 185). Dalmatin ima na teh mestih (Mt 17,20 in Mr 11,1) *goro: taku morete k' letej Gorri rezhi* (DB 1584, III, 11b); *k'Olijki Gorri* (DB 1584, III, 25b). Tudi novi prevod ima *goro* (SPNZ 1984). Na »zadrego« in »iskanje pomensko ustrezne zveze« opozarja tudi M. Merše (1990, 174).

Težave je v 16. stoletju očitno delal tudi izraz za pomen 'odprtina groba'. Tako ima Krelj

Inu p̄ervalita en velik kamen nad luknio Groba (KPo 1567, CLXVIIb). Toda ta izraz očitno ni bil razumljen kot nevtralen. Bolj konkurenčna je bila Trubarjeva rešitev *inu peruali en velik kamen pred duari* [!] tiga groba (TT 1582, 129), kar je prevzel tudi Dalmatin: *inu je en velik Kamen p̄ervalil pred dauri tiga Groba* (DB 1584, III, 18b); novi prevod ima *Ko je zavalil velik kamen k vrodu v grob* (SPNZ 1984, 99).

11.5 PRIBLIŽEVANJE PRI SNOVSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Omenimo samo *pičo*, ki je bila že v 16. stoletju očitno predvsem 'hrana za živali', zato ni mogla obstati v zvezi *Nei li ta shiuot uezh koker ta pyzha* (TT 1557, 15), zaradi česar jo je že Trubar zamenjal: *Nei li ta shiuot vezh koker fpisha* (TT 1582, 22) (Simoniti 1978, 48). Dalmatin ima *Né li Shivot vezh kakòr fhpēndia* (DB 1584, III, 5b).

11.6 PRIBLIŽEVANJE PRI DEJANJSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Bramba v pomenu 'orožje', nastalem po metonimiji, je preveč redka pomenka, da bi bila zadovoljiva v okolju, kot je: *taku on ufame nemu nega vfe brambe, na katere fe ie on bil faneffal* (TT 1557, 202), zato jo je že Trubar v drugi izdaji zamenjal: *taku on vfame ne mu [!] nega vfe Oroshie* (TT 1582, 283) (Simoniti 1978, 61). *Oroshje* ima tudi DB 1584, III, 38a).

Duh v pomenu 'veter' je bila toliko enkratna pomenka, da jo je Trubar rabil samo na začetku prevajanja Svetega pisma nove zaveze *Ta Duh dishe kamer on hozhe* (TT 1557, 262), potem ga je zamenjal *Ta Veiter dishe kamer on hozhe* (TT 1582, 369). Dalmatin ima *Vejter piha kamer hozhe* (DB 1584, III, 48b). Take zamenjave razlaga že M. Merše (1990, 174) »s prizadevanjem za natančnejši prevod«.

Smrt. Zvezo od smrti *vstati*, ki jo poznamo iz liturgičnega jezika, čeprav vemo, kaj pomeni, težko razložimo. Moti nas predlog *od*, ker kaže na tak pomen *smrti*, ki nam danes ni v zavesti.

Tu naj opozorimo še na *smrt* v zgledu *kateriga ie Bug od te fmerti obudil* (TT 1557, 340), ko je poudarek na stanju; to pa je drugače, kot če bi bil poudarek na 'mrtvih ljudeh', zato je Trubar tako tudi spremenil *kateriga ie Bug od tih mertvih obudil* (TT 1582, 483). Tako ima tudi SPNZ 1984 *Bog pa ga je obudil od mrtvih* (345), medtem ko ima Dalmatin prvotno Trubarjevo različico *kateriga je Bug od fmerti gori obudil* (DB 1584, III, 63a). Zveza *je od Smerti vftal* (DC 1584, npr. CXXIII) je tudi sicer splošna, kar bi kazalo, da je šlo Trubarju za pomenski odtonek ali pa samo za približevanje Lutru. Na to je opozorila že M. Merše 1990, 175, medtem ko je prvi ugotovil spremembo Simoniti 1978, 69.

Števenje v pomenu 'število', nastalem po metonimiji, je bilo že pri Trubarju manj rabljeno kot *číslo*. Uporabljal ga je: *Inu on ie bil perlozhen htimu shtiuenu tih Ainajft logrou* (TT 1557, 332). V naslednji izdaji: *htimu zhibflu tih Anaift logrou* (TT 1582, 471) (Simoniti 1978, 67). Že Dalmatin pa je izbral krajšo varianto *inu on je bil p̄erlozhen h'tém enajft Apofitolom* (DB 1584, III, 61b).

Števenje 'število' se je tudi širše nadomeščalo s *číslo*m (Merše 1990, 168–169).

Videnje uvrščamo sem, ker ga je Trubar v zvezi *Ne fodite po tim uidenu, temuzh fto prauo prauo fodite* (TT 1557, 279) zamenjal s *pozledom*: *Ne fodite po tim pogledu* (TT

1582, 395) (Simoniti 1978, 65) in ker je zelo dober zgled za izrazne možnosti. Dalmatin ima na tem mestu *Nefodite po videnju, temuzh eno pravo fodbo fodite* (DB 1584, III, 51b). In danes: *Ne sodite po videzu* (SPNZ 1984, 278).

Stvara kot glagolnik je bila že v Trubarjevem času redka, zato je v zgledu *Anpaš od fazhetka te ftuare, ie Bug nyu ftuaril moshā inu sheno* (TT 1557, 128) učinkovala nenavadno; v drugi izdaji jo je zamenjal z *od fazhetka tīga ftuariena* (TT 1582, 179) (Simoniti 1978, 57).

Dalmatin je to mesto (Mr 10,6) prevedel nekoliko drugače: *Ali od sazhetka tēh ftvari* (DB 1584, III,24b), medtem ko ima SPNZ 1984 spet *na začetku stvarjenja* (134).

Zblaznjenje je bil samo približen izraz za 'pohujšanje'. Trubar ga ima sprva na mestu Lk 17,1 *Onu ie nemo gozhe de bi ta sblasnena ne prishla* (TT 1557, 223), nato ga je zamenjal z bližjim izrazom *onu ie nemo gozhe, de bi te fmote ne prishle* (TT 1582, 313) (Simoniti 1978, 62). *Pohujšanje*, kot je danes *Ni mogoče, da bi pohujšanje ne prišlo* (SPNZ 1984, 223), je imel že Dalmatin *Onu je nemo gozhe, de bi pohujšanja neprihla* (DB 1584, III, 41b).

11.7 PRIBLIŽEVANJE PRI STANJSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Glagolski izraz, v katerem je uporabljena *volja iz razpoloženijske pomenske skupine*, v zgledu *Bodi dobre uole ftuiem fupernikom hitru, dotle fi shnim na tim potu* (TT 1557, 11), je bil preveč zapleten, zato ga je Trubar spremenil v *Sprauifje hitru ftuiem fupernikom* (TT 1582, 16) (Simoniti 1978, 44).

11.8 PRIBLIŽEVANJE PRI LASTNOSTNIH POMENSKIH SKUPINAH

Lastnostni samostalnik ima v konkurenčnem razmerju praviloma pridevnik. Očitno je Trubar sklepal, da bi formulacijo *aku ta ful nee slanuft sgubi* (TT 1557, 10) lepše izrazil s pridevniškim izrazom *aku ta Sul neslana rata* (TT 1582, 14). Dalmatin ima pa spet: *Aku tedaj Sul vojo flanuft sguby* (DB 1584, III,4b). SPNZ 1984 izbere drugačno pot: *Če se pa sol pokvari* (31).

Stran v pomenu 'določeni kraji oz. določeno ozemlje', ki je danes starinska (SSKJ 4, 967), je bila že v Trubarjevem času dokaj nenavadna, zato jo ima samo pri prvih izdajah *Kadar Iefus pride paš vto stran tīga Meifta Cefarea* (TT 1557, 48); *Inu Pole, ena Cananeiska shena, pride od te ifte strany inu upye fa nīm* (TT 1557, 45). Prvi zgled je kasneje rešil na pol, da je izbral množino *pride paš vte strani tīga Meifta...* (TT 1582, 68). Dalmatin ima tu še *je... bil prišhal vto stran tīga Mefta* (DB 1584, III,11a). SPNZ 1984 ima *je prišel v pokrajino Cesarje Filipove* (65).

V drugem zgledu je pa že Trubar izraz zamenjal: *ena Canineiska shena pride od tih iftih kraieu* (TT 1582, 64). Dalmatin ima *je prihla is tēh iftih kraieu* (DB 1584, III,10b). SPNZ 1984 ima *Iz tistih krajev je prišla* (64).

11.9 PRIBLIŽEVANJE PRI STVARNIH POMENSKIH SKUPINAH

Denar je v zgledu *koku teshku ty kir denarie imαιο, prido utu Boshye kraleuftuu* (TT 1557,

228) preveč enostranska značilnost bogatega človeka, zato je Trubar izraz kasneje spremenil v *ty kir veliku blagu imajo* (TT 1582, 320) (Simoniti 1978, 63). Dalmatin ima *Koku tejhku ty bogati v' Boshje Krajlefvu prideo* (DB 1584, III, 42b).

Krivina je izraz, ki lahko samo v obrobem območju nekako nadomesti bistveno pomensko sestavino *hudobnosti*. Zato je Trubar rešitev *Ieft pag vom poueim, Ne ftuite vi tei kriiini subper* (TT 1557, 12) v naslednji izdaji zamenjal: *Ne ftuite vi timu sleigu super* (TT 1582, 17) (Simoniti 1978, 45). Dalmatin ima *Ieft pak vam povém, de fe némate hudimu super ftaviti* (DB 1584, III, 5a).

11.10 PRIBLIŽEVANJE PRI POSAMOSTALJENIH IZRAZIH

Tu bi omenili zgled *Tih duanajt Imena pag fo leta* (TT 1557, 25). Posamostaljenost je bila preveč neopazna. Tudi nepreobrnjeni števniki imajo pogosto nepregibno obliko. Zato je Trubar kasneje uporabil pridevniški števnik *Tih duanajt logrou Imena pag fo leta* (TT 1582, 36). Dalmatin ima *Letu fo pak téh dva najft Apofitolou imena* (DB 1584, III, 7b).

12 PREOBRNITEV

12.1

Preobrnitev je uporaba besede v nasprotnem pomenu (antonimnem pomenu). Vezana je na sobesedilo. Iz živega jezika vemo, da je v izgovoru ta pomenska sprememba drugače poudarjena. Iz sobesedila je razvidna tudi motivacija preobrnitve. Razlika je v kakovosti pomena, medtem ko je pripadnost k pomenski skupini nespremenjena, zato se tudi tipične zveze v bistvu ne spremenijo; spremenijo se samo tiste lastnosti zveze, ki določajo mesto pomena v pomenski skupini, to se pravi širše sobesedilo.

Pomenska preobrnitev ni natančna, saj je njeno bistvo v močni stilni označenosti. Zato je v nekaterih besedilih, zlasti v polemičnih, humorističnih, norčavih, pogostejša kot v drugih.

Ni mogoče, da lahko rezultat te pomenske spremembe zaživi samostojno življenje.

Postavljena je na *protipomenskosti*. Razumljiva je zato, ker bi bilo pričakovano ali zaželeno, da je pomen, kakršen je prvi pomen besede, je pa ravno nasproten. Iz sobesedila je razvidna tudi smer nasprotnosti.

Ta raba je tako odvisna od sobesedila, da je uporabna samo takrat, ko so dani vsi pogoji zanj, sobesedilni in slogovni.

Preobrnitev je sorodna z *besedno igro*, saj je tudi pri tej skupini pomisel na dva pomena in tudi stilno sta si kategoriji podobni.

Redkost tega pomenskega razvoja pri protestantskih piscih je razložljiva s tudi siceršnjo redkostjo in s pomanjkanjem ustreznih besedil pri teh piscih.

12.2

Izmed gradiva, ki ga ni veliko in ni močno izrazito, omenimo tako uporabo *junaka* 'protipomenka junaka': *Temuzh ty nashi fuperniki, ty Papefniki fo ty ifti Iunaki, kir fo staro prauo Boshyo vero... preobernili preftauili... Boshy fapuuidi fubper* (TC 1575, A1b).

Ta pomen je stilno slabšalen. Kot preobrnitev ga lahko razlagamo, ker je v zgledu *junak* poudarjen drugače, kot bi bil pri normalnem metaforičnem prenosu, vendar je možna tudi metaforična razlaga. Glej 7.2.1.11.

Z večjo rezervo bi v to večpomenskostno vrsto uvrstili izraze *jutrnica*, *frimaša* in *Ave-marija* v zgledu *Satu taki Fary, bodo morali Vpekli vekoma nih Iuternice inu friemashe brati inu to Aue Maryo fïokanem inu klaḡouanem peiti* (TC 1575, 218–219).

Pri tem zgledu bi lahko pomislili tudi na besedno igro.

13.0

Poosebitev ali **personifikacija** je pomenski razvoj, v katerem dobi stvar, ki ni človek, posebnosti človeka. Pri tem razvoju sta pomembni dve stvari: prvič, stvar s tem, ko ji pripisujemo človeške lastnosti, nekoliko dvignemo; drugič, človeški svet še najbolj poznamo, zato lahko podobno obravnavamo tudi druge stvari.

V Bibliji je personifikacija še posebej pomembna, saj številni duhovni pojavi dobivajo človeške lastnosti. Duhovni svet je predstavljen po človeško konkretizirano, npr. *bog*, *angel*, *hudič*.

Personifikacijo moramo razumevati kot poskus predstavitve abstraktnega sveta. Abstraktni pojavi, ki niso delujoči, so predstavljeni drugače, npr. *pekel* je predstavljen zelo prostorsko.

Verjetno je konkretizacija duhovnih pojavov bila človeku vedno blizu, saj jo izkazuje tudi likovna umetnost.

Personifikacija v ožjem smislu je pripisovanje človeških lastnosti drugim stvarim, v širšem smislu je pa personifikacija tudi, če neorganskim stvarim pripisujemo lastnosti organskih, npr. rastlin, živali (Debevec 1905, 11).

Nastane vprašanje, ali gre pri poosebitvi za nov pomen ali samo za tipično predstavo o pojavu. Pri poosebitvi dobimo mrežo tipičnih zvez, ki pripada človeškim pomenskim skupinam. Res pa je, da tu ni novega pojma, temveč gre za razumevanje izhodiščnega pojma. V bistvu gre za to, da človek nima dobrih možnosti za predstave o izrazito duhovnih stvareh, zato si jih predstavlja konkretno. Od vseh abstraktnih stvari si človek najlažje predstavlja lastnost, ker je lahko odvisna od konkretnega pojava; tudi dejanje si lahko predstavlja, ker je zvezano s spremembami v zvezi s konkretnimi pojavi.

13.0.1 Poosebitev vnaša v življenje besed pomemben element. Lahko jo razumemo kot stilno možnost. Služi za pojasnjevanje pojavov. Z njo se močno širijo izrazne možnosti besede, ni nujno, lahko pa je tudi tvorka novega pomena. A. Bajec jo je na primer videl pri besedi *izobraženstvo*, ki je na prvotno abstraktni pomen dobila pomen 'izobraženi ljudje' (Bajec 1950 I, 65). Menimo, da gre pri tem za dva pojavi. Ta zgled kaže na metonimijo iz 'lastnosti' na 'nosilca lastnosti', medtem ko gre pri personifikaciji za pojasnjevalni, opisovalni stilen. Pomen nekako osamosvojimo in ga opisujemo, recimo kot človeka, da na primer samostojno opravlja dejanja, pravega vodja dejanja pa preskočimo. Ta razlaga velja še posebej za **telesne dele**, pri katerih imamo personifikacijo zelo pogosto. Če rečemo *hitro sem odšel iz sobe* ali pa *nože so me hitro odnesle iz sobe*, pomeni približno isto, vendar izraz *nože so me hitro odnesle* v bistvu ne spremeni pomena *nož*, kvečjemu ga lahko obravnavamo kot frazeologem.

Potemtakem lahko sklenemo, da je poosebitev v širšem smislu izrazna slogovna možnost, pri kateri sprememba tipične zveze ne spreminja samega pomena besede, daje pa besedi nove izrazne možnosti.

13.1 POOSEBITEV PRI POMENSKI SKUPINI O DELIH ČLOVEŠKEGA TELESA

Postopka se udeležuje zelo veliko izrazov. Kaže se zlasti v zvezah z glagoli, ki jih uporabljamo pri pomenkah, katerih glavna pomenska sestavina je 'človek'.

Pri jeziku je poosebitev zelo pogostna, zlasti v zvezi z glagoli o govorjenju:

- *inu téh mutafjih jesik bo hvalo pejl* (DB 1584, II, 14a);
- *inu téh jezajozhjih jesik, bo hitru inu saftopnu govuril* (DB 1584, II, 13a);
- *de tebe moje ferce inu Iesik hvati* (DM 1584, XXII);
- *Tvoj jesik miſli ſhkodo ſturiti, inu reshe s'lashami, kakor ena oftra britva* (DB 1584, I, 292b);
- *Sakaj tvoj Iesik tebe ferrata* (DB 1584, III, 17b);
- *Inu moj jesik bo od tvoje pravice govuril, Inu tebe vſak dan zhaftil* (DB 1584, I, 288a);
- *Moj Iesik bo govuril od tvoje beffede* (DB 1584, I, 312a);
- *Tiſa Prauizhniga Vuſta reſmiſhuio to Modroſt, Inu neſa Ieſik gouori, kar ie prou inu ſpodobnu* (TPs 1566, 72b);
- *Tipuſtiſh tua vuſta tu hudu gouoriti, Inu tui Ieſik nareia falshyo inu ſoluſſyo* (TPs 1566, 95a);
- *Ampak téh modrih jesik osdraula* (DB 1584, I, 321a);
- *Satu mora ta moj Iesik, tvojo pravizo reſglaſit* (TfC 1595, CCCIX);
- *Inu mui Ieſik bo tihtal vus dan od tue pravice* (TPo 1566, 128a);
- *Inu nih laſtſni ieſik bo nee doli vergal* (TPs 1566, 114a);
- *Obtu ie muie ferce veffelu, inu mui Ieſik ſe veffely, inu verhu tiſa, muie meffu bode pozhiualu vtím vupani* (TT 1557, 335).

Značilnost teh poosebitev je, da je opozorjeno na svojilnost jezika (*moj, tvoj, njihov*). Ker je to vedno človek, lahko poosebitve razlagamo tudi kot metonimije, namreč da gre za 'del', ki pomeni 'celoto'.

- *KAj ſhalujeſh ferze moje? Kaj ſe kumraſh inu ſkërbiſh, ſa poſvitnu blaſu, ſa vupaj ti tvojmu Bogu* (DC 1584, CCLXXIII);
- *MOJe ferce ſlaſa eno lepo Pejffen, Ieſt hozhem pejti od eniſa Krajla* (DB 1584, I, 291a) (Ps 45).

Poosebitve pri delih človeškega telesa se uporabljajo predvsem v vezani besedi, kar pomeni, da je to pesniški stilem.

13.2 POOSEBITEV PRI POMENSKI SKUPINI O DUHOVNIH BITJIH

Pri tej skupini je poosebitev bistveno drugačna kot v prejšnji skupini. Razložimo si jo lahko s simbolizacijo oziroma z nekakšno konkretizacijo abstraktnih stvari. Pomenska lastnost 'oseba' je prav gotovo ena najbolj primernih konkretizacij te vsebine. Poglejmo si samo nekaj zgledov:

- *k'njemu pride Angel Boſhji* (DC 1584, CCLXXIII);
- *Druſih bogou ti ne imei* (TC 1550, 153);
- *Moj Bug jeſt vupam na tebe* (TfC 1595, CCXCIII);
- *inu koku ſa ie ta Hudizh iſkushoual* (TR 1558, E2a);
- *De bodeſh Vragu ſupër ſtal, Grehe moraſh platiti* (DC 1584, III);
- *zheſ njeſa ima Vrag oblafi* (DC 1584, III);
- *de te Verne hozhe od ſtudia reſhiti* (TR 1558, E2a).

13.3 POOSEBITEV PRI PREDMETNIH POMENSKIH SKUPINAH O NAPRAVAH ORODJIH

V zgledu *Grob njeg̃a obaruwan*, **Shigli** inu *Sholnerji svēfo ga* varovali (DC 1584, CXIX) je ži~~g~~el lahko poosebljen tudi zaradi bližine *žolnerjev*, da je lahko povedek skupen.

13.4 POOSEBITVE PRI DEJANJSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Ta pomenski razvoj je zelo pogost v vezani besedi:

- *Tu je nafh greh saflushil* (DC 1584, CCXXVI);
- **Smert**, *leben fia fe fhritala*, *zhudnu vkupe vojfkovala* (DC 1584, CXXXI);
- *Inu fe nefo pufitili obeni teshki Nadlugi, martri, priteshu oli oblubi*, *od te prauē Vere inu Ozhitiga fpojfnane, odulezhi* (TC 1575, 209);
- *Kadar fku~~h~~navā gre femkaj*, *taku ō Bug ti brani*, *me ohrani* (DC 1584, CCXXXVII).

13.5 POOSEBITEV PRI STANJSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Pogojno bi lahko šteli sem *smrt* v pomenu »stanje«: *Slejdni kir v'njeg̃a veruje*, *tiga Smert nesadavi* (DC 1584, CXXX).

13.6 POOSEBITEV PRI LASTNOSTNIH POMENSKIH SKUPINAH

- *Mozh ie Milo~~f~~i Boshie*, *da Gréh prozhvsame*, *nekar te poštave*, *katera greh pokashe*, *inu fai od Greha ne poma~~g~~a* (KB 1566, F6a);
- **Milof** *Boshja nej hotela*, *Zhloveka sapufititi*. *Inu je h'pravici rekla*, *taku hozhmo fturiti* (DC 1584, III);
- *Taku je lakomno~~f~~t inu fkerb sa trebuh*, *vfelej fhkodo delala Boshji be~~f~~edi inu flushbi*, *inu je vfelej delala Hinauce is Predi~~g~~arjeu* (DB 1584, II, 130a).

13.7 POOSEBITEV PRI POJAVSKIH POMENSKIH SKUPINAH

- *Tu Euangeli kajhe* (TC 1550, 151);
- *de tu Sonce*, *inu Luna*, *take rizhi* [kir *le* vti Tozhi pepel naide] *gori vta lufft vlezhe* (TC 1575, 256);
- *Hotela je praviza*, *de bi Zhlovik Sludiem red*, *Tudi bi vfelej bil preklet*, *v'Pekli imer prebival* (DC 1584, III).

14.0

Besedna igra je v bistvu slogovni problem, ker je v prvi vrsti odvisna od odločitve uporabnika. Ker pa uporabnik pri njej uporablja tudi vsaj eno sistemsko lastnost izraza, jo moramo obravnavati tudi kot del pomenskega sistema, saj se pri njej poigravamo z dvema vsebinama: s prvo, iz katere izhajamo, in z drugo, na katero skušamo z zavestno akcijo opozoriti.

Pri uporabi besedne igre se odločimo, da se bomo z dvema pomenoma, ki ju bomo pripisali istemu izrazu, poigrali. Popolnoma razumljivo je, da je to pravilo nenormalno, ker nasprotuje temeljnemu načelom pomenske ureditve, med drugim tudi načelu, da je v določeni uporabi izraz enopomenski. Pri besedni igri je izraz tako rekoč dvopomenski oziroma natančneje povedano, pri besedni igri sta pri uporabi izraza mišljena tako rekoč dva pomena.

Ko dajemo besedi drugačen pomen, kot ga v resnici ima, jo nekoliko spremenimo, in sicer vsaj toliko, da usmerimo poslušalca na novi pomen, hkrati se pa še ne sme pretrgati zveza s prejšnjim pomenom.

Gre za duhovičenje, norčevanje ali polemiko. Praviloma je besedna igra rezultat sproščenosti.

Sistemsko je besedna igra stilem besedila, ker je predvsem rezultat misli, ne pa kakega sistema pomenov. Pri izhodiščnem pomenu izraza iščemo možnosti, da bi že kar pri njem dobili kako novo gledanje na pojav, ki ga označuje, s tem, da ga povezujemo s kakim drugim izrazom na podlagi kake njune skupne značilnosti. Zato se tudi uresničuje lahko samo v sobesedilu, drugače bistvo besedne igre ne more priti do izraza.

Za razumevanje besedne igre je najvažnejše, kakšne možnosti imamo pri izrazu za spremembe, ki bi kazale na igrani pomen. Zelo velikokrat se uporabljajo majhne glasovne spremembe, ki priključijo nekako novo vsebino. Spremembe delujejo kot neregularnost; lahko pride celo do podobe kake resnične besede, vendar mora biti iz sobesedila razvidno, da ne gre za čisto drugo besedo. Praviloma je razvidno, da gre za igrano spremembo; pomislilo bi se lahko tudi, da gre za slučajno pomoto; v takem primeru pride lahko do popolne zamenjave izraza. Vendar do tega prihaja zlasti v govornem jeziku, ko je možen izgovor, da gre za slučajno pomoto. Ta stilem je tudi zelo polemičen.

Poleg glasovnih sprememb služi kot opora za besedne igre tudi delna sprememba zveze; ta pa usmerja bralca ali poslušalca na igrani pomen. Tudi pri tem tipu besedne igre lahko samo izjemoma, v zelo polemičnem ozračju, pride do popolne zamenjave zveze, kar pomeni, da izraz prevzame tudi tipično zvezo igrane pomenke. Ta igra je pa spet uporabna predvsem v govornem besedilu.

Besedna igra je lahko sestavljena tudi iz povezave dveh podobnih izrazov, in sicer z iskanjem skupne vsebine, povezanosti, ki je pa praviloma zelo abstraktna; lahko bi rekli tudi globoka.

Postavlja se vprašanje, kako slovarsko prikazati besedno igro. Ker je, kot smo omenili zgoraj, to besedilni pomen, je besedno igro treba vedno privezati na konkretno okolje, bodi

da je okolje opisano ali pa celo navedeno. Če bi prišlo do pogostne rabe besedne igre, bi bilo pojav verjetno potrebno obravnavati kot enega od možnih pomenskih razvojev besed, ki je bolj označevalen kot pa poimenovalen, in zato ni nujno, da bi bila vsaka uporabljena smer tudi kodificirana. Ko gre za starejšo fazo jezika, ko je bilo takih uporab še manj, sestav pa še ne utrjen in ne dovolj poznan, je take uporabe besede seveda treba prikazati.

Besedno igro, ki je naslonjena na glasovno spremembo izraza, bi lahko prikazali v slovarskih popisih kot samostojno geslo, toda vedno bi morale biti jasno povedano, da je to besednoigrska oblika tega in tega izraza.

Besedna igra, ki je naslonjena na spremenjeno tipično zvezo, bi bila lahko obdelana pri izhodiščnem pomenu kot pomenski odtenek. Pri takih primerih moramo računati s tem, da bi bilo treba upoštevati tudi pomembnost besedne igre in kvaliteto.

Postavlja se nam tudi vprašanje, kako je z opaznostjo besedne igre. Če besedna igra ne bi bila vsaj nekaterim bralcem oziroma poslušalcem v doglednem času opazna, bi najbrž izgubila smisel in bi jo lahko označili za slabo. Že pomisel na to pa nam kaže na resničnost, da ni rečeno, da imamo samo izrazite besedne igre. Ker gre pri njej za tip gledanja na stvar, ji moramo dopustiti več stopenj in seveda tiste prve stopnje bomo najbrž lahko obravnavali kot nekoliko bolj živahne, osebno izražene poteze besedila, ne pa kot prave besedne igre. V glasovnih besednih paigrich bi se to kazalo z variiranjem naglasa ali pa s stavčnim poudarkom, kar se tudi v resnici pogosto dogaja. Največ je tega v humoristični literaturi oziroma v zabavnem in humorističnem pripovedovanju.

Končno se nam postavlja vprašanje, kako je z besedno igro pri samostalnikih naših protestantskih piscev. Priznati je treba, da je zbrano gradivo nepopolno, ker je bilo v zbiranje gradiva prekasno vključeno tudi to načelo. Ker je pa veliko njihovih besedil polemičnih, je izpolnjen eden temeljnih pogojev za njihovo rabo – potreba po takih stilemih.

14.1

Glasovno osnovo besedne igre srečujemo npr. pri Znojilšku *Jesuvuiderjeu... ordni inu fjanuvi* (ZK 1595, 195). V tem zgledu se je naslonil na nemški domislek. Nemško *wider* je *zoper*, *proti*. Da gre dejansko za besedno igro, nam dokazuje sicer dokaj ustaljeno pisanje izraza *Iesuiter*, tož. mn. *Iesuiterje*, prid. pa *Iesuiterfki* in *Iesuitarfki* (večinoma) in enkrat *Iesuviti*, vse ZK 1595. Trubar pa uporablja *Iesuitarji* (TC 1575, 501), v nemških besedilih pa *Iesuiter* (mn.), pridevnik pa *Iesuitischen* (TC 1575, 2,1).

14.2

Besedno igro, ki je naslonjena na delne spremembe tipičnih zvez – taka sprememba je velikokrat že sama umestitev v nenormalne okoliščine za pravi pomen – pa vidimo v naslednjem zgledu: *shegnane obhaieio, piszheio, plesheio, pyanzhuio, byo inu zheftu sbetizami, frantami, skoli, skamenem inu fmezhi vmei febo odpustike dile, Od tacih odpustkou inu Shegnaneu, ie dobru delezh biti* (TC 1575, 270–271).

Po našem mnenju gre za besedno igro pri zvezi *odpustke deliti*, zlasti pri besedi *odpustek* v pomenu 'udarce deliti' oz. 'udarec'. Da je stvar povsem nedvoumna, je zveza razširjena s

prislovnim določilom orodja *sbetizami*, *frantami*...

14.3

Besedna igra, ki uporablja kakorkoli tudi na zunaj sorodne izraze oziroma izraze, ki podobno zvenijo, išče zvezo med njimi. Ta ne ustvarja novih razlik v zunanosti izrazov, temveč išče njihovo skupno vsebino, problematiko, povezanost, za katere v vsakdanjem življenju niti ne vemo, so pa na kak način možne. Igra je v tem, da taka povezanost v tem procesu pripovedovanja ni natančno in trdno dokazana.

Če bi ta tip razmišljanja, pripovedovanja in pisanja zamejili na široko, bi videli, da je v besedilih takih besednih iger veliko, vendar so na zunaj prikazane kot nekakšne primerjave, možnosti, domneve, želje in podobno. Če so take besedne igre zelo razširjene, jih praviloma ne obravnavamo kot besedne igre, temveč kot vsebino besedila, kot trditve in podobno.

V Bibliji imamo besednih iger na podlagi besed, ki enako zvenijo, več. S tem hoče pisec odkriti globljo in skrito vsebino (BL 1984, 181), npr. *GOSpud GOSPVD je meni pokasal eno prikasen, inu pole, tu je ena* ^a*Korba fadu ftala. Inu on je djal: Kaj vidijš Amos? Ieft pak fim odguvoril: Eno Korbo fadu. Natu je GOSPVD k'meni rekâl: Konêz je prijhâl zhes moj Israel/ki folk, jeft nezhem vezh njemu pregledati.* ^a*Korba) Lete dvej beffede, Korba inu Konez, imajo v'Ebrej/ki jesiki fkoraj en glas, Kaiz inu Kez, kakôr de bi rekâl, Korba, ja konêz je prijhâl* (DB 1584, II, 113a).

14.4

Ne smemo pa zamenjati tega tipa besedne igre z motivacijo imen, npr. *Eva pomeni 'živa'*. Motivacija je nekaj povsem drugega. Besedna igra je možna takrat, ko take motivacije ni ali pa je vsaj že povsem pozabljena. Na nekoliko drugačni ravnini pa bi bila tudi v takih primerih možna besedna igra, npr. človeku s takim in takim imenom bi pripisovali lastnosti, ki so služile za motivacijo imena, ker se, recimo, osebna imena danes ne dajejo samo ali pa vsaj ne predvsem po njihovem stvarnem pomenu.⁴⁷

⁴⁷ Glavna literatura o besedni igri, uporabljena v tej nalogi, je Škreb 1949, poleg tega pa ustrezna poglavja iz številnih, zlasti literarnoteoretičnih, priročnikov, iz katerih je bilo izbrano zlasti tisto, kar je pomagalo pojasniti leksikalnopomenske dogodke pri njej. Kot pri vseh večpomenskostnih vrstah je bilo tudi tu potrebno poiskati razmeroma preprosto glavno načelo, ki sproža besedno igro. Zapletenost posamezne večpomenskostne vrste se pokaže šele potem, ko se tako načelo uresničuje in prihaja v stik z drugimi členi sistema.

15.0

Frazeologizacijo imenujemo pojav, ko se pomenski premik veže na večjo enoto, kot je beseda, to je lahko besedna zveza, stavek ali zloženi stavek. V našo obravnavo jo bomo vključili, kolikor zajema samostalnike, ne glede na to, ali je rezultat samostalniški, glagolski, pridevniški ali prislovni frazeologem.⁴⁸ Ker nas bo tudi pri frazeologizaciji zanimalo predvsem, kaj se v tem procesu z besedo kot komponento frazeologema zgodi in kakšen je rezultat, to je frazeologem, bomo raziskovanje usmerili v nadrobnejši opis tega procesa in v lastnosti frazeologema. Če pa hočemo to doseči, moramo iz frazeologemov, ki jih v jeziku protestantskih piscev poznamo, izluščiti dovolj podatkov o samem procesu in o lastnostih frazeologemov.

15.0.1 Daleč najpomembnejša je ugotovitev, da se proces dogaja na *besedni zvezi*, zato ni čudno, da je ta lastnost pri frazeologemu tudi najbolj tipična. Besedna zveza dobi s frazeologizacijo nove lastnosti. Najvažnejša je njena ustaljenost. Če se pa spreminja, se pa spreminja samo v ozkih okvirih oziroma tako, da se njena razpoznavnost ne izgubi, npr. da se zamenja kak člen zveze s podobnim členom, kar je kot nalašč za male besedne igre. Če pride do nerazpoznavnosti in če njena motivacija ni razvidna, postane nejasna.

15.0.2 Glavno vprašanje pri frazeologizaciji je, kaj se zgodi pri pomenu zveze. Povsem upravičeno pričakujemo, da bodo tudi pri frazeologizaciji uporabljeni isti pomenski postopki kot pri goli besedi. Računati pa moramo, da se v drugačnem okolju – tam beseda, tukaj besedna zveza – sicer enaki pomenski postopki nekoliko drugače kažejo. Če je tako, bomo lahko ugotovili že pri preskusu na metaforo in metonimijo, ki sta pri goli besedi najpomembnejša pomenska zakona za oblikovanje novih pomenov.

15.0.2.1 Najprej se ustavimo pri metafori. Tu gre za frazeološko metaforo. Če si nadrobneje ogledamo frazeologem *jezik na uzdi držati*, ki je na primer izpričan kot

- *de imamo ta nash lefik na vufdi dershati* (TT 1577, 120);
- *inu ne dershy fvoj jesik na usdi* (DB 1584, III, 133b), potem je zelo opazna pritegnitev besede *uzda*, s čimer je v predstavo o obvladanju jezika kot organa pritegnjena še predstava o obvladanju konja, pri katerem ima *uzda* pomembno vlogo. Med obema predstavama je podobnost. Obvladovanje jezika je primerjano z obvladovanjem konja.

⁴⁸ Iz obilice literature o frazeologizaciji je v tem delu upoštevana zlasti tista, ki se ukvarja s procesi, po katerih nastajajo frazeologemi, npr. Šmelev 1973, 259-273; Mokienko 1989, nadalje tista, ki raziskuje sestavine frazeologemov, npr. Filipec, Čermák 1985, 166 d., in domača dela (npr. Toporišič 1973/74, 273-279; Kržišnik-Kolšek 1986, 1990); nadalje tisti deli razprav o frazeologiji, ki obravnavajo frazeologizacijo kot normalen pojav; glede celote pa se delo naslanja zlasti na češko (glej zgoraj) in rusko teorijo, prim. *Russkij jazyk. Enciklopedija* 1979, 383-385.

Izraz, ki tako nastane, je sestavljen iz delov dveh sestavin: **jezik** obvladati in **konja na uzdi držati**. Frazeologeme, pri katerih gre za komponente iz delov dveh možnih prostih izrazov, uvrščamo med frazeološke metafore. Posebnost te metafore je, da je zaradi zvez natančneje določena, saj imamo v teh zvezah praviloma vsaj štiri izraze (besede) in vsak od njih nekako vpliva na pomen frazeologema.

V frazeologemu je ob nastanku torej vedno komponenta, ki kaže na njegovo motiviranost. V opisanem zgledu je to *uzda*. Če predpostavimo, da se lahko sčasoma zgodi, bodi, da *uzda* izgubi funkcijo, ki je bila uporabljena pri tem frazeologemu, ali pa, da se ta pomen *uzde* umakne, potem bi ta frazeologem postal nemotiviran. Pri takem frazeologemu tudi ne bi mogli popisati frazeologizacije. Frazeologizacijo kot zakonitost bomo torej popisali zlasti na motiviranih frazeologemih. Teh je v jeziku slovenskih protestantskih piscev razmeroma zelo veliko.

Sčasoma lahko komponenta, ki vsebuje tudi frazeološko motivacijo, doživi spremembo. Menimo, da je taka sprememba *uzdati* v frazeologemu *jezik uzdati*, npr.:

- *Imamo Iefik vuđati, shnim nikomer shkoditi* (TT 1577, 102). Tako dobimo položaj, ko je *uzdati* enobesedna ustreznica izrazu *na uzdi držati*. Poleg tega ima *uzdati* možnosti, da razvije še kak pomen, npr. *na uzdo dajati*. Izraz *na uzdi držati* postane samostojen frazeologem, s tem pa ima možnost, da glede na *jezik na uzdi držati* bistveno razširi tudi pomenske možnosti. To lepo kaže na življenje frazeologemov. Tudi ti so lahko udeleženi pri pomenskih spremembah, ki peljejo v večpomenskost. Vendar tega vprašanja v naši obravnavi ne bomo zelo izpostavili, ker smo si zadali predvsem nalogo, da pokažemo na možnosti, ki jih imajo v večpomenskosti goli samostalniki.

15.0.2.2 Naslednji zgled naj pokaže na eno izmed frazeoloških metonimij. Pri frazeologemu *jezik za zobmi držati*, ki je npr. izpričan kot *Vely Iefik fa jobmi dershati, fakai hud Iefik vfe hudu obudi* (TT 1577, 116), je zelo opazen opis, ki je do neke mere resničen, vendar ni navaden, če ga jemljemo dobesedno; tako natančno popisovanje v jeziku ni navadno. Pri takem opisu se vprašamo, kaj lahko pomeni. Ugotovimo, da približno tako, kot je opisano, delamo, če molčimo. Povezanost dokaj opaznega opisa *jezik za zobmi držati* in pomena 'molčati' uvršča ta frazeologem med frazeološke metonimije. Tu ne gre za pritegnitev drugega področja, kot pri metafori, temveč za opis, ki ni jezikovno normiran, bi bil pa možen. Pričakovati moramo, da bodo pri določanju meje med frazeologizacijo in drugimi pomenskimi premiki težave. Razmejitve so vedno težavne. Pri izrazih za dele človeškega telesa so na primer, zlasti v Bibliji, zelo pogoste takele zveze:

- *siesikom fo galufali* (KB 1566, F4);
- *Mui Otrozhizhi, ne lubimo le fto beffedo inu fteim Iefikom, temuzh fdianem inu fto rifnizo* (TT 1577, 198);
- *Inu fim k'njemu klizal s'mojmi ufti, inu fim ga zhaftil s'mojim jesikom* (DB 1584, I, 295b);
- *Inu mui Iefik bode od tuie prauice gouuril, inu tebe vfag dan hualil* (TPs 1566, 68b);
- *Tvoj jesik mijli fhkodo fturiti, inu reshe s'lashami, kakor ena oftra britva* (DB 1584, I, 292b).

Ker gre za dokaj pogosten stilem, ga ne bi bilo smiselno uvrščati med frazeologizacijo, saj gre očitno predvsem za bolj konkretno izražanje, kot je v navadi danes, in je očitno posledica tudi deloma drugačnega gledanja na vlogo delov človeškega telesa, kot je v navadi danes. Prim. 13.1!

15.0.3 Kot bomo videli pri pregledu frazeologemov, imamo poleg metafore in metonimije pri oblikovanju frazeologemov udeležene tudi druge pomenske zakonitosti.

Uporaba pomenskih zakonitosti v frazeologizaciji nas navaja na trditev, da je frazeologizacija sistemski pojav v bogatenju besednega zaklada pri besedah. Pri pregledu frazeologemov bomo zato opozarjali zlasti na sistemske poteze, s tem bomo poskušali odkriti načela, po katerih lahko ločimo frazeologeme od drugih stalnih zvez pri besedi, in postopke, kako jih v slovarski predstavitvi prikazati.

15.0.4 Motivirani frazeologemi kažejo na samo frazeologizacijo in na svoje lastnosti, medtem ko nemotivirani kažejo predvsem na lastnosti, samega postopka nastajanja pa brez zgodovinskih raziskav in podatkov ne kažejo. Težišče pričujoče obravnave ni popis protestantske frazeologije, temveč to obravnava kot regularno obliko bogatenja besednega zaklada, kar pomeni, da se zaustavlja zlasti pri njeni tvorbi. Opažamo, da bi lahko na podlagi frazeologizacijskega sistema celo delali nove frazeologeme, če bi bilo to potrebno. Odkrivanje sistemskih potez frazeologemov je izrednega pomena za raziskovanje in prikazovanje frazeologemov. Prikaz frazeologizacije v tej obravnavi ni povsem vzporeden s poglavji, kot sta metaforizacija in metonimizacija. Vzporeden je lahko samo toliko, kolikor predstavlja možnost za pomensko širitev besede. Kakor hitro pa prestopimo ta prag, pridemo v povsem drug položaj. Frazeologem se izenačuje z besedo. Če smo natančni, se z besedo izenačuje že takrat, ko nastane potreba oz. možnost za frazeologizacijo, ker se že pri frazeologizaciji uveljavljajo pomenske zakonitosti kot pri pomenskem razvoju besede v večpomensko. Pomen frazeologema nastane podobno kot drugotni pomen pri besedi.

V nadaljevanju poglavja bomo opisali, kako je delovala ta zakonitost pri samostalniku v jeziku 16. stoletja. Morebitno večpomenskost frazeologemov bomo obravnavali pri posameznih primerih.

15.1 FRAZEOLOGIZACIJA PRI POMENSKIH SKUPINAH O ČLOVEKU

a) pri delujoči osebi

Zgled:

– *Sakai tebe more en dan popafiti... de fi ufe vupane tuiġa shiuota sgubil... vfi Arzati inu vfi tui periatli na tebi zaġaio* (TO 1564, 154b).

Samostalniška komponenta ima vlogo osebka. Zveza dobi prek opisa, zato gre za metonimijo, pomen, da je bolezen brezupna.

b) pri človeku glede na lastnost

Zgled:

– *tadaici mu zhe krish v'gofġie priti* (KPo 1567, CVIib).

Samostalniška komponenta ima vlogo prislovnega določila kraja; kar pride v goste, je prisotno; *križ* 'težave' pride tako kot človek v goste. Gre za podobnost; torej ta frazeologem je nastal po metafori.

c) pri človeku glede na strokovni položaj

Zgled:

- *inu je rejs, de delu famu sadofti fvojga Mojftra hvali* (DB 1584, I, 279a).

Samostalniška komponenta *mojster* ima vlogo predmeta. Opis je dokaj posreden. Druga samostalniška komponenta *delo* je poosebljena, glagol *hvaliti* je v drugotnem pomenu. To je zgled, ko je pri frazeologemu udeleženi več pomenskih zakonov.

č) pri človeku glede na družbeni položaj

Zgleda:

- *Dajte Cefaru kar Cefaru slihi, inu Bogu kar ie Boshiega* (KB 1566, E1a);
- *Nihzhe nemore dvéma Gofpudoma flushiti* (DB 1584, III, 5b).

Kot členi imajo samostalniške komponente v prvem zgledu običajen pomen, tako da zaradi njih samih še ne bi mogli govoriti o frazeologemu. Kot celota pa ima poved pomen, ki presega goli opis; je nekakšna formula, ki se lahko uporablja povsod, kjer mora človek na več strani poravnati svoje obveznosti. Izreki in pregovori so pogosto frazeologemi tega tipa.

V drugem zgledu je samostalniška komponenta predmet v tretjem sklonu. Celotna zveza je opis situacije, ki je zelo izrazita, pomeni izraz za možnost, lahko bi bilo tudi možnosti, ki jih taka situacija pomeni. Frazeološki pomen/pomeni so se razvili po metonimiji.

d) pri človeku glede na zakonsko razmerje

Zgled:

- *Ie [Rahel] Iacobi k'Sheni dana* (DB 1584, I, (¹)Ib).

Samostalniška komponenta *žena* nastopa v prislovnem določilu namena. Ker gre za opis, je frazeologem nastal na podlagi metonimije. Vendar je metonimija dokaj skrita, ker bi šlo lahko zgolj za opis in majhen pomenski pomik. V zvezi z drugimi glagoli imamo tudi nekoliko drugačne predložne prislovne zveze, ki so tudi frazeološke.

e) pri izrazu za skupino ljudi

Zgled:

- *Inu on [Iudesh Ilhkariot] je oblubil, inu je yfkal priloshnofi, de bi njega isdal pres *mno-shize* (DB 1584, III,44b) *ali, na tihim (prav tam, rob).

Komponenta *množica* nastopa v prislovnem določilu načina. Gre za opis načina; že v robni opombi je dan eden izmed možnih sinonimov. Gre za metonimijo.

15.2 FRAZEOLGIZACIJA PRI POMENSKIH SKUPINAH O NADNARAVNIH BITJIH

a) pri izrazih za nadnaravna bitja

Zgleda:

- *timu ie guishnu, ta Bug tiga fuita, tu ie ta rogati Sludi, nega vum, pamet inu fajtjopnost odufel inu oflepil* (TC 1575, 169);
- *nekar timu Sludiu na deil pri/hli* (TC 1575, 204).

V prvem zgledu ima komponenta *bož* vlogo glavne odnosnice; podredni prilastek, v katerem je druga samostalniška komponenta, že na zunaj kaže, da gre za metaforo. Razlaga je že v nadaljevanju zgleada.

V drugem zgledu ima komponenta *zlodej* vlogo predmeta v dajalniku. Vendar ta kompo-

nenta nekako konkretizira frazeologem *na del priti komu*. Tako da je glavna samostalniška sestavina *del*. Zveza je pri protestantskih piscih zelo frekventna. Kaže na starejši pravni izraz. Frazeološki pomen 'pripasti komu' je nastal na podlagi metonimije. To, da se uporablja za razna področja, lahko pripisujemo nadaljnjemu pomenskemu razvoju frazeologema.

b) pri božanskih imenih

Zgledi:

- *Bog te primi mui Lubi guft, Moie dushize ta sladkuft* (*P 1563, 83);
- *To ie ena lepa shega inu navada bila, Bog ôtel, de bi ifhe tako bilu* (KPo 1567, CXLIII);
- *Bogu fe fmili, take Slipote inu nefafopnofti* (TC 1575, 268);
- *Sakai ako lih Chriftof nam ne fili, inu ne përmoruie fe poftiti inu Boga ime dati* (KPo 1567, CVIII);
- *alli bi niega Otroci bili Kruh Boga ime profili* (KPo 1567, CXXVIIIb).

V prvih treh zgledih je *Bog* vršilec dejanja ali nosilec stanja. Gre za vzklike, ki se pogosto ponavljajo, zaradi česar pomenijo že kar stopnjo oziroma intenzivnost želje. Torej gre za metonimijo.

Zadnja dva zgleda sta že okleščena. Prvotno je zveza *Boga ime* imela očitno vlogo prislovnega določila načina. Sčasoma se je zaradi pogostne rabe samostalniški izraz osamosvojil in že začel pomeniti 'kar je dano v imenu Boga'. Tudi ta frazem je nastal na podlagi metonimije.

15.3 FRAZEOLOGIZACIJA PRI POMENSKIH SKUPINAH O DELIH ČLOVEŠKEGA TELESA

V zgledu *Duh ie volian, Mefo ie pak flabo* (KPo 1567, CXLVIIIb) sta samostalniški komponenti *duh* in *meso* v vlogi osebka pri označevalnih glagolskih izrazih. Do frazeologizacije je prišlo z razširitvijo izreka na podobne situacije.

V zgledu *MOLITVE PER VMIRAIIOZHIIH Ludeh, oli kadar du/ho pu/zha io* (DM 1584, CLXI) je frazeologem *dušo pustiti/puščati*. Gre za opis pomena, za kar imamo ustreznik *umreti/umirati*.

Frazeologem *fi je Paulus v'Duhi naprej vsel* (DB 1584, III, 72b) pomeni 'skleniti', 'zamisliti si'; gre za opis, v katerem je *duh* v prislovnem določilu kraja. *Duh* je tu mišljen kot del človeka, pojmovan skoraj prostorsko. *Naprej vzeti* je kalk po nemščini

Pogosto je komponenta frazeologemov *glava*. V frazeologemu *ob glavo priti*, npr. *inu [je] ob Glavo voio prišhal* (KPo 1567, XXVb), ima *glava* vlogo povedkovega določila; pomeni 'biti ubit'. Pomenski zakon je metonimija, saj pomeni izguba glave smrt.

V zgledu *dokler njega Herodeš sa glavo vsame* (TPo 1595, I, 28) je komponenta *glava* v nenavadni zvezi; verjetno je kalk po predlogi; po funkciji je prislovno določilo vzroka; pomeni nekaj takega kot 'kaznovati z obglavitvijo' oziroma 'obsoditi na obglavitev'.

V zgledu *Ty preprofti ne puftu, de bi tih Pildou ne zheftili, pred nimi reskriuali inu kolena v gibal* (TC 1575, 264) je opis metonimija za pomen 'izkazovati komu čast (s poklekovanjem)'. Podoben je tudi frazeologem v povedi *Kadar ie ta brumni Bogaboiezhi Capitan Cornelius pred S.Petra na Kolena padel inu ga molil* (TC 1575, 197).

V zgledu *Vi fte flepci inu lashniki do koshe kar vaf ie* (KPo 1567, CXXXIIIb) gre za metaforo, ker je v frazeologemu uporabljena primerjava iz kake podobne zveze, kot je *biti*

do kože moker; tu gre za prenos na moralno področje in pomeni, da 'so zelo veliki slepci in lažniki'.

Koža v zgledu *Sleto prekleto bolesanjo pozhafti... ta nam ſhe vſelej vkoſhi tižhy, inu ſe nas derſhy* (TPo 1595, I, 44) je v vlogi prislovnega določila kraja, tako da ta opis pomeni 'biti v človeku'; uporaba frazeologema to vsebino močno poudari.

V zgledu *Ker ſe veliku priſſegaina ſliſhi, tu zhloueku laſie v'uiſhek gredo* (DJ 1575, 113) nastopa komponenta *laſje* v vlogi osebka; prek opisa, kaj se dogaja z lasmi, je izraženo čustvo, zaradi katerega pride do dviganja las, to je strah.

Zveza v *lice biti koga*, npr. *inu ſholnerji... Inu ſo ga v'lice bili* (DB 1584, III, 58a), je postala frazeologem, ker je imela vlogo sankcije.

Pogosto je v frazeologizaciji udeležena *noga*, npr. *Zhloveſku ſarce ie le ſamuzh k'hudimu nagnienu od madih nog* (KB 1566, F6b). Ta je v prislovnem določilu časa, po metonimiji pomeni 'od mladosti'.

V zvezi *ie mogla po deſheli k'nogam tako dalezh... hoditi* (KPo 1567, XXXVII) je *noga* v prislovnem določilu načina; pomeni 'peš'; frazeologem je kalk iz nemščine.

V frazeologemu, ki je v povedi *Ta Goſpud v/digni ſuie obliſhie zhes vas, Inu vom dai ta vezhni Myr, Amen* (TC 1575, 39), je samostalniška komponenta *obličje* v vlogi predmeta; zveza je opis; ta opis pa po metonimiji pomeni, kar je smisel takega giba, to je 'usliši vas'.

V drugem zgledu *jeſt hozhem... de jeſt h'tebi pridem, inu tebe gledam od obliſhja do obliſhja* (DM 1584, CXXXXIX) je *obličje* uporabljeno v prislovnem določilu načina in izraža opis položaja, katerega eden od metonimičnih pomenov je tudi 'bližina'.

Velikokrat je frazeologem opis tipičnega dejanja, tako pomeni *paſti na obraz* v povedi *Inu kadar ſim jeſt to vidil, ſim padil na moj obras, inu ſim eniga ſliſhal govorezhiga* (DB 1584, II, 60b) 'držo človeka pred razodevajočim se Bogom' (SP 1996, 616, opomba).

Pri očesu spet vidimo, da so važnejši organi človeškega telesa zelo pogosto sestavine frazeologemov. V zvezi *pred oči staviti*, npr. *On ie... tako te rezhy v'ſarce mu gniel, inu pred ôzhi ſtavil* (KPo 1567, CVIIIb), imamo po metonimiji pomen 'napraviti očitno', kar je eden od možnih pomenov pri opisu.

V povedi *Odpri gori tuie ozhy, inu pogledai* (TP 1567, A6b) je frazeologem *odpreti oči* po metonimiji sinonim za 'pogledati'.

Opis nasprotnega dejanja, kot je npr. *Ozhy moje vkup gredo sdaj* (DC 1584, CCLXV), je že pri protestantih dobil funkcijo frazeologema v pomenu 'umirati'.

Frazeologem *v njegovih očeh mu je dopadla*, npr. *inu ona je ſimfonu v'njegovih ozheh dopadla* (DB 1584, I,141b), bi lahko šteli med zveze, v katerih ima pomembno vlogo telesni organ. Te so bile v biblijskem jeziku zelo pogostne. Njihova frazeološkost je v tem, da svojilni zaimek in organ zamenjujeta človeka. Torej ta zveza pomeni, da 'mu je bila všeč zlasti na pogled'.

V povedi *ſo ony... velika zhudeſſa, vidili, katera je on pred nyh ozhima dellal* (TPo 1595, I, 20) je *oko* spet v prislovnem določilu kraja, opis pa kaže na položaj, ki mu z eno besedo rečemo 'vpričo'.

Frazeologemi so tudi primerjave, ki so zelo ustaljene, na primer *varovati kaj kakor zrklo svojega očesa*, kar pomeni 'zelo varovati kaj', npr. *On [Bug] nje [Verne] varuje inu brani ſupër Hudizhevu divjanje... kakor ſvojga ozheſſa ſerklu* (DB 1584, I, aIIIb).

Komponenta *pest* je pri frazeologizaciji udeležena zlasti v prislovnih določilih, npr. *ie... bil úni Mladi lunak nijm is peſti v/ſhal* (KPo 1567, CLb). Pri frazeologizaciji je pomen

ražirjen, ker gre za razne načine obvladanja človeka. Nasprotni pomen ima frazeologem *komu v pest priti*, npr. *Inu ie menil, da mu zhe tudi ta noviroieni Krall Christuf v'peft priti* (KPo 1567, LVb).

Pest pa ima v frazeologemu tudi manj nasilno in bolj oblastno vlogo, npr. *V/a stvar je v tvoji pefti, Vte se saneffemo* (DC 1584, CCLII). Pri tem zgledu gre že za precejšnji pomenski razvoj.

Bogato frazeologijo med telesnimi organi ima *roka*. Zelo frekventen je frazeologem *biti pred rokami*, ki pomeni 'biti siguren', sigurno je pa to, kar je blizu ali pa že tu, npr. :

- *Inu aku glih Bug tebe spet fdai ofdraui, taku ie v'ai guishnu inu predrokami de moresh en krat vmreti* (TO 1564, 139a);
- *kada bofte vidili lete ftvari, imate spumniti, da ie kraleystvo Boshie pred rokami blisò* (KPo 1567, XVIIIb). Frazeologem je kalk po nemščini.

Frazeologem *roke vmiti* v povedi *Pilatuf... vsame vode, inu roke vmije* vprizho *v'iga Folkla rekoch: Ias néf'ím dolshan na tei krij letiga pravizhniga* (KPo 1567, CLXIb) ima pomen, da 'noče biti kriv za kaj'.

V povedi *je nje GOSPOVD pod Midian/ke roke fedem lejt dal* (DB 1584, I, 136a), kar je na robu v glosi izraženo *Israeliterji morajo fedem lejt... pod Midianiterji biti*, imamo frazeologem *dati pod roke teh in teh*, kar pomeni isto kot *dati koga pod oblast teh in teh*. Če je uporabljen kak drug glagol, se prislovno določilo ustrezno spremeni, npr. *biti pod roko tega in tega*.

Bolj kot predložna zveza *pod roke, pod rokami* je rabljena v frazeologemih zveza *v rokah* oziroma *v roke*, npr. *imeti v svojih rokah kaj*, npr.:

- *katerih [ljudi] leben on v'fvoih rokah ima* (DB 1584, I, aIIIb) ali pa
- *moj zhas stoji v'tvoih rokah* (DM 1584, CXXXIX).

Tudi *roka* je med organi, ki imajo v življenju veliko pomembnih nalog. Zato so tudi frazeologemi zelo različni.⁴⁹ Omenimo še *roko odpreti*, npr. *Kadar tvojo roko odpreš, Od vseh stvar hvalo dobodeš* (DC 1584, CCXLIX). Tu pomeni *roko odpreti* 'izkazati kako naklonjenost, pomoč'.

Od frazeologemov, v katerih se *roka* veže s pridevnikom, naj omenimo *desno roko*, danes *desnica*, npr. *inu fdaj tam osgoraj fidy na desni roki* Boshy (TPo 1595, I, 36). Zveza *desna roka* je tu po metonimiji dobila pomen 'desna stran'.

Naslednji organ, ki je tudi frazeološko bogat, je *srce*. Največkrat nastopa v prislovnih določilih, in sicer:

- *inu Boga sa takovo Gnado inu zhaftite dobrute, is ferza fe vuzhimo sahvaliti* (TPo 1595, I, 40);
- *Nihzhe ne bo po tvoji shkodi shaloval, ni fi k'ferci gnal tvojo fhtrajtingo* (DB 1584, II, 120a);
- *niega fveto befedo... s'veliko fkerbio inu sheliò fi k'farcu vsamemo, ohranimo* (KPo 1567, XXIXb);
- *katerimu nafhe nadluge inu reve tako dobrò k'farcu gredo, kakòr da bi ijh fam pretèrpil*

⁴⁹ Prim. tudi Kržišnik-Kolšek 1986, 440

(KPo 1567, CXXV);

- *de my toifto* [Hiftorio] *dobru kferzu v'samemo* (TPo 1595, I, 40);
- *inu de fi je* [Royftvu] *tudi pufti/h kferzu yti* (TPo 1595, I, 30);
- *Dokle fām pār nih, to fturim, Alli mi nei ob fārcu, Kadār fām drugde, drugako gōvorim* (KPo 1567, CXII);
- *Ie tu vfej̄m fkusi ferze fhlu, Kar je gōvorjenu* (DC 1584, CCLXXII);
- *Kadar leta pogledek prou vferze pade, taku je ta rejzh vfhe dobita* (TPo 1595, I, 34).

V teh zgledih je *srce* obravnavano kot središče človekovega čustvenega in miselnega sveta, zato je vsaka stvar, ki se temu središču približa, se ga dotakne ali pa iz njega izvira, povezana z njegovim čustvom in mislijo. Gre za metonimične opise.

Komponenta *srce* pa ima v frazeologemih lahko tudi druge vloge. Če je predmet, npr. *Stako tadai priḡliho nam Chriftof fārce inu dobro pamet daie, da fe ne preſtraſhimo inu pred ſodnim dnem ne trepezhemo* (KPo 1567, XIX), tu je frazeologem *dati komu srce*, ki ima lahko tudi variante, npr. *imeti srce, zḡubiti srce*, potem pomeni, da 'ima človek pogum'.

Trebuh. V frazeologemu zaradi *trebuha kaj delati*, npr. *vi... Fary inu Menihi, kir vi taku fā volo vashiga fmerdezehiga Trebuhā, timu Sludiu, neḡa touarishem inu slushabnikom, te boḡe preprofte ludi, inu te vashe Ouzhice puftite ſepelati* (TC 1575, 204), pomeni *trebuh* kot prislovno določilo vzroka 'zaradi požrešnosti'.

Uho. V zgledu *inu neḡa vushesa fo perklonena, na nih proshne* (TR 1558, G3a) imamo opis dejanja pri poslušanju; tu je narejen še korak naprej, to je tudi 'prisluhniti čemu'; tako je nastala tipična frazeološka metonimija.

Bogata frazeologija je pri besedi *usta*. Ta komponenta lahko nastopa v vlogi prislovnega določila, predmeta ali vršilca dejanja, podobno kot pri drugih telesnih ogranih.

Najprej zgleda za prislovno določilo:

- *Inu kateri fteimi vufti ſpofna, ta ifti bode isuelizhan* (TT 1560, 17a). Tu gre za govorno izrečeno spoznanje.
- *Tvoje jime fmo vnuznu v'uftā vseli* (DC 1584, CCXLIII). Ta opis je po metonimiji dobil pomen 'izgovoriti'.

Frazeologem *zamašiti usta* ima po metonimiji dva pomena, enkrat 'utišati koga', drugič 'preprečiti hranjenje in pitanje':

- *KAdar fo pak Farisei ſlifhali, de je Iesus Sadduceom bil ufta samaſhil, fo fe vkup sbrali* (DB 1584, III, 14b);
- *Ne samaſhi ūfta volu kijr mlati* (KPo 1567, XXV).

Pri *zobu* je zelo pogosten frazeologem *komu/čemu zobe izbiti/ izdreti*, npr.:

- *Tei Smerti nee jobee isderl* (TP 1575, A4b);
- *kateri imā tej Smerti te sobee isbyti* (TP 1595, I, 3).

Komponenta *zob* je v vlogi predmeta; opis pomeni, da smrti odvzameš moč; *smrt* je tu primerjana z živim svetom. Zgled za metaforo.

15.4 FRAZEOLOGIZACIJA PRI LASTNIH IMENIH

Biblijski imenski zaklad je tudi močan vir za frazeologeme. Pri tem so uporabljane zlasti tipične poteze ali dejanja posameznih likov. Proces je bil živ že pri protestantih. Ker nam gre samo za tip, navajamo samo en zgled:

– **Stedni Abel mora fuiga Cayna imeti** (TC 1575, 527).

Pri teh frazeologemih gre za metafore. Z njimi pojasnujemo podobne položaje. Gornji zgled je drugi del pripovedi, ki ilustrira prvi del, ta pa je *Verni fo vfelei od Neuernih na tim fueitu veliku terpeti* (prav tam).

15.5 FRAZEOLOGIZACIJA PRI ŽIVALSKIH POMENSKIH SKUPINAH

V zgledu *Ta stara Kazha Hudizh bode profitò diviala* (KPo 1567, XVII) je *kača* ime za hudiča; po eni strani bi šlo lahko za metaforo; v takem primeru bi morali pri *kači* videti lastnosti kot pri *hudiču*. Bolj verjetno gre za simbol. V slovenščini je ta pomenski premik prevzet, kot je prevzetih zelo veliko pomenskih premikov iz Biblije.

Muha ima v zgledu *f katerimi fi úpa... te Hudizhe v'pakli na Vero preobèrniti, kàr fai nei ijhe nigdar ene Muhe obèrnul* (KPo 1567, IIIb) kot predmet nalogo, da vnaša v izjavo manjšalno stopnjo dejanja.

Živalska izraza *mušica* in *kamela* v zgledu *Tako fo cidili Mušhice, imu kamele poshirali* (KPo 1567, CLVII) imata nalogo, da poudarjata nasprotje.

Osel ima v zgledu *Inu bi imel zhlovik rad Chriřtuřov Ořal biti* (KPo 1567, CXXXVIIIb) vlogo, kakršno ima v priliki o Jezusovem prihodu v Jeruzalem (Mt 21) *na Ořlici imu Ořlizhnim shribetu te rabotne Ořlice* (KPo 1567, IX). V tej priliki pa je poudarjena njegova vdanost in vodenost, da ne dela kaj narobe.

V zgledu *Kai ti fe sdij... daijm pezhene ptijce v'úřta polete?* (KPo 1567, CXXVb) imajo *ptice* v opisu, ki kaže na dobro prehrano, vlogo vršilca dejanja; toda pomen frazeologema po metafori označuje tudi 'ugodnosti, velike koristi na drugih področjih'.

V zgledu *varitefe falřh Prerokov, kateri v'ovzhijm gvantu k'vam prideio, v'farcy pak fo derezhi volcie* (KPo 1567, CLII) sta samostalnika iz živalskega sveta *ovca* in *volk* nosilca nasprotja v izreku. Opozorimo pa tudi na to, da ima izrek tudi druge komponente, ki potrjujejo njegov frazeološki značaj (*řvant, srce*).

15.5.1 Deli živalskega telesa so manj pogostni v frazeologizaciji kot človeški telesni organi, kar je spričo poudarjenega človeškega gledanja na vse razumljivo. Zato navajamo samo zgled *Buř bo pod fvoje peruti, Tebe svejřtu sakrival* (DC 1584, CXCI). Vendar je treba takoj opozoriti še na en element, ki bi lahko pri frazeologizaciji sodeloval; to je, da imajo v predstavah tudi angeli peruti.

15.6 FRAZEOLOGIZACIJA PRI RASTLINSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Pri teh pomenskih skupinah imamo ravno obrnjeno razmerje kot pri živalih; veliko je frazeologemov s komponento delov rastlin, bistveno manj pa rastlinskih.

Zgled za rastlino, pa še tu gre za plod rastline, je *Tiga fe ne ðte lotiti, to fe ijh manie prime, kakòr Bob ftene* (KPo 1567, XXXIII). Frazeologem je zgrajen na primerjavi. Značilno za frazeološko primerjavo, na kar zdaj že lahko opozorimo, je ustaljenost členov primerjav. Če pa se pri ustaljenem frazeologemu kak člen spremeni, gre za frazeološko varianto, ki je praviloma stilno močno zaznamovana.

Rastlinski deli so pogostni v frazeologiji zaradi bistveno večjih praktičnih značilnosti, kot pa jih imajo celotne posamezne rastline.

V zgledu *Figovu drivu je bërft na prej pognalu* (DB 1584, I, 332b) je *brst* v pomenu predmeta; opis pomeni isto kot 'ozeleneti'; ker opis nadomešča funkcijo opisa, gre za metonimijo.

V frazeologemu *figo pokazati*, npr. *Oli mi kerfzheniki imamo Hudizhu inu vsem nega Tovarishom... fygo pokafati* (TPs 1566, bVIb), imamo najprej metaforo pri besedi *figa* 'figov sadež' v 'obliko pesti'. Če to obliko pesti komu pokažemo, ga 'zavrremo, odklonimo'. Iz besednega pomena se je frazeologem razvil po metonimiji.

Frazeologem *v klasje iti* je opis, ki je lahko zelo natančen in neprenesen, npr. *Kada ie pak fe oselenilu, inu v'klafie jhlu, ta zhaf se ie pokasala tudi Lulka* (KPo 1567, LXXXIII). Ker pa gre za natančen opis, je že v tem pomenu zveza podobna frazeologemu; kakor hitro je pa uporabljena za podobna področja, je čisti frazeologem, nastal po metafori.

V zgledu *Turki, hudi Neuerniki / Malikouski slushabniki / Nas hte skorenom fdreti* (TP 1575, A2b) ima v metaforičnem frazeologemu *koren* vlogo prislovnega določila načina. Če rastlino s korenem izdereš, je uničena. Pomen frazeologema je 'popolnoma uničiti'.

Oko v zgledu *Vin'ke terte fo ozhefa dobile*, inu dajo lvój duh (DB 1584, I,332b) je v vlogi predmeta. Ta opis je v bistvu varianta frazeologema *očesa pognati*. Na frazeologem kaže že enobesedni sinonim 'vzbrsteti'.

Šiška ima v zgledu *inu nei ene shijke vredno* (KPo 1567, LXXIIb) vlogo prislovnega določila količine, kar pomeni po metonimiji 'zelo malo', ker je šiška majhen sad in tudi malovreden.

Komponenta je lahko tudi s pridevnikom vezan samostalnik, kot je *zelena veja* v zgledu *inu nemo go vse nyh shivozhe dny na obeno seleno vejzo priti, tu je, ony nikuli obene frezhe nejmajo* (TPo 1595, I,176). Na podlagi dosedanjih navedkov lahko že ugotovimo, da so protestantski pisci frazeologeme pogosto tudi razložili z navadnim izrazom ali drugim sinonimnim frazeologemom, kot je tu *nikoli nobene sreče imeti*.

Sad je beseda, ki ima v besedilih slovenskih protestantskih piscev izredno pomembno mesto; pogosten je tudi v frazeologiji, npr. v frazeologemu *sad dopernesti: tu fo ti, kijr fo poslu fhali, inu gredozh, od fkerbih tiga blaga, inu shelij figa shivota se sadu fhio, inu fadu ne dopernefo* (KPo 1567, XCVb).

Če zvezo obravnavamo kot frazeologem že v prvem pomenu, ko gre za rastlino, potem je tu metonimični pomen; prenos na druge osebkke, tu so nekateri ljudje, pa je metaforičen.

15.7 FRAZEOLOGIZACIJA PRI DRUGIH PREDMETNIH POMENSKIH SKUPINAH O OBJEKTIH, NAPRAVAH IN ORODIH

Na tem področju ne opažamo kakih omejitev na določene pomenske skupine. Treba pa je seveda opozoriti na predmetni svet iz vsakdanjega življenja tistega časa, ko so predloge besedil nastale, če gre za prevedene frazeologeme; če gre pa za posebne slovenske ustreznike, pa na značilne predmete iz takratnega našega sveta.

Nekaj zgledov bomo navedli kar po abecednem redu samostalnikov.

Zgled *Inu fo per tacih Cerquah berle od febe vergli* (TC 1575, 202) vsebuje frazeologem *berle od sebe* vreči; pomen je dobil po metonimiji; enobesedni sinonim bi bil 'shoditi'.

Zgled *inu néma obena Britou na njegovo glavo priti* (DB 1584, I, 149b) je zelo natančen

opis, vendar je uporabljenih več elementov in bolj oddaljenih, kot bi bilo neopazno, zato je frazeologem s pomenom 'njegova glava mora biti neobrita'.

Bruzda je komponenta, ki sestavlja prislovno določilo načina (kraja), npr. *da fvoie mefo, v'brusdah dërshi* (KPo 1567, CVIII). Po metafori nastali pomen je 'krotiti'. Kako se je ta frazeologem pomensko širil, lahko nakaže primerjava s frazeologemom *jezik na uzdi držati*.

Zgled *Ta ifti ie pred mano bil, katerimu néfam ieft vredan le iermene na zhevlih odvesati* (KPo 1567, XXXb) in na primer še pri Trubarju *lefi nej fim vrejden, de bi jeft njegovih zhreuleu jermene odvesal* (TPo 1595, I,23) lepo kaže, da so frazeologizmi lahko tudi zloženi stavki, kadar gre tu za izreke, ki kažejo na družbene norme.

V zgledu *on skusi takouu gouoriene grosoutishi pade, kakor de bi is dil padel* (DJ 1575, 81) gre za frazeologem *iz dil pasti*, ki se uporablja predvsem v primerjavi, sicer pa gol frazeologem pomeni 'prestati veliko nesrečo'. Komponenta *dile* je pa 'strop na skednju ali drugih gospodarskih prostorih', sinonim *oder*; ta pomen se je razvil po metonimiji iz pomena 'od debla odžagana plošča'.

15.7.1 Da bi nekoliko skrajšali naštevanje, združimo frazeologeme, ki imajo samostalniško komponento v prislovnem določilu, to so taki frazeologemi, v katerih je njihova glavna pomenska sestavina odvisna od položaja glede na to samostalniško komponento.

V zgledu *imate vejdti, de je tu blisi pred daurmi* (DB 1584, III, 27a) je z zvezo *pred durmi* poudarjena velika bližina.

V zgledu *Lete Buque fo ty Shcoffi, Fary inu Menihi fapuftili, pod klopmi inu V prahi puftili leshati* (TC 1575, 278) kaže zveza *pod klopmi* na nasprotje od uporabe.

Frazeologemi, ki so kalkirani, so nam težje razumljivi kot domači, npr. *Inu fmo tako sazheli naivezh slatinfkimi puhftabi Pifati inu drukati, taku moremo vfilli, kakor nemci govore stole inu klopi na miso poftaviti* (KPo 1567, VII).

15.7.1 Zelo pogosto imajo frazeologemi samostalniško komponento v predmetu, kar je zlasti pričakovano pri orodjih, posodah, saj kažejo na tipične uporabe teh predmetov in tipični položaji so vedno mikavni za tvorbo frazeologemov.

Zgledi:

- *Ony vfi dërshé Mezhe, inu fo përrprauleni h'boju* (DB 1584, I, 332b);
- *Néma tudi fice obedan mezha vseti, Avftrie, punte, svade sa vere alli druge rêzhi volio sazheniati* (KPo 1567, CL);
- *Kateri Mezha vsame, od mezha konûc iemle* (KPo 1567, CXLIXb);
- *Oben folk nebo supar drugi Mezha gori vsdigoval* (DB 1584, II, 117b);
- *Alli oni ftuprav mu ta strik tîga zagania na gârlu deneio* (KPo 1567, CLVIII);
- *Kateri fhibe fpara, ta fovrashi fvoie déte* (KB 1566, E2a);
- *de bi my hoteli timu greihu to v/do puftiti, inu fe ne hoteli popraviti* (TPo 1595, I, 300);
- *vfaki le fui shakel polni* (TC 1575, 338).

V naštetih in podobnih zgledih gre za metonimije, ker so opisi dejanj vzročno tesno povezani z dejanji.

15.7.3 Samostalniki s predmetnim pomenom v vlogi osebka so redki, npr. v zgledu:

- *da je ta Pridigarfki Stollpadel, katera tem ludem more ta ufhefsa odprejti, inu to befsédo gori sbuditi, de ony saftio- pio, kar ony flifhio, bero ali pojô* (TPo 1595, I, 42).

Tu pomeni *pridigarški stol* 'pridiganje'.

15.8 FRAZEOLOGIZACIJA PRI PROSTORSKIH POMENSKIH SKUPINAH

15.8.1 Pri pomenski skupini 'odprt prostor' je samostalniška komponenta uporabljena najpogosteje v vlogi prislovnega določila. Zgledi:

- *na mestu koga*, npr. *na mejftu vfeh vernih* (TC 1575, 178);
- *vas fuejftu opominam inu na Boshym mejftu proßim* (TC 1575, 202);
- *inu pojdi vunkaj na pule* (DB 1584, II, 61a);
- *na svet priti: otrozhizhe, koker na fueit prido* (TR 1558, G3b);
- *kako da ie na fvét prijhal, sa najho volio* (KPo 1567, Lb);
- *je gledal tu Méftu, inu fe je zhes nje plakal... inu bodo tebe do tal resvalili* (DB 1584, III, 43a).

Pri prvem frazeologemu je bila v 16. stoletju še vidna zgradba. Zamenjava je prikazana z opozorilom na mesto, ki ga zavzema vršilec dejanja.

V frazeologemu *iti na polje* v pomenu 'oditi iz mesta' ima *polje* vlogo nasprotja od naselja. *Iti na polje* v frazeološkem pomenu ne pomeni 'iti na polje kot delavec ali lastnik', temveč je po metonimiji prišlo do pomena, da 'greš iz mesta, če greš na polje'.

V frazeologemu *na svet priti* 'roditi se' je *svet* pojmovan kot prostor, vendar po tej predstavi obstaja še drug svet; tu je mišljen človeški svet.

Samostalniška komponenta v frazeologemu *do tal razvaliti* zlasti kaže na stopnjo glagolskega dejanja; pomeni 'popolnoma razvaliti'.

15.8.2 Samostalniki iz pomenske skupine 'odprt prostor' bistveno manjkrat tvorijo frazeologeme v vlogi osebka ali predmeta.

Frazeologem *svet je poln česa*, npr. *Takoviða Malikovanja je ta Svejt tudipoln* (TPo 1595, I, 44), je opis, v katerem je svet obravnavan kot zaprt prostor ali posoda, torej gre za metaforo. Naslednji zgled hkrati kaže na predmetno vlogo komponente *mesto*, hkrati pa je to tudi zgled za izrek. Izreki se pa praviloma po metafori prenašajo na številna področja:

- *My tudi v'navadi imamo, de pravimo: Ena dobra beßeda, enu dobru mejftu najde* (TPo 1595, I,):(2).

15.8.3 Samostalniške komponente iz pomenske skupine 'zaprt prostor' imajo najpogosteje v frazeologemu vlogo prislovnega določila. Praviloma gre za opis dejanja, kar je sinonim za enobesedni izraz. To je lepo vidno v stavkih: *Iefus ie V grob poloshen, Iefus ie pokopan* (TC 1575, 19).

Frazeologem *v nebesa priti* pomeni 'biti izveličan', npr. *da bi ne bil edan Zhlovik mogal v'nebe/a priti* (KPo 1567, CXLIII). Ker gre za opis dogodka, ki je eden zunanjih znakov glagola *biti izveličan*, je nastal po metonimiji.

Frazeologemi tipa *v šolo hoditi*, *v šolo postati* v pomenu 'šolati se' in 'šolati' v bistvu pojasnjujejo tipično dejavnost šolanja, zato govorimo o metonimiji, npr.

- *ty kir V shulo hodio, Antuerha inu kmetouane vuzhe* (TC 1575, 361);
- *ne pojhleio ijh v'jhulo* (KPo 1567, XLVIb).

Frazeologem *v turen vreči* 'zapreti' je zgrajen iz zveze, ki opisuje eno od dejanj, ki se pri

tem pomenu zgodi; gre za opis detajla v pomenu celote. Na ekspresivnost frazeologema kaže glagol. Če ga v besedilu nadomesti nevtralnejši sinonim, postane fraza še bolj ekspresivna. Fraze se izdelujejo pogosto po vzorcih. Zato nas ne presenečajo podobnosti v zgradbi in pomenu. Velikokrat lahko govorimo samo o frazeoloških variantah. Na gornji frazeologem spominja tale iz zveze *de fo po kriui ni viezho pofaieni* (TO 1564, 155b).

Redkeje nastopajo izrazi iz te pomenske skupine v frazeološki zvezi v vlogi predmeta, npr. *Smert nam vfem vernim vmuril, Nebu nam fpet odpertl* (DC 1584, CCXXX), kar pomeni 'dati možnost za izveličanje'.

Zgled *Kateri iamno kopa, ta fam vno pade* (DJ 1575, 115) ima poleg te vezave še značaj pregovora in je frazeologem celota. Uporablja se kot metafora za vse podobne primere.

15.8.4 Samostalniki iz pomenske skupine 'naselje' imajo v frazeologemih najpogosteje vlogo prislovnega določila, npr. *ostati na vaseh*, kar pomeni 'zunaj mest'. Značilna je uporaba množine. Zgled:

– *PRidi moj Priatel, naj greva na pule vunkaj, inu na Vaffeh oftaneva* (DB 1584, I, 333b).

15.8.5 Za samostalnike, ki spadajo v pomensko skupino 'objekt v naravi', si oglejmo dva zgleda. V prvem *Alli letukai ie sleg uf na kupu* (KPo 1567, CXIXb) frazeologem *biti na kupu* oziroma *biti ves na kupu* pomeni, da 'je kje česa veliko in da je skupaj'. Frazeološki pomen je nastal po metonimiji. Kasneje se je pa po metafori širil na nova področja.

Frazeologem *pravi studenec česa* 'izvirnik', npr. *mi uletim, nashim preurazhenu, fmo ueden imeili pred febo, ta praui studeniz tiga Nouiga Testamenta kir ie Gershki piffan* (TE 1555, A3a), je nastal po metafori.

15.8.6 Med samostalniki, ki gredo v pomensko skupino 'pot', je frazeološko zelo bogat sam *pot*, ima pa tudi najrazličnejše frazeološke zveze. Zveze s pridevnikom naj ilustriramo s *širokim potom*, npr. *de oni [Pridigary] shnih vukum inu pridigo te ludi od tiga širokiga potu, po katerim veliku ludi gre htimu pogiblenu, imao odpelovati* (TR 1558, S3b). *Široki pot* je metafora za 'življenje brez težav in naporov'.

Frazeologem *pot preiti čemu* je zgled za predmetno vlogo *pota*, npr. *da bi fe tudi fteim pot prefhald drugim krivim nezhitim Buqvom* (KPo 1567, IIIIb), in pomeni 'preprečiti kaj' ali 'ovirati kaj'. Tu gre za metonimijo.

Zgled za vlogo v prislovnem določilu je *inu fo fe vsdignili na pot k'niemu* (KPo 1567, LVI) v pomenu 'oditi'.

15.8.7 Vlogo pomenske skupine 'položaj v prostoru' v frazeologiji bomo ilustrirali s frazeologemom *na dno česa vreči*, npr. *taku tudi morem ihe tiga vijhiga tacih Angelov inu Duhov omozhi, pregnati, vieti, fvesati inu na dna paklen/kiga ogn vrezhi* (KPo 1567, CXXIb). Ta komponenta nastopa zlasti v prislovnem določilu kraja. Celotni frazeologem pa pomeni 'vreči globoko v kaj', vendar *dno* poudarja zlasti veliko stopnjo česa.

15.9 FRAZEOLGIZACIJA PRI SNOVSKIH POMENSKIH SKUPINAH

15.9.1 Za pomensko skupino 'snov glede na lastnost' omenimo frazeologem *v blato poteptati*

ali *po blatu hoditi*. Večinoma gre za metafore, ko *blato* označuje kaj slabega:

– *Mene fo v'blatu poteptali* (DB 1584, I, 274b).

V to skupino bi lahko uvrstili tudi frazeologem *v drobtu iti*, npr. *De fi lih vfe ima v'drubti pojti*, *Israel inu Iuda: taku bo v'faj Criftus pri'fhrf, kateri bo vfe dobru f'uril* (DB 1584, II, 116a). Pomen bi lahko izrazili sinonimno 'zdrobiti' ali pa 'sesuti'.

15.9.2 Najmočneje so pri teh frazeologemih udeleženi pomeni iz pomenske skupine 'hrana'. V zgledu *kateri tvoj kruh jedó, te bodo ferahtali, prejden bo'f saftopil* (DB 1584, II, 114a) ima frazeologem *kdor tvoj kruh je* pomen 'kogar ti preživljaš'; komponenta *kruh* vnaša vanj vso prehrano, lahko pa tudi vse vsakdanje potrebščine, kot je na primer že pri sami besedi *kruh*.

V zgledu *Rim'fke Papeshove Ia'f'i im'io hudo poklado all' karmo, zhlove'fke poftave, katere fo'f'i fame, all' k' Boshijm befedom p' rme'fhane* (KPo 1567, LVII) lahko zveza *Ia'f'i im'io hudo poklado all' karmo, zhlove'fke poftave* razložimo tudi kot niz metafor, čeprav nastajajo v daljši zvezi. Računamo lahko, da lahko ena metafora sproži drugo, vendar zaradi tega takih zvez še ni treba uvrščati med frazeologeme. Bi pa to postale, če bi njihova pogostnost narastla.

Frazeologem *pri večerji sedeti* 'večerjati', npr. *ie... per ve zherij fidil* (TC 1575, 30), ima eno najpogostejših oblik, ko je samostalniška komponenta v prislovnem določilu.

15.10 FRAZEOLOGIZACIJA PRI DEJANJSKIH POMENSKIH SKUPINAH

V frazeologemih nastopajo zlasti človekova dejanja: *cvibl, flega, hvala, laža, los, misel, pomoč, posoda, potrjenje, pravda* itd.

Pogosto nastopajo v frazeologemih drugotni pomeni samostalnikov dejanjskih pomenskih skupin. V frazeologemu *delo samo zadosti svoje'ga mojstra hvali*, npr. *inu je rejs, de dellu famu sado'f'i fvoj'ga Moj'ftra hvali* (DB 1584, I, 279a) ima *delo* pomen 'rezultat dejanja'. Frazeologizacijo je doživela vsa poved s prenosom na vse podobne položaje in s formulacijo, ki ima tudi druge stileme, npr. *hvaliti* v pomenu 'na sebi očitno kazati sledove mojstrskih rok'. Samostalniška komponenta *delo* ima vlogo vršilca dejanja, to pomeni, da gre za poosebitev. Prvi frazeološki pomen je nastal po metonimiji, medtem ko se lahko pomensko širi metaforično.

Zveza *dejanje in nehanje* je postala frazeologem s tem, ko se je ustalila za ubeseditvene položaje, ko je mišljeno 'vse življenje in delo človeka', npr. *Htretimu, fe pravi tu tudi enu pohu'fshainje... kadar na'fhe djan'je inu nehanje vezh pu'fimo nas i'fku'fhati inu kumrati, kakor ta gnada na'fhi'ga lubi'ga GOSPVDA Iesu'fa Chri'f'uf'a, v Evangeliju osnanjena, nas more tro'fhtati* (TPo 1595, I, 19).

Zveza *brez cvibla* v zvezi z nekaterimi glagolskimi pomenskimi skupinami, npr. *Ali njemu fe je pres zvibla taku godilu* (DB 1584, II, 108a), ki izraža gotovost o kakšnem dogodku ali dejanju, je prišla med frazeologeme zaradi svoje ustaljenosti in po metonimiji razvitega pomena.

Zveza *v flego vzeti* je frazeologem zaradi opisnega poimenovanja. To pa se je uveljavilo tudi zaradi tega, ker je s spremembo glagola frazeologem lahko opravljal dovršno ali nedovršno vlogo, npr. *De je to Mater ti'ga GOSPVDA f'dajci v'fvojo f'reigo ali flego vsel* (TPo 1595, I, 297).

Zveza *Bogu bodi hvala* (TPo 1595, I,):(2b) prihaja med frazeologeme zaradi pogoste rabe

in ustaljenosti pomena. S pogostnostjo je postala formula za izražanje ne samo hvaležnosti, ampak tudi zadovoljstva in veselja (SSKJ I, 1970, 843).

Frazeologem *postaviti koga na lažo*, npr.

- *ta Boga stavi na lashe* (TO 1564, 23a);
- *Kakar edan v'prizho lashe, tiga nei trēbi na lasho pofstaviti* (KPo 1567, CLV), uporablja samostalniško komponento v prislovnem določilu kraja, kar pomeni tu položaj; ta položaj pa je tudi jedro frazeologema. Množinskost zgleda iz Trubarja lahko kaže na to, da je bil takrat frazeologem še dokaj opisen in je dopuščal variante. Uporabljena je metonimija.

Samostalniška komponenta *los* v frazeologemu *los vreči*, npr. *inu fo fain loos vergli* (TE 1555, 76a), ima drugotni pomen 'predmet za žrebanje', ki je nastal po metonimiji iz 'dejanja'. Frazeologem je postal zaradi pomenske razširitve, saj ne gre vedno za metanje, ampak je lahko tudi ugibanje ali izvlačenje predmeta. Besednozveznost je seveda ves čas frazeologizacijo podpirala.

Zveze tipa *v mislih imeti kaj* so na meji frazeologemov in prostih zvez. Oblikovne možnosti za frazeologizacijo imajo, zatorej je ta odvisna samo od morebitnega pomenskega razvoja. Če zveza prestopi zgolj opisnost, je že frazeologem. Zadosti je tudi stilna označenost. To pa dobivajo take zveze skoraj redno, če imajo enobesedne sinonime. Tale zgled je na taki meji: *de vfelei vezh na diuizo Maryo inu na Suetnike klizheio, zheftee inu zhefzhe vmisli imaiio, koker Boga oli neza Synu Iefufa Criftufa* (TC 1575, 217).

Frazeologem *h pomoči komu priti*, npr. *Vfem tém, kir fo v' nadlugah inu v'nefrezhi h'pomuzhi pryti* (DC 1584, LXXIII), lahko po eni strani uvrščamo v isti tip kot prejšnjega. Značilno za te tipe je, da je glagolska komponenta praviloma glagol, ki je osreden in ima veliko pomenskih možnosti. V podobnih zvezah postanejo ti glagoli dokaj univerzalno izrazilo na območju, ki ga glede na svojo pomensko strukturo lahko pokrivajo; *biti in imeti* sta primerna za stanjske in nedovršne dejanjske glagolske izraze, medtem ko so *iti, priti, dati, dobiti* primerni za dovršne dogajanske in dejanjske glagolske izraze. Tako je sinonim temu frazeologemu *pomagati*. Opažamo pa tudi, da gre pri tej zvezi za večjo opisnost, večjo neposrednost nasproti današnji večji abstraktnosti, kar smo opazili tudi pri človekovih telesnih organih ali delih. Za neko obdobje razvoja človekovega mišljenja in jezika očitno moramo računati, da take opisne zveze niso imele vloge kot danes frazeologemi, ampak so bile neke vrste proste opisne zveze za vsebine, za katere je kasneje jezik napravil enobesedne izraze in šele, ko so bili v rabi enobesedni sinonimi, je take zveze lahko zajela frazeologizacija.

Zveza *božja pomoč*, npr. *z božjo pomočjo kaj narediti*, ki bi jo glede na sedanji jezikovni razvoj obravnavali tudi v tem poglavju, je uvrščena v *opisne zveze*.

Frazeologem *na posodo jemati*, ki ima variante z glagoli *vzeti, dati, dajati*, npr.

- *ty, kir na pufſodo iemlo, dolge delaiio* (TC 1575, 128–129);
- *kir na pufſodo vsamesh tudi kpoftaulenimu zhaſsu ſpet verni* (DJ 1575, 120), in ima sopomenke *sposojati se, sposoditi se, posoditi, posojati*, lepo kaže na velike izrazne možnosti opisnih izrazov, saj imajo tako široke vezljivostne možnosti, da jih brez večjih težav postavimo v najrazličnejše vloge, ki jih sodobni jezik zelo pogosto zapolnjuje z različnimi vrstami tvorjenk. Tudi v omenjenih zgledih je ta frazeologem, ki je po osnovni zgradbi glagolski izraz, uporabljen v opisu za 'vršilca dejanja'.

Zvezo *prisego prelomiti*, npr. *bodo od Vere padli, ſvojo perſego prelomili, inu ſe proti timu Evangeliju inu Karſhanſivo pofstavili* (KPo 1567, XLV), uvrščamo v to poglavje samo zaradi njene ustaljenosti, ki pa je v bistvu prvotno pravniški termin. Na zunaj kaže na frazeološkost,

čeprav imata obe sestavini prvotni pomen. Tudi *prelomiti* je v splošno znanem pomenu in se lahko veže tudi z *obljubo*, *besedo* pa tudi *pogodbo*, *pravila*, *zakon* (SSKJ III, 1054). Frazeologem bi bila zveza samo v primeru, če bi se pomensko spremenila, npr. v 'izneveriti se'.

Frazeologem *na prodaj viseti*, ki ima tudi variante z glagoli *biti*, *dati* in podobnimi, npr. *Inu vřaki ôzhe sdai vbutegah na prudai vijiti* (KPo 1567, IIIb), ko gre za 'prodajanje svojih spisov', je nastal na podlagi metonimije. Opisi so samo ena izmed možnosti realizacije pomena. Jedro frazeologema je predložna zveza, glagol pa daje tej zvezi konkreten pomen in stilno označenost. V našem zgledu daje *viseti* izrazu slabšalno barvo.

Zveza v *skok iti*, npr. *Koker ta iagnieta vskok shle* [fo] (*P 1563, 189), kaže, da je bilo v tem času dejansko pomensko območje udeleženo tudi v ustvarjanju novih frazeoloških izraznih možnosti. Dejavnost je v glavnem spodbujala želja po slikovitem izražanju (tudi ta zgled je iz pesmi) ali pa potreba po stilni opaznosti. Manjkrat je tvorbo večbesednih izrazov spodbujalo pomanjkanje ustreznega izraza. Do današnjega časa se vsi protestantski frazeologemi niso ohranili, zlasti ne nove poimenovanke in kalkirani frazeologemi (npr. *pred rokami biti kaj*).

Frazeologemi, v katerih nastopa *stovo*, npr.

- *zhlouik fe od Hudizha Hbugi oberne, Sludiu slouu da* (TC 1575, 109);
- *ali përpusti meni poprej, de flovu vsamem od téh, kateri fo v' moji hijhi* (DB 1584, III, 37a), kažejo na možnost, da zveza živi nekako vzporedno z enobesednim sinonimom – tu *odsloviti* in *posloviti se* – in tako so vse stalne zveze frazeološke, tudi zveza, v kateri je ohranjen prvotni pomen (drugi zgled). Zveza doživlja podoben polisemantični razvoj kot enobesedni ekvivalent.

V zgledu *fo... ti fovrashni ludi f' Chriftufom vfo dražo nuzh fi ijgrali, fvoi fpil inu fhalaz imeli* (KPo 1567, CLVI) sta samostalnika *fpil* in *šalec* v frazeološki zvezi, ki pomeni 'igrati se', 'šaliti se' in je nastal po metafori, ko je njihovo vedenje do Kristusa podobno *igri*, *šali*.

Danes bi zvezo *skozi sredo postaviti koga*, npr. *taku tudi drugi sa nymi fkusi fredo poftauleni Vuzheniki inu Cerkouni flushabniki* (DB 1584, I, bIb), šteli za frazeologem, ker imamo za ta pomen besedo *posredno*, vendar je njen pomen že toliko abstrakten, da je za protestantski čas normalno pričakovati, da je bila zveza samo opisna in navadna.

Pri samostalniku *svet* imamo podobne razmere kot pri samostalniku *stovo*. Tudi tu imamo namesto zvez *svet imeti*, *svet dati*, *sveta vprašati* enobesedne izraze *posvetovati se*, *svetovati (komu)*, *posvetovati se (s kom)*. Sčasoma so zveze postale nenavadne; računamo pa lahko, da so bile takrat zveze bolj opisne.

Zgledi:

- *Pridigarie poslushati inu Sueta vprashati* (TAr 1562, 37b);
- *inu fo fvit imeli, kako bi ga vmorili* (KPo 1567, CLVb);
- *iefi snam dobar fvit dati* (DPr 1580, 13b).

Že takrat pa je bila verjetno nenavadna zveza *En fkriven modër fvit sneřhil* (DC 1584, III). Pomen bi bil 'skrivnostno in modro se je odločil'.

Frazeologem *špot delati iz česa* 'smešiti (kaj)' je pri P. Trubarju zelo pogost, npr. *ta fspot deilla is lefufseue Martre* (TC 1550, 111). Ker uporablja Trubar pogosto stitem *sinonimna podvojitve*, tudi pri tem in drugih frazeologemih navaja sinonimne frazeologeme, npr.

- *špot inu smeh is nega delatio* (TR 1558, G1a);
- *taku bi is nih špot delati inu fa norce derskali* (TC 1575, 169; prav: 185).

Samostalnik *tek* 'uspeh' je bil pri protestantskih piscih, zlasti pri Dalmatinu, močan

tudi v frazeologemih, npr.

- *Obtu tedaj nej ta niſhter, kir prediguje, inu ta tudi nizh, kir poſtluſha, aku Bug S. Duh, h'timu teka nedá* (DB 1584, I, aVa);
- *Lashniki nemajo teka p̄r meni* (DB 1584, I, 304b).

Frazeologem na *koga/kaj svoje upanje postaviti* 'zaupati', npr. *da frai od Boga pade inu na blago ſvoie upanie poſtavi* (KPo 1567, XCIIb), nam pokaže spet strukturo, ko samostalniški izraz besedne družine z opisom nadomešča glagolski položaj in ustvarja možnosti za frazeologizacijo. Ker je tega pri protestantih zelo veliko in ker so se že v tem času, ki nas loči od njih, pokazale precejšnje razlike pri gledanju na samostalnike v opisih, lahko domnevamo, da je veliko frazeologemov tudi v prejšnjih obdobjih nastajalo tako. Razvoj jezika, zlasti nove tvorjenke pa potiskajo posamezne zveze v nenavadnost, označenost in končno v nemotiviranost. To je tudi eden od razlogov, da je veliko frazeologemov za nezgodovski pogled nerazložljivih.

Frazeologem na *znanje dati* 'seznaniti', ki ima vse značilnosti splošnega modela *predložna zveza in glagol*, je bil že v Trubarjevem obdobju zelo pogosten. Verjetno sta samo prepogostna raba in kalkiranost pripomogli, da so ga kasneje tako preganjali, da je danes zelo očit en stitem. Zgleda:

- *Criftus... daie vſem ludem naſnane inu pryzhuie* (TR 1558, G2a);
- *Stim zhe na snanie dati, da...* (KPo 1567, Xb).

Samostalnik *žlak* v frazeologemih lepo kaže, kako so se tudi frazeologemi slovenizirali. Zamenjavali so se prevzeti izrazi, smisel je pa ostal. Frazeologema, ki sta v sinonimni podvojitvi *Sakai mi ne bomo vekoma ſpreid na ſhlaku inu ſpici ſtali* (KPo 1567, V), sta zamenjala samostalniško komponento; zdaj sta *udar* in *konica*.

Frazeologem v zgledu *kateri ſo ſe nekadai na m̄rtvi ſhlak ſovraſhili, klovfali inu ſerdamovali* (KPo 1567, CLIXb) ima danes glas *na smrt se sovražiti*, označuje pa 'zelo veliko količino'.

15.11 FRAZEOLOGIZACIJA PRI POMENSKIH SKUPINAH O OBČUTJIH

15.12 FRAZEOLOGIZACIJA PRI STANJSKIH POMENSKIH SKUPINAH

15.12.1 Ti samostalniki imajo v frazeologemih največkrat vlogo prislovnega določila, med prislovnimi določili pa največkrat prislovno določilo kraja/stanja, npr.:

- *inu ſo vzgajnje padli* (TPo 1595, I, 9);
- *v... Gréh ne pado* (KPo 1567, XCIb);
- *Eden tíga drugíga vpan polagali* (TO 1564, 129b);
- *Vſih tudi téh Bug ſmili ſe, kir ſhe ſtipi v'temmi fide* (DC 1584, CCXIII).

Druga prislovna določila so redkejša.

- *Hudizh ie, ie ſvét, ie naſhe Meſo, vſi naſhi m̄rtvi ſovraſhniki, kateri naſ nikuli s'myrom ne puſte* (KPo 1567, Vb);
- *Te merkajte po redi* (DC 1584, II);
- *Ah da bi tako mogoch v'taki zhaſti bil, bi ti pazh unar po ſrezhi ſhlu* (KPo 1567, CXXIIIa).

15.12.2 Razmeroma pogosto so te samostalniške komponente v predmetni rabi, npr. *Aku fim jeft gnado pred tabo najhla* (DB 1584, I, 264b). Pri tem zgledu lahko povemo to, da so vloge samostalniških komponent, kakor koli so že pomembne, tudi dokaj sproščene, ker lahko ubesedovalec opisu je položaj z različnih zornih kotov. Ta vsebina bi bila lahko izražena tudi z zvezo **pri njem je v gnado prišla*. Res pa je, da zaradi raznih okoliščin niso vsi zorni koti navadni, sprejemljivi.

Pri zgledu *kadar pokuro deimo* (TC 1575, 193) je treba opozoriti na številne zveze teh samostalnikov, pa tudi dejanskih samostalnikov z glagolom *delati*. Večinoma niso frazeologemi, ker so v nekaterih položajih še zelo navadne. Kakor hitro pa pride do pomenskega razvoja, postanejo frazeologemi (*greh delati*).

Tudi zgled *strah na no* [Gofpofzhino] *imeiti* (TC 1575, 323) dokazuje, da se stanjski pomeni, podobno kot dejanski, v frazeologemih zelo veliko povezujejo z glagoli s širokimi pomenskimi možnostmi (*dati, imeti, iti, priti*). Večinoma gre pri frazeologizaciji za metonimije. Enobesedni sinonimi so bodi iz iste osnove kot samostalniška komponenta (*pokoro delati – pokoriti se*) ali pa imajo pomensko sorodno oziroma nadomestno osnovo (*strah imeti – bati se*).

Med stanjskimi samostalniki ima posebno mesto *smrt*, ker jo je težko obravnavati enovito. *Smrt* je tako pomemben dogodek, da je gledanje nanjo kot na 'stanje' samo ena izmed možnosti, druge možnosti so 'dogodek', 'poosebljena stvar'.

Iz stanjskega pomena so se razvili frazeologemi: *k smrti obsoditi; k smrti ubiti* in morda tudi *vstati od smrti*, čeprav bi prva dva lahko izpeljali tudi iz 'dogodka'. Zgledi:

- *je... fvojega Ozheta... k'fmerti vbil* (DB 1584, I,) (6b);
- *Inu Pilatus je bil... Chriftufa kfmerti obfodil* (TPo 1595, I, 306);
- *Gori ye od fmerti vftal* (*P 1563, 128);
- *kir ie is fuie lafine mozhi uftal od fmerti* (TT 1560, A 1a).

Pri zadnjih dveh zgledih je uganka predlog *od*. Razložili bi ga lahko tudi s posebitvijo *smrti*. Poosebitev *smrti* je možna, na kar kažejo pogosti zgledi, kot je *de fe my bomo letiga Isvelizharja mogli prou trofhtati, inu fkusi njega Smert inu Hudizha premozhi* (TPo 1595, I,40). Verjetno je najboljša razlaga, do katere smo prišli v poglavju Prbliževanje, glej str. X.

Na 'dogodek' kažeta zglada:

- *de je sa nas fmert tērpil* (DC 1584, CCXVI);
- *Moie farce ie shalofno do fmerti* (KPo 1567, CXLVIb).

Prvi frazeologem pomeni 'umreti', vendar je imel ob sebi še veliko drugih možnosti, tudi opisnih. V drugem zgledu je *smrt* uporabljena zlasti za izražanje velike mere žalosti.

Trubar je pogosto uporabljal frazeologem *na smrti ležati*, npr. *Oli enimu bolniku, kir velik betesh ima inu na fmerti leshi* (TT 1557, g4b). Zvezo bi lahko razložili z metonimijo 'smrt' → 'smrtna postelja' ali pa gre še za večje pomenske možnosti samostalnika *smrt*. Verjetno moramo računati tudi s tujim vplivom.

Z vplivom nemščine pa moramo računati pri frazeologemu *smrti umreti*, npr. *Sakaj my fmerti vmērjemo* (DB 1584, I, 175b). Luther ima na tem mestu *Denn wir sterben des tods* (Luther I, 595).

15.13 FRAZEOLOGIZACIJA PRI TRAJANJSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Tu gre zlasti za samostalnika *leben* in *život* v frazeologemih. V zvezah imata zlasti vlogo prislovnega določila, npr. *taku bi p̄r shivotu oftali* (DB 1584, II, 58a). V variantah tega frazeologema se uporablja tudi prevzeta beseda *leben*: *miloftivu odr̄fhi inu p̄r lebni obd̄rshi* (DM 1584, CCXIX) Za naše sedanje pojme je nenavadna zveza v ječi za *život sedeti*, npr. *Oli enimu kir Viezhi fa shiuot fidi* (TT 1557, g4b). Pri takih formulacijah moramo računati s težavami pri iskanju izraza in na tuje vplive.

15.14 FRAZEOLOGIZACIJA PRI LASTNOSTNIH POMENSKIH SKUPINAH

V frazeologemih nastopajo predvsem pomeni o človeških lastnostih.

V zvezah opravljajo največkrat vlogo prislovnega določila, npr.

- *V'zhlovezhki mozhi nej stalu. Ta greh is nas ftrebiti* (DC 1584, CCXXVI);
- *fo vfi Ludie fe k'niemu gn̄eli, inu po vfi fijlli ôiteli Evangelijh biti* (KPo 1567, XCI);
- *ta ie k'veliki starofti bila prihla* (KPo 1567, XLII);
- *fim jeft lih k'veku prih̄al, inu fim stopil na moje noge* (DB 1584, II, 60b).

Pogosto so izrazi za te pomeni v frazeologemih v vlogi predmeta, npr.:

- *Inu S. Paul sapoveda Timotheu, de bi im̄el ftiß p̄rloshiti h'br̄anju v'pifmi* (DB 1584, I, x1a) za pomen 'skrbno brati';
- *Ty Verni, fo vfelei od Hynauceu inu Neuernikou fylo inu kriũno terpeti morali* (TAr 1562, 4b);
- *Kateri v fodbah filo della* (DJ 1575, 79).

Že sama zveza kaže, da je samostalnik tu v drugotnem pomenu 'dejanje sile' in 'krivično dejanje'.

Vek 'moč' pa ima lastnostni pomen v frazeologemu *vek dati čemu*, npr. *Imali kai dobriga sraffi, taku more fam Bog ftiati inu vek dati* (KPo 1567, LXXXIII).

Tudi kadar imajo samostalniki iz te pomenske skupine v zvezi vlogo osebk, gre praviloma za drugotne pomeni 'taka in taka dejanja', npr.

- *inu priasnoft Boshija ie nad nijm bila* (KPo 1567, XLII);
- *de fe nom vletim fyla inu kriũza gody* (TC 1575, 48).

Samostalnika *začetek* in *konec* označujeta posebno 'lastnost dogajanja'. Iz tega pomena se lahko razvijajo še drugi.

Pri *začetku* gre najprej za 'prvi del dogajanja'. Pri tem pomenu se je razvil frazeologem *slednji začetek je težak*, npr. *prauio, De sledni Sazhetig ie Teßhak inu nepopelnom* (TE 1555, B3a). Frazeologem se je razvil prek posplošitve reka.

Pri drugotnem pomenu 'začetni del pojava, ki traja ali ki se nadaljuje', se je razvil frazeologem, ki ga najdemo v robni označitvi Desetih zapovedi *Vfeh Bofhyh Poftau, funmma, fazhetig, freda inu konez* (TC 1575, 25) in v katerem je z naštevanjem samostalnikov poudarjena osrednja vloga Desetih zapovedi med verskimi besedili. Varianta tega frazeologema je lahko tudi omemba samo *začetka* in *konca*, s čimer je tudi zaobjeto vse.

Frazeologem *konec vzeti* je izredno pogosten, verjetno se je namesto *umreti* tako pogosto uporabljal zaradi tabuja, vendar je treba opozoriti tudi na izrazit verski pomen glagola *umreti* in samostalnika *smrt*.⁵⁰ Končno je treba opozoriti tudi na to, da se je frazeologem po metafori lahko lepo prenašal s človeka na druge pojave, npr. *De bi ne bil od Smerti vfiat* [Iesus],

⁵⁰

Prim. tudi Kržišnik-Kolšek 1986, 442.

- vus ulni svejt **bil konez vsel** (TfC 1595, CCXXVI). Nanaša se samo na svetno *smrt*. Zgledi:
- *inu te ifte fred Synom inu S.Duhom rouna, pela inu gori dershi de konza neu~~f~~amo* (TO 1564, 5a);
 - *Vfe mineozhe rizhy morao konez vseti, inu ty kateri shnimi rounaio, tudi shnimi tie gredo* (DJ 1575, 59).

Zanimiv je zglede *fjaglo oli fice skako drugo hudo Smertio konez v~~f~~ame, inu Shdiu na deil pride* (TC 1575, 152), ker kaže na pomensko izrabo različnih lastnosti *smrti* in frazeologema. Vendar je povezanost frazeologema s *smrtjo* močna, zato je lahko prišlo do variante frazeologema, v kateri je *konec* zamenjan s *smrtjo*: *têr bodi ako lih zhudno fmêrt vsamemo* (KPo 1567, LXXXII).

Tudi pri tem kot pri številnih drugih glagolskih frazeologemih opazamo razne glagolske opozicije, npr. *tek dati čemu, tek kaj ima*; tu imamo nedovršni vidski par: *Ima de vfe kon~~a~~ iemlie* (KPo 1567, LXVIb).

Med frazeologeme lahko štejemo tudi zveze, kot je *noter do konza tiga svita* (TPo 1595, I, 40), ki je pri protestantih zelo pogostna in se je frazeologizirala zaradi pogostega ponavljanja in pomenske posplošitve, in *kaj nima konca*, npr. *fakai konza neima dobruta niega* (*P 1563, 202), ki je nastal po metonimiji, saj, kar nima konca, je zelo veliko. Frazeologem je slikovit, zato je pogost v stilno zelo izrazitih besedilih; ta raba je iz pesmi.

Stran je podoben izraz kot *konec* oziroma *začetek*. Kar sta onadva pri dogajanju, je ta pri predmetnih pojavih. To je lastnost, ki je pojmovana prostorsko pri predmetih. Opisali bi jo lahko 'lastnost predmeta glede na njegov položaj do okolja', na tej podlagi bi lahko imenovali stvari takole: *leva, desna, zgornja, spodnja stran česa*.

Po metonimiji se iz tega pomena razvijejo novi, npr. 'položaj ob čem' ali pa 'zunanj del predmetnega pojava'. Pri pomenki 'položaj ob čem' so se razvili tudi frazeologemi, npr. *stati komu na strani*, npr.

- *Stui nom vfelei na strani* (TP 1567, A2b);
- *Stui meni na strani v letim moim beteshi inu britkofiti* (DM 1584, CCXVI), kar pomeni po metonimiji 'pomagati' oziroma 'pripravljen biti pomagati'.

Ime lahko obravnavamo tudi kot 'lastnost', ki je pač glasovne narave. Ker pa ni realizirano samo glasovno, bi ga lahko lastnostno označili z 'lastnostjo glede na označitev česa'. Pogosto se uporablja kot komponenta frazeologemov, zlasti je frekventen *Boga ime dati*, ki ima lahko razne variante, npr.

- *ie shpendio kopoual inu Bugaime d~~a~~ial* (TO 1564, 80a);
- *Na céfti fedeti inu Boga ime profiti* (KPo 1567, CIIIb);
- *inu ne p~~è~~rmoruie fe pofiti inu Boga ime dati* (KPo 1567, CVIIIa).

V teh zgledih je zveza *Boga ime* že precej oddaljena od prvotnega pomena *v božjem imenu* oziroma *v Boga imenu kaj narediti*. *Bogaime* je 'kar je dano v božjem imenu'; to je nastalo po metonimiji.

Staro obliko je pa obdržal frazeologem *v božjem imenu kaj narediti*, npr. *VBoshyem imeni gremo mi* (*P 1563, 204), pri katerem je že prišlo do pomenske posplošitve in tako se je njegova frekventnost lahko zelo povečala.

Tudi izhodiščni pomen lahko nastopa v frazeologemih, npr. v zgledu *inu bi nemu* [tiga modriga Shena] *v~~a~~ huda imena isd~~a~~iala* (TC 1575, 137), kar bi z današnjim jezikom sinonimno izrazili *bi ga opsovala*. Tudi takrat je bil tak opis zelo opazen, saj so bili v uporabi tudi drugi izrazi, zlasti iz prevzete osnove *špot*.

15.15. FRAZEOLOGIZACIJA PRI STVARNIH POMENSKIH SKUPINAH

Že ime, konec oz. začetek in stran bi lahko obravnavali med pojavi, ker uvrščamo mednje samostalniške pomene, ki jih je težko trdno uvrstiti v prejšnja pomenska področja, vendar lahko tudi pri posameznih pojavih opazimo večjo sorodnost s kakim prejšnjim pomenskim področjem. Je pa vseeno dobro, da jih z osamosvojitvijo označimo kot nekaj posebnega, saj je tudi pomenskospupinski sestav, čeprav je dokaj ustaljen, po svoje odprt in v njem so možne kake majhne spremembe, zlasti če postane kaka lastnost pojava zaradi česar koli nenadoma ali pa sčasoma bistveno bolj pomembna, kot je bila prej.

15.15.1 Frazeologemi so pogosto zveze s samostalniško komponento, ki označuje jezikovni pojav.

Frazeologem *od besede do besede* je nastal po metonimiji, saj je pomensko ta opis razširjen na celotno besedilo in označuje način sprejemanja oziroma podajanja besedila glede na besede, npr.

- *De ga* [Catehifem] *popolnoma od beffede do beffede vmeio prou ifrezhi inu faftopio, kai vfaka beffeda vfebi dershi* (TC 1575, 13);
- *APOSTOLSKA KARSHANSKA VERA, OD beffede do beffede* (DC 1584, XIII).

Frazeologem *s kratkimi besedami*, npr. *vtim Catehifmi... So ner te vevshe... Iftorie, Diane... skratkimi beffedami faftopnu sepiffane* (TC 1575, 13), je prišel do pomena 'na kratko' po metonimiji, ko je množinska oblika 'besede' dobila pomen 'besedilo'; tako da frazeologem izhaja iz pomena 'kratka besedilna enota'.

Frazeologem *besedo dati*, npr. *je Bug narpervizh fvojmu Folku fvojo Beffédo dal, inu oblubil, De hozhe...* (TPo 1595, I,22), je nastal na podlagi opisa, za katerega že dolgo obstaja enobesedni ekvivalent *obljubiti*, vendar ima zveza veliko možnosti tudi z drugimi glagoli, npr. *njegovo besedo dobiti*, tako da je njena uporaba kljub temu velika. Zato je pa tudi stilna označenost manjša.

Zvezo, ki jo imamo v zgledu *Vsdigujmo Bug h'tebi na/h glaſs, ti Bug reſnizhnu v'fliſhiſh nafs* (DC 1584, CCXLII), lahko razložimo kot pesniški stile, toda *vzdigovati glas h komu* je opis, ki je nastal tako kot številni frazeologemi po metafori, in sicer po modelu **vzdigovati kaj h komu*. Pomen frazeologema je širok, ker bi lahko pomenil 'sporočiti komu kaj', 'prostiti koga kaj', 'potožiti komu kaj' in podobno.

V frazeologemu *viseti na puhſtabu*, npr. *Oni le vifio na tim unanijm puhſtabu pifma Boshijga* (KPo 1567, CL), je glagol zamenljiv, saj na to kaže že ekspresivni osnovni pomen tukaj uporabljenega *viseti*. Težišče frazeologema je na predložni zvezi. Frazeološki pomen 'zunanji izraz' nasproti 'smislu' se je razvil po metonimiji s črke na celoto, ki je podana s črkami.

Današnji frazeologem *alfa in omega*, ki izvira iz biblijske Nove zaveze in je v sedanjem času pomensko dokaj širok, npr. ekspr. *to je alfa in omega znanosti* 'temeljna, glavna stran' (SSKJ I, 27), je bil zgrajen na vhodnem pomenu 'prva in zadnja črka grške abecede'. Soroden je frazeologemu *začetek in konec* (SSKJ II, 401; SSKJ V, 618; BL 159).

Pri Dalmatinu ima *left fim A in O, sazhetik inu konez* (DB 1584, III,150b) in še enkrat *left fim A in O, sazhetik inu konez ta prvi inu pufledni* (DB 1584, III, CcIa). Povezovanje

skrajnosti kake celote ali pa kakega položaja je bilo tudi v frazeologizaciji, kot kažejo zgornji primeri, plodno.

15.15.2 Pogostoma so samostalniške komponente izrazi za časovne pojave.

Pri *času* je najpogostejši frazeologem *prišel je njen čas*, npr. *për/hal ie nie zha/f* (KPo 1567, XXXVb), kar ima Dalmatin *je pri/häl ta zhas, de je ona iméla roditi* (DB 1584, III, 31a). V bistvu bi bilo dobro, če bi frazeologem vezali le na zvezo *njen čas*, ker to pove dovolj, saj pomeni povsem določen čas nekoga za določen dogodek, to je 'rok za porod'.

Med frazeologeme lahko uvrščamo tudi zvezo *pravi čas*, čeprav je povsem opisna, ampak se je zaradi velike uporabnosti pomen razširil na 'ugodno časovnostno karakteristiko', npr. *fi bodi për pravim zha/fu alli ne* (KPo 1567, XXIII).

Čim pomembnejše mesto ima pojav, ki ga samostalnik označuje v ljudskem življenju, tem več možnosti ima, da preide tudi v frazeologeme. *Dan* je tudi tak.

Trubarjeva zveza *od dan do dne*, npr. *inu vtaki Veri od dan do dne gori rafto* (TC 1575, 36), je posplošena na pomen 'nenehno', do česar je prišlo po metonimiji iz opisa.

Podoben je frazeologem *noč in dan, noč ter dan, noč dan* npr.

- *kir Boshyo beffedo poslushaio, Nuzh inu Dan bero* (TC 1575, 59);
- *de fe veden od v/fakiga zhloueka nuzh tar dan bere* [Tu Pifmu S. Paula] (TT 1560, c2a);
- *hud preklet Duh, kijr nuzh tër dan drusiga ne vmifhlia inu ne dela, tamuzh kako bi naf konzhal* (KPo 1567, CXIX);
- *Temuzh nuzh dan shelymo, nee vuzhimo, profsimo inu opominamo* (TPs 1566, bVIa).

Pri tem frazeologemu je 'nenehnost' bolj poudarjena kot v prejšnjem, saj je uporabljena tudi *noč*, ki je čas za počitek, spanje. Ta frazeologem z variantami kaže, kakšna je bila v 16. stoletju ustaljenost frazeologemov. Bila je manjša kot danes, gibljive oziroma spremenljive so bile zlasti manj bistvene komponente.

Frazeologem *na dan dati* ima več variant, da z različnimi glagoli lahko opravlja vse potrebne glagolske položaje. Seveda so glagoli, ki se pri tem uporabljajo, sistemsko zelo natančno določeni: *priiti, dati, biti*, npr.

- *SADAI LE SAM TA PERVI Simjki Del na dan damo* (KPo 1567, CLXXIIIa);
- *ne more skrivnu ofiati, temuzh na dan pride* (DB 1584, I, 317b);
- *shive sdaj v/fakoteri po f/voji voli, supar to zhifto rifnizo Boshjo, katera je sdaj na dnevi* (DB 1584, II, +IIb);
- *je ta Biblia, tu je vfe fvejtu Pifmu, fajtopnu na dan inu luzh per/hlu* (TPo 1595, I,):(2b). Tudi zveza *živi dnevi* je frazeologem s pomenom 'življenje', npr.
- *Inu ta Bug, kir ie mene muie shiue dni, do denashiga dne shiuil* (TC 1575, 224).

Podobno pomensko pot, kot smo jo omenili pri *času*, imamo tudi pri *uri*, npr.

- *Moia ura she nei pri/hla* (KPo 1567, LXIIIb);
- *Moja ura she nej pri/hla* (DB 1584, III, 48a).

Na možnost, da se komponente pod določenimi pogoji zamenjujejo, kaže zgled *Sadofiti ie, ura ie p/ertekla* (KPo 1567, CXLVIII). Če ostane nova komponenta iz iste pomenske skupine, gre za stilno različico. Pri pomenski širitvi pa se zamenja komponenta po metaforični poti.

15.15.3 Frazologizacija pri izrazih za pomene 'denarna enota' je bila močna. To lahko dokažemo že z navedbo zgledov z *denarjem, moneto, škufico* in *tolerjem*.

Frazeologem *kupiti kaj za male denarje* je bil že takrat v živem jeziku, saj ga Trubar

uporablja v predgovoru *Obtu kupite ja male denarie lete Buquice* (TC 1575, A1b); sinonim je 'poceni'.

V zgledu *Inu tako Hudizha plati shniegovimi denarij alli moneto* (KPo 1567, CLXVIIIb) je pomen bistveno razširjen tudi prek denarja, poudarek je na 'enakem načinu'.

Škufica prispeva v frazeologemu poudarek na 'majhno količino česa', npr.

- *Poprej bi ne bilu tu ferze nikar eno skufizo sa te Vere volo hotelu fgubiti* (TPo 1595, I, 51).

V frazeologemu *s tolerji okoli hoditi*, npr. *On nikar s' Tollerji, s'Kronami, inu svelikimi Krajleftvi inu s'pofvitnim pranganjem okuli hodi* (TPo 1595, I, 4), vnaša *toler* smisel 'bogastvo', zato pomeni frazeologem 'učinkovati z bogastvom'.

15.15.4 Količinski izrazi imajo v frazeologemih zlasti vlogo prislovnih določil. Čisto nastopa v frazeologemih, ki označujejo veliko količino, npr.

- *Svéde, katerih je pres zhi/la veliku* (DB 1584, I, aIIIb);
- *de leta lefus skorai pryde fueliko zheftio inu oblaftio, pres nezhi/la veliku ti/fuzh Ang-elou... foditi* (TC 1575, 74).

Tudi *masa* nastopa v pomensko podobnem frazeologemu *čez vso maso veliko storiti*, npr.

- *kateri fo sa Boshjo volo na tim hudim Svejtu zhes vfo ma/so veliku fturili inu preterpejli* (TPo 1595, I, 23).

Pri frazeologemih, pri katerih motivacija ni razvidna, gre lahko za kalkiranje, verjetno tudi pri zgledu *Klizheli pak vfe glih v'eno ma/ v'ta vinograd?* (KPo 1567, LXXXIXb).

Del 'kar nastane z delitvijo celote' je zlasti udeležen v frazeologemu *komu na del priti*, ki je bil pri protestantskih piscih zelo pogosten in pomeni 'pripasti', npr.

- *da to blago... nam gvijhno flifhi, inu nam na del pride* (KPo 1567, CXLIIb);
- *de tudi vnebeffa, inu nekar Sludiu na deil, prido* (TT 1577, XI);
- *Vfakoteri ima po fvoji erb/zhini, katera njemu na dejl pride, Levitom Méfta dati* (DB 1584, I, 92b).

Drugi frazeologemi s to komponento so manj frekventni, npr. *inu mi fe sdij, da sa moi del sadofti fturim* (KPo 1567, CXXVIa). Pri tem frazeologemu čutimo, da je motiviranost nekoliko zabrisana, kar bi spet kazalo na kalkiranje.

15.15.5 Pri pojavnih pomenskih skupinah lahko obravnavamo tudi abstraktne samostalnike, izpeljane iz pridevnikov kakovosti. Ti ne pomenijo lastnosti kakega samostalniškega pojava, temveč označujejo sam pojav te kakovosti. Največkrat gre za posamostaljenje pridevnika. Ta pomen je izhodišče za frazeologem tipa *kaj za dobro vzeti*, npr.

- *de ta nih offer, to Masho, Bug ja dobru v/ame* (TC 1575, 182);
- *Inu kateri sa dobru vsame, Timu kdobrimu pride* (DJ 1575, 79);
- *Sa tiga volo Leta Lyft se ima... ja lubu imeiti, inu veden brati* (TT 1560, b2a);
- *kir fo Pfalter mimu drusih Buqvi S.Pifma hvalili inu sa lubu iméli* (DB 1584, I, 279a).

Normalen izraz bi bil kak prislov in glagol, npr. 'prijazno/ naklonjeno sprejeti'. Frazeologem je opis, v katerem je tudi glagol pomensko precej spremenjen, ker gre za metaforo. Vendar je predložni del opisa dokaj nenaladen, ker izraža namen prek kvalitete samostalnika.

Na frazeološkost tega frazeologema kaže tudi to, da je v nekaterih uporabah zaživel tudi samostojneje, ker se uporablja brez predmeta, npr. *ona nejfta profitora ali mejfta imela v' Erpergah, moreta sa tiga volo vto kravjo fhtalo, inu tukaj kakor ty vbogi ludje fi pomozhi*

inu **fa** *dobru vjeti* (TPo 1595, I,30).

K temu frazeološkemu tipu lahko štejemo tudi zgled **Sa** *riřnico vam povém* (KB 1566, A3b), ki je izredno pogosten.

15.15.6 Nadalje bi šla v to poglavje tudi komponenta *grunt* v frazeologemih, kot sta v *grunt zatreti kaj, to nima grunta*. izhodiščni pomen 'podzemeljski nosilni del kakega gradbenega objekta' je v teh zvezah dobil metaforične pomenske razsežnosti, saj sploh ne gre za gradbene objekte, ampak praviloma tudi za druge stvari, zlasti trditve. Nadalje pa se lahko po metonimiji to razvije v izraz za veliko stopnjo kakega dejanja.

Zgledi za te stopnje so:

- *Satu bi onu veliku buljhe bilu, de bi je takovi Klořhtri vgrunt resvalili* (TPo 1595, I, 27);
- *tu néma grunta v'letim fvetim pijmi* (DB 1584, I, bVIb);
- *de bi Shveplu inu ogein od Nebefs fem dohi bil deřhil, inu tebe vgrunt saterl* (TPo 1595, I, 31).

řpica 'zelo zožen, priostren končni del česa' (SSKJ IV, 1100) lahko po metonimiji pomeni tudi 'prostor' in 'čas', ki sta seveda povezana s takim delom česa. Prostorski pomen je prišel tudi v frazeologem *na řpici ostati* 'biti zelo izpostavljen', npr. *Sakai mi ne bomo vekoma řpreid na řhlaku inu řpici řtali, kakor ky řada iřhe řtoijmo* (KPo 1567, V).

15.15.7 Zgled za frazeologem, ki vsebuje samostalniško komponento iz pomenske skupine o svetlobnih pojavih, je: *dokler dan hladan pořtane, inu Senza béshy* (DB 1584, I, 332b). Tu gre za metaforični opis, kaj se dogaja s senco. Zveza je frazeološka zaradi izbire drugotnega pomena glagola; hkrati je pa tudi ekspresivna.

15.15.8 Tudi *stopinja* bi lahko obravnavali kot 'vidni pojav', ki ima možnosti za metonimične pomene 'razdalja med dvema kotanjama', 'kotanjica', 'pot', 'delo', 'življenje'. Vsi ti pomeni se nanašajo na tvorca stopinj. Poleg tega se lahko prenaša *stopinja* tudi po metafori, npr. 'jamica v kaki napravi'.

Frazeologem *po njeřgovih stopinjah hoditi*, npr. *inu po nih* [Svetnikov] *řtopinah hodimo* (TC 1575, 207), pomeni po metonimiji 'posnemati ga'.

15.15.9 *Reč* je uvrščena med pojavske pomene zaradi širokih pomenskih možnosti, saj lahko hkrati označuje dogodke, predmete, stanja, lastnosti in druge samostalnike. Z njo lahko poimenujemo vse samostalniške pojave, kar ji daje izredno široke možnosti za uporabo. Zaradi širine pa ne pričakujemo nekaterih frazeoloških tipov, npr. metaforičnih, imamo pa frazeologeme, ki so naslonjeni na pogosto rabo opisov in njihovo pomensko širjenje, npr. *řmo mi letu naše dellu vta Craĩnski Ieřig hoteli pořtauiti, řa dořti riřhi volo* (TE 1555, A3a).

16.0

Že imenovanje tega poglavja je problematično, ker ni naslonjeno na kako združujočo lastnost. V bistvu hoče pokazati samo to, da so tu mišljene vse stalne zveze, ki jih nismo uvrstili med frazeologeme, strokovne izraze in opisne izraze. Toda skupina, ki tako nastane, ni nikakršna mešanica vsega mogočega, temveč ima tudi zelo očitne sistemske poteze, zaradi katerih je tudi nastala. Sem uvrščamo stalne zveze, za katere je tipična vezniška povezava samostalnikov. Pri vezniški povezavi, ki je ustaljena, lahko računamo na pomenski razvoj, bodi da se pomen razširi, zoži, natančneje omeji ali pa dobi kako tipično stilno lastnost.⁵¹ S to skupino smo stalne besedne zveze nekako pokrili. Zveze, ki se uporabljajo pri opisovanju: pridevnik + samostalnik, podredna samostalniška zveza, glagol + samostalnik, samostalnik + glagol, samostalnik + prislov – smo uvrščali med frazeologeme, termine, opisna poimenovanja. Tako je tudi ta kategorija dokaj natančno omejena.

Opozoriti pa je treba, da meja ni neprehodna. Nekatere zveze, ki so po obliki tem povsem podobne, lahko prehajajo tudi v druge skupine, npr. *noč in dan* 'vedno' gre med frazeologeme.

Te stalne zveze se delajo po vzorcih, tako da je odločilen pri novem pomenu zlasti vzorec in značaj povezanih samostalnikov.

Po obliki so te zveze lahko gole, sestavljene iz mejnih treh členov *zemlja in nebo*. To je osnova. Ta vzorec pa lahko doživi na primer takele spremembe:

- razširitev z nadaljnjimi členi, najpogosteje sta dva in trije členi;
- zamenjava golega samostalniškega člena z opisnim samostalniškim izrazom;
- razširitev povezave v zloženostavčno zvezo.

Pri zadnji obliki prehajamo mejo besedne zveze, ampak to napravimo izjemoma, vedoč, da je zloženostavčna zveza samo varianta navadne zveze. To moramo omeniti, ker sicer stavčnega pomenoslovja ne raziskujemo, saj želimo pojasniti samo pojave, ki so vezani na besedo in besedno zvezo. Povsem se pa stavku ne moremo izogniti, ker se vsebina besede, besedne zveze lahko izraža tudi stavčno. Če hočemo sistemskost posameznega izraznega pojava prikazati, ga moramo ilustrirati tudi s te strani; z drugimi besedami, tudi ti vzorci se lahko popolnijo z uporabo golih besed, besednih zvez ali stavkov.

16.0.1 Nastane vprašanje, kakšno pomensko novost dobivajo te zveze. Bistveno manj so zveze pomensko spremenjene kot pri frazeologizaciji, predvsem so pomensko nekoliko usmerjene. Usmerjenost je pa odvisna od tipa vezave in vrste pomenov povezanih samostalnikov. Imamo občutek, da je novost pomena zveze odvisna od položaja in vrste samostalnikov. Tako se te pomenske novosti ne morejo primerjati niti s terminologizacijo, kjer gre za natančnost na

⁵¹ Pri tej večpomenskosti vrsti pride bolj do izraza vzorec, to je tip vezave, kot zveza sama po sebi, medtem ko je pri opisnih poimenovanjih bolj izpostavljena sama zveza.

podlagi sistematičnosti pojmov, niti s frazeologizacijo, pri kateri gre za pomenski premik, niti z opisnim poimenovanjem, kjer je pomen zvezan z opisom.

Posebnost teh zvez je tudi vzorčnost, kar pomeni, da je pomenska možnost zelo odvisna od tipa vzorca. To razumemo tako nakako: tak in tak vzorec uporabljamo za izražanja tega in tega. Zato je popolnoma razumljivo, da se ista zveza lahko pojavlja večkrat, poleg tega pa lahko po tem vzorcu delamo tudi nove zveze in tudi te zveze lahko dobijo tako pomensko novost. Zatorej ti tipi besednih zvez niso toliko predmet jezikoslovja, temveč bolj literarne teorije in poetike, to se pravi načina pisanja.

Vendar tudi jezikoslovje ne more brez njih, ker so sistemsko povezane s pomenskimi možnostmi besed. Zelo pomembno pa je, da se jezikoslovci zanimajo za te zveze, zlasti če postanejo zveze zelo pogostne, npr. z *ognjem in mečem*; ni pa naloga jezikoslovja, da bi popisalo možnosti takih zvez pri posameznih besedah, ker bi bilo takih možnosti kratko malo preveč in poskus ne bi bil več primeren in uporaben. Če gre pa zgolj za prikaz *vzorca*, je ta prepuščen stilistiki, poetiki, literarni teoriji in podobnim vedam.⁵²

16.0.2 Zdaj pa nastane tole vprašanje: Ali so vse zveze, ki so nastale po določenem vzorcu, že take, da bi morale biti prikazane tudi v jezikoslovnih, npr. slovarskih, opisih? Tudi če bi tu pritrdili, bi morali računati s celo kopico podatkov, npr. Jože Krašovec je v biblijski hebrejščini in severozahodni semitščini naštel 272 merističnih besednih povezav in besednih skupin. Tako številčni podatki bi bili za jezikoslovni opis preveč obremenilni, zaradi tega so zlasti zadeva besedil, jezikovno pa toliko, da je prikazana njihova pomenska možnost. Ko pa se ta možnost uresniči širše, jo je treba registrirati kot pomensko enoto. Izjemo bi bilo seveda treba narediti tudi, če bi bil tak stilem uporabljen v pomembnem besedilu.

Pri takih vzorcih izhajamo iz načel kot pri drugih zvezah. Vsaka zveza ima potencialno možnost, da postane ustaljena in pomensko spremenjena, če so okoliščine za tak razvoj ugodne. Lahko bi rekli, da je nekako že ustaljenost zunanji znak pomenskega razvoja, ker uporabljamo za določeno vsebino že izoblikovan izraz.⁵³

Jasno je še nekaj: bilo bi zelo nesistematično, če bi vse take realizacije vzorca obravnavali izolirano, saj bi bili tako na najboljši poti, da bi zgrešili njih pravo vsebino, ker so ubesedovalci stileme vedno uporabljali v določenem pomenu. Če poznamo vzorce, potem lahko hitreje odkrijemo posamezne njihove realizacije in tudi pomenski razvoj, ki ga besede naredijo pri uporabi v takem izraznem vzorcu.

16.0.3 Takih vzorcev imamo več.

Delitev je možna že po veznikih določene vrste, npr. vezalna veznika *inu, ter* tvorita posebno združenje. Sinonimni vezniki gredo v isti vzorec.

Naslednja delitev je odvisna od povezanih samostalnikov. Zveza dobi drugačen pomen, če sta npr. povezana nesinonimna izraza, npr. *dan inu nuč*, ali pa sinonimna *kraft inu mič*. Torej pri vezalnem združenju imamo takoj dve skupini.

Naslednja posebnost je število členov, ki so združeni. Odštejemo lahko naštevanje, pri

⁵² Jezikoslovje z vzorci, ki so znani iz poetik in retorik, pojasnjuje te zveze glede na pomensko in stilno lastnost.

⁵³ Pri vsaki izrazni ustaljenosti se sčasoma pomen nekoliko spremeni, ker postane nekakšna formula za izrazitev bolj ali manj široke pahljače možnih resničnosti.

katerem gre za neposreden opis, čeprav uporablja enako ali pa podobno obliko. Veliko členov tudi ni praktično za tvorbo izraza, stalno zvezo pa še vedno štejemo v kategorijo izrazov. Največkrat so vzorci s po dvema ali tremi izrazi.

Vzorci niso vezani izključno na enobesedne samostalniške izraze, ampak so možni v vzorcu tudi večbesedni izrazi; ti so praviloma opisi, lahko pa tudi ustaljeni izrazi. Ta lastnost je povsem pričakovana, saj če kaj obstaja v jeziku kot kategorija, jo lahko sestavljajo tudi oblikovno različni členi, sicer pa sinonimni.

To večpomenskostno vrsto bi lahko šteli med *besedne figure*, ker dobimo pomenski učinek z mestom besede v vzorcu.⁵⁴

16.1 MERIZEM

Merizem je biblična figura, ki izraža celoto z deli. Velikokrat so deli polarni pari; pri tem se celota zajema z dveh skrajnih točk, npr. *nebo – zemlja*. Ta oblika ima lahko tudi varianta, da je med skrajnima točkama še kaka vmesna, praviloma še ena, npr. *žito, mošt in olje poleg žito in mošt*.

V merizmu posamezen izraz nima več realnega pomena, ampak simboličnega; stoji za skupno realnost določene ravnine (Krašovec 1977, 1d; Krašovec 1984c).

Merizem je bil izredno pogostna figura v Bibliji. J. Krašovec je v biblijski hebrejščini in severozahodni semitščini naštel 272 tipov merizmov (Krašovec 1977).

Poznamo v glavnem dva tipa merizmov: pri prvem sta para neposredno povezana, npr. *oče in mati: SATV bo Mosh fvojga Ozhetu inu fvojo Mater sapuftil, inu fe bo k'fvoji Sheni pèrdrushil, inu bota enu meffu* (DB 1584, I, 2b) (Krašovec 1977, 74); pri drugem sta para postavljena v poved oddaljeno, npr. *voda // studenčina: Inu on je tu fuhu s'vodo supet res-mozhil, Inu v'fuhì desheli ftudenzhine fturil* (DB 1584, 302b) (Krašovec 1977, 75). Lahko pa stojita para tudi precej oddaljeno.

16.1.1 Merizmi pri pomenskih skupinah o človeku

Merizem človek inu živina v zgledu *Inu hozhem Purgarje v' letim Méfti pobyti, obuje zhloveke inu shivino, de bodo pomèrli fkusi eno veliko kugo* (DB 1584, II,37b; Jer 21). Ta merizem nastopa v Bibliji pogosto (Krašovec 1977, 75). Izraža vse, kar je živo.

Par *krajl inu viuda* v zgledu *Taifti zhas, pravi GOSPVD, bo Krajlu inu Viudom fercè vpadlu* (DB 1584, II, 29b; Jer 4) se uporablja za označevanje 'oblasti' (Krašovec 1977, 120).

Pogost je merizem *mož inu lali žena* (Krašovec 1977, 77), npr. *Kadar en Vol eniga Moshu ali Sheno s'rogmy pahne, de vmèrje, taku fe ima ta Vol s'kamenjem poffuti* (DB 1584, I,48b; 2 Mz 21).

Ta merizem je lahko tudi razširjen. Zgled za tričlenski merizem: *de je Babeljki Krajl Gedalia, Ahikamovi ga Synu bil zhes Deshelo poftavil, inu je njemu porozhil Moshe inu Shene, otroke inu te vboge v'Desheli* (DB 1584, II, 48a; Jer 40).

⁵⁴ Pri oblikovanju tega poglavja je bila uporabljena zlasti naslednja splošna literatura: Aristoteles 1982, Barthes 1990, Kmecl 1976, Melanchton 1544, ●cvirok 1981 in ●pitz 1624. Pri izpeljavi posameznih tipov pa je bila uporabljena naslednja literatura, ki obravnava protestantsko obdobje, starejša obdobja ali pa ta besedila: Krašovec 1977, 1984c; Pogačnik 1967, 1976b; Pogorelec 1972, 1973/74, 1986; Premk 1988a; Sajovic 1986, 1991/92.

Par oča inu mati je pogost (Krašovec 1977, 74), npr. *Sakaj moj ozha inu moja mati me sapufte: Ampak ti GOSPVD me gorivsamejh* (DB 1584, I, 286a; Ps 27).

Pogost je tudi par sin inu hči (Krašovec 1977, 85), npr. *Inu sydajo Altarje... de fvoje Synuve inu Hzhere feshigajo, kateru jefti néfim nigdar sapov dal, ni fi ga v'miffal vsel* (DB 1584, II, 31b; Jer 7).

16.1.2 Merizem pri pomenskih skupinah o nadnaravnih bitjih

Bog in človek nastopata v merizmu redko, ker lahko redkokdaj tvorita celoto (Krašovec 1977, 47 d.) kot v zgledu *Offertnim fo fovrash Bug inu ljudje* (DB 1584, II, 157b; Sir 10).

16.1.3 Merizem pri pomenskih skupinah o delih človeškega telesa

Meso in kri v zgledu *Kadar pak kaj hozhefh pofvetiti, od tiga tvojga, ali oblubiti, taku je imafh naloshiti, inu pèrnefti na tu mejftu, kateru je GOSPVD isvolil, inu tvoj Shgani offer, Meffu inu Kry, na Altar, GOSPVA tvojga Boga, djati* (DB 1584, I, 107b; 5 Mz 12).

16.1.4 Merizmi pri pomenskih skupinah o živalih

Tu omenimo enega izmed merizmov iz 1 Mz 1 *inu napolnite Semlo, inu jo febi podvèrsite, inu gofpodujte zhes Ribe v' Morji, inu zhes Ptice pod Nebom, inu zhes vfo Svirino, katera na Semli lasi* (DB 1584, I, 1b). Ti trije členi pomenijo ves živalski svet.

16.1.5 Merizmi pri pomenskih skupinah o rastlinah

Zelo pogosta sta merizma *žito inu vino* oziroma *vino inu žito* ter *žito inu mošt* oz. *žito, mošt inu olje* (gradivo; Krašovec 1977, 91), npr.

- *s'Shitom inu s'Vinom fim ga omiffil* (DB 1584, I, 18a);
- *jeft vam hozhem Shita, Mofta inu Olja obilje poflati* (DB 1584, II, 109b);
- *fo Israelfki Otroci dali veliku pèrvin od Shita, moshta, ojla, medu, inu od vfe shlaht lejtime na puli* (DB 1584, I, 247b).

16.1.6 Merizmi pri prostorskih pomenskih skupinah

Tu so pogostni merizmi *nebo inu zemlja, zemlja inu nebo, morje inu nebo* in drugi (Krašovec 1977; gradivo), npr.

- *kateri Nebu inu Semlo poffede* (DB 1584, I, 9a);
- *Sakaj vfe kar je v'Nebi inu na Semli, tu je tvoje* (DB 1584, I, 233b);
- *inu fe boim GOSPVA Boga v'Nebi, kateri je fturil Morje inu tu Suhu* (DB 1584, II, 115a).

16.1.7 Merizmi pri snovskih pomenskih skupinah

Tu imamo merizme, kot so *kruh inu vinu; mleko inu med; zlato inu srebro in srebro inu zlato*, npr.

- *inu de je [Israeliki folk] ispelam is lete deshele, v'eno dobro inu prefrano deshelo, v'eno deshelo, v'kateri Mléku inu Med tezhe* (DB 1584, I, 35b; 2 Mz 3);
- *Inu je vsel vfe slatu inu frebru inu Poffodo, katera je najdena bila v'Hihihi tiga GOSPVA* (DB 1584, I, 212a; 2 Kr 14).

16.1.8 Merizmi pri stanjskih pomenskih skupinah

Pri teh skupinah imamo merizme *kuḡa*, *meč* in *lakota*, *mir* in *vojna*, *življenje* in *smrt* in druge, npr. *kateri v'letim Méfti pred Kugo*, *Mezhom inu lakoto*, *oftaneo* (DB 1584, II, 37b; Jer 21).

16.1.9 Merizmi pri stvarnih pomenskih skupinah

Tu omenimo merizma *dan – noč* (Krašovec 1977, 105), kar pomeni 'vedno', in *rosa – dež*, npr.

- *Kakòr dolḡu bo Semla ftala*, *nema nehati Sejtva inu Shetva*, *Mras inu Vrozhuft*, *Leitu inu Sima*, *Nuzh inu Dan* (DB 1584, I, 6a; 1 Mz 8);
- *Leta lejta néma ni roffn ni desh priti*, *temuzh le po moji befsedi* (DB 1584, I, 196a; 1 Kr 17).

Prvi zglede lepo kaže, da je na več mestih nakopičenih več merizmov.

16.2 DVOČLENSKI NIZ

Dvočlenski niz sestavljata samostalniška izraza v istem delu povedi. Po eni strani služi učinkovitejšemu izražanju in lahko postane celo značilnost kakega pisca, po drugi strani pa učinkuje tudi na poslušalca, ker laže sprejema obvestilo spričo njegove razčlenjenosti. Do pomenskih sprememb pride, če niz umešča pomenko v posebno pomensko skupino, neizenačeno z izhodiščnim pomenom.

Našteli bomo po nekaj zgledov, zlasti iz KB 1566 in TC 1574, uvodni del.

Naštevalni nizi so v pregledu razvrščeni po prvem členu, čeprav so kombinacije lahko zelo različne.

16.2.1 Dvočlenski niz pri pomenskih skupinah o človeku

- a) *proti Cerkvi ali Gmaini* (KB 1566, D7); *v to Cerkou inu Gmaino Boshyo* (TC 1574,) (8a);
- b) *de od tih Boshyh rizhi*, *je bo od diteta do diteta*, *od ene shlahte do druge pravilu inu peilu* (TC 1547,) (6a);
- c) *Episkopom inu predikantom* (KB 1566, D7);
- č) *Natu vi mui lubi Crainci inu Sloueni* (TC 1574,) (b);
- d) *Inu ie tim ludem fujeb Mladim potrebnu inu pridnu* (TC 1574,) (6b);
- e) *De ty Mladi, preprofti ie teim lashei mogo tiga Catehifma Nauuzhiti* (TC 1574,) (7b); *de fe tih iftih ty Mladi inu preprofti leshei nauuzhe inu famerkaio* (TC 1575,) (b);
- f) *De taka nega della*, *zaihne inu shtraifnge*, *kir ie na tih hudih neuernih inu fourashnikih nega Cerque iskafal* (TC 1574,) (5a);
- g) *proti fvoim pravim duhovnim pafstirom inu predigarftvu* (KB 1566, D8);
- h) *De Bug Ozha ie fuim Synum inu S. Duhum vje rizhi...* *ftuaril* (TC 1574,) (8a);
- i) *slafiti svéfti predigarij inu uzheniki* (KB 1566, D8);
- j) *foditi shive inv mértve* (KB 1566, A6).

16.2.2 Dvočlenski niz pri pomenskih skupinah o delih človeškega telesa

- a) *De ne bomo...* *na shiuotu inu na Dushi...* *shtraifani* (TC 1574,) (7a);
- b) *inu nas faguishuie vnashim fercei inu vijty* (TC 1574,) (8a).

16.2.3 Dvočlenski niz pri prostorskih pomenskih skupinah

- a) *fv*varnika *Nebe**f* *inu* *Sem**lie* (KB 1566, A6); *Isid**ife* *tvoia* *volia* *kokér* *ná* *Ne**by* *taku* *tudi* *ná* *Sem**lij* (KB 1566, A6b); *Meni* *ie* *dana* *vfa* *oblaft* *ná* *Nebu* *inu* *ná* *Sem**lij* (KB 1566, A7);
- b) *v* *gore**zhi* *pez**hnici* *oli* *Ap**nenici* (TC 1574,) (6a);
- c) *Potle* *vti* *Puz**hau* *inu* *vti* *Ča**nine**iski* *desheli* *iska**fal* (TC 1574,) (5b);
- č) *Inu* *take* *nega* *zaihne* *inu* *fapu**uidi*... *ná* *Ste**ini*, *ná* *da**ur**ih* *fapi**ff**ane* *imeiti* (TC 1574,) (5a);
- d) *ná* *tim* *fue**itu* *inu* *vekoma* *vpe**kli* (TC 1574,) (7a).

16.2.4 Dvočlenski niz pri snovskih pomenskih skupinah

- *poro**ien* *is* *vode* *inu* *fveti**ga* *du**ha* (KB 1566, A3b).

16.2.5 Dvočlenski niz pri dejajnskih pomenskih skupinah

- a) *Let**imu* *bodi*... *Vfa* *zha**ft* *inu* *hual**a* (TT 1557, 12); *Vfa* *zha**ft* *inu* *fahual**a*, *Od* *Angelou* *kers**zhenikou*, *Se* *bo* *vekoma* *dala* (TPs 1579, A3a);
- b) *per* *tim* *orgla**nu* *oli* *pisk**anu* (TC 1574,) (6b);
- c) *vtim* *Petyu* *oli* *vpridig**ah* (TC 1574,) (7a);
- č) *Glih* *taku* *tu* *Petie*, *glo**f**nu* *vpy**tie* (TC 1574, 6b);
- d) *kir* *fo* *pres* *Pokure* *inu* *vere* (TC 1574, 6b); *vpokuri* *inu* *faj**stopno**ftio*, *Peiti* *inu* *Molyti* (TC 1574,) (7a);
- e) *pres* *vere* *inu* *pres* *vfe* *Andohti* (TC 1574,) (b);
- f) *koker* *od* *tiga* *vpy**tia* *inu* *neu**erniga* *Molena* (TC 1574,) (b);
- g) **SAPOVED INV POROZHENE CER***kui* *olli* *Gmaini* (KB 1566, D8).

16.2.6 Dvočlenski niz pri stanjskih pomenskih skupinah

- a) *Vf**voe**im* *f**tanu* *inu* *Poklic**aniu* (KB 1566, D6b);
- b) *Inu* *de* *po* *tih* *be**ff**edah*... *vash* *f**tan* *inu* *leben* *pela**ite* (TC 1574,) (b).

16.2.7 Dvočlenski niz pri lastnostnih pomenskih skupinah

- *da* *imamo* *odpov**edati* *fe* *Ne**verno**fti*, *inu* *pof**vetnim* *sheli**am* (KB 1566, E3).

16.2.8 Dvočlenski niz pri stvarnih pomenskih skupinah

- a) *De* *te* *Be**ffede* *inu* *Po**ft**au**e* *Bosh**ye*, *fo* *nemu* *lubeshi* (TC 1574,) (7b);
- b) *Inu* *take* *nega* *zaihne* *inu* *fapu**uidi* (TC 1574,) (5a);
- c) *H**timu* *dai* *Bu**g* *f**u**iga* *S. Du**ha* *inu* *pomuzh* (TC 1574,) (b);
- č) *nee* *nuzh* *ter* *dan* *vuzhiti* (TC 1574,) (5b);
- d) *velike* *gro**fou**ite* *Pre**gre**he* *f**teim* *ognem* *inu* *shue**plom* *konzhati* (TC 1574,) (5a);
- e) **POSTAVA INV POROZHENE** (KB 1566, D7);
- f) *Leta* *prid* *inu* *tu* *neif**rez**henu* *vez**hnu* *blagu* *nebe**ßku* (TC 1574,) (6b);
- g) *Nei* *en* *Po**ft**ushau**ez* *te* *Sh**ty**me*, *temuzh* *tiga* *fer**za* (TC 1574,) 86b); h) *de* *fe* *tiga* *Text**a* *inu* *kratko* *is**lago* *if**iu**na* *nauuzhe* (TC 1574,) (8b).

Naloga nizov je predvsem stilistična, ubeseditvena. Pisec iščet drugi člen, če ni že prej v njemu znani dvojici. Pogosto se uporabljajo ustaljeni pari.

16.3 VEČČLENSKI NIZ

Gre za varianto dvočlenskega niza. Tudi njegova naloga je podobna kot pri onem.

16.3.1 Veččlenski niz pri pomenskih skupinah o človeku

- a) *Ne tulyte, ne bledyte nefastopnu... koker ty Farij, Menihi inu Nune ta Latinski Pfalter* (TC 1574.) (b);
- b) *Obtu ie tim enim Prerokom, Moshem, Shenom, Diuici Marij inu drugim vernim, fuiga S. Duha Dar podelil* (TC 1574.) (b);
- c) *To fo fa nim nega feftra, Maria, inu druge shene fteim Bubnom peile* (TC 1574.) (5b);
- č) *Kadar ie hotel te Sodomiterie, Gomoriterie, inu druga poleg Meifta... fteim ognem inu shueptom konzhati* (TC 1574.) (5a).

16.3.2 Veččlenski niz pri pomenskih skupinah o delih človeškega telesa

- *per tim orglanu oli piskanu, pres ferza, andohti inu fastopa, ne ima... dopadena* (TC 1574.) (6b).

16.3.3 Veččlenski niz pri predmetnih pomenskih skupinah

- *Gofpud Bug hozhe... skufi tu Pifimu, Pridigouane inu te, S. Sacramente... te ludi hpravi veri perpauiti* (TC 1574.) (b).

16.3.4 Veččlenski niz pri pomenskih skupinah o prostoru

- a) *puite lete peifni vcerqui, doma inu na puli fastopnu is ferza* (TC 1574.) (b);
- b) *SAKAI tvoie ie tu kralevstvu inu Muzh ter zhaft vekoma* (KB 1566, A7).

16.3.5 Veččlenski niz pri snovskih pomenskih skupinah

- a) *De te Beffede inu Poftaue, fo nemu lubeshi, koker vse blagu Slatu inu Srebru vfiga fuita* (TC 1574.) (7b);
- b) *kir ta zhlovik... is tiga Catehifma dobi inu poffede, kateri ie bulshi inu pridnishi vfakimu zhloveku, koker vse Slatu, Srebru, shlahtnu kamene oli blagu, zhast inu veffelie tiga fuita* (TC 1574.) (7b).

16.3.6 Veččlenski niz pri dejanjskih pomenskih skupinah

- a) *De taka nega della, zaihne inu shtraifinge... iskafal* (TC 1574.) (5a);
- b) *vtim Catehifmi fo vse Historie, Diane inu oprauila vfiga Boshyga Stanu* (TC 1574.) (7b);
- c) *De fo te potrebnishe Kerszhanske Nauuke, Troshte inu Molytue, vpeifni slushili* (TC 1574.) (b);
- č) *kakouo veliko nehualo, lotryo, hudobo, inu Malikouane, ie Bug od nih nafai priel inu preterpil* (TC 1574.) (5b);
- d) *De Gofpud Bug na tim famim Peytiu, na glofni shtymi, mnogoteri vishi oli fdoftimi shtymami...* (TC 1574.) (6b); *Satu ie tu Petie, ty Pfalmi, Molene inu Pridiga od Buga Poftaulenu* (TC 1574.) (7a);
- e) *de vpokuri, vboshym ftrahu, vboshy Pokorfzhini, veden prebiuamo* (TC 1574.) (7a);

- f) *Glih taku tu Petie, glofnu vpytie, pres vere, Andohti, pres fajtopa inu pres Pokure, nishter ne uela pred Bugom* (TC 1574,) (6b).

16.3.7 Veččlenski niz pri stanjskih pomenskih skupinah

- *Sakai vtim Petyu oli vpridigah, fe prauil oli od Boshye Mylofti, Dobrute, oli Riñnice, Vfigamogozhofti, oli od Boshyh oblub* (TC 1574,) (7a);
- *fem iest... lete Duhouske Peifni, skufi Boshyo Miloft, Pomuzh inu dar S. Duha vkupe fprauil* (TC 1574,) (7b).

16.3.8 Veččlenski niz pri lastnostnih pomenskih skupinah

- *vti poye inu prauil, kokouo veliko muzh, oblaft inu dobruto, le Bug timu Ifraelskimu folku... iskařal* (TC 1574,) (5b);
- *Dauid ie tacih Peiffen od Mozhi, Dobrute inu zaihnou od zhudeřou, od Pryteshou, Oblub Boshyh dofti Pfalmou fturil* (TC 1574,) (6a);
- *od nega mozhy, Milofti, Prauice inu Modrufti poye* (TC 1574,) (6b).

16.3.9 Veččlenski niz pri pojavskih pomenskih skupinah

- a) *refmislite kai vřaka beřfedu, nekar kar ta visha oli shtima, vřebi deršhi* (TC 1574,) (b); *inu de nega beřfedom, Priřeshom inu oblubom, bodo verouali* (TC 1574,) (5b);
- b) *vtim Catehijimi, vtih kratkih beřfedah inu Nauukih ie řapopadenu vře tu* (TC 1574,) (8a);
- c) *Oli kadar mi poyemo oli Pridiguiemo, od Boshye Prauice, od oftrih shtraifing inu Peen... Steim fe opominamo* (TC 1574,) (7a).

Pregledali smo Trubarjevo *Pryzhovanje de tu petie v'Čerqvi...* in ugotavljamo, da je veččlenskih nizov izredno veliko. Glede na gradivo smo se morali omejiti, saj bi bilo drugače preveč zgledov. Naštevalni nizi so za P. Trubarja zelo tipični. Zelo verjetno se je njegova nadarjenost za ta stilem razvila pod vplivom govornišva. Poleg tega, da je ta stilem govorniška figura, je tudi zelo tipična lastnost Trubarjevega osebnega sloga. Včasih je niz tudi pomensko pomemben, zlasti takrat, ko dela naštevalni niz pomensko istovrsten. V takih primerih moramo računati s pomenskim oženjem in širjenjem sicer že prej razvitega pomena.

16.4 PROTIPOMENSKI NIZ

K navadnemu vezalnemu nizu bi lahko priřteli tudi *protipomenski niz*, ker je samo vezava drugačna. V besedilu je zelo uporabna, ker poživlja pripoved z nasprotnimi izrazi.

Naštejmo nekaj zgledov iz TC 1575:

- *obtu en vřaketeri zhlouik, nekar le řame Deklice inu Hlapzhizhi, temuzh vři Moshye, Shene inu Vduue* (TC 1575, 388);
- *De oni nekar shnih dellom tim lud, temuzh řamimu Gofpudi Bogu delaio inu slushio* (TC 1575, 406);
- *nekar le ta Ozha Nash, temuzh tudi ti Pfalmi poredu* (TC 1575, 507);
- *Sakoniki nekar le to Semlo, temuzh Nebeřřa imaio shnih Otruki polniti* (TC 1575, 520);
- *Verni ne gleđaio na nih Starisheu vero, temuzh na S.Piřmu* (TC 1575, 527).

Take zveze so pomensko zanimive, ker že samo tip vezave narekuje izbor izrazov, in sicer takih, ki jih je možno povezati antitetično. Pri tem se včasih pomen nekoliko řiri ali oži.

16.5 PODVOJITEV SOPOMENK

Sopomenska podvojitve je figura, ki je tesno povezana z navadnim nizom. Gre predvsem za učinkovitost izraza. Uporabljena je kot formula.⁵⁵ Pomenska stran je potisnjena na drugo mesto, na prvem mestu pa ostaja izrazna učinkovitost. Pri učinkovitosti je treba opozoriti tudi na to, da dvočlenske in tudi veččlenske formule dajejo formulaciji odprtost in širino, kar pomeni, da trditev ni toga, ampak je sestavina, ki se vključuje v širšo vsebino, in ta širina je nenehno prisotna. Ker je P. Trubar ta stilem velikokrat uporabljal, se moramo vprašati tudi zakaj. Očitno se je ta, sicer znana retorična figura, zelo prilegala njegovemu značaju, ki je bil vseobsegajoč; tudi ko je govoril o ozki problematiki, je to vmesnil v širšo celoto.

To, da so nekateri obravnavali sopomenske podvojitve, ki so velikokrat sestavljene iz domačega in prevzetega izraza, kot razlaganje prevzetih izrazov in za uveljavljanje domačih izrazov (Rigler 1968, 98), moramo šteti kot drugotno nalogo tega stilema. Tudi ta naloga se nekako vključuje v širši smisel naštevanja, saj naštevanje poleg tega, da navaja stvari in jih spravlja v zvezo z drugimi, te tudi pojasnjuje.

16.5.1 Sopomenska podvojitve pri pomenskih skupinah o človeku

a) *Vmei nimi* [ta Ibraelski folk, tu ie, ta Cerkou Boshya] *fe ne ima naiti... oben Pankart oli Voltrin* (TC 1575, 387).

Dalmatinov prevod ima na tem mestu *Oben Pankert néma v'Gmajno GOSPODNIO priti* (DB 1584, I, 112a; 5 Mz 23).

b) *vtim enim dinim Bogafui fo Try Perfone oli Imena* (TT 1557, q4a); c) *Glih taku ta Shahar oli Rasbunik na Crishu* (TC 1575, 110).

16.5.2 Podvojitve sopomenk pri pomenskih skupinah za naprave in orodja

a) *krancelne oli shapele na glauo ftauti* (TC 1575, 258); b) *sheljno palizo oli batizo* (TT 1577, 463).

16.5.3 Podvojitve sopomenk pri dejajnskih pomenskih skupinah

a) *TA Porodni oli Erboui Greh... Ie ta Greh, kir fmo febo na ta fueit is Materniga teleffa pernesli* (TT 1557, m4a); *Erboui oli Porodni Greh* (TT 1560, 10b);

b) *tu predigarftvu, alli kluzhi od nebe/kiga kralevtva* (KB 1566, A4b);

c) Juričič: *Sa troiga Boshyega prikasouania alli ozhitouania volio*; Spangenberg: *Vmb dreyerley Göttlicher Erscheinung oder Offenbarung willen*; Krelj: *Sa volio kar fe ie... truinu prikasanie Boshie na danafhni dan sgodilu* (vse Oblak 1894, 212);

č) *Punte oli Aushtrie fazhenati* (TC 1575, 329).

16.5.4 Podvojitve sopomenk pri stanjskih pomenskih skupinah

a) *ne ferdā oli nyda dershati ufēbi* (TRe 1558, h2b);

b) *ftuute vti Slobuti oli Frayngi* (TAr 1562, 40b).

⁵⁵ Pri izbiri tipov v tem poglavju so bili upoštevani zlasti oziri na gradivo, ki dokazujejo za nekatere tipe precej večjo pogostnost kot za druge, na tipe, ki se pojavljajo v dokaj izraziti obliki, in na tipe, ki so za besedne pomene zelo značilni. Imena tipov so izbrana glede na ustaljeno rabo (merizem) ali glede na čim večjo opisnost (sopomenska podvojitve).

16.5.5 Podvojitvev sopomenk pri lastnostnih pomenskih skupinah

– *daj ti meni v'letim krishi krafft inu muzh* (DM 1584, CCXI).

16.5.6 Podvojitvev sopomenk pri stvarnih pomenskih skupinah

- a) *na dua deila oli platu* (TT 1557, r4b);
- b) *Kir ne ima made/hou, oli vrafkou* (TC 1550, 133);
- c) *Inu kletimu dellu ie mene pergnalu ta velik nuz inu prid* (TC 1574.) (7b);
- č) *shrinfe oli zhernauke* (TT 1557, qa);
- d) *Obene prauue uoishe oli glaffa ne dado* (TL 1561, 47b);
- e) *v/froke oli vrshaha* (TAr 1562, 62a).

16.6 POJASNJEVALNA ZVEZA

Tako imenujemo izredno pogostno formulo, ko je imenu ali samostalniškemu izrazu dodano priredno pojasnilo tipa *Jefus Chriftus prauu Syn boshy* (TC 1550, 168). Ta stilem je pogosto uporabljal P. Trubar, v molitvah pa tudi drugi. Verjetno je ravno zaradi formule pri molitvah vezan praviloma na pojasnilo pri božjem imenu. Nekaj zgledov iz DM 1584:

- *O GOSPVD Iesu Crifte, ti Syn tiga shivega Boga* (III);
- *O GOSPVD Bug, Nebe/ki Ozha* (IX);
- *O vfigamogozhi Bug, ti fveti Duh, en trofhtar v'feh reshalenih* (XLIII);
- *O Sveti Duh, ti pravi Bug vekoma* (XLV);
- *O Vfigamogozhi Bug, Stvarnik Nebes inu Semle* (LI);
- *O GOSPVD Iesu Crifte, Boshji Syn, ti edini nash isvelizhar* (CCLI).

Ta stilem je praviloma uporabljen v nagovoru, nato pa sledi običajna poved: *Iesus Criftus nash Krajl, Nasha Boshja praviza: Nafhe Grehe fi s' nas fpral...* (DC 1584, CLI).

Lahko pa se ta stilem uporablja tudi sredi povedi, npr. *Ieft verjo tudi v'Iesufa, v'tiga praviga Criftufa, v'Synu Boshjiga diniga, kir je pres vfiga sazhetka...* (DC 1584, XVIII).

16.7 ZVEZA Z UKRASNIM PRIDEVKOM

Pridevnik, ki v tej zvezi nastopa, nima več samo določujoče naloge, ampak tudi figurativno. Določujoča je včasih celo nepotrebna, ker nima aktualnih drugih polov, je pa ta lastnost tako značilna za samostalnik, da postaneta nerazdružljiva.

Na podlagi dosedanjih analiz je težko natančno določiti meje tega pojava za protestantsko obdobje, vendar nekatere zveze kažejo, da z njim moramo računati. Uporablja se v pesniških besedilih.

Zgledi:

- *ljubi: Kakor fe Ozha vfmili, zhes lube otroke fvoje* (DC 1584, CXCVIId.);
- *nebeski: Bug ti sapre Nebe/ki Raj* (DC 1584, CCLXIX);
- *strašni: Minila je vshe ftrafshna muzh* (DC 1584, CCXLI; Bohorič);
- *sveti: p'p'pelaj nas v'tvoj fveti Raj* (DC 1584, CCXLIII; Bohorič); *inu nam fveti Raj*

- s*guby (DC 1584, CCLXXV); *Tvoj fveti Angel nas brani* (DC 1584, CCXLV; Bohorič);
- *večni: Ozha, Syn, Duh ti vezhni Bug* (DC 1584, CCXLII; Bohorič); *s'tem nam je vezhni raj dobil* (DC 1584, CIIII; Dalmatin);
 - *veseli: vefeli dan sdaj gori gre* (DC 1584, CCXLI; Bohorič).

16.8

Pregled figuralnih stalnih zvez ni niti približno popoln, vendar že tak, kakršen je, jasno kaže na nujnost, da je pri pomenski analizi besednega zaklada treba upoštevati tudi to večpomenskostno vrsto.

Posamezne zveze, zlasti tiste, ki so bile zelo pogoste, ali pa tiste, ki so zavzemale pomembno ubeseditveno mesto, bi bilo treba prikazati v obsežnejših slovarjih. Pri večini primerov bi jih lahko uvrstili med stalne zveze s pomenskim odtokom. Pri njih je pomemben tudi podatek o slogovnosti.

17.0

Tako imenujemo pomenski premik, po katerem dobi pojav in s tem tudi beseda, s katero ga poimenujemo, funkcijo **znamenja** ali **simbola** za kaj. Praviloma je pojav, ki ga simbol označuje, bolj zapleten kot pojav, na katerega se nanaša izhodiščni pomen. Jedro simbola nikakor ni samo pomenka, ampak pojav, ki ga beseda označuje.⁵⁶

Znamenje ali simbol se uporablja namesto opisa ali imenovanja zapletenega pojava, kar je lažje in tudi gospodarnejše, zakaj pod simbolom si predstavljamo vse, kar spada zraven; to pa je lahko dogovorjeno ali pa samo ustaljeno. Uporabnost znaka je veliko večja in preprostejša kot označevano. Z znaki ne razlagamo vsebine označevanih pojavov, ampak jih samo označujemo. S to funkcijo so podobni imenom. Pri uporabi simbola je odprta in uporabnikom, to je govorcem, piscem, poslušalcem in bralcem, prepuščena možnost, da po svojih potrebah in sposobnostih pripišejo označenemu vsebino v razširjenem, zoženem, poglobljenem ali pa samo v približnem obsegu. Zato je simbol izredno uporabno izrazno sredstvo povsod, kjer je poudarjena individualnost, čustvenost, miselnost sporočil. To je pa zelo poudarjeno v umetnostni literaturi in v verskih besedilih.

17.0.1 Če bi vzeli simbolizacijo v zelo širokem obsegu, potem bi prištevali v to kategorijo zelo veliko pojavov, saj moramo računati, da ima v umetnosti ogromno stvari simbolični pomen. Zato je razpravljanje o simbolih tudi zelo zapleteno in ne moremo govoriti o kakšni veliki enotnosti. Opažamo, da ima beseda celo vrsto pomenov. Literarni zgodovinarji in literni teoretiki poudarjajo druge sestavine kot jezikoslovci. Tudi pri jezikoslovcih samih ni pretirane enotnosti. Tu so pomembna načela za razmejitve. Sama vsebina je velikokrat zelo podobna drugim, sosednjim pojavom. Tako prišteva Filipec simbole k metonimiji (Filipec, Čermák: 1985, 110). Zato je izrednega pomena povedati, v kakem smislu posamezni avtor izraz uporablja.

17.0.2 Znamenja ali simbole osamosvajamo zaradi funkcije, ki jo opravljajo, in zaradi lastnosti, ki jih izrazi pri tem imajo. To jih loči od metonimij in metafor. Motivi za izbor besede za simbol so lahko različni: lahko je metafora, metonimija, kak poseben dogodek, povezanost z dogodkom ali pojavom.

Znamenje je praviloma pojav, ki je dojemljiv z najbolj preprostimi čutili: vidom, ti-pom, sluhom. Njegova uporabnost je naslonjena bolj na navade, tradicijo, dogovornost kot pa na neposredno pomensko povezanost. Njegova uporabnost je posebno velika zato, ker izrecno ne govori o celotni vsebini, vendar pomeni vse, kar se za njim skriva, zato je njegova uporaba zelo ekonomična, pa tudi lahka. Uporabnik se z njim izogiba težkemu opisovanju

⁵⁶ Pri oblikovanju tega poglavja je bil uporabljen niz razlag iz številnih besednournmetnostnih, likovnournmetnostnih, verskih in nrugih priročnikov, predvsem pa Chevalier-Gheerbrant 1983.

zapletenejših stvari.

17.0.3 Znamenje živi kot izraz napol samostojno življenje. Če to trditev podkrepimo z zvezami, je treba omeniti, da po eni strani ne pretrga zvez, ki so značilne za izhodiščni pomen, hkrati pa dobi sobesedilo, ki kaže na simbolični pomen. To pomeni, da simboli ali znamenja izgubijo celo tipične zveze izhodiščnega pomena, obdržijo pa zveze, ki na izhodiščni pomen oz. pojav kažejo. Iz zvez je razvidno, da je pravi simbolični pomen v ozadju. Ni pa edina možnost, da človek dojame simbolični pomen. Tudi če tega ne dojame, je ubeseditev razumljiva, seveda v izhodiščnem pomenu. Znamenja imajo nekako tako vlogo, kot jo imajo lastna imena. Zato imajo tudi take zveze.

Za simbole se uporabljajo pojavi, ki so v kakem okolju značilni. Biblijski simboli so k nam preneseni iz starega bližnjega vzhoda.

Nastane vprašanje, kateri pojavi lahko dobijo vlogo znamenj. Predvsem so to predmetni pojavi, barve, oblike (liki), svetlobni pojavi, glasovni pojavi in dejanja.

Za nastanek simbola je zelo pomembna raba; po tem je različen od termina, pri katerem je zelo pomemben dogovor. Podoben je frazeologemu, pri katerem tudi opažamo, da je motivacija lahko zelo raznolika. Zelo nas opozarja na povezanost besednega zaklada s pojavnim svetom, saj sta izraz in pojav tu izredno tesno povezana.

17.1 POZNAMENJEVANJE PRI POMENSKIH SKUPINAH O ČLOVEKU

Devica je poznamenjevana zaradi *devišstva*, ki je bilo v razmerju Boga in ljudi zelo pomembno. Bog tolaži 'te vloulene Iude v' Babylonij': *left fim tebe vfelej lubil, satu fim jeft tebe k'febi potegnil, is gul dobrute, jeft te hozhem supet sydati, de bofh fesydana, ti Israeljka Dezhla* (DB 1584, II, 42a).

Devica oziroma *devišstvo* simbolizira 'povezavo zemeljskega sveta z bogom'. Kristusova mati Marija je kljub materinstvu *devica*:

- *royen od Marie diuize* (TC 1550, 16a);
- *Criftufevu tellu... inu od Divice Marje[!] rojenu* (DB 1584, I, c1b);
- *de Iefus (Diuice Marie Syn)* (TiPre 1588, 34).

Jezdeci iz Razodetja (*SVETIGA IOANNESA BOSHIE BESEDE VVZHENIKA RESO-DIVENIE* (DB 1584, III, 137b)) so simboli 'nadlog krščanske cerkve', vendar je treba pri teh zgledih opozoriti, da so simboli velikokrat bolj zapleteni, saj se ne vežejo samo na en pojem.

Pri teh jezdecih gredo k simbolu tudi *konji*; ti so značilni po barvah: *en bél Kojn; en drugi Kojn... ta je bil erdezh; en zhern Kojn; en bléd Kojn* (DB 1584, III, 139b–140b). Jezdec je pri Dalmatinu poimenovan *inu ta, kateri je na nym fedil* (DB 1584, III, 139b). Znamenje je prikazano takole: *Inu jeft fim pogledal, inu pole, en bél Kojn, inu ta, kateri je na nym fedil, je imél en Lok, inu njemu je bila dana ena krona, inu on je vunkaj fhál premagat, inu de bi obladal* (DB 1584, III, 139b). Na robu je razlaga: *Pèrva nadluga Kàrfzhanjke Cerqve je preganjenje* (prav tam).

Otrok je simbol 'preprostosti', to je stanja, ki je pred grehom (RS 1983, 120), npr.

- *Sa rifnizo jeft vam povém: aku fe nepreobèrnete, inu nebote kakòr Otroci, taku ne pridete v'Nebejku krajleftvu. Kateri fe vshe fam ponisha, kakòr letu déte, ta je ta nar vekjhi v'Nebejkim krajleftvi* (DB 1584, III, 11b);

- *Pufiti Otrozihze k'meni priti, inu jim nikar nebranite, sakaj tacih je Krajleftvu Boshje. Rifnizhnu jeft vam povém, kateri Boshjeza Krajleftva neprime, kakòr enu déte, ta notèr nepride* (DB 1584, III, 42a).

Pastirja lahko obravnavamo tudi kot simbol. Simbolizira 'božji odnos do ljudi'. Je zelo razširjen.

Pastir je lahko Bog: *GOSPVD je moj Paftir, Meni ne bo nihtèr mankalu* (DB 1584, I, 285a) opomba: *Paftir tu je, GOSPVD Bug mene, kakòr en Paftir svojo Ouzo, ofkerbi, vardeva inu varuje* (prav tam, rob); Kristus: *Ieft [Criftus] fim ta dobèr Paftir. En dobèr Paftir da fvoj leben sa Ouce* (DB 1584, III, 53a); apostol: *On [Iesus] rezhe k'njemu [Petru]: Pafsi moja Iagneta* (DB 1584, III, 60a); ali božji služabniki sploh: *Vash fueifti Paftyr. Primosh Truber Raftzhizher Crainez* (TC 1575, 19). Predzadnji zgled lepo kaže, da je pri simbolih udeležena lahko tudi besedna družina (*pastir, pasti*).

17.2 POZNAMENJEVANJE PRI POMENSKIH SKUPINAH O DELIH ČLOVEŠKEGA TELESA

Jezik je simbol 'svetega Duha': *INu kadar je bil dan téh Finkufhti dopolnen... inu fe je naglu en shum fturil od Neba, kakòr eniga filniga vejtra, inu je vfo hiſho napolnil, ker fo ony fedeli. Inu na nyh fo fe vidili res dileni Iesiki, kakòr de bi bili ogneni. Inu on je na vſakiga mej nymi fedil, inu fo vſi polni poftali fvetiga Duha, inu fo sazheli predigovati s'drugimi Iesiki, po tem, kakòr je Duh nym dal isgovoriti* (DB 1584, III, 61b).

Kri in **telo** bi lahko šteli za simbola, in sicer za simbola, ki povezujeta človeka in boga. To velja za pomena, ki ju srečujemo pri obhajilu, zadnji večerji, npr.: *vrednu tu neza S. Tellu inu to neza S. Kry prymemo* (TC 1575, 447).

Meso je simbol za 'telesni del človeka'. Vendar je treba poudariti, da je tudi kot simbol izraz *meso* zelo zapleten in bi ga morda celo laže razložili drugače. Med simbole smo ga v enem pomenu uvrstili, ker ima tako funkcijo, npr.

- *vftaenie tiga Mefa* (KB 1566, A6b);
- *inu ie poſtal svoiga Sinu vti ſtalti greſhniga mefa* (KB 1566, F8a).

Božji prst je simbol 'božje moči' (BL 1984, 212). Npr.:

- *Sakaj jeft bom vidil Nebeffa, tvoih perftou dellu: Meffez inu Svésde, katere fi ti perpravil* (DB 1584, I, 281);
- *Aku jeft pak ſkusi Boshji perft Hudizhe isganjam, taku je gvifhnu Boshje krajleftvu k'vam priſhlu* (DB 1584, III, 38ab).

17.3 POZNAMENJEVANJE PRI POMENSKIH SKUPINAH O DUHOVNIH BITJIH

Pri **duhovnih bitjih** imamo tako problematiko, da bi že zanje potrebovali simbole, ker so tako abstraktna. To v resnici tudi imamo, npr. *kača*. Vendar se je kasneje, ko se je ustalilo prikazovanje hudiča kot slikovno zelo predstavljivega bitja, tudi ta predstava simbolizirala za 'zlo v najširšem pomenu'. V Bibliji kot celoti je problematika bistveno bolj zapletena (glej v BL gesla: *hudič, hudobni duh, satan*), v času protestantskih piscev je pa že dovršeno stanje, ko so *hudič, vrag* in *satan* sinonimi in že tudi simboli za 'zlo'. To pričajo besedila,

ki so nastala približno v tem času.

Med simbole lahko štejemo samo tiste zveze besed **hudič**, **vrag**, **zlodej**, ki so dokaj splošne, da se ne pokrivajo z onimi, ki kažejo na personifikacijo. Npr.

- *De ie Jesus na fueit pershel, Tar sa nas britko fmert terpel, Sa tu ga mi hualimo, Smert, Greh, pekal inu Hudizh. Nam vernim vshe nemo go nizh Iesus nam ie na ftrani* (DPA 1576, B6a);
- *On ôzhe prave Israelite imeti, kivr fo na Veri stanoviti, inu fe snai o s' Boshijo befedo ftritati inu braniti, Hudizhu inu vfi paklejki mozhi* (KPo 1567, CXXVII).
- *fakai le Jefus sam ye fuyo Martro na kryfhi nafhe grehe platill, inu ye nas fpet fbugom fmirill, fto ifto ye tudi nas refhill, od greha, od vezhne fmerte, od hudizhe inu pekla* (TC 1550, 82).

Pri **angelih** opazamo podoben razvoj. Tudi **angel** je v novejšem času postal simbol 'posrednika med Bogom in človekom in varuha človeka'. Simbol je zvezan s predstavo, ki se izoblikovala kot človeku podobno bitje s krili. Besedila, ki so nastala približno v protestantskih časih, imajo že to predstavo, v Bibliji je pa tudi vprašanje angelov bolj zapleteno, nikakor pa ni tako enotno, kot bi lahko sklepali po tem simboličnem pomenu (BL 13).

Značilnost teh dveh simbolov je tudi poosebljenje, zakaj šele zaradi poosebljenja sta lahko to tudi postala. Zato lahko veliko zgledov, ki bi jih lahko sicer obravnavali v tem poglavju, uvrstimo tudi v poosebljenje. Opazamo pa, da so središčne rabe, to je najbolj izrazite, dovolj razvidne za uvrstitev, npr.

- *Tvoj fveti Angel nas brani, pred hudizhem nas ohrani* (DC 1584, CCXLV);
- *inu obrani nas vse fkusi tvoje S. Angele, pred Hudizhevimi ftrupovitimi ognenimi Strelami* (DM 1584, X).

17.4 POZNAMENJEVANJE PRI POMENSKIH SKUPINAH O ŽIVALIH

Ta podvrsta je izredno bogata.

Drakon 'zmaj' je simbol 'vsakršne protibožje sile' (BL 806), npr. *Inu en drugi zajhen fe je pèrkasal v'Nebi, inu pole, en velik erdezh Drakon, ta je imèl fedem Glau, inu defset Rogou* (DB 1584, III, 144b).

Golob je simbol 'svetega Duha', npr. *Inu fveti Duh, kateri fe je nad Criftufom v'Iordani v'eniga Goloba fhtalti... fe puftil viditi* (DB 1584, I, aIIIa).

Jagne je simbol 'Kristusa'. Ta simbol je postalo, ker je bilo žrtvena žival, npr.

- *NA drugi dan je Ioannes v'gledal Iesufa k'fjebi gredozhega, inu je djal: Pole, letu je tu Boshje Iagne, kateru tiga Svita gréh nofsi* (DB 1584, III, 47b);
- *Jagne bofhye, kir nofjsh v'figa Sueidta greh* (TC 1550, 193).

Kača je simbol 'hudiča' oziroma 'nasprotnega kot je bog', npr.

- *Kai ye kazha hudizh fthurill / Kir vse Verne fouurafhi / Euo Adama prenorill* (TC 1550, 147);
- *temuzh ta ftara hudokunfhtna Kazha, Hudizh, je narpoprej Evo, pottle fkusi njo Adama... sapelal* (DB 1584, I, aIVa).

Ovca je simbol 'vernika', *čreda ovac* pa 'božjega ljudstva'. Simbol je naslonjen na šibkost teh živali in to, da potrebujejo dobroto in zaščito (BL 521). Med znamenja lahko uvrščamo

tiste uporabe ovce ali ovčice, ko ne gre za čisto metaforo in tudi ne za čisto priliko, kot je npr. Mt 10 (*Ovzhji hlev*) (DB 1584, III, 53a).

17.5 POZNAMENJEVANJE PRI RASTLINSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Tudi na tem področju je razmeroma veliko znamenj.

Grm oziroma **goreči grm** je simbol 'prisotnosti Boga' (RS 178), npr. *INu Angel GOS-PODNI fe je njemu prikasal u'venim ognenim Plameni is frède Gärma, inu on je vidil, de je ta Gärma s'ognjom gorèl, inu vinèr nej sgorèl* (DB 1584, I, 35a).

Oliški list je simbol 'miru' (RS 388), npr. *Tedaj je on [Noah] fpet zhakal fedem druge dny, inu je fpet puftil eniga Goloba is Barke letéti: tajfti je k'njemu prifhäl okuli vezhera, inu pole, on je en^a Oliški lyft bil vtèrgal, inu ga je v'fvoih uftih neffèl* (DB 1584, I, 5b) ^a*Oliški lyft poméni S. Evangelji, kateri je S. Duh v' Kärzfhanftvi puftil predigovati: Sakaj Ojle pomeni miloft inu myr, od kateriga Evangelji vuzhy* (prav tam).

17.6 POZNAMENJEVANJE PRI PREDMETNIH POMENSKIH SKUPINAH

Predmeti so zelo primerni za simbole, ker so vidni, otipljivi, imajo lahko tipične oblike in zelo različne funkcije. Zato so številni predmeti tudi simboli. Tudi v jeziku 16. stoletja jih je bilo že veliko, zlasti v Bibliji.

Kelih, ki je predvsem obredna posoda, je imel že s tem veliko možnosti za poznamenjevanje. Omenimo dve uresničitvi tega pomenskega razvoja. **Kelih** je simbol 'trpljenja', npr. *Morete li vy ta^a kelih pyti, kateriga bom jeft pyl, inu fe puftiti kärftiti ftém Kärftom, s'katerim bom jeft kärfzhen?* (DB 1584, III, 13a) ^a*Kelh[!]* letukaj inu drugdi zheftu pomeni krish inu tèrpljenje (prav tam, rob).

Drugi simbolni pomen **keliha** je označen z 'vinom', ker je vino v tej posodi, npr.

- *Glih taku po tei Vezhery, vfame Iefus ta Kelih oli pehar, fahuali inu ga nim da, rekozh* (TC 1575, 172);
- *tém kir néfo Farji inu fe jim Kelih neshegna, temuzh prozh odvsame* (DB 1584, I, cIIa).

Do simbolnega pomena je tu prišlo po metonimiji, ko je posoda dobila pomen vsebine, to je 'vina'.

Križ je eden najbolj razširjenih simbolov. Vsa njegova simbolika, ki se uporablja v tej literaturi, izvira iz križa, na katerem je bil križan Kristus. Kot simbol ima križ več pomenov. V sedanjem času je najbolj razširjen križ kot simbol 'krščanstva' (SSKJ 2, 496). Tega pozna tudi 16. stoletje, npr. *Scryshi po Cerquah rumati... branimo* (TC 1575, 46).

Bolj pa je bil v 16. stoletju razširjen križ kot simbol 'Kristusovega trpljenja', npr.

- *Inu kada le roke fiegnefh, taku fturifh snamanie tīga krisha, k'enimu fpomínu inu prizhi, kako da imajh CHRISTVSA inu niegov krish noftiti* (KPo 1567, CXXXVI);
- *Sdaj pak jeft vam tudi plazheozh pravim, ty Sovrashniki Criftufjeviga krisha, katerih konez je pogublenje, katerih Bug je Trebuh, inu nyh zhajt k'framoti rata, ker le po posemel'fkih rizheh mifftio* (DB 1584, III, 108a).

Krona je velikokrat simbol 'kraljevskega dostojanstva', npr.

- *Inu on je tīga Krajleftva Krono na nje glavo poftavil, inu je njo h'Krajlici poftavil na*

mefti te Vafiti (DB 1584, I, 236a);

- *Nje Sovrashnike hozhem jeft s'f'ramotjo oblejzhi: Ampak nad nym ima zvefti njegova *Krona* (DB 1584, I, 313b); **Krona* tu je, *njega Krajleftvu* (prav tam, rob).

Pečat je že po svojih pomenskih sestavinah stvar, ki je zelo primerna za simbolno rabo: viden je, majhen je, ima vse temeljne lastnosti znamenja. Največkrat je simbol 'oblasti'; v takih primerih je pomembno, čigav je. Lahko se razvija v smer 'označevanja', saj gre tudi pri tem za pripadnost kaki skupini oziroma komu. Tako se o *krstu* govori kot o *pečatu*, kar pomeni, da gre za zunanje znamenje sprejema vere.

Ker *pečat* lahko tudi zapira, se je pri njem razvil tudi simbol 'skrivnosti', npr. *INU jeft fim vidil v'defni roki, tiġa, kateri je na Stollu fedil, ene Buqve, s'notraj inu s' vumaj pijsane, sapezhatene s'fedmėmi pezhati, inu jeft fim vidil eniġa mozhniġa Anġela, ta je s' glafno shtimo prediġoval: Gdu je vrejden te Buqve odprėti inu nyh pezhate reslomiti?* (DB 1584, III, 139b).

Skrinja te zaveze boġje (DB 1584, I, ⁽²⁾IIIa) je simbol 'prisotnosti Jahveja'. Poleg gornjega imena se imenuje še *skrinja tiġa pričovanja* (DB 1584, I, 52b), *Gospodnja skrinja* (DB 1584, I, 227b), *skrinja boġje zaveze* (DB 1584, I, 227b), *skrinja te zaveze gospodnje* (DB 1584, II, 29a). Zgled: *Inu imafh ta Pėrt s'Sapunizami pėrpeti, inu Skrinjo tiġa Pryzhovanja s'notraj tiġa Pėrta postaviti, de taiġti Pėrt vam lozhi mej Svetim inu mej ner Svetėshim* (DB 1584, I, 52b).

Svečnik kot liturgični pripomoček ima veliko možnosti, da postane tudi simbol česa (BL 700, RS 663), npr. *svečnik* kot simbol 'cerkve ali verske skupnosti': *Ta Skriuufst tėh fedem Svėsd, katere fi ti vidil v'moji defni roki, inu te fedem Svejzhneke. Te fedem Svėsde, fo Anġeli, tėh fedem Gmajn: Inu ty fedem Svejzhneki, katere fi ti vidil, fo te fedem Gmajne* (DB 1584, III, 138a).

Vaga kot simbol 'pomanjkanja, lakote' npr. *Inu jeft fim pogledal, inu pole, en zħėrn Kojn, inu ta kir je na njemu fedil, je imėl eno Vago v'fvoji roki* (DB 1584, III, 140a), *Tretja nadluga je lakota* (prav tam, rob); vzeta je iz Razodetja (prot. *Rezodivenje*), v katerem je zelo veliko simbolov.

17.7 POZNAMENJEVANJE PRI PROSTORSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Pri **prostorskih pomenih** omenimo najprej *pekel* kot simbol 'nasprotnega nebu, nebesom', npr. *Nashe Grehe smartro platil, [Odreishenik] fteim nas ie od Pekla reishil, satu ġa vfi hvalimo* (DC 1579, 150).

Gore so bile prostor pomembnih verskih dejanj. Na *Sinajski gori* je Bog dal deset zapovedi: *Kadar je GOSPVD doli bil prijhal na Sinajsko Gorro, na vėrh te Gorre, je on Moseffa poklizzal ġori na vėrh Gorre, inu Moses je ġori fhāl* (DB 1584, I, 47b). Na *ġori* je Jezus razglasil novo postavo: *Kadar je on pak ta Folk vidil, je ġori fhāl na eno Gorro, inu je doli fedėl... Inu on je fvoja ufta odpėrl, je nje vuzhil, inu djal...* (DB 1584, III, 4b). Simbolni pomen ima lahko *gora* z lastnim imenom ali brez posebnega imena. V času protestantov so se na primer zidale cerkve po gorah, npr.

- *Ie bila ġori nad Compolom Vuinoġradih ena Baba, ta fe ie fuetila inu prauila, de S. Sebaftian inu S. Roh vřako nuzh kni prideta, shno ġouorita inu velyta, de fe nima na tim hribu nad Compolom inu Shemazhino ena Cerkou fturi inu fafida* (TR 1558, R2b);
- *Glih taku ta Cerkou na Sueti Gori per Gorici ie tudi od ene Sludieue Babe, ġori prishla,*

Inu te druge Cerque na **Gorah** skorai vfe (TR 1558, R3).

Steber je znamenje 'božje navzočnosti', npr. Inu GOSPVD je pred nymi **fhil**, po dnevi v'enim **Oblakovim ftebri**, de je nje po pravim potu pelal, inu po nozhi v'enim **Ognenim ftebri**, de je nym fvejtil, de fo po nozhi inu po dnevi fhli (DB 1584, I, 43b).

Tempel je 'bivališče Boga na zemlji', npr. je on [Salomon] sazhet GOSPVDV **hihho** sydati. Ta **hiha** pak, katero je Krajl Salomo GOSPVDV sydal... Inu je s'zympral pred **Templom** eno Loupo (DB 1584, I, 186a).

Turn 'stolp', in sicer **Babelki Turn** (DB 1584, I, 7a, rob), je simbol 'napuha': Nu, **sturimo fi enu Méftu**, inu **Turn**, kateriga **vèrh bo notèr do Neba dofegèl**, de **fi my enu ime sturimo** (DB 1584, I, 7a).

Simbol je nastal na podlagi biblijske zgodbe o babilonskem stolpu (1.Mz 11, 1–9).

17.8 POZNAMENJEVANJE PRI SNOVSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Pri tej podvrsti si oglejmo pomene pri *kruhu, olju, vinu in vodi*.

Kruh je znamenje za 'Kristusovo telo', **vinu** pa za njegovo 'kri', npr. *Glih taku per tei Vezhery Christufeu*, ta videzha inu *semleška* rezh ye ta **kruh** inu tu **vinu**, ta neuidezha *pağ* inu *nebeška* rezh, ye tu tellu inu ta kry *Iesufa Christufa* *ğospudi nashiga*, kateru tellu ye *fa nas danu vto smert*, inu ta kry *kir ye prelyta fa nashih grehou uolo* (TC 1550, 43–44).

Olje v simbolnem pomenu se uporablja pri birmi. Ker protestanje birme niso priznali kot zakrament, je tudi *olje* v tem pomenu termin njihovih nasprotnikov: *Sakaj nar poprej, najfi v'Firmanju Shkof enimu Ditetu ali zhloveku fvoje shegnanu ojele na zhellu pomashe, kakòr en vunani element inu snaminje. Item najfi h'timu govory inu pravi: Ieft te snaminujem s' krishom tiga isvelizhanja etc. Taku fe vfaj nigder v'letim S. Pifmi nenajde, de bi Criftus Iesus, tuištu ojele k'firmanju, kakòr k'enimu Sacramentu bil odlozhil inu poštavil, kakòr je k' fvetimu Křřftu vodo, inu k'fvoji S. Vezherji Kruh inu Vinu odlozhil* (DB 1584, I, cIIb).

Voda pri krstu je simbol 'očiščenja grehov in sprejema med vernike', npr.

- *Ieft Spryzhuie*m sleto Ceremonio tiga kerfta, *fteimi beffedami Criftufeuimi inu fto Vodo*, de ti *kir fi fdai kerfzhen*, *fi opran od tuih Grehou*, inu *fi gori v'fet vta nebeffa* (TT 1557, ula);
- *Inu taku v'fvetim Křřfti nej le shleht voda*, *temuzh je taka voda*, *kir je s'Boshjo beffedo savesana*, inu *v'Boshjo beffedo sapopadena* (DB 1584, I, cIa).

17.9 POZNAMENJEVANJE PRI DEJANJSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Pri *dejanjskih pomenih* se lahko razvijajo simbolni pomeni, ker so dejanja tudi na zunaj vidna. Vsako tako dejanje mora pomeniti bistveno več, kot je razvidno iz zunanjih sestavin. Vsa dejanja, ki so spremenjena v obrede, imajo simbolne pomene. Že to bi kazalo, da je na tem pomenskem območju zelo veliko simbolov. Simbolne pomene pa imajo tudi priprave in snovi, s katerimi se obredi opravljajo. Tako so simbolno povezani izrazi, kot npr. *voda*, *kopel* in *krst*, ali pa *večerja* ('obhajilo'), *kruh*, *vinu*, *kelih*, ker so povezani tudi v obredu.

Za predstavitev te bogate skupine bomo prikazali po en simbolni pomen pri besedah *kopel*, *krst*, *obrezovanje*, *večerja*.

Kopel ima isti simbolni pomen kot *krst*. Že pri izhodiščnem pomenu ima več pomenskih sestavin (voda, čiščenje), ki simbolni pomen omogočajo. V istem pomenu ima lahko še obliko vodna *kopel* (npr. TO 1564, 132a), ali pa *nebeska kopel* (TO 1564, 89b).

Zgled: *nekar fa volo tih Dell te Pravice, katera fmo mi fturili, Temuzh fa volo te nega Milofti, nas on Ifuelizha, skufi to ko pel tiga Druguzh royena, inu ponoulena tiga S. Duha, katerega ie on zhes nas oby[1]nu islyl, skufi Iefufa Criftufa nashiga Ohranenika* (TO 1564, 74a).

Krst je zelo pomemben simbol 'očiščenja grehov in vstopa v krščanstvo', npr. *Inu nai fi nekar vfi, kir bodo Kerfzheni, ne bodo Ifuelizhani, Taku vini na tim nei ta S. Kerft kriiu oli dolshan, Temuzh ty ludy fami, kir per tim Kerftu, fto prauo Vero Vcriftufa, do konza ne oftano* (TO 1564, 86b).

Obrezovanje je za Staro zavezo podobno kot po Novi zavezi *krst* simbol 'vstopa v Cerkev', npr. *Raunu kakor fo tudi v' Starim Testamenti otroci bily obresani, inu fo fkusi obresovanje pravi vudi Boshje Cerqve poftali* (DB 1584, I, cIb).

Večerja, pogosto *sveta večerja*, *Kristusova večerja* ali *obhajilo* je simbol 'odpuščanja grehov in večnega življenja', npr.

- *vsem, tém nevernim inu hinaucem taku dobru, kakor tém vernim, kir leto njegovo S. Vezherjo po njegovi poftavi prejmejo* (DB 1584, I, cIb);
- *Temuzh v'fvetim obhaili oftane Kruh inu Vinu, tu, kar je, kakor enu vunanje ozhitu snaminje, raunu kakor tudi v'fvetim Karfti voda, voda oftane, inu viner v'tem kruhi inu vini fe nam da tu pravu Criftufevu tellu jefti, kir je sa nas v'fmert danu: inu ta prava Criftufeva kry piti, kir je sa nafhe grehe na krishi prelita* (DB 1584, I, cIb).

17.9.1 Kot zgled, da imajo lahko tudi **stanjski pomeni** simbolni pomen, si oglejmo tak pomen pri *smrti*, ko simbolizira 'konec' oziroma 'minljivost bivanja'. Pri *smrti* lepo vidimo, da imamo pri simbolnih pomenih dokaj široke in splošne zveze, če gremo v natančnost, potem imamo opraviti že s terminologijo, npr. *telesna smrt*. Simbolno bi lahko razlagali zgled *Bug neda mi konz vseti, Temuzh Smert v'leben oberne, Kir je v'Nebi sa vfe Verne, Od Criftufa perpraulen* (DC 1584, CCLXV).

17.10 POZNAMENJEVANJE PRI LASTNOSTNIH POMENSKIH SKUPINAH

V skupini samostalniških **lastnostnih pomenov** nimamo pravih simbolov, čeprav so barve, ki se izražajo predvsem pridevniško, zelo pomemben vir za simbolizacijo. Naj opozorimo na *belega*, *rdečega*, *črnega* in *bledega konja* v Razodetju, ki skupaj z jezdecami in drugimi simboli nekako označujejo *preganjenje*, *bojovanje inu kry*, *lakoto* in *kužo inu moryo*. Tudi če posamostalimo pridevnika *svetel* in *temen*, ki imata pogosto simbolične pomene, samostalnika ni nujno, da sta lastnostna.

17.11 POZNAMENJEVANJE PRI STVARNIH POMENSKIH SKUPINAH

Pri teh pomenih zasledimo simbolizacijo zelo velikokrat. Simbolni pomen dobivajo zlasti pogosto *svetlobni*, *glasovni* in *vremenski* ter *nebesni pojavi*.

17.11.1 Pri svetlobnih pojavih si oglejmo po en simbol pri besedah *svetloba* in *tema*.

Svetloba kot simbol 'prisotnosti božjega', npr.

- *ufakiḡa zhloueka tu neḡa prauu lafṭnu Tellu, skufi tu muzh Boshyo ḡori uftane, Oli ufai ta nasha Telleffa... ne bodo vezh lazna, sheina, trudna bolna ne Mertuazhka, Temuzh bodo fueliko zhaftio, fuitlobo obdani, katere zhafty obena zhloueska faftopnoft ne more fapopafṭi* (TO 1564, 167b);
- *CRiṭe, kir bosh imenovan, prava Luzh, Sarya, beli dan, Svitlobo fi vtemmi obdan, fveti nam vta tvoi fvitli fṭan* (DC 1579, 173).

Tema kot simbol 'božje nevidnosti', npr. *Oli tu ie neḡa sheḡa, inu ena praua Boshya nauada snami taku rounati, koker od tiḡa ta 79. Psalm ḡouori kir praui, oblaki inu temna, ie okuli neḡa* (TO 1564, 149a).

Najpogosteje pa je *tema* simbol 'brezizhodnosti, izgubljenosti'. Npr. *Ampak besseda Boshya muzh, ie prava sama svitla luzh, ta nam sveiti vnashi temmi, nas sveistu vsveti Rai spremi* (DC 1579, 156).

17.11.2 Pri vremenskih pojavih si oglejmo pomen simbol pri besedah *blisk*, *ḡrmenje*, *mavrica*, *oblak*, *vihar*.

Blisk, bliskanje je simbol za 'dejavno prisotnost Boga', npr. *Inu shtraifunḡa je tudi bila prishla zhes ḡréshnike, skusi zājhne, kateri so se s'mozhnim bliskanjem ḡodili* (DB 1584, II, 146b).

ḡrmenje je lahko znamenje 'božje navzočnosti', npr.

- *Sakaj ti bofh od GOSPVDA Zebaoth obyḡkan, s'hudim vremenom, inu s'tréffom, inu s'velikim ḡrmenjem, s'vihrom inu s'tozho, inu s' plamenom poshrezhiḡa oḡnja* (DB 1584, II, 11b);
- *Buḡ fvoim ḡärmenjem ḡrosovitu ḡärmy, inu velike rizhydela, inu fe vṭaj ne more fposnati* (DB 1584, I, 277a).

Mavra, lok 'mavrica' je simbol 'božje zaveze', npr.

- *Raumu kakör fe Maúra v'Oblakih vidi, kadar je deḡh fhäl, taku fe je fvejtilu okuli inu okuli. Letuje bila ta prikasen te zhafty GOSPODNIE* (DB 1584, II, 60b);
- *Buḡ Mauro k'snaminju fvoje miloṭti inu dobrute pruti zhlovekom, poṭtavi* (DB 1584, I, 6b, rob).

Oblak je znamenje 'prisotnosti Boga', npr. *Tedaj je GOSPVD doli priḡhäl v'Oblaki, inu je shnym ḡovuril* (DB 1584, I, 85a).

Vihar je znamenje 'delovanja božjih moči', npr. *inu Elia je taku v'enim Viharju v'Nebu fhäl* (DB 1584, I, 203a).

17.11.3 Beseda ima simbolni pomen v zgledih, kot je *Satu fmo od S. Duha skufi beffedo druguzh royení, de imamo pres hudobe vṭuetuṭi shiueiti* (TT 1582, 323).

Beseda ima tu povsem določen pomen, ki je razviden iz naslednjega navedka, čeprav je v njem *beseda* v množinski obliki *Natu fe ima tu Deite fto vodo obliti, inu glafnu faftopnu ḡouoriti lete beffede*.

N. Ieft tebe, po tei Poṭtaui inu Sapoueidi nashiḡa ḡoṭpudi Iefuṭa Criṭuṭa Kerṭim, viim Imeni Boga Ozhetá, inu tiḡa Synu, inu tiḡa S. Duha Amen (TC 1575, 423).

Navedeni izrek, ki ga *beseda* oziroma *besede* označujejo (pomenijo), poleg vode simbolizira 'dejanje, ki se ob krstu ḡodi'.

18.0

Primerjava⁵⁷ je uporaba kakega izraza, v naši raziskavi samostalnika, za pojasnitev drugega pojava. Zatorej lahko rečemo, da primerjava opravlja zlasti pojasnjevalno vlogo. Kot taka nastopa veliko v povedkovem določilu, npr. *Tvoje Garlu je kakòr en Turn is Elephantovih kofty* (DB 1584, I, 333b).

Izraz je tu seveda samo sredstvo. Pojasnjujemo to, kar hočemo povedati o prvem členu, s tem, kar vemo o drugem. Pri tem se naslanjamo na poimenovani pojav.

Ustaljena oblika primerjave je besedilo iz **primerjanega člena**, **vezniške besede kakor** ali drugih sinonimnih izrazov in **primerjalnega člena**. V zgornjem zgledu, kar tega lahko vzamemo za vzorec, so sestavine lepo razvidne. Kar ob tem zgledu pa lahko opozorimo na pomembno razsežnost primerjav. Nikakor ni treba, da so členi enobesedni, praviloma so bolj zapleteni. Omejitve tudi ni pri stopnjevanju zapletenosti, saj je lahko člen vsaka enota, ki predstavlja določen pojav, in če je ta zelo zapleten, je tudi izraz zanj lahko zapleten. Tudi taka perspektiva primerjave nam nekako narekuje, da **primerjavo** uvrščamo v bližino besedilnih pomenov,⁵⁸ zakaj če je primerjava vezana na enobesedne člene, kaj hitro preide v metaforo. Sistemskost primerjave je izkazana tudi s tem, da lahko kot členi nastopajo vsi mogoči izrazi. Naš pregled se bo kljub temu, da je problematika primerjav lahko zelo zapletena, ustavljal predvsem na manj zapletenih, zato pa zelo povednih zgledih, saj je naš namen, da to pomensko možnost besede teoretično čim bolje prikažemo.

18.0.1 Zdaj pa pogledjmo, kaj se v primerjavi z izrazi dogaja.

Primerjanemu členu ubesedovalec pripisuje lastnosti primerjalnega člena. Samostalnik v prvem členu, ki ima nalogo nominacije, se ne spreminja. Pojav, ki ga ta imenuje, dobi oznako primerjalnega člena.

To, kar dobi, je lahko različnega obsega, vendar gre vedno za podobnost. To podobnost lahko določa že značaj primerjanega člena, ker se prenaša samo možna podobnost. Če podobnost ni takoj razvidna, je izrecno omenjena, npr. *Tvoja dva fe/za fo kakòr dvej mlade Sèrne, kir fo dvojheta, katere fe v'roshah paffeo, dokler dan hladan postane, inu fenza beshy* (DB 1584, I, 333a).

Primerjava je narejena zaradi primerjanega člena. Z njo je opozorjeno na posebno videnje

⁵⁷ Pri tem poglavju je uporabljena zlasti splošna literatura o jeziku umetnostne literature, npr. Kmecl 1976, ●cvirk 1981 in drugo.

⁵⁸ Glej 19.0.

primerjanega pojava; praviloma je to videnje zelo tipično.

S primerjanjem ima ubesedovalec veliko možnosti govoriti o stvareh. Odpira se postopek, ki ga lahko ubesedovalec neštetokrat uporabi.

Novost ubeseditve torej prinaša **primerjalni člen**. Ta doživi precejšnjo spremembo. Služi označevanju vsebine primerjanega člena. Zato se njegov pomenski ustroj nekoliko posploši.

Lastnost, ki jo primerjalni člen prinaša, je odvisna od razmerja med členoma primerjave. Če je primerjalni člen pozitiven, prinaša pozitivno vsebino, in narobe.

Primerjava ni leksikografska stvar, temveč stvar besedila. Tu se še ne zgodi, da bi beseda že poimenovala drugi pojav, ampak ga samo še po podobnosti osvetljuje. Zato na ravnini besede ne spreminja svojega značaja v celoti, ampak opusti precej svojih sestavin. Dobi nove tipične zveze. Premik je najbolj podoben metaforizaciji.

Če bi ta proces poskušali poimenovati, bi lahko uporabili formulacijo, da primerjalni izraz spremeni funkcijo.

Take rabe zelo na veliko odpiraja izrazne možnosti ne samo jezika, ampak tudi mišljenja, zavesti. Zato so zelo pomembne možnosti pri ubesedovanju. Lahko bi rekli, da skoraj neizčrpne.

Do izraza lahko pride več lastnosti pojava, kot jih praviloma vključujejo slovarske razlage. Izhodiščni položaj naj bi bil tak, da primerjalni pojav dobro poznamo. S tem poznavanjem poskušamo približati in pojasniti primerjani pojav. S primerjalnim pojavom tako predstavimo kako lastnost primerjanega pojava, ki je zapletena in bi bila brez primerjave težko dostopna.

Zveze primerjalnega člena se glede na izhodiščni pomen zelo spremenijo. Ostanje samo zveze, ki pričajo o tisti sestavini izhodiščnega pomena, ki je v primerjavi uporabljena; poleg tega so tudi te zveze prilagojene primerjanju, kar pomeni, da so dokaj posplošene, shematične. Postavljene so kot nekak vsebinski vzorec za pojasnjevanje primerjanega člena.

18.0.2 Glavni tipi samostalniških primerjav so:

Na prvem mestu je formula s *kakor* in s pridevniškim elementom *to je tako kakor ono*, npr. *Tvoje Perfi fo lubesnivišhe, kakor Vinu* (DB 1584, I, 333a). Pridevniški element usmerja oziroma omejuje območje primerjanja. Če je izpuščen, je primerjava bolj neposredna; člani primerjanja so praviloma pomensko bližji, npr. *Pole, moja Priateliza, ti fi lépa, lépa fi ti, tvoje ozhy fo kakor Golobje ozhy* (DB 1584, I, 332b; Vp1).

Varianta tega tipa je nepolnopomenski glagol *biti*, nadomeščen z drugimi glagoli, npr. s *postati*: *tedaj fim jeft pred njegovimi ozhima postala, kakor ta, katera myr najde* (DB 1584, I, 334a; Vp8).

Na drugem mestu je formula *to je glih (enako) onemu*, npr. *Tvoja dolgufst je glih enimu Palmovimu driveffju, inu tvoje Perfi, Grosdju* (DB 1584, I, 333b; Vp7). Pridevniški element kaže na razmerje med primerjanima pojavoma kar neposredno.

Tretji tip opisuje primerjanje glagolsko: *to priglihovati (primerjati) onemu*, npr. *left tebe përglihujem, moja Priateliza, moim Kojnikom, për Pharaonovih Kullah* (DB 1584, I, 332a).

Četrti tip ima formulo *to je meni ono*, npr. *Moj Priatel je meni en Pu/hilz Myrre, kateri mej mojmi Perfi vijsi* (DB 1584, I, 332b). Zaimek v dajalniku dela to razmerje podobno primerjanju; celo bliže je primerjanju kot metafori.

Končno imamo formulo, ki je najtesneje povezana s primerjanjem, vendar to izrecno ni povedano, zato take primerjalne člene uvrščamo med metafore, npr. *tvoje Ime je ena islivena shalba* (DB 1584, I, 332a). Vendar menimo, da je varianta te formule z dodanim pridevnikom *pravi*: *– to je pravo ono*, v bistvu še vedno primerjava, saj ima ta *pravi* tu drugotno funkcijo

’zelo podoben’, npr. *Ti [Crift] fi prava Daniza, kir prelipu fye vfa, zhes vfe druge Svésde* (DC 1584, CCXXX).

18.0.3 Primerjave so najbolj značilne za pesniška besedila, čeprav jih srečujemo tudi drugod. Pri prikazu smo se zlasti naslanjali na *Visoko pesem*.

Pri pregledu primerjav se bomo ozirali na primerjalne člene; te pa bomo nadalje razvrstili po pomenskih vrstah, tako bomo tudi približno spoznali, kako so posamezna pomenska področja v primerjavah udeležena.

18.1 PRIMERJAVE PRI ČLOVEŠKIH POMENSKIH SKUPINAH

Poleg *konjika*, ki smo ga omenjali zgoraj, bi lahko sem prištevali *kurbo* v zgledu *Koku je tu, de je tu brunnu Méftu k’eni Kurbi pofstalú? Onu je bilu polnu Praude. Praviza je vnym prebivala, sdaj pak Rasbojniki* (DB 1584, II, 1b). Na primerjavo kaže predložna dajalniška vezava.

18.1.1 Za ilustracijo o nastopanju *delov človeka* v primerjavah navajamo zgled *S. Paul ... perglihuie to kerszhansko Cerkou inu Gmaino kanimu zhloueskimu truplu oli teleffu* (TC 1575, 306).

18.2 PRIMERJAVE PRI ŽIVALSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Živali so v primerjavah pogostne. Pogosto gre za take, ki imajo tudi simbolno vrednost; to pomeni, da so v primerjavah nastopale zlasti živali, ki so imele za ljudi v tistem času velik pomen.

– *Ie vidil [Chrifut] kako fo ti vbosi, préprofti Ludie fhli fim tēr tam, kakōr te sgublene Ovzhice, pres Paftria* (KPo 1567, CXXV).

Za *Visoko pesem* je značilno, da so primerjalni členi dolgi, natančno popisani.

– *Moj Priatel je raunu kakōr ena Sērna ali mlad Ielen. Pole, on ftoji sa nafho Stejno, inu gleda fkusi oknu, inu luka fkusi gartēr* (DB 1584, I, 332b);

– *Tvoja dva fefza fo kakōr dvej mlade Sērne, kir fo dvozheta, katere fe v’roshah paffeo, dokler dan hladan pofiane, inu fenza beshy* (DB 1584, I, 333a);

– *Vēmi fe, bodi kakōr ena Sērna, moj Priatel, ali kakōr en mlad Ielen na tēh Gorrah, ker fe dilé* (DB 1584, I, 332b);

– *Njegove kite fo kodraffe, zhērne kakōr vran* (DB 1584, I, 333a).

18.2.1 Tudi *deli živalskega telesa* so v primerjavah pogostni.

– *Njegove ozhy fo kakōr Golobje ozhy, pēr vodenih potozhizhizh, katere fo s’mlékom vmi-vene, inu ftoje v’polnofti* (DB 1584, I, 333a);

– *Njegovu tellu je kakōr fviila Eleffantova kuf s’Saphirom fnashena* (DB 1584, I, 333b);

– *Sakai Hudizhi fe edan drusiga dērshe, kakōr ripie alli ketine, inu pizhe vērhu en drusiga kakōr fhupe na ribah* (KPo 1567, CXXb).

V primerjavah nastopajo tudi drugi izrazi iz živalskega sveta, npr. *krdelo*:

- *Tvoji lafsje fo kakòr ta kardella Kus, katere fo gladke, na tej gorri Gilead* (DB 1584, I, 333a);
- *Tvoji sobja [!] fo kakòr enu kardellu Ovaz, katere is kopeli prideo, katere fo vfe k'mallu sdvojzheti breje, inu nej obena jalova mej nymi* (DB 1584, I, 333b).

18.3 PRIMERJAVE PRI RASTLINSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Rastline nastopajo v primerjavah pogosto.

- *Zhlovik je enimu drivu pèrglihan, inu enu Drivu imenovan* (DB 1584, I) (IVb);
- *Kakòr ena Iablàn mej lefnikami, taku je moj Priatel mej Synuvi* (DB 1584, I, 332b);
- *Njegovu lice je kakòr raftejozhe shlahtnu korenje téh Apotekarjeu* (DB 1584, I, 333a);
- *Tvoja dotgufj je glih enimu Palmovimu driveffu, inu tvoje Pèrfi, grosdju* (DB 1584, I, 333b);
- *Njegova ufina fo kakòr Roshe, katere s'tekozho Myrro kapleo* (DB 1584, I, 333a);
- *Kakòr ena Roshà mej tèrnjom, taku je moja Priateliza mej Hzherami* (DB 1584, I, 332b).

18.3.1 Tudi *rastlinski deli* nastopajo pogostno v primerjavah.

- *Moj Priatel je meni en Grosd Kopher, vtéh Vinogradih v'Engeddi* (DB 1584, I, 332b);
- *Pufji tvoje Pèrfi biti kakòr Grosdje na Vinjki tèrti, Inu tvojga Noffa duh, kakòr Iabulka, inu tvoj Gultanez, kakòr dobru Vinu* (DB 1584, I, 333b);
- *Pregrešniki pak néfo taku: Temuzh kakòr Pléve, katere vejter resneffe* (DB 1584, I, 280a);
- *Tvoje lice je kakòr ta rafpok na Margraninovim Jabulki, mej tvojimi kitami* (DB 1584, I, 333a).

18.4 PRIMERJAVE PRI POMENSKIH SKUPINAH ZA OBJEKTE, NAPRAVE IN ORODJA

Razni predmeti nastopajo v primerjavah pogosto.

- *Tvoja ufina fo kakòr ena karmasinova shnora* (DB 1584, I, 333a);
- *Tvoja glava ftoji na tebi kakòr Karmel, Lafsje na tvoji glavi kakòr Krajleu Shkarlat v'falde svesan* (DB 1584, I, 333b);
- *Njegova Golena fo kakòr Marmelovi Stebri, gruntani na slate noge* (DB 1584, I, 333b);
- *Tvoj Popek je kakòr en okrogel Pehar, katerimu nigdar pytja nemanka* (DB 1584, I, 333b);
- *Tvoje ledovje glih vkup ftoje, kakòr dvej fhperi, katere je Mojfter/ka roka fturila* (DB 1584, I, 333b);
- *Njegove roke, fo kakòr slati parfiani, polni Tirkifou* (DB 1584, I, 333a).

18.5 PRIMERJAVE PRI PROSTORSKIH POMENIH

Tudi te pomenke so v primerjavah pogostne. Značilne so po svoji pomembnosti, vendar je treba povedati, da je to odvisno od tematike, v kateri se uporabljajo. Tu so primerjalni členi

izbrani, ker gre za pesniško besedilo.

- *Tvoje Garlu je, kakòr Davidou Turn, s'brambami sydan, na katerim taushent Szhitou v'jsi, inu vfe shlaht oroshje téh mozhnih* (DB 1584, I, 333a);
- *Tvoje saffajenje, je kakòr en Paradish od Margranovih Jabulk ... kakòr en Vèrtni stude- nez, kakòr en studenez shivih vod, katere od Libana teko* (DB 1584, I, 333a);
- *Tvoje ozhy fo kakòr ty Ribneki v'Hesboni, pèr Vratih Batrabbim* (DB 1584, I, 333a);
- *left fim en syd, inu moje Pèrfi fo kakòr Turni* (DB 1584, I, 334a);
- *Moja Seftra, luba Nevèfta, ti fi en sapèrt vèrt, inu sapèrtu isviranje, en sapezhaten studenez* (DB 1584, I, 333a).

Kot primerjalni členi nastopajo tudi drugotni pomeni, vendar je za razumljivost poskrbljeno zlasti s tem, da so opisno natančneje določeni.

- *my imamo letu tèrdnu véditi, de is letih famih fvetih Buqui, kakòr is eniga shlahtniga Boshjiga Studenzu, isvira inu femkaj pride, vfe tu, kar more en Zhlovik fvetiga govoriti* (DB 1584, I, VIb).

18.6 PRIMERJAVE PRI SNOVSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Kot primerjalni členi nastopajo zlasti pojavi, ki imajo že kar simbolične pomene. To so dokaj pomembni pojavi.

- *Tvoja ultna, moja Nevèfta, fo kakòr kapleozhe Satovje: Med inu Mléku je pod tvoim jesikom, inu tvojga gvanta duh je kakòr Libanou duh* (DB 1584, I, 333a);
- *Ony [Hudobni] bodo kakòr pléve pred Vétrom, inu kakòr prah, kateri vihar prozh neffe* (DB 1584, I, 272b);
- *Sakaj tvoji Sefci fo lubesnivihi, kakòr Vinu* (DB 1584, I, 332a).

Samostalniki so pogostoma sestavina primerjalnih členov tudi v glagolskih primerjavah, npr.

- *Samé te Bèffede Boshje, Kir fo v'tim fvetim Pifmu... kakòr Srebru izhizhenu, Sedemkrat v'ogni fpuzhenu, nikoger neobnorre* (DC 1584, CLIX).

18.7 PRIMERJAVE PRI DEJANJSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Samostalniških primerjav je tu manj. Tiste, ki so, so pri konkretiziranih pomenih. *Razpok* in *razpokanje* v naših zgledih pomenita rezultat dejanja, to je 'pojav na jabolku'.

- *Tvoje lice je kakòr ta razpok na Margranovim Jabulki, mej tvojmi kitami* (DB 1584, I, 333a);
- *Tvoje lice je kakòr tu respokanu na Margranovih jabulkih, mej tvojimi kitami* (DB 1584, I, 333b).

18.8 PRIMERJAVE PRI STANJSKIH POMENSKIH SKUPINAH

Tudi pri stanjskih pomenkah so samostalniške primerjave redke. Za njihovo razlago pa ni treba iskati drugotnih pomenov, saj je primerjava lahko dokaj splošna, npr. *smrt* v pomenu 'stanje brez glavnih znakov življenja': *Sakaj lubesan je mozhna, kakòr fmert, inu ajfer je*

têrdan kakòr Pekâl (DB 1584, I, 334a).

18.9 PRIMERJAVE PRI LASTNOSTNIH POMENSKIH SKUPINAH

Samostalniških primerjav je pri lastnostnih pomenih manj zato, ker je lastnost nakazana praviloma v pridevniški komponenti prve primerjalne formule. Če pa že pride do te primerjave, ima zanimivo spremembo v strukturi formule; osnovni samostalniški izraz v primerjalnih komponentah je kategorialno izenačen; razlike pa so v pridevniškem delu opisnega poimevanja, npr. *inu tvojega gvanta duh je kakòr Libanou duh* (DB 1584, I, 333a).

V glagolski oziroma stavčni primerjavi lahko nastopa tudi lastnostni člen, vendar pri tem ni izenačevana ali primerjana samostalniška komponenta, temveč delo tega samostalnika, npr. *Gdu je ta, katera fem gori gre is Pufzhave, kakòr en raun dim, kakòr en duh od Myrre, Kadila, inu vfiga shlaht prahu eniga Apotekarja* (DB 1584, I, 332b).

Ker so v primerjavah lastnosti v središču, gre vedno za vrsto lastnosti, pestrost je pa izražena tako, da je opozorjeno na lastnost kakega znanega pojava s pridevnikom, npr. v navedku iz prejšnjega razdelka *ajfer je têrdan kakòr Pekâl* (DB 1584, I, 334a). Če je pa primerjalni člen lastnostni samostalnik, ima pa praviloma ob sebi pridevnik, ki kaže na vrsto lastnosti, npr. *inu tvojega gvanta duh je kakòr Libanou duh* (DB 1584, I, 333a).

18.10 PRIMERJAVE PRI STVARNIH POMENIH

Te pomenke so v primerjalnih členih pogostne, ker je to pomensko področje v tejle obravnavi razmeroma obsežno in raznovrstno. Zato so tudi zgledi, ki jih navajamo, raznovrstni.

Kategorija *pojavnov* je zelo primerna za primerjalno vlogo, ker so njihove lastnosti razmeroma zapletene, vendar toliko splošno znane, da so lahko pojasnjevalne za druge stvari. Zgledi:

- *Gdu je ta, katera fe vidi kakòr Daniza, lepa kakòr Luna, isvolena, kakòr [!] Sonce, strafhna kakòr shpize tiga boja* (DB 1584, I, 333b);
- *Ti [Crift] fi prava Daniza, kir prelipu fye vfa, zhes vfe druge Svésde* (DC 1584, CCXXX);
- *Gdu je ta, katera fem gori gre is Pufzhave, kakòr en raun dim* (DB 1584, I, 332b);
- *Poftavi me, kakòr en Pezhat na tvoje ferce, inu kakòr en shigel na tvojo roko* (DB 1584, I, 334a);
- *Po kateri fami, [Boshji bellèdi] kakòr po eni Reguli, meri inu shnori, imamo verovati, Bogu flushiti, inu vfe nafhe djanje rounati* (DB 1584, I, a1b).

19 PRILIŠKI POMENI

19.0

Pomenske spremembe, ki smo jih pregledovali doslej, so se dogajale v okviru same besede ali besedne zveze. Največ jih je bilo v okviru besede same. Zdaj pa prehajamo na pojave, ko so novi pomeni odvisni od besedila, zato smo jih imenovali **besedilni pomeni**.

Namesto besede prenašamo na druge pojave kar celo **besedilo**. Odločilni za tak prenos so zunanji dogodki in potrebe, jezikovna dejstva pa ne. Jezik je tako vsestransko orodje, da omogoča tudi to.

Besedilnih večpomenskostnih pojavov je dvoje vrst, saj lahko pri pomenskem razvoju opravlja besedilo različno vlogo. Če jih razvrstimo glede na zapletenost, moramo najprej omeniti **priliške pomene**, ko z zgodbo pojasnjujemo drugo resničnost; na drugem mestu moramo omeniti **pomene**, ki so nastali **na osnovi liturgičnih besedil**, pri katerih je pomenski razvoj odvisen od vloge besedil in opisane resničnosti v verskem življenju in sploh pri pojasnjevanju druge resničnosti.

19.1 PRILIŠKI POMENI

so pomeni, ki so se razvili na podlagi zgodb, ki jih imenujemo **prilike**, protestanje pa so jih imenovali **priglihe** ali **parabole**. Prilike so prispodobe iz znanega življenja, s katerimi se pojasnjujejo bolj zapletena dogajanja ali pojavi. Zelo veliko je prilik v evangelijih, v katerih so pojasnjeni pojavi duhovnega življenja. To so zgodbe, ki jih je pravil Jezus apostolom in s katerimi je poskušal nazorno pojasniti zapletenejše pomene svojega poslanstva. Prilika je vzeta iz vsakdanjega življenja, ki ga ljudje poznajo. Vsebina je nekoliko prilagojena nalogam prilike.

Na drugo področje je prenesena vsa prilika. Pojavi iz prilike so nekakšna zrcalna podoba primerjanega področja. Priliškost se drži vsega izrazja v prilikah, vendar bo nas zanimal samo samostalnik.

Bralec oziroma poslušalec mora biti opozorjen, da gre za priliko, drugače bi lahko zgodbo napak razumel.

19.1.1 Kako je jezikovno pokazano na priliške pomene? Najprej so pomenski znaki, ki so razvidni že iz samih prilik. Organizacija zgodbe je taka, da je iz nje razvidna prilika in da zgodba ni namenjena zgolj opisu dogodka. Zunanji znak priliškosti je standardnost zgodbe. Uporabljajo se zelo navadne zveze. Ni nenavadnih zasukov dogajanja glede na opisno vsebino dogodka in tudi ne nenavadnih izrazov. Tudi ni izrazov, ki so pri tematiki prilike zelo redki. Predvsem so uporabljeni izrazi, ki so blizu osrednji vsebini prilike.

Potem so opozorila, ki jih dajejo razlagalci prilik. Največ to delajo v postilah (pridigah) in razlagah (izlagah). Osnovna vsebina prilik je stalna, medtem ko so v razlagah precejšnje razlike. Tudi vloge posameznih elementov v prilikah razlagalci različno razlagajo. Tako imamo pri priliških pomenih pogostokrat tudi različne variante pomenov, celo različne pomeni. Vselej pa se ti pomeni nekako vključujejo v širšo razlago prilike. Prilike so potemtakem jezikovni pojav, ki sprošča razgibano duhovno problematiko. Možnih je več stopenj doživljanja in razlaganja. Zato so prilike v verski literaturi tako pomembne. Že dogodek sam po sebi v glavnih obrisih zrcali abstraktno vsebino. Dopušča pa izredno veliko možnosti, da se človek v to abstraktno vsebino poglobi in odkriva prek prilik v njej številne elemente.

19.1.2 Vprašanje je, ali lahko besede iz prilik tudi v drugih okoljih pomenijo to, kar v prilikah, ne da bi bila pri uporabi vzpostavljena zveza s priliko. Gre za vprašanje osamosvajanja priliških pomenov. Možno bi bilo, vendar bi bil v takem primeru razvoj podoben frazeologizaciji, bil bi frazeologizacija, pri kateri bi bila motivacija priliška.

19.1.3 Razširjena je pa raba posameznih izrazov in prilik v priliških pomenih; to se pa dogaja v besedilih, pri katerih bralec ali poslušalec pozna zvezo besede s priliko. Taki izrazi delujejo nekako citatno. Uporabnik računa, da priliko pozna tudi bralec ali poslušalec. Če se priliški pomen uporablja v drugačnem okolju, ga je treba razložiti.

19.2

Če razvrstimo prilike glede na slikovito stran, to je, s katerih področij so slike vzete, potem dobimo naslednje skupine: *človeško, živalsko, rastlinsko, predmetno, prostorsko, snovsko, dejansko in pojavsko*.

19.2.1 Človeško skupino prilik sestavljajo tudi naslednje prilike:

- *Prigliha od eniĝa bogatiga* (DB 1584, III, 38b; Lk 12);
- *Od bogatiga Moshā inu vbosiga Lazaru/a* (DB 1584, III, 41a; Lk 16);
- *Prigliha od defet Dézhel* (DB 1584, III, 16a; Mt 25);
- *Od Fariseerĝa inu Zolnarĝa* (DB 1584, III, 42a; Lk 18);
- *Prigliha od Hĝhniĝa ozheta, kir je Delauce v'fvoj vinoĝrad najemal* (DB 1584, III, 12b; Mt 20);
- *od krivizhnega Shafarĝa* (DB 1584, III, 41a; Lk 16);
- *prigliha od lovca* (KPo 1567, CL1b);
- *o Samariterĝu* (DB 1584, III, 37b; Lk 10);
- *Prigliha od Seuzā* (DB 1584, III, 35a; Lk 8);
- *od sgubleniĝa Synu* (DB 1584, III, 40b; Lk 15);
- *Prigliha od eniĝa Shlahtniĝa* (DB 1584, III, 42b; Lk 19).

19.2.2 Iz živalske skupine prilik je med drugimi tudi *Prigliha od sgublene Ouce* (DB 1584, III, 40b; Lk 15).

19.2.3 Bogata je *rastlinska skupina prilik*:

- *Prigliha od zhetveriga femena* (DB 1584, III, 9a; Mt 13);
- *Ena druga prigliha od dobriga femena* (DB 1584, III, 9b; Mr 4);
- *Ena druga prigliha od Semena* (DB 1584, III, 21a; Mk 4);
- *Prigliha od Shenfoviga serna* (DB 1584, III, 9b; Mt 13).

19.2.4 Iz predmetne skupine prilik na podlagi objektov, naprav, orodij omenimo naslednje:

- *Prigliha od eniga Vinograda* (DB 1584, III, 26a; Mr 12);
- *Prigliha od Mréšhe* (DB 1584, III, 9b; Mt 13);
- *Od shlahniga perlina* (DB 1584, III, 9b; Mt 13). Uvrščanje po področjih, s katerih so slike vzete, je dokaj subjektivno, zato je prilika lahko uvrščena tudi na različna področja. Tako je omenjena prilika o vinogradu lahko uvrščena kot prilika o hudobnih vinogradnikih (BL 1984, 605). Pri našem razvrščanju se opiramo zlasti na robne glose DB 1584.

19.2.5 Iz prostorske skupine prilik omenimo:

- *Ovzhji hlev* (DB 1584, III, 53a; Jn 10).

19.2.6 Iz snovske skupine prilik omenjamo samo eno, in sicer *Prigliha od qvasá* (DB 1584, III, 9b; Mt 13).

19.2.7 Dejanjsko (dogodkovno) skupino sestavljata med drugimi priliki:

- *Od Molitve* (DB 1584, III, 42a; Lk 18);
- *Prigliha od eniga Krajleviga Synu ohzeti* (DB 1584, III, 14a; Mt 22).

19.2.8 Skupino prilik o drugih stvarih sestavljajo med drugimi:

- *Od zhinshniga denarja* (DB 1584, III, 43b; Lk 20);
- *Prigliha od fkriveniga shaza* (DB 1584, III, 9b; Mt 13);
- *Od sgubleniga denarja* (DB 1584, III, 40b; Lk 15).

19.2.9 Razdelitev glede na slike, ki nastopajo v prilikah, je narejena, da bolj natančno opozori na to, kakšne zveze imajo besede v priliških pomenih. Gre za zelo navadne zveze, ker kažejo na pojave in dejanja iz vsakdanjega življenja. V navedenosti se zveze ne spuščajo, ker so prilike razmeroma splošne slike. Posebne besede nastopajo v delih slik, ki kažejo na glavno vsebino prilik. V priliki o dobrem semenu (Mt 13) pride do tega v povedi *Kadar fo pak Ludje fpali, je prihál njegou fovrashnik, inu je fejal Lulko mej Pfhenizo, inu je shál prozh* (DB 1584, III, 9b; Mt 13).

19.3

Če razvrstimo prilike glede na namen, to je, glede na to, katero vsebino izražajo, pojasnjujejo ali osvetlujejo, dobimo prilike o nasprotju, budnosti, krizi itd. (BL 1984, 605 d.). Vendar so to že precej terminološke kategorije, ker se spuščajo v izrazito verske potankosti. Za jezikoslovno razumevanje pomenov besed, ki nastopajo v prilikah, bi bila smiselna že razvrstitev na splošnejše vsebine. Tako imamo prilike o lastnostih vernikov; odnosu do vernikov, ki

zaidejo na napačno pot; odnosu Boga do vernikov; pravilnem delovanju; Kristusovem nauku; delovanju božjega kraljestva.

19.3.1 Prilike o lastnostih vernikov so:

- *Prigliha od eniĝa bogatiĝa* (DB 1584, III, 38b; Lk 12);
- *Od Fariseerĝa inu Zolnarĝa* (DB 1584, III, 42a; Lk 18);
- *Od krivizhniĝa Shafarĝa* (DB 1584, III, 41a; Lk 16);
- *Prigliha od eniĝa Vinogradu* (DB 1584, III, 26a; Mr 12).

19.3.2 Prilike o odnosu do vernikov, ki zaidejo na napačno pot:

- *Od sĝubleniĝa denarĝa* (DB 1584, III, 40b; Lk 15);
- *Prigliha od sĝublene Ouce* (DB 1584, III, 40b; Lk 15);
- *Od sĝubleniĝa Synu* (DB 1584, III, 40b; Lk 15).

19.3.3 Prilika o odnosu Boga do vernikov:

- *Od Molitve* (DB 1584, III, 42a; Lk 18).

19.3.4 Priliki o pravilnem delovanju:

- *Od zhinshniĝa denarĝa* (DB 1584, III, 43b; Lk 20);
- *Prigliha od eniĝa Shlahtnika* (DB 1584, III, 42b; Lk 19).

19.3.5 Priliki o Kristusovem poslanstvu:

- [prigliha] *Ovzhji hlev* (DB 1584, III, 53a; Jn 10);
- *Prigliha od Vinogradu* (DB 1584, III, 43b; Lk 20).

19.3.6 Prilike o delovanju božjega kraljestva:

- *Prigliha od deffet Dézhel* (DB 1584, III, 16a; Mt 25);
- *Prigliha od Hifhniĝa ozheta, kir je Delauce v'fvoj vinograd najemal* (DB 1584, III, 12b; Mt 20);
- *Prigliha od eniĝa Krajleviĝa Synu ohzeti* (DB 1584, III, 14a; Mt 22);
- *Prigliha od Mréfhe* (DB 1584, III, 9b; Mt 13);
- *Prigliha od qvafsá* (DB 1584, III, 9b; Mt 13);
- *Ena druga prigliha od Semena* (DB 1584, III, 21a; Mr 4);
- *Prigliha od zhetveriĝa femena* (DB 1584, III, 9a; Mt 13);
- *Prigliha od fkriveniĝa shaza* (DB 1584, III, 9b; Mt 13);
- *Prigliha od Shenfoviĝa serna* (DB 1584, III, 9b; Mt 13);
- *Od shlahtniĝa perlina* (DB 1584, III, 9b).

19.3.7 Ta delitev je za pomensko raziskovanje zelo pomembna, ker nakazuje usmerjenost priliških pomenov. Priliške slike in besede, ki v njih nastopajo, nekako pomenijo zapletenejšo vsebino. Ta vsebina je v razlagah prilik pogosto izrecno imenovana. Prilike torej lahko razumemo kot širše primerjave, bolj natančno povedano, primerjave na ravni besedila. V naši raziskavi jih obravnavamo, ker prek te primerjave dobijo priliški pomen tudi posamezne besede.

19.4

V postilah razlagajo prilike takole, npr. priliko *od Hifhniga ozheta, kir je Delauce v'fvoj vino^grad najemat* (DB 1584, III, 12b; Mt 20) Krelj razlaga: *Kai nam naprei ftavi dana^fhni Evangelion? NAM pravi od Vinograda Gofpodnijga, od kār^fhan^fke Cerkve alli Gmaine, od krave^ftva Chriftufoviga, kako fe shnim rovna, kako ta Gofpodar delavce naiemlie inu vdinuie, inu tako krisham fturi, kār delavcom glih ne lona po nih sa^flushmaniu, t^o muzh te pufledne tim prednim naprei ftavi* (KPo 1567, LXXXXIXa).

19.4.1 Pogosti so stavki, ki naravnost povedo, kaj je mišljeno s kakim izrazom, npr.:

- Nu leta **raneni inu obrupani zhlouik**, po *Islagi vfeh Pridigarieu*, pomeni *vfe zhloueftuu* (TT 1557, qb);
- *Gdo ie ta Gofpodar, kateri delavce naieme inu vdinia?* *Bo^g ozha Nebe^fki, ta klizhe v'fvoj Vinograd v'fvoie Krave^ftvo, h'kār^fhan^fki Veri, vfe shlaht Lüdy Ayde, Jude &c* (KPo 1567, LXXXIXb), ali pa:
- *Kako moremo vé^diti, da to feme Boshijo befedo pomeni?* *Chriftuf jam to parabolo isloshi, inu Seme sa^ftopi to befedo Boshijo, Bo^g ôtel, de bi fi mi to k'fārcu vseli* (KPo 1567, XCVIa);
- *Gdo ie ta Zhlovik kateri to dobro feme feie?* *Chriftuf Boshij Sin...* (KPo 1567, LXXX-IIIa);
- *Kai ie Nijva?* *Ta fvét, na ta ie Chriftuf vfoie feme pofial, jam inu f^kusi Proroke tēr Iogre* (KPo 1567, LXXXIIIb);
- *Kai ie to dobro feme alli pshenica?* *Otroci Boshij, pravi brumni kār^fcheniki, od katerih fveti Petar govori* (KPo 1567, LXXXIIIb);
- *Kai ie Lulka alli offad?* *Otroci hudobni pregnani, falsh kār^fcheniki, kateri velikō rajshi falsh ūku inu lashōm veruio, kakor fami Befedi Boshij* (KPo 1567, LXXXIIIb);
- *Gdo ie ta nepriatel alli foverashnik, kateri Lulko mey pshenico feie?* *Hudizh, Boshij inu nash mērtvi foverashnik* (KPo 1567, LXXXV);
- *Gdo fo ti hlapci tīga Gofpodaria?* *Sveti Proroki, Iogri, Varihi inu predigarij fvetiga Evangelia* (KPo 1567, LXXXVIa);
- *Kai ie shetvo?* *Ta pufledni zhaffvéta alli fodni dan, kada bode vfakateri shel, kar ie tukai na tim fvétu v^fial* (KPo 1567, LXXXVIb);
- *Gdo fo ti Shenci?* *Angeli Boshij* (KPo 1567, LXXXXVIb);
- *Katere on méni ftim femenom, kijr na pot pade?* *On jam pravi: Da fo ti, kijr Boshijo befedo poslufhaio, alli fai v'ti ftari koshi oftaneo, inu gredo ta pot, kateri fo poprei fhli* (KPo 1567, XCVIIa).

19.4.2 Površinske zveze, kot bi temu lahko rekli, ne kažejo natančno priliških pomenov, temveč so ti vezani na priliko in njeno nalogo. Zato je priliški pomen drugačen od drugih. Predvsem se naslanja na nalogo prilike. Ta je lahko razlagana tudi različno pri različnih avtorjih, čeprav bistvenih razlik ni.

19.5 ZATO JE SMISELNO, DA OPOZORIMO NA POSAMEZNE PRILIŠKE POMENE V SKRAJŠANI OBLIKI:

a) pri pomenkah o človeku:

- **Gospodar** [vinograda] = *Bog ozha Nebefki* (KPo 1567, LXXXIXb);
- **Hishni Ozha** = *Bug Ozha* (JPo 1578, II, 94b);
- **Hlapci** = *Ty S. Preroki inu Apofstoli* (JPo 1578, II, 184);
- **hlapci tīga Gospodaria** = *Sveti Proroki, Iogri, Varihi inu predigarij fvetiġa Evangelia* (KPo 1567, LXXXVIa);
- **kateri Lulko mey pshenico feie** = *Hudizh, Boshij inu najh mērtvi fovrashnik* (KPo 1567, LXXXVa);
- *Samuzh ta Samaritan Iefus Crifus* (TT 1557, q2);
- *ta fpezhy prijatel* ali *fofed* = *ie nash Gospod Bog* (JPo 1578, II, 54b-55);
- **Taty inu Rasboiniki** = *Vji kateri kuli fe pres poklizania predigarske flushbe prijemliu [!] oli oblafte* (JPo 1578, II, 79a);

b) pri živalskih pomenih:

- **Kosli** = *Hudi Neverniki* (KPo 1567, XVIIIa);
- **Ovce** = *Vji krotki brumni kārſcheniki* (KPo 1567, XVIIb);
- **tīga Ofsla**, *tu je ony vishajo h'Chriftufu te Iude, kateri fo dofehmal pod to Poftavo shiveli, inu fo takovo Butoro, kakor en Ofsel nofsili* (TPo 1595, I, 5);
- **Ty Voli inu vpitana Shivina** = *Te lipe vefele befede S. Boshyega Pifma, katere nas na Dushi shpishaio inu troshtaio* (JPo 1578, II, 184);

c) pri rastlinskih pomenih:

- **dobro feme alli pshenica** = *Otroci Boshij, pravi brumni kārſcheniki* (KPo 1567, LXXX-IIIb);
- **Lulka** alli **offad** = *Otroci hodobni pregnani, faljh kārſcheniki* (KPo 1567, LXXXIIIb);
- **feme** = *Boshija befeda* (KPo 1567, XCVIa);

č) pri drugih predmetnih pomenih:

- **Bruno** = *To dopadenie fvoie laftne dobre miſli* (JPo 1578, II, 107a);
- **Lanene ruhe pomenio**, *Chriftufouu zhlovezhku naturo* (JPo 1578, II, 6);
- **Naglaunik pak pomeni Bogafuu** (JPo 1578, II, 6);
- **Troha** = *maihino pregrishenie tīga Blishnieġa* (JPo 1578, II, 106b);
- **Ohzetna Suknia** = *Vera na Iesufa Chriftufa* (JPo 1578, II, 186);

d) pri prostorskih pomenih:

- **Ceiſte inu Ploti** [tož.] = *Te Aydye* (JPo 1578, II, 98b);
- **Nijva** = *Ta fvēt, na ta ie Chriftuf fvoie feme poſtal* (KPo 1567, LXXXIIIb);
- **Ouzhya Shalla** = *To Boshye Kralieftuo* (JPo 1578, II, 37b);
- **Place inu Meſtne Gaſe** [tož.] = *Te Iudy* (JPo 1578, II, 98b);
- **Vinograd** = [*Kralevtvo Chriftufovo*] (KPo 1567, LXXXIXb);

e) pri dejanjskih pomenih:

- **delo v'tim Vinogradu** = *da vſaki na fvoim platu inu po fvoim ſtanu dela* (KPo 1567, XCa);
- **Ohcet** = *Ta Prediġa tīga miloſtiuġa Euangelia* (JPo 1578, II, 183b);

- *Kai ie shetvo? Ta puſledni zhaſſvéta alli ſodni dan* (KPo 1567, LXXXVIb);
- *Tres = Veliko mogozhoft Boshye Beſſede* [pomeni] (JPo 1578, II, 4);

f) pri stvarnih pomenih:

- *dolg = tu murmanie* (KPo 1567, XCIIb).

Postavlja se vprašanje, kako se priliški izrazi uporabljajo, če so iztrgani iz neposrednega sobesedila ali njegove bližine.

V bistvu gre vedno za nekakšno navezovanje na prilike. Če se uporabljajo izolirano, imajo vrednost frazeologema. Navezanost na prilike dokazuje tudi to, da se pogosto uporabljajo v primerjavi. Značilno je, da se uporabljajo v molitvah. Na primer:

- *kakòr eno vbožo ssubleno Ouzhizo, pèrpravi me ſpet na pravi pot, inu neſi me na tvoji rami* (DM 1584, LXVI);
- *Mene, kakòr tiša ssubleniga Synu ſpét h'gnadi gori vsami, inu mene od moih grehou operi inu ozhiſti* (DM 1584, LXXVI).

20.0

Ta večpomenskostna vrsta je sorodna s priliškimi pomeni. Gre pa še nekoliko dlje. Naslanja se na besedila, ki niso prilike. Predvsem gre za evangelijske odlomke o Kristusovem življenju in delu, berila, to so odlomki iz apostolskih pisem, molitve in psalme.

Razlika med priliškimi pomeni in temi je v tem, da so prilike nastale s pojasnjevalnim, razlagalnim namenom, medtem ko so odlomki iz evangelijev in pisem ta namen dobili kasneje, ko so iskali vzporednost Kristusovega delovanja z dogodki v življenju. Kristusova dejanja so tako postala vzorec za obravnavanje kakega področja življenja.

20.0.1 Katere lastnosti kažejo na novi pomen? Tu se lahko naslonimo samo na tradicijo, sicer zunanjih okoliščin ni. Ti izrazi zamenjujejo liturgične pomene. Ko jih izgovorimo, si lahko zamislimo liturgični pomen. Lastnosti besed, zlasti v njeni bližnji okolici, se ne spreminjajo. Mreža tipičnih zvez ostane v glavnih potezah ista. Na novi pomen kaže vzorec, po katerem se izražajo zapletenejše stvari. Ta možnost izhaja iz lastnosti jezika, da dobivajo stvari simbolične pomene; v liturgičnih besedilih se pogosto uporablja. Izraz je ekonomičen. Druga pomembna lastnost pa je, da človek išče pri izrazu tudi širši smisel. Za pojavom stvarnosti ni samo to, kar je izrecno omenjeno, ampak veliko več. To, kar seže prek izraza, je duševna zadeva, prepuščeno je človeku, koliko tega si lahko predstavlja oziroma je treba v predstavo vključiti. Tudi če človek ostane pri pravem pomenu, ni veliko narobe.

20.0.2 Na kakšni podlagi je to pomensko širjenje utemeljeno? Praviloma je povedano nekaj iz množice pojavov, npr. *vsakdanji kruh v Očenašu*. Pri *oslici* iz evangelijskega odlomka gre za podobnost. Vendar te podobnosti niso tako preproste kot pri metafori, ker se naslanjajo na cel dogodek.

20.0.3 Sezname teh beril in evangelijskih odlomkov so v tako imenovanih registrih pri postilah in v Bibliji. Navajamo naslov tega zadnjega *REGISTER TEH EPISTEL INV EVANGELIOV, KATERI SE OB NEDELAH INV NAVADNIH PRASNIKIH V KARFZhanjki Cergvi, od fjariga zhaŕŕa femkaj, beró inu islaŕgajo* (DB 1584, III, CcIb–CcIIIa); *REGISTER PRASNIZHnih Epifitel inu Evangeliou* (DB 1584, III, CcIIIa).

Med molitvami zavzemajo posebno mesto *Očenaš*, *Vera* in *Deset za ovedi*; te vsebujejo izvirne liturgične izraze. Druge molitve so naslonjene na ta tri besedila, odlomke iz beril in evangelijev ali pa na psalme.

Med pesmimi zavzemajo posebno mesto psalmi, medtem ko so druga besedila v vezani besedi naslonjena na liturgične ali druge biblijske dele.

20.0.4 Razlage teh besedil so dane že v sami Bibliji, zlasti pri posameznih Kristusovih de-

janjih, prilikah in primerjavah. Obširneje pa so popisane v postilah in v razlagah molitev in delov biblijskih besedil. Med postilami je prva iz leta 1558: *EN REGISHTER... Per tim ie tudi ena kratka Postilla, Vti fe prau, kateri Nauuki inu Troshiti vřakim Euangeliju fufeb, fe imao nerbule famerkati inu ohraniti* (TR 1558, Aa). Potem je izšel prvi del Spangenbergove postile v prevodu Sebastijana Krelja pod naslovom *POSTILLA SLOVENSKA*, 1567. Vsi trije deli te postile so izšli leta 1578 v priredbi Jurija Juričiča pod naslovom *POSTILLA, To ie KERSZHANSKE EVANGELSKJE predige....* Končno so leta 1595 izšli trije deli *HISHNE POSTILLE D. MARTINA LVTERIA* v prevodu P. Trubarja.

Posamezne pridige pa ima P. Trubar tudi v drugih delih, prvo 'o veri' v *Catechismusu* iz 1550. 202–243; v njej obširno razpravlja o pomenih besede *vera* (zlasti na str. 202–204); potem pa še v *Cerkovni ordningi* iz 1564 in *CATEHISMVS[U] SDVEIMA ISLAGAMA* iz 1575.

Razlage (P. Trubar jih imenuje *islaže*) treh glavnih molitev prinašajo Trubarjevi katekizmi. Zlasti obsežne so v TC 1575. Poleg razlag glavnih treh molitev prinašajo katekizmi tudi razlage drugega katekizemskega besedila. Že v prvem TC 1550 je P. Trubar razložil katekizem tudi v pesmih (str. 145–178).

Kratke razlage psalmov so dane kar ob psalmih, ki so izšli v dveh izdajah in sicer TPs 1566 in DB 1584, I, 279a–316b, bodi v uvodu v psalme ali pa ob robu. Obširnejšo, nekako vzročno razlago psalmov je prispeval P. Trubar v knjižici *TA PERVI PSALM SHNEGA TRIIEMI ISLAGAMI*, 1579.

Ne samo psalmi temveč tudi druga biblijska besedila imajo že v samih izdajah (prevodih) razlage posameznih izrazov v opombah.

Tako vidimo, da imamo v slovenski protestantski književnosti veliko podatkov o pomenih posameznih izrazov v liturgičnih besedilih.

Že te razlike, ki jih imamo zapisane, same kažejo, da se razlage med posameznimi avtorji lahko razlikujejo, bodisi precej ali pa samo v kaki pomenski sestavini, čeprav so se tudi naši pisci dobro zavedali, da je tudi v okviru iste verske smeri možnih več razlag.

Poglejmo razlago *gvanta* iz zgodbe o Jezusovem prihodu v Jeruzalem na oslici (Mt 21). Gre za sobesedilo *inu fia pèrpelala to Oflizo inu Sherbe, inu fo polushili fvoj Gvant na nyu, inu fo njega gori poffadili. Veliku Ludy pak je resgrinalu fvoj Gvant na pot* (DB 1584, III, 13a).

Ko Trubar razlaga to mesto, pravi ... *fe mi uuzhimo, de to nasho Vero od Criftufa, de mi le fa uolo nega Martre imamo tu odpuszane ufesh Grehou, inu de bomo isuelizhani, imamo ozhitu inu pred ufemi ludmi fpojñati. Inu de imamo fnashim Guantõ, tu ie fo ufem, kar imamo inu premoremo, fueiftu pomagati brumnim Shulariem inu Pridigariem, de skufi nih Pridige inu Pisma, ta Euan gelium, ta praua Vera kerszhanska, bode poufod okuli resglaffena* (TR 1558, A2b).

V Spangenbergovi postili je to mesto razloženo: *Suknie tih Apostolov kai pomenio? Te Hiftorie inu dianie starih Ozhakov inu prorokov, f katerimi fe befeda inu osnanenie fvetiga Evangelia, ta prava kãrfzhãnjka Vera lepõ naredi, fnashi inu rasfvèti* (KPo 1567, XV).

V Luthrovi *Hišni postili* pa je to mesto razloženo *Tu tretje je, da fe nikar le samuzh ima moliti, Temuzh tudi ta gvant isleizhi, inu GOSPV DV Chrifufu na ta pot pogrinati, de on vřaj enu maihinu enu gofpojku inu zhaftitu noter vleizheinje more imejti. Kateru fe fřody, kadar my tu Pridigarřtvu fyrdramo po nãshim premagainu, de fe pomãga s'denarmi inu sBlařom, de fe fajñ vuzheni, brumni lufje, gori koye inu rede, kateri tej Cerqui sto Befřõdo, [!] inu s'enim pofhtenim lebnom naprej řredo ...* (TPo 1595, I, 5).

Pri razlagah besedil, bodi da gre tu za liturgična besedila ali pa prilike, imamo v raz-

laganju posameznih besed poseben položaj. Razlagalci govorijo o tem, kaj beseda v tistem besedilu pomeni. Srečujemo se s pomenom, ki je nekoliko drugačen kot slovarski pomen. V besedilu dobi pomen nekaj posebnosti, medtem ko je osnova ista kot v slovarskem pomenu. Tako lahko govorimo o **besedilnem pomenu besede**, ta pa bi bil ena od variant ustreznega slovarskega pomena. Ko opisujemo besednozakladni pomenski sistem, iščemo sistemske pomenske enote. Te enote pa morajo biti toliko jasno določene, da omogočajo nešteto možnih besedilnih uporab. V besedilu je jezikovni sistem vedno neposredno povezan z ubesedeno stvarnostjo. Upoštevati je treba celo vrsto dejstev, ki se pri tej povezavi zgodijo. Vključitev pojava v stvarnost ima celo vrsto povsem položajnih elementov; pri tem imamo v mislih tudi razmerja med to stvarnostjo in pojavom, ki so na dolgi lestvici od povsem vsebinskih do vrednostnih.

Kot vzorec za razlagan je posameznih izrazov iz molitev vzemimo razlago imena iz zveze v Očenašur: *POSVEZHENV BODi tuie Ime... Ta beffeda Ime ie tulikain, koker ta Maiefteta, Vezhnust, zhast, Muzh, oblast, Modrost, Milost, prauiza, rifniza inu tu cilu Boshye oprauilu inu roumane* (TC 1575, 101–103).

20.0.5 Na podlagi postil in razlag ugotavljamo, da so tako rekoč vse polnopomenske besede v liturgičnih besedilih – lahko bi rekli – liturgični izrazi. Njihovo pomensko stran lahko okarakteriziramo takole: njihovo pomensko območje je široko; izrazi nastajajo kot nekakšni simboli; naslonjeni so na metaforo ali pa na metonimijo. Uporabljajo se včasih v nekoliko ožjem, včasih pa v širšem pomenu, vendar je to odvisno zlasti od zmožnosti uporabnika. V razlagah so pomeni prikazani praviloma zelo obsežno in zelo konkretno; včasih nastane vtis, da je pomen širši, čeprav gre v bistvu samo za predstavitev ustreznega slovarskega pomena.

Možnost globljega in bolj površinskega dojetanja pomenov je značilnost liturgičnih pomenov. Značilnost je tudi to, da so to pogosto izrazi iz prilik, zgodb in da imajo poleg liturgičnega tudi zelo slikovit stvarni pomen iz vsakdanjega življenja.

V posameznih odlomkih oziroma besedilih imamo torej več takih liturgičnih pomenov. Naštejmo jih pri zgodbi o Jezusovem prihodu v Jeruzalem še nekaj:

- *Kai tada pomeni to prijesdenie Christufovo? Nizh drusiga, kako to predigovanie inu osnanenie fvetiga Evangelia katéro se fada ifhe godi...* (KPo 1567, XIIb);
- *Kai pomeni OSLICA? Vnaniiga telefniga Zhloveka, tiga leniga tefhkiiga rabotniiga ofla, kijn nerad gre, nerad Christufa nofi. Sato se more fkusi Evangelion inu Vero od Gréha odrefhiti, inu do Christufa peliati* (KPo 1567, XIIIa);
- *Kai ie to SHRIBE? Noternij zhlovik, alli novi Adam, to farce, ta Duh kateriiga ózhe tudi Christuf iméti, inu na nijm v'nebefki Ierusalem iésditi* (KPo 1567, XIIIa);
- *Gdo ie ta Mnoshica kijn fpred inu sad gre? Vfi verni Svetniki, kateri fo pred Christufom v'ftarim Sakonu bili, inu fo sdai inu bodo she v'tim novim Sakonu alli Testamentu, Ti vfi eno péfam poio, Hofanna Sinu Davidovimu* (KPo 1567, XVb). Navajamo še nekaj vzorčnih razlag drugih odlomkov.
- *Gdo fo ti nai manshi Christufovi? Vfi vbosi nedolshni, bolni, slepi, Krulövi, Mutci, Gobavci, préprofti, pregnani. Kar se tim dobriiga fturi, To pravi Christuf, se niemu famimu fturi* (KPo 1567, XXIa);
- *Kai ie tarft? Tarft ie en dolg lifen is tal rafteozh Rör, alli fjablo isnotra votlo inu prasno, Inu pomeni v'boshijm Pijmo Zhlovefke postave inu ik, kateri se sunay vijok inu lép sdy, alli nei v'nijm nijtar pridniiga, inu fice hitrö pogine, Potle tudi vse neftanovine neobftoiezhe*

- vétrovne úzhenike, kateri, kadár nei Vétra, po koncu ftoie, inu fo napeti inu napihneni (KPo 1567, XXVIIIb);
- Kai pomeni **Betelem**? Betelem pomeni to *křiftianjko Cerkov, to pravo kruhno pašno Hijho* (Sakai Beteem v 'Iudovkim Iesiku fe pravi Domus panis, kruhna Hijha alli hijha tiga kruha Ein Brodthauß.) v kateri fe te lakotne *Duſhe ſpishaio, ſtim shivim Kruhom Befede Boshie* (KPo 1567, LVIIa)
 - (nadaljevanje) **Iaſli** pomenio predishnico, na kateri fe ima *Chřiftuſosnani inu prediſgovati, inu obedén drugi* (KPo 1567, LVIIa);
 - Kai pomenio **Gobe**? Gobe pomenio *faljh úki, kateri fo sopár Boshijo beffedo, to ie, naſhe pameti laſtne miſli inu tihtanie od kateriga tudi Moiseſ v'ſvoih petih Buqvih pravi* (KPo 1567, LXXIIIb);
 - Kai to poméni, **kár Chřiftuſ v'Barki ſpi**? S'tim ie ótel na snanie dati, da ie pravi Zhlovik, kateri ie tudi od hoie inu prediſgovania *trudán bil, inu mogal tako fe pozhiti* (KPo 1567, LXXVIIIb–LXXVIIIa);
 - Kai leta **Historia Duhvnò** [!] alli *ſkrivnò* pomeni? *Barka pomeni to kárhanſtvo, Morie ta ſvét, Vetrovi inu fortuna, ie ſkruſhniava Hudizhova, ſiga ſvéta, inu tiga Meſa* (KPo 1567, LXXXIb).

20.1 DA BO SLIKA TEH POMENOV JASNEJŠA, NAVAJAMO V NADALJEVANJU ŠE NEKAJ RAZLAG V SKRAJŠANI OBLIKI:

20.1.1 Liturgični pomeni pri pomenskih skupinah o človeku

- **Gobavci** = *Vſi ti kjir krivò úzhio* (KPo 1567, LXXVa);
- **Goſt**, kateri is *Ceſte pride?* = *To fo mnogetere skushniaue, ſuparnoſti ſhaloſti, britkoſti inu Bolesni* (JPo 1578, II, 54b);
- *tyker noſeio letiga Slabih Shił* = *Prediſgarye Boshye Befede* (JPo 1578, II, 182);
- *Gdo ie ta Král?* = *Bog ta Ozha Nebeski* (JPo 1578, II, 183b);
- *Kay pomeni leta Slabih Shił?* Pomeni *vſakiga Zhloueka, kateri ie vneuernofiti, nesahuatnoſti, inu drugih velikih Grehih ſagresnil ali ſagelbnil* (JPo 1578, II, 182);
- **ſlepaz** = *Mi vſi vbosi Ludie* (KPo 1567, CIIIIa);
- **Shenci** = *Angeli Boshij* (KPo 1567, LXXXVIb);
- **Ribizhi fo** *Prediſgarij Ribe fo Poſluſhauci* (JPo 1578, II, 113a);

20.1.2 Liturgični pomeni pri pomenskih skupinah o živalih

- *tu mladu Shrebe, te Ajde, kateri ſhe neiſo vusdani inu pod obeno Poſtavo bily* (TPo 1595, I, 5);

20.1.3 Liturgični pomeni pri rastlinskih pomenskih skupinah

- *zvítie od Olyk inu palmov* = *Te lipe drage Sentencie inu Befede ſvetih Prorokov inu Boſhijh oblub* (KPo 1567, XVa);
- **dobri Sadove** = *Ta Karſzhanska dobra dela* (JPo 1578, II, 125a);
- **dobro Driuo** = *Vſaki bruunan Verni Zhlouik* (JPo 1578, II, 125b);
- **Gobe** = *Gobe pomenio faljh úki* (KPo 1567, LXXIIIb);
- **Trava** inu *ſeno, v'piſmu poméni to veliko isunanio zhaſt* (KPo 1567, CXXVIIa);

- **Tarft** = Inu pomeni v' boshijm Pijmo Zhlovejke poftave inu **ik** (KPo 1567, XXVIIIb);

20.1.4 Liturgični pomeni pri pomenskih skupinah za objekte, **na**prave in orodja

- **Barka** pomeni to **kār**fhanftvo, **Morie** ta **fvét**, **Vetrovi** inu **fortuna**, ie **fku**fhniva Hudizhova, **figa** **fvéta**, inu **tiga** **Mefa** (KPo 1567, LXXXIb);
- **mez**h = **Ne méni** shelesan **Mezh**, **támuzh** **of**tre **nadlu**ge inu **preveliko** **shaloft** (KPo 1567, XLIIIb);
- **rasderti** **part** = **Moysefove** **statute** inu **poftave** (KPo 1567, CLXVb);

20.1.5 Liturgični pomeni pri prostorskih pomenskih skupinah

- **Betelem** pomeni to **kri**fťianfko **Cerkov** (KPo 1567, LVIIa);
- **Grob** **Christu**fov ie to **fveto** **Pijmo** (KPo 1567, CLXXb);
- **Barka** pomeni to **kār**fhanftvo, **Morie** ta **fvét**, **Vetrovi** inu **fortuna**, ie **fku**fhniva Hudizhova, **figa** **fvéta**, inu **tiga** **Mefa** (KPo 1567, LXXXIb);

20.1.6 Liturgični pomeni pri snovskih pomenskih skupinah

- **Kai** **vez**h pomenio ti **darj**, **Slato**, **Vyrauh**, inu **Myrrho**? **Slato** pomeni **kār**fhanfko **lubesan**... **Vyrauh** ie ta **Duhovna** **molitva**... **Mirrha** pak pomeni, da **inamo** **na**ſhe **greſhno** **meffo** **alli** **f**hivot **moriti**, inu **hude** **shele** **gaffiti** (KPo 1567, LVIb);

20.1.7 Liturgični pomeni pri pomenskih skupinah o **dejanjih**

- **Pasha** = **Boshya** **Befeda** (JPo 1578, II, 80a);
- **petlanie** **na** **céfti** = **súnai** **pota** **te** **Vere** **fe** **po** **céfti** **tih** **delai**žhenikov inu **poftavcov** **v**lazhiti (KPo 1567, CIIIb);
- **to** **raspokane** **tih** **pezhi** = **ta** **kamanata** **térda** **fārca** (KPo 1567, CLXVb).

20.2

Postavlja se vprašanje, kako je s temi pomeni, kadar niso v neposredni povezavi z besedilom, iz katerega izvirajo.

V verskih besedilih se pogosto uporabljajo. Praviloma pa je pri uporabi spomin na izvorno besedilo. Če so osamosvojeni, učinkujejo kot frazeologemi.

Oglejmo si dva zglada pri križu:

- **Sakai** **Gospud** **Bu**g **hoz**he od **fuih** **Vernih** **imeiti**, **de** **oni** **na** **tim** **fueitu** **bodo** **pod** **Cryshom**, **de** **vſe** **shlaht** **kriuine** inu **fyle** **preter**pe (TC 1575, 329);
- **Kateri** **hoz**he **sa** **mano** **hoditi**, **ta** **sataji** **fam** **febe**, inu **vsami** **fvoj** **krish** **na** **fe**, **vſak** **dan**, inu **pojdi** **sa** **mano** (DB 1584, III, 36b).

Če bi pri pregledu večpomenskostnih vrst na podlagi večpomenskostnih tipov poskušali celoviteje predstaviti večpomenskost samostalnika v protestantskem besedišču, bi morali opozoriti na naslednje stvari.

Beseda ima lahko več drugotnih pomenov. Tudi drugotni pomen je lahko izhodišče za pomenski premik. Drugotni pomeni so vedno s pomenskim zakonom povezani z izhodiščnim pomenom, kar ima za posledico, da se pri prikazu drugotnih pomenskih enot v večpomenkah lahko uporabljajo predvsem pomenske sestavine, ki kažejo na razlike. Menimo, da tudi v slovarskih razlagah praviloma ne bi bile potrebne vse razlagalne sestavine. Pri pomenskem premiku prihaja vedno do spremembe besednih zvez, kar pomeni, da se lahko spremeni katerikoli njihov del. Pri takoimenovanih besedilnih pomenih (priliški pomeni in pomeni na podlagi liturgičnih besedil) ne prihaja sicer do spremenjenih zvez, ampak se spremeni položajnost, s tem pa tudi funkcija izhodiščnih zvez.

Večpomenskost je vezana na golo besedo ali besedno zvezo; stavčna enota je upoštevana, samo če je besedna zveza razširjena v stavek.

Vsak drugotni pomen je prikazan z zgledom oz. zgledi. Rekonstrukcije izhodiščnih pomenov so narejene izjemoma. Posamezni drugotni pomeni so združeni v tipe. Praviloma je tip postavljen, če je zanj več dokazov, vendar ni pri vsakem tipu več zgledov, zlasti se ne ponavljajo istovrstni. Zgledi torej niso izčrpani, saj je prvi pomen raziskave potrditev pomenskega premika.

Stilnost drugotnih pomenov ni bila v središču naloge, čeprav je stilnost sestavina vsakega poimenovanja. Na nevtralnost praviloma ni opozorjeno. Opozorjeno je predvsem na izrazite slogovne poteze pri tipu. Opažamo, da so drugotni pomeni, ki so bliže nevtralnosti, praviloma brez stilne označenosti. Iz razpravljanja je očitno, da je bil takratni stilni sestav besednega zaklada precej drugačen kot današnji. Zatorej se nam zdi povsem normalno, da bi morali biti posamezni drugotni pomeni v slovarju stilno označeni, kadar ne bi šlo za nevtralnost. Ker so drugotni pomeni pogosto stilno obarvani, je jasno, da pričakujemo tudi nevtralne sopomenke ali pa stilno drugače označene. Menimo, da spada k navadnemu opisu opozorilo vsaj na nadrejeno sopomenskost.

Pomembno vprašanje je, kako natančno in po kakšni poti bi bilo potrebno prikazati v slovarju tudi druge lastnosti večpomenskosti. Prvi odgovor je odvisen od slovarskega obsega. Če naj bi bil ta relativno popoln, potem bi bilo treba v slovar vključiti vse pomenske enote. To bi bila ne samo težka, ampak tudi zelo obsežna in težko obvladljiva naloga.

V obsežnejših slovarjih bi bilo treba navesti vse večpomenske enote, ki so zanesljivo dokazane, samo taka pot bi nas pripeljala do cilja, ki smo si ga zastavili.

Vprašanje je, kako to doseči. Treba je izhajati iz stopnje pomenske enote; ali je pomen, podpomen, pomenski odtenek, frazeologem, strokovni izraz ali drugi izraz.

Pomeni bi bili oštevilčeni in praviloma dokumentirani z več zgledi iz mreže tipičnih

zvez. O tem bi bilo najbrž hitro doseženo soglasje, ker je že zdaj tako rekoč splošna praksa. Težave so z ločevanjem posameznih pomenskih enot, vendar o tem smo govorili v glavnem delu naloge. Druge pomenske stopnje bi imele manj izrazito zarezo, vendar bi morale biti jasno razvidno, za katero stopnjo gre.

Za čisti pomenski odtенок bi lahko uporabili poševnico /, kar je do neke mere uporabljeno v SSKJ. Figuralne stalne zveze bi lahko bile označene z ustrezno okrajšavo. Z ustrezno oznako bi bili označeni strokovni izrazi. Frazeologeme, ki jih je včasih pri besedi veliko, bi lahko uvrstili za posebnim znakom. Skratka vse večpomenskostne vrste bi morale biti prikazane.

Pomenske enote bi morale biti tudi razložene. Vendar bi se bilo tu možno držati načela, da bi bila zlasti poudarjena uvrščevalnost in razločevalna razlagalna sestavina, ki je nekako sorodna pomenski sestavini.

O pogostnosti posameznih večpomenskostnih vrst bi lahko rekli, da je najpogostejša metonimizacija, sledi ji metaforizacija. Deloma kažejo na pogostnost tudi obsegi posameznih poglavij o večpomenskostnih vrstah, vendar popolnoma ta razmerja ne držijo, ker je gradivo za nekatere vrste zbirano po manj natančno določenih načelih kot za druge.

Ob motivaciji pri pomenskih premikih je treba opozoriti na tole. Veliko pomenskih premikov je prevzetih. S tem se je naš jezik razvijal. Predstave so se kratkoma prevzemale in posvajale. Pričujoče delo temu vprašanju ni posvečalo osrednje pozornosti, ker je bil namen predvsem ugotavljanje, kaj v jeziku je. Že pri tem je bilo razmeroma veliko težav, ker znanje današnjega jezika ne sme biti odločilno. Zelo očitno je: če je kaka stvar težko razložljiva, je praviloma prevzeta. Včasih JE pomenski razvoj tako zapleten, da ni mogoče brez specialnih raziskav ugotoviti resnice. V takih primerih ne moremo razložiti motivacije, četudi upoštevamo časovno razdaljo. Pogosto se to dogaja pri nekaterih simbolih (*kač'a*) in frazeologemih (*pred rokami*). Prevzetega je seveda zelo veliko, zato pomeni prevajanje *Biblije* in drugih besedil pomemben dogodek v razvoju jezika, ker so se dosežki drugih ljudstev in jezkov prenašali v naš jezik.

V primerjavi z današnjimi večpomenskostnimi vrstami in tipi ni kakšnih posebnih razlik. Posebnost bi lahko bila uporaba figuralnih stalnih zvez, to so zveze, ki smo jih v novjšem času nekoliko zanemarjali; naši predniki so jih pa na veliko uporabljali, ker so se jih v šoli tudi učili. Okoliščine so zahtevale, da so nekateri pomenski premiki drugačni. Ker gre za versko vsebino in zlasti za besedila, ki so se uporabljala v bogoslužju, so nekatere večpomenskostne vrste zelo razvite, npr. priliški pomeni, pomeni na podlagi liturgičnih besedil. Verjetno je zaradi relativne nerazvitosti jezika, predvsem pa zaradi narave besedil, malo besednih iger in preobrnitev.

Zanimivo je, katera področja življenja in stvarnosti so bila zlasti uporabljena pri pomenskih premikih. Predvsem je bil to človek in deli človeškega telesa. Po človeško so gledali tudi na druge stvari. To je še zlasti očitno pri metaforizaciji. Druga področja so bila bistveno bolj zapostavljena.

Smer, v katero so premiki šli, je določena s tematiko te literature. Če bi protestantski pisci pisali o drugih področjih, bi prav gotovo pokazali na tamkajšnja pomenska gibanja. Ker je pa zlasti biblijsko besedilo tudi tematsko zelo bogato, so morali poiskati tudi izraze za ta široka področja. Menimo, da so pri tem uporabljali izraze, ki je že obstajalo.

Konkurenčnost poimenovanj na podlagi večpomenskosti in sinonimnih drugih poimenovanj se kar ponuja v raziskovanje, vendar je bila v tej raziskavi opuščena zaradi obsežnosti druge problematike. Na ta razmerja je nekajkrat opozorjeno, zlasti takrat, če je na podlagi

večpomenskosti nastala stilno označena sopomenka.

Tudi večpomenskost pri posameznih piscih se ponuja kot vprašanje. V tej raziskavi tega ni bilo mogoče izpeljati. Nekatere primerjave so pa zelo karakteristične. Trubar ima na primer zelo veliko metafor, metonimij pa tudi frazeologemov, vendar ilustrativno gradivo v tej raziskavi ne daje natančne slike o tem in o razmerju do drugih avtorjev, ker je razmeroma veliko Trubarjevih zgledov uporabljenih tudi zaradi živosti njegovega jezika v neprevodnih besedilih, npr. TC 1575, zato je ima relativno veliko večpomenskostnih enot.

Raziskava je pokazala, da je treba pri analizah biti previden, ker gre za jezik, ki ga nimamo več v zavesti. Znanje sedanje norme lahko moti pri razumevanju takratnega stanja, zato je zelo pomembno, da se pri analizah naslanjamo na objektivna načela pri ločevanju posameznih pomenskih enot. V tej nalogi je uporabljano zlasti odločanje na podlagi besednih zvez, pri čemer je potrebno zelo poudariti, da so tu pomembni vsi elementi zveze. To se pravi, da je v kaki zvezi na določenem mestu samostalnik, je premalo natančno povedano, ker je treba jasno povedati, na primer, samostalnik iz te in te pomenske skupine.

VEČPOMENSKOST SAMOSTALNIKA V JEZIKU SLOVENSKIH PROTESTANTSKIH PISCEV 16. STOLETJA

POVZETEK

Namen dela je prispevati k realizaciji zgodovinskega slovarja slovenskega jezika z raziskavo večpomenskosti samostalnika pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja. Omejitev na samostalnik je bila smiselna, ker je bilo pričakovano, da bodo rezultati, četudi doseženi samo na samostalniku, pod določenimi pogoji uporabni tudi za druge besedne vrste. Bila je pa tudi nujna zaradi obsežnosti problematike. Ker pri besedilih ni bilo omejitev, je bilo dokaj težavno vprašanje, kako obsežno in kakšno gradivo je potrebno. Obsegalo naj bi čim več samostalniških drugotnih pomenov, da bi lahko čim popolneje osvetlili samostalniško večpomenskost. **Večpomenskost** obsega vse pojave pri besedi, ki dokazujejo, da je ta dobila pomen, ki je od izhodiščnega različen. Ker sem hotel doseči čim večjo objektivnost, sem za odločilno prvino pri določanju pomenskega razvoja vzel dejstvo, da se beseda v drugotnem pomenu vede v besedilu drugače, kar pomeni, da vstopa v okolje z drugimi besedami drugače, kot to dela v izhodiščnem pomenu.

Iz besednih zvez in sobesedila sem poskušal določiti pravila, po katerih bi se postopek lahko uporabljal pri analizi. V literaturi sem našel veliko metod, ki načelo o neposredni povezanosti pomena, besednih zvez in sobesedila upoštevajo, nisem pa našel poskusa, da bi to načelo kdo uporabil pri obravnavi večpomenskosti sistematično.

Prvo pravilo je bilo, da so besedne zveze in sobesedilo odločilne za vse pomene, glavne in drugotne. Tu sem povezal troje: jezikovni sistem, resničnost, ki se kaže v besedilu, in človekove umske možnosti.

Naslednja stvar, ki sem jo lahko določil, je bila **pomenska skupina**, pri kateri gre za skupino pomenov z isto glavno pomensko sestavino. Pri pomenskih sestavinah sem se lahko naslonil na prejšnje dosežke, pri katerih je soglasje razmeroma visoko, čeprav so poimenovanja različna in čeprav se uporabljajo v različnih analitičnih metodah.

Za oblikovanje pomenskih skupin so bile uporabljene zveze besede v določenem pomenu. Izraz besedna zveza se v raziskavi uporablja zlasti v širšem smislu, to pomeni, da označuje vsa skladenjska razmerja, v katera lahko vstopa beseda ali večbesedno poimenovanje.

Da bi bila spoznanja o pomenskih skupinah lažje uporabna, sta bila ustanovljena pojma tipična **zveza** in **mreža tipičnih zvez**. Tako lahko besedo z neznanim pomenom, kar se pri izdelavi zgodovinskih slovarjev pogosto dogaja, ko jo srečujemo v besedilih, preizkušamo, v katero mrežo tipičnih zvez spada, in na ta način določimo pomen.

Za leksikologijo je pri pomenu najpomembnejša uvrstitev v pomensko skupino, ker pri tem uporabljamo izrazite skladenjske prvine, medtem ko se za uvrstitev znotraj skupine poslužujemo tudi drugih sredstev, ki so podana na besedilni ravnini. Pri metonimiji je uvrstitev v pomensko skupino že skoraj dokončno dejanje, ker so stranske pomenske sestavine

izpeljane iz pomenskih sestavin izhodiščnega pomena.

Obseg pomenske skupine je do neke mere gibljiv, ker je odvisen od vsebine glavne pomenske sestavine; lahko je širši ali ožji, vendar gre tu vedno za razmerje: skupna enota ali dve enoti. Tu ne gre za kakršno koli poljubno prestavljanje mej. Vprašanje bi lahko nekoliko pojasnili z zgledi: *rastlina* – *kulturna rastlina* – *okrasna rastlina*. Nadpomenko pogosto uporabljamo kot ime pomenske skupine.

Nadalje opažamo, da se pri besedah, katerih izhodiščni pomen pripada isti pomenski skupini, razvijajo presenetljivo podobni pomenski razvoji, zlasti velja to za metonimične večpomenke. Zato sem vpeljal izraz **večpomenska skupina**. Pri njenih členih govorimo o možnih razvojih; ti se uresničijo, če je potreba.

Ker je uporaba besede v drugotnem pomenu zvezana tudi s spremembo tipičnih zvez, nastane vprašanje, kakšne so **stopnje drugotnih pomenov**. Ugotavljamo, da je izredno pomembna pogostnost kakega pomenskega razvoja. Tu sem uporabljal načeloma možnosti, ki so bile pri nas, zlasti v leksikografiji, uveljavljene: to so pomen, podpomen in pomenski odtенок. Med pomene uvrščam tudi pomenske razvoje, ki so vezani na večbesedni izraz.

Postavlja se vprašanje, kakšna je slogovna vrednost tako nastalih pomenov. V območju poetike in literature ostajajo podobni pojavi, ki niso narejeni po splošnih vzorcih, temveč je poudarjena njihova enkratnost, zato so slogovno vedno označeni. Kar se tiče slogovnosti v leksikologiji, so drugotni pomeni praviloma toliko bolj slogovno zaznamovani, kolikor manj navadni so.

Naslednje vprašanje so postopki, po katerih prihaja do novih pomenov. Zaradi izredne sistemskosti sem jih označil s pomenskimi zakoni, saj lahko besede uporabljamo v drugotnih pomenih neodvisno drug od drugega, pa je vendar rezultat tako rekoč vsem razumljiv. Imenujem pa jih **večpomenskostne vrste**. Nov pomen tako nikakor ni slučajnost; pravila so zelo trdna, toda uresničijo se samo takrat, kadar za to obstaja potreba.

Pri pomenskih razvojih sem se opiral zlasti na temeljni motiv, ki je po mojem mnenju vedno zelo splošen in širok. To opažanje je zelo pomembno, ker nekako pojasnjuje dejstvo, da so dosežki pomenskega razvoja dostopni ljudem z najrazličnejšo izobrazbo. Spoznanja o večpomenskostnih vrstah in pomenskih skupinah so primerna za raziskovanje besednega zaklada, ker pojasnjujejo celo vrsto težko ločljivih, a v človekovi zavesti že utrjenih pojavov.

Čprav je razdelitev na pomenske skupine deloma gibljiva, je bilo treba pred pregledom večpomenskostnih vrst predstaviti sestav samostalniških pomenskih skupin, da sem se lahko nanj naslanjal pri uvrščanju drugotnih pomenov. Samostalniške pomenske skupine sem razdelil na **pomenske vrste**, in sicer: o človeku in bitjih, o živalih, o rastlinah, o objektih v naravi, o napravah in orodjih, o prostorih, o snoveh, o dejanjih, o občutjih, o stanjih, o trajanjih, o lastnostih in končno na pomensko vrsto pomenskih skupin, ki jih je težko uvrstiti v predmetni, dejanski trajanski in lastnostni svet, npr. merski pojavi (*mera*, *vaga*), znakovni pojavi (*cajhen*, *čudo*, *znamenje*, *žigel*).

Ta popis je toliko širok, da lahko pokaže, kakšna je oz. kakšna bi bila lahko realna slika pomenskih skupin, čeprav so posameznosti po svoje tudi vprašljive. Ko na primer zberesh več pomenov iste vrste, nastane tudi potreba po osamosvojitvi; takih dogodkov je bilo med delom več. Načelnih težav pa, menim, ni.

Pri členjenju večpomenskostnih vrst, ki mu je posvečen največji del raziskave, so zgledi iz analiz razvrščeni po pomenskih vrstah.

Najprej obravnavam **metaforizacijo**, ki je utemeljena na podobnosti dveh pojavov, od

katerih je eden primerjaljen, drugi primerjan. Izbrana lastnost pri izhodiščnem pomenu ni nujno dominantna, mora pa biti toliko znana, da je razumljiva.

Pri **metonimizaciji**, pri kateri gre za povezanost poimenovanih pojavov, bodi da gre za pomik s celote na del ali z dela na celoto, je obravnavanih veliko tipov, npr. *naselje > prebivalci*.

Terminologizacija spada v večpomenskost samo deloma, saj je lahko izraz že ob nastanku termin. Največja značilnost termina je natančna pomenska določitev. Po svojem značaju je terminologizacija drugačna kot metaforizacija ali pa metonimizacija, saj lahko pri tem nastanku drugotnega pomena sodelujeta tudi ti dve. Pri predstavitvi terminologizacije so najprej naštetja področja, ki so bila v času protestantizma razvojno najbolj izrazita. Od jezikoslovnih izrazov je omenjena *črka*, ki je v osnovnem pomenu »črtica« v drugotnem pa »znamenje nad črko«, npr. *Zharkom fe ne pufti irрати, kakòr da bi ne bile* (KPo 1567, VII).

V poglavje o **natančnejšem določanju pomenov z opisovanjem** uvrščam ustaljene besedne zveze, ki nimajo še kakih posebnih lastnosti, zakaj tipičnost te večpomenskostrne vrste je poudarjenost neposredne opisnosti. Zveza vstopi v to kategorijo, ko dobi poimenovalno vlogo in jo potrди raba. Pomen take zveze mora biti razviden iz izrazov, ki jo sestavljajo, npr. *deželska inu duhovska gosposčina*.

Za ustaljene nazore je nekoliko nenavadno poglavje o **približevanju**, kot imenujem postopek, ki ga uporabljajo, ko pri ubeseditveni zadregi iščejo primeren izraz in se to iskanje ustavi pri neprimerni motivaciji. Med takimi zgledi obravnavam *deklo*, ki je imela že takrat glavni pomen tak kot danes, na mestu, kjer naj bi stala *deklica* ali *dečla* »dekle«.

Razmeroma malo je pri protestantih **preobrnitev**, kar je razumljivo spričo značaja besedil, npr. *junak*.

Nasprotno pa je zelo bogata **poosebitev**, npr. *jezik*.

Besedna igra je uvrščena med večpomenskostrne vrste, ker se pri njej uporabnik poigrava z dvema pomenoma, s prvim, iz katerega izhaja, in z drugim, na katerega hoče z zavestnim hotenjem besedo prenesti, vendar gre pri tem že tudi za besedilni pomen, ker se lahko uresničuje samo v besedilu.

Med večpomenskostrnimi vrstami ima pomembno mesto **frazeologizacija**, ko se pomenski premik veže na višjo enoto, kot je beseda, to je lahko besedna zveza, stavek ali zloženi stavek. Obravnavani frazemi kažejo na udeleženo posameznih pomenskih skupin v tem procesu v času protestantizma, čeprav niso izčrpni.

Med **figuralne stalne zveze** sem uvrstil stalne zveze, ki niso šle k frazeologizaciji, terminologizaciji in natančnejšemu določanju pomenov z opisovanjem, in je pri njih tipična vezniška povezava. Nastajajo po vzorcih; ti vzorci in značaj povezanih samostalnikov so odločujoči pri novih pomenih. Med večpomenskostrne vrste sem jih moral uvrstiti, ker so sistemsko povezane s pomenskimi možnostmi besed. Obravnavam merizme (*nebo inu zemlja*), dvočlenski niz (*na životu inu na duši*), veččlenski niz (*prez srca, andohti inu zastopa*), protipomenski niz (*zemlja – nebesa*), podvojitve sopomenk (*kraft inu muč*), pojasnjevalne zveze (*O gospod Buč, nebeski oča*) in zveze z ukrasnim pridevkom (*lubi otroci*)

V **poznamenjevanje ali simbolizacijo** so uvrščeni pomenski premiki, po katerih dobi pojav in s tem tudi beseda, s katero je poimenovan, funkcijo znamenja ali simbola za kaj. Pri tem se opustijo zveze, ki so značilne za izhodiščni pomen, hkrati pa dobijo sobesedilo, ki kaže na simbolični pomen, npr. *pastir, meso, jagnje*.

Med **primerjave** uvrščam zglede, ko se izraz uporablja za pojasnitev drugega pojava in na to kaže tudi izraz za primerjanje, npr. *Tvoja dolgust je gluh enimu palmovimu drivesu*

(DB 1584).

Jezik je sistem, v katerem je zelo veliko možnosti. Nekatera pravila so v središču; pri tistih, ki so na obrobju, se uveljavljajo že bistveno nova načela. Tako imamo v bližini večpomenskosti, ki bi jo lahko imenovali regularna in ki smo jo obravnavali v prejšnjih poglavjih, tudi pomenske pojave, pri katerih ne opažamo ob pomenskem razvoju tudi besednozveznih sprememb. Te pojave sem imenoval **besedilni pomeni**, ker so odvisni od besedil. Namesto besede prenašamo na druge pojave kar celo besedilo. Obravnavam **priliške pomene**, ki se lahko uporabljajo samo takrat, ko je razvidna zveza s priliko. Zato beseda pri priliškem pomenu ne vstopi v novo pomensko skupino in ne dobi nove mreže tipičnih zvez, pri stari mreži pa obdrži zlasti pomembnejše, splošnejše zveze, npr. *vinograd*.

Zelo podobno je pri **pomenih na podlagi liturgičnih besedil**, npr. *Barka pomeni to karfhanstvo*, *Morie tafvét*, *Vetrovi inu fortuna*, *ie fkuhniava Hudizhova*, *figa fvéta*, *inu tga Mefa* (KPo 1567, LXXXIb).

Karakteristika večpomenskosti izhaja iz obsega posameznih poglavij, ki obravnavajo večpomenskostne vrste. Mesto teh je zelo odvisno od nalog dobe, zato je tudi pri večpomenskosti kot eni izmed poimenovalnih možnosti prihajalo do pomenskih razvojev, ki jih je terjalo prevajanje Biblije; zelo opazna je terminologizacija, zlasti zaradi teološkega razpravljanja; nastajali so ekspresivni pomeni, na primer za polemična besedila; zelo pogosto je posebljenje, in sicer v znatni meri za prevodne potrebe pri Bibliji.

POLYSEMY OF NOUNS IN THE LANGUAGE OF SLOVENIAN PROTESTANT WRITERS IN 16TH CENTURY

SUMMARY

The aim of my paper is to contribute to the historical dictionary of the Slovenian language with the research of polysemy of nouns in the language of Slovenian protestant writers of the 16th century. It was expected that the results of the research, even when limited only to nouns, could under certain circumstances be used for other parts of speech as well. The limitation to nouns was necessary also due to the extensiveness of the topic. As the choice of texts was limitless, it was difficult to define the extent and the type of materials used in the research. It should contain as many nouns of secondary meaning as possible in order to highlight the polysemy of nouns.

The term **polysemy** defines all phenomena that prove that a word obtained a meaning different from its original one. Bearing in mind the maximum objectivity of the research, the deciding element in defining the evolution of meaning is the fact that a word, after acquiring a secondary meaning, takes a different position in a text compared to its position when used in the original meaning.

From phrases containing polysemous words and their context I tried to define the rules by which the procedure could be used in analysis. In literature, I found many methods that take into consideration the principle of direct connection of meaning, phrases and context, but I did not find an attempt of using this principle in systematic work on polysemy.

In the first rule, where phrases and context define all meanings, both original and secondary, I combined the language system, the reality shown in the text and human mental abilities.

The next thing I could define was a group of meanings which involves a group of meanings with the same main semantic component. Here I could rely on previous achievements where the unanimity is reasonably high, although the terminology is different and is used in different analytical methods.

In forming a group of meanings phrases in certain meaning were used. In the research the term phrase is used in its broader meaning, namely it defines all syntactical relations that a word or a complex noun can be found in.

To make the findings about a group of meanings easier to use, two terms are formed: **typical collocation** and **net of typical collocations**. When a word of an unknown meaning is found in texts, which happens quite frequently in work on historical dictionaries, it is possible to define into which net of typical collocations it belongs and thus to define its meaning.

In lexicology it is most important to place a meaning into a semantic group using typical syntactical elements. When placing the meaning within the group, other means based on context can be used. In metonymy, the placing of a word into a group of meanings is an

almost final act, since marginal semantic elements are derived from the semantic elements of the original meaning.

The size of a group of meanings is to some extent flexible. Its size depends on the content of the basic semantic element. The proportion is what matters: one common unit or two units. Setting the limits is not optional. The problem could be highlighted by an example: *rastlina – kulturna rastlina – okrasna rastlina*. A hypernym is often used as the name of a group of meanings.

It has been noticed that words, the original meaning of which belongs to the same group of meanings, develop their meanings in similar ways, especially metonymic polysemantic words. Hence I introduced the term **polysemantic group**. Possible evolutions of its elements are realised if necessary.

Since the usage of a word in its original meaning is connected with the change of typical collocations, it brings the question of **the degree of secondary meanings**. The frequency of some developments of meaning is vital. I applied the possibilities established in our lexicography: meaning, hyponym and shade of meaning.

The question is what the stylistic value of these meanings is. In the field of poetics and literature similar phenomena which do not follow general patterns can be observed. Their uniqueness is stressed, therefore they are always stylistically marked. The less ordinary the secondary meanings are the more stylistically marked they get as far as style in lexicology is concerned.

The next topic is the procedures that bring new meanings. As they are highly systematic I defined them as rules of meanings, since words can be used in their secondary meanings independently and the result is perfectly understandable to everyone. They are called **polysemantic types**. The new meaning is by no means a coincidence, the rules hold good and they prove only when necessary.

When dealing with the development of meaning I based my research on the basic motive, which is always very general. It explains the fact that the findings of research of the development of meaning are accessible to people of various academic backgrounds. The findings in the fields of polysemantic types and semantic groups are convenient for the research of vocabulary as they explain a variety of well-known but not clearly differentiated phenomena.

Although the division into semantic groups is partly flexible, it was necessary to define the system of semantic groups of nouns before revising the polysemantic types. It enabled me to specify secondary meanings. I divided semantic groups of nouns into **semantic types**: of man and beings, animals, plants, objects in nature, devices and tools, spaces, materials, acts, feelings, states, duration, characteristics, and finally a type of semantic groups difficult to specify into any of the above-mentioned types, e.g. expressions of measurement (*mera, vaga*), appearance (*cajhen, čudo, znamenje, žigel*).

The length of the list shows what could be the real picture of semantic groups although there are still some problematic particularities. When one gathers more meanings of the same type the problem of isolation appears. But in my opinion there are no general problems.

A great part of my research deals with the analysis of polysemantic types in which the examples of the analysis are specified in semantic types.

Metaphorisation is based on the resemblance of two phenomena, one of which compares and the other is being compared. The chosen characteristic of the original meaning is not necessarily dominant but has to be understood.

In **metonimisation** I deal with the connection between the phenomena named. Many types are dealt with, e.g. *naselje* > *prebivalci*, being either a shift from a whole to a part or from a part to a whole.

Terminologisation only partly belongs to polysemy. An expression can represent a term at its creation. The basic characteristic of a term is its precisely defined meaning. In its nature, terminology is different from metaphorisation or metonymy since the latter two take part in the process of acquiring the second meaning. In the presentation of terminologisation, the fields listed were the most prominent during the development in the time of Protestantism. *Črka* (= letter) is mentioned which in its original meaning »a short line« and in its secondary meaning »a mark above a letter«, e.g. *Zhãrkomfẽ ne pufti irrati, kakŕ da bi ne bile* (KPo 1567, VII).

In the chapter about **defining the meaning using description** I deal with set phrases that still have no particular characteristics due to the fact that the typicality of this polysemantic type is the emphasis of its descriptiveness. A set phrase enters this category after it acquires its denotative function and has been confirmed by usage. The meaning of the phrase should be evident from its elements, e.g. *deželska inu duhovska gosposčina*.

According to the existing points of view the chapter about **nearing** could be slightly controversial. It is about the procedure in which an embarrassing search for a suitable expression ends in inadequate motivation. Among such is *dekla* (=maid), which original meaning in that time was the same as today's in places where *deklica* or *dečla* (=girl) should have been used.

The phenomenon of **conversion** in Protestantism is rare due to the character of texts e.g. *junak*.

Personification is quite rich as in e.g. *jezik*.

Word pun is placed among polysemantic types as the user of the pun plays on the original and the second meaning which is deliberately transposed to the word. It can only be realised in context.

Phraseologisation has a very important position among polysemantic types. The shift of meaning refers to a higher unit than a word. It can be a phrase, a clause or a complex sentence. The phrases discussed show, to some extent, the occurrence of certain semantic groups in this process during Protestantism.

Set phrases that could not be part of phraseologisation, terminologisation or precise definition of meanings by description belong to **figurative set phrases**. They are typically joined by conjunctions. They occur in patterns which together with the consisting nouns determine new meanings. Set phrases are connected with semantic possibilities of words by a system and thus had to be classified as figurative set phrases. I also deal with merisms (*nebo inu zemlja*), two-part strings (*na životu inu na duši*), multi-part strings (*prez srca, andohti inu zastopa*), antonymic strings (*zemlja – nebesa*), doubling of synonyms (*kraft inu muč*), explanatory phrases (*O gospod Bug, nebeski oča*) and phrases used with epithets (*lubi otroci*).

Symbolisation includes shifts of meaning that give the phenomenon and the word which marks it the function of a sign or symbol. Here the typical characteristics of original meaning are dropped and a new context with a symbolic meaning is acquired, e.g. *pastir, meso, jagnje*.

If one expression is used to explain the other phenomenon and the comparing expression illustrates it we call it **similes** and examples like *Tvoja dolgust je glih enimu palmovimu drivesu* (DB1584) are used.

Language is a system with many possibilities. Some rules are central and change little, while many new principles are used with those in the margin. In the vicinity of polysemy

which is considered regular, there are semantic phenomena which do not display any changes in word sets during the development of meaning. I named such phenomena **contextual meanings** as they depend on context. Instead of a word a whole text is transferred to other phenomena. I deal with **parables** which are used only when a relationship with the process of assimilation is evident. A word with an assimilatory meaning does not enter a new semantic group and does not get a new net of typical collocations, it retains important, more general collocations e.g. *vinograd*.

More or less same applies to **meanings based on liturgical texts**, e.g. *Barka pomeni to karfhanstvo*, *Morie ta svét*, *Vetrovi inu fortuna*, *ie fkuhniava Hudizhova*, *figa svéta*, *inu tiga Meša* (KPo 1567, LXXXIb).

The characteristics of polysemy base on the size of single chapters dealing with polysemantic types. The position of these largely depends on the demands of the time, Translations of the Bible demanded developments of meaning and terminologisation, specially due to theological debates. Some expressive meanings came to light, e.g. in polemic texts. In translations of the Bible personification can often be found.

Prevedla Manica Danko

DIE SUBSTANTIVISCHE POLYSEMIE IN DER SPRACHE VON SLOWENISCHEN PROTESTANTISCHEN AUTOREN DES 16. JAHRHUNDERTS

ZUSAMMENFASSUNG

Diese Abhandlung über die Polysemie von Substantiven bei slowenischen protestantischen Autoren des 16. Jahrhunderts möchte ein Beitrag zur Realisierung des historischen Wörterbuchs der slowenischen Sprache sein. Die Beschränkung auf das Substantiv war sinnvoll, denn es war anzunehmen, dass die nur fürs Substantiv erzielten Ergebnisse unter bestimmten Voraussetzungen auch für andere Wortarten anwendbar sein könnten. Sinnvoll war die Begrenzung aber auch wegen des großen Umfangs der Problematik. Da es bei den Texten keine Beschränkungen gab, war es ziemlich schwierig zu bestimmen, welches Material und in welchem Umfang auszuwählen ist. Es sollten möglichst viele substantivische Bedeutungen enthalten sein, um die substantivische Polysemie möglichst vollständig auszuleuchten.

Die **Polysemie** umfasst alle Erscheinungen am Wort, die belegen, dass es eine von der Ausgangsbedeutung abweichende erlangt hat. Um einer möglichst großen Objektivität willen wurde als entscheidendes Element bei der Bestimmung der Bedeutungsentwicklung die Tatsache betrachtet, dass das Wort in einer sekundären Bedeutung im Kontext anders funktioniert, das heißt, dass es in das Umfeld mit anderen Worten anders eintritt als in der Ausgangsbedeutung.

Es wurde versucht, aus Wortverbindungen und Kontexten Regeln zu entwickeln, nach denen das Verfahren bei der Analyse anwendbar wäre. In der Literatur fand ich viele Methoden, welche den Grundsatz der unmittelbaren Verbundenheit von Bedeutung, Wortverbindungen und Kontexten berücksichtigen, allerdings keinen Versuch einer systematischen Anwendung dieses Grundsatzes bei der Behandlung der Polysemie.

Die erste Regel lautete, dass Wortverbindungen und Kontexte ausschlaggebend sind für alle Bedeutungen, sowohl Haupt- als auch Nebenbedeutungen. Hier wurden drei Elemente kombiniert: das Sprachsystem, die im Text an den Tag tretende Wirklichkeit, und die Geistesfähigkeiten des Menschen.

Als nächstes konnte die **Bedeutungsgruppe** festgelegt werden, bei der es sich um eine Bedeutungsgruppe mit demselben Bedeutungs-Hauptelement handelt. Bei den Bedeutungselementen konnte auf frühere Ergebnisse zurückgegriffen werden, bei denen die Übereinstimmung verhältnismäßig hoch ist, trotz der Unterschiedlichkeit der Benennungen und der angewandten analytischen Methoden.

Für die Bildung von Bedeutungsgruppen wurden Wortverbindungen in bestimmter Bedeutung verwendet. Der Ausdruck Wortverbindung wird in dieser Beitrag vornehmlich im weiteren Sinne verwendet, das heißt, dass er alle syntaktischen Verhältnisse bezeichnet, welche ein Wort oder eine aus mehreren Wörtern bestehende Benennung eingehen können.

Um die Anwendung der Erkenntnisse über Bedeutungsgruppen zu erleichtern, wurden

die Begriffe **typische Verbindung** und **typisches Verbindungsnetz** geschaffen. So kann man für ein bei der Ausarbeitung von historischen Wörterbüchern vorkommendes Wort mit unbekannter Bedeutung, was keine Seltenheit ist, am Text überprüfen, welchem typischen Verbindungsnetz es angehört und so die Bedeutung ermitteln.

Bei der Bedeutung ist für die Lexikologie die Zuordnung zu einer Bedeutungsgruppe ausschlaggebend, denn dabei fallen syntaktische Elemente ins Gewicht, während für die Zuordnung innerhalb der Gruppe auch andere auf der Textebene gegebene Mittel zu Anwendung kommen. Bei der Metonymie ist die Zuordnung zu einer Bedeutungsgruppe schon nahezu endgültig, weil die Bedeutungs-Nebenelemente aus Bedeutungselementen der Ausgangsbedeutung abgeleitet sind.

Der Umfang einer Bedeutungsgruppe kann bis zu einem gewissen Maße fließend sein, weil er vom Inhalt des Bedeutungs-Hauptelements abhängt – breiter oder enger gefasst, doch geht es dabei immer um ein Verhältnis: eine gemeinsame Einheit oder zwei Einheiten, wobei die Grenzziehung nicht beliebig ist. Das Problem kann mit Beispielen veranschaulicht werden: *Pflanze* – *Kulturpflanze* – *Zierpflanze*. Die Oberbedeutung wird oft als Benennung der Bedeutungsgruppe verwendet.

Ferner ist anzumerken, dass es bei Wörtern, deren Ausgangsbedeutung derselben Bedeutungsgruppe angehört, zu überraschend ähnlichen Bedeutungsentwicklungen kommt, was insbesondere für metonymische Wörter mit mehreren Bedeutungen gilt. Deshalb wurde der Ausdruck **polysemantische Gruppe** eingeführt. Bei ihren Gliedern kann von möglichen Entwicklungen die Rede sein; diese werden nach Bedarf umgesetzt.

Da die Verwendung eines Wortes in seiner Nebenbedeutung auch mit einer Abänderung der typischen Verbindungen einhergeht, stellt sich die Frage nach den **Graden der Nebenbedeutungen**. Festzustellen ist eine außerordentliche Wichtigkeit der Häufigkeit einer Bedeutungsentwicklung. Hier wurden in der Regel die in der slowenischen Lexikographie vorherrschenden Möglichkeiten angewandt: das sind Bedeutung, Unterbedeutung und Bedeutungsnuance. Zu den Bedeutungen werden auch an einen aus mehreren Worten bestehenden Wortausdruck gebundene Bedeutungsentwicklungen gezählt.

Es drängt sich die Frage nach dem Stilwert von so entstandenen Bedeutungen auf. Im Bereich der Poetik und Literatur kommen ähnliche Erscheinungen vor, die sich nicht nach allgemeinen Mustern richten und bei denen vielmehr ihre Einmaligkeit betont ist, deshalb sind sie stilistisch nie neutral. Was den Stilcharakter in der Lexikologie betrifft, sind Zweitbedeutungen in der Regel desto stärker stilistisch gekennzeichnet, je weniger üblich sie sind.

Die nächste Frage bildet die Entwicklung von neuen Bedeutungen. Wegen ihrer außerordentlichen Systemhaftigkeit wurden sie als Bedeutungsgesetze bezeichnet, denn Wörter können in ihren Nebenbedeutungen durchaus voneinander unabhängig verwendet werden, und trotzdem ist das Ergebnis sozusagen allgemein verständlich. Hier wird das als **polysemantische Art** bezeichnet. Eine neue Bedeutung ist demnach keineswegs etwas Zufälliges: die Regeln sind sehr fest, allerdings werden sie nur nach Bedarf verwirklicht.

Bei Bedeutungsentwicklungen wurde insbesondere vom Grundmotiv ausgegangen, das m.E. immer sehr allgemein und breit ist. Diese Feststellung ist sehr wichtig, weil es dadurch verständlich wird, wieso Ergebnisse einer Bedeutungsentwicklung Leuten mit sehr unterschiedlicher Schulbildung zugänglich sind. Die Erkenntnisse über den polysemantischen Charakter von Arten sind zur Untersuchung des Wortschatzes anwendbar, weil sie eine ganze Reihe von schwer zu unterscheidenden, doch im menschlichen Bewusstsein schon gefestigten

Erscheinungen erklären.

Obwohl die Einteilung in Bedeutungsgruppen teilweise fließend ist, musste vor der Sichtung der Polysemie von Reihen die Zusammensetzung von substantivischen Bedeutungsgruppen veranschaulicht werden, um als Anhaltspunkt für die Zuordnung von Nebenbedeutungen dienen zu können. Die substantivischen Bedeutungsgruppen wurden in **Bedeutungs-Arten** gegliedert und zwar: Mensch und Wesen, Tiere, Pflanzen, Objekte in der Natur, Geräte und Werkzeuge, Räume, Stoffe, Handlungen, Empfindungen, Zustände, das Andauern, Eigenschaften und schließlich die Bedeutungsart von in die sachliche, wirklich andauernde oder eigenschaftliche Welt schwer einzuordnenden Bedeutungsgruppen, z.B. Maßerscheinungen (*mera, vaga*), Zeichenerscheinungen (*cajhen, čudo, znamenje, žigel*).

Die Beschreibung ist breit genug, um anzeigen zu können, welcher Art ein reeles Bild der Bedeutungsgruppen ist oder sein kann, auch wenn Einzelheiten im gewissen Sinne fragwürdig sein könnten. Wenn man z.B. etliche Bedeutungen derselben Art gesammelt hat, wird auch eine Verselbstständigung notwendig; während der Arbeit ist es wiederholt dazu gekommen. Allerdings sehe ich hier keine grundsätzlichen Schwierigkeiten.

Bei der Gliederung von polysemantischen Arten, denen sich der Großteil der Arbeit widmet, sind die Beispiele der Analysen nach Bedeutungsarten angeordnet.

Zuerst wird die **Metaphorisierung** behandelt, die in der Ähnlichkeit zweier Erscheinungen verankert ist, einer vergleichenden und einer verglichenen. Die gewählte Eigenschaft muss bei der Ausgangsbedeutung nicht immer dominant sein, jedoch bekannt genug, um verständlich zu sein.

Bei der **Metonymisierung**, bei der es sich um die Verbindung der benannten Erscheinungen handelt, sei es, dass es um eine Verschiebung vom Ganzen auf einen Teil geht oder umgekehrt, werden viele Typen behandelt, z.B. *naselje* > *prebivalci* (Siedlung – Einwohner).

Die **Terminologisierung** gehört nur teilweise zur Polysemie, da ein Ausdruck bereits bei seiner Entstehung Terminus sein kann. Und die prägende Eigenschaft eines Terminus ist gerade seine genaue Bedeutungsfestlegung. Ihrem Charakter nach ist die Terminologisierung anders als die Metaphorisierung oder Metonymisierung, denn bei der Entstehung einer sekundären Bedeutung können auch diese zwei mit im Spiel sein. Bei der Präsentation der Terminologisierung werden zuerst die Bereiche aufgezählt, die in der Zeit des Protestantismus entwicklungsmäßig am ausgeprägtesten gewesen sind. Von den sprachwissenschaftlichen Ausdrücken wird der Buchstabe (*črka*) erwähnt, die im Slowenischen in seiner Grundbedeutung »črtica« (Strichlein) bedeutet und in der sekundären dann »Zeichen über dem Buchstaben«, z.B. *Zharkom je ne pufti irratī, kakōr da bi ne bile* (KPo 1567, VII).

Ins Kapitel über **die nähere Festlegung von Bedeutungen mittels Beschreibung** wurden gefestigte Wortverbindungen eingeordnet, die außerdem keine besonderen Eigenschaften besitzen, denn die Typik dieser polysemantischen Art ist die Ausgeprägtheit der unmittelbaren Beschreibbarkeit. Eine Verbindung tritt in diese Kategorie ein, wenn sie eine benennende Rolle bekommt und im Sprachgebrauch bestätigt ist. Die Bedeutung einer solchen Verbindung muss aus den Ausdrücken als ihren Bestandteilen ersichtlich sein, z.B. *deželška inu duhovska gosposčina*.

Für gewöhnliche Ansichten dürfte das Kapitel über die **Annäherung** etwas ungewöhnlich sein. So benenne ich Fälle, wenn in einer Formulierungsschwierigkeit nach einem geeigneten Ausdruck gesucht wurde und diese Suche bei einer nicht geeigneten Motivierung innehielt. Als solcher Fall ist das Wort *dekla* (Magd) zu betrachten, dessen Hauptbedeutung schon

damals der heutigen gleich war und das trotzdem an Stellen verwendet wurde, wo es *deklica* oder *dečla* (Mädchen) heißen müsste.

Angesichts des Textcharakters kommen bei den Protestanten verhältnismäßig selten **Umkehrungen** vor, z.B. *junak* (Held).

Im Gegensatz dazu ist die **Personifizierung** sehr reich, z.B. *jezik* (Zunge).

Das **Wortspiel** wurde den polysemantischen Arten zugeordnet, weil hier der Sprecher an zwei Bedeutungen anspielt, an die erste, Ausgangsbedeutung, und an die zweite, auf die er das Wort bewusst übertragen möchte; allerdings geht es hier schon um die Textbedeutung, denn sie kann nur im Text verwirklicht werden.

Unter polysemantischen Arten fällt der **Phraseologisierung** ein wichtiger Stellenwert zu; hier ist die Bedeutungsverschiebung an eine dem Wort übergeordnete Einheit gebunden, z.B. eine Wortverbindung, einen einfachen oder zusammengesetzten Satz. Die behandelten Phraseme weisen die Teilhabe von einzelnen Bedeutungsgruppen an diesem Prozess in der Zeit des Protestantismus hin, auch wenn sie nicht abschließend sind.

Den **figuralen stehenden Verbindungen** wurden diejenigen stehenden Verbindungen zugeordnet, die nicht der Phraseologisierung, Terminologisierung und einer näheren Bestimmung von Bedeutungen durch Beschreibung zuzuordnen waren und bei denen typischerweise die konjunktionale Verbindung vorkommt. Sie entstehen nach Mustern; diese Muster und der Charakter der verbundenen Substantive sind für neue Bedeutungen ausschlaggebend. Sie mussten den polysemantischen Arten zugeordnet werden, weil sie an die Bedeutungsmöglichkeiten der Wörter systemhaft gebunden sind. Behandelt werden Merismen (*nebo inu zemlja* – Himmel und Erde), eine zweigliedrige Reihe (*na životu inu na duši* – an Körper und Seele), mehrgliedrige Reihen (*brez srca, andohti inu zastopa* – ohne Herz, Andacht und Verständnis), eine antonymische Reihe (*zemlja – nebesa* – Erde-Himmel), die Verdopplung von Synonymen (*kraft inu moč*), erklärende Verbindungen (*O gospud Bog, Nebeski oča* – O Herrgott, himmlischer Vater) und Verbindungen mit einem Epitheton ornans (*lubi otroci* – liebe Kinder).

Der **Ver-Zeichnung oder Symbolisierung** wurden diejenigen Bedeutungsverschiebungen zugeordnet, bei denen die Erscheinung und damit auch das diese benennende Wort die Funktion eines Zeichens bzw. Symbols annehmen. Dabei werden die für die Ausgangsbedeutung typischen Verbindungen aufgegeben, zugleich bekommen solche Worte einen Kontext, aus dem ihre symbolische Bedeutung zu entnehmen ist, z.B. *pastir, meso, jaǰnje* (Hirte, Fleisch, Lamm).

Den Vergleichen wurden Beispiele zugeordnet, wenn ein Ausdruck zur Erklärung einer anderen Erscheinung verwendet wird und auch der Ausdruck für den Vergleich darauf hinweist, z.B. *Tvoja dolgust je glih enimu palmovimu drievesu* (DB1584).

Die Sprache ist ein System, in dem es sehr viele Möglichkeiten gibt. Einige Regeln stehen im Zentrum; bei denjenigen, die eher am Rande stehen, machen sich bereits wesentlich neue Grundsätze bemerkbar. So kommen in der Nähe der Polysemie, die man als regulär bezeichnen kann und die in den vorangegangenen Kapiteln behandelt wurde, auch Bedeutungserscheinungen vor, bei denen bei der Bedeutungsentwicklung nicht auch Wortverbindungsveränderungen zu verzeichnen sind. Diese Bedeutungen wurden als **Textbedeutungen** bezeichnet, weil sie vom Kontext abhängen. Anstelle eines Wortes wird der gesamte Text auf eine andere Erscheinung übertragen. Behandelt werden auch **Parabel-Bedeutungen**, die auch nur einmal verwendet werden können, wie die Verbindung mit der Parabel deutlich macht. Deshalb

tritt im Falle einer Parabel-Bedeutung das Wort nicht in eine neue Bedeutungsgruppe ein und erhält kein neues Netz von typischen Verbindungen, beim alten Netz behält es dagegen insbesondere die wichtigeren, allgemeinen Verbindungen bei, z.B. *vinograd* (Weinberg).

Sehr ähnlich ist der Sachverhalt bei **Bedeutungen aufgrund von liturgischen Texten**, z.B. *Barka pomeni to kàrŕhanŕivo*, *Morie ta fŕvét*, *Vetrovi inu fortuna*, *ie ŕkufŕhniava Hudizhova*, *ŕiga fŕvéta*, *inu tiŕga Meŕa* (KPo 1567, LXXXIb).

Die Charakteristik der Polysemie geht auf den Umfang von Einzelkapiteln zurück, welche die Polysemie der Art behandeln. Ihr Stellenwert hängt von den Aufgaben der Zeit ab, deshalb ist es auch bei der Polysemie als einer unter den Benennungsmöglichkeiten zu durch die Anforderungen der Bibelübersetzung auferlegten Bedeutungsentwicklungen gekommen; sehr augenfällig ist die Terminologisierung, insbesondere der theologischen Diskussion; es entstanden expressive Bedeutungen, z.B. für polemische Texte; sehr häufig ist die Personifizierung und zwar in hohem Maße für die Anforderungen der Bibelübersetzung.

KRAJŠAVE

BH 1584	A. Bohorič, <i>Arcticae horulae</i> , 1584
BL	Biblični leksikon
BS	Brižinski spomeniki
BTa 1580	A. Bohorič, <i>TRŌZHIA TABLA</i> , 1580
BV	Bogoslovni vestnik
ČJKZ	Časopis za jezik, književnost in zgodovino
ČZN	Časopis za zgodovino in narodopisje
DAG 1585	J. Dalmatin, <i>AGENDA</i> , 1585
DB 1578	J. Dalmatin, <i>BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL</i> , 1578
DB 1584	J. Dalmatin, <i>BIBLIA</i> , 1584
DBu 1580	J. Dalmatin, <i>PERVE BVŌVE MOSESSŌVE</i> , 1580
DC 1579	J. Dalmatin, <i>TA CELI CATEHISMVS</i> , 1579
DC 1580	J. Dalmatin, <i>CATEHISMVS</i> , 1580
DC 1584	J. Dalmatin, <i>TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI</i> , 1584
DC 1585	J. Dalmatin, <i>TA KRATKI WIRTEMBERSKI CATECHISMVS</i> , 1585
DiS	Dom in svet
DJ 1575	J. Dalmatin, <i>IESVS SIRAH</i> , 1575
DM 1584	J. Dalmatin, <i>KARSHANSKE LEPE MOLITVE</i> , 1584
DPa 1576	J. Dalmatin, <i>PASSION</i> , 1576
DPr 1580	J. Dalmatin, <i>SALOMŌNŌVE PRIPVVISTI</i> , 1580
Ezk	Ezekiel
Jer	Jeremija
JiS	Jezik in slovstvo
Jn	Janezov evangelij
JPo 1578	J. Juričič, <i>POSTILLA</i> , 1578
JS	Jezikoslovni spisi
KB 1566	S. Krelj, <i>TRŌZHIA BIBLIA</i> , 1566
KPo 1567	S. Krelj, <i>POSTILLA SLOVENSKA</i> , 1567
Kr	Knjige kraljev
Lk	Lukov evangelij
LMS	Letopis Matice Slovenske
LZ	Ljubljanski zvon
MD 1592	H. Megiser, <i>DICTIONARIVM ŌVATVŌR LINGVARVM</i> , 1592
MPar 1592	H. Megiser, <i>PARAMIŌLOGIAS</i> , 1592
Mr	Markov evangelij
MS 1593	H. Megiser, <i>SPECIMEN</i> , 1593
Mt	Matejev evangelij
MTh 1603	H. Megiser, <i>THESAURUS POLYGLŌTTUS</i> , 1603
Mz	Mojzesove knjige
N-S	Nemško-slovenski slovar
*P 1563	<i>ENE DVHŌVNE PEISNI</i> , 1563

Ps	Psalmi
PS	pomenska skupina
RS	Rječnik simbola
SB	Slovenski besednjak
SBL	Slovenski biografski leksikon
Sir	Sirahova knjiga
S-N	Slovensko-nemški slovar
SPNZ 1984	Sveto pismo nove zaveze, 1984
SPSNZ 1985	Sveto pismo stare in nove zaveze, 1985
SR	Slavistična revija
SSJLK	Seminar slovenskega jezika, literature in kulture
SSKJ	Slovar slovenskega knjižnega jezika
TA 1550	P. Trubar, Abecedarium vnd der klein Catechismus 1550
TA 1555	P. Trubar, ABECEDARIVM, 1550
TA 1566	P. Trubar, ABECEDARIVM, 0LI TABLIZA, 1566
TAr 1562	P. Trubar, ARTICVLI 0LI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KERSZHANSKE, 1562
TC 1550	P. Trubar, Catechismus..., 1550
TC 1555	P. Trubar, CATECHISMVS, 1550
TC 1567	P. Trubar, TA CELI CATEHISMVS, 1567
TC 1574	P. Trubar, TA CELI CATEHISMVS, 1574
TC 1575	P. Trubar, CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA, 1575
TE 1555	P. Trubar, TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA, 1555
TfC 1595	F. Trubar, TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI, 1595
TfM 1595	F. Trubar, LEPE KARSZHANSKE M0LITVE, 1595
Tim	Pismi Timoteju
TKo 1557	P. Trubar, TA SLOVENSKI KOLENDAR, 1557
TkM 1579	J. Tulščak, Kerfzhanske LEIPE M0LITVE, 1579
TL 1561	P. Trubar, SVETIGA PAVLA TA DVA LISTY, 1561
TL 1567	P. Trubar, SVETIGA PAVLA LYSTVVI, 1567
TM 1555	P. Trubar, ENA M0LIT0V TIH KERSzhenikou, 1555
T0 1564	P. Trubar, CERK0VNA 0RDNINGA, 1564
TP 1567	P. Trubar, ENA DVH0VSKA PEISSEN SVBPER TVRKE, 1567
TP 1575	P. Trubar, Try Duhouske peifsni, 1575
TPo 1595	P. Trubar, HISHNA P0STILLA, 1595
TPs 1566	P. Trubar, Ta Celi Pfalter Daudou, 1566
TPs 1567	P. Trubar, ENI PSALMI, TA CELI CATEhifmus, 1567
TPs 1579	P. Trubar, TA PERVI PSALM SHNEGA TRIIEMI ISLAGAMI, 1579
TR 1558	P. Trubar, EN REGISHTER, 1558
TR 1561	P. Trubar, Regifter vnd fummariſcher Inhalt, 1561
TT 1557	P. Trubar, TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA, 1557
TT 1560	P. Trubar, TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA, 1560
TT 1577	P. Trubar, NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL, 1577
TT 1581-82	P. Trubar, TA CELI NOVVI TESTAMENT, 1581-82
TtPre 1588	M. Trošt, ENA LEPA INV PRIDNA PREDIGA, 1588
Vp	Visoka pesem
ZČ	Zgodovinski časopis
ZDHV	Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede
ZK 1595	J. Znojilšek, KATECHISMVS D0CT0RIA MARTina Luthra, 1595

LITERATURA

- ABHANDLUNGEN ÜBER DIE SLOWENISCHE REFORMATION. 1968. München.
- AHMANOVA, ●. S. 1966. *Slovar' lingvističeskikh terminov*. Moskva.
- ANDOLJŠEK, Ivan. 1960. *Naš začetni bralni pouk in učbeniki zanj I, 1550–1869*. Ljubljana, 11–19.
- 1978. *Naš začetni bralni pouk in učbeniki zanj I, 1550–1869*. 2. predelana izdaja. Ljubljana, 11–25.
- APRESJAN, Ju. D. 1974. *Leksičeskaja semantika. Sinonimičeskie sredstva jazyka*. Moskva.
- ARISTOTELES. 1982. *Poetika*. Prevedel, uvod in opombe napisal Kajetan Gantar. Ljubljana.
- BAJEC, Anton. 1950–1959. *Besedotvorje slovenskega jezika I–IV*. Ljubljana.
- 1951. *Rast slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana.
- BARBARIČ, Štefan. 1972/73. *Stik Primoža Trubarja z mislijo Erazma Rotterdamskega*. Zbornik za slavistiko. Novi Sad, 87–98.
- 1973. *Stara prekmurska književnost ob vzhodnoštajerski in kajkavski hrvaški*. Študije o slovstvu in jeziku. Murska Sobota, 11–29.
- 1986. *Slovenska reformacijska književnost v srednjevropskem kontekstu*. Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije. Ljubljana, 57–63.
- BARTHES, Roland. 1990. *Retorika Starih*. Ljubljana.
- BAŠ, Angelos. 1959. *Noša v poznem srednjem veku in 16. stoletju na Slovenskem*. Ljubljana.
- 1970. *Noša na Slovenskem v poznem srednjem veku in 16. stoletju*. Ljubljana.
- 1984. *Oblačilne značilnosti na Slovenskem v 16. stoletju*. SSJLK 20, 69–86.
- 1986. *Oblačilne razmere na Slovenskem v 16. stoletju*. Slovenci v evropski reformaciji. Ljubljana, 7–27.
- BATISTIČ, Tatjana. 1982. *O komponentnoj analizi leksičkog značenja*. Leksikografija i leksikologija. Beograd–Novi Sad, 9–13.
- BEAUGRANDE, Robert Alain in DRESSLER, Wolfgang Ulrich. 1992. *Uvod v beseditoslovje*. Ljubljana.
- BENDIX, Edvard H. 1983. *Empiričeskaja baza semantičeskogo opisanija*. Novoe v zarubežnoj lingvistike. Vypusk XIV. Moskva, 75–107.
- BENEDIK, Metod. 1986. *Izhodišče in nameni Trubarjevega delovanja*. BV 46, 217–225.
- BERČIČ, Branko. 1968a. *Das slowenische Wort in den Drucken des 16. Jahrhunderts*. Abhandlungen über die slowenische Reformation. München, 152–265.
- 1968b. *Tiskarstvo na Slovenskem*. Ljubljana.
- 1971. *Aus dem Leben und Wirken Adam Bohoričs*. Adam Bohorič, Arcticae horulae, Wittenberg, 1584; II. Teil: Untersuchungen. München, 7–21.
- 1984. *Začetki uveljavljanja knjige na Slovenskem*. SSJLK 20, 21–42.
- BERKPEČ, ●ton. 1987. *Droben prispevek k trubaroslovju*. SR 35, 224–226.
- BEZLAJ, France. 1959–60. *Vloga kalkov v slovenščini*. JiS 5, 140–143.
- 1965. *Leksikalni fond slovenskega jezika*. SSJLK 1, 11 str.
- 1975. *Zgodovinski slovar slovenskega jezika*. Delo, 17. maja 1975, 24.
- 1976. *Etimološki slovar slovenskega jezika. I. A–J*. Ljubljana.

- 1978. *Zanimivosti iz slovenske leksike*. SSJLK 14, 2–15.
- 1982. *Etimološki slovar slovenskega jezika. II. K–O*. Ljubljana.
- BLANAR, Vincent a kol. 1984. *Historicky slovník slovenského jazyka*. ●bsah a forma v slovnej zásobe. Bratislava, 333–340.
- BRÉAL, Michel. 1904, 1924⁶. *Essai de sémantique*. Science des significations. Paris.
- BREZNIK, Anton. 1917. *Literarna tradicija v »Evangelijih in listih«*. DiS 30, 170–174, 225–230, 279–284, 333–347.
- 1926. *Slovenski slovarji*. Razprave ZDHV III. Ljubljana, 110–174.
- BRIZIŃSKI SPOMENIKI. 1992. Znanstvenokritična izdaja. Ljubljana.
- BURIAN, Václav. 1929–30. *Po stopách češtví a české knihy v starším slovinském písemnictví*. Slavia 8, 54–75, 248–270, 449–482.
- CANCIK, Hubert. 1986. *Primus Truber – Martin Crusius – Nikodemus Frischlin. Der slowenische Reformator und die Tübinger Humanisten*. Slovenci v evropski reformaciji. Ljubljana, 29–49.
- CHEVALIER, J. – GHEERBRANT, A. 1983. *Rječnik simbola*. Zagreb.
- CHOMSKY, Noam. 1966. *Syntaktické struktury*. Praha.
- CIGALE, Matej. 1860. *Deutsch-slovenisches Wörterbuch. I–II*. Ljubljana.
- CIPERLE, Jože. 1983. *Oris srednjeveškega šolstva na Slovenskem*. SSJLK 19, 227–246.
- 1987. *Ljubljanska protestantska stanovska šola in klasični jeziki*. Antični temelji naše sodobnosti. Ljubljana, 30–42.
- COŠERIU, Eugeniu. 1986. *Megiser und Trubar*. Slovenci v evropski reformaciji. Ljubljana, 51–56.
- CVETKO, Dragotin. 1958. *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem I*. Ljubljana.
- 1968. *Die Musik der slowenischen Protestanten*. Abhandlungen über die slowenische Reformation. München, 111–123.
- 1986. *Slovenska reformacija in glasba*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 99–111.
- ČERIN, Josip. 1908. *Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric, njih viri in njih poraba v poreformacijskih časih*. ZMS 10, 126–238.
- DEBEVEC, Jože. 1905. *Podoba (metafora) v slovenskem jeziku in slovstvu*. Jahresbericht des k.k. Kaiser Franz Joseph Staatsgymn. im Krainburg 1904/05. Kranj, 3–23.
- DERGANČ, Aleksandra. 1986a. *O morebitnem vplivu Bohoričeve slovnice na cerkvenoslovansko slovnico Meletija Smotrickega*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 319–325.
- 1986b. *Prve cerkvenoslovanske in Bohoričeva slovnica*. SR 34, 67–76.
- DEŠIĆ, Milorad. 1982. *Iz srpskohrvatske polisemije*. Leksikografija i leksikologija. Beograd -Novi Sad, 57–64.
- DEUTSCH, Vladimir. 1986. *Flacijanci v slovenski reformaciji*. Znamenje 16, 448–456.
- DIE BIBEL. Nach der Übersetzung Martin Luthers*. 1985. Deutsche Bibelgesellschaft Stuttgart.
- DÖHMEN, Günther. 1986. *Der Begriff der »Bildung« in den religiösen Auseinandersetzungen des 16. Jahrhunderts in Deutschland*. Slovenci v evropski reformaciji. Ljubljana, 57–65.
- DOLAR, Jaro. 1986. *Duhovna podoba Jurija Dalmatina*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 199–205.
- DOLGAN, Marjan. 1984. *Literarna upodobitev reformacije pri Ivanu Preglju*. SSJLK 20, 169–177.
- 1986. *Literarne upodobitve slovenske reformacije*. Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije. Ljubljana, 155–165.
- DOLINAR, Darko. 1986. *Reformacija kot problem starejše slovenske literarne vede*. Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije. Ljubljana, 141–154.
- 1986/87. *Doslej neznani primerki trubarian v Tübingenu?* JiS 32, 223–230.
- DOLINAR, France Martin. 1986. *Od reforme do reformacije*. BV 46, 205–216.

- DOROSZEWSKI, Witold. 1928–1931. *Monografje słowotwórcze*. Prace filologiczne. Tom XIII, 1–261, Tom XIV, 34–85, Tom XV, 275–300, 423–436. Warszawa
- 1932. *Zarys ogólnej klasyfikacji znaczeniowej sufiksów w językach słowiańskich*. Sborník prací I. sjezdu slovanských filologů. Praha, 505–513.
- ELZE, Theodor. 1863. *Die Superintendenten der evangelischen Kirche in Krain während des sechzenten Jahrhunderts*. Wien.
- 1877. *Die Universität Tübingen und die Studenten aus Krain*. Tübingen.
- FABJANČIČ, Vladislav. 1950. *Domovanja slovenskih protestantskih pisateljev v Ljubljani*. Tovariš 6, 314, 330, 346, 362.
- FILIPEC, Josef, ČERMAK, František. 1985. *Česká lexikologie*. Praha.
- FRÜHNEUHOCHDEUTSCHES WÖRTERBUCH. Band 1. 1989. Berlin, New York.
- GANTAR, Kajetan. 1971. *Adam Bohorič als slowenischer Übersetzer aus der lateinischer Sprache*. Adam Bohorič, Arcticae horulae, Wittenberg, 1584; II. Teil: Untersuchungen. München, 98–108.
- GESTRIN, Ferdo. 1984. *Družbeno ozadje kulturnih gibanj v 16. stoletju*. SSJLK 20, 5–19.
- 1985. *Šestnajsto stoletje in reformacija*. ZČ 39, 381–384.
- 1987. *Šestnajsto stoletje in Slovenci*. ●dsevi reformacijskega gibanja. Ljubljana, 7–13.
- GIESEMANN, Gerhard. 1986. *Der »Feind« im protestantischen Kirchenlied reformatorisches Bekenntnis bei Trubar aus der Perspektive des geistlichen Liedes*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 181–197.
- GJURIN, Velemir. 1984. *Register 1584 kot slovaropisni dosežek*. SR 32, 183–208.
- 1986a. *K začetkom slovenskega slovaropisja*. SR 34, 365–392.
- 1986b. *Pisna podoba besed v prvih dveh Trubarjevih knjigah, ki so danes žive le v nekonvencionalni slovenščini*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 447–472.
- 1987a. *Dvajset dozdevnic iz prvih slovensko-hrvaških slovarjev*. SR 35, 363–379.
- 1987b. *Slovensko slovarstvo do prvega knjižnega slovarja*. Magistrska naloga. Ljubljana.
- 1988. *Iz besedišča Dalmatinovih Registrov I: gesto vamp*. SR 36, 308–310.
- GLAVAN, Mihael. 1983/84. *Izvirna slovenika iz 16. stoletja v NUK v Ljubljani*. JiS 29, 233–236.
- GLONAR, Joža. 1919. *Naš jezik*. Ljubljana.
- 1928a. *Iz mladosti Lenarta Bud(i)ne*. ČZN 23, 146–147.
- 1928b. *Klombner Matija*. SBL I, 464.
- 1936. *Slovar slovenskega jezika*. Ljubljana.
- GORTAN-PREMK, Darinka. 1997. *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*. Beograd.
- GRABNAR, Boris. 1991. *Retorika za vsakogar*. Ljubljana.
- GRABNER-HAIDER, Anton – KRAŠOVEC, Jože s sodelavci. 1984. *Biblični leksikon*. Celje.
- GRAFENAUER, Bogo. 1944. *Boj za staro pravdo. Slovenski kmet ob koncu 15. in začetku 16. stoletja*. Ljubljana.
- 1962. *Kmečki upori na Slovenskem*. Ljubljana.
- 1969. *Zgodovinarjeva paralegomena k novi izdaji freisinskih spomenikov*. ČZN 40, 146–172.
- 1974a. *Boj za staro pravdo v 15. in 16. stoletju na Slovenskem*. Kmečki upori na Slovenskem in reformacija. Ljubljana, 311–331.
- 1974b. *Vprašanje razmerja mesta in podeželja (»vasi«) v zgodovini narodov Jugoslavije*. Kronika 22, 145–155.
- 1980. *Kulturni pomen samostanov v slovenskem prostoru v starejšem obdobju*. SSJLK 16, 183–191.
- 1986. *Poglavitne komponente slovenske zgodovine v 16. stoletju in njihova povezanost*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 43–52.
- GRAFENAUER, Ivan. 1914. *O Trubarjevem prevodu evangelijev*. DiS 27, 297–303.

- 1931. *Poglavje iz najstarejšega slovenskega pismenstva*. ČJKZ 8, 68–117.
- 1934. *O pokristjanjevanju Slovencev in početkih slovenskega pismenstva*. DiS 47, 350–371, 480–514.
- 1939. *Štifterji in štiftarska narodna pesem*. Slovenski jezik II, 15–35, 137–154.
- 1942a. *Najstarejši slovenski kirjelejsoni*. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, 63–73.
- 1942b. »*Ta stara velikonočna pejsen*« in še kaj. Čas, 89–138.
- 1951. *Kdaj je bila natisnjena prva slovenska knjiga*. SR 4, 100–103.
- GRMIČ, Vekoslav. 1986. *Korenine Trubarjeve teološke misli*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 129–138.
- GRŠELJ, Milan. 1974. *Dve Trubarjevi besedi*. Linguistica 14, 25.
- GRÖTEFEND, H. 1892, 1898. *Zeitrechnung der deutschen Mittelalters und der Neuzeit*. Hannover und Leipzig.
- GRUDEN, J. 1908, 1909. *Praznoverje in mistiške sekte v protestantski dobi*. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, 18, 19.
- HADEK, Karel. 1986. *K počátum slovinského spisovného jazyka*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 249–253.
- HAHN, Josef. 1971. *Zu Cod. Slav. 8 der Bayerischen Staatsbibliothek*. Adam Bohorič, Arcticae horulae, Wittenberg, 1584; II. Teil: Untersuchungen. München, 140–143.
- HAJNŠEK-HOLZ, Milena. 1978. *O pomenih slovenskih predpon*. SSJLK 14, 33–58.
- 1989. *Narečne prvine v Slovarju slovenskega knjižnega jezika*. Zbornik razprav iz slovenskega jezikoslovja, Logarjev zbornik. Ljubljana, 79–100.
- HEIß, Gernot. 1987. *Notranjeavstrijske »deželne stanovske šole«*. Poskus njih uvrstitve v šolski in izobraževalni sistem 16. stoletja. ZČ 41, 585–598.
- HISTORICKÝ SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA I–V*. Bratislava 1991–2000.
- HÖFFMANN, Konrad. 1986. *Reformation und Bild: Theologie, Propaganda, Öffentlichkeit*. Slovenci v evropski reformaciji. Ljubljana, 67–75.
- HÖFLER, Janez. 1970. *Tokovi glasbene kulture na Slovenskem od začetkov do 19. toletja*. Ljubljana, 23–30.
- HORALEK, Karel. 1967. *Filosofie jazyka*. Praga.
- ILEŠIČ, Fran. 1908. »Škrjanec« in »Kukovec«. ZMS 10. Trubarjev zbornik. Ljubljana, 245–250.
- INGARDEN, Roman. 1990. *Literarna umetnina*. Ljubljana.
- IVIĆ, Milka. 1982. *O »regularnoj polisemiji« u leksikološkoj teoriji i leksikografskoj praksi*. Leksikografija i leksikologija. Beograd – Novi Sad, 77–81.
- 1990. *Pravci u lingvistici (I, II)*. Šesto dopunjeno izdanje. Beograd.
- JAKOPIN, Franc. 1986. *Jezikovna in pisna adaptacija imen v besedilih 16. stoletja*. Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije. Ljubljana, 69–75.
- JANKO, Anton. 1986a. *Raba in pogostnost iz nemščine prevzetih besed v Trubarjevem Katekizmu (1550)*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 427–434.
- 1986b. *Deutsche Lehnwörter zur Bezeichnung des Begriffskomplexes »Christliche ethische Werte und menschliche Sünden« in Trubars Cerkovna Ordninga*. Slovenci v evropski reformaciji. Ljubljana, 77–89.
- JAZYKOVÁJÁ NOMINACIJA. VIDY NAIMENOVANIJ*. 1977. Moskva.
- JEMBRIH, Alojz. 1984. *Još o Grguru Pythiracusu – Mekiniću i njegovim pjesmaricama*. SR 32, 231–244.
- 1986a. *Konvergentni odnosi među gradišćanskohrvatskim i slovenskim protestantskim pjesmaricama*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 595–604.
- 1986b. *Pavao Skališ u službi reformacije*. Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije. Ljubljana, 129–139.

- JERMAN, Frane. 1986. *Idejne prvine reformacije*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 121–128.
- JURIJ DALMATIN, BIBLIA. II. Teil: *Abhandlungen*. 1976. München.
- KEBER, Janez. 1991. *(O)pehariti '(o)goljufati, (pre)varati (s pomočjo peharja)' in sinonimi*. Jezikoslovni zapiski 1, 99–111.
- KERŠEVAN, Marko. 1986. *Protestantizem in slovenska ljudska religioznost v 16. stoletju*. Slovenci v evropski reformaciji. Ljubljana, 91–104.
- KIDRIČ, France. 1919. *Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert*. Heidelberg.
- 1920a. *Jurij Kobilca*. ČJKZ 2, 276–281.
- 1920b. *Trubarji na Raščici*. ČJKZ 2, 251–273.
- 1924a. *Bohoričev Elementale Labacense cum Nomenclatura*. ČJKZ 4, 128–130.
- 1924b. *Otrozhja Tabla (ali Biblia) o. 1580*. ČJKZ 4, 125–128.
- 1924c. *Slovenske knjige v protestantski stanovski šoli v Ljubljani 1563–1598*. ČJKZ 4, 130–139.
- 1926a. *Bohoričevi*. ČJKZ 5, 157.
- 1926b. *Bohorič v kranjskem dež. zboru*. ČJKZ 5, 157.
- KISSLING, Hans Joachim. 1968. *Einiges über den türkischen Hintergrund zur Zeit der slowenischen Reformation*. Abhandlungen über die slowenische Reformation. München, 50–64.
- 1971. *Außenseiter-Betrachtungen zu A. Bohoričs Arcticae horulae*. Adam Bohorič. Arcticae horulae, Wittenberg, 1584; II. Teil: Untersuchungen. München, 83–87.
- KLUGE, Rolf Dieter. 1986. *Frühe Tübinger Beiträge zum Verlauf und zur Erforschung der slowenischen Reformation (Andreae, Nast, Weber und Schnurrer)*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 209–226.
- KMECL, Matjaž. 1976. *Mala literarna teorija*. Ljubljana.
- KOLARIČ, Rudolf. 1971. *Die Sprache in Adam Bohoričs Arcticae horulae*. Adam Bohorič, Arcticae horulae, Wittenberg, 1584; II. Teil: Untersuchungen. München, 29–82.
- KORUZA, Jože. 1981. *Reformacija ter protireformacija in barok v zgodovini slovenskega slovstva*. Glasnik Slovenske maticе 5, 63–71.
- 1984a. *Cerkvene pesmi in pesmarice slovenskih protestantov*. TA CELI CATEHISMVS iz 1584. Ljubljana, 305–337.
- 1984b. *Pomen protestantizma za nastanek in razvoj slovenske književnosti*. SSJLK 20, 103–121.
- 1984c. *Programska utemeljenost književne dejavnosti slovenskih protestantov*. Protestantizem pri Slovencih. Wien, 15–37.
- KOS, Albert. 1946. *Družbeni nazor slovenskih protestantov*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- KOS, Franc. 1982. *Reformacija med Slovenci*. Izbrano delo. Ljubljana, 281–292.
- KOS, Janko. 1986. *Slovenska protestantska književnost v primerjalnotipološki perspektivi*. Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije. Ljubljana, 49–55.
- KOZLEVČAR-ČERNELIČ, Ivanka. 1968. *O pomenskih kategorijah samostalnika v povedkovi rabi*. JiS 13, 11–15.
- 1971. *O pomenu in sintaktičnih možnostih samostalnika in pridevnika v povedni rabi*. SSJLK 7.
- KRAŠOVEC, Jože. 1977. *Der Merismus im Biblisch-Hebräischen und Nordwestsemitischen*. Rome.
- 1982. *Judovska in krščanska razlaga Ps 45 (44)*. BV 42, 397–406.
- 1984a. *Antithetic structure in biblical Hebrew poetry*. Leiden.
- 1984b. *Božja pravičnost med mitom, filozofijo in razodetjem*. BV 44, 217–248.
- 1984c. *Polarno izražanje v psalmu 139*. BV 44, 117–135.
- KRONASSER, Heinz. 1952. *Handbuch der Semasiologie*. Heidelberg.
- KRŽIŠNIK – KOLŠEK, Erika. 1986. *Poskus razvrstitve stalnih besednih zvez v Trubarjevi*

- Cerkovni ordnangi*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 435–445.
— 1990. *Sestavina roka v frazeologemih slovenskega knjižnega jezika*. SSJLK 26, 141–154.
- KUCHAR, Rudolf. 1998. *Právo a slovenčina v dejináh*. Budmerice.
- KUMER, Zmaga. 1958. *Slovenske prireditve srednjeveške božične pesmi »Puer natus in Betlehem«*. SAZU, Razprave III. Ljubljana, 65–164.
- 1961. *Predreformacijsko izročilo v slovenskih protestantskih pesmaricah IV. Ta stara velikonočna pejssem*. Slovenski etnograf 14, 119–125.
- KUZMIČ, Mihael. 1978. *Protestantske izdaje Svetega pisma v slovenščini*. Evangeličanski koledar 1978, 99–118.
- 1984. *Sveto pismo med Južnimi Slovani*. Znamenje 4, 294–309.
- LÄGREID, Annelies. 1967. *Hieronymus Megiser, Slowenisch – deutsch – lateinisches Wörterbuch, 1592*. Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592, bearbeitet von Annelies Läg Reid. Wiesbaden.
- LEGAN RAVNIKAR, Andreja. 2003. *Oblikovanje obredne terminologije v okviru normiranja slovenskega knjižnega jezika*. Obdobja 20. Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Ljubljana, 563–580.
- LENČEK, L. Rado. 1982. *The Structure and History of the Slovene Language*. Slavica Publishers. Columbus, Ohio.
- 1984. *A Paradigm of Slavic National Evolution: Bible – Grammar – Poet*. Slovene Studies 6, 57–71.
- LEVEC, Fran. 1878. *Die Sprache in Trubers 'Matthäus'*. Jahresbericht der Staats-Ober-Realschule in Leibach für das Schuljahr 1878. Ljubljana, 3–43.
- LEVSTIK, Fran. 1882. *Zbirka slovenskih pregovorov iz l. 1592*. LZ II, 562–564, 640.
- LIRIKA, EPIKA, DRAMATIKA. Ljubljana 1971.
- LOGAR, Tine. 1976. *Glasoslovne in oblikoslovne variante v jeziku Trubarjeve Cerkovne ordnange*. SSJLK 12, 17–25.
- LOKÖS, István. 1986. *Tipološki paralelizam recepcije Erazma Rotterdamskog u slovenačkoj i madžarskoj književnosti*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 239–247.
- LUBI SLOVENCÍ. *A Festschrift to Honor Rado L. Lencek on the Occasion of his sixty-fifth Birthday, 3 october 1986*. 1978. Slovene Studies 9.
- LÜKAN, Walter. 1978. *Die slovenischen Wörterbücher*. Österreichische Osthefte 20, 193–216.
- LUTHER, Martin. 1534. *Biblia, das ist die ganze Heilige Schrifft Deudsch*. I–II. Fotomehanski reprint I. izdaje iz l. 1534. Leipzig, 1983.
- LYONS, John. 1992. *Die Sprache*. 4. Auflage. C. H. Beck. München.
- MAMIĆ, Mile. 1982. *Stručni nazivi u općim rječnicima*. Leksikografija i leksikologija. Beograd – Novi Sad, 109–114.
- MATL, Josef. 1971. *Die slawische Idee in der Praefatio der Arcticae horulae des Adam Bohorič*. Adam Bohorič, Arcticae horulae, Wittenberg, 1584; II. Teil: Untersuchungen. München, 22–28.
- MEČKOVSKA, Nina. 1984a. *Prve slovanske slovnice: viri skupnosti, dejavniki različnosti*. SR 32, 209–222.
- 1984b. *Rannie vostočnooslavjanske grammatiki*. Minsk.
- 1986. *Grammatika kak fenomen kul'tury (Adam Bohorič i Meletij Smotrickij)*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 255–267.
- MEDIKOVA, E. M. 1974. *Značenje slova i metody ego opisaniya*. Moskva.
- MEGISER, Hieronymus. 1592. *Slovenisch – deutsch – lateinisches Wörterbuch*. *Slovensko – nemško – latinski slovar*. Preureditev in posnetek prve izdaje iz leta 1592. Priredila Annelies Läg Reid. Wiesbaden, 1967.

- MELANCHTHON, Philip. 1544. *Elementorum rhetorices libri duo*. Lipsiae.
- MELIK, Vasilij. 1986. *Mesto reformacije v slovenski zgodovini*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 15–19.
- MERŠE, Majda. 1984. *Besedotvorna in semantična struktura glagola v jeziku Jurija Dalmatina*. Magistrska naloga. Ljubljana.
- 1986a. *Konkurenčna razmerja glagolov v Dalmatinovi Bibliji*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 375–388.
- 1986b. *Predponška glagolska tvorba in njen vpliv na skladenjsko okolje v jeziku Dalmatinove Biblije*. Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije. Ljubljana, 87–97.
- 1988. *Besedotvorni pomeni izsamostalniških glagolov*. SR 36, 375–397.
- 1989. *Raba izsamostalniških glagolov in nadomestnih besednih zvez v Dalmatinovi Bibliji*. Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja, Logarjev zbornik. Ljubljana, 149–160.
- 1990. *Jezikovne spremembe v Trubarjevih prevodih Nove zaveze*. SAZU, Razprave XIII. Ljubljana, 163–179.
- 1995. *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Ljubljana: SAZU
- 1999. *Problematika oblikoslovnega zaglavja v Poskusnem snopiču Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Jezikoslovni zapiski 5. Ljubljana, 19–31.
- 2000. *Dosežki in naloge slovenskega zgodovinskega stovropisja*. Zbornik Slavističnega društva Slovenije 10. Slovensko jezikoslovje danes in jutri. Ljubljana, 155–165.
- 2003. *Glagolski kalki v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (prevzemanje, raba in primerjava s stanjem v slovanskih jeziki)*. SR 51, 81–103.
- 2003b. *Škrabec o razmerju med nemščino in slovenščino*. Škrabčeva misel IV. Nova Gorica, 43–60.
- METODY IZUČENJA LEKSIKI. 1975. Minsk.
- MIHELIČ, Darja. 1986. *Razmislek o objavljanju starejših arhivskih spisov*. ZČ 40, 117–140.
- MIKLIČ, Tjaša. 1979/80. *Nekateri glagoli premikanja*. JiS 25, 107–115.
- 1980/81. *Skladenjska merila pri določanju gramatičnih vrednosti glagola in njegovih sestavljenk*. JiS 26, 18–25.
- MIKLOŠIČ, Fran. 1865. *Slovensko Berilo za osmi gimnazijalni razred*. Dunaj.
- 1852-1882. *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. I–IV*. Dunaj.
- 1875. *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen*. Dunaj
- MIRKOVIĆ, Mijo. 1960. *Matija Vlačić Ilirik*. Djela JAZU 50, Zagreb.
- MODER, Janko. 1985. *Ob Trubarjevih »Treh rečeh«*. Štiristo let prevajanja na Slovenskem. Ljubljana, 33–66.
- MOKIENKO, V. M. 1989. *Slavjanskaja frazeologija*. Izdanie vtoroe, ispravlenoe i dopolnennoe. Moskva.
- MÜLLER, Jaka. 1980. *Pomenske skupine in pomenska sestava besed (samostalnikov)*. SSJLK 16, 35–46.
- 1981/82. *Pomenoslovje samostalniških besed*. JiS 27, 10–16.
- 1982. *Slovarsko pomenoslovje samostalnikov*. Leksikografija i leksikologija. Beograd – Novi Sad, 149–162.
- MURKO, Anton. 1833. *Slovénko-Némľhki in Némľhko-Slovénki rôzhni beľédnik*, 2. dela. Gradec.
- NAHTIGAL, Rajko. 1952. *Slovanski jeziki*. Ljubljana.
- NARAT-ŠREKL, Jožica. 1989. *Sinonimi v jeziku Jurija Dalmatina (izvor, pomenske in stilistične funkcije)*. Magistrska naloga. Ljubljana.
- 1991. *Samostalniške besednozvezne sopomenke v Dalmatinovi Bibliji*. Jezikoslovni zapiski 1, 63–72.
- 1991/92. *Sinonimi v jeziku Jurija Dalmatina (izvor, pomenske in stilistične funkcije)*. JiS 37,

161–163.

NEMEC, Igor. 1968. *Vyvojové postupy české slovní zásoby*. Praha.

— 1980. *Rekonstrukce lexikálního vyvoje*. Praha.

NEWKLEWSKY, Gerhard. 1984a. *Trubarjev Katekizem 1550*. Konkordanca, indeks besed, pogostnostni spiski. Ljubljana.

— 1984b. *Trubars Katechismus von 1550 – Eine Konkordanz*. Protestantizem pri Slovencih. Wien, 133–152.

— 1985. *Sprachliche Differenzierung innerhalb Trubars Katechismus von 1550*. SR 33, 153–161.

— 1986. *Zur Paradigmatik in Trubars Katechismus 1550*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 307–317.

NOVAK, France. 1975. *Vloga skladnje pri določanju in dokazovanju pomenskih lastnosti besedja*. SSJLK 11, 37–48.

— 1981/82. *O delu za slovenski zgodovinski slovar na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti*. JiS 27, 32–36b.

— 1982. *Vprašanja pomenske analize leksike starejših obdobj*. Beograd – Novi Sad, 163–169.

— 1984. *Pomenske značilnosti besednega zaklada slovenskih protestantskih piscev*. SSJLK 20, 285–304.

— 1986a. *Razvojne tendence v besedišču slovenskih protestantskih piscev*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 389–402.

— 1986b. *Vprašanja pomenske skupine v besedišču pri slovenskih protestantih*. Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije. Ljubljana, 99–110.

— 1988. *Leksikografija in leksikologija v slovenski reformaciji*. Leksikografija i leksikologija. Zbornik radova. Sarajevo, 125–134.

— 1998a. *Samostalniška večpomenskost v knjižni slovenščini 16. stoletja glede na prevodne zglede*. SR 46, 83–94.

— 1998b. *Besedje Trubarjevega dela Catechismus z dvema izlagama iz l. 1575*. Vatroslav Blak. Mednarodni simpozij Obdobja. Ljubljana, 233–249.

— 2001. *Kako so protestantski pisci 16. stoletja poimenovali nove pojme*. 450-letnica slovenske knjige in slovenski protestantizem. Ljubljana, 103–120.

NOVAK, Vilko. 1976. *Dalmatins Bibeltübersetzung und die slowenischen protestantischen Schriftsteller im 18. Jahrhundert*. Jurij Dalmatin, Biblia 1584; II. Teil: Abhandlungen. München, 87–100.

— 1983/84. *Dalmatin in jezik prekmurskih pisateljev*. JiS 29, 188–195.

— 1986. *Primož Trubar*. Raziskovalci slovenskega življenja. Ljubljana, 7–8.

— 1988. *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Poskusni snopič. Ljubljana.

●BLAK, Vatroslav. 1890. *Doneski k historični slovenski dialektologiji*. LMS 1890, 180–236.

— 1891. *Doneski k historični slovenski dialektologiji. II*. LMS 1891, 66–153.

— 1894. *Protestantske postile v slovenskem prevodu*. LMS 1894, 203–219.

●CVIRK, Anton. 1981. *Literarno delo in jezikovna izrazna sredstva*. Ljubljana.

— 1982. *Pesniška podoba*. Literarni leksikon 16. Ljubljana.

ODSEVI REFORMACIJSKEGA GIBANJA V DOKUMENTIH ARHIVA SR SLOVENIJE. 1987. Publikacija Arhiva SR Slovenije. Katalogi 7. Ljubljana.

●LOF, Klaus Detlef. 1984. *Zwei Bemerkungen zum slawischen Fibeldruck*. Protestantizem pri Slovencih. Wien, 119–131.

— 1986. *Mittelalterliches und neuzeitliches Sprachverständnis am Beispiel der Übersetzer Luther und Trubar*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 517–527.

●PITZ, Martin. 1624. *Buch von der deutschen Poeterei*. Abdruck der ersten Ausgabe (1624).

Siebente erläuterte Auflage. Halle (Saale), 1962.

●RAŽEM, France. 1986. *Trubarjeve pesmi s kerigmatičnega duhovnega vidika*. BV 46, 247–257.

●REL – POGAČNIK, Irena. 1989. *Sinonimična bogatost starejših slovenskih slovarjev*. Magistrska naloga. Ljubljana.

— 1991. *Sopomenskost samostalnikov v starejših slovenskih slovarjih*. SR 39, 145–163.

●REŠNIK, Janez. 1972. *Formalizacija semantičnih definicij najmanjših jezikovnih enot s pomonom*. Problemi semantike, sintakse in obravnave tekstov. Ljubljana, 37–45.

●ROŽEN, Martina. 1960/61. *Dr. A. Bajec: Besedoivorje slovenskega jezika*. JiS 6, 25–28.

— 1968. *Kategorija abstraktnih samostalnikov v slovenskem knjižnem jeziku*. Zbornik Matice srpske 11. Novi Sad, 211–218.

— 1970. *Razvoj slovenske jezikoslovne misli v normativnih jezikovnih opisih*. SSJLK 6, 81–93.

— 1970/71. *Začetki slovenske jezikoslovne misli*. JiS 16, 193–200.

— 1972. *K določnemu členu v slovenščini*. SR 20, 105–114.

— 1975. *Razvoj predložnih zvez v slovenskem jeziku*. SSJLK 11, 13–26.

— 1977. *Dialektizmi v jeziku Jurija Dalmatina*. Krško skozi čas: 1477–1977. Krško, 87–98.

— 1978/79. *Adverbializacija prislovnih določil in odvisnikov v slovenskem jezikovnem razvoju*. JiS 24, 33–39.

— 1983. *Dialektalna in leksikalna interferenca v zgodovinskem razvoju slovenskega knjižnega jezika*. SSJLK 19, 153–175.

— 1983/84. *Dalminov Register – prvi sinonimni slovarček slovenskega knjižnega jezika*. JiS 29, 196–201.

— 1984a. *Gramatična in leksikalna preobrazba Dalminovega knjižnega jezika ob Japljevem prevodu Biblije (1584-1784 -1802)*. Protestantizem pri Slovencih. Wien, 153–179.

— 1984b. *Razvojne smernice v besedišču Dalminovega in Japljevega prevoda Biblije (1584-1784-1791)*. SSJLK 20, 249–274.

— 1984/85. *Smernice knjižnega jezikovnega razvoja od Jurija Dalmatina do Jurija Japlja (1584-1784)*. JiS 30, 217–223.

— 1986a. *Molitveni obrazci starejših obdobj v osrednjeslovenskem in vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku*. SR 34, 35–56.

— 1986b. *Pomenska in stilistična izraba »Registra« v sobesedilu Dalminove Biblije*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 403–425.

— 1986c. *Stilni problemi Trubarjevega jezika*. SSJLK 22, 27–47.

— 1986č. *Vprašanja sintaktične interference v Dalminovem prevodu Biblije 1584*. Slovenci v evropski reformaciji. Ljubljana, 105–123.

— 1986/87. *Primož Trubar in razvoj slovenskega knjižnega besedišča v jeziku slovenskih protestantskih piscev*. JiS 32, 36–47.

— 1987. *Kreljev jezikovni koncept*. SSJLK 23, 19–40.

— 1989. *Narečni kontaktni sinonimi v Dalminovem prevodu Biblije*. Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja, Logarjev zbornik. Ljubljana, 213–231.

— 1991. *Fran Miklošič – raziskovalec obredne terminologije*. Miklošičev zbornik. Maribor, 137–163.

●RZECHOWSKA, Hanna. 1978. *O jeziku Dalminove Biblije*. Ljubljana.

— 1986. *Warianty gramatyczne (morfologiczne i skladniowe) w Biblii J. Dalmatina. Imperativus*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 327–347.

PAUL, Hermann. 1920⁵. *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Haale a. S.

PEKLAJ, Marijan. 1986. *Pomen Trubarjevega prevajanja Svetega pisma*. BV 46, 1986, 241–245.

PIRJEVEC, Marija. 1968. *Trubar in Trst*. Delo, 29. maja 1968, Književni listi.

PLETERŠNIK, Maks. 1894, 1895. *Slovensko-nemški slovar. I–II*. Ljubljana.

- P●GAČNIK, Jože. 1963. *Miselna in slogovna dinamika v starejši slovenski književnosti*. Čas v besedi. Maribor, 29–62.
- 1967. *O stilni podobi slovenskega slovstva v obdobju reformacije*. JiS 12, 15–20, 52–57.
- 1968a. *Stilprobleme im slowenischen Reformationsschrifttum*. Abhandlungen über die slowenische Reformation. München, 90–110.
- 1968b. *Zgodovina slovenskega slovstva I*. Srednji vek, reformacija in protireformacija, marinizem in barok. Maribor.
- 1971. *Anschauungen über Sprache und Stil bei Bohorič*. Adam Bohorič, Arcticae horulae, Wittenberg, 1584; II. Teil: Untersuchungen. München, 88–97.
- 1976a. *Jurij Dalmatin im Lichte stilistischer Untersuchungen*. Jurij Dalmatin, Biblia 1584; II. Teil: Abhandlungen. München, 63–85.
- 1976b. *Jurij Dalmatin v luči stilističnih raziskav*. Teze in sinteze. Maribor, 69–87.
- 1983/84. *Veliki kód slovenskega jezika in književnosti*. JiS 29, 202–209.
- 1986. *Kulturološki model reformacije v jugovzhodni Evropi*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 75–91.
- P●G●RELEC, Breda. 1967. *Nastajanje slovenskega knjižnega jezika*. Jezikovni pogovori II. Ljubljana, 75–105.
- 1972. *Trubarjev stavek*. SSJLK 8, 305–321.
- 1973/74. *Jezik in stil nove najdbe*. [Nova verzifikacija iz leta 1712]. JiS 19, 233–243.
- 1974. *Razvoj funkcionalnih zvrsti slovenskega knjižnega jezika*. SSJLK 10, 1–11.
- 1976. *Jezik in družba*. Razmišljanje o družbenem značaju (slovenskega) jezikoslovja. Anthropos, 1976, 329–334.
- 1977. *Slovenski knjižni jezik v slovenskem jezikoslovju*. SSJLK 13, 87–92.
- 1978. *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika*. Razvojna shema in nekateri poglavitni problemi. SSJLK 14, dodatek.
- 1979. *Slovenski jezik: jezikovna politika in praksa*. SSJLK 15, 3–29.
- 1980. *Pomenska skladnja v besedilni slovnici*. SSJLK 16, 23–24.
- 1983. *Razvoj slovenske slovnične zavesti od 16. do 19. stoletja*. Teze. SSJLK 19, 89–94.
- 1983/84. *Štiristo let Bohoričeve slovnice*. JiS 29, 210–216.
- 1984a. *Novi pogledi na slovenski knjižni jezik 16. stoletja*. Protestantizem pri Slovencih. Wien, 181–208.
- 1984b. *Skladnja pri Dalmatinu in Bohoriču*. SSJLK 20, 223–248.
- 1986. *Dalmatinovo besedilo med skladnjo in retorično figuroin Bohoričeva gramatična norma*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 473–497.
- 1987. *Sociolingvistični vidiki Trubarjevega jezika*. ●dsevi reformacijskega gibanja v dokumentih Arhiva SR Slovenije. Ljubljana, 14–21.
- P●K●RN, Danilo. 1986. *Slovenska protestantska pesem in njen odmev v glasbeni literaturi*. Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije. Ljubljana, 181–190.
- PREMK, Francka. 1980. *Dictionnaire de la langue slovène au 16e siècle*. Proceedings of The Second International Round Table Conference on Historical Lexicography. Dordrecht, 91–117.
- 1986a. *Leksikološka vprašanja v Davidovem Psaltru pri Primožu Trubarju in Juriju Dalmatinu v odnosu do izvirnika*. Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije. Ljubljana, 77–86.
- 1986b. *Primerjava med Trubarjevim in Dalmatinovim prevodom Davidovega Psaltra v razmerju do hebrejskega izvirnika, latinske Vulgate in nemške Luthrove predloge*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 529–543.
- 1987a. *Nerazumljiva tujka sela v Trubarjevem in Dalmatinovem prevodu Davidovega Psaltra*.

- Dialogi 23, 72–80.
- 1987b. *Zrcalo resnice na novo odkritega furlanskega reformatorja Narcissa Pramperja*. Dialogi 23, 150–151.
- 1988a. *Pomenska in stilistična problematika Trubarjevega in Dalmatinovega Psaltra v luči hebrejskega izvirnika*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- 1988b. *Problematični hebreizem sela pri slovenskih protestantskih piscih*. Leksikografija i leksikologija. Zbornik radova. Sarajevo, 115–124.
- 1992. *Korenine slovenskih Psalmov*. Ljubljana.
- PRETNAR, Tone. 1986. *Med gramatičnim paralelizmom in zvočno figuro: o rimi v slovenski protestantski pesmi*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 571–580.
- PRİČEVANJA O SLOVENSKEM JEZIKU. 1982. Razstava Arhiva SR Slovenije. Ljubljana.
- PRINCIPY I METODY SEMANTIČESKIH ISSLEDOVANIJ. 1976. Moskva.
- PROBLEMI SEMANTIKE, SINTAKSE IN OBRAVNAVE TEKSTOV. 1972. Zbornik del. Ljubljana.
- PROBLEMY STRUKTURNOJ LINGVISTIKI. 1972. Moskva.
- PROTESTANTISMUS BEI DEN SLOWENEN / PROTESTANTIZEM PRI SLOVENCIH. 1984. Wiener slawistischer Almanach. Sonderband 13. Wien.
- PUTANEC, Valentin. 1979. *Mali diferencijalni hrvatsko-slovenski rječnici iz 1578, 1584. i 1592*. RAD JAZU 376. Zagreb, 159–215.
- RADICS, P. 1882. *Zbirka slovenskih pregovorov iz leta 1592*. Kres II, 332–334.
- RAEDER, Siegfried. 1986. *Primus Trubers Lehre vom Abendmahl*. Slovenci v evropski reformaciji. Ljubljana, 149–164.
- RAJHMAN, Jože. 1971. *Admontska »Biblia sacra«*. SR 19, 351–352.
- 1975. *Vprašanje cerkvene službe v Trubarjevi Cerkovni ordnini*. Znamenje 5, 248–354.
- 1977. *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarnozgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*. Ljubljana.
- 1978. *Jezikovne osnove teološke govornice*. Znamenje 8, 129–144.
- 1982. *Bernardova alegorija v Trubarjevi Eni dolgi predgovori*. Znamenje 11, 207–219.
- 1983/84. *Trubarjev vpliv na Dalmatinovo ustvarjalnost*. JiS 29, 217–218.
- 1984a. *Pomen Kreljevega Christlich Bedenken in Dalmatinove De catholica et catholicis disputatio za razvoj slovenske reformacije*. Znamenje 14, 495–501.
- 1984b. *Trubarjeva pisma (poskus stilne predstavitve)*. Protestantizem pri Slovencih. Wien, 39–56.
- 1986a. *Analiza dveh predgovorov (1557–1584)*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 151–158.
- 1986b. *Ozadje Trubarjeve Cerkovne ordnunge*. BV 46, 271–278.
- 1986c. *Pisma Primoža Trubarja*. SAZU, Razred za filološke in literarne vede. Ljubljana.
- 1986č. *Pomen Kreljevega Christlich Bedencken in Dalmatinove De catholica et catholicis disputatio za teološki razvoj slovenske reformacije*. Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije. Ljubljana, 41–48.
- 1986d. *Pomen Primoža Trubarja za Slovence (Moji lubi Slovenci)*. Znamenje 16, 105–109.
- 1986e. *Primož Trubar – prvi slovenski teolog*. Znamenje 16, 419–424.
- 1986f. *Razvoj Trubarjeve teološke misli (1557–1575)*. Slovenci v evropski reformaciji. Ljubljana, 165–172.
- 1986g. *Svetopisemsko navdihnjenje v luči sodobnih lingvističnih dognanj*. Znamenje 16, 89–90.
- 1986h. *Teološka govornica Primoža Trubarja*. Znamenje 16, 488–495.
- 1986i. *Trubarjeva Ena dolga predgovor*. Dodatek k reprintu. Ljubljana.
- 1988. *Slovenski protestantizem kot odločilna razvojna stopnja slovenske narodne biti*. SSJLK 24, 109–117.

- RAJŠP, Vinko. 1984. *Slovenski protestantizem, uraška tiskarna in cene*. ZČ 38, 161–164.
— 1986. *Družbeni nazor slovenskih protestantov v luči Trubarjeve slovenske Cerkovne ordninge*. Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije. Ljubljana, 27–40.
— 1987a. *Razširjenost protestantizma med socialnimi plastmi na Kranjskem*. ZČ 41, 265–276.
— 1987b. *Trubarjev simpozij v Tübingenu*. ZČ 41, 177–180.
RAMOVŠ, Fran. 1913. *Slovarski doneski iz Trubarjevih del*. ČZN 10, 144–151.
— 1919. *Delo revizije za Dalmatinovo biblijo*. ČJKZ 1, 113–147.
— 1949. *Trubarjevo od mladju »a puero«*. SR 2, 305.
— 1950. *Trubarjevo HPOMOZHIAN »na pomoč«*. SR 3, 139–140.
REDOVNIŠTVO NA SLOVENSKEM. I. 1984. Benediktinci. Kartuzijani. Cistercijani. Ljubljana.
REISP, Branko. 1974. *Začetki tiskarstva v Ljubljani*. Ljubljana.
RIGLER, Jakob. 1965. *Osnove Trubarjevega jezika*. JiS 10, 161–171.
— 1966. *Začetna osnova slovenskega knjižnega jezika*. SSJLK 2. 10 str.
— 1967. *Register v Dalmatinovi Bibliji*. JiS 12, 104–106.
— 1968a. *Über die Sprache der slowenischen protestantischen Schriftsteller des 16. Jahrhunderts*. Abhandlungen über die slowenische Reformation. München, 65–89.
— 1968b. *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana.
— 1986. *Razprave o slovenskem jeziku*. Ljubljana.
RIJAVEC, Andrej. 1967. *Glasbeno delo na Slovenskem v obdobju protestantizma*. Ljubljana.
RODE, Matej. 1986. *Slovenski protestantizem in prevajanje*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 555–561.
RO TAR, Janez. 1958/59. *Naše jezikovno izrazje*. JiS 4, 37–41, 78–81.
— 1984. *Delo Primoža Trubarja za glagolsko in cirilsko knjigo*. Protestantizem pri Slovencih. Wien, 57–88.
— 1986. *K vprašanju o Trubarju in Južnih Slovanih*. SSJLK 22, 161–166.
— 1987. *Toponimika in etnika v Trubarjevih predgovorih in posvetilih*. ZČ 41, 465–472.
— 1988a. *Trubar in južni Slovani*. Ljubljana.
— 1988b. *Viri Trubarjevega poimenovanja dežel in ljudstev in njegova dediščina*. ZČ 42, 315–361.
— 1989. *Knjiga Trubarjeve publicistike. Zavest reformatorjev o pomembnosti lastnega dela*. Delo, 31. avgusta 1989, Književni listi 5–6.
ROZMAN, France. 1970. *Splošni uvod v sveto pismo stare in nove zaveze*. Ljubljana.
— 1972. *Posebni uvod v sveto pismo stare zaveze*. Ljubljana.
— 1986. *Kako je Trubar prevajal Sveto pismo Nove zaveze?* BV 46, 227–240.
— 1992. *Svetopisemske osnove*. Ljubljana.
RUPEL, Mirko. 1929-1930. *Glagolski in cirilski Artikuli in njih razmerje do Trubarjevih*. Slavia 8, 271–288, 526–550.
— 1950. *H korespondenci Trubar-Bullinger*. SR 3, 149–156.
— 1951a. *Novo Trubarjevo pismo*. SR 4, 111–113.
— 1951b. *Reformacija in naša literarna zgodovina*. SR 4, 66–70.
— 1954a. *Kdaj je bil Trubar v Lauffenu*. SR 5–7, 303–304.
— 1954b. *Nove najdbe naših protestantik XVI. stoletja*. Ljubljana.
— 1954c. *Tisk slovenskih knjig v Vergerijevih pismih Bullingerju*. SR 5–7, 238–245.
— 1955a. *Dva Trubarjeva računa*. SR 8, 107–116.
— 1955b. *Povabilo in odpoved Gašperju Melissandru. Značilna epizoda v razvoju slovenskega protestantizma*. SR 8, 209–224.
— 1955c. *Trubar in škof Kacijanar*. SR 8, 249–250.
— 1956. *Reformacija. Zgodovina slovenskega slovstva I*. Ljubljana, 185–260.
— 1960/61. *Novije raziskave starejšega slovenskega slovstva*. JiS 6, 67–72.

- 1962. *Primož Trubar*. Ljubljana.
- 1966. *Slovenski protestantski pisci*. Druga, dopolnjena izdaja. Ljubljana.
- RUSSKIJ JAZYK. *Enciklopedija*. 1979. Moskva.
- SAJOVIC, Tomaž. 1986. *Retoričnost in besedilnost Trubarjeve pridige*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 499–513.
- 1991/92. *Historično oblikovanje uvodnih delov Jurčičevega pripovednega besedila Kloštrski žolnir in Dežmanovega poljudnoznanstvenega besedila Notranjske gore in Cirkniško jezero*. Jis 37, 62–74, 97–106.
- SAKRAUSKY, Oskar. 1960. *Ein bisher unbekannter slowenischer protestantischer Katechismus aus dem Jahre 1580*. 900 Jahre Villach. Beljak, 447–458.
- 1968. *Theologische Strömungen in der reformatorischen Literatur der Slowenen und Kroaten*. Abhandlungen über die slowenische Reformation. München, 135–151.
- 1976. *Die theologische Bedeutung der Bibelübersetzung Jurij Dalmatin*. Jurij Dalmatin, Biblia, 1584; II. Teil: Abhandlungen. München, 31–62.
- 1984. *Slowenische Protestantica im evangelischen Diözesanmuseum in Fresach*. Protestantizem pri Slovencih. Wien, 7–13.
- 1986. *Primus Trubers deutsche Widmungsreden zum slowenischen und kroatischen Reformationschrifttum*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 139–149.
- 1989. *Primus Truber. Deutsche Vorreden zum slowenischen und kroatischen Reformationswerk*. Wien.
- SARIA, Balduin. 1968. *Die slowenische Reformation und ihre Bedeutung für die kulturelle Entwicklung der Slowenen*. Abhandlungen über die slowenische Reformation. München, 23–49.
- SCHERBER, Peter. 1986. *Primož Trubar, der Protestantismus und die Türken, zum politischen und theologischen Hintergrund von Trubars letzter Reise in die Heimat*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 171–180.
- SCHMIDT, Vlado. 1952. *Pedagoško delo protestantov na Slovenskem v XVI. stoletju*. Ljubljana.
- 1963. *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I*. Ljubljana.
- 1986. *Pedagoško delo protestantov na Slovenskem v 16. stoletju*. Slovenci v evropski reformaciji. Ljubljana, 203–211.
- SCHNURRER, Christian Friedrich. 1799. *Slavischer Bücherdruck in Württemberg im 16. Jahrhundert. Ein literarischer Bericht*. Tübingen. Unveränderter Nachdruck: München, 1989.
- SELIVERSTOVA, O. N. 1975. *Komponentnyj analiz mnogoznačnyh slov. Na materiale nekotoryh russkikh glagolov*. Moskva.
- SEMANTIČESKAJA STRUKTURA SLOVA. *Psiholingvističeskie issledovanie*. 1971. Moskva.
- SIMONITI, Primož. 1974. *Še nekaj inkunabul v slovenskih knjižnicah*. Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice I. Ljubljana, 55–73.
- 1978. *Trubarjev izvod Prvega dela novega testameta (1557 – 1558) ter druga slovenska in hrvaška protestantika v Vatikanski biblioteki*. Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice II. Ljubljana, 35–77.
- 1979. *Kulturnozgodovinski pomen renesančnega humanizma pri Slovencih*. SSJLK 15, 335–355.
- 1984. *K vprašanju razmerja med humanizmom in reformacijo*. Protestantizem pri Slovencih. Wien, 89–103.
- 1986. *Martin Crusius in seinen Beziehungen zu slowenischen Protestanten*. Slovenci v evropski reformaciji. Ljubljana, 213–240.
- SIMPOZIJ SLOVENSKI JEZIK V ZNANOSTI. 1. Zbornik prispevkov. 1986. Ljubljana.
- SIMPOZIJ SLOVENSKI JEZIK V ZNANOSTI. 2. Zbornik prispevkov. 1989. Ljubljana.
- SIVEC, Jože. 1986. *Stilna orientacija glasbe protestantizma na Slovenskem*. Slovenci v evropski reformaciji. Ljubljana, 241–254.

- SK●K, Petar. 1928. *Još o riječi »Bezjak« i metodu onomastičkog ispitivanja*. ČJKZ 7, 66–76.
- SL●DNJAK, Anton. 1954. *Nov pogled na vznik slovenske in hrvaške reformacijske književnosti 16. stoletja*. SR 5–7, 109–120.
- 1968. *Über die nationbildende Kraft der Reformation bei den Slowenen*. Abhandlungen über die slowenische Reformation. München, 11–22.
- 1971. *Die Wirkung der Arcticae horulae von Adam Bohorič auf das Schrifttum in den slowenischen Ländern von 1584 bis 1809*. Adam Bohorič, Arcticae horulae, Wittenberg, 1584; II. Teil: Untersuchungen. München, 122–134.
- 1976. *Jurij Dalmatin (um 1546 – 1589)*. Jurij Dalmatin, Biblia, 1584; II. Teil: Abhandlungen. München, 7–30.
- SLOVA A DEJINY. 1980. Pod vedením PhDr. Igora Nemce, DrSc., zpracoval autorsky kolektiv Staročeského slovníku za přispění externích spolupracovníků. Praha.
- SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA. I–V. 1970–1991. Ljubljana.
- SLOVARNYE KATEGORII. Sbornik statei. 1988. Moskva.
- SLOVENSKO NARAVOSLOVNO-TEHNIČNO IZRAZJE. Zbornik referatov. Ljubljana 1998.
- SLOWNIK POLSZCZYŹNY XVI wieku. 1966. Tom I. Wrocław-Warszawa-Kraków.
- SM●LIK, Marijan. 1969. *Nekaj drobcev iz slovenske cerkvene preteklosti*. BV 29, 427–428.
- 1973/74. *Slovenščina v obrednikih*. JiS 19, 117–123.
- 1976. *Hrvaški Crikveni ordinalic in slovenska Cerkovna ordninga*. (Slovenščina v obrednikih II). BV 36, 445–461.
- 1983/84. *Dalmatinova pesmarica 1584*. JiS 29, 219–225.
- 1986a. *Psalmične pesmi v pesmaricah 16. stoletja*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 581–594.
- 1986b. *Začetki slovenskega lekcionarja v delih naših protestantov*. Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije. Ljubljana, 167–174.
- SN●J, Alojzij Slavko. 1986. *Osnovni dejavniki kateheze v katekizmih Primoža Trubarja*. BV 46, 259–269.
- SN●J, Jerica. 2004. *Tipologija slovarske večpomenskosti slovenskih samostalnikov*. Ljubljana.
- SN●J, Marko. 2003. *Slovenski etimološki slovar*. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana.
- SPRACHGESCHICHTE. 1984. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung. Erster Halbband. Berlin, New York.
- STABEJ, Jože. 1968a. *Über die Anfänge der slowenischen Lexikographie*. Abhandlungen über die slowenische Reformation. München, 124–134.
- 1968b. *Začetki slovenskega slovarstva v 16. stoletju*. JiS 12, 182–188.
- 1971. *Slowenisch-lateinisches-deutsches (zum Teil) Wörterbuch der Grammatik von Adam Bohorič*. Adam Bohorič, Arcticae horulae, Wittenberg, 1584; II. Teil: Untersuchungen. München, 144–206.
- 1976. *Wörterverzeichnis der Sprachbemerkungen und des Registers in der Biblia Dalmatins 1584*. Jurij Dalmatin, Biblia, 1584; II. Teil: Abhandlungen. München, 101–181.
- 1977. *H. Megiser, Slovensko-latinsko-nemški slovar*. Ljubljana.
- STAN●NIK, Marija. 1986. *Prelom med ustno in tiskano jezikovno komunikacijo v očeh slovenskih protestantov*. Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije. Ljubljana, 175–180.
- STAN●VNIK, Majda. 1986. *Luthrov in Trubarjev pogled na prevod*. Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije. Ljubljana, 117–128.
- 1989. *Literarnost slovenskega biblijskega prevoda v 16. in 17. stoletju*. Primerjalna književnost 12. Ljubljana, 1–22.
- STAROČESKY SLOVNIK. 1968. Uvodní stati, soupis pramenu a zkratek. Praha.

- STRIEDTER-TEMPS, Hildegard. 1963. *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Im Kommission bei Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- SUHADOLNIK, Stane. 1963. *Problemi slovenske leksikologije*. Sodobnost 11, 926–934.
- 1968. *Koncept novega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Jis 13, 219–224.
- 1984. *Glonarjev Slovar slovenskega jezika*. Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 505–517.
- SVETO PISMO NOVE ZAVEZE. 1984. Ljubljana.
- SVETO PISMO STARE IN NOVE ZAVEZE. 1985. Ljubljana.
- ŠEGA, Drago. 1975. *Med Biblijo in Cerkovno ordningo*. Primož Trubar, Slovenska cerkovna ordninga. Izbor. Ljubljana, 113–143.
- ŠETKA, ●. J. 1976. *Hrvatska kršćanska terminologija*. Split.
- ŠIVIC-DULAR, Alenka. 1980. *Vloga pomenoslovja pri etimoloških raziskavah*. XVI. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana, 65–76.
- ŠKRABEC, Stanislav. 1916–1921. *Jezikoslovni spisi*. I. zvezek, 1916–1919; II. zvezek, 1921. Ljubljana.
- ŠKREB, Zdenko. 1949. *Značenje igre riječima*. Rad JAZU, knjiga 278. Zagreb.
- ŠKRUBEJ, Katja. 2002. »Ritus gentis« Slovanov v vzhodnih Alpah. *Model rekonstrukcije pravih razmerij na podlagi najstarejšega jezikovnega gradiva*. Ljubljana.
- ŠMELEV, D. N. 1973. *Problemy semantičeskogo analiza leksiki (na materiale ruskogo jazyka)*. Moskva.
- ŠMITEK, Zmago. 1986. *Trubar in Turki*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 159–169.
- ŠOLSTVO. 1988. Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja I (do 1948). Ljubljana.
- ŠTREKELJ, Karel. 1892. *Iz besednega zaklada narodovega*. LMS 1892, 1–50.
- ŠUMI, Nace. 1984. *Smeri in spomeniki likovne umetnosti na Slovenskem v 16. stoletju*. Teze. SSJLK 20, 65–68.
- 1986. *Likovna umetnost protestantske dobe na Slovenskem*. Slovenci v evropski reformaciji. Ljubljana, 255–259.
- ŠUMRADA, Janez. 1986. *Gospodarske posledice turških vpadov na Kras do tridesetih let 16. stoletja*. Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije. Ljubljana, 17–25.
- TOMŠIČ, France. 1955. *Poglavje iz slovenske historične sintakse*. SR 8, 56–67.
- 1956. *Razvoj slovenskega knjižnega jezika*. Zgodovina slovenskega slovstva I. Ljubljana, 7–28.
- TOPORIŠIČ, Jože. 1966. *Slovenski knjižni jezik 2*. Maribor, 19–29.
- 1967. *Slovenski jezik, kakor so ga videli tisti, ki so o njem razmišljali*. Jezikovni pogovori II. Ljubljana, 9–74.
- 1973/74. *K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije*. Jis 19, 273–279.
- 1980. *O strukturalnem določanju besednih pomenov (ob glagolu biti)*. Linguistica 20. Ljubljana, 151–167.
- 1981. *Strukturalno pomenoslovje besed*. SSJLK 17, 95–112.
- 1983/84. *O Trubarjevi pisavi, pravorečju in pravopisu*. Jis 29, 226–232.
- 1984a. *Bohoričeve Zimske urice, Ob 400-letnici slovenske slovnice*. Koledar Mohorjeve družbe, 75–78.
- 1984b. *Oblikoslovje v Bohoričevih Zimskih uricah*. SSJLK 20, 189–222.
- 1984c. *Prva slovenska skladnja*. SR 32, 159–181.
- 1986a. *Bohoričica 16. stoletja*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 271–305.
- 1986b. *Izrazjetvorje ob primeru slovenskega jezikoslovnega izrazja*. Slovenski jezik v znanosti I. Ljubljana, 113–131.

- 1987a. *Lexical Germanisms in Trubers Catechismus*. Lubi Slovenci. *Slovene Studies* 9, 233–241.
- 1987b. *Zgodovinska perspektiva nemčevanja pri Trubarju*. *SSJLK* 23, 5–18.
- 1988. *Besedni germanizmi v Trubarjevem Catechismusu*. *SR* 36, 109–119.
- TRDINA, Silva. 1958. *Besedna umetnost*. II. del. Literarna teorija. Ljubljana.
- ULLMANN, Stephen. 1967. *Grundzüge der Semantik. Die Bedeutung in Sprachwissenschaftlicher Sicht*. Berlin.
- ULUHANOV, I. S. 1977. *Slovoobrazovatel'naja semantika v ruskom jazyke i principy ee opisaniya*. Moskva.
- VIDOVIČ-MUHA, Ada. 1972/73. *Pomenska in stilna razsežnost besede primer*. *JiS* 18, 275–281.
- 1984. *Struktura glagolskih tvorjenk v Trubarjevi Cerkovni ordningi*. *SR* 32, 245–256.
- 1986a. *Besedni pomen in njegova stilistika*. *SSJLK* 22, 79–91.
- 1986b. *Neglagolske tvorjenke v Trubarjevi Cerkovni ordningi*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in literaturi. Ljubljana, 349–374.
- 1988a. *Nekatere jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez*. *SSJLK* 24, 83–91.
- 1988b. *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženk*. Ljubljana.
- VILFAN, Sergij. 1949. *Predpisi o obleki in blagu v policijskih redih 16. stoletja*. Slovenski etnograf II, Ljubljana.
- 1961. *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana.
- 1986a. *Pravni položaj kranjskih deželnih stanov in njegov vpliv na reformacijo*. Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije. Ljubljana, 8–16.
- 1986b. *Temelji in razvoj denarnih sistemov v slovenskih deželah do 17. stoletja*. *ZČ* 40, 397–421.
- VODNIK, Valentin. 1804–1813. *Slovenski besednjak*. Rokopis, nastal v letih 1804–1813. Hrani ga NUK, listkovni izpis na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- 1988. *Zbrano delo*. Ljubljana.
- VODUŠEK, Božo. 1961/62a. *O leksikografskem ugotavljanju in urejevanju besednih pomenov*. *JiS* 7, 5–10.
- 1961/62b. *Pomenska ureditev glagola »vzeti«, izdelana na podlagi leksikološkega materiala iz kartotečne zbirke SAZU*. *JiS* 7, 117–121.
- VRTOVIČEVA, Vida. 1940. *O Megiserjevem slovarju*. Slovenski jezik III, 68–72.
- WEISMANN, Christoph. 1972. *Die slowenische Kirchenordnung Primus Trubers von 1564. Ein Beitrag zur Bibliographie der südslawischen Reformationsdrucke*. Gutenberg-Jahrbuch 1972, 197–210.
- 1987. *Humanist Mihael Tiffenus (1488/89–1555), mentor vojvode Krištofa in mecen tūbinškega štipendija*. *ZČ* 41, 439–464.
- WEISS, Peter. 2002. *Majdan Merše, France Novak, Francka Premk, Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, Poskusni snopič* (Ljubljana 2001). Jezikoslovni zapiski 8 (1). Ljubljana, 157–191.
- WIEHL, Irene. 1974. *Untersuchungen zum Wortschatz der Freisinger Denkmäler. Christliche Terminologie*. München.
- WOTJAK, Gerd. 1971. *Untersuchungen zur Struktur der Bedeutung*. Berlin.
- ZBORNIK NARODNE IN UNIVERZITETNE KNJIŽNICE III. 1984. Ljubljana.
- ZVEGINCEV, V. A. 1957. *Semasiologija*. Moskva.
- 1968. *Teoretičeskaja i prikladnaja lingvistika*. Moskva.
- ŽIGON, Joka. 1954. *Kdaj je izšla prva slovenska knjiga?* *SR* 5–7, 331–336.

ŽVANUT, Maja. 1986. *Slovenci v šestnajstem stoletju I*. Ljubljana.

VIRI

- B●H●RIČ, Adam. 1580. *OTROZHIA TABLA*. Ljubljana.
 — 1584. *Arcticae horulae fuccifivae*. Wittenberg.
 DALMATIN, Jurij. 1575. *IESVS SIRAH*. Ljubljana.
 — 1576. *PASSION*. Ljubljana.
 — 1578. *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*. Ljubljana.
 — 1579. *TA CELI CATEHISMVS*. Ljubljana.
 — 1580. *PERVE BVQVE MOESSOVE*. Ljubljana.
 — 1580. *SALOMONOVE PRIPVVISTI*. Ljubljana.
 — 1580. *CATEHISMVS*. Ljubljana.
 — 1584. *BIBLIA, TV IE, VSE SVETV PISMV, STARIGA inu Noviga Testamenta*. Wittenberg.
 — 1584. *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI, INV... Pejñni*. Wittenberg.
 — 1584. *KARSZANSKE LEPE MOLITVE*. Wittenberg.
 — 1585. *AGENDA*. Wittenberg.
 — 1585. *TA KRATKI WIRTEMBERSKI CATECHISMVS*. Wittenberg.
ENE DVHOVNE PEISNI. 1563. Tübingen.
 JURIČIČ, Jurij. 1578. *POSTILLA*. Ljubljana.
 KRELJ, Sebastijan. 1566. *OTROZHIA BIBLIA*. Regensburg.
 — 1567. *POSTILLA SLOVENSKA*. Regensburg.
 MEGISER, Hieronymus. 1592. *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM*. Graz.
 — 1592. *PAROIMIOLOGIAS*. Graz.
 — 1593. *SPECIMEN QVADRAGINTA... linguarum*. Frankfurt.
 — 1603. *Thefaurus Polyglottus*. Frankfurt.
 TR●ŠT, Matija. 1588. *ENA LEPA INV PRIDNA PREDIGA*. Tübingen.
 TRUBAR, Felicijan. 1595. *LEPE KARSZHANSKE MOLITVE*. Tübingen.
 — 1595. *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI; INV... Pejñni*. Tübingen.
 TRUBAR, Primož. 1550. *Catechismus...* Tübingen.
 — 1550. *Abecedarium vnd der klein Catechismus*. Tübingen.
 — 1555. *ABECEDARIVM*. Tübingen.
 — 1555. *CATECHISMVS*. Tübingen.
 — 1555. *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*. Tübingen.
 — 1555. *ENA MOLITOV TIH KERSzhenikou*. Tübingen.
 — 1557. *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.
 — 1557. *TA SLOVENSKI KOLENDAR*. Tübingen.
 — 1558. *EN REGISHTER*. Tübingen.
 — 1560. *TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.
 — 1561. *SVETIGA PAVLA TA DVA LISTY*. Tübingen.
 — 1561. *Regifter vnd fummarifcher Inhalt*. Tübingen.
 — 1562. *ARTICVLI OLI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KERSZHANSKE*. Tübingen.
 — 1564. *CERKOVNA ORDNINGA*. Tübingen.
 — 1566. *Ta Celi Pfalter Davidou*. Tübingen.

- 1566. *ABECEDARIVM, OLI TABLIZA*. Tübingen.
 - 1567. *TA CELI CATEHISMVS*. Tübingen.
 - 1567. *SVETIGA PAVLA LYSTVVI*. Tübingen.
 - 1567. *ENA DVHOVSKA PEISSEN SVBPER TVRKE*. Tübingen.
 - 1567. *ENI PSALMI, TA CELI CATEhifmus*. Tübingen.
 - 1574. *TA CELI CATEHISMVS*. Tübingen.
 - 1575. *Try Duhouske peifśni*. Tübingen.
 - 1575. *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*. Tübingen.
 - 1577. *NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL*. Tübingen.
 - 1579. *TA PERVI PSALM SHNEGA TRIIEMI ISLAGAMI*. Tübingen.
 - 1581-82. *TA CELI NOVI TESTAMENT*. Tübingen.
 - 1595. *HISHNA POSTILLA*. Tübingen.
- TULŠČAK, Janž. 1579. *Kerszhanske LEIPE MOLITVE*. Ljubljana.
- ZN●JILŠEK, Janž. 1595. *KATECHISMVS DOCTORIA MARTina* Luthra. Tübingen.

STVARNO KAZALO

- antonim gl. protipomenka
besedilni pomen (besede) 68, 239, 248
besedna igra 173, 177-179, 247
besedna igra na glasovni osnovi 178
besedna igra, ki temelji na zunanji podobnosti izrazov 179
besedna igra, naslonjena na spremembo tipičnih zvez 178-179
besedna vrsta 50
besedna zveza 12, 43, 157, 180, 242
besedni pomen 38
besednozvezni pomenski pojav 69
besedotvorje 36
biblijski izraz 146, 148, 149, 150, 151, 152, 154
155
členitev samostalniških pomenskih skupin 49
dejanske pomenske skupine 57-60
dokazovanje pomenske skupine 49
dopolnilna sestavina 48
drugotni pomen 40-41, 67
družbeni izrazi 151
družbeno izrazje 142, 145
družbenoslojni izrazi 147
dvočlenski niz 208-209
enobesedni izraz 139
figuralne stalne zveze 204-214, 247
frazologem 69, 70, 180
frazologizacija 180-203, 247
frazologizacija pri dejanskih pomenskih skupinah 193-196
frazologizacija pri lastnih imenih 187
frazologizacija pri lastnostnih pomenskih skupinah 198-199
frazologizacija pri pomenskih skupinah o človeku 182-183
frazologizacija pri pomenskih skupinah o delih človeškega telesa 184-187
frazologizacija pri pomenskih skupinah o nadnaravnih bitjih 183-184
frazologizacija pri pomenskih skupinah o občutjih 196
frazologizacija pri pomenskih skupinah o objektih, napravah in orodjih 189-190
frazologizacija pri prostorskih pomenskih skupinah 190-192
frazologizacija pri rastlinskih pomenskih skupinah 188-189
frazologizacija pri snovskih pomenskih skupinah 192-193
frazologizacija pri stanjskih pomenskih skupinah 196-197
frazologizacija pri stvarnih pomenskih skupinah 199-203
frazologizacija pri trajajskih pomenskih skupinah 197
frazologizacija pri živalskih pomenskih skupinah 188
glagolski pojav 14, 51
glavna pomenska sestavina 44, 48, 92
homonimija 38
izhodiščni pomen 67
izolirana raba liturgičnih pomenov 241
izraz 136
izrazje o organizaciji verskega življenja gl. verskoorganizacijsko izrazje
jedrna sestavina 48
jezikoslovni izraz 147, 148, 151, 154, 155
jezikoslovno izrazje 142, 145
komponentna analiza 39,48
lastnostne pomenske skupine 61-62
lastnostni pomeni 222
leksikalna metafora 73
liturgični pomeni pri pomenskih skupinah o človeku 240
liturgični pomeni pri pomenskih skupinah o dejanjih 241
liturgični pomeni pri pomenskih skupinah o živilih 240
liturgični pomeni pri pomenskih skupinah za objekte, naprave in orodja 240
liturgični pomeni pri prostorskih pomenskih skupinah 241

- liturgični pomeni pri rastlinskih pomenskih skupinah 240
- liturgični pomeni pri snovskih pomenskih skupinah 241
- merizem 206-208
- metafora 73
- metaforični prenosi pri dejanskih pomenskih skupinah 86-87
- metaforični prenosi pri lastnostnih pomenskih skupinah 88-89
- metaforični prenosi pri pomenskih skupinah o ljudeh in o delih človeškega telesa 75-81,
- metaforični prenosi pri pomenskih skupinah o rastlinah in njihovih delih 82-83
- metaforični prenosi pri pomenskih skupinah o živalih in njihovih telesnih delih 81-82
- metaforični prenosi pri pomenskih skupinah objektov v naravi, naprav in orodij 83-85
- metaforični prenosi pri pomenskih skupinah za občutja 87
- metaforični prenosi pri prostorskih pomenskih skupinah 85
- metaforični prenosi pri snovskih pomenskih skupinah 85-86
- metaforični prenosi pri stanjskih pomenskih skupinah 87
- metaforični prenosi pri stvarnih pomenskih skupinah 89-91
- metaforični prenosi pri trajanjskih pomenskih skupinah 88
- metaforični proces 75
- metaforični tip 74
- metaforizacija 73-91, 246
- metonimične spremembe pri dejanskih pomenskih skupinah 110-121
- metonimične spremembe pri lastnostnih pomenskih skupinah 125-126
- metonimične spremembe pri občutenjskih pomenskih skupinah 121-122
- metonimične spremembe pri pomenskih skupinah o človeku 95-101
- metonimične spremembe pri pomenskih skupinah o objektih v naravi, napravah in orodjih 104-107
- metonimične spremembe pri pomenskih skupinah za dele človeškega telesa 101-103
- metonimične spremembe pri pomenskih skupinah za rastline in dele rastlin 104
- metonimične spremembe pri pomenskih skupinah za živali in dele živalskega telesa 104
- metonimične spremembe pri prostorskih pomenskih skupinah 107-109
- metonimične spremembe pri snovskih pomenskih skupinah 109-110
- metonimične spremembe pri stanjskih pomenskih skupinah 123-124
- metonimične spremembe pri stvarnih pomenskih skupinah 126-135
- metonimične spremembe pri trajanjskih pomenskih skupinah 124-125
- metonimični pomik 93, 96
- metonimija 92-95
- metonimizacija 92, 247
- mreža tipičnih zvez 14, 42, 43, 49, 245
- nadpomenka 246
- natančneje določanje pomenov z opisovanjem 65, 157-165, 247
- nosilna beseda 158
- nosilna razlagalna beseda 158
- novo poimenovanje 139
- obredni izraz 144, 146, 149, 150, 151, 152, 153, 155
- obredno izrazje 143, 144
- opisna poimenovanja pri dejanskih pomenskih skupinah 162-163
- opisna poimenovanja pri lastnostnih pomenskih skupinah 164
- opisna poimenovanja pri pomenskih skupinah o človeku 158-160
- opisna poimenovanja pri pomenskih skupinah o delih šloveškega telesa 160
- opisna poimenovanja pri pomenskih skupinah o živalih 160
- opisna poimenovanja pri pomenskih skupinah za objekte, naprave in orodja 161
- opisna poimenovanja pri prostorskih pomenskih skupinah 161-162
- opisna poimenovanja pri rastlinskih pomenskih skupinah 160
- opisna poimenovanja pri stanjskih pomenskih skupinah 163-164
- opisna poimenovanja pri stvarnih pomenskih skupinah 164-165

- opisni izraz 139, 204
 opisno poimenovanje 158, 204
 osnovni pomen 66
 parabola 230
 personifikacija gl. poosebitev
 pesniška metafora 73
 podpomen 69
 področja, uporabljena v prilikah 231-232
 podvojitve sopomenk 211-213
 poimenovalna vrsta 65
 poimenovalni sistem 48
 poimenovanje 36, 139
 pojasnjevalna zveza 213
 pojav 47, 51, 69, 94
 pojem 47, 94
 pomen 12, 40, 47, 48, 69
 pomeni na podlagi liturgičnih besedil 237-241, 248
 pomenka 48
 pomenoslovje 37
 pomenska enota 12-13, 40, 69
 pomenska komponenta 48
 pomenska prvina 48
 pomenska sestavina 44, 48, 97
 pomenska skupina 12-13, 42, 43, 49-50, 51-64, 66, 93, 245
 pomenska skupina o delih človeškega telesa 54
 pomenska skupina o delih naprav, orodij 56
 pomenska skupina o delih živalskega telesa 54
 pomenska skupina o rastlinskih delih 54
 pomenska sprememba 67
 pomenska vrsta 43, 49, 51-64, 66, 95, 246
 pomenska vrsta za občutja 60
 pomenske skupine o napravah 55
 pomenske skupine o objektih v naravi 55
 pomenske skupine o orodjih 55-56
 pomenske skupine o rastlinah 54
 pomenske skupine o živalih 54
 pomenski odtенок 69
 pomenski pojav 12
 pomenski premik 15, 67, 68
 pomenski razvoj 67
 pomenski zakon 65, 66
 pomenski znak 48
 pomensko področje gl. pomenska vrsta
 poosebitev 174-176, 247
 poosebitev pri dejanskih pomenskih skupinah 176
 poosebitev pri lastnostnih pomenskih skupinah 176
 poosebitev pri pomenski skupini o delih človeškega telesa 175
 poosebitev pri pomenski skupini o duhovnih bitjih 175
 poosebitev pri pomenskih skupinah o napravah, orodjih 176 ;
 poosebitev pri stanjskih pomenskih skupinah 176
 poosebitev pri stvarnih pomenskih skupinah 176
 posebna pomenska sestavina 44, 48
 poznamenjevanje 215-223, 247
 poznamenjevanje pri dejanskih pomenskih skupinah 221-222
 poznamenjevanje pri lastnostnih pomenskih skupinah 222
 poznamenjevanje pri pomenskih skupinah o človeku 216-217
 poznamenjevanje pri pomenskih skupinah o delih človeškega telesa 217
 poznamenjevanje pri pomenskih skupinah o duhovnih bitjih 217-218
 poznamenjevanje pri pomenskih skupinah o živalih 218
 poznamenjevanje pri predmetnih pomenskih skupinah 219-220
 poznamenjevanje pri prostorskih pomenskih skupinah 220-221
 poznamenjevanje pri rastlinskih pomenskih skupinah 219
 poznamenjevanje pri snovskih pomenskih skupinah 221
 poznamenjevanje pri stvarnih pomenskih skupinah 222-223
 pravni izrazi 148, 149, 150, 152, 154
 pravno izrazje 142, 145
 predložni pojav
 predmet 51, 95
 predmetna pomenska skupina 49, 52
 predmetni pomen 52
 pregledna skica pomenov na podlagi liturgičnih besedil 240-241
 pregledna skica priliških pomenov 234-236
 preneseni pomen 69

- prenos gl. tudi metaforični prenos
preobrnitev 173, 247
prevzemanje 65
približevanje 166-172, 247
približevanje pri dejanskih pomenskih skupinah 170-171
približevanje pri lastnostnih pomenskih skupinah 171
približevanje pri pomenski skupini o duhovnih bitjih 169
približevanje pri pomenskih skupinah o človeku 168-169
približevanje pri pomenskih skupinah o rastlinah 169
približevanje pri posamostaljenih izrazih 172
približevanje pri prostorskih pomenskih skupinah 169-170
približevanje pri snovskih pomenskih skupinah 170
približevanje pri stanjskih pomenskih skupinah 171
približevanje pri stvarnih pomenskih skupinah 171-172
pridevniški pojav 14, 51
prišliha 230
prilika 230
prilike glede na namen 232-233
prilishi pomeni 230-236, 248
primerjalni člen 224, 225
primerjani člen 224, 225
primerjava 224-229, 247
primerjave pri človeških pomenskih skupinah 226
primerjave pri dejanskih pomenskih skupinah 228
primerjave pri lastnostnih pomenskih skupinah 228-229
primerjave pri pomenskih skupinah za objekte, naprave in orodja 227
primerjave pri prostorskih pomenskih skupinah 227-228
primerjave pri rastlinskih pomenskih skupinah 227
primerjave pri snovskih pomenskih skupinah 228
primerjave pri stanjskih pomenskih skupinah 228
primerjave pri stvarnih pomenskih skupinah 229
primerjave pri živalskih pomenskih skupinah 216
prislovni pojav 51
prostorske pomenske skupine 56
prostorski pomeni 56
protipomenka 50
protipomenski niz 211
protipomenskost 173
prvotni pomen 40-41, 67
razlage prilik 233-234
razločevalna sestavina 48
razmejitev pomenov 50-51
samostalniška pomenska skupina 14
samostalniške pomenske vrste 51-64, 66
samostalniški pojav 14, 51
semantična derivacija 65
semantično besedotvorje 36
semantično polje 13
semantika 37
semaziološko-onomaziološka derivacija 65
semem 12
simbol 215
simbolizacija gl. poznamenjevanje
sistemskost besednega zaklada 46-63,
slovarski pomen 56, 68
snovske pomenske skupine 56-57
stalna besedna zveza 69
stanjske pomenske skupine 60
stopnja drugotnih pomenov 246
stopnje pomenskih enot 69-70
strokovni izraz 69, 70
stvarna pomenska vrsta 51
stvarne pomenske skupine 51, 62-63
stvarnost 47
stvarski gl. stvarni
svetopisemsko izrazje 143, 144
teološki izraz 145, 147, 153
teološko izrazje 143
termin 137, 141, 143
terminologizacija 28, 142, 247
terminologizacija pri dejanskih pomenskih skupinah 152-154
terminologizacija pri lastnostnih pomenskih skupinah 155
tenninologizacija pri občutenjskih pomenskih skupinah 154

- terminologizacija pri pomenskih skupinah o človeku 146-148
- terminologizacija pri pomenskih skupinah o delih človeškega telesa 148-149
- terminologizacija pri pomenskih skupinah o objektih v naravi, napravah in orodjih 150
- terminologizacija pri pomenskih skupinah o prostorih 151-152
- terminologizacija pri pomenskih skupinah o rastlinah 149-150
- terminologizacija pri pomenskih skupinah o živalih 149
- terminologizacija pri snovskih pomenskih skupinah 152
- terminologizacija pri stanjskih pomenskih skupinah 154
- terminologizacija pri stvarnih pomenskih skupinah 155-156
- terminologizacija pri trajanjških pomenskih skupinah 154
- tipična zveza 14, 42, 245
- trajanjski pomeni 60-61
- ugotavljanje pomena 42
- večbesedni izraz 11, 69, 70
- večbesedno poimenovanje 36
- veččlenski niz 209-211
- večpomenčna skupina 13, 71, 246
- večpomenka 70, 71
- večpomenska beseda 70
- večpomenskost 17, 18, 31-32, 64, 72, 245
- večpomenskostna metafora 74
- večpomenskostna skupina 92
- večpomenskostna vrsta 12, 16, 44, 65, 66, 24
- večpomenskostni podtip 44
- večpomenskostni tip 12, 44
- versko izrazje 142, 143
- verskoorganizacijski izraz 145, 147, 151, 153
- verskoorganizacijsko izrazje 143
- vezniški pojav 51
- vojaški izraz 148, 149, 150, 152, 154
- vojaško izrazje 145
- vrsta pomenov gl. pomenska vrsta
- zavest 47
- značilna terminološka področja 142-146
- znamenje 215
- zveza z ukrasnim pridevkom 213

BESEDNO KAZALO

- A (v frazemu) 200
Abel (v frazemu) 187
absolucija 111
advent 116
agenda 63
ahla 55
ajdovščina 60, 101
ajšel 55, 84
al 104
almožen 63
aloe 104
aloes 104
altman 53
ama 53, 78
andoht (v nizu) 209, 210
andoht 62
angel (v zvezi) 213
angel 54, 175, 218
anhor 81
anhora 55
antikrist 54
antverharstvo 119
antvert 58, lil
apnenica (v nizu) 208
apno 57
apologija 111
apostol 53, 146, 160, 172
ara 63
arcat (v frazemu) 182
arcat 53, 77
arcnija 29, 57, 86
ardrija 20
arfa 55
arka 55
amož 84
artikul 63, 90, 129
Avemarija 173
avptman 53
avštrija (v nizu) 212
avštrija 154
avtor 147
baba 98
balzam 57
baretica 55
bariglica 106
barka 55, 240
basen 63, 130
beč 55, 106
befelih 130, 165
berač 53
bercevg 84
berle (v frazemu) 189
berle 55
beseda (v frazemu) 200
beseda (v nizu) 209, 211
beseda 62, 111, 127, 128, 129, 164, 223
besednik 147
betež 60, 87
betica (v nizu) 212
betica 55
bič 55
bidertauffer 53
birič 53.
bitje 61, 125
blago (v nizu) 209, 210
blago 57, 86, 149, 171
blato (v frazemu) 192
blato 86
blisk 59, 63, 223
bliskanje 223
bližnji 53
bodec 86
Bog (v frazemu) 183, 184, 199
Bog (v merizmu) 207
Bog (v nizu) 211
bog (v zvezi) 213
Bog (v zvezi) 213
bog 175
bog 54
bogastvo 62
bogati (v priliki) 231, 233
bogati 53

- boj 154
bojnik 53
bokal 104, 105
bolezen 60
bolnik 53
božič 61
brada 54, 102
hramba 60, 85, 86, 87, 170
branje 59, 87
brat 52, 53, 75
bratec 75
bratovščina 53, 99
bregeše 55
bridkost 62
britov (v frazemu) 189
brod 118
bron 57
brst (v frazemu) 188
bruno (v priliki) 235
bruno 55
bruzda (brzda) (v frazemu) 189
bukovje 54
bukve 106
bukve 55, 106
bukvice 55
burja 63
caganje (v frazemu) 190, 196
caganje 58
cajhen (v nizu) 209, 210, 211
cajhen 63
ceha 63, 133
ceremonij 153
ceremonija 153
cerkev (v nizu) 208, 210
cerkev 53, 55, 56, 85, 99
cerkovni služabnik 53
cerkveni varuh 53
cesar (v frazemu) 183
cesar 53
cesarica 53
cesarstvo 162
cesta (v priliki) 235
cesta 55, 83
chatechismus 65
cifra 63
cilj 56
cimerman 53
col 133
colnar (v priliki) 231
complenda 111
confesion 111
copranje 59
coprnik 53
cuker 57
cvet 54
cvetje 240
cvibel (v frazemu) 193
cviljenje 61
čakanje 61
čas (v frazemu) 200
čas 127
časť (v nizu) 209, 210
časť 59, 117, 118
čaščenje 118
čeljust 80
černavka (v nizu) 213
češčenje 58
čevelj 55
činž 63, 133
činžni denar (v priliki) 232, 233
čisto (v frazemu) 201
čisto 62, 170
čistost 62, 155
človek (v merizmu) 206
človeštvo 62
čoln 55
čolnič 56
čreda 54
črevelj (v frazemu) 189
črka 'potezaj' 62
črka 155, 156
črv 54
čudo 63
dac 63, 133
dan (v frazemu) 200
dan (v merizmu) 208
dan (v zvezi) 213
dan 61, 127, 164, 165
danica 90, 225, 229
dar (v nizu) 210
dar 59, 63, 77, 90, 133
davri (v frazemu) 190
da,vri (v nizu) 208
davri 84, 169

- deblo 54
 dečelstvo 23, 62
 dečla 146, 168, 216
 dejanje (v frazemu) 193
 dejanje (v nizu) 210
 dekla 77, 168
 deklica (v nizu) 211
 deklica 53, 168
 del (v frazemu) 183, 184, 201
 del (v nizu) 212
 del 63, 90, 129
 delo (v frazemu) 183, 193
 delo (v nizu) 210
 delo (v priliki) 235
 delo 59, 86, 137, 162
 delo na rokah 33
 denar (v frazemu) 200
 denar 63, 171
 deset dečel (v priliki) 231, 233
 deset zapovedi 111, 143
 desetina 63, 133
 desnica 63, 103
 dete (v nizu) 208
 dete 53, 98, 216
 detece 76
 devica 216
 devičtvo 62, 126
 dež (v merizmu) 208
 dež 63
 dežela (v nizu) 208
 deželan 53, 56, 107, 108, 151, 152, 161
 diferencija 62
 dih 58
 dila (v frazemu) 190
 dim 229
 dinost 60
 dišputirar 78
 divjačina 104
 dno (v frazemu) 192
 dno 85
 dober sad 240
 dobitek 63
 dobro (v frazemu) 201
 dobro 63
 dobro drevo 240
 dobrotā (v nizu) 210, 211
 dobrotā 125
 doktor 98
 dolg (v priliki) 235
 dolg 90, 133
 dolgost 169
 dolgota 62
 dolgovanje 22, 23, 24, 59, 97, 119, 120
 dolina 55
 dolipranje 86
 doma prisl. (v nizu) 210
 draginja 60
 drakon 218
 drevo 149, 150, 160, 224, 227
 drobti ž mn. (v frazemu) 192
 drtje 60
 drugučrojstvo 86
 družba 53
 družina 53
 duh (v frazemu) 184
 Duh (v nizu) 208
 duh (v nizu) 209
 duh 19, 54, 91, 169, 170, 228, 229
 Duh 77
 duhovni 53
 duša (v frazemu) 184
 duša (v nizu) 208
 duša 168
 dvor 108
 efa 63, 132
 eksempl 63, 131, 147
 element 63
 episkop (v nizu) 208
 episkop 53
 erb 29, 78, 133
 erbič 78
 erbovi greh (v nizu) 212
 erbščina 63, 78
 erperg 59
 evangeliU) 131, 132, 176
 evangelion 131
 evangelist 53, 97
 evangelium 63
 falšija 58, 59
 far (v nizu) 209
 far 53
 fara 151
 farizeer (v priliki) 231, 233
 farizej 53

- farlikost 60
ferdamnanje 59
fiġa (v frazemu) 188
fiġa 82
fiġura 63
firšt 53
firtoh 55
flega (v frazemu) 193
flegar 78
flis (v frazemu) 198
folk 53
frajinga (v nizu) 212
frajvolja 62
friemaša 173
fundament 55
funt 63
gajžlja 84
galga 150
gasa (v priliki) 235
glas (v frazemu) 200
glas (v nizu) 213
glas 62, 63, 133
glava (v frazemu) 184
glava 54, 79, 80, 81, 101, 160
glaž 55
gledavec 96, 97
gliha 63
gmajna (v nizu) 208
gmajna 29, 53
gmajnšaft 62
gnada (v frazemu) 196
gnada 19, 23, 24, 29, 60, 63, 121, 122, 137,
145
gniloba 62
goba 83, 240
gobavec 53, 240
gobec 54
golen 80
goljuf 53
goljufija 59
golob 63, 218
Gomoriter (v nizu) 210
gora 55, 169, 220
gori vstanjenje 65
gospa 77
gospod (v frazemu) 183
gospod 53, 77, 78
gospodar (v priliki) 234
gospodar 53, 160
gospostvo 56, 62, 100
gospoščina 53, 56, 62, 100, 137, 147, 159
gost (v frazemu) 182
gost 77, 79, 240
grad 84
gradual 105
greben 55
greh (v frazemu) 190, 196
greh 19, 59, 116, 153, 163, 176
greva 60
grevinga 153
griža 60
griželj 115, 116
grlo (v frazemu) 190
grlo 54, 81
grm 219
grmenje 61, 223
grob (v frazemu) 191
grob 56, 109
grob Kristusov 241
grom 58, 59
grozd 227
grozdje 224
grščina 62
grunt (v frazemu) 201, 202
grunt 55
gvant (v frazemu) 188
gvant 55, 238
harfa 55
hči (v merizmu) 207
hči 53, 77
hinavec 53
hinavstvo 62
hip 61
historija (v nizu) 210
hiša 55, 108, 220
hišni oča (v priliki) 231, 233, 234
hlapčič (v nizu) 211
hlapčič 53
hlapec (v priliki) 234
hlapec 53
hleb 55
hlod 107
hqja 58
hram 162

hrib 55, 169, 220
 hromec 53
 hromost 62
 hronilca 63, 131
 hudič 54, 149, 169, 175, 218
 hudo 63, 172
 hudoba (v nizu) 210
 hudobija 59
 hvala (v frazemu) 193
 hvala (v nizu) 209
 hvala 59
 hvalec 53
 ime (v frazemu) 184, 199
 ime (v nizu) 212
 ime 62, 135, 155, 239
 imenje 63, 123
 istorija 131, 132
 ivog 168
 izkušnja 23
 izkušnja 59, 153
 izlaga (v nizu) 209
 izlaga 22, 23, 24, 58, 111, 163
 izlagati 22, 23, 24
 izveličanje 59, 60, 143
 izviranje 227
 jablan 227
 jablana 54
 jagnje 149, 218
 jama (v frazemu) 192
 jama 55, 56
 jarem 84
 jasli (v frazemu) 193
 jasli 240
 ječa (v frazemu) 191
 ječa 56, 85, 151, 152, 162
 jed 59
 jelen 226
 jermen (v frazemu) 189
 Jeruzalemčič 53
 jesen 61
 jezdec 216
 jezero 55
 jezik (v frazemu) 180, 181
 jezik 23, 24, 31, 54, 62, 63, 80, 101, 148, 164,
 175, 217
 jezuviver 35
 jezuviver 178
 joger 53, 97, 146, 172
 jok 58
 junak 78, 173
 jutmica 173
 jutro 61, 127
 kabel 106
 kača (v frazemu) 188
 kača 160, 218
 kadilo 57
 Kajn (v frazemu) 187
 kamela (v frazemu) 188
 kamen (v nizu) 210
 kamen 57
 kamp 56, 107
 kamra 56
 kapitan 53
 kapitel 'poglavje' 63
 kaplan 53
 kaplanija 126
 karmel 227
 kašelj 58
 katehizem (v nizu) 211
 katehizem 106, 131
 katekizem 63, 65
 katekizmus 65
 kavka 81
 kecar 53
 kecarija 118
 kecija 104
 kelih 55, 150, 219
 kerner 85
 kerubin 54
 kesanje 153
 ketina 55
 klada 105
 klagovanje 112
 klas (v frazemu) 189
 kletje 112
 kletva 58, 112
 ključ 55, 84, 150
 ključni nebeškega kraljestva (v nizu) 212
 kljun 54
 klobuk 55
 klop (v frazemu) 190
 kloster 62, 126
 kmetič 53
 kmetistvo 119

kmetišтво 119
 kneginja 77
 knez 53
 kobel 55
 kola 55
 kolegij 62
 kolendar 161
 koleno (v frazemu) 184
 kolo 105, 150
 komolec 101, 168
 končanje 59
 konec (v frazemu) 198, 199, 200
 konec 56, 61, 62, 88, 125, 179
 koneštra 106
 konj 54, 149, 216, 222
 konjar 53
 konjik 225
 kopanje 59
 kopel 86, 221
 kopno 55
 kor 79
 korar 53
 korarija 62
 korba 55, 106, 179
 koren (v frazemu) 189
 koren 54
 korenje 227
 kost 80, 226
 kovač 53
 kozel (v priliki) 235
 koža (v frazemu) 185
 kraft (v nizu) 212
 kraj 62, 108, 171
 kralj (v merizmu) 206
 kralj (v zvezi) 213
 kralj 29, 53, 240
 kraljestvo (v nizu) 210
 kraljestvo 56, 89, 108, 162
 kraljic 78
 kraljica 53
 kramarija 119
 krancelj (v nizu) 212
 Kranjec (v nizu) 208
 krdelo 226
 kres 26, 59, 154
 kri (v merizmu) 207
 kri 57, 103, 148, 217, 222
 krič 58
 kristjan 53
 Kristus (v zvezi) 213
 krivi 168
 krivica (v frazemu) 198
 krivina (v frazemu) 198
 krivina 59, 63, 119, 135, 171
 križ 55, 63, 105, 163, 219, 241
 krona 105, 219
 krst 59, 153, 221
 krščanstvo 53, 60, 100, 101
 krščenik 53
 krščovanje 59
 kruh (v frazemu) 192
 kruh 21, 57, 86, 109, 110, 152, 221
 kruh tega gledanja 21
 krvavica 57
 kufer 57
 kuga (v merizmu) 207
 kuga 60
 kuhanje 58
 kuharica 53
 kunšt 62
 kup (v frazemu) 192
 kupčovanje 119
 kupec 53
 kupilo 154
 kurba 226
 kuš 'pojub' 59
 kvas (v priliki) 232, 233
 kvas 57, 86
 ladanje 59
 lahet 101, 168
 lajanje 58
 lakomnik 53
 lakomnost 62, 176
 lakota (v merizmu) 207
 lakota 60, 87
 Ianča 55
 lančman 53
 last 62
 lastina 63, 134
 Lazarus (v priliki) 231
 laž 58
 laža (v frazemu) 193
 lažnik 53

- leben (v nizu) 209
 leben 29, 60, 61, 88, 124, 154, 176
 legion 79
 leni 53
 lenoba 126
 lepota 62
 les 57
 leščerba 69, 85
 leta slabih žil 240
 leto (poletje) 127
 leto 61, 127
 libra 63, 126
 lice (v frazemu) 185
 list 82, 83, 107, 130, 131, 165
 listar 159
 listje 82
 litanija 63
 ljuba 53
 ljubezen 60,77
 ljubo (v frazemu) 201
 ljudje (v nizu) 211
 ljudje 53, 160
 ljuljka (v priliki) 232, 234, 235
 ločenje 87
 lok (mavrica) 223
 Ion 63, 133
 lončar 53
 lonec 106
 los (v frazemu) 193
 los 116
 loter 168
 lotrija (v nizu) 210
 lotrija 59, 118
 lovec (v priliki) 231
 luč 61, 69, 77, 85, 88, 125, 155
 lučaj 59,116
 ljudje (v merizmu) 207
 ljudje (v nizu) 208
 luft 56, 57, 110
 luknja 169
 luna 55, 176, 229
 lušt 122
 lutrski 53
 maček 55, 81
 madež (v nizu) 213
 madež 63
 majesteta 62
 mal 63
 malanje 63
 malikovanje (v nizu) 210
 malikovanje 153
 malikovec 53
 malvažija 86
 man (mana) 152
 maninga 58
 manunga 140
 marenj 86, 112
 Marija (v nizu) 210
 martra 59, 60, 87, 176
 mas (v frazemu) 201
 masa (v frazemu) 201
 masa 62
 maša 59, 153
 maščavec 53
 maščovanje 59, 153
 mašovanje 59, 153
 mati (v merizmu) 206, 207
 mati 53, 75, 160
 mavra 63, 223
 meč (v frazemu) 190
 meč (v merizmu) 207
 meč 55, 94, 240
 med (v merizmu) 207
 med 57
 menih (v nizu) 209
 menih 53
 mera 62, 133, 229
 meričica 132
 mernik 63
 mesec 61
 meso (v frazemu) 184
 meso (v merizmu) 207
 meso 19, 54, 57, 59, 80, 103, 104, 109, 175
 mesto (v frazemu) 191
 mesto (v nizu) 210
 mesto 20, 56, 107, 108, 162
 mežnar 53
 milja 63, 132
 milost (v nizu) 210, 211
 milost 60, 63, 121, 122, 137, 176
 minuta 61
 mir (v frazemu) 196
 mir 60, 87
 mira 57, 104, 241

misel (v frazemu) 194
 misterium 63
 mito 133
 miza (v frazemu) 190
 mladi (v nizu) 208
 mladi 53
 mladica 82
 mladost 126
 mlajši 97, 98
 mlaka 83
 mleko (v merizmu) 207
 mleko 57
 množica (v frazemu) 183
 množica 239
 moč (v frazemu) 198
 moč (v nizu) 210, 211, 212
 moč 62, 88
 modri 79
 modrost (v nizu) 211
 mojster (v frazemu) 183, 193
 molitev (v nizu) 210
 molitev (v priliki) 232, 233
 molitev 153
 molitov 58, 63, **111**, 112
 moljenje (v nizu) 209, 210
 mo|ljenje 112
 moneta (v frazemu) 200
 moneta 63
 morje (v merizmu) 207
 morje 55, 241
 mošnja 85
 mošt (v merizmu) 207
 mož (v merizmu) 206
 mož (v nizu) 210, 211
 mož 53, 159, 168
 mrak 60
 mreža (v priliki) 232, 233
 mrtvi (v nizu) 208
 mrtvi 170
 mrzlica 60
 mrzlost 60
 muha (v frazemu) 188
 mukanje 58
 mušica (v frazemu) 188
 na prodaj (v frazemu) 194
 načelnik 55
 nadloga 60, 163, 176
 naglavnik (v priliki) 235
 naglost 60
 najmanjši Kristusovi 239
 napeljavec 77
 naredba 63, 130
 natura 62, 88, 89
 nauk (v nizu) 210, 211
 nauk 63
 navada 63, 88
 nebesa (v frazemu) 191
 nebesa (v nizu) 211
 nebesa 56, 107
 nebo (v frazemu) 191
 nebo (v merizmu) 207
 nebo (v nizu) 208
 nebo 55, 151
 nečíslo (v frazemu) 201
 nečíslo 23
 nedelja 61
 nedrje 54
 nehanje (v frazemu) 193
 nehvala (v nizu) 210
 nemilost 60
 nenavist 60
 nepokorščina 123
 neprijatelj (v priliki) 234
 nesreča 59, 60
 nevernost (v nizu) 209
 nezveščina 23
 nid (v nizu) 212
 njiva (v priliki) 234
 njiva (v priliki) 235
 njiva 55
 noč (v frazemu) 200
 noč (v merizmu) 208
 noč (v zvezi) 213
 noč 60, 61
 noga (v frazemu) 185
 noga 54
 norec (v frazemu) 195
 nuc (v nizu) 213
 nuc 62, 63
 nuja 60
 nuna (v nizu) 209
 O (v frazemu) 200
 obhajilo 59, 222
 obist 23

- oblak 63, 223
 oblast (v nizu) 211
 oblast 62, 125
 oblastnik 53
 obličje (v frazemu) 185
 obličje 54
 obljava (v nizu) 210, 211
 obljava 58, 110, 112, 153, 176
 obraz (v frazemu) 185
 obrest 90, 133
 obreza 59
 obrezanje 152
 obrezovanje 152, 222
 oča (v merizmu) 206, 207
 oča (v zvezi) 213
 oča 53, 76, 146, 160
 Oča naš (v nizu) 211
 oča naš II 1
 očak 53
 očetna suknja (v priliki) 235
 očistnik 77
 očitovanje (v nizu) 212
 odgovor 23, 110, 112
 odgovorjenje 112
 odpustek 178
 odpuščanje 59, 153
 odrešitvo 59
 odrtnik 53
 ofer 115, 153
 ofert 62
 ogenj (v nizu) 209
 ogenj 63, 77, 90, 133
 ogled kruh 21
 oglje 57
 ohcet (v priliki) 232, 233, 235
 ohladek 77
 okno 55
 oko (v frazemu) 185, 189
 oko 54, 80, 101, 226
 olijski list 219
 olje (v merizmu) 207
 olje 221
 opat 53
 opominjanje 58
 opominjavec 77
 opravičenje 153
 opravilo (v nizu) 210
 opravilo 153
 ordninga 63, 130, 134
 ordnunga 87, 134
 orglanje (v nizu) 209
 orožje 150, 170
 osat (v priliki) 234
 osel (v priliki) 235
 osel 149
 oslica 239
 otročič 216
 otročina 20
 otrok (v merizmu) 206
 otrok (v zvezi) 213
 otrok 53, 76, 99, 216
 otroščina 20
 ovadnik 53
 ovca (v priliki) 235
 ovca 218
 ovčica 81, 226
 ovčja štala (v priliki) 235
 ovčji hlev (v priliki) 232, 233
 padec 86, 117
 padenje 86
 pajdaš 115
 palica (v nizu) 212
 palica 84, 105
 pamet 62
 pan (v frazemu) 196
 pancer 84
 pankrt (v nizu) 212
 papagaj 81
 papež 53
 papežnik 53
 papiga 81
 paradiž 151, 227
 pastir (v nizu) 208
 pastir 77, 217
 pečat 219, 220, 229
 pečnica (v nizu) 208
 pefel 130
 pegnja 63
 pehar 55, 219, 227
 pekel (v nizu) 209
 pekel 56, 220
 pelcanje 115
 peljavec 168
 pena (v nizu) 211

pena 63
pepel 85
pero 104
persona (v nizu) 212
perut (v frazemu) 188
perut 54
pes 81
pesek 57
pesen 63, lil, 131, 164
pest (v frazemu) 186
pešec 53, 148
petje (v nizu) 209, 210
petlanje na cesti 241
petler 53
pevec 53
pfunt 63
piča 170
pijanec 53
pild 63
pisanje 59
pisar 96, 147
pisaren 147
pisec 147
piskanje (v nizu) 209
pismo (v nizu) 210
pismo 63, 129
pitje 59, 117
plac (v priliki) 235
plačilo 63
plat (v nizu) 212
pleče 104
plen 115
pleve 83, 227, 228
plevel 82
plot (v priliki) 235
podučenje 112
pogled 118, 170
pogubljenje 59, 60
pohujšanje 171
pok 58, 61
poklicanje (v nizu) 209
poklicanje 60
pokoj 60, 77, 87
pokora (v frazemu) 196
pokora (v nizu) 209, 210
pokora 60, 153
pokorščina (v nizu) 210
pokorščina 126
poldne 127
polje (v frazemu) 191
polje (v nizu) 210
polje 56
polnoč 127
polovica 132
polovnik 63
pomagavica 78
pomnjenje 58
pomoč (v frazemu) 194
pomoč (v nizu) 209
pomoč (v nizu) 210
pomoč 59
pomočnik 78
poročenje (v nizu) 209
poročenje 113
porod 58, 117
porodni greh (v nizu) 212
posoda (v frazemu) 194
posoda 84
post 123
postava (v nizu) 209
postava 19, 63, 89, 90, 113, 130, 169
postelja 55
postila 63
pošt 159
pot (steza) (v frazemu) 192
pot (steza) 55, 83, 84, 160, 162
pot 'spona' 55
pot 'znoj' 57
potok 55
potreba 60, 123, 163
potrebica 123
povodenj 59
povodnja 63
prah 57, 85, 228
pravda 23, 59, 63, 113, 137, 163
pravica (v nizu) 211
pravica 19, 63, 126, 134, 137, 176
pravičen 19
pravični 53
pravično storjenje 19
praznik 61, 127
prebivališče 85
prediga 130
predigar (v nizu) 208

- predigar 53
 predigarstvo (v nizu) 212
 predigarstvo 153
 predikant (v nizu) 208
 predikant 53
 pregledanje 116
 pregreha 59
 pregrešnik 168
 preprosti (v nizu) 208
 preprosti 53
 prerok (v nizu) 220
 prerok 53, 97, 146, 160
 prerokovanje 113
 prestop 86
 prešustvo 59
 prešuštvo 23
 pretenje 58
 pretež (v nizu) 211
 pretež 113, 176
 priča 53, 78, 147, 148, 160
 pričanje 163
 pričovanje 58, 110, 111, 148
 prid (v nizu) 209, 213
 prid 62, 63
 pridelanje 115
 pridevek 62
 pridiga (v nizu) 209, 210
 pridiga 63, 130, 131, 132, 153
 pridigar 53, 147
 pridigarstvo (v nizu) 208
 pridigarstvo 119
 pridigovanje (v nizu) 210
 prigliha 113, 131
 prihod 58
 prihodek 63
 prijatelj 50, 53
 prijaznost (v frazemu) 198
 prijemljenje 118
 prijezdenje Kristusovo 239
 prikazen 61
 prikazovanje (v nizu) 212
 prinos 58
 pripoved 113
 pripoved 131
 priprava 84
 prirastenje 115
 prisega (v frazemu) 194
 prisega 58, 113
 prisegovanje 113
 prodaja 154
 prorok 97
 prostor 20
 prošnja 58, III, 113
 prst 57, 80, 101, 217
 prstan 227
 prt 161
 prvina 63
 prvorojstvo 115
 psalm (v nizu) 210
 psalm (v nizu) 211
 psalm 164
 psalter 131
 pšenica (v priliki) 234, 235
 pšenica 54, 55, 57, 169
 ptica (v frazemu) 188
 ptica (v merizmu) 207
 puhštab (v frazemu) 200
 puhštab 62
 pund 117
 punt (v nizu) 212
 punt 59, 117
 purgar 53, 79
 purgarščina 100
 puščava (v nizu) 208
 puščava 55, 56
 pušeljce 225
 raj (v zvezi) 213
 raj 151
 rajh 56, 162
 rak 104
 ravenžena 168
 ravnanje 62
 razbojnik (v nizu) 212
 razbojnik (v priliki) 235
 razdejanje 59
 razdeljenje 87
 razdrt prt 240
 razglas 113
 razkrižišče 55
 razlotek 62
 raznašanje 117
 razodevanje 113
 razodevenje 61
 razpok 227, 228

razpokanje 228, 241
 razum 62
 reč (v frazemu) 202
 reč 63, 64, 90, 91, 165
 red (v frazemu) 196
 red 124, 164
 regiment 62, 148, 159
 regiranje 59
 regula 90, 229
 reka 55
 religion 120
 resnica (v frazemu) 201
 resnica (v nizu) 210
 resnica 63, 134
 rezlotek 118
 riba (v merizmu) 207
 riba 54, 104
 ribica 104
 ribič 77, 240
 ribnik 227
 ribstvo 119
 rihtar 53, 148
 rinka 161
 rjuha (v priliki) 235
 rog 54, 55
 rojstvo 117
 roka (v frazemu) 186
 roka 54, 81, 101
 rop 59, 115, 133
 ropot 58, 61
 rosa (v merizmu) 208
 rotnje 113
 roža 227
 s. pismo (v nizu) 211
 sad (v frazemu) 189
 sad 54, 83, 160
 sakrament (v nizu) 210
 sakrament 63, 133
 samaritan (v priliki) 235
 samariter (v priliki) 231
 sanje 61
 satan 168
 satovje 228
 sel 23, 159
 selstvo 79, 101
 seme (v priliki) 231, 233, 234, 235
 seme 54, 82, 169
 sen 58
 senca (v frazemu) 202
 senca 61
 seno 240
 serilnik 55, 84
 sestra (v nizu) 210
 sestra 53, 75
 setev 58
 sevec (v priliki) 231
 shod (vzhod) 117
 sikel 63
 sila (v frazemu) 198
 sila 62, 63, 134
 silaba 63
 sin (v merizmu) 207
 Sin (v nizu) 208
 sin (v zvezi) 213
 sin 53, 76, 159
 sinek 75, 76
 skledica 55
 skok (v frazemu) 194
 skopost 62
 skrb 59, 176
 skrinja 161, 220
 skrivnost 63
 skušnja 153
 skušnjava 153, 176
 slanost 62, 171
 slepec 53, 79, 240
 slepota 155
 sloboda (v nizu) 212
 Slaven (v nizu) 208
 slovenščina 62
 slovo (v frazemu) 195
 slovo 23
 služabnica 78
 služabnik 53, 78, 159
 služba 59, 86, 153
 smrad 61, 62
 smrt (v frazemu) 197, 198
 smrt 59, 60, 87, 120, 121, 163, 164, 170, 176,
 222, 228
 snaga 62
 sobota 61
 sodba 63, 113, 163
 sodec 148
 Sodomiter (v nizu) 210

- sol 57, 63, 86
 sonce 55, 90, 176, 229
 sorodstvo 63
 sovrašstvo 60
 sovražnik (v priliki) 234
 sovražnik 50, 53
 spanje 59
 spiža 170
 spoznanje 58
 spravljenje 59
 sram 123
 srce (v frazemu) 186, 187, 188
 srce (v nizu) 208, 209, 210
 srce 54, 77, 101, 102, 175
 srd (v nizu) 212
 srd 60
 srebrnik 63, 127
 srebro (v merizmu) 207
 srebro (v nizu) 210
 srebro 57, 228
 sreča (v frazemu) 196
 sreda (v frazemu) 195, 198
 sreda 56, 61, 63, 108, 109
 sredina 62
 srna 224, 226
 stalo 168, 169
 stan (v nizu) 209
 stan 60, 63, 124
 star 63
 starejši 97, 98, 99
 stari 53
 stariši 53, 76
 starost (v frazemu) 198
 starost 62
 stater 126
 steber 220, 227
 stena (v nizu) 208
 stena 55
 steza 55, 83
 stol (v frazemu) 190
 stol 55
 stopinja (v frazemu) 202
 strah (v frazemu) 197
 strah (v nizu) 210
 strah 60
 stran (v frazemu) 199
 stran 63, 171
 straža 59
 strega (v frazemu) 193
 streljaj 116
 streljanje 117
 studenčina (v merizmu) 206
 studenec (v frazemu) 192
 studenec 77, 83, 227, 228
 stvar 57, 63, 64, 90, 165, 171
 stvar 170, 171
 stvarjenje 115, 153, 171
 stvarnik (v zvezi) 213
 stvarnik 77
 suho (v merizmu) 207
 suhota 23
 suknja 55, 238
 suma 63
 superintendens 147
 suvavnica 56
 svar 113, 114
 sveča 85
 svečnik 150, 220
 svet (svetovanje) 114
 svet (svetovati) (v frazemu) 195
 svet (v frazemu) 191
 svet (v nizu) 209
 svet (zemlja) 55, 56, 108
 sveti kruh 21
 svetloba 61, 222
 svetnik 53
 svetost 126
 šac (v priliki) 232, 233
 šac 63
 šafar (v priliki) 231, 233
 šaft 29, 131
 šahar (v nizu) 212
 šajn 88
 šalec (v frazemu) 195
 šapel (v nizu) 212
 šarnogel 63
 ščit 55, 150
 šega 23, 62, 63, 88, 89
 šenkinga 59, 63
 šiba 55, 84, 106, 190
 šibica 55
 šklat 62
 škoda 63
 škof 146

škof 98
škripanje 58
škrlat 227
škufica (v frazemu) 200
šola (v frazemu) 191
šola 62, 126
šotor 21
španga 55
špendija 57, 170
špera 227
špica (v frazemu) 196, 202
špil (v frazemu) 195
špot (v frazemu) 195
špruh 129
šribar 147
šrinf (v nizu) 213
štabla 105
štalt 62, 63
štenge 55, 105
števenje 170
štift 126
štifta 62
štima (v nizu) 209, 210, 211
štima 61, 133
štimovec 63
štivra 63
štrajfinga (v nizu) 210, 211
štrajfinga 59, 63
štirik (v frazemu) 190
štuk 63, 90, 129
šulmešter 78
šulmojster 159
šum 61
šumenje 58
šuštar 53
tabla 55, 161
tat (v priliki) 235
tat 53
tatvina 59
teden 61
tek (v frazemu) 195
tek 63, 132
tekst (v nizu) 209
tele 160
telo 217, 226
tema (v frazemu) 196
tema 222, 223
temnica 60
tempel 55, 220
tiha 60
tišlar 53
tla (v frazemu) 191
tlaka 59
toler (v frazemu) 200
torek 61
tovariš 53, 79
tovarištvo 79
tovernanje 119
tranča 126
trava 240
trdnost 55
trebuh (v frazemu) 187
trebuh 101, 176
tres (v priliki) 235
tres 59
trg 56
troha (v priliki) 235
trojica 54
trošt (v nizu) 210
trošt 110
troštar (v zvezi) 213
troštar 77, 78
trpljenje 153
trst 239, 240
trunk 59, 116
truplo 226
turen 151, 221, 224, 227
tvor 63
uboštvo 62
učenik (v nizu) 208
učenik 53, 97, 160
ud 80, 160
uho (v frazemu) 187
uho 80
uk 58, 60, 110
umivanje 59
upanje (v frazemu) 195
upanje 60
ura (v frazemu) 200
ura 61, 127
uržah (v nizu) 213
uržah 21
usta (v frazemu) 187, 188
usta 80, 175

- uta 21
 uzda (v frazemu) 180, 181, 190
 v nebo hojenje 58
 vaga 55, 104, 105, 220
 vahta 59
 vahtar 53, 77
 vardevanje 117
 varuh 78
 vas (v frazemu) 192
 vas 56
 vdova (v nizu) 211
 vdovstvo 126
 večer 61, 127
 večerja (v frazemu) 193
 večerja 57, 153, 222
 večnost 125
 vedro 55
 vejica 54
 vejža (v nizu) 213
 vek (moč) (v frazemu) 198
 velikonoč 127
 veljanje 118
 vera (v nizu) 209, 210, 211
 vera 12, 19, 32, 33, 39, 59, 60, 111, 114, 137,
 140, 153, 163
 verni (v nizu) 210
 verah 104
 veselje 60, 87
 vest (v nizu) 208
 vest 60, 135, 154
 veter 170
 vevoda (v merizmu) 206
 vgrizljaj 115, 116
 videnje 58, 61, 116, 170
 vihar 63, 223
 vinkošti 127
 vino (v merizmu) 207
 vino 57, 221, 225, 228
 vinograd (v priliki) 232, 233, 235
 vinograd 108
 virauh 241
 visočanstvo 62
 visokost 62
 višek (v frazemu) 185
 višina 62
 viža (v nizu) 211
 viža 20, 62, 63
 voda (v merizmu) 206
 voda 57, 63, 109, 221
 vojaren 168
 vojska 59, 79, 99
 vojščak 148
 vol (v priliki) 235
 vol 149
 volja (v frazemu) 196
 volja 60, 62, 171
 volk (v frazemu) 188
 volk 81
 voltrin (v nizu) 212
 voz 55
 voza 126
 vpij 58
 vpitje (v nizu) 209
 vpitje 58
 vprašanje 114
 vrag 54, 175, 218
 vran 226
 vrask (v nizu) 213
 vrat 101
 vrata 55, 84, 161
 vročost 60
 vrt 56, 151, 227
 vržah gl. uržah
 vsegamogočnost (v nizu) 210
 vstajenje 59, 86
 vzrok (v nizu) 213
 začetek (v frazemu) 198, 200
 začetek 56, 59, 61, 62, 88, 125
 zagovor 114
 zahvala (v nizu) 209
 zaklad 63
 zakon 63
 zali 23
 zamerkanje 114
 zapopadek 131
 zapoved (v nizu) 209
 zapoved 58, 63, 110, 111, 113,
 114
 zaprošnja 115
 zasajenje 115
 zastava 63
 zastop (v nizu) 210
 zastop 22, 23, 24, 58,
 zastopen 22

zastopnost (v nizu) 209
zastopnost 62
zatrenje 59
zaveza 117
zavist 60
zblaznjenje 171
zdenje 115
zdravje 60
zemlja (v merizmu) 207
zemlja (v nizu) 208, 211
zemlja 55, 56, 107, 108, 151
zgaga 60
zgubljena ovca (v priliki) 231, 233
zgubljena ovčica (v priliki) 236
zgubljeni denar (v priliki) 232, 233
zgubljeni sin (v priliki) 231, 233, 236
zima 61
zkušnja 153
zlat 63, 126
zlato (v merizmu) 207
zlato (v nizu) 210
zlato 57, 241
zleg 171
zlo 63
zlodej 54, 175, 218
zmešanje 87
zmirom prisl. 23
zmota 171
znamenje 63
znanje (v frazemu) 196
znanje 62
zob (v frazemu) 181, 187
zob 101
zopergovorjenje 110, 115
zoprnik 168
zrklo (v frazemu) 185
zrno 169
zveličanje 153, 154
zverina (v merizmu) 207
zveščina 62
zvezda 55
žakelj (v frazemu) 190
žakelj 106
žalba 77, 225
žalost 59, 62
žegnanje 127
žeja 60, 87
želja (v nizu) 209
želja 60
želo 82
žena (v frazemu) 183
žena (v merizmu) 206
žena (v nizu) 210, 211
žena 53, 159
ženec (v priliki) 234
ženec 240
ženfa 55
ženfovo zrno (v priliki) 232, 233
žetev 58, 61
žetvo (v priliki) 234, 235
žigel 63, 176, 299
žito (v merizmu) 207
žito 169
živenje 124
živi (v nizu) 208
živina (v merizmu) 206
život (v frazemu) 197
život (v nizu) 208
život 60, 88, 124, 125, 149, 154
žlahta (v nizu) 208
žlahta 79, 100
žlahtni perlin (v priliki) 232, 233
žlahtnik (v priliki) 231, 233
žlak (v frazemu) 196, 202
žlak 116, 163
žleza 60
žlica 106
žnora 55, 227, 229
žold 63, 133
žolner 53
žrebe 239
žrebe 240
žuh 63
žuhmik 53
žveplo (v nizu) 209

Linguistica et philologica

2004

France Novak: *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*
Verica Suoj: *Tipologija slinarske večpomenskosti slovenskih samostalnikov*

2003

Andreja Žele: *Glagolska vezljivost: iz teorije v slovar*

Jože Toporišič: *Oblikoslovne razprave*

France Bezlaj: *Zbrani jezikoslovni spisi 1 in 2*

2002

Primož Jakopin: *Entropija v slovenskih leposlovnih besedilih*

2001

Andreja Žele: *Vezljivost v slovenskem jeziku (s poudarkom na glagolu)*

2000

Jerneja Gros: *Samodejno tvorjenje govora iz besedil. Postopek za izdelavo sintetizatorja slovenskega govora*

1999

Alenka Šivic Dular: *Besedna družina iz korena *god- v slovanskih jezikih. Pomenoslovna razčlemba v kulturološkem kontekstu*

1998

Varja Cvetko Orešnik: *K metodologiji preučevanja baltoslovansko-indoiranskih jezikovnih odnosov. Prvi del.*

ISBN 961-6500-62-7

ZALOŽBA ZRC • LJUBLJANA